

יזכור

המקור נכתב בגרמנית ויצא לאור ב־1943

עם נולד

המקור נכתב בגרמנית ויצא לאור ב־1945

עם מתעורר

המקור נכתב בגרמנית ויצא לאור ב־1950

מאת

הרב ירחמיאל אליהו בוע'קו זצ"ל

ניתן להשיג את הספר:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 90622, טל' 02-6550500, פקס' 02-9972115

hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

כל הזכויות שמורות לישיבת היכל אליהו - 2025

חל איסור גמור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.

מותר לצלם חלקים מן הספר לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת אמונה מורגשטרן

תוכן עניינים

9..... פתח דבר

יזכור

15..... הקדמת המחבר

19..... יזכור!

23..... שרה - רבקה

31..... חלומו של יעקב

37..... אַמְנוֹת הַחַיִּים

48..... תפילת הקדיש

90..... עשר שנים לפטירתו של חפץ חיים זצ"ל

97..... הרב חיים עוזר גרודז'נסקי

103..... רבי יצחק בלאזר זצ"ל המכונה רבי איצ'ה פטרבורגר

105..... הרב מאיר שפירא - הרב מלובלין זצ"ל

108..... ספירת העומר

122..... ישראל על הר סיני

128..... דרשה להזכרת נשמות

139..... ימי הזוהר של הישיבה והטרגדיה של היום

146..... שלוש בעיות

152..... משה בנקרת הצור

156..... התשובה היהודית!

161..... רבי חיים מבריסק זצ"ל

165	מקדשי ה' של זמננו רבי מנחם זמבה, הגאון מוורשה זצ"ל
171	הרב הראשי ד"ר יוסף קרליבך זצ"ל
182	מות גיבורים של תשעים ושלוש מורות בית-יעקב ז"ל
187	משמעות הייסורים
195	מסמכים שמדברים בעד עצמם
204	הלהבה עולה
212	העולם של היום
224	נספח למאמר על הקדיש

עם נולד חלק א

237	האם השחר כבר עלה?
245	בין ייסורים לתקווה
259	שירת ישראל!
271	יהדות
280	רות
295	היקבצו!

עם נולד חלק ב - ג

301	הנחמה של אמא
308	השלום הגיע!
312	תנ"ך וצלב קרס
317	הכאב הגדול
320	אשמה משותפת
325	חרפה תרבותית
329	נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע

339	 ריש לקיש
350	 גורלן של נשמות יהודיות
354	 ויכוחים אמוניים
373	 אנכי
388	 הדרך ליהדות
402	 קריאה עוברת בעולם
414	 שבת המלכה

עם מתעורר

449	 הקדמת המחבר
455	 ההזדמנות האחרונה
461	 הדרך חזרה לציון ושלושת הנסים
474	 טרגדיה בלי שם
480	 בין מלחמה לשלום
485	 עם נאבק על חירותו
490	 חירות יהודית
494	 ישראל על פרשת דרכים
501	 אחרי אלפיים שנים
506	 חנוכה - חג ניצחון?
509	 "ישראל כמדינת כנסייה"

פתח דבר

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

קורא יקר,

שלושה ספרים לפניך, והם מזמנים לך מפגש עם איש בעל רוח וחזון ועם תורה מונגשת ומאירת פנים וכן תמצא בו התבוננות בשלוש תקופות סוערות בתולדות עמנו - השואה, ההמתנה והקמת המדינה - מנקודת מבטו של איש שחי את המאורעות והיה בעין הסערה ממש.

הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו, תלמיד חכם, גאון ואומן הדיבור, הגיע מליטא לשווייץ, ומצא בה יהדות רדומה, ופעל להקיצה מתרדמתה. הישיבה שהקים במערב אירופה בשנת תרפ"ז, הצילה רבים מבני עמנו מהתבוללות והצמיחה תלמידי חכמים. במסירות אין קץ הוא הקים, בעזרת אשתו הרבנית רבקה, עולם של תורה. ואף ששורשיו בליטא ובישיבות המוסר, שהתאפיינו בסגירות לעולם ובהסתגרות, הרב בוצ'קו דגל בפתיחות, וישיבתו משכה אליה גם סטודנטים מהאוניברסיטה שבאו ללמוד ולהתחזק. הוא היה אוהב ציון גדול ופעל למען עמו בכל כוחו.

הספר הראשון - "יזכור" - יצא לאור ב-1943. בספר ניתן ביטוי לצער העמוק שאפף את היהודים בתקופה נוראה ואיומה ביותר. מובאים בו דברים שכתב מעומק ליבו לעילוי נשמת אשתו הרבנית שנפטרה ממחלה, ולצידם מוזכרים גדולי ישראל שהלכו לעולמם ובעיקר מעוזי התורה שנכחדו. כמו כן יש בספר דברי תורה שנועדו לחיזוק הרוח והאמונה, שנצרך כל כך באותה התקופה. יש בו מאמר ארוך על הקדיש, עיסוק בשאלות אמוניות רבות ועוד. הספר מאפשר לגעת בכאב הגדול שהיה מנת חלקו ולהתרשם ממאמציו הכבירים לרומם את רוחו ורוח אחרים. בספר יש גם תיאור של הזוועות - אלו שכבר נודעו אז. ואף על פי שהזוועה במלוא עוצמתה לא באה בו לידי ביטוי, לשלטונות שווייץ די היה

במה שנכתב כדי לעצור את המחבר באשמת פגיעה בניטרליות של המדינה ולהטיל איסור על הפצת ספרו.

הספר השני - "עם נולד" - נכתב אחרי השואה ויש בו שילוב של התמודדות עם המציאות הקשה כל כך עם הבעת תקווה ואמונה להתחדשות. גם שיחות וויכוחים נוקבים יש בו - עם בני נוער שאיבדו אמונתם, והם מעידים על ניסיון לחזק את הרוח ולחדש את לימוד התורה וקיומה, ומאבק למען לא תישאר בקרן זווית למרות קשיי התקופה, אלא תקום מאפרה ותושב עטרתה ליושנה. מצוות אחדות זכו בספר להסבר מעמיק ומפורט ובהן השבת והתשובה; סיפורה של רות ודברים שנועדו לעורר את הלבבות לאהבת הארץ ועוד. הספר מעשיר אותנו ומחזק את אמונתנו.

אהבתו של הרב לארץ ישראל באה לידי ביטוי בשני הספרים הראשונים, ובספר השלישי - "עם מתעורר" - שיצא לאור לקראת הקמת המדינה, היא בולטת במיוחד. הרב מעלה על נס את מרכזיותה של הארץ ואת החובה להשתתף בבניינה. כחבר ב"אגודת ישראל" נלחם הרב שה"אגודה" תהיה שותפה במפעל הציוני, מתוך האמונה בצורך לאחד את כל חלקי האומה. מתוך אמונתו העמוקה ומלחמתו למען התורה הוא הבין שניתוק מן העם איננו הדרך לביסוס שמירת התורה, ודווקא החיבור עם העם - הוא הדרך.

בנו הרב משה בוצ'קו הביא ארצה את הישיבה שייסד אביו בשווייץ, והיא התפתחה והייתה לישיבת ההסדר "היכל אליהו". קריאתה על שם מייסדה מיטיבה לבטא המשכיות: אהבת הארץ של הרב אליהו התממשה בזכות בנו הרב משה זכר צדיק לברכה.

ספרים אלו מתווספים לספרים אחרים מפרי עטו של הרב שראו אור בעברית: "אור היהדות" - דברי הגות ומוסר על פרשות השבוע והחגים, ו"אור אליהו" - חידושים על סוגיות בש"ס. הספרים החדשים חושפים זווית ייחודית נוספת של האיש הגדול: יכולתו להנגיש את התורה ולחזק אותנו באהבת ה' ותורתו.

הספרים נכתבו בגרמנית. הרב אליקים סימסוביץ שקד על תרגום הספר "יזכור" ועל שני החלקים האחרונים של הספר "עם נולד", ועל תרגום חלקו הראשון עמל דוד וילר; את הספר "עם מתעורר" תרגם צבי יעקובסון; ובעריכת

הלשון של שלושתם טיפלה ברגישות בת שבע ורדי. לכולם אני מודה על החסד שגמלו איתנו ועל עזרתם להגיש-להנגיש לקהל הלומדים את דברי הגותו של הרב ולאפשר לו מפגש ייחודי עם האתגרים שהציבה לפני עמנו תקופת השואה והתקומה.

הרב שאול דוד בוצ'קו

יזכור

מאת

הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל

הודפס לראשונה בגרמנית ב־1943

תרגום: הרב אליקים סימסוביץ

עריכה: בת שבע ורדי

כוכב יעקב תשפ"ה

הקדמת המחבר

"על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון
על ערבים בתוכה תלינו כנרותינו:
כי שם שאלנו שובינו דברי שיר ותוללנו שמחה שירו
לנו משיר ציון: איך נשיר את שיר יי על אדמת נכר:
...ערו ערו עד היסוד בה:" (תהלים קלז, א-ד, ז)

היום, כמו אז, אחינו ואחיותינו יושבים על נהרות העולם ובוכים. אז ישבו הבוכים
על גדות נהרות בבל, והיום - על גדות הדון והדנייפר, הוולגה והוויסטולה, וגדול
ורב הוא הכאב על "חורבן ישראל".

בכל רחבי אירופה משתוללים כוחות רשע משולחי כל רסן.
מיתרי נבלינו פקעו, וקול נגינתם נדם.
גם זמירותינו חדלו להישמע. קול השיר נבלם בגרוננו. המציאות הקשה מנעה
ממנו לבקוע החוצה!
רק קולות האויבים נשמעים עולים מהילוליהם הפראיים! "לכו ונכחידם מגוי
ולא יזכר שם ישראל עוד..."
מתאחדים אנו בשארית כוחותינו וצועקים לשונאינו את מילות התהלים:
"אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו!..."
"תדבק לשוננו לחיכנו אם נשכח ה' אֱלֹהֵינו, ואת בניך ההרוגים..."

זוהי הטרגדיה של זמננו!

הבה נביט לאחור ונתבונן באתרים הירושלמיים של הגולה, בכל האתרים
הרוחניים היהודיים בעלי ההוד וההדר שקמו באירופה והיו כמגדלורים לגאון
ולתפארת, שאורם הזהיר למרחוק, האיר את כל הגולה והחיה את נשמת ישראל!

הבה נתבונן לאחר במעוזים המשגשגים של תורת פרנקפורט וברטיסלבה, לובלין וורשה, מיר וסלובודקה, טל'ק' ורדין! הרי כולם היו "ירושלמיים של הגולה" בדרכם שלהם, שמהם נבעו התורה ודבר ה'. הם היו באר מים חיים שממנה שאבנו את תקוותנו ואת עוצמתנו הרוחנית. ואיפה הם עכשיו?

נהרסו עד היסוד. חורבן.

ואיפה המורים והרבנים שעמדו בראש קהילות הגולים?

הם נחים בין מאות אלפי הנרצחים בקברי האחים!

והיכן התלמידים - העילית הרוחנית של ישראל?

נמחצו באלפיהם אל הסלעים...

חשכה מוחלטת ירדה על החורבות הקדושות ומקומות העבודה. עלטה כבדה וסמיכה. כי בא השמש - השמש שלנו שקעה. החורבן הושלם!

וכאשר ייעלם החושך ואורו של היום שיעלה יחשוף לעינינו את החורבן וההרס שחולל האויב שמחץ הכול בכוחו האכזרי, האם לא נקפא בפחד ואימה?!

הוי ציון היקרה, ירושלים הקדושה!

הוי מקומות קדושים לגולה, כוחו של עמנו. איזו עוצמה רוחנית טמונה מתחת לחורבותיכם, כמה גאוני ישראל קבורים תחת הריסותיכם!

מתי ואיך תקום הנשמה היהודית לתחייה, מתי וכיצד נוכל להדליק מחדש את אורותינו הכבויים, ומתי והיכן יתאושש העם מגסיסתו? מתי והיכן יהדהדו שוב צלילי התורה ומזמוריה? הוי, אמר אביי, הוי, אמר רבא, ומתי שוב יזרח עלינו אור השמש?

אשרי עין ראתה כל אלה! אשרינו שראינו הכול בהדר ובתפארת, ואוי לנו שחווינו את החורבן הזה. אוי ואבוי לילדינו שלא ידעו את הזמנים היהודיים הגדולים, המפוארים, שחלפו; ואוי ואבוי להם כי בקושי יזכו לראות זמנים כאלה.

מה שנבנה במאות שנים של עבודה קפדנית וחורצה בכוח הרוחני הגבוה של אבותינו נעלם לחלוטין מעל פני האדמה.

מי צריכים להיות הבונים? מי יהיו החלוצים שיוכלו לבנות מחדש בנייני ענק כאלה? העולם שָׁמָּה, העולם היהודי שומם, ומתי יגיע מצב זה לקיצו?

אוי לילדים שלא הכירו את אבותיהם ואת אימותיהם;

אוי ואבוי לנערינו, שלא הכירו את גדולינו, שלא ידעו אבותיהם ונאלצים להשלים עם קיום ללא הנהגה בתקופה חסרת אור ומנהיגות;

אוי ואבוי לצעירינו, שמעיינותיהם הרוחניים קבורים מתחת לחורבות!

איך הם אמורים להזין את נשמותיהם הנמקות?

הנוער ישתוקק לדבר ה', אך לא יוכל לשמוע אותו בשום מקום, שכן גם ספריותינו היקרות היו לשוד ולביזה וכלו בלהבות. הספרות התורנית והתלמודית העשירה שלנו - שערי הדרך אליה ננעלו, ואין פותח.

הנוכל לתאר את העוני הרוחני הזה?

באמת, הפעם, קינתו של הרב מאיר מרוטנבורג "שאלי שרופה" מוצאת את ביטוייה המצמרר ביותר!

צוּרֵי בְּלִפְיֵד וְאֵשׁ הַלְבָּעָבוּר זֶה נִתְּנָה כִּי בְּאַחֲרִית תִּלְהֹט אֵשׁ בְּשׁוּלְיָהּ
סִינֵי הִלְכּוּ בָּהּ בְּחֹר אֱלֹהִים וּמָאָס בְּגִדּוּלִים, תְּבוּר כְּרַמִּל וּלְבָנוֹן וְזָרַח בְּגִבּוּלֵיהָ
לְהִיּוֹת לְמוֹפֶת לְדַת כִּי תִתְמַעַט וְתִרְדּ מִכְּבוֹדָהּ וְהֵן אֲמֻשׁוּל מִשְׁלִיָּה
אֶתְמָה לְנַפְשִׁי וְאִיךָ יַעֲרֹב לְחֻכִּי אֶכּוֹל אַחֲרֵי רְאוּתִי אֲשֶׁר שָׂרְפוּ אוֹצְרוֹתֶיהָ.
מִשָּׁה וְאַהֲרֹן! הֵיִשׁ תּוֹרָה חֲדָשָׁה בְּכֵן נִשְׂרְפוּ גְּלִילֶיהָ?
תּוֹרָה! אֶתְמָה מָאֵד עַל מְאוֹר הַיּוֹם אֲשֶׁר יִזְרַח אֶל כָּל אֶבֶל יַחֲשִׁיךָ אֵלֵי וְאַלְיָהּ.

מטרתו של ספר צנוע זה להציג בקצרה תיאורים וביוגרפיות של כמה מגדולינו מהתקופה שלפני המלחמה, גאונים גדולים וצדיקים שפעלו בנעורינו. הנוער שלנו צריך להכיר אותם, הוא צריך לדעת מה היה לו ואיזה אוצר נגזל ואבד ממנו...

על הנוער לשאת את עיניו אל חכמי התורה הללו ולהתעמק בעולמם הרוחני. אולי יושפע מדוגמתם ויצליח ללכת בעקבותיהם.

מאמר ארוך על הקדיש נכתב בניסיון למלא חלל מוחשי שנפער בארצנו. מעטים יודעים את משמעות הקדיש וקדושתו. אפילו בספר היסוד שלנו, השולחן ערוך, מובאים רמזים קצרים בלבד על אודות תפילה יקרה זו. למרבה הצער, מעט מאוד נכתב עליה בספרות היהודית.

נוסף על אלו, סדרת מאמרי מוסר נועדה לספק לבני הנוער כמה דוגמאות של המוסר היהודי כפי שהוא נלמד בישיבות. הנוער זקוק לזה נואשות בימים ענני רוחניות אלה.

ועם כל זאת חשוב להבהיר: ספר זה לא נועד להיות ספר לקריאה בעלמא אלא ספר ללימוד ולעיון, וגם אם מדובר דווקא בעניינים פשוטים מאוד וידועים, אני מבקש להסתמך על דברי הרמח"ל במסילת ישרים, המציין:

"כִּי לֹא תִמָּצָא בְּרַב דְּבָרֵי אֱלֹא דְּבָרִים שְׂרֵב בְּנֵי הָאָדָם יוֹדְעִים אוֹתָם וְלֹא מְסַתְּפִקִים בָּהֶם כָּלֵל, אֱלֹא שְׂכַפִּי רַב פְּרִסוּמָם וּכְנֻגָּד מֶה שְׂאֲמַתָּתָם גְּלוּיָה לְכָל, כִּךְ הֶעָלַם מֵהֶם מְצוֹי מְאֹד וְהַשְׁכָּחָה רַבָּה".

אם ייתן לנו הקב"ה את הכוח להמשיך בזה, נוסיף בס"ד ונפרסם עוד חלקים אחרים השייכים לחיבור זה בעתיד הקרוב.

בזמנים חסרי דעת אלה, אפילו המתנה הצנועה ביותר בדמות מנחת עני לא תהיה בלתי רצויה; ואם יהיה הכתוב הזה רק תמריץ שיעזור לחשיבה על הבעיות שהוזכרו, דיינו. הוא ישיג את המטרה שלשמה נכתב. גרוננו מכווץ וחסום, והמפתח שבעזרתו נוכל להסיר את המנעול הכבד הוא חופש נפשנו. את החופש הזה נוכל להשיג באמצעות לימוד תורה ומוסר.

יזכור!

לזכר הקדושים באירופה 1938-1943

"גירוש" (טרנספורט)

התורה מספרת לנו שכאשר בני אהרן, נדב ואביהו, הקריבו קורבן על מזבח ה', להבת אש יצאה לפתע מן השמיים וכילתה באחת את חייהם של שני הצעירים מלאי התקווה. גדול היה הצער שגרם המוות הטרגי הזה.

"וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכוּ אֶת הַשְּׂרָפָה אֲשֶׁר שָׂרַף ה'" (ויקרא י, ו).

עם ישראל כולו הצטער על האובדן הכבד הזה, ולא מצא נחמה ולא הרגעה על הצער הגדול. רק אחד עמד דום וחסר רגישות לכאורה במשך כל האירוע: אביהם של שני הקורבנות הצעירים, אהרן הכהן הגדול. ליבו ונשמתו ספגו פגיעה אנושה כל כך עד שקפא על עומדו ולא היה מסוגל לבכות. מוכה הלם ואלם עמד, גופות בניו הצעירים מוטלות לפניו, ואלפי שאלות מתרוצצות בו. למה ומדוע? במה חטאו הקדושים האלה, הילדים האהובים, היקרים והאצילים האלה, שהביאו אש על מזבח ה' וביקשו למלא את חובת כהונתם ולעשות מלאכתם נאמנה? אבל הקב"ה רצה אחרת ולכן הם - הנשמות הטהורות הללו שהקדישו את חייהם למען ה' ובית מקדשו - נועדו להקריב את עצמם קורבן לה'. הם מתו בעיצומה של עבודת הקודש של הקרבת הקורבנות ושירתו את ה' אֱלֹהֵיהֶם במוותם כמו בחייהם, וגם התורה מעידה: **"בְּקִרְבִּי אֶקְדָּשׁ!"**

כמה פעמים בהיסטוריה היהודית התרחשו טרגדיות כאלה! כמה פעמים הקריבו אבות ואימהות את דם ילדיהם כקורבנות על מזבחות האל, מביטים בפרי בטנם בעיניים קפואות שלא הצליחו להגיר שום דמעה. לא רק את חיי ילדיהם הם הקריבו אלא גם את חייהם שלהם, כפי שנאמר:

"כִּי עָלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם" (תהלים מד, כג).

"בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדוּ" (שמואל ב א, כג).

למות עם ילדיהם ולחלוק את גורלם היו בקשתם ושאיפתם, שכן חייהם היו עבורם חסרי משמעות ללא חיי ילדיהם.

אברהם אבינו היה הראשון שבנה מזבח להעלות עליו את בנו קורבן לא־ל. הוא היה חלוץ מקריבי היהודים לקורבן. מאז נבנו מיליוני מזבחות ועליהם הוקרבו מיליוני קדושים. שרשרת אחת של סבל נמשכת מהעקדה הראשונה ועד העקדות הנוכחיות של ורשה, וילנה, מינסק, פינסק, אודסה, לובלין ועוד. עם זאת, היום אנחנו לא רוצים לדבר על היסטוריה עתיקה, לא על הזמנים האכזריים של ימי הביניים והאינקוויזיציה הספרדית. אנו חווים את כל הטרגדיות הנוראות והאימות האלה בעצמנו היום! הזמן התהפך שוב והועברנו חזרה לימי הביניים. כל תרחישי האימה שאבותינו חוו לפני 1,000 ו-2,000 שנה חוזרים היום, בקנה מידה הרבה יותר גדול ובצורה הרבה יותר מזוועה. "עוֹלָלָיָהּ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר!" (איכה א, ה). אירופה כולה דומה לשדה קטל עקוב מדם, והאדמה נחפרה והפכה לקבר אחים לאלפי משפחות שעלו בסערה השמימה ומתו מות קדושים. אבל האדמה משיבה מלחמה והיא לא רוצה לכסות את הדם. היא שומעת את קולם הבוכה והמיואש של האנשים, המקוננים והזועקים על ילדיהם:

"אֶרֶץ אֵל תִּכְסִּי דָמָם!" (מתוך תפילת "יזכור" על פי איוב א, טז)

כמו דמם הקדוש של הנביאים, זכריה וגדליהו, של רבי עקיבא ועשרת הרוגי מלכות המפורסמים, יהי רצון שדמם הנקי של המיליונים לא יחדל לשאוג ולהשתולל לפני ה' ולזעוק אֵל אֵל נקמות. אזהרתו של יואל (ד, כג): "וְנִקִּיתִי דָמָם לֹא נִקִּיתִי" יכולה להתממש היום. התליינים הארורים והנקמנים יכולים להיות סמוכים ובטוחים שלא לנצח ישתוק א־לוהינו, ולא לתמיד יתאפשר להם להטביל את חרבם הרצחנית בדם יהודי.

הרי גם אנחנו קפואים ומשותקים היום, ובדיוק כמו אהרן, העיניים שלנו כבר לא יכולות לבכות ואין בנו עוד כוח לדמעות ולבכי. עם הכוח הזה, אנחנו יכולים רק להתאושש ולהתחנן לקב"ה שירחם על עמו וישים קץ לשתיקתו.

יזכור ה' את עבדיו המסורים והנאמנים, כל אלפי הגדולים והקדושים, הצדיקים והחסידים הנרצחים באכזריות חייתית, וירחם עלינו. אם זה ימשך כך, מי ילחם עוד את מלחמת ה' ויעבוד את עבודתו? מי ימשיך לשבח ולפאר את שמו הקדוש, ומי יקרא "שמע ישראל"? מי יוכל להעריך כראוי את ניסי ה'? מדוכדכים ושוממים, אנו שואלים:

אדון העולמים, הכלה אתה עושה לשארית ישראל!?

האם א-לוהינו מסר אותנו להשמדה מוחלטת? היכן השבועה וההבטחה לאבותינו שצאצאיהם לא יימכרו להשמדה?

"לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכַלְתָּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם" (ויקרא כו, מד)

כל מקומות הפריחה בגרמניה, הולנד, יוון, פולין, ליטא, רומניה וסלובקיה, שהיו מרכזים יהודיים כה יפים וגדולים, שה' היה נזכר בהם כל יום מאלפי גרונות לכבוד ולתפארת, הפכו כולם לעפר ואפר יחד עם תורתם ותפילתם, והקב"ה רואה כל זאת, ושותק!?

"לְמָה לְנֹצַח תִּשְׁפָּחֵנוּ תַעֲזֹבֵנוּ לְאַרְץ יָמִים?"

האם הקדוש ברוך הוא שכח אותנו לגמרי ומסר אותנו לנצח לאויבינו? כמו קין, אנו שואלים: "גדול עוני מנשוא?" (בראשית ד, יג)

האם חטאנו עד כדי כך שאנו בסכנת השמדה גורפת? בימי הביניים, מילת הזוועה הייתה "אינקוויזיציה", היום היא נקראת "גירוש" (טרנספורט), ההמצאה המודרנית האחרונה של תקופתנו, שעשויה להאפיל על המאות הקודמות במונחים של אכזריות. כאשר חרון אפו יתברך נשפך על דור יוצאי מצרים ונגזר עליהם "בַּמִּדְבָּר הִזָּה יָפְלוּ פְּגִרֵיכֶם" (במדבר יד, כט), על בניהם שניצלו מחרבו של מלאך המוות נאמר: "וְטַפְּכֶם... וְהִבִּיאֲתִי אֹתָם וַיִּדְעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵאֲסָתֶם בָּהּ" (שם, לא).

"אֲתוּ וְאָתוּ בָנוּ לֹא תִשְׁחָטוּ בַּיּוֹם אֶחָד" (ויקרא כב, כח), "לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים" (דברים כד, טז). אסור לשפוך יחד את דמם של אבות ובנים; היום מתרחש

ביחד הרצח ההמוני של שניהם. כמעט חסרי תקווה אנו שואלים: מתי ירווה זעמו של הא-ל, ומתי ייבלו ידיהם של התליינים?

ביראת כבוד עמוקה אנו כורעים לפני הקורבנות הקדושים! בלב ובנפש אנו בוכים ומתאבלים עליהם; הם שבוודאי לא בעוונותיהם שיתו את כוס התרעלה, אלא בעוונות הרבים של כולנו. אנחנו מרגישים מאוחדים ומחוברים אליהם היום, ותמיד נזכור אותם ביראת כבוד.

נשמות קדושות! עמדו לפני כיסא ה', התפללו והתחננו, אל תשתקו ואל תנוחו, עד שא-לוהינו, אל רחום וחנון, יזכור שוב אותנו: ויפנה את חרון אפו הא-לוהי מאיתנו. "וְהַמִּגֵּפָה נִעְצָרָה" (במדבר יז, טו).

ההיסטוריה היהודית לימדה אותנו שבכל פעם שהגענו עד קצה הגבול של כוחנו, כשכבר היינו מדוכדכים, התרחשה לפתע תפנית חדה, וסבלותינו באו אל קיצם, ועידן חדש ומאושר החל עבורנו.

ההיסטוריה חוזרת על עצמה. מאגר הכוחות שלנו אזל, והאויב מנצח – אבל לא לאורך זמן! אט-אט רואים אנו את קרני התקווה בוקעות ברקיע וכוכב יעקב שוב זוהר. אנחנו יודעים שיש מי שדואג לנו ושומר עלינו:

"הֲנֵה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל" (תהלים קכא, ד).

שרה-רבקה

א

האבות

משה אומר לנו: "זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דֶּר וְדֶר שְׁאֵל אָבִיךָ וַיְגַדֶּךָ זִקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ" (דברים לב, ז), וישעיהו אומר: "הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֲצִבְתָּם וְאֶל מְקַבֵּת בּוֹר נִקְרְתָם הַבִּיטוּ אֶל אֲבֹתָם אֲבִיכֶם וְאֶל שָׂרָה תַּחֲוֹלְלָכֶם" (ישעיה נא, א-ב).

האבות הקדמונים מוצגים לנו תמיד כתמונת ראי - הם משקפים לנו את מציאות תקופתם, והיא הופכת להיות רקע המבליט את ייחודם. נשמותיהם ומעשיהם הם לנו מופת ומגדלור המאיר את הדרך שבה עלינו ללכת. עלינו לשאת עינינו אל דמויותיהם הנשגבות, להיות מודעים לגדלותן המוסרית ולשאוף ללכת בנתיבים שיישרו וסללו למעננו. בצעידתנו לאורם אנו מבטאים את הערצתנו כלפיהם ומעידים על הזיקה האיתנה בינינו ובינם.

עיון בפסוקי התורה העוסקים בתחומים חשובים בהלכה, מגלה שדווקא בהם התורה איננה מרחיבה. לעיתים היא מסתפקת ברמזים קלושים בלבד, כך למשל בעניין השחיטה - התורה מסתפקת באזהרה תמציתית: "וַזְבַּחְתָּ... כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ" (דברים יב, כא).

וכיצד נדע למה כוונתה במילים "כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ"? את כל המידע הזה נמצא כאשר נעיין באלפי פסקאות בשולחן ערוך המגישות לנו את כל הפרטים והדיוקים הנדרשים. כך בתחומים רבים, ובהם פסח, שבת, ענייני כשרות ועוד; וזאת בניגוד למנהגה בהביאה את סיפורי האבות: היא מגוללת לפנינו לפרטי פרטים מעשים שעשו וגם אירועים שאירעו להם. יש סיפורים שנראים לא מעניינים במיוחד, ואנו תוהים אם הם רלוונטיים לימינו, ואם אינם כאלה - לשם מה נחוץ לנו לדעת כל פרט ופרט בעניינם. עלינו לזכור שבכל סיפור וסיפור - הסיפור עצמו וגם דרך הבאתו - התורה מבקשת ללמדנו. ואם ראתה לנכון לפרט

אירועים מחייהם האישיים של אבותינו, משמע שהתבוננות זו, המאפשרת לנו לחזות בגדלות אישיותם ונשמתם, חשובה לחינוכנו ולבניית אישיותנו ונשמתנו שלנו.

בסופו של דבר, למדו חכמינו ש"מעשה אבות סימן לבנים", זאת אומרת שהתכונות הבסיסיות של אבותינו, ואפילו הקטנות והדקות שבהן, הן סימני דרך בשבילנו, בשביל כל הדורות הבאים, ועלינו לאמצם ולצעוד בדרך שהם מורים לנו.

בספר בראשית תמונות רבות הממחישות את חייהם ופעילותם של אבותינו. אנחנו מנסים להתעלות לגבהים שאליהם הגיעו, ומתוך כך להבין עד כמה נמוכים ושפלים אנחנו היום. אנו שומעים כיצד הם התקרבו אל הקב"ה, כיצד חשו אותו, וכיצד, מבלי שהייתה בידם תורה גלויה שניתנה להם, הם יצרו אותה לעצמם בזכות רוחם הגבוהה והשכל הא-לוהי שלהם, מבלי לחרוג מתורתנו הא-לוהית כחוט השערה. הם העניקו צורה ותוכן לחיים, תפסו את החיים במלוא עומקם ורצינותם, ולא זו בלבד אלא שהם חיפשו ומצאו דרכים להאציל ולייפות אותם. היה ברור להם מה משמעותו של האדם בין כל היצורים החיים עלי אדמות, ולאילו משימות הוא נקרא ונבחר על ידי הא-לוהים.

בלב עולם של עובדי אלילים מוכי עיוורון, הם קמו, פקחו את עיניהם והכירו בא-ל האמיתי - הא-ל שברא את השמיים ואת הארץ - ודבקו בו בכל מאודם. הם תיקנו את חייהם בעבודת א-לוהיהם. הם הבינו שהקב"ה, שברא עולם כה יפה ומפואר, שהעניק לאנושות כולה שמש וירח, טל וגשם, ובמילה אחת - חיים - אינו יכול להיות משהו אחר זולת צדיק גמור. הוא שולט בעולם בצדק מוחלט, ולכן יכול לדרוש, ואף דורש, מברואיו לפעול בצדק. צדקה כלפי א-לוהים בין אדם למקום; וצדקה בין אדם לחברו וגם כלפי האנושות כולה.

הנהגה כזאת היא תנאי לחיים אמיתיים. אנושות שלא תקיים את התנאי ותסטה מהנחיות אלו של אבותיה, לא תוכל לקיים חיי אמת. חברה כזאת תיסחף בהכרח למעשי אלימות, וכל חייה יהפכו להיות מסכת של התנגשות בין החיים לאמונה, התנגשות שאחריתה הרס ותוהו ובוהו. חז"ל מלמדים אותנו במשנה:

"עֲשֶׂה דִּוְרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֶחֱ" (אבות ה, ב).

את אדם הראשון ברא אֱלֹהִים בצלמו, ובקושי חלפו עשרה דורות וכבר השחיתה האנושות את מידותיה והתנערה מאותו צלם אֱלֹהִים. האנושות השחיתה דרכה במידה כזו שבה תיקון היה בלתי אפשרי, עד שה' "נאלץ" להוריד מבול שיביא עליה כָּלִיה. הסיפור הזה צריך להיות מתועד לנצח נצחים. האדם ניחן ביכולות שכליות עצומות. באמצעות מחקר מדעי הוא מסוגל להגיע להישגים מופלגים ולעלות השמימה ואפילו להתעלות מעל למלאכים. ואולם בכוחות עצמם לא די. יש לנתב אותם כראוי. בשימוש בכוחות הנפש שלא כראוי, האדם עלול להביא על עצמו, על האנושות כולה ועל העולם כולו את האסונות החמורים ביותר. שום דבר אינו מסוגל להביא הרס כה רב על פני האדמה כפי שמסוגל לחולל האדם עצמו.

המשנה ממשיכה ומפרטת את השתלשלות האנושות המתחדשת:

"עֲשֶׂרָה דִּוְרוֹת מִנֵּחַ וְעַד אַבְרָהָם" (שם).

חלפו עוד עשרה דורות, מנח ועד אברהם, והאנושות "הספיקה" לשכוח את המבול שמחק את אבותיה מעל פני האדמה. כמו קודמתה, גם היא איבדה את המוסריות והאמונה, והשחיתות שפשתה בה לא ידעה גבול. הייתה לה אפילו החוצפה לבנות מגדל שיגיע עד לשמיים מתוך יומרה שבכוחה להילחם בכוחות השמימיים ולגבור עליהם. גם אנשים אלו נחלו מפלה ניצחת ונחרתו בדברי ימי העולם לחרפה בשם דור הפלגה. לבסוף, לאחר עשרים דורות, קם אברהם, שבאומץ רב ובתבונה עמוקה היה לפורץ דרך של ממש: את רעיון האמונה שאליו הגיע בעצמו, הוא פיתח והצליח להנחילו לעולם האלילי מסביבו, שאט-אט השתכנע באמיתותו. אברהם לא היה רק הפילוסוף, ההוגה והחוקר, והוא לא הגביל את עצמו לדוגמאות פילוסופיות: הוא היה גם איש המעשה שמיישב את אורח חייו עם הגותו הפילוסופית. בין כל תנועותיו ומעשיו ובין אמונתו הייתה התאמה מדויקת. באמצעות אורח חייו המוסרי הגבוה, רעיונותיו הנשגבים מומשו ותועדו בהיסטוריה לנצח. אברהם הצליח להשריש את האמונה הטהורה הזו, ולהעבירה מדור לדור: מילד לנכד וממורה לתלמיד; הוא השכיל להראות לצאצאיו את הדרך הנכונה ולהחדיר בהם את אמונתו ואת השקפת עולמו, ובכך סלל את הדרך למשה וחקיקתו בהר סיני. הוא גידל ועיצב את ילדיו בדרך זו, וממנו מתחילה ההיסטוריה שלנו. אנו נושאים אליו עיניים ביראת כבוד, והוא

אבי עם ישראל הקדוש, עם ה'. שרשרת אחת רציפה נמתחת מאברהם ליצחק ומיצחק ליעקב... ומהם עד ליהודי הצעיר ביותר בזמננו. כולנו גאים ושמחים להיות בנים לאבות קדמונים כאלה. כאשר אנו עורכים השוואה בינינו לבין הסביבה, אנו מבינים את גודל הזכייה שנפלה בחלקנו - להיות הבנים של אברהם, של יצחק ושל יעקב.

כמובן גם אנחנו לא חפים מחטא, וגם אנחנו חטאנו והתרחקנו לא פעם מא-לוהינו, אבל ההתרחקות הייתה בחיצוניות בלבד: הניצוץ הפנימי שבתוכנו נשאר שלם ללא פגע, כפי שאומר שלמה:

"אַל תִּרְאוּנִי שְׂאֵנִי שְׁחַרְחֶרֶת שִׁשְׁזַפְתִּנִּי הַשֶּׁמֶשׁ" (שיר השירים א, ו).

ייתכן ששינינו את צבענו והתאמנו את עצמנו לסביבה מבחינה לשונית ותרבותית, אבל אנחנו כמו אלה שגם אחרי שהשמש שזפה את עורם, צבעם האמיתי נשאר כשהיה: האירועים הקשים שחווינו לא הצליחו לפורר את אמונתנו ואת אופיינו היהודי, כפי שאומר ה': **"כִּי נֶעַר יִשְׂרָאֵל וְאַהֲבָהוּ"** (הושע יא, א).

עם ישראל משול לצעיר שלעיתים קרובות מרשה לעצמו להיסחף למעשים פזיזים ללא שיקול דעת, אך לאחר מכן הוא מתפכח ומבין את טעותו וחוזר בו. א-לוהים מסביר שמשום כך אהבתו לעמו לעולם איננה פוחתת. הוא אוהב אותו בדיוק כפי שאב אוהב את בנו - בזמנים שהילד הולך בדרכו וגם בזמנים שבהם הילד סוטה ממנה. אהבת אבות איננה מותנית בנסיבות ואיננה תלויה בזמן, ומשום כך היא נצחית ואין דבר בעולם שבכוחו למחוק אותה או לבטלה.

ב

שלוש תכונות

האם רק לאברהם, ליצחק וליעקב אנו חבים את יכולתנו האינטלקטואלית ואת אופיינו הלאומי הרם? לא, הם לא היו לבד. אנשים גדולים נוספים העניקו לנו צלם וצורה, והחלק שיש להם ולמעשיהם בקיומו של עם ישראל איננו נופל מחלקם של האבות: אלה האימהות שלנו - שרה, רבקה, רחל ולאה. ללא עזרתן והשתתפותן הפעילה, אבותינו לא היו מצליחים להשלים את המשימה - את היצירה הנצחית הזאת.

המדרש מונה שלושה סימנים שביתה של שרה אימנו התאפיין בהם (בראשית רבה ס, טז):

א. ענן קשור על פתח אוהלה;

ב. ברכה מצויה בעיסתה;

ג. נר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת.

כאשר שרה מתה, שלושתם נעלמו לחלוטין, והם שבו והופיעו בבית אברהם רק ברגע שבו הובאה אליו רבקה.

מאפיינים אלו נושאים משמעות מיוחדת - הם מלמדים אותנו על טבען של אימותינו שרה ורבקה, על גדלותן ועל קדושתן.

א. בית שרה בלט בקדושה, בשלווה ובהרמוניה ששררו בו וגם בקדושה ובאהבה שקרנו ממנו. הוא סומן במיוחד על ידי עמוד ענן. זה היה ידוע, מכובד ומוערך בכל מקום. בית זה היה מרכז של כוחות נפש גבוהים ושל עבודה אידיאלית. מחפשי האמת ואוהביה מצאו בו מקום להחלפת דעות. המחקר הנשגב קיבל שם פרשנויות והבהרות, ומי שחש צמא לידע יכול היה לחגוג ולשתות מהמעין הבלתי נדלה. בעבודה זו מילאה שרה את התפקיד הבולט ביותר. היא הייתה פעילה בתחומים רבים, אבל לצד כל פעילותה הענפה היא לא שכחה מעולם להיות גם עקרת הבית ויושבת האוהל. על ביתה, על כל פינה

מפינותיו, היא שמרה מכל משמר. בכל פרט ופרט ניכרו מגע ידה, תרומתה והישגיה - כאילו עמוד ענן קשור מעל ביתה.

ב. ברכה מצויה בעיסתה - ביתה היה בית פתוח לרווחה לכל הרעבים והנזקקים. כל אדם יכול היה להיכנס בכל שעה, ביום או בלילה. איש לא חקר אותו למוצאו, לדעותיו ולמעשיו. כל אדם התקבל באהבה ונהנה מהכנסת אורחים חמה, ידידותית ומפנקת. כל אורח הרגיש "בבית". אנשים נכנסו ויצאו דרך דלתות רבות והם שמחו והופתעו מקבלת הפנים ומכל הטוב שהורעף עליהם. הם פגשו אנשים שנראו להם מיוחדים, כי מה שנעשה שם גבל בעל-אנושי. כל מי שהיה אי פעם אורח בבית הזה הרגיש שהוא נקשר לבית ולאנשיו בקשר בל יינתק. איש לא יצא משם בידים ריקות. הרושם שהותיר בהם הביקור בבית האבות נחרת בהם לעד. וכך מספרת הגמרא:

"אֲבֹן טוֹבָה הָיְתָה תְּלוּיָה בְּצִוָּאָרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ, שֶׁכָּל חוֹלָה שְׂרוּאָה אוֹתָהּ, מִיָּד נִתְרַפָּא" (בבא בתרא טז ע"ב).

כל מי שבא במגע עם אברהם ושרה התרשם כל כך, ולביקור הייתה בהכרח השפעה על גישתו הרוחנית והמוסרית. כל אורח נרפא מאמונותיו ורעיונותיו הכוזבים.

ג. המאפיין האחרון היה הנר הדולק תמיד, שמעולם לא כבה. מה אומר לנו נר השבת? הוא מעורר בנו את מחשבות השבת הגבוהות המעידות על בריאת העולם. הוא מדרבן אותנו לעשות את מלאכתנו - כמו א-לוהינו - רק בששת ימי המעשה, ולעשות את השבת עונג מתוך השתעשעות בתורה. נר השבת נועד גם להזכיר לנו את מהות חיינו. חיי האדם בעולם הזה דומים לערב שבת. וכשם שאחרי ערב שבת מגיעה השבת, כך צפוי לקרות גם בחיינו. וכשם שבערב שבת אנו מכינים את כל הדרוש לשבת, כך מוטל עלינו לפעול גם בחיינו. חובתנו האצילית ביותר של האדם היא לדאוג להכין כראוי הכול לקראת "שבתו", לקראת חיינו הבאים, כדברי חז"ל בגמרא:

"מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת" (עבודה זרה ג ע"א).

לבסוף, נר השבת הוא גם סימן לאור הנשמה ולאור תורה, כמו שנאמר: "כִּי נֵר מְצֹנָה וְתוֹרָה אֹר" (משלי ו, כג) וגם: "נֵר ה' נְשִׁמָּת אָדָם" (משלי כ, כז). גם אורות אלה חייבים להיות מטופלים בקפידה ולהישמר לצמיתות, כדי שיוסיפו לזהור ולהבהיק למרחוק ולהאיר את ליבם של בני האדם בחשכה.

"מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך".¹

אפילו האור הקטן ביותר יכול לפוגג את החושך הסמיך ביותר. אור הנשמה והתורה כמוהו כעורק החיים האנושי. הוא חייב לפעום ברציפות וחובה לדאוג שלעולם לא ייקטע או יקפא. כשם שזרימת הדם הרציפה הכרחית לחיי הגוף, כך רציפות האור הזה הכרחית לחיי הרוח.

שלושה סימנים אלו היו תמיד בביתה של שרה. היעלמותם במותה מלמדת ששרה היא שהעלתה את ביתה למרכז האנושיות והמידות הטובות, והיא שהאירה את אור השמש הגדול שקרן מבית אברהם. ללא שרה ועשייתה, ספק אם אברהם היה מצליח להגשים את כל שהגשים ולהפוך למה שהפך להיות. שרה היא שהובילה אותו לגבהים, היא שהדליקה את אור התורה של האמונה הקדושה בלב ילדיה וגרמה לו להתלקח ללהבת האמונה הגדולה אצל יצחק ולהצית בו נכונות לעלות על המזבח ולהיות עולה תמימה לה'.

כאות אֶבֶל, נעלמו לפתע כל שלושת המאפיינים מבית אברהם, והם חזרו כאשר רבקה הגיעה אל הבית והצטרפה למשפחה. רבקה שטוב ליבה ואהבתה, אצילותה וצניעותה, מתוארים בצורה כה חיה בכמה פרקים בתורה. התורה מספרת לנו באיזו ידידות קיבלה את אליעזר וכיצד התאמצה לשאוב את המים עבורו ועבור גמליו ולעסוק בהשקיית כולם בעצמה. כל פעולותיה, גדולות כקטנות, הצטרפו זו לזו ויצרו מעשה אחד – שלמות. שלמות המעשה מעידה על שלמות רוחנית ומוסרית, שמתוכה האדם מגיע להבנה ברורה לגבי תפקידו בעולם: הוא מבין שכל הכוחות והאנרגיות נמצאים בתוכו פנימה, והם ניתנו לו כדי שיפעל באמצעותם למען הכלל. כשם שיצירה מכנית עשויה חלקים-חלקים, בהם גדולים ובהם זעירים, ולכל חלק אין ערך כשלעצמו וערכו טמון בתפקיד

1. ביטוי זה מפורסם ונמצא גם בפנקסי הראי"ה, חלק ראשון (תקופת בוויסק; עד שנת תרס"ד).

שהוא ממלא בהפעלת המכונה השלמה - כך האדם אינו שייך לעצמו בלבד אלא לציבור רחב: הוא חלק אחד מתוך מהות שלמה, וחשיבותו עולה מפעילותו למענה. רבקה עברה לגור בבית יצחק וכל הסימנים שבו לקדמותם: מעל הבית שב לרחף הענן הא-לוהי, הברכה שבה להיות מצויה בבצק, והאור זרח לנצח.

רבקה ניחנה בסגולותיה המיוחדות של שרה ומשקיבלה על עצמה את הירושה הרוחנית של שרה, הייתה לממשיכת דרכה. היא המשיכה את העבודה שבה החלה שרה, ופעלה באותה הרוח, ובזכותה שבה הרעננות הפיזית והרוחנית לשרור בבית. רבקה הייתה שלמות - מהות העשויה מלאכת מחשבת המשלבת בתוכה את כל המעלות של אם יהודייה אמיתית, אימו של עם ישראל. כמו שרה, גם רבקה נשאה בגאווה את דגל בת ישראל, והיא עזרה לנשמתה של האישה הישראלית לגדול ולהתחזק בעמנו. אנחנו חייבים את ההיסטוריה הגדולה שלנו לאימהות ישראל הגדולות האלה. בזכותן אנו מוסיפים (ולכל הפחות משתדלים מאוד) ללכת בשבילים שסימנו למעננו הן ואבותינו - אבות אומתנו, עם ישראל.

נשמותיהן של שרה ורבקה חיות לנצח!

חלומו של יעקב

א

שקיעה

התורה מספרת (בראשית כח) שיעקב יצא מבאר שבע ושם פניו לחרן. בעודו בדרך, נטה היום לערוב, והוא החליט לעצור למנוחת הלילה. "וַיֵּלֶן שָׁם". הוא לקח מאבני המקום ובנה לעצמו כעין מחנה, ושכב לישון. בשנתו חלם יעקב חלום. בחלומו הוא ראה סולם גבוה הניצב על האדמה וראשו מגיע עד לשמיים, ומלאכים עולים ויורדים בו. הגמרא (סנהדרין צה ע"ב) מציינת שהשמש שקעה מוקדם כדי שיעקב יאלץ לחדול מהליכתו ויבלה את הלילה באותו המקום. יעקב ראה בחיים הארציים מהות זמנית - שהיא כחלום יעוף וכצל עובר: "יָמֵינוּ כְּצֶל עוֹבֵר"².

האדם חומד, רץ וממהר ומשקיע את כל כוחותיו הגשמיים והרוחניים כדי לצבור סחורות ארציות רבות ככל שיוכל. אבל על פי רוב הצלחתו חלקית בלבד: במקרים רבים צער ואכזבה ממלאים את ימיו, וגם המאמץ שהוא משקיע איננו מניב את הפרי המיוחל - ככל שמהירות ריצתו אחרי האושר גוברת, מהירות ריצתו של האושר, בבריחתו ממנו - גוברת גם היא, והוא חומק מרודפו. אושר אי אפשר ללכוד. וכך, בערב, אחרי יום עבודה מפרך ומאמץ נמרץ, האדם חוזר הביתה יגע ובידיים ריקות. קשיי החיים האלה אינם מניחים לו. הם מתמידים וניצבים בדרכו יום אחר יום, שבוע אחר שבוע ושנה אחר שנה. אמונתו של האדם ותקוותו שיבואו זמנים טובים יותר, הן שמחזקות אותו ונוסכות בו כוח להמשיך בחייו. אלמלא הן, הוא היה טובע בייאוש. אחרי הכול, רק מעטים נועדו להיות מאושרים, וגם הם - אושרם יחסי בלבד, ובמידה מסוימת מוגבל, כי אושר אמיתי

2. על פי תהלים קמד, ד: "אֲדָם לְהִבֵּל דָּמָה יָמָיו כְּצֶל עוֹבֵר". ועל בסיס מילות נעים זמירות ישראל אנו אומרים בתפילות הימים הנוראים: "אנו, ימינו כצל עובר [ואתה ושנותיך לא ייתמו]".

אינו קיים כלל בעולם הזה. וכמה זמן נמשך ה"אושר" הזה? החיים עוברים במהירות הבזק והימים בורחים כמו עמודי הטלגרף ש"אצים-רצים" לעינינו המשקיפות על הדרך מבעד לחלון רכבת האקספרס הנוסעת בלי לעצור ובלי לנוח, עד אשר היא לפתע עוצרת: הנסיעה נגמרה! תרצה או לא תרצה, אתה חייב לרדת ממנה: "עַל פְּרִיָּה אֶתָּה חַי, וְעַל פְּרִיָּה אֶתָּה מֵת" (אבות ד, כב).

רוב בני האדם חיים לא משום שהם רוצים לחיות; וכולם מתים, אף על פי שבהגיע רגע המוות - אינם רוצים למות. למעשה, איש איננו שואל אותם לרצונם. החלום מתפוגג, האושר נעלם, והאדם נותר חסר כול ועוזב את החיים עירום, כפי שבא אליהם. הוא לא יכול לקחת איתו שום דבר מכל מה שאסף במשך כל חייו בעבודתו העמלנית: "כִּי לֹא בְּמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ" (תהלים מט, יח). כל שהוא מקבל מסתכם בחלקת אדמה צנועה, ארבע אמות גודלה, ובה עליו להסתפק. בין שהיה עשיר בחייו ובין שהיה עני - כאן כולם שווים.

ב

השועל והכרם

זה מזכיר לנו את המשל הישן על השועל והכרם:

שועל פיקח עמד מחוץ לכרם וראה את ענפי הגפנים כורעים תחת משא הפירות הנפלאים והמפתים. התלהב השועל, נפשו חשקה בפירות האלה, אבל גדר מפרידה בינו ובינם. איך ישיג אותם? הקיף השועל את הכרם שוב ושוב וחיפש דרך. ולפתע - מה רואות עיניו? חור קטן בגדר! חור קטן - אור גדול, חשב השועל לעצמו, ומייד החל מנסה להשתחל דרכו.

התברר שהחור צר מדי. ניסה השועל להידחק דרכו, אך לא הצליח. גופו איננו דק דיו כדי לעבור. מה יעשה? ישב וחשב, והינה עלה בדעתו רעיון מבריק: במשך שלושה ימים לא אכל ולא שתה מאומה, וגופו הלך והצטמק, עד אשר החור

התאים למידותיו. נדחק ועבר, ו... הינה הוא בפנים. מייד פצח בזלילה: קטף ואכל, קטף ואכל. מילא השועל כרסו ענבים, וכיוון שידע שהשומר צפוי להגיע בעוד זמן קצר ואם ייתפס רע ומר יהיה גורלו, החליט ששבע דיו והגיע הזמן לצאת ולחזור הביתה.

הוא ניגש לחור שדרכו נכנס, אך אויה! השועל גילה לחרדתו שכעת, אחרי הסעודה הדשנה, גופו שוב איננו מסוגל לעבור דרכו. ניסה וניסה - ומאומה לא הועיל. באין ברירה שב אל הפתרון שמצא ולפיו פעל קודם לכן: שוב לא אכל ולא שתה שלושה ימים, ובתום הצום הממושך - הצליח לצאת.

מה הרוויח השועל המסכן מכל צרותיו? זה בדיוק מה שקורה לאנשים בזה העולם...

קהלת כבר הביע את צערו על גורל האנושות - בשאלה הרטורית:

"מִה יִתְּרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שִׁיעֵמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ [!]" (קהלת א, ג),

שהתשובה עליה חד-משמעית: בעמל הזה לא טמון שום יתרון, משום שהכול **"הֵבֵל הֵבָלִים"** (שם, ב).

ואכן, אילולא הייתה מטרה אחרת לחיי האדם (מלבד צבירת הרכוש), היה הצער שביטא קהלת נחלתו של כל המין האנושי. מטרה זו לא נעלמה מעיני קהלת והוא ביטא אותה במפורש לקראת סוף המגילה:

"סוֹף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת-הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת-מַצּוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם כִּי אֶת-כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֹא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נִעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע" (קהלת יב, יג-יד).

אם כן, קהלת גילה לנו את סוד החיים: מי שהבין את המשמעות האמיתית של החיים וחי מתוך הבנה זו - השיג את מטרותיו. הוא לא מותיר אחריו עולם ריק אלא עולם מלא במעשים טובים, ואת הזכות שהקנו לו המעשים, הוא יכול לקחת איתו. אלוהים הסמיך את האדם למשימה אחת: להיות האפוטרופוס והשומר של הנפש האלוהית שהופקדה בידיו.

כשם שמלך שמבקש להשיא את בתו שבגרה - מפקיד אותה בידי נתין נאמן ודורש ממנו להיות טוב ואוהב במיוחד כלפיה, כיאה לכבודה הנסיכי, כך גם הקב"ה דורש מאיתנו להחזיר לו בבוא העת את נשמתנו זכה וטהורה כפי שקיבלנו אותה.

מי שהשלים משימה זו, חייו לא היו לשווא ולא היו חלום אלא מציאות מבורכת.

כל המחשבות הללו התגלו ליעקב בחלומו באותו לילה היסטורי.

ג

הסולם

ליעקב הוצג בחלום סולם, והחיים הושוו אליו. על סולם לא עומדים זמן רב במקום אחד, בגובה מסוים. לסולם יש שלבים, ובעזרתם המשתמש בסולם עולה על פי הצורך, ולאחר מכן - יורד. לא תמיד הטיפוס אורך אותו זמן בדיוק. לפעמים נדרש זמן קצר, ולפעמים - ממושך. מכל מקום, אחרי שהאדם הגיע אל הדבר שלמענו טיפס בסולם - הוא יורד ממנו, ואם יצטרך להגיע אליו שוב - יידרש לטיפס מחדש. קורה שאדם צריך פתאום לרדת מהרמה הגבוהה ביותר, והינה מתברר לו שהעלייה אליה דרשה ממנו מאמץ והתגברות על קשיים, והירידה מהירה ממנה בהרבה... וכך אומר נעים זמירות ישראל:

"מִי גִבֹּר יַחֲיֶה וְלֹא יֵרָאֶה מוֹת יִמְלֹט נַפְשׁוֹ מִיַּד שְׂאוֹל סֶלָה" (תהלים פט, מט).

ככל שהשלב שהאדם הגיע אליו בסולם האושר גבוה יותר, הנפילה, אם ייפול ממנו, תהיה קשה יותר וכואבת יותר. סכנת הנפילה - מבחינה חומרית או מבחינה רוחנית - מרחפת תדיר מעל האדם. ואם הנפילה תתרחש, הוא יצנח

מטה, וגופו ייחבט באדמה ולא רק בה אלא גם באבנים החשופות שעליה, שהוא עצמו שם אותן שם מראשותיו.

ועם כל זאת, העלייה מעוררת באדם עונג, כי במרוץ, בין שהוא קצר ובין שהוא ארוך, טמון סיכוי מסוים. כל עוד האדם עולה, כל מחשבותיו ממוקדות בעלייה. האפשרות שאחריה תבוא נפילה איננה טורדת את מחשבותיו, ואם חלילה ייפול - ינסה להתמודד ולקום. פעולה ופעולה בזמנה. ההפרדה יוצרת במחשבתו תמונה ברורה, ואולם אם שתי הפעולות, העלייה והירידה, יתערבבו זו בזו - אוי ואבוי לו! התמונה הבהירה תהפוך להיות עכורה ומטושטשת. אם זרחה שמשו ולפתע כיסה אותה צל ואורו חשך עליו, ואם בשמחתו מתערבב עצב מר כלענה או מתמזל מזלו ולפתע מגיע מכיוון בלתי צפוי סבל ופוגם בו - אוי לו.

התמונה שנגלתה ליעקב בחלום התאפיינה בערבוביה כזאת: עוד לפני החלום שמשו שקעה, והוא הבחין בעובדה שהשקיעה מוקדמת מהצפוי, ומרגע זה כל שראה לפניו היה אדמה ואבנים - אבני נגף, גורלו צפוי להיות רצוף אבנים - מכות קשות. שתי התנועות - עלייה וירידה - התרחשו בחלום בעת ובעונה אחת, וכך, הבין יעקב, צפויים להיראות חייו מכאן ואילך: תערובת של שמחה ודמעות, מפגשים שמחים ופרדות עצובות. אין אפוא פלא שהוא התעורר משנתו אחוז פחד, ובעוד גופו רועד מאימה, בקעה מפיו החרדה:

"מה נִרְאָה הַמָּקוֹם הַזֶּה!" (בראשית כח, יז).

הוי, כמה נורא המקום הזה, וכמה נוראים החיים הצפויים לי... בהמשך הפסוק כתוב: "וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם". רק השמיים - הפרויקט הא-לוהי - מחליטים בעניין החיים והמוות: השמיים הם הקובעים אושר ואומללות, שמחה וצער. ועל האדם נגזר להיות לפי ההחלטות שהתקבלו בעניינו. וכיוון שסודות החיים אינם גלויים לנו, בהיותנו בשר ודם, עלינו להבין שגם כאשר צער וכאב הם מנת חלקנו - עלינו לקבל עלינו את האתגר מתוך ביטחון שמקורו בהחלטה נכונה, אמיתית וצודקת ללא שום ספק, שהרי:

"הַצֹּר תָּמִים פְּעֻלוּ כִּי כָל דֶּרֶכִּיו מְשֻׁפָּט" (דברים לב, ד).

יעקב לקח את אבני המקום ובנה מהן מצבה... זה סוף החלום. המצבה היא סיום החלום. חלומו של כל אדם מתחיל בסולם ובעלייה כלפי מעלה, והוא מסתיים במצבה על קברו...

האם נגזר על כל אדם שחייו ובייחוד סופם יהיו טרגדיה? לא ולא! זה לא חייב להיות כך. עבור אלה שהבינו את המשמעות האמיתית של החיים, המוות איננו טרגדיה: הוא איננו ירידה אלא עלייה; איננו סוף אלא המשכיות והתקדמות לקראת עתיד!

אֲמָנוֹת הַחַיִּים

א

שיווי משקל

הפילוסופים מתקשים לפענח את סתרי החיים, ואלפים רבים של ספרים כבר נכתבו על אודותם. כולם שואפים להכניס את ראשם בין ההרים הגבוהים, לצלול לתוך התחום הזה ולחקור אותו. לאדם יש חמישה חושים, אבל הוא מחפש את החוש השישי, אותו חוש שהפילוסופים מכנים "על-טבעי". ודווקא כאן כולם מגשים באפלה ואינם מוצאים את המפתח שיאפשר להם גישה לסוד הזה.

בדבר אחד אין ספק: מלבד חמשת החושים הפיזיים שהאדם ניחן בהם, יש בו גם ממד נשמתי. ידיעה זו מעוררת אותנו לשאול את עצמנו: מהי הנשמה והיכן היא שוכנת באדם? אנו, ילודי אישה, יצורים שאינם אלא בשר ודם, איננו יודעים לתת תשובה לשאלה זו.

לפי התפיסה הקבלית, מבחינים בנשמה עצמה בשלוש בחינות: נפש ורוח וגם נשמה (גבולותיה ותחומי פעולתה של בחינה זו אינם ידועים לנו כלל). גם לבעלי החיים יש מהות פנימית שהיא נפש, אבל נשמה של ממש אין בהם, ובזאת הם שונים מבני האדם. הנשמה היא מתנה א-לוהית, חלק אֵלֹהִים מְפַעֵל³, והיא הוענקה רק לאדם.

בתפילת שחרית, בברכות השחר, אנו מודים:

"אֱלֹהֵי, נִשְׁמָה שְׁנַתָּת בִּי טְהוֹרָה הִיא. אֶתָּה בְּרָאָתָהּ. אֶתָּה יִצְרָתָהּ. אֶתָּה נִפְחָתָהּ בִּי. וְאֶתָּה מְשַׁמְרָה בְּקִרְבִּי. וְאֶתָּה עֲתִיד לְטַלָּהּ מִמֶּנִּי. וּלְהַחְזִירָהּ בִּי לְעֲתִיד לָבוֹא. כָּל זְמַן שֶׁהַנִּשְׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ..."

3. איוב לא, ב.

האדם עשוי שני חלקים: גוף ונשמה. האדם הגשמי (גופני) נשלט בידי דחפים ויצרים והם מנחים את פעולותיו ומעשיו; ואילו האדם הרוחני מושפע מהנשמה. מכיוון ששניהם יחד יוצרים את נשימת החיים, נשמת החיים⁴, על האדם להקפיד לדאוג לשניהם ולאפשר לשניהם לחיות בהרמוניה מלאה.

כשם שחולשת הגוף מביאה לסבל, ובסופו של דבר גורמת לאדם להתפורר ולכלות, גם חולשת הנשמה פוגעת בו: היא מצמצמת את יכולותיו השכליות והופכת אותו לנכה מבחינה רוחנית.

שמירה על איזון הגוף והנשמה (של כל אחד מהם בפני עצמו וגם האיזון ביניהם) היא חובתו הנעלה ביותר של האדם. הבה נקרא לה "אֲמָנוּת⁵ הַחַיִּים". למרבה הצער, אם נתבונן בספרות, ניתקל רק במסות מעטות מאוד המוקדשות לבעיה החשובה ביותר של החיים.

עניין הנשמה וחובות הלבבות מוזנחים וכמעט אינם זוכים לתשומת לב רצינית מצידנו.

האדם עסוק כל כך במאמץ היום-יומי הכרוך במאבק החומרי, עד שבקושי נותרת בידו שעה של פנאי להרהר בחייו האידיאליים, הרוחניים והנשמתיים, וקל וחומר להתעמק בהם. אפילו המלומדים הגדולים, הפילוסופים, האסטרונומים וחוקרי הטבע - שהופכים כל דבר ארצי ועל-טבעי למושא מחקרם ונכנסים לסטרטוספירות השמימיות, המפרשות את נתיבי כוכבי הלכת והכוכבים ומבקשות להאיר את האופל - כולם חלפו על פני המטרה העיקרית שהיא-היא מהות האדם: לנסות להאיר את החושך החבוי בנשמה.

פתגם עממי מלמד אותנו ש"לעיתים קרובות, מרוב עצים לא רואים את היער". על זה הדרך ייתכן לומר שטרדות ודאגות רבות מעסיקות אותנו בחיי יום-יום, והן גורמות לנו לא פעם להתעלם לחלוטין מהבעיה העיקרית של "האדם", מייעודו וממטרותיו - מחובת האדם בעולמו.

4. ראה בראשית ב, ז: "וַיֵּצֵר יְיָ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפֹר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה".

5. יש לקרוא אומנות.

הגוף והנשמה הם השכנים הקרובים ביותר, ושניהם הם המְנוּעִים המניעים את האדם החי. לכאורה, היינו מצפים שהתנהגות האדם תיקבע בשיתוף פעולה ובתיאום מלא בין השניים, ואולם מתברר שחוייתנו מנוגדת לציפייה ה"הגיונית": שני הכוחות פועלים לרוב בנפרד זה מזה, ולא זו בלבד אלא בניגוד זה לזה, בהתגושות ובניסיון לגבור זה על זה. והאדם? סכנה גדולה מרחפת עליו...

ב

יהדות סינתטית?

עובדה מצערת היא שהאדם הגשמי שואף להנהגה שבה הנשמה מושלכת הצידה ונשלל ממנה חופש התנועה. היא כמו נתונה במעצר, והאפשרות להשפיע נמנעת ממנה. והתוצאה אינה מאחרת להגיע: בחיי היום-יום, אנו נתקלים בתופעות מצערות: האדם, מתוך שאיפה לשכלל את חייו, מנתב את מאמציו לדרכים שאינן מיטיבות לשרת אותו. שימור עצמותו הגשמית הוא-הוא המטרה שניצבת לנגד עיניו, והוא חותר בנחישות להשגתה השלמה, ולצורך כך אין קורבן שהוא כבד מדי ואין מחיר שהוא גבוה מדי. אין התמקחות ואין פשרה. כל האמצעים כשרים. כך ב"גבולות הגזרה" של הגוף.

והינה כשעוברים לדברים הקשורים לרוח ולנשמה, הפנים משתנות: עוקפים את הנשמה המסכנה ונוטשים אותה, מסתכלים עליה מלמעלה, כאילו מדובר ב"אורח לא רצוי". וכיצד נוהגים ב"אורח" כזה? זעיר שם זעיר שם משליכים לעברו פירור, וחושבים שדי בכך, "זה אפילו יותר מדי בשבילו", אנו משכנעים את עצמנו.

כאשר מחלה גופנית משתלטת על אדם, הוא מגייס את כל כוחותיו ועושה מאמצים אדירים; הוא משתמש בכל הדרכים והאמצעים כדי להציל את עצמו! במקרה כזה, לא סומכים על רופא המשפחה אלא מתייעצים עם כל המומחים האפשריים; ואת אלו שמאמינים ביכולתם להושיע - גם מביאים מרחוק אם צריך. אבל כמה עצובה ונוראה התייחסותנו לנשמה! כמה מעט אכפת לנו

ממצבה! מה אנחנו עושים כאשר מנקרים בנו ספקות? אנחנו משתדלים להרגיע את מצפוננו, ולכל היותר מבקשים מידע ממישהו ששמענו עליו ממישהו, ו... מסתפקים בכך. מאמץ נוסף - איננו שוקלים כלל. כל שנחוץ לנו הוא תשובה שתהיה טובה דייה - שלא נרגיש צורך לפקפק באמינותה או לחפש אחרת.

וגם אם גורמים סמכותיים אחרים טוענים את ההפך ומשמיעים טענה שאינה מוצאת חן בעינינו, אנחנו נשארים אדישים, ועד מהרה מוצאים תירוצים שיצדיקו בעינינו את ביטול דעתם: "אנשים אלו כבר מיושנים מדי, לא מספיק מציאותיים, אינם מכירים את חידושי החיים ואת השיטות היצירתיות המודרניות, או מכירים אותם במידה חלקית בלבד". השתכנענו. האם איננו פועלים בדרך הדומה לאותו אוטומט שבתגובה להכנסת מטבע, מוציא את הפריט שהורינו לו להוציא? האם איננו גורמים לעצמנו לקבל את המענה הרצוי לנו וחוסמים כל מענה אחר? במקרה של אוטומט, אפשר להשיג אותה התוצאה בשימוש במטבע מזויף. אם הוא דומה מאוד למטבע האמיתי, המכונה לא תוכל להבחין במעשה המרמה. בבחירה בדרך זו אנו מרגילים את עצמנו ל"חיי אוטומט" ול"יהדות אוטומט"...

אנו מאמינים שחיינו וכמובן עולמנו הדתי - אמיתיים, הרי אנו מתפללים מדי יום, אנחנו מתעטפים בטלית ומניחים תפילין, מקפידים על שמירת השבת, ובמטבחנו ההפרדה בין בשר לחלב נשמרת בהידור. אנו ממשיכים את מסורת אבותינו, וממש כמותם גם אנו מקפידים על עשה ועל לא תעשה. ואולם... משהו חשוב חומק מעינינו ומתודעתנו: מבלי שנשים לב אנו מבלבלים את היוצרות, ועושים שימוש שגוי במטבע שירשנו...

טעותנו העיקרית היא שאנחנו מקיימים את המצוות באמצעות "מנגנון" מסוים, ובמנגנון אחד, כידוע, ייתכן שחומר מקורי יוחלף בחומר סינתטי, ורק מומחה יוכל להבחין בחילוף. ההדיוט לא יבחין במאומה. לכן אין זה מפתיע כלל אם בקונפליקט פנימי, הנשמה היא שסובלת והופכת לאומללה וחסרת אונים: הרי היא נשארת במקומה ואינה זוכה בשום הבנה ורחמים...

אם נסתפק ב"ניצחון" כזה ובזיוף בלתי נשלט, רע ומר יהיה גורלנו. עלינו לשאוף להשאיר את ההגה בידי הנשמה ולא לנסות לחטוף אותו מידיה; להישאר תמיד איתנים ועקיבים, ולא לאפשר לעינינו ולשיקול דעתנו הצלול להחשיך.

אדם יכול להיות יהודי רק אם הוא יהודי במודע, אם הוא מקפיד ללכת בקו הישר שאבותינו שרטטו וסללו למעננו, באותן הדרכים העתיקות והבטוחות שאת תיאורן הברור והחד־משמעי אפשר למצוא ללא קושי בשולחן ערוך. אסור לנו להתעניין בדברים שאינם מופיעים שם, כי אנחנו קטנים מדי וחסרי חשיבות מכדי להתיימר לקבל החלטות עצמיות. אבותינו לא עשו זאת, ולכן גם אנחנו לא רוצים למרוד. העתיק מבוסס היטב, ואילו ה"חדש" (ויש להודות: המפתה) הוא חסר בסיס, ואסור לאפשר לו להוליכנו שולל.

ג

הסומא והחיגר

את מערכת היחסים בין הגוף לנשמה הבהירו חכמים בעזרת משל מעניין: מלך מינה שני שומרים לגינתו – האחד חיגר ורעהו סומא. עצי הגן הצמיחו פירות נפלאים, והשומרים חשו תשוקה עזה לטעום מהם. אבל איך יגיעו אל הפרי ויצליחו לספק את תאוותם? החיגר אינו יכול לטפס על העצים, והסומא אינו מוצא את הדרך. ישבו וטיכסו עצה, ומצאו תחבולה:

החיגר עלה על כתפיו של הסומא וכיוון את דרכו, וכשהגיעו – הושיט החיגר ידיו אל ענפי העץ עמוסי הפרי וקטף, וקטף, ולבסוף התחלקו השניים בשלל. בשלב מסוים הבחין המלך בהתמעטות הפירות, ומייד הזעיק אליו את השומרים. השניים כפרו באשמה שהוטלה בהם: "הרי אינני מסוגל להגיע לעצים הגדולים", טען החיגר; "ואיך אפשר להאשים אותי בגנבה", אמר הסומא, "הרי אינני יכול לראות היכן העצים?!".

המלך "לא קנה" את סיפורם. הוא הבין את התכסיס שנקטו, ושחזר אותם: הוא הרכיב את החיגר על כתפי הסומא, ואמר להם: "כך לקחתם את פירותי. יחד הייתם במעשה, וגם את עונשכם תקבלו יחד".

התלמוד מסביר שבהגיע יומו של האדם, הגוף והנשמה יעמדו יחד לתת דין וחשבון לפני בית דין של מעלה, וכל אחד מהם יבקש כביכול להוכיח את חפותו בטענה שלא היה ביכולתו לבצע את החטא (והם גם ינסו להטיל את האשמה זה בזה): הנשמה תסביר שהיא מרחפת בספרות השמימיות וחיה בתמימות טהורה מכיוון שהיא נפרדת מהגוף. והגוף, לעומת זאת, יתנער מהאחריות למעשה, וינסה להטילה על הנשמה, שהיא-היא המנוע האמיתי של האדם. הייתכן שהגוף חסר האונים היה משיג את כל זה אלמלא הנשמה, השולטת בשכל וברצון, דרבנה אותו?! והראיה - הינה כעת, כשהם נפרדים זה מזה, והנשמה כבר אינה משפיעה עליו, הוא שוכב ללא תנועה ואינו יכול לעשות מאומה, לא טוב ובוודאי לא רע...

אבל הנסתר מעיני שופט אנושי, גלויות וידועות הן לשופט הא-לוהי: הוא יודע בדיוק מי אשם ובמה, והוא פוסק את העונש הראוי להם, לשניהם יחד ולכל אחד לחוד (מסכת סנהדרין צא).

ד

חשבון מדויק!

אמר רבי אליעזר:

"שוב יום אחד לפני מיתתך".

- תחשוב על החיים שלך, ושוב אל ה' יום לפני מותך. כידוע, איש איננו יודע איזהו יום מותו, ולפיכך עלינו לעשות תשובה בכל יום. "שוב היום שמא ימות למחר" (שבת קנ"ג א).

את הרעיון הזה ביטא גם קהלת (ט, ח), בדרכו המיוחדת: "בְּכָל יְהִי בְּגִידֶיךָ לְבָנִים!" - תיזהרו תמיד שבגדיכם יישארו לבנים, כי אינכם יודעים מתי תגיע שעתכם, ובפרץ הזמן הגדול אל תשכחו את נפשכם. השתדלו לשמור על מלבושיכם הרוחניים, שמאומה לא יכתים את לובן תמימותם.

חז"ל אמרו: "חש בראשו - יעסוק בתורה" (עירובין נד ע"א). מאמר זה נוהגים לפרשו בדרך שחוק ולומר שכאשר האדם יעסוק בלימוד יגלה ש"חסר ראש" הוא, ואם כן, הרי אין לכאב במה להיאחז... ושמא אותם הדברים אמורים לא רק בראש אלא גם בנשמה? נלמד מוסר כמה דקות ביום, ומייד נבחין עד כמה חסרה לנו הנשמה היהודית האמיתית, האוטנטית והחיה... היא לא נעלמה. היא קיימת, אבל היא משועבדת, כבויה לחלוטין, והיכולת לפעול כמו ניטלה ממנה.

"וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֶךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים י, יב).

מה הקב"ה מבקש מאיתנו? רק קורבן קטן, ורק זמן מועט דבר יום ביומו, כדי לדאוג לנפשנו ולהצילה מפני הצפה שיביא עליה שכנה הגשמי. עלינו ללמוד תורה בכל יום, בדיוק כפי שאנו מתפללים, ואם זמננו דוחק ואיננו מאפשר לימוד כזה? נקדיש את הזמן המועט ללימוד ספר מוסר, ובתוכן הנלמד נשתמש להסדיר את תפקודי החיים. לכל נסיעה הכרחי לקבוע לוח זמנים, וספר המוסר ישמש אותנו ב"נסיעת חיינו" כ"לוח זמנים רוחני".

כשם שאיש העסקים חייב לדאוג לענייניו הכספיים ולזכור תמיד את חשבון הרווח וההפסד שלו, כך על האדם לפקוח עינו תדיר על ה"עסק" הרוחני שלו, ולעשות מפעם לפעם מאזן, מה שמכונה בספרי המוסר "חשבון נפש".

ככל שדאגת האדם לנשמתו גוברת וכמוה מידת שליטתו במהלכי החיים, הסיכוי שיהיה "פסיבי" פוחת. החישוב עצמו - הוא כבר מעשה! יש פתגם שאומר שאם חשבונות נערכת ומוגשת כהלכה, אפשר לראות בה חשבונות שמחציתה כבר נפרעה, כי לאדם שקיבל אותה קל ונוח לטפל בה ולהסדיר התשלום. בעניינים רוחניים, עריכת חשבון (חשבון נפש) יכולה להיחשב לתשלום מחצית הסכום או אפילו יותר, ובמקרים מסוימים היא יכולה להפוך לפירעון החוב כולו: די במחשבה טובה, מחשבה מצוינת, כדי לפקוח את עיני האדם, להוביל אותו לתשובה ולגרום לו לבחור בדרך טובה יותר, ומייד הוא נושע לנצח, כדברי

הגמרא:

"בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת" (עבודה זרה יח ע"ב).

המחשבה המשמחת הזאת והרגע הייחודי הזה נקראים "מוסר". וכך מפרשים החכמים (בבא בתרא עח ע"ב) את הפסוק **"על כן יאמרו המושלים באו חשבון..."** (במדבר כא, כז):

"על כן יאמרו המושלים וגו' - המושלים, אלו המושלים ביצרם. בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה".

אסור לנו להסיח את דעתנו מהחשבון ועלינו להקפיד על חשבון מדויק... עלינו לבחון היטב אילו רווחים לכאורה צפויה להניב עבירה אפשרית, ובה בעת לחשב אילו טובין נצחיים נאבד בעטייה. המשנה מלמדת אותנו חשבון פשוט:

"יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא" (אבות ד, יז).

מתוך התבוננות בהירה ובחינה מדוקדקת, נודה על האמת וכנראה ניזהר מלהיכנע ברשלנות למשאלות ליבנו ולגחמותיו. כניעה כזאת פירושה אחד: אנו מניחים למשחק קוביות אווילי לקבוע את גורלו של עתידנו. הבה נחשוב תמיד אילו חובות מוטלים עלינו - בני האדם - כלפי אֱלֹהֵינו, כלפי אחינו בני האדם וגם כלפי עצמנו; וכיצד נצליח להתמיד וללכת בדרך הישרה והנכונה. הבה נקשיב לדברי התוכחה של הנביא:

"מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם ופושעים יפֹּשְׁלוּ בם" (הושע יד, י).

ה

החטא ותוצאותיו

התורה מספרת לנו שנדב ואביהוא, בניו של אהרן הכהן, בעת שעמדו לעבוד את עבודתם במשכן, הקריבו לפני ה' אש זרה על המזבח. אש זרה, אלים זרים ותרבויות זרות לא הביאו לנו בכנפיהם אלא מוות ואסונות. יש לעצור אותם לאלתר: די לעבודת האלילים של אידיאלים זרים! די לאסוף פירורים משולחנות זרים! אין לנו צורך בכל אלו. בבית שלנו ובמורשת התרבותית שלנו יש לנו כל הנחוץ כדי לספק בשפע את כל צרכינו.

התורה מספרת לנו שבני אהרן, כשעמדו לפני מזבח ה', אכלו ושתו⁶. המחשבה על הנאות הגוף, על אכילה ושתיה, והצבתן בקדמת הבמה - ברגע שבו האדם צריך להיות מגויס כל כולו למילוי משימה קדושה - קטלניות הן. האם זה מתיישב לפי המסורה ומתאים לרגש הקרבה!?

האם הורינו נכנעו לזמן? האם הם לא ידעו כיצד להתריס בגבורה נגד כל הניסיונות? כשם שהחייל במלחמה ניזון מתרמילו הצנוע ומקריב את חייו למען מולדתו, כך צריך לפעול היהודי בימינו: עליו לדעת שמשימות גדולות וקדושות ממתנינות לו ועליו לטפס על הר מסוכן ותלול כדי למלאן, ולא לאפשר לצרכיו, רעבון וצמא, להפריעו מלמלא את משימתו; וכפי שהדריכונו חז"ל: "פֶּת בְּמַלְחָ תֹאכַל וּמִמֵּים בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתֶּה - כֶּן הִיא דִּרְכָּה שֶׁל תּוֹרָה!" (משנה, אבות ו, ד).

אחינו פזורים ברחבי העולם, ורבים מהם גוועים ברעב וסובלים ממגפות קשות. חובתנו הראשונה במעלה לחפש וגם למצוא דרכים לשפר את גורלם, ולדחוק הצידה את העיסוק בבעיות האכילה והשתיה שלנו.

עלינו לצעוד ולהתארגן כטור חילוץ אחד, ולהציל את כל שאנחנו יכולים להציל. מי בסחורה שבידו, מי בדמו, ומי בנשמתו. כיצד מצילים באמצעות

6. ראה רש"י לויקרא י, ב: רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש...

הנשמה? עושים תשובה! התשובה היא הדבר היפה ביותר שהקב"ה דורש מאיתנו: "בַּצֵּר לָךְ... וְשִׁבְתָּ!"⁷.

כל אב חייב לדעת שכשם שמוטלת עליו החובה לסמן את בנו לאחר לידתו בחותם אות ברית קודש⁸, כך עליו לייחד אותו בשנה השלוש עשרה לבר מצווה, להביאו לתלמוד תורה ולהקדישו ללימוד תורה. יהודי בלי יסוד תורני כמוהו כבניין שנבנה על הקרקע מבלי שנוצקו לו יסודות איתנים בעומקה - בניין המועד להתמוטט. חינוך ילדים יהודים ללא תורה, "יצמיח" אותם להיות נכים רוחניים! ודוק: לימוד תורה אין פירושו כמה שעות של שיעורי דת⁹ או "פרק משניות", כפי שעושים למשל בשנת אבל. ממש לא. הציווי "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" - יש לו מטרה: להטמיע את דברי התורה בילד. כדי שהמטרה תושג, נדרש - ואכן התורה דורשת זאת מאיתנו - לימוד אינטנסיבי. לימוד כזה ימנע מהאדם להיות "עם הארץ", ומעל קומת בסיס זו - הוא יבנה בו נדבכים נוספים: הוא יכשיר אותו לספוג את הרוח הגבוהה ואת המשמעות העמוקה של התורה.

במזרח ובמערב התורה עטופה בבגדי אבל ובוכה על גורל בניה הטובים ביותר. היא בוכה על גורל עריה הקדושות, על גורלה שלה, שמרחפת עליו תדיר סכנת טביעה בתהומות הנשייה.

ובכל זאת, מתברר ששלל בעיות, שלפני שנים לא היו עולות בדעת איש, ניצבות היום בלב ויכוחים ואין בעניין תמימות דעים. כל זה אינו אלא תולדה של בורות טהורה.

צו השעה מחייב את כולנו לעשות כל שביכולתנו: ללמד את הילדים את התורה ולשעבד את אורח חיינו כולו לתיקון יסודי. אנחנו לא רק רוצים למות כיהודים, אנחנו רוצים גם לחיות ולהרגיש - יהודים!

7. "בַּצֵּר לָךְ וּמִצְאוֹךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים וְשִׁבְתָּ עַד יִי אֱלֹהֶיךָ וְשִׁמְעָתָ בְּקִלּוֹ" (דברים ד, ל).

8. הכוונה לברית מילה.

9. במקור "קטכיזם" - מושג שציין את שיעורי הדת אצל הנוצרים שהציבור לא קבע לו חשיבות.

ישנם שלושה גלגלי הצלה בדוקים ואמיתיים: אמונה, תקווה וביטחון. שלושתם מסוגלים להעלות את האדם מעומק הכאוס אל הקוסמוס, להוציאו מחשכת המבוך אל אור היום הבהיר - להשיבו למקומו הנכון לו. בואו נאחז בגלגלים האלה ונחווה ניסים היום, כפי שחווינו בעבר. כמאמר נעים זמירות ישראל: "כִּי אֲתָה תֵּאִיר גִּירִי ה' אֱלֹהֵי יִגְיָה תְּשַׁכְּבִי" (תהלים יח, כט).

תפילת הקדיש¹⁰

א

הקדיש בתפילה

תפילת הקדיש זוקקת בירור בכמה היבטים, ובהם: זהות מחברה, משמעותה והקשר בינה ובין האבלות, היינו סיבת אמירתה מפי אבלים.

תפילת הקדיש מוזכרת לראשונה, אומנם במרומז, בעקיפין, בתלמוד הבבלי:

"בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיא הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך" (ברכות ג"ע"א).

כאשר בני ישראל מתכנסים בבתי התפילה ואומרים את המילים "יהא שמיא רבא", הקב"ה רווה נחת ואומר כביכול בינו לבין עצמו: "אשרי המלך שמקלסין [=משבחים] אותו בביתו כך", וממשיך ואומר – הפעם בצער: "מה לו [=אבוי] לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו משולחן אביהם"¹¹.

במסכת סוטה, רבא מסביר לזכות מי ראוי לזקוף את קיום העולם:

"עלמא אמאי קא מקיים אקדושה דסידרא ואיהא שמיא רבה דאגדתא" (בבלי, סוטה מט ע"א).

10. ככל יתר חלקי הספר גם פרק זה מתורגם וערוך (שמות העושים במלאכה מוזכרים בראש הספר).

11. אזכור כזה מופיע גם בברכות כא ע"ב: "אמר ר' יהודה ור"ש תלמידי דרבי יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך..."; וכן בסוכה לט ע"א: "אמר רבא: לא לימא איניש יהא שמיא רבא ויהדר מברך, אלא יהא שמיא רבא מברך בהדיא".

היינו, העולם מתקיים בזכות הקדושה שנאמרת בתפילה ובזכות תפילת הקדיש שנאמרת אחרי הלימוד.

במסכת שבת קיט ע"ב אומר רבי יהושע בן לוי ש"כל העונה" (לתפילת הקדיש) במילות השבח "...יהא שמיא רבא" ואומר אותן "בכל כחו", מובטח לו ש"קורעין לו גזר דינו", הוזה אומר: אם נגזר עליו עונש משמיים, העונש יבוטל.

במסכת מגילה שבתלמוד מובאת משנה וזה לשונה: "אין פורסין את שמע פחות מעשרה" (בבלי, מגילה כג ע"ב). "פריסה" זו היא חזרה על קטעי תפילה מסוימים בסופה - לתועלת המאחרים. בעבר נהגו לחזור על קריאת שמע, ורש"י והר"ן הבינו שאותה "פריסה" אמורה בתפילת הקדיש, שנאמרת שוב בסוף התפילה, למען המאחרים להגיע לבית הכנסת.

מן האזכורים הראשוניים שבגמרא משתמע שאמוראים הכירו את תפילת הקדיש, ואם כן, אין ספק שנתחברה בתקופה שקדמה לתקופתם.

הגמרא מספרת שיעקב אבינו ידע שמותו קרב ורצה להספיק, טרם שילך לעולמו, לגלות לבניו את קץ הימין, היינו קץ חשכת הגלות ובוא הגאולה. לצורך כך הוא אסף אותם אליו, אך לפתע נסתלקה ממנו רוח הנבואה ולא עלה בידו להגשים את תוכניתו.

"ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה" (בבלי, פסחים נו ע"א).

יעקב מגלה שהנבואה נסתלקה ממנו והוא נסער ונרעש. הוא חושש שמא הזדעזעו אמות הסיפים של אמונת הדור שהעמיד, ואחד מבניו איננו נאמן לדרך שהנחיל להם, ובלשון הגמרא: "אמר שמא חס ושלוש יש במיטתי פסול" (שם). בניו מבקשים לפוגג את חששותיו ומשמיעים הצהרת אמונים מפורשת: "שמע ישראל" - אין לך שום סיבה לדאגה, הם אומרים לו, אמונתנו תמימה ואיתנה, וכולנו נשמור אמונים לה'.

כששמע יעקב אבינו הכרזה חגיגית שיש בה שבח והלל לה' וקידוש שמו יוצאת מפיות בניו, התעוררה בו שמחה עצומה. התלהבותו הלכה וגברה, ובהגיעו לאקסטזה פתח גם הוא ואמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

הגמרא מלמדת אותנו שאת מילות השבח שאמר יעקב, עלינו לומר בתפילה אחרי "שמע ישראל", אם כי עלינו לומר אותן בלחש, וזאת משום שכשמשנה רבנו אמר פרשת "שמע ישראל" (דברים ו, ד) הוא לא הזכיר אחרי המשפט הראשון שבח זה.

בתרגום ירושלמי לחומש דברים, הפסוק "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (דברים ו, ד) - מתורגם ומבואר, ובביאור יש תוספת על האמור בפסוק עצמו. התרגום מזכיר את אמירת השבח של יעקב - ומביא אותה כמוכח בתרגומה לארמית:

"יהא שמיה רבא מברך לעלם".

גרסה זו היא־היא הגרסה שעונים שומעי הקדיש, כפי שציינה הגמרא בברכות, והיא תומכת בסברה שתפילת הקדיש קדומה, ואפילו מאוד - היא מזמנו של יעקב אבינו (לכל הפחות).

אומנם הגמרא טוענת (פסחים, שם) שמשנה לא הכיר אמירה זו, אבל מקורות תלמודיים אחרים מפריכים את הטענה, לדוגמה:

"תניא רבי אומר: 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לא־להינו' אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גודל" (בבלי, יומא לז ע"א).

המהרש"א מסביר שכשם שבמקדש כאשר שמעו העם את שם ה' יוצא מפי כוהן גדול, ענו: "ברוך שם כבוד מלכותו", כך גם ישראל - בכל פעם, בהיאמר שם ה', עליהם להשיב: "ברוך שם כבוד מלכותו". וזאת הייתה דרישתו של משה.

גם בספרי, בביאור המילים "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא" (דברים לב, ג), מוסבר שמשנה הורה לישראל לומר "ברוך שם כבוד מלכותו" בעקבות שמיעת שם ה'. מתרגום ירושלמי למדנו שנוסח זה ו"יהא שמיה רבא" שבתפילת הקדיש - שניים שהם אחד (גרסה עברית וגרסה ארמית ששתיהן אומרות בדיוק אותו הדבר), אם כן, לפנינו ראיה שהאמירה העיקרית של תפילת הקדיש, שנוסחה על ידי יעקב אבינו (ואפילו אחר ניסחה, מכל מקום היא הייתה מוכרת לו), זכתה באישורו של משה רבנו.

ראוי לדייק שבלב הדיון כאן ניצבת האמירה "יהא שמיה רבא", שהיא האמירה העיקרית של תפילת קדיש המוכרת לנו, אבל הגמרא אינה מכנה אותה בשם "קדיש", והנוסח המלא של תפילת הקדיש איננו מופיע בגמרא.

דיון מפורש ב"קדיש" מוצאים במסכת סופרים, שמשולבים בה חיבורים קדומים:

"ואין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה" (פרק י)¹².

מכאן, שיעוד בתקופת התלמוד, תפילת הקדיש הייתה קיימת וידועה.

ב

קדיש האבלים ליד הקבר

כאמור, בתלמוד אין אזכור מפורש לתפילה בשם זה וגם לא נוסח מלא של תפילה כזאת.

נוסח מלא של התפילה וגם תיאור שמלמד על אמירתה מפי אבלים מוצאים לראשונה בספרות הגאונים, בחיבור של רב עמרם גאון. אזכור הקדיש בדברי גאון נוסף, רב האי גאון, מובא (בכלי שני) - בטור שולחן ערוך: "צדוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלשים יום" (יורה דעה הלכות אבלות שדס, ד). ובמקום אחר בטור שולחן ערוך (יורה דעה הלכות אבלות שעו) מצוטטים דברי הרמב"ן, ושם מוצאים את נוסח הקדיש.

הרמב"ם מביא את נוסח הקדיש המלא בהלכות תפילה, ולצידו - את הנוסחה החסידית "ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה". בזמנו של הרמב"ם שולב בנוסח

12. ובהמשך הפרק: "ובמקום שיש שם תשעה או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש ולאחר התפלה עומד אחד מאלו ויאמר ברכו או קדיש וענו אחריו יצא".

הקדיש שמו של הרמב"ם עצמו:

"בחייכון וביומיכון ובחיי רבנו משה בן מימון".

בסוף מסכת מועד קטן (פרק ג, סימן פז) מצטט הרא"ש בפסקיו את הקדיש שאומרים האבלים בזמן הלוויה, ומזכיר שלדעת רש"י מותר לאומרו גם בחול המועד, ומסביר מדוע:

"שאין זה הספד אלא הודאה וקבלת עול מלכות שמים".

מדוע כונתה תפילה זו בשם "קדיש"? נראה שמקור השם במצוות 'קידוש השם', שהיא מצווה דאורייתא שכל אחד מישראל מחויב בה. חובה זו מוזכרת בתלמוד הירושלמי. על מילות התורה "וְנִקְדְּשִׁיתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב, לב) הירושלמי מעיר: "מכאן שבני ישראל מצווין על קדוש השם" (שביעית פ"ד ה"ג). מהערת הירושלמי משתמע שהשם "קדיש" הוא קיצור של "קידוש השם", היינו האדרת הא-ל.

גם הרמב"ם מדגיש שהחיוב לקיים מצווה זו חל על כל יהודי¹³, וכפי שמפורש בספרא:

"על תנאי הוצאתי אתכם מארץ מצרים, שתמסרו עצמכם לקדש את

שמי" (תורת כוהנים על ויקרא כב, לג).

מחבר מחזור ויטרי (אחד מתלמידי רש"י) סבור כי מקור תפילת הקדיש בפסוק מנבואת יחזקאל: "וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי" (לח, כג). הנבואה בפרק זה מבשרת על השמדת האויבים גוג ומגוג, שבזכותה יתגדל, יתפאר ויתקדש שם ה'. באמירת הקדיש אנו מביעים אפוא את תקוותנו שהיום שבו ימלוך ה' על העולם כולו קרוב, ואנו נזכה להתגשמות הנבואה:

"וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד"

(זכריה יד, ט).

13. רמב"ם משנה תורה ספר המדע הלכות יסודי התורה פרק ה.

ג

קדיש האבלים בשנת האבל

אמירת תפילת הקדיש של האבלים, ירידתם לפני העמוד (לשמש שליח ציבור) וחובתם לקרוא הפטרה בשבתות במשך כל שנת האבלות, מוזכרות בשולחן ערוך לראשונה ביורה דעה, הלכות אבלות סימן שעו. הבית יוסף והרמ"א מצטטים בחיבוריהם מקורות אלו: תנא דבי אליהו; מדרש תנחומא לנח; הזוהר חדש סוף אחרי מות; הכל-בו פח; ולבסוף את הגמרא עצמה במסכת כלה רבתי פ"ב, שם מובא סיפור ארוך למדי אפוף אווירה מיסטית ורומז לסודות שמימיים: רבי עקיבא פגש אדם. אותו אדם נשא על כתפו קורה כבדה ביותר. לשאלת רבי עקיבא לפשר מעשהו, השיב האיש בסיפור אישי. הוא סיפר כי כבר זמן רב למדי הוא איננו בין החיים. העוונות שצבר בחייו רבו מנשוא, ומשהלך לעולמו הוטל עליו עונש: מדי יום ביומו הוא נשרף על המוקד, ואת העצים לבעירת המוקד מוטל עליו לקושש בעצמו וגם להובילם אל מקום האש. רבי עקיבא התעניין אם הותיר אחריו ילדים בעולם, והאיש היסס, חכך בדעתו וסיפר שבשעה שנפטר מן העולם - כרסה של אשתו עדיין הייתה בין שיניה, והוא לא זכה לדעת מה אירע מאז. התחקה רבי עקיבא על עקבות אשתו, גילה שמעט אחרי שהתאלמנה ילדה בן. לקח רבי עקיבא את הילד אליו, לימדו לעבור לפני התיבה ולומר קדיש. לאחר זמן שוב פגש את האיש. הפעם לא נשא על כתפיו מאומה, ופניו קרנו מאושר. ביטא האיש באוזני רבי עקיבא את הכרת הטובה שהוא חש כלפיו, וסיפר לו שמאז החל בנו לעבור לפני התיבה ולומר קדיש, ומתמיד בזה, הוסר ממנו עול העוונות ולא זו בלבד אלא שהועבר לגן עדן.

אמירת הקדיש שבע פעמים בכל יום (שלוש פעמים בתפילת שחרית, פעמיים במנחה ופעמיים בערבית), מסתמכת על מילותיו של דוד המלך:

"שֶׁבַע יָיוֹם הִלָּלְתִּיךָ" (תהלים קיט, קסד).

מתוך סיפור מרגש זה מתחוור לנו עד כמה גדול החסד שגומלים אותם בניס להוריהם כשהם עוברים לפני התיבה, קוראים את ההפטרה ואומרים קדיש. כבר

הנביא ישעיה מציין את הטובות הגדולות שיכולים בנים לגמול עם הוריהם שהלכו לעולמם: "...יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת-אַבְרָהָם לֹא עָתָה יָבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עָתָה פָּנָיו יִחְוֶרוּ: ...כִּי בִרְאֵתוֹ יִלְדֵּיו מַעֲשֵׂה יְדֵי בְקָרְבוֹ יִקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהַקְדִּישׁוּ אֶת קְדוּשַׁת יַעֲקֹב וְאֶת אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ..." (ישעיה כט, כב-כג), כלומר: יעקב גאל את אברהם. ובזכות שגאלו, לא ייאלץ עוד לחוש בושה מאבותיו ופניו לא יחווירו עוד מחמת אותה בושה, שהרי ילדיו מפארים את ה', ואם כן ברור שמיטתו שלמה והלך בדרך אבותיו. עוצמת הילדים גדולה עד מאוד, ומשום כך הם מסוגלים לבוא לעזרת אבותיהם.

ד

חובת הילדים

לסיבה האמיתית של הקדיש מוצעים ארבעה הסברים עיקריים:

א. אם ההורים לא הקפידו בחייהם על קיום מצוות מסוימות מבחירה, היינו התעלמו במודע מחוקי התורה או בחרו לסור מדרך ה', עונשים כבדים עשויים להיות מוטלים עליהם אחרי מותם. באמצעות אמירת קדיש יוכלו ילדיהם לשכך את חרון אף ה', כי הזכויות שיצברו הילדים בהאדרת שם ה', יזקפו לזכות הוריהם. אז ייאמר ברקיע: "אשרי שזה ילדו" - אשרי האב שאלה ילדיו! האפשרות להעביר זכויות מ"חשבון" הילדים ל"חשבון" ההורים היא חסד מיוחד מאת ה', כפי שעולה מאותו מעשה ברבי עקיבא, שהובא לעיל.

וכדי שההעברה הזאת תתאפשר - צריך האדם להוליד בן. רבי יוחנן הביע צער על מי שלא השאיר בן בעולם:

"כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה" (בבלי, בבא בתרא

קטז ע"א).

כלומר כל שאינו מותיר בן שיירש אותו אחרי מותו, הקב"ה זועם עליו. אמירה זו בוודאי אין להבין כפשוטה: ייתכן שאדם ישתדל מאוד אבל לא יצליח להוליד בנים, וכן ייתכן שיעמיד בן אבל יאריך ימים אחריו, וברור שאין לתלות בו שום אשמה. לפיכך נראה שכוונת רבי יוחנן בדברים אלו הייתה לומר שכל מי שמניח אחריו בן שאיננו ממשיך בדרך ה' - הקב"ה זועם עליו. על האדם לעמול כדי להנחיל לבניו את דרך ה' ולהטמיע אותה היטב בנפשם כדי שימשיכו בה גם אחרי מותו, כדברי ישעיה הנביא: "אִמְרוּ צְדִיק כִּי טוֹב כִּי פָּרִי מַעֲלִיָּהֶם יֹאכְלוּ" (ג, י) - השפעת חינוך האבות תמשיך להזין את בניהם שייוותרו בעולם אחריהם, והבנים ימשיכו ללכת בדרך שהנחילו להם אבותיהם.

ירושא שאינה חומרית אלא מורשת רוחנית, הזכירה התורה אצל אברהם: "כִּי יִדְעֻתִּי לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת־בְּנִי וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" וגו' (בראשית יח, יט). התורה בוטחת באברהם שיצווה את בניו שישמרו את דרך ה', שיגמלו חסד ויעשו משפט. על כל אב להקפיד ולשים לב שילדיו ימשיכו את אורח החיים שהנחיל להם, ואזי יתאפשר לו להמשיך ולחיות בנשמותיהם. כמה אומלל חש אברהם לפני שזכה ונולד לו יצחק, וביאושו פנה לא־לוהים: "מָה תִּתֶּן לִי וְאֹנְכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי" (בראשית טו, ב) - וכי מה תוכל לתת לי ואיזו תועלת תצמח לי מכל ההבטחות, אם לא יהיה לי למי להנחיל את המורשת הרוחנית שאטפח. הרי בהגיע יומי, זכרי יפוג מן העולם, ומותי יהיה סופי ומוחלט. הייאוש בשל היעדר היכולת להעמיד בנים עולה גם מדברי רחל העקרה לאישה: "...וְתֹאמַר אֶל יַעֲקֹב הִבֵּה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֹנְכִי" (בראשית ל, א) - באין לי יורש רוחני הופכים כל חיי להיות חסרי ערך, ואחרי מותי לא ייוותר מהם זכר והם יימחקו לחלוטין מההיסטוריה.

רבי יוחנן הבין, כפי שכבר הוזכר, שמדובר ביורשים הנוחלים הון רוחני. ומי שמותיר אחריו ילדים שאינם ממשיכים בדרך שהקנה להם, ייחשב לו כאילו לא הותיר בנים בעולם, ואפילו גרוע מכך - אותם בנים שנותרו בעולם ואוחזים בדרכים מקולקלות, הקלקול יזקף לחובתו ויביא עליו את זעם ה', שהרי הוא היה אמור לחנכם כראוי, ולא מילא את חובתו בעולם.

גם רבי יהודה הנשיא הבין עד כמה חשוב שהבנים שיישארו בעולם ילכו בדרך אביהם, ולכן ביטא משאלה בסוף ימיו: "לבני אני צריך" (כתובות קג, א) - היום,

כאשר אני יוצא לדרכי לחיי נצח, אני נזקק, יותר מאי פעם, לילדיי. מעתה לא אוסיף לצבור זכויות בעצמי, וכדי שנשמתי תזכה לטיפול שהיא זקוקה לו, אני חייב להישען על לימוד התורה והמעשים שלהם.

בין הורים לילדיהם מתקיימים יחסי גומלין. הבן יורש מאביו מלבד הון חומרי, גם רכוש רוחני: את מידותיו הטובות, את סגולותיו המוסריות ואת כל תכונותיו הרוחניות. הוא ממשיך באותה דרך, מוסיף לפתח את המפעל הרוחני שאביו החל בו (או ירש מאביו ופיתחו פיתוח נוסף), ומשיבו לו. הבן קיבל עיזבון רוחני מאביו, ומחזירו לאביו שאיננו בין החיים. כשאוב הפתילה מתוך השמן, כך הנשמה האבהית יונקת מן האוצר הרוחני של הילדים. ככל שירבו הבנים לצבור הון רוחני ולהגדילו, יגדלו רווחי ההורים. אפשר להסביר שכוונת הפסוק "לא יומתו אבות על בנים" (דברים כד, טז) לומר שאותם הורים המותירים אחריהם ילדים כנים והגונים, לעולם לא ייבלו, ומיתתם לא תיחשב כיבוי סופי של חייהם, שכן חייהם יימשכו, אם כי בדמות שונה מדמותם ובדרך אחרת.

המשך החיים שאחרי המוות משתמע גם מהכרזת דוד המלך: "צִדִּיק כְּתָמָר יִפְרָח" (תהלים צב, יג) - הצדיקים פורחים כעין התמרים, וכארז הלבנון מתרוממים ומתנשאים אל על, וגם אז הם "שְׁתוּלִים בְּבֵית ה'" (שם, יד) - את העולם הזה הם עוזבים, ועוברים להיות שתולים בגן האדון - ה', וגם שם הם ממשיכים לשגשג:

"בְּחִצְרוֹת אֲלֵהֵינוּ יִפְרִיחוּ" (שם).

דוד המלך חותם את יצירתו, כל מזמורי תהלים, במילים נהדרות: "כָּל הַנְּשָׁמָה תִּהְלֵל יְיָ" (תהלים קג, ו). כל הנשמות, גם אלו שנפרדו זה כבר מן הגוף שבתוכו שכנו, ממשיכות להלל את האל; והן מצליחות בזה הודות לשיתוף הפעולה הרוחני עם הבנים שהולכים בדרך אבותיהם.

לכאורה, הסבר זה איננו עולה בקנה אחד עם אמירת דוד המלך במזמור אחר: "לֹא הֵמָּתִים יִהְלְלוּ יְיָ" (קטו, יז), ובכל זאת אין חובה לומר שבין שתי האמירות מתקיימת סתירה: אותם מתים שלא יהללו את ה', הם מי שבעודם בחיים לא דאגו להכין "תשתית" להלל, שאותה יותירו בעולם אחרי מותם: הם לא שאפו להנציח עצמם במעשה מרהיב שיתרום לכלל, ולא התאמצו להנחיל לילדים דרך

נאה שיתמידו ללכת בה. בני אדם כאלה למעשה לא חיו אף פעם, הם "מתים נצחיים". הם היו מתים לפני שמתו, ואחרי שמתו - נשארו כאלה.

בפתיחת חיבורו "משנה ברורה", החפץ חיים מסביר שהנשמה, גם אחרי שהיא עוזבת את העולם הארצי, ממשיכה להזדקק להשראה ולמזון רוחני. מובן שעל האדם לדאוג להכין לעצמו - בעודו בחיים - צידה רוחנית לדרך, שממנה יזון בעתיד, באותם זמנים שהכנת צידה כזאת כבר לא תהיה ביכולתו. ועם זאת, במקרה הצורך, הוא יוכל להשיגה גם באמצעות ילדיו.

עם י"ג מידות, שלוש עשרה תכונות החסד של הקב"ה, משה רבנו מונה מידה המתוארת במילים "פֶּקֶד עֶוֹן אָבֶת עַל בְּנִים" (שמות לד, ז) - מעניש הבנים על חטאי אביהם. כיצד מידה זו מתיישבת עם הרחמנות של האל המוזכרת באותו פסוק במידה "נֶצַח חֶסֶד לְאֲלֹפִים"?! הנוצר חסד עד לדור האלפי!

נראה שאפשר לפרש את "פֶּקֶד עֶוֹן אָבֶת עַל בְּנִים" גם על דרך הדרש: הפועל העברי פק"ד נושא כמה משמעויות¹⁴, ויש שהוא משמש לציון היעדר, מיעוט או התפוגגות, לדוגמה: "וַיִּפְקֶד מְקוֹם דָּוִד" (שמואל א כ, כז). ייתכן אפוא להבין שמגנייה-פקידה זו בתוך מידות החסד כוונתה שיש לבנים יכולת לגרום לעוונות אבותיהם שיתמעטו ואפילו יתפוגגו לגמרי. כיצד יעשו זאת? במעשיהם הטובים. הילדים מסוגלים לגרום לכפרת עוונות הוריהם, באמצעות שמירת התורה וקיום מצוותיה; ובאמירת תפילת הקדיש הם יכולים לעזור להוריהם ולגרום לה' לנסוך בהם כוח חיות חדש.

14. בנטיית השורש בבנייני הפועל השונים - מתקבלים פעלים הנבדלים זה מזה במשמעותם (בשורש זה וגם בשורשים עבריים נוספים). הדרשן מנצל את האפשרויות שמעמדות לפניו תבניות הלשון להבעת רעיון מוסרי.

ה

הצדיק

ב. גם במקרים שההורים היו נאמנים לה' וחיו חיים מלאי תורה ומצוות, יש לקדיש מובן מיוחד ומשמעות משלו.

כל צדיק נחשב עמוד שעליו העולם נשען, כפי שלימדנו החכם באדם: "וְצַדִּיק יְסֻד עוֹלָם" (משלי י, כה). באמצעות לימוד התורה, קיום המצוות ועשיית מעשים טובים, מעניקים לעולם עוצמה ומוצקות, שכן בלעדי כל אלה אין לו קיום, כפי שאמר דוד המלך: "עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה" (תהלים פט, ג). העולם נבנה על בסיס הצדק והחסד בלבד. ה' קשור לעולם שברא, ומבחינתו היוצר (הוא) ויצירתו (העולם) - הם יחידה אחת. ה' משתוקק לשכון בעולם שברא ובתוך עמו, כפי שנאמר: "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכְנָתִי בְּתוֹכָם" (שמות כה, ח), ובכל בית יהודי שנבנה על ערכי התורה, הוא מוצא מעון כזה שבו ישמח לשכון. מותו של צדיק יוצר אפוא סדק בבריאה, ובעקבותיו ייתכן זעזוע בחיים היהודיים, וההגנה שהם מספקים לעם - תיחלש. החולשה תשתקף אצל הבורא, והא־לוהות עצמה תחוש כביכול רפיון מסוים. הצדיק הוא איש האמונים שענייני הקב"ה לנגד עיניו בכל עת ובכל מקום והוא מקנא לא־לוהיו. הוא משמש כעין איש קשר, מגשר ומתווך, בין הא־ל ובין האנושות, ובמותו - חסר בעולם הגורם המתווך הזה. הקב"ה חש אובדן עמוק ושרוי באבל. כשם שהמקום מנחם את האבלים, גם האבלים צריכים לחוש מחויבות לנחמו באבלו. הקב"ה מוצא ניחומים בתפילת קדיש, ומשום כך אנו מזכירים בה "ונחמתא" (והנחמות, לשון ריבוי). תפילת הקדיש שאומרים בני אותו צדיק ממלאת אט־אט את החלל הריק שנפער במות אביהם, ובמילותיו של דוד מלך ישראל: "תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בְּנֶיךָ" (תהלים מה, יז) - הילדים יבואו במקום הוריהם, ישימו אל ליבם את תורת ההורים, יחקו את מעשיהם וימשיכו לטפח את מפעלם. אותם הורים שהקדישו את כל חייהם למען ילדיהם ולמעשה הקריבו למענם את חייהם שלהם, ראויים שילדיהם, הזוכים לעיזבון החומרי שותירו אחריהם, יאמצו גם עיזבונם הרוחני. אסור לילדים אלו להסתייג, במובן הרוחני,

מהוריהם, ועליהם לעשות כל שביכולתם כדי להמשיך את מפעלם הרוחני של הוריהם, ובעשותם כן תהיה להוריהם תועלת רבה.

מסופר שכאשר נודע לדוד המלך שבנו המורד מת, ולמעשה נהרג ברודפו אחרי אביו, פרץ ביללה איומה וזעק ביגון: "...בְּנֵי אֲבִשָּׁלוֹם בְּנֵי בְנֵי אֲבִשָּׁלוֹם מִי יִתֵּן מוֹתִי אֲנִי תַחְתֵּיךָ אֲבִשָּׁלוֹם בְּנֵי בְנֵי" (שמואל ב יט, א), וחזר והזכיר את בנו (בשמו אבשלום ובכינוי "בני") שמונה פעמים. חז"ל מסבירים שבדמעותיו ובתפילתו, רצה דוד "דאסקיה [=להעלותו, להצילו] משבעה מדורי גיהנם" (בבלי, סוטה י ע"ב), שהיו מזומנים לו בשל חטאו החמור, ולא זו בלבד אלא שביקש באמצעותו גם להביאו לגן עדן. דוד היה מסור לבנו בכל נפשו, ואף על פי שבנו פשע כלפיו וזמם לשלוח יד בנפשו, לא חדל מלאהוב אותו ולהתייצב לימינו.

חובם של הילדים להוריהם שהקדישו חייהם למענם עצום. עליהם לשאוף לפרוע חוב זה ככל יכולתם ולפעול לשם כך מתוך הכרת הטוב ושמחה, בחפץ לב ולבביות. איך אפשר לפרוע חוב גדול כל כך? שלוש דרכים לפנינו: (א) תפילת הקדיש והירידה לפני העמוד; (ב) לימוד התורה; (ג) קיום המצוות. חשוב לדייק: אין מדובר בשלוש הצעות שיש לבחור אחת מהן. אלו שלוש דרכים שהליכה בשלושתן גם יחד - תביא לפירעון החוב. תפילת הקדיש מטרתה לעורר באָבֵל את המודעות ליתר חובותיו. תפילת הקדיש תפעל את פעולתה, וכאשר תשומת הלב תוקדש גם לשתי החובות האחרות - תושג מטרתה: הילדים ימשיכו להיות קשורים עם הוריהם בקשר נפשי, וחייהם יימלאו אותו התוכן שביטאו במילות הקדיש - הם יפארו את שם ה' ויקיימו 'קידוש השם'.

פיאור שם ה' בבית הכנסת בלבד - לא די בו. הוא חייב להתרחב אל מעבר לגבולות אתר התפילה. בכל מקום בחיי יום-יום, במשא ומתן, הקדיש חייב לתפוס את מקומו בין מחשבותינו. מה שהפה מבטא, צריך לבוא לידי ביטוי גם במעשים, המילים עוברות לעשייתן. העשייה מעניקה למילים תוקף ומעידה שלא נאמרו מן הפה ולחוץ בלבד. אורח החיים הוא הייצוג של תפילת הקדיש במציאות. חוט של קידוש השם צריך להיות נסוך על כל מעשה וגם על כל הימנעות ממעשה. אלמלא כן, קשה להבין איזו תועלת תצמח מאמירת הקדיש בתוך בית הכנסת, ויתר על כן, נדמה שלא תועלת תצמח ממנה אלא נזק דווקא - אמירת הקדיש אמורה להביא לקידוש השם, אבל אמירה שאין לה המשך

במעשים - תעשה את ההפך: היא תגרום לחילול השם. ובמקרה כזה האבלים לא יצברו הישגים וזכויות, וגרוע מכך - יצברו עוד יותר חובות. על קדישים כאלה ה' מוותר מראש ואומר בבז: "מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדְּכֶם רְמָס חֲצִרִי" (ישעיה א, יב) - וכי מי ביקש אתכם להיכנס לביתי?!

ג. לעיתים המוות של הצדיק פתאומי והוא גורם זעזוע להמונים. כל אחד ניצב נבעת ותוהה בינו לבין עצמו: איה הצדק? איפה השכר? למה בן אנוש זה, שהקדיש את כל חייו לאידיאלים הנשגבים של התורה ובמסירות נפש השתדל עבור כל דבר שבקדושה, למה דווקא הוא נפל קורבן? זוהי הקושיה של צדיק ורע לו רשע וטוב לו, שאף משה רבנו העז להקשותה (ברכות ז ע"א).

ההמונים מתקשים להבין, ועולים בהם ספקות. הספקות עשויים לעורר מורת רוח ולהביא לחולשה זמנית בתפיסת האמונה ובדרכי החשיבה. לעיתים עלולה החולשה להוביל לרגעי ייאוש, שבהם הנוגעים בדבר יחדלו להיות אדונים לעצמם ויתפתו למיני התבטאויות, כפי שאכן קרה לאיוב. את התממשות הסכנה הזאת נועדה תפילת הקדיש למנוע. תפילת הקדיש מבטאת הכנעה ללא סייג, קבלה שלמה של הגורל, ויש בה הצהרת הכרה בהשגחתו של הקב"ה והסכמה שלמה לכל החלטה שלו, גם זו שאיננה מובנת לנו במלואה. המוות פער תהום בין האדם לא-לוהיו, ובכוח תפילת הקדיש לגשר מעל לתהום ולצמצם את הפער עד לסגירתו. האדם מרגיש מקופח ומנודה, מרגיש שה' מרחיק אותו ממנו; והוא מנסה להשיג את הקרבה שהייתה - בחזרה, להודות שהאשמה כולה שלו והעונש שהושת עליו מוצדק ומתוך כך לקבלו עליו ברצון, ולנסות, יותר מאי פעם, להיטיב את מעשיו ולהפקיד עצמו בידי ה' - כדי לצאת מזוקק מן הניסיון הקשה. את צידוק הדין, אותה קבלה שלמה של דין ה' מבטאים האבלים בזמן הקבורה במילים "ה' נתן ה' לקח", ובמשך כל שנת האבל יש להוסיף ולהביע קבלה שלמה זו. אמירת המילים שוב ושוב בפה עוזרת לנפש להשתכנע ולהאמין בהן באמת.

דוגמה לצידוק הדין, לקבלה ברצון חופשי של מרות הא-ל והמשפט הא-לוהי בהקשר של המוות, מופיעה בגמרא (עבודה זרה יח ע"א) במילים שאמרו רבי חנינא בן תרדיון, אשתו ובתו שהרומאים גזרו עליהם דין מוות, אם כי כל אחד מהם בחר מילים כהבנתו. הרבי קרא: "הַצֹּר תָּמִים פְּעֻלָּו" וגו' (דברים לב, ד), אשתו

אמרה: "אֶל-אֲמוֹנָה וְאֵין עֹל" וגו' (שם), ובתם בחרה לצטט מדברי הנביא: "גִּדְלָה הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילָה" וגו' (ירמיה לב, יט).

כאמור, צידוק הדין נאמר ליד הקבר בנוסח מסוים, ובמשך השנה השלמה שבים ומביעים אותו אם כי לא באותו הנוסח. כל עוד מתאבלים על הנפטרים, חייבים להביע שוב ושוב את קבלת הצדק הא-לוהי, ומילוי חובה זו בא לידי ביטוי במיוחד באמצעות תפילת הקדיש.

על האדם לגייס את הכוח הנדרש כדי להגיע למדרגה של מקבל באהבה: לקבל את מכות הגורל הקשות הניחתות עליו ולראות בהן עונש שבא עליו בשל חטאיו. ה' ארך אפיים, אולם אין פירוש הדבר שהוא יאריך אפו עד בלי גבול. כשאנו עוברים כל גבול - חרון אפו עשוי לפרוץ. למרבה הצער, אנו, בני האדם, קצרי ראות: איננו רואים את טעויותינו, ומשום כך אנו מתקשים להבין את העונש שהבאנו על עצמנו. העונש חייב לשמש לנו אות אזהרה ולעורר אותנו לחולל שינוי של ממש בחיינו, לזנוח את דרכינו הפגומות ולבחור דרכים חדשות וטובות. בעקבות השינוי תגיע גם ההבנה שחסרה לנו קודם. כעת נעמוד על גודל העבירה, ונבין שמצד האמת היינו ראויים לעונש חמור בהרבה, והעונש שקיבלנו היה בחסד וברחמים...

תפילת הקדיש עוזרת לאדם המדוכדך להשתקם, ובאמירת כל התפילות הוא יכול לזכות במחילת הקב"ה ולשכך את זעמו. רעיון זה מובע בגמרא במימרה עצמאית: "כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו" (בבלי, שבת קיט ע"א), וגם בלימוד העולה מפסוק בשירת דבורה: "בְּפָרַעַ פְּרָעוֹת... בְּרָכּוֹ ה'" (שופטים ה, ב) - אם באו עליך אסונות, רְאֵה בהם את יד ה', שבח והלל אותו ובקש את סליחתו.

ו

הישארות הנפש

ד. המשמעות הרביעית של תפילת הקדיש היא הבעת אמונה בהישארות הנפש ובתחיית המתים.

התורה מספרת באריכות על המשא ומתן שניהל אברהם עם בני חת כדי לרכוש מהם את מערת המכפלה לצורך קבורת שרה אימנו. אברהם סירב לקבל את אחוזת הקבר חינם אין כסף והתעקש לרכוש אותה בכסף מלא, ואכן שילם בעבורה את מלוא הסכום שנקב עפרון החיתי - ארבע מאות שקל כסף.

התורה מייחסת חשיבות רבה לאמונה בהישארות הנפש ולאמונה בתחיית המתים, מעיקרי האמונה של היהדות, שחשוב שיכו בנו שורשים עמוקים. רב סעדיה גאון והרמב"ם מונים אותן בין שלושה עשר עיקרי האמונה שלהם. אילו מות האדם היה סופו המוחלט, לא היה אברהם מקדיש תשומת לב ומאמצים רבים כפי שהקדיש לקבורת רעייתו שרה. אברהם רצה ללמד את העולם שרגע המוות איננו סופו המוחלט של האדם. אדם שנהג בחוכמה ובעודו עלי אדמות ניווט את חייו נכונה על פי התורה, חייו ימשכו - אומנם בצורה אחרת - גם אחרי פטירתו: "אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים" (בבלי, ברכות יח ע"א) - הגוף אינו אלא מעטפת, כלי, והנשמה ששוכנת בו ובבוא היום עוזבת אותו, היא שמייצגת את האדם האמיתי, וכשמדובר בנשמה של צדיק - נשמה זו בת אלמוות היא, ולכן הצדיקים מוסיפים להיקרא חיים גם אחרי מותם. אברהם ידע שעליו לעשות הכול כדי למצוא לעצמו ולבת זוגו אתר קבורה ייחודי הבנוי שני נדבכים, שכן בדרך זו יוכל לבטא שהנשמה, אחרי המוות, שבה למקומה ועולה לבוראה. אתר הקבורה נחשב למקום המגורים של האדם האלמותי, ואותו חייבים לרכוש במעשה קניין. למקום הקבורה ולדרך הקבורה נודעת אפוא חשיבות: ראשית

דבר, יש לשים לב ולהקפיד שצדיק לא ייקבר ליד רשע¹⁵. וכן אין לקבור זה לצד זה שני אויבים. קביעות הלכתיות אלו מבוססות על הידיעה הברורה בדבר הישוארות הנפש. הישוארות הנפש מחייבת את החיים לדאוג לקבר מכובד לצדיק, ולהקפיד שלא ייקבר בשכנות לו אדם רע, משום ששכנות כזאת עלולה להפריע את מנוחת הצדיק.

מספרים על משפחה אחת בעיר פוזן שהייתה עשירה מאוד ורחוקה מקיום מצוות. אבי המשפחה הלך לעולמו, והחברה קדישא דרשה מהמשפחה סכום נכבד עבור לווית האב וקבורתו. המשפחה התרעמה ובצר לה פנתה לרבי עקיבא איגר זצ"ל. עיין הרב בטענות המשפחה והכריע לטובת החברה קדישא: "אנו מאמינים בתחיית המתים, כפי שמדגיש ישעיה: 'יִחְיוּ מֵתֵיהֶם... הִקִּיצוּ וְרָגְנוּ שְׂכָנֵי עִפְרָיִם' (ישעיה כו, יט). מדברי הנביא עולה שהמקום שבו אנו נטמנים, הוא הסדר ארעי, כעין מגורים בשכירות, ולכן אנו משלמים עבורו רק מחיר צנוע. אותו המת ניהל אורח חיים לא יהודי ואף לא האמין בתחיית המתים, אותו ושכמותו הנביא מכנה 'מֵתִים בְּלִי יִחְיוּ רְפָאִים בְּלִי יִקְמוּ' (שם, יד) – אלו הם מתים נצחיים, והמקום שבו הם נטמנים דרוש להם לעולמי עד. הסכום שיש לשלם תמורת הסדר של קבע (קניית בית), ברי שיהיה גבוה מהסכום שישולם בעבור הסדר ארעי (שכירות).

התורה מספרת כי בזמן שהמרגלים נשלחו לארץ כנען, הלך כלב לחברון. הגמרא מעירה שכלב "הלך להשתטח על קברי אבותיו", להניעם שייאותרו להתחנן לפני הקב"ה עבור עם ישראל (בבלי, סוטה לד ע"ב). ממעשהו של כלב משתמע שהאבות הטמונים באדמה הם בני אלמוות. הגמרא (בבלי, סנהדרין צ) רואה הוכחה מובהקת להישוארות הנשמה גם בפסוקים המובאים ביחזקאל: "לִכְן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים אֲנִי פָתַח אֶת־קְבְּרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלִיתִי אֶתְכֶם מִקְבְּרוֹתֵיכֶם עִמִּי וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל: וַיִּדְעֻתְכֶם כִּי אֲנִי ה' בְּפָתַחִי אֶת־קְבְּרוֹתֵיכֶם וּבִהְעֵלוֹתִי אֶתְכֶם מִקְבְּרוֹתֵיכֶם עִמִּי: וְנָתַתִּי רוּחִי בְּכֶם

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבלות סימן שסב; וכן שו"ת חתם סופר סימן שלז: "אין קוברין רשע אצל צדיק". קביעה הלכתית זו נלמדת בגמרא (בבלי, סנהדרין מז ע"א) מאלישע הנביא: סמוך לקברו נקבר משהו שלא היה לכבודו, ואירע נס, ואותו אדם הושלך מקברו.

וְחַיִּיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל אֲדָמְתְּכֶם וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וַעֲשִׂיתִי נְאֻם ה'" (יחזקאל לז, יב-יד).

תפילת הקדיש בנוסחה המקורי, שאותה אומרים ליד הקבר, מבטאת אמונה שלמה בהישארות הנפש ובתחיית המתים: "בעלמא דעתיד לאתחדתא ולאחיא מתיא". אומנם לצורך התפילה, הנוסח המלא של הקדיש קוצר במקצת ומילים אלו אינן כללות בנוסח המקוצר, אבל בקדיש שאומרים ליד הקבר הן נאמרות שכן בפירוש מן המת הדגשתן חשובה במיוחד.

מכל ההבהרות עולה שהלכה למעשה נכון שגם בנות תורשינה לומר, עם אחרים, את תפילת הקדיש ממקומן בעזרת הנשים. הרי כל החובות ועיקרי האמונה המעוגנים בה, גברים ונשים מחויבים בהם כאחד. ובשו"ת "חות יאיר" (יורה דעה שעו), הנחיה זו מובאת במפורש:

"גם בקדיש הבת יש תועלת לנשמת המת".

ז

קדיש משותף, קדיש ארמי

לדעת הרבה פוסקים, במקרה שאדם נפטר ולא הותיר בנים חיים אבל יש לו נכדים - חובת הנכדים לומר קדיש אחרי מות הסב.

במקרים מסוימים אין למנוח לא בנים ולא נכדים או אין בן משפחה שיוכל לומר עליו קדיש במשך השנה כולה, והשארים דואגים למצוא יהודי שלא מקרב המשפחה (למשל אברך בישיבה או יתום) שיאמר אחריו קדיש (ומרימים תרומה לישיבה וכדומה). גם אמירת קדיש מפי מי שאיננו קרובו של הנפטר ועניית "אמן" של קהל המתפללים - מועילות לנפטר. הצירוף של קדיש ו"אמן" נחשב ל'קידוש השם', ויש בו משום גמילת חסד עם הנפטר (שושן עדות, פירוש למסכת עדיות).

בכמה קהילות מקובל שרק אבל אחד אומר את תפילת הקדיש ולא כולם. ההנחה שבבסיס המנהג – אי אפשר לענות "אמן" לתפילה הנאמרת מפי הרבים, שכמוה כתפילות רבות. במקרה של ריבוי אבלים מנהג זה יגרום בהכרח שיהיו אבלים שלא יזכו לאומרה כלל, ויחושו שהופלו לרעה (ללא שום סיבה מוצדקת). ההנחה הנ"ל מעוררת תמיהה, שהרי גם הרבה כוהנים עולים יחדיו לדוכן ואומרים את ברכת הכוהנים יחד, והקהל עונה "אמן" לברכה המשותפת. הרב יעקב עמדין סבור שכל האבלים יאמרו את הקדיש בצוותא¹⁶.

מדוע הקדיש נאמר בארמית? ייתכן מאוד שסיבת הבחירה לנסח חלק נכבד מתפילת הקדיש בארמית הייתה הרצון שלא לעורר את זעם השלטונות שהטילו איסור על שירת המנון לקב"ה ומינו פקידי פיקוח שידאגו שהאיסור ייאכף ויישמר. אותם פקידים לא ידעו ארמית, וניסוח התפילה בארמית אפשר למתפלל לומר קדיש מבלי לחשוש פן יבולע לו. הבחירה לנסח תפילה בשפה אחרת, ולא בדפוסים המקובלים לתפילות וברכות, יש בה "ויתור" מסוים, והוא מלמד על החשיבות הרבה של הקדיש. הגאונים ביקשו אמצעים ודרכים שיאפשרו אמירת קדיש, ואם אמירת התפילה בעברית מסכנת חיים, מוטב שהתפילה תישמר בלשון אחרת, ובלבד שתישמר.

במחזור ויטרי צוין שניסוח הקדיש בארמית נועד למנוע מאיתנו להיכשל באיסור: הקדיש כולל פסקות שיש בהן התייחסות מפורשת לשם ה', וכיוון שאסור לבטא את שמות ה' בדרך שבה הם נכתבים – ניסוחן בארמית מאפשר "לעקוף את המכשול". והוזכרה גם סיבה נוספת: תפילת הקדיש מלאה שבח והלל, ואילו נאמרה בלשון הקודש, הייתה עלולה לעורר את קנאת המלאכים (שאומרים שירה בשמיים, והינה "מתחרים" בהם) ולגרום לקטרוג, וכדי שלא "לחפש צרות" – ניסחיה בארמית, שאינה מובנת למלאכים.

ולדעת בעלי התוספות הסברה האחרונה איננה מתקבלת על הדעת: "וגם מה שאומרים העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו, וזה אינו

16. דעה זו מובאת גם בפתחי תשובה יורה דעה שעו ובמשנה ברורה נד; גם בשו"ת חת"ם סופר אורח חיים קנט – מובאת דעה זו, ולצידה גם הדעה המנוגדת לה.

נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (מט ע"א) אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה, ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש, לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם" (בבלי, ברכות ג ע"א, ד"ה ועונין). תליית הבחירה ביופי אינה סבירה, הראיה: יש לנו תפילות יפות מאוד בעברית. תליית בשיקול מעשי מובהק - נראית הגיונית ביותר. כיוון שאמירת "יהא שמיה רבא" אחרי לימוד אגדה מקיימת את העולם (וגם הקדושה), וכיוון שבקהל השומעים היו גם עמי הארץ שלא ידעו עברית, נקבע הנוסח בארמית, שהייתה מדוברת בפי כול והכול הבינוה.

תמיכה בדעת התוספות, המבוססת על פירוש רש"י שם, עולה מהתפילה הנוספת שמקיימת את העולם, וכל ישראל אומרים אותה - קדושא דסדרא, שיש בה פסוקי קדושה מהתורה, מהנביאים ומתהלים, והם מובאים גם בתרגום לארמית. פסוק-פסוק ותרגומו.

תמיכה לסיבה שצוינה במחזור ויטרי ובעלי התוספות דחווה על הסף (קנאת המלאכים), עולה מהמובא בטור (סימן נו). לדברי הטור סברה זו הגיונית דווקא. ומדוע? כי תפילת הקדיש מזכירה לה' את חורבן המקדש ומעוררת בו, אם מותר לומר כך, את מכאובו ואת דאגתו, וגורמת לו לקונן. אהבת המלאכים לבורא עזה, וקשה להם עד מאוד לראותו שקוע בעצב, ואם יתברר להם שבני האדם הם שגרמו לעצב הזה, יתעורר בהם כעס עליהם, ובקנאותם - יקטרגו על העם.

הב"ח (סימן נו) מסביר זאת כך: "דמלאכי חסד ורחמים שעומדים לפניו יתברך תמיד לחלות בעדנו ולהליץ מליצות טובות ועכשיו יקטרגו עלינו ואף על פי שתהא כוונתם להסיר הדאגה מלפניו יתברך אין הגון להם לקטרג בשביל כך אבל מפני הקנאה שאומרים לפניו שבח נאה כזה אנו חוששין דהקנאה יהא גורם שכאשר יראו דאגה לפניו יתעלה תהיה להם התנצלות על מה שבאו לקטרג עלינו אבל אין סברא לומר דמפני הקנאה בלבד יקטרגו עלינו כיון דאין זה מדתם לקטרג אלא אדרבה מדתם היא להליץ טובות".

בניגוד גמור לתפיסה זו האור זרוע (חלק ב סימן נ) סובר שאין להתפלא על שאנו אומרים קדיש בארמית: "והא דאמרינן יקום פורקן בלשון ארמי וכן יתגדל

ויתקדש כו' אף על פי שאין מלאכי השרת מבינים בזה הלשון משום דבצבור [הוא] שהשכינה שורה שם אף על פי שאין מלאכי השרת מבינים בזה הלשון".

מדוע אנו אומרים קדיש במשך שנה שלמה? מסתבר שהחובה לנהוג מנהגי האבלות ולומר קדיש במשך שנה שלמה, קשורה לקביעת הגמרא שלפיה במשך שנים עשר חודש הגוף שבקבר נשאר בשלמותו והנשמה יורדת אליו מדי יום, כדי לשמור על קשר מסוים עימו (בבלי, שבת קנב ע"ב). וכך עולה גם מסיפור המובא בסוגיה במסכת ברכות (יה ע"ב) על אותו חסיד ששהה בליל ראש השנה בבית הקברות. החסיד האזין לשיחות שהתנהלו בין המתים, ומן הדברים שאמרו זה לזה, שמקורם בדיעות שהגיעו מהשמיים, היה ברור שעדיין מתקיים קשר מסוים בין גופם שבאדמה לנשמתם שבגנזי מרומים.

בתשובה של ר"י מקורביל מוסבר שתקופת אמירת הקדיש נקבעה לפי התקופה שבה נמשך המבול – שנה שלמה (רש"י בפירושו לבראשית ח, יד). מטרת המבול הייתה לכלות את הרשעים, ואם היה צורך שיימשך שנה, משמע שהרשעים חשופים לעונשם במשך שנה (בבלי ראש השנה יז ע"א). משום כך נוהגים מנהגי אבלות שנה, אבל קדיש אומרים רק אחד עשר חודש חסר יום אחד, כדי שלא ישתמע ממעשינו (אם נאמר שנה שלמה) שאנו רואים ביקירינו שהלכו לעולמם "רשעים". חלילה לנו.

נעיר כי לפי הגמרא (קידושין לא ע"ב) אנו מחויבים במצוות כיבוד אב ואם גם אחרי פטירתם. מן הראוי שבכל פעם שנזכירם נוסיף ונאמר: "הריני כפרת משכבם", מילים שמשמעותן, כפי שהסביר רש"י, שאנו מקבלים על עצמנו את העונש המיועד להם, וזאת למשך השנה הראשונה בלבד, ואין לחשוב שהעונש עלול להתארך יותר. המהרי"ק (שורש מד) הסתמך על גמרא זו וטען שאמירת הקדיש היא פעולה המבטאת הוקרה: כיבוד אב ואם.

תפילת הקדיש בנויה מעשרה מאמרי שבח לקב"ה, כנגד עשר ספירות ואולי יש בה כעין המשך ל"בעשרה מאמרות נברא העולם" על ידי מעשה ה'. בעשרת ימי התשובה "לעילא ולעילא" נאמר פעמיים, כי אז אנו שואפים, באמצעות התשובה והתפילות שלנו, לרומם את ה' עוד ולגרום שיעלה מכיסא דין לכיסא רחמים, כפי שמבשר הנביא: "וַיִּגְבֹּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט" (ישעיה ה, טז).

ח

יום השנה והדלקת נר

הדלקת הנר אחר המת, ראשית כוונתה לסמל ש"אורו" [=נרו] של הנפטר לא כבה. הנשמה המשולה לאור/נר - "נֵר ה' נְשִׁמַת אָדָם" (משלי כ, כז) - תמשיך להאיר לעד. יש להדלקה זו משמעות נוספת ומטרה נוספת: הנביא ישעיה מלמדנו ש"מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק" (ישעיה נז, א), וממילותיו עולה שהאחריות למיתת הצדיק חלה על סובביו. הוא מת באשמתם. בהדלקת הנר אנו מבקשים להודות באשמתנו - להודות שאנו כיבינו את האור האחד; וגם להבטיח שנתאמץ למלא את החלל שנפער - נצית להבה חדשה במקום הלהבה שכבתה ונעמיד חיים חדשים תחת אלו שנבלו. הסבר דומה מופיע בדברי חז"ל המציינים את הסיבה שגנשים הן שמדליקות נרות בערב שבת: "אדם הראשון נרו של עולם היה וגרמה לו חוה מיתה לפיכך מסרו מצות הנר לאישה" (ירושלמי, שבת פ"ב ה"ו) - בגלל מעשה חוה, האישה הראשונה, ירד המוות על בני האדם. היא כיבתה את אורו של העולם - והגנשים שבכל דור ודור צריכות לפעול לתקן את הקלקול שגרמה.

מהי החשיבות שיש ליום השנה ומאילו מקורות היא נלמדת?

נזכיר דרכים אחדות המוזכרות בגמרא לכבד את הנפטרים ביום השנה למותם.

הדרך הראשונה - לימוד תורה

רש"י בפירושו למסכת יבמות (קכב ע"א ד"ה תיתא ריגלי), מזכיר תשובת הגאונים שלפיה ביום השנה של גדולים, לומדים ליד קברם ואומרים קדיש:

"ובתשובת הגאונים מצאתי כל הנך ריגלי דאמוראי היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם".

במקום אחר הגמרא מספרת על חזקיהו המלך:

"וכבוד עשו לו במותו, מלמד שהושיבו ישיבה על קברו" (בבלי, בבא קמא טז ע"ב).

וכמנהג זה ראינו שנהגו במקומנו: ביום הפטירה של איש מפורסם, כונסה אספת תורה. ומה שכל הציבור עשה כדי לנהוג כבוד בגדולי ישראל שהלכו לעולמם, שומה על כל משפחה לנהוג באותה הדרך בכל אחד מנפטריה ולכבדו ברוב הדר.

דרך אחרת - תענית

בגמרא (בבלי, נדרים יב) נידון יום צום שנהוג ביום השנה (אומנם לא נאמר במפורש, אך כך פירשו הראש והר"ן): "האומר הרי עלי כיום שמת בו אבי". ביום השנה על הילדים להעלות את זכר הוריהם ולקבל על עצמם לאמץ את אורחותיהם הטובים. הנוכל לחלוק להורינו כבוד גדול מזה?! ביטוי יפה במיוחד של רעיון זה מופיע בפירוש הזוהר לפרשת בחקתי:

"בן יכבד אב... אי ההוא ברא אזיל בארח מישור ותקין עובדיי והקב"ה חייס עליה ואותיב ליה בכורסייא דיקריה".

(תרגום של בעל הסולם: אם אותו הבן הולך בדרך הישר ומתקן מעשיו... והקב"ה מרחם עליו ומושיבו בכיסא כבודו).

בגמרא (נידה לא ע"א) אנו מוצאים: "ג' שותפים באדם" - שלושה שותפים ביצירת בן האנוש: האל, אביו ואימו. כשם שחלקו של ה' בבריאה כולל צד גופני וצד נפשי, גם חלקם של ההורים אינו מצטמצם להיבט הגופני וגם בו יש היבט נפשי. על כן שומה עלינו, בכל שנה ושנה ביום השנה לפטירת הורינו, להזכיר ולרענן מחדש את קשרינו ההדוקים עימם ועם נשמותיהם.

ט

הקבורה היהודית

מן התורה עולה בבירור שהמת חייב להיקבר באדמה. בפרק שהזכרנו לעיל, העוסק בהתנהלות אברהם בעקבות פטירת שרה, מופיע השורש קב"ר פעמים רבות: הן בשם העצם קָבַר (בנטיות שונות קָבַר, קָבְרִינוּ, קָבְרוּ), הן בנטיות הפועל (וְאֶקְבְּרָהּ, קָבַר, קָבַר). התורה מבהירה באופן שאינו משתמע לשני פנים כי לוויה יהודית פירושה קבורה. קבורה מוזכרת בתורה גם במקומות נוספים: כשאברהם מת בשיבה טובה ונאסף אל עמיו התורה מציינת "וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנָיו אֶל מַעְרַת הַמַּכְפֵּלָה... שָׁמָּה קָבַר אֲבִרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ" (בראשית כה, ט-י); דבורה מינקת רבקה מתה, "וַתִּקְבֹּר מִתַּחַת לְבֵית אֵל תַּחַת הָאֵלוֹן" (בראשית לה, ח); רחל מתה בלדת בנה, "וַתִּקְבֹּר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם" (שם, יט); כשיצחק נאסף "אֶל עַמּוּזָן וְשָׁבַע יָמִים", "וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ עִשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנָיו" (שם, כט); יעקב, היודע שמותו קרב משביע את יוסף בנו: "שֵׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאֱמֶת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם: וְשִׁכַּבְתִּי עִם אֲבֹתִי וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרָיִם וְקִבְרֵתְנִי בְּקִבְרֵתָם" (בראשית מז כט-ל); מרים, אחות משה ואהרן מתה בקדש שבמדבר צון, "וַתִּקְבֹּר שָׁם" (במדבר כ, א); ובפרק האחרון של התורה, באים חיי משה אל סופם, וה' בעצמו חולק לו את הכבוד האחרון ומטפל בהבאתו לקבורה: "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה': וַיִּקְבֹּר אוֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב... וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת־קִבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים לד, ה-ו). מהדרך שבה התורה מתארת את הטיפול בנפטרים ברור שכבוד המת מחייב קבורה - קבורה באדמה.

קבורה באדמה היא דרך היהדות. היעדר קבורה - פירושו ביזיון. כשהנביא ירמיה מתאר רגע טרגי במיוחד שיארע בישראל, הוא משתמש בצבעים קודרים: "...יָמָתוּ לֹא יִסְפְּדוּ וְלֹא יִקְבְּרוּ (אלא) לְדָמֶן [=זבל, דשן] עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה יִהְיוּ... וְהִיָּתָה נִבְלָתָם לְמֶאֱכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבִהֵמַת הָאָרֶץ" (ירמיה טז, ד). גופו של המת שאינו נקבר - הופך להיות "נבלה". היש ביזיון גדול מזה?! מניעת הקבורה היא קללה, עונש כבד ביותר. דוד המלך שורר בשבח הקבורה: "עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל

חֲסִיד אֱלֹהֶיךָ לָעֵת מָצָא" (תהלים לב, ו) - אמוראים דנו בפשר המציאה שהזכיר דוד המלך:

"רבי יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה. אמר רבי חנינא מאי קרא 'הַשְׁמַחִים אֵלַי גִּיל יִשְׁעוּ כִּי יִמָּצְאוּ קֶבֶר' (איוב ג, כב)."

קהלת מוקיע את שלא זכו לקבר ואומר שגורלם היה טוב יותר אלמלא באו לעולם: "וְגַם קְבוּרָה לֹא הִיְתָה לוֹ אֶמְרָתִי טוֹב מִמָּנוּ הַנֶּפֶל" (קהלת ו, ג).

כל האזכורים שמהם עולה החשיבות המיוחדת לקבורה היהודית האמיתית, באדמה, עולים בקנה אחד עם הנאמר לאדם מקדמת דנא: "עַד שׁוֹבֶבֶךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (בראשית ג, יט).

שאיפה לזכות בקבורה כזאת מתוך הבנת ערכה, ביטא אפילו נביא מאומות העולם - בלעם בן בעור: "תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶה אֶחָדִיתִי כָמֹהוּ" (במדבר כג, י) - בביטוי "ישרים" מרמז בלעם גם לעניין הקדיש, שהיה לו לרצון שייאמר אחריו, שהרי האותיות ישרים הן ראשי התיבות של לב הקדיש:

יֵהָא שְׁמִיה רַבָּא מְבָרַךְ יְתִבְרַךְ.

י

חומרת האיסור להישרף

שרפתה של גווייה יהודית היא פגיעה בנשמה ובזיון המת בדרגתו הגרועה ביותר. הצו "תנו כבוד למתים" זכה להכרה בכל העולם, וכל בן אנוש מרכין ראשו במלוא דרך ארץ, בפני הנפטר.

הנחת זר על קברו של החייל האלמוני הפכה בכל מקום לחובה קדושה, מחווה שאנו מבטאים באמצעותה את הכבוד שאנו חולקים לכל המתים הלא מוכרים. שרפת גוף הנפטר היא מעשה שפל ומתועב, ואם ילדים מאפשרים שגופת הוריהם

תישרף, הם חוטאים בזה כלפיהם, וחטאם חמור כל כך עד שלא יוכלו לכפר עליו לעולם. השרפה היא חילול כבוד מובהק. ירמיהו הנביא מקלל את נביאי השקר. ומהי הקללה? הוא מקללם ששייג אותם הגורל שהשיג את צדקיהו המלך, שמלך בבל קלה את גופתו באש, ושרפה זו גרמה לחילול כבודו. היינו גם אחרי שמת - אפשר היה לחלל את כבודו באמצעות שרפת גופתו.

יותר מאוחר, הפכו הרומאים את שרפת הגופה לדרך עבודת אלילים. טיטוס, השליט הרומי ששרף את בית המקדש, מסר את עצמו לשרפה, וציווה לפזר את אפרו על פני הים, כדי "שה' לא ימצאהו אחרי מותו וכך לא יוכל להענישו" (בבלי, גיטין נו ע"ב). עד כמה חמורה שרפת גופה לומדים גם מקביעת אמוראים במסכת שבת (בבלי, שבת מג ע"ב) שלפיה אם פרצה דלקה בשבת, וידוע שבמקום העולה באש נמצאת גווייה של יהודי - יש להצילה מן האש, אפילו נדרש לשם כך חילול השבת. חילול שבת לצורך פיקוח נפש - אין כאן. הרי הנפש עזבה את הגוף זה כבר. ההיתר לחלל שבת להצלת הגווייה - מעיד עד כמה חמור העוול הנגרם לאדם שגופתו אינה נקברת באדמה אלא נשרפת.

במסכת בבבא בתרא (קכא ע"ב) מוסבר שט"ו באב נקבע ליום טוב, כי ביום זה בוטל האיסור שהטיל אדריאנוס על קבורת חללי ביתר. ביטול הצו אפשר לאסוף את גופות החללים שהיו פזורות על פני השדה ולהביאן לקבורת ישראל. החסד בהבאת החללים לקבורה קיבל ביטוי גם בברכת המזון, בהוספת ברכת 'הטוב והמטיב'¹⁷.

אי אפשר אפוא להגזים במידת הקפדנות שבה חייבים להזהיר מפני הבאת נפטר לשרפה. מלבד כל התיאורים שמהם עלה שהקבורה באדמה היא הדרך היהודית, יש בתורה ציווי מפורש, היינו הקבורה היא מצווה דאורייתא: "כִּי קָבֹר תִּקְבְּרֶנּוּ" (דברים כא, כג) - בהימנעות מקבורה מבטלים מצוות עשה מן התורה. וכיוון שהציווי חמור, ולפי התורה האדם חייב אחרי פטירתו להיטמן באדמה, מי

17. עבודה מפורטת העוסקת בעניין שרפת המתים כתב רבה של אלטונה הרב ד"ר לרנר ז"ל, והיא התפרסמה בחיבורו שכתרתו "חיי עולם".

שמונעים ממנו להיקבר בה מתחייבים בעבירה דאורייתא¹⁸.

חומרת השרפה קשורה גם לתוצאת הפעולה: המת שנשרף מאבד את הסיכוי לזכות בתחיית המתים. לכל השותפים בשרפה יש חלק בעבירה החמורה: הם הורגים את נשמת המת, ובד בבד מביעים כפירה בהישארות הנפש ובתחיית המתים. הם מצטרפים לשורת האפיקורסים.

אומנם את אפרו של השרוף וגם את גוף המתאבד חייבים לקבור, אך אין להטמינם באותה מידת כבוד שחולקים לכל מת אחר, וכן אסור להספידם (שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבלות שמה).

יש קהילות שומרות מצוות שאינן מקבלות לקבורה צנצנות אפר השרפה של מתים שנשרפו מבחירה. שאלה לגבי מקרה כזה הופנתה אליי בעבר והבאתי את הכרעתי בפני הרב חיים עוזר גרודז'נסקי [זצ"ל], והוא הצטרף בכל נפשו ובכל מאודו לפסק ההלכה שלי, ובתשובה מפורטת דן בנושא באריכות.

גם בשולחן ערוך מובא שמי שציווה לפני מותו שלא יקברוהו – לא שומעים לו (שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבלות שמה). הלכה זו מבוססת על דברי התלמוד: "האומר אל תקברוני אין שומעים לו" (בבלי, כתובות מח ע"א).

בפרקי דרבי אליעזר (פרק כא) נאמר שאדם הראשון לא ידע איך לקבור את בנו הבל, ומשמייים הראו לו תמונה של ציפורים הטומנות באדמה ציפור שמתה, והוא הבין שעליו לנהוג באותה הדרך ולהביא את בנו לבית עולמו – באדמה.

18. וכן מובא בירושלמי: "כי קבר תקברנו" – זו מצוות עשה" (ירושלמי, נזיר פ"ז ה"א), וכן נקבע ברמב"ם משנה תורה ספר שופטים הלכות סנהדרין פרק טו הלכה ח.

יא

קבורה בארץ ישראל

מן התורה אנו למדים על החשיבות הרבה שייחסו אבותינו לקבורה בארץ ישראל דווקא ועל הכמיהה לזכות בה. לעיל הזכרנו שיעקב השביע את יוסף שיעלה את גופתו ארצה ויקבור אותה במערת המכפלה. גם יוסף השביע את אחיו להביאו לקבר ישראל, באדמת ארץ ישראל:

"פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלֶתֶם אֶת-עַצְמֹתַי מִזֶּה" (בראשית נ, כה).

יוסף מבקש מאחיו: כאשר ה' יפקוד [יזכור] אתכם, אזי אל תשכחו לקחת איתכם את עצמותי, כדי להטמין בארץ ישראל.

התורה מספרת לנו שמשך דאג שהשבועה תקיים: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשָּׂבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם" (שמות יג, יט).

הגמרא בכתובות מעירה כי קבורה בארץ ישראל כמוה כקבורה תחת המזבח הא־לוהי:

"כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח" (כתובות קיא ע"א).

ובתלמוד הירושלמי נמצא אישור למנהגנו לשים בארונותיהם של הנפטרים, שקית קטנה ובה קומץ מאדמת ארץ ישראל: "כיון שמגיעים לארץ ישראל הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונו שנאמר 'וְכָפַר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ' (דברים לב, מג)" (ירושלמי, כלאיים פ"ט ה"ה).

נראה אפוא שהגמרא מבינה שמשמעות פסוק זה משירת האזינו, שעליו התבססה בדבריה, היא שבקבורה באדמת הקודש, זוכים המתים לסליחה ולכפרה; ומן הראוי אפוא יהיה לפזר על כל ארון מקצת אדמת ארץ ישראל, כי לנמים לעד זאת עשויה להיות הרווחה גדולה. הוספה של אדמת ארץ ישראל

לארון המתים מוזכרת גם בשולחן ערוך (יורה דעה הלכות אבלות שסג), וגם שם הדברים מסתמכים על מדרש לפרשת ויחי.

יב

האבלות

לפי דברי אמוראים בגמרא וגם לפי קביעת הרמב"ם¹⁹, האבלות על נפטר היא מצווה דאורייתא. הם מסתמכים על דברי אהרן עקב מות בניו: "וְאֶכְלְתִּי חֶטְאֵת הַיּוֹם הַזֶּה בְּעֵינַי ה'" (ויקרא י, יט), שמהם משתמע שטוב עשו בני אהרן ששרפו את חטאת ראש חודש משום שהיו אבלים. ומשה רבנו תיקן את האבל הראשי לשבעה ימים.

אבלות 'שבעה' נלמדת מאירועים שקדמו למתן תורה. אָבֵל כזה המוזכר במפורש בתורה הוא האבל של יוסף על יעקב אביו: "וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אָבֵל שִׁבְעַת יָמִים" (בראשית ג, י); וְאָבֵל כזה שנרמז בתורה – להבנת אמוראים – הוא האָבֵל על מתושלח. ה' מגלה לנח את תוכניתו: "כִּי לִיָּמִים עוֹד שְׁבַעָה אֲנֹכִי מִמָּטִיר עַל הָאָרֶץ אֲרִבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה" (בראשית ז, ד), וכך היה: "וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמְּבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ" (שם, י). רב, האמורא הבבלי, הסביר: "'וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמְּבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ'. מה טיבם של שבעת הימים? אמר רב: אלו ימי אבילות של מתושלח ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא" (בבלי, סנהדרין קח ע"ב).

אבלות 'שלושים' נלמדת מפרשת אשת יפת תואר, בהנחיות הניתנות ללוחם

19. בבלי, זבחים ק ע"א; רמב"ם, משנה תורה ספר שופטים הלכות אבלות פרק א.

שבוח לקחתה:

"וּבְכַתָּה אֶת-אֲבִיהָ וְאֶת-אִמָּהּ יְרַח יָמִים" (דברים כא, יג)²⁰.

ואֵבֶל שנמשך שלושים יום הלכה למעשה הוא האֵבֶל על משה רבנו:

"וַיָּבֹכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיָּתֵמוּ יָמֵי בְּכִי אֵבֶל מֹשֶׁה" (דברים לד, ח).

ככל שהאבדה גדולה יותר - כן יש להרבות באֵבֶל; וככל שהכאב עמוק יותר - כן יש להרבות בבכי. ועם זאת יש לשים לב שלא להתאבל יתר על המידה, שכן אבלות שחורגת מן המידה הראויה עשויה להתפרש כטרוניה כלפי ה' וטענה שמשפטו אינו צודק. גם בכאבו האדם צריך להאמין שדינו של ה' צדק, ותפילת הקדיש אכן מבטאת את קבלת הדין בהכנעה ויש בה משום צידוק הדין של ההשגחה האלוהית.

האבלות היא תהליך הדרגתי. החלוקה הפנימית בתוך אבלות 'שבעה' מובאת בדברי ר' לוי: "אבל שלושה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו משלושה עד שבעה כאילו מונחת לו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק" (בבלי, מועד קטן כז ע"ב). והתהליך נמשך במעבר לאבלות 'שלושים' (שאבלות 'שבעה' כלולה בה, כמובן) ולאבלות 'י"ב חודש' (אבלות שנה מיום הפטירה; שתי התקופות שצוינו לפני כלולות בה, כנ"ל). ובתוספות (ד"ה מכאן) מובאים דברי הירושלמי: "כל שבעה החרב היא שלופה עד שלושים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזע אחת מהן נזדעזע כולן".

מילים אלו של חז"ל מבהירות לנו למה 7 ימים" (שבעה), "30 יום" (שלושים) והחלק הנותר של שנת האבל (הנקראת י"ב חודש), מציינים שינוי הדרגתי גם בהקשר של אמירת הקדיש.

חז"ל הכירו היטב את הטבע האנושי, והשכילו לשרטט בקווים חדים להפליא תמונה מטפורית המצליחה לבטא את המתחולל בנפשו של האדם שאיבד אחד

20. וכן נקבע להלכה ברמב"ם שם פרק ו.

מיקיריו: בשבעת הימים הראשונים, צריבת הפצע נמשכת ללא הרף - החרב שלופה ופוצעת; מתום השבעה ועד תום שלושים הכאב ממשיך להיות חזק ועמוק, ועם זאת מתחילים להתעורר הרגשות המופנים לעבר החיים - החרב רופפת, הלחץ שהיא מפעילה על האדם פוחת, ואט-אט הכאב מפנה את מקומו לתוגה; עד תום השנה התוגה שוקעת אט-אט ומוטמעת בזיכרון (כעין פיעפוע [דיפוזיה]). לחץ החרב עדיין מורגש, אם כי בהפוגות ובעוצמה פחותה; ובתום השנה, נותר הזיכרון - החרב סיימה את תפקידה והיא שבה לתערה.

יג

קדיש - תפילה לשלום

את תפילת הקדיש כולה חותמת תפילה-בקשה למען השלום המנוסחת במילותיו של בלדד השוחי, אחד מרעי איוב שבאו לנחמו באבלו: "עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמְרוֹמָיו" (איוב כה, ב). השלום הוא ברכה, הן לחיים הן למתים, וכשמתגלע ריב בין החיים לבין עצמם, נגזלת מנוחת המתים בקבריהם. יעקב אבינו חשש שאחרי מותו תיגזל ממנו מנוחתו בשל ריב מסוג זה, ולכן הביע משאלתו, שבמקום שעלולה לפרוץ מריבה - שמו לא יוזכר: "בְּקֶהְלָם אֶל תִּתְּחַד כְּבֹדִי" (בראשית מט, ו). בסופו של דבר, מחלוקת מביאה אף לחילול הא-לוהות עצמה ולכן אנו מקשרים בין סיום הקדיש לבין פתיחתו. "יתגדל שם ה' ויהי שלם".

בהקשר זה חשוב להזכיר ששם ה' אינו יכול להיות לא גדול ואף לא שלם, כל עוד מלחמה לנו עם עמלק: "אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו" (רש"י על שמות יז, טז). הלכך אנו ממתפללים "עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו". "עושה שלום במרומיו" - יהי לרצון שיערוב לשלומנו על ידי השמדת עמלק, אזי גם גדולת שמו וגם שלמותו תהיינה מובטחות. "הוא יעשה שלום עלינו" - גם עלינו מוטלת החובה לפעול למען השלום. עלינו לדאוג שהשלום ישרור בינינו לבין עצמנו, כי קיומנו תלוי בשלום. "שלום" איננו עניין של

נוחות בעלמא. השלום קדוש והוא מסמל את שם ה', שכן במקרא אנו מוצאים שהאל-ל מכונה [גם] בשם שְלוֹם:

"וַיָּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא לוֹ ה' שְלוֹם" וגו' (שופטים ו, כד).

גם התורה נושאת את כנוי הכבוד "שלום":

"דַּרְכֶּיהָ דְרָכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְלוֹם" (משלי ג, יז).

מדרש מעניין מסַפֵּר שבריאית האדם, שה' תכנן ונועץ בפמליה של מעלה בעניינה, עוררה בעולמות העליונים מחלוקת. לא הכול היו תמימי דעים בעניינה. ה'אמת' וה'שלום' התנגדו לבריאתו. לדברי ה'אמת' - האנושות תהיה נגועה בשקר ובכזב, ולא תנחיל כבוד לא-ל, אם לא למטה מזה; ולדעת ה'שלום' האדם מטבעו יהיה קנאי ומחרחר ריב, ואם ייברא - לא יוכל לשרור שלום בעולם.

רק ה'חסד' האמין באדם שייברא ותמך בהחלטה. הוא היה משוכנע שהיצור האנושי יגמול חסד, ואם כן, בוודאי ראוי להיברא, ולא זו בלבד אלא שכל העולם יפיק תועלת מהצטרפותו לבריאיה. הבורא יצר את האדם והורה ל'אמת' לעזוב את הספרות השמימיות ולרדת ארצה.

לכאורה, מדוע ה'הורדה בדרגה' נגזרה רק על ה'אמת'?! הרי ה'שלום' גם הוא התנגד לבריאת האדם, ומדוע עליו לא נגזר שייענש?! ייתכן שיסוד התשובה - בתיקון ההבנה העולה מן השאלה: אין מדובר ב'עונש', ולכן אין לטעון ל"יחס מַפְלָה". הסתייגותם של השניים מהרעיון לברוא אדם - אינה שרירותית ואיננה גחמה בעלמא; וההסברים להסתייגות - אי אפשר לדחותם על הסף. יש בהם מן הצדק. דברי ימי העולם מלמדים שבעולם פועלים תדיר כוחות חשוכים המשבשים את הרמוניית החיים, זורעים שנאה ומחוללים מהומה ומדון. את הכוחות האלה מפעילים בני האדם, באמצעות שקרים ודרכים נלוזות אחרות שהם מאמצים לעצמם. הם משתלחים אלו באלו, מתפלגים ומחרחרים ריב בינם לבין עצמם, וב"כישרון" רב "מצליחים" לדרדר את העולם לתוהו ובוהו. הסכנות אמיתיות, וה' לא התעלם מהן ולא ביטל את דברי המתנגדים, אלא נקט "רפואה מונעת": הוא הורה ל'אמת' לרדת ארצה - לא כדי להענישה אלא כדי שתפעל בקרב בני האדם. מריבות תהיינה, אין ספק, אבל כשתפרוצנה - ה'אמת' שתהיה בארץ תוכל לדאוג שלא יהיו מריבה סתמית, תככים והטחת האשמות שווא

וכדומה, אלא מחלוקות לשם שמיים: דעות מנוגדות יושמעו, ואפילו בחריפות, אבל מטרת הדיונים והוויכוחים, סוערים ככל שיהיו, תהיה אחת – ליבון האמת. יש מקרים שבהם הפולמוס מתבקש ונחוץ, צו השעה, כגון כשיופיעו יסודות המעיזים לפגוע במצוות אבל עוטפים את שאיפות החידוש שלהם בצורכי השעה. ברם, התורה לא ניתנה לתקופה מוגדרת ולא עבור חוג מסוים. היא ניתנה לכל היהודים והיא אחת – ולתמיד. היא נצחית. בתוך היהדות האמינה, הנאמנה, המאמינה והאמיתית אין מקום לחידושים ולפרשנויות חדישות. כל אלה מקומם בעולם הרפורמה. רפורמה משמעותה: **הכחשה, עריקה מן היהדות העתיקה והמסורתית והתנכרות אליה.**

הסכנה הטמונה בהתרחקות מן המסורת ובחידושים בתחום הדת איננה נחלת העידן המודרני בלבד. כבר ישעיה הנביא זיהה אותה. הוא הבחין במחלוקות האידאולוגיות והמדיניות בין המלך הצדיק חזקיהו, שהיה כרוך אחרי המסורת הישנה, ובין שבנא אשר על הבית, שביקש להסתגל למציאות המתחדשת ומשתנה תדיר, והשמיע באוזני העם אזהרה חמורה כנגד כל המחדשים:

**"וַיִּקְרָא אֶדְנִי ה' צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא לְבָכִי וּלְמִסְפָּד וּלְקִרְחָה וּלְחָגֹר שָׁק׃
וְהִנֵּה שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה הָרֹג בָּקָר וְשָׁחַט צֹאן אָכַל בָּשָׂר וְשָׂתוֹת יַיִן אָכֹל
וְשָׂתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃ וְנִגְלָה בְּאָזְנִי ה' צְבָאוֹת אִם יִכָּפֵר הָעוֹן הַזֶּה לָכֶם
עַד תִּמָּתוֹן אָמַר אֶדְנִי ה' צְבָאוֹת" (ישעיה כב, יב-יד).**

גם הגמרא (בבלי, יומא פח ע"א) מצטטת את דברי הנביא האלה בהקשר של חילול השם ושל המכשיל את הרבים.

על הדרך בין היהדות הוותיקה לחדשה, ניצבת האמת כתמרור. עליה להורות לנו את הדרך ולשמש חלוץ.

בהיכנסנו לתוך הקרב, האמת תעמוד לימיננו ותהיה הנשק היעיל ביותר. וכאשר ניאבק למען העקרונות הקדושים של האמת, מובטח לנו שהמערכה תסתיים בשלום, כפי שאנו לומדים מחכמינו הלל ושמאי ומבתי המדרש שהקימו. בעניינים רבים חלקו אלו על אלו, ובמקרים רבים גם בתום הדיון והוויכוח לא הגיעו להסכמה. ועם זאת, שניהם חתרו להשגת האמת, ומחלוקותיהם היו

מבורכות, ומעולם לא פגעו ביחסים ביניהם ולא עוררו שנאה חלילה, כפי עדות המשנה:

"אף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין - לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי; כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרים ואלו מטמאין - לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו" (יבמות א, ד).

הוויכוחים החריפים התנהלו מתוך כבוד הדדי, ואפילו למעלה ממנו, כפי שהתלמוד הבבלי מעיד על מנהגם של בית הלל:

"שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל... יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי א-לוהים חיים הן, והלכה כבית הלל... וכי מאחר שאלו ואלו דברי א-לוהים חיים - מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד, אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן" (בבלי, עירובין יג ע"ב).

מחלוקות שאינן לשם שמיים - אינן נושאות ברכה, ואדרבה הן הוות אסון, ודוגמה מובהקת למחלוקת מסוג זה היא המחלוקת של קורח ועדתו כנגד משה רבנו, שסופה ידוע.

ערכו של השלום רב כל כך, ולכן את תפילותינו אנו חותמים ב"פזמון החוזר" של בקשה לשלום: "עושה שלום במרומיו...". ה'שלום' נמצא אצל הקב"ה תדיר, ואנו מייחלים שה' יאפשר לו לרדת אלינו ולהצטרף ל'אמת' שכבר ירדה מקדמת דנא, ושניהם יחד יביאו את הגאולה לאנושות הסובלת. את הכמיהה הזאת ביטא נעים זמירות ישראל: "אֶמֶת מֵאֲרֶץ תִּצְמַח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם יִשְׁקֹף" (תהלים פה, יב).

אם נבין שהקדיש הוא תפילה לשלום ונאמר אותו מתוך כוונה לבקש שלום על כולנו - הקדיש יהיה שבח לנפטרים וברכה לחיים.

בתום אמירת הקדיש השומעים עונים "אמן". הגמרא מסבירה שמשמעות האותיות **אמן** - **א-ל מלך נאמן** (בבלי, סנהדרין קי); ומבררת מהי אותה צדיקות של

עם ישראל, שבזכותה ייפתחו לפניו שערי גן העדן, כמאמר הנביא ישעיה:

"פִּתְחוּ שְׁעֵרִים וַיָּבֹא גֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמָנִים" (ישעיה כו, ב).

"אמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר (ישעיה כו, ב) 'פִּתְחוּ שְׁעֵרִים וַיָּבֹא גֹי צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמָנִים' - אל תיקרי 'שומר אמונים' אלא 'שאומרים אמן' (שבת קיט ע"ב) - עניית אמן היא-היא הצדיקות הפותחת שערי שמיים.

באמירת "אמן" אנו מעידים על עצמנו שאנו שמים את מבטחנו בקב"ה, שנאמן לקיים הבטחותיו, ויביא לנו את הגאולה במהרה בימינו. וגם ידוע לנו כי הוא מוכן לתגמל אותנו עבור מעשינו הטובים, שאומנם אנו מחויבים לעשותם כמו עבדיו של מלך, וכי בעולם הבא ישלם לנו את מלוא שכרנו, שכן הוא:

נאמן לשלם שכר לצדיקים.

ערוך השולחן (סימן נו סעיף ח) מסביר שסיום הקדיש ב"עושה שלום" וב"הא שלמא רבה" נועד להקל על המתפלל את הפרדה מבית הא-לוהים ואת המעבר לחיי היום-יום, על כל מעמסותיהם, דאגותיהם ותוגותיהם; אלא שבסוף התפילה מוסיפים תפילת תתקבל ויהא שלמא רבא משום שהשלום הוא עמוד העולם. אחר גמר התפילה כשאנו צריכים לצאת לחיי היום יום אנו מבקשים מהשם יתברך שיהיה שלום בתוכנו ומוסיפים עושה שלום במרומיו וכו'... דמתחילה מבקשים שיהא שלום בינינו ואחר כך מבקשים שאף אם חלילה תפרוץ איזה מחלוקת יסייע לנו הקב"ה לעשות שלום כמו שהוא עושה שלום במרומיו בין שני הפכים. כך הסביר הטור עושה שלום במרומיו על שם המלאכים שהם אש ומים ואין אחד מכבה את חברו... ולזה אומרים אף שהגיע המחלוקת בשינוי דעות לשני הפכים מכל מקום יסייענו לעשות שלום.

יד

קדיש – הצהרת "אני מאמין"

יש לקדיש משמעות עמוקה יותר ותכלית ייחודית לחלוטין, שהרי עליה להכריז ולהדגיש ביתר שאת את ה"אני מאמין" המשכנע, את ההכרה שלנו ואת עומק הטלת העוגן שלנו בתוך האמונה.

בתפילתנו אנו משבחים את "א-לוהי אברהם, א-לוהי יצחק וא-לוהי יעקב". מבחינה לשונית ניתן היה לקצר את נוסח השבח ולומר בפשטות: 'א-לוהי אברהם, יצחק ויעקב'. מה מטרת החזרה משולשת על שם ה'?

ניתן להציע הסבר כזה: ברור שהאמונה בא-ל היא אצלנו בראש ובראשונה, מסורת בת ארבעת אלפים שנה. אנו מאמינים בא-ל היחיד, כי כך האמינו אבותינו ומשום שהורישו לנו אמונה זו. אולם אסור לנו להגביל את עצמנו למסורת בלבד: הרבה יותר נכון יהיה שנשאף לגלות את הא-ל העצמי שלנו. הווה אומר, להעמיק את הכרתנו הדתית ואת הגותנו המוסרית והפילוסופית, ולמצוא בכוחות עצמנו את הדרך לקב"ה, ואז נרגיש את הא-לוהים ובעצמנו נבינו, במידה שיצור אנוש אכן מסוגל להבין את הא-ל. ודע את בוראך. מוטל עלינו לעבוד את ה' מתוך שכנוע עצמי. ועל כן כתובה המילה א-לוהי לפני אזכור כל אחד מן האבות, כי אברהם בוודאי גילה את האמונה בעצמו, ושני האבות האחרים – כל אחד מהם קיבל מאביו אמונה ופיתח אותה והוסיף עליה ובנה אמונה משל עצמו. זאת גם צוואתו האחרונה של דוד המלך לבנו שלמה: "דע [בעצמך] אֶת-אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעִבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֹפֶצָה" (דברי הימים א כח, ט).

"אם תִּדְרֹשׁנוּ יִמְצָא לָךְ [תמצאנו בקלות] וְאִם תַּעֲזֹבנוּ יִזְנִיחֶךָ לְעַד" (שם). מכאן נובע בבירור שדוד ביקש מבנו שימשיך את מחקר ה', יעמיקו ויעלהו ולא ייצמד לדוגמאות המסורתיות בלבד.

כן דיבר משה בשירת "אֶזְרָא" [=שירת הים (שמות טו, א-יח)] "אֱלֹהֵי אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ" (שמות טו, ב) – "הוא א-לוהי אבי, אבל ברצוני להעלותו, בכוחותיי

הרוחניים אני, עוד ליתר רוממות, לפארו עוד ביתר הכנעה ולהבליטו עוד ביתר שאת" (לפי הסברו של הרב ש' ברויאר זצ"ל).

אומנם אם יהיה לנו יסוד סביר להניח שעלה בידינו להגיע לדרגת האמונה השלמה של אבותינו - נהיה מאושרים, ואושרנו יהיה מוצדק ביותר, שכן השגנו "מדרגה" גבוהה עד מאוד; ואולם אסור שנראה במדרגה זו את היעד, את סוף תהליך העלייה, אלא נקודת מוצא ללימוד נוסף ולהתעמקות יתר.

חקר הא־לוהות הוא איך־סופי בדיוק כפי שהא־ל עצמו הוא איך־סופי. אילו נקבע שחיינו יימשכו אלף שנים, ואילו במשך כל השנים היינו עוסקים יומם ולילה בחקר זה ומשקיעים בו את כל הגותנו ומאמצינו, תמיד היינו מגיעים לאותה המסקנה, שהרמב"ם היטיב לבטאה במילותיו: "תכלית הידיעה שנדע שלא נדע"²¹, ובמילים פשוטות: אנו יודעים שאיננו יודעים כלום. מתברר שידיעה־מסקנה זו אינה צומחת בנו מאליה. כדי להגיע אליה נדרש מאיתנו עמל. עלינו להרבות בלימודים, במחקר ובדרישה, כפי שרומזות האותיות **שמע**, שמשמעותן **"שִׁאוּ מָרוֹם עֵינֵיכֶם"** (ישעיה מ, כו). באותיות שמע אפשר למצוא רמזים נוספים. הן מרמזות לשדי מלך עליון, והן עשויות לרמז (אומנם בהיפוך הסדר) גם לעול מלכות שמיים.

הינה גם משה, לאחר שכבר שהה 40 יום אצל ה' בשמיים, היה קרוב אל הקב"ה יותר מכל אדם שחי על פני האדמה - לפניו וגם אחריו - כפי שמעידה התורה: **"פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ"** (במדבר יב, ח) - וראה את הא־ל באספקלריה מאירה; ביטא את פסגת שאיפותיו בבקשה שהפנה לה': **"הֲרֹאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדְךָ"** (שמות לג, יח), אך ה' השיב בשלילה: **"וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֶרֶי וּפָנִי לֹא יֵרָאוּ"** (שמות לג, כג) - אין ביכולתך להתבונן בישותי. נראה שזוהי המחשבה העמוקה של הישנות **"א־לוהי אברהם א־לוהי יצחק וא־לוהי יעקב"** בתפילה. בזה יתועד שיצחק לא הגביל עצמו להיזון מן האמונה של אביו אברהם ולהסתפק בה, אלא עוד הוסיף להגות ולחקור בה תדיר כדי שהוא לבדו יגיע וירכוש לעצמו את אמונתו, וגם בנו יעקב המשיך בדרך זו ועמל והתעמק כדי לקנות את אמונתו שלו. עלינו ללמוד מאבותינו ולצעוד בדרכם של יצחק ויעקב ולמצוא את אמונתנו מתוכנו בכוחות

21. לא ידוע לנו מקור זה בדברי הרמב"ם נמצא בספר "בחינות עולם".

עצמנו. את "אני מאמין" - אמונתם של אבות אומתנו וגם אבותינו שלנו נקבל, והיא תהיה הבסיס. על הבסיס הזה נבנה בעצמנו סולם מדרגות משלנו ובו נעלה שלב-שלב ונתקדם בחקר הא-לוהות, למען הגִבּוֹה עוד לתוך הספרות הא-לוהיות ולמען חֲזֵק עמודי אמונתנו.

כל אחד משלושת אבות האומה טבע באמונה דפוס ייחודי לו: הפן הייחודי לאברהם - הוא ה'חסד', כרחום ורב חסד; ליצחק - ה'פחד'; וליעקב - ה'אמת': "תִּתֶּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם" (מיכה ז, כ); "לִוְלִי אֱלֹהִי אָבִי אֱלֹהִי אַבְרָהָם וּפְחַד יִצְחָק הָיָה לִי" (בראשית לא, מב). שלושה עיקרי אמונה הנחילו לנו אבותינו - 'פחד', 'חסד' ו'אמת' - ואנו נרצה לצרפם זה לזה לכדי יחידה אחת, עמוד התווך של אמונתנו.

לאחר פטירת אבותינו שומה עלינו להגיע לידי הכרה, שחובתנו הקדושה והאצילה ביותר תהיה להעשיר ולהעמיק מורשה רוחנית זו, כדי להוסיף ולעלות במעלות האמונה.

ממדים אלה באים לידי ביטוי בצורה ברורה בתפילת הקדיש הבנויה הדרגתית. "יתגדל ויתקדש שמה רבא" [=שמו הגדול] יתברך, וישתבח, ויתפאר²².

באמירת הקדיש מובטח שבראש ובראשונה נדבק בעיזבון האבות המקודש, כי בו אנו רואים עמוד תווך של חקר אמונתנו ושלמותה וכן נחתור להתרומם לגבהים נוספים ולהיכנס, במלוא העוצמה, ל"פרדס" האמונה.

22. לא זכיתי להבין כוונתו [שאול דוד בוצ'קו].

טו

לנצח

בוודאי לא נטעה אם נטען שיש בתפילת הקדיש, עוד היבטים אחרים. התורה אומרת: "כִּי לֹא יִרְאֶנִי הָאָדָם וְחַי" (שמות לג, כ) - לא יראני האדם ועם זאת יישאר בחיים. לעניין זה מעירים חז"ל, כי בעת ההתגלות בסיני, כאשר ישראל ראו את פני השכינה, פרחו נשמתם - הם נשארו ללא רוח חיים, אך יותר מאוחר נשמתם חזרה אליהם.

לפסוק הנ"ל מעירים חז"ל: בחייהם אינם רואים אבל במיתתם רואים. הגוף האנושי עטוף ערפל ומגושם מכדי שיהיה ראוי לראות בעיניו הארציות, קצרות הראי, את השכינה.

בהיפרד הנשמה מן הגוף, ובחזרתה - כמו ילד לאביו - ליוצרה, אזי זורח בה אור חדש, וביכולתה להבחין במה שנמנע ממנה בימי חייו של האדם. "עולם הבא... צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה" (בבלי, ברכות יז ע"א). עכשיו, ברגע ראותה את הא-ל, האם לא יהיה על הנשמה לפרוץ מתוך התלהבות והתפעלות יתרה ולפצוח בשיר שבח לה' יתברך, ב"שירה" כזאת שהאדם בימי חלדו לא נדרש לבטאה, שהרי עד כה לא חווה חוויה כזו או דומה לה?!

יתר על כן, הנשמה חייבת להודות ליוצרה על ששחרר אותה מהכבלים של השפלות הארצית ומעולם המרמה ועל שצירפה אליו לספרות השמימיות, לנצחיות, שם היא נגאלת סוף-סוף מכל סיכוני החיים, מכל הייסורים והתוגות, הדאגות והאכזבות, ושם תמצא, אחרי נדודים בדרכי תוהו ארוכות ופתלתלות, את מנוחתה ואת אושרה הנצחי.

אולם הנשמה אינה מסוגלת לדבר ולא לבטא בעצמה את תחושתה הקדושה ומלאת היראה. הלכך עלינו לבטא את רגשותיה במקומה, ואת זאת נעשה באמצעות הקדיש: "יתגדל ויתקדש שמיא רבא". אנו מפארים ומשבחים את ה'

בשם אבותינו, ומודים לו על כל הטוב שהעניק לאבותינו בימי חייהם, ועכשיו מרבה להם במידה כפולה ומכופלת בחיי הנצח:

ויצרור בצרור החיים את נשמתם...

טז

קדיש וקידוש השם

דברי הנביא:

"...שִׁפְטוּ נָא בֵּינִי וּבֵין כְּרָמִי... מְדוּעַ קוֹיָתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֲשִׁים... וַיָּקֻז לְמִשְׁפַּט וְהָיָה מִשְׁפַּח לְצִדְקָה וְהָיָה צַעֲקָה" (ישעיה ה, ג-ז).

שפטו, אנשי ירושלים, ביני ובין הכרם הנהדר. האם יכולתי להשקיע בטיפוחו יותר משהשקעתי?! האם היה מעשה שנמנעתי מלעשותו למענו?! כיכיתי לחריצת משפט - אך הגיעה הפרת משפט, לצדק - אך הגיעה זעקת שבר...

לכן יצא עמי לגלות, "וּכְבוֹדוֹ (האצילים, יהיו) מִיָּדִי רָעַב וְהִמּוֹנוּ צָחָה צָמָא" (ה, יג).

אז יהיו בני האדם שחוחים, האנשים מושפלים ומבטי הגאים [החשים עצמם נשגבים] יושפלו... "וַיִּגְבֶּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפַּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצִדְקָה" (שם, טז) - אבל אֵלֹהֵי הַצְבָּאוֹת יורם על ידי המשפט הפועל מטעמו, והאֵל הַקָּדוֹשׁ יהיה מקודש ומהולל ביתר שאת באמצעות הצדק.

הנביא מציין שתי דרגות של הרוממות האֵלֹהִית: הראשונה - "משפט" (עריכת משפט), ומעליה - "צדקה" (צדק). בני האדם נחלקים לשתי קבוצות, וכל קבוצה תורמת לרוממות האֵל או לקידוש השם באחת משתי דרכים - הנגזרות מן הדרגות האלה.

הקבוצה הראשונה - קבוצת המשפט - כוללת חוטאים המפנים לה' עורף, מזלזלים במצוותיו, נדים בדרכי תוהו וכושלים בהן. במעשיהם הם מאלצים את הקב"ה להעמידם למשפט ולנהוג בהם במידת הדין המדויקת. התנהלותם ומשפטם שבא בעקבותיה, מלמדים אותם וגם את העולם כולו שה' הוא המנהיג את העולם, והאדם אינו רשאי לעשות בעולם כראות עיניו ולהימשך אחר רצונותיו ולהיענות לפיתויי יצריו התאוותניים. בבוא היום - שום תירוץ לא יציל אותו, יבואו עימו חשבון, והוא ייענש כפי הראוי לו.

הקבוצה האחרת - קבוצת הצדקה והצדק - כוללת אנשים שמקפידים לעשות מעשים חיוביים ופעילים, לקיים מצוות, לנהוג ביושר ובכנות ולנהל אורח חיים מוסרי בשלמות. תרומתה של קבוצה זו ל'קידוש השם' אין גדולה ממנה.

הדרך שמבטיחה ששם ה' יתקדש ויתעלה היא הדרך הכוללת נאמנות ללא גבול, קיום קפדני של מצוות התורה והפצה ברבים של רעיונותיה הא-לוהיים הנשגבים - אין טובה הימנה. הצעידה לאורכה תביא את האדם למצב של מילוי שליחות כוהנית כשליחא דרחמנא, כשגיריו של ה' בחתירה מתמדת עד להגעה לשיא "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בָּהּ" אֶל־לִהְיוֹתְכֶם" (דברים ז, ד) - דבקות שלפי דברי חז"ל פירושה אימוץ מושלם של מידות הא-ל: "מה הוא רחום אף אתה רחום" (לא חיקוי חיצוני בעלמא אלא הפנמה שלמה ואמיתית).

מצב זה, שבו האנושות מקבלת על עצמה את ריבונות התורה, מאפשר לקב"ה להשליט עליה את ה"צדקה" - צדק ורחמים - כדי שישורר בה, באנושות, השלום, וחלקה יהיה עם האושר.

זהו קידוש השם אמיתי. כך רואה וחש העולם את גדולתו ורוממותו האמיתיות של הא-לוהים, שגדולתו הולכת וגדלה עם גדולת האנושות, וקדושתו קשורה בקשר הדוק לחסד שהוא גומל ולמידת הרחמים שבה הוא מנהיג.

גדולת ה' לא מתבטאת בעונשים כבדים או בגמול נקמני אלא דווקא במידותיו ה"רכות" שבשלוש עשרה מידות שמזכיר משה רבנו (שמות לד, ו-ז): מתנות [אָרָה; אִפִּים], אהבה [נִצֵּר חֶסֶד] ורחמים [וְרַב חֶסֶד].

את הרעיון הזה מדגיש הנביא במילים: "וַיִּגְבֶּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפַּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדָּשׁ בְּצִדְקָה" (ישעיה ה, טז). באמצעות "משפט" קשוח וחסר רחמים,

הקב"ה עולה לגבהים; והאנושות שעדיין יכולה להסתכל, רואה את "היד החזקה" - בעונש שבוצע. ואולם צעדי העונש, עם כל השפעותיהם הכואבות, אין בכוחם לגרום לקידוש השם כלל. הרי אמצעים כאלה זרים אף לה' עצמו, והוא משתמש בהם רק במקרים קשים במיוחד שבהם הוא מגיע למסקנה ששום דרך אחרת לא תועיל, וכשהוא עושה זאת הוא מתמלא כאב וצער. גורל הנידונים לעונש נוגע לליבו ומסב לו עוגמת נפש עמוקה. ליבו עם הנידונים. כאבם - כאבו.

לעומת זאת כשהוא פועל ב"צדקה" - צדק ורחמים - ה' שמח בחלקו, ורק אז הוא חש שהוא זוכה לכבוד: "...יתקדש שמיא... וימליך מלכותיה...". רק כאשר תכיר בו האנושות ללא הסתייגות ותעצב את חייה ברוח נעלה זו, יגיע זמנו של הדיבור על 'קידוש השם' האמיתי.

במקרים מסוימים יש לראות במוות גם ביצוע גזר דין כלפי הנפטר עצמו או כלפי משפחתו, כפי שלומדים מהאמור בגמרא: "אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כולן" (בבלי, שבת קה ע"ב) - אם ירד אבל על אחת המשפחות, אזי על כל אחד מבני המשפחה להטיל את האחריות למוות על עצמו, ולחפש את הסיבה למוות אצלו. "יפשפש במעשיו", כדי להסיט מיתר בני המשפחה את הסכנה הנשקפת להם מאותה "החרב המונחת", המרחפת מעליהם (מועד קטן כז ע"ב).

אם יפשפש ויבחן עצמו ברצינות הראויה, ייתכן שיגיע למסקנה המצערת שהוא משתייך לקבוצה הראשונה, לאותה קבוצת המשפט, ובמנהגו הגס באמונה או בהזנחתה כליל - אילץ את הקב"ה להטיל עליו עונש כבד שכזה - מחשבה שאינה נעימה כלל וכלל.

לא נעים - אבל פותח פתח והזדמנות: מסקנה כזאת תעורר אותו לשוב בתשובה ולתקן את המעוות, לזנוח לחלוטין את הדרך השלילית ולעבור במעבר חד לדרך הטובה; ללכת לאור התורה ולקיים את מצוותיה בשלמות ולנהל חיים תקינים ומוסריים. כך יביא לקידוש השם, אותו קידוש השם שבא לידי ביטוי בצורה כה נפלאה בתפילת הקדיש הנשגבה.

המוות הוא אות אזעקה, ועל הקדיש לשמש התראה ולהפוך לנקודת מפנה

שתצעיד את האדם לחרטה עמוקה ולתשובה שלמה, שמטרתן הסופית היא:

**"יתגדל ויתקדש שמה רבא בעלמא די ברא כרעותיה וימליך
מלכותיה".**

לעתיד לבוא, השם השלם בגדולתו ובקדושתו, יזכה להכרה, בתוך עולם,
שכולו יהיה אז מעוצב לפי רצון ה' ובו תהיה תקפה המלכות השמימית בלבד.

והציבור עונה:

"אמן יהא שמה רבא מברך לעלם לעלמי עלמא"

היינו, אמן. יהי שמו הגדול מהולל בכל העולמות העתידיים.

עשר שנים לפטירתו של החפץ חיים זצ"ל

א

בדיוק בזמן ספוג טרור ורדיפות, עזב אותנו מנהיגנו הגדול ביותר. זכינו, ורבי ישראל מאיר הכוהן היה ב"ה המנהיג שקם לנו בימים הקשים. הוא היה המאור שהאיר לנו מבעד לענן החשוך שאפף אותנו. אדם למופת, מחכים, מרגיע, סולל דרך ברורה ומכוון אותנו אליה. הוא הראה לנו את דרכי יראת ה', ובהיותו "חפץ חיים" - כרב וכמורה - לימדנו את התפיסה הא־לוהית של החיים, והבהיר לנו מהן התוצאות ההרסניות של לשון הרע, הקנאה והמרירות - אומללות. לשון הרע מביא רע לעולם ולבני האדם החיים בו: בגללו האור כבה, וגם אם נותר מעט

ממנו - העננים נותרים בלתי חדירים ואינם מאפשרים לו לעבור דרכם ולהאיר מעט שבמעט. ואנו עומדים חסרי אונים ונואשים!

דוד המלך קונן על שאול המלך: "אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה [...] וַיֵּאבְדּוּ כָּלֵי מִלְחָמָה" (שמואל ב כה, כז)

דוד מקונן על שבמות המלך לא רק המלך אבד. גם כלי המלחמה אבדו. כן, ברגע שהגנרל נופל במהומה של שדה הקרב, תומכיו וחבריו לנשק מאבדים אומץ וכוח. ורעד ופחד אוחזים בשורות החיילים.

"אֵיךְ נָפְלוּ גִבּוֹרִים". ליקוי מאורות! שהוא, גיבור גיבורינו, החכם שבחכמים, ירא ה', ירא שמיים, הלך והשאיר אותנו לבדנו, יתומים ואומללים, חסרי מנהיג וחסרי הָגָה, בדיוק ברגע הקריטי ביותר. גם אנו צריכים להצטרף לקריאה מלאת הצער שקראו תלמידי רבי אליעזר הגדול, על קברו: "אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו"²³, הַרְבֵּה מַעוֹת יֵשׁ לִי, וְאֵין לִי שְׁלֵחָנִי לְהִרְצוֹתָן" (סנהדרין סח ע"א).

יש היום כל כך הרבה שאלות ובעיות שנוגעות אלינו, הרבה יותר מתמיד. מי מסוגל לפתור אותן ולענות עליהן? יש לנו כל כך הרבה דאגות, ומי יוכל להדיח אותן ולהפיג אותן? אחרי הכול, החפץ חיים היה הגדול המכריע בעולם ההלכתי של זמננו, הוא היה הסמכות ההלכתית העליונה הבולטת של זמננו, ובמיוחד בזכות ספרו המפורסם "משנה ברורה" (פירוש על שולחן ערוך). אולם, לא עליונותו ההלכתית לבדה היא שהפכה אותו למפורסם כל כך, אלא חיבוריו המוסריים הרבים ופורצי הדרך, עמודי התווך של ספרות המוסר הקלאסית הנלמדת עד היום בכל הישיבות ובתי המדרש - לצד "מסילת ישרים" ו"חובות הלבבות".

החפץ חיים לא היה רק המורה הגדול והדרשן הגדול של תורת המוסר. טבעו הקדוש בעצמו היה התגלמות המוסר הגבוה ביותר והאצילי ביותר. רבי ישראל מאיר הכוהן היה ספר מוסר חי, וטבעו הטהור, הקדוש והנדיב תמיד, וכמוהו קסמו שובה הלב, עשו רושם אדיר על כל מי שראה אותו. בזכות אהבתו הגדולה ופשטותו, הוא היה מסוגל לקחת את כולם איתו ולכבוש אותם. מי שהייתה לו

23. מלכים ב ב, יב.

הזדמנות לראות את החפץ חיים אפילו פעם אחת בלבד, דמותו לעולם לא תסור מליבו ולעולם לא תיעלם מזיכרונו. אירופה כולה התאבלה ובכתה על האובדן הגדול הזה. מילת התוכחה שלו, התערבותו המתמדת בחיים הפוליטיים היהודיים, השתתקה כעת לנצח.

מנהיגנו - גאון וצדיק גם יחד, שר התורה - הלך מאיתנו לעולמו.

אומנם יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מָת (תענית ה"ב), לֹא מָת מֹשֶׁה (סוטה יג ע"ב), רבנו הקדוש לא מת.

אילו אמרנו שהחפץ חיים שלנו מת, היינו משפילים את דמותו הגדולה. איננו אומרים זאת. פניו הזוהרות תמיד לנגד עינינו, וכולנו - שהתמלאנו בקשר אינטימי עם הגאון המנוח - חייבים לשמור ולהשתדל להעביר הלאה את מורשתו העשירה. החפץ חיים לא מת!

אם מעלעלים ביצירות המוסר הרבות שחיבר החפץ חיים, מתקבל הרושם שאין מדובר באדם ארצי, אלא באדם שאפשר להשוותו ל"סֶלֶם מָצַב אֶרְצָה וְרֹאשׁוֹ מִגֵּיַע הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, יב).

רגליו אכן היו על קרקע הארץ, אך ראשו ורוחו עלו השמימה. מחשבותיו היו מכוונות כלפי מעלה והיו מעוגנות בספירות הא-לוהיות.

החפץ חיים לא גילה חידושים. המחשבות שפיתח מוזכרות בספרי מוסר רבים, וניתן למצוא אותן בספרים כגון "חובות הלבבות", "ראשית חוכמה", ו"מסילת ישרים".

אבל היה לו הכוח להלביש מחשבות ישנות במלבושים חדשים ולהציג אותן בצורה חיה. הוא בחר בצורה העממית הפשוטה, הנגישה לא רק לתלמידי החכמים אלא גם לבעלי בתים. הוא המחיש רעיונותיו בעזרת משלים שמשקפים את החיים האמיתיים, וזה מה שהפך את החפץ חיים לכל כך פופולרי.

כאשר אדם קורא, לומד ושוקע ביצירותיו, הוא נשלט על ידי תחושה אחת: הוא עומד כאן מול מעיין מוסר חי שחפר אדם שחיו ותורתו יצרו אחדות. כמו יצירתו, הוא עצמו היה חפץ חיים, גדולה מוסרית ושלמות שהתורה לא יכלה לאחל לעצמה טובה ממנה. איזה מזל היה לדור שהייתה לו הזכות להחזיק באור

כזה. אֲשֶׁר־י מִי שְׁרָאָה פָּנִיו, האח למי שהייתה לו הזכות להכיר את האיש הזה לשמוע את נאומו המוסר מרססי האש שלו בכנסיות הגדולות הראשונה והשנייה של האגודה²⁴ בווינה.

ב

מה זה מוסר?

מה זה מוסר? לא אחר מאשר המילים "דע את ה' ודע את עצמך"; "דע מה שאתה עושה ולאן אתה שייד". בערך כך, כפי שהוא מובא בפרקי אבות:

"דַּע מַה לְּמַעַלָּה מִמֶּךָ, עֵין רֹאֶה וְאַזֵּן שׁוֹמֵעַת, וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בִּסְפָר נִכְתָּבִין" (אבות ב, א).

על האדם להיות מודע לעובדה שא-לוהים לא הביאו לעולם רק כדי שיהנה בו ותו לא. מוטלת עליו שליחות גדולה וקדושה - לרומם את האדם הארצי לאדם א-לוהי.

בכל מקום שהוא יכול ובכל אמצעי שבו יוכל להיעזר, הוא חייב לעבוד את ה' ולפאר את שמו. כל מעשיו צריכים להיות מכוונים לקדש את שם ה' בעולם. האדם חייב להיות מודע גם למהותם של החיים - הם מאבק אין-סופי: נגד אויבים חיצוניים וגם נגד אויבים פנימיים (תאוות, דחפים ורצונות פנימיים). כדי להילחם בחולשות המולדות הטבועות בו, התורה מציעה לו נשק יעיל, כפי שנאמר בתלמוד:

"בְּרַאֲתִי יֵצֵר הָרָע, וּבְרַאֲתִי לוֹ תוֹרָה - תִּבְלִין" (קידושין ל ע"ב).

24. אגודת ישראל. הכנסייה הראשונה הייתה אמורה להתקיים ב-1914 ונדחתה כי אז (בתשעה באב) פרצה מלחמת עולם הראשונה. היא התקיימה ב-1923; והשנייה התקיימה ב-1929.

ככל שהוא לומד יותר את התורה ומתעמק בעבודת המוסר, כך הוא נעשה חסין יותר מפני ה"חידקים" והתכסיסים שנוקט היצר הרע, בהתאמה מדויקת לאיסורים הרבים שהתורה הטילה עלינו, שמטרתם לאמן את האדם ולהרגיל אותו להגביל את כוח יצריו:

"אמר עד פה תבוא ולא תסיף! [!]" (איוב לה, יא);

ולצורך הבעת רעיון זה טבעו חכמינו ז"ל ניב:

"איזהו גבור? הכובש את יצרו" (משנה אבות ד, א)

איזהו גיבור? מי שיכול להביס את האחר? לאו דווקא. נראה שגיבור הוא מי שמצליח לגבור על ה"אני" שלו, על הדחף הפנימי שלו. אין ספק שהכנעת האחר היא גבורה, אבל הכנעה שמכניע אדם את עצמו ושליטתו שלו בעצמו – מעידות על גבורה גדולה ועצומה ממנה. גבורה כזאת היא האידיאל האנושי הנאצל והנשגב ביותר.

מי שמבין את החיים במובן זה, מגיע למטרה שהציבה התורה הקדושה: **"וּבְחִרְתָּ בַּחַיִּים"** (דברים ל, יט). החיים הם כמו יריד גדול שבו מוצע שפע סחורות, וכל אחד יכול לבחור ממנו ולקנות הרבה. בחירה חייבת להיעשות מתוך שיקול דעת. יש לבחון את כלל האפשרויות ולבחור מתוכן את האפשרות הנכונה והמדויקת ביותר. על האדם לבחור נכון ב"יריד" החיים. עליו לבחור בחיים עצמם! בחיים לפי הגדרות התורה וכלליה.

המוסר מעלה את הנשמה, מעורר את האדם ומקרב אותו לבורא. המוסר הוא גם מזרז פלא למוחות מדוכאים ומרוסקים. המוסר מחזק באדם את האמונה ומבסס בו את חוסן החיים כדי שיוכל לעמוד איתן ולהתמודד עם הקשיים שבהם ייתקל בדרכו למילוי המשימה האלוהית. הגמרא, במסכת עבודה זרה יט ע"ב, מספרת לנו על רבי אלכסנדריה שהתחפש לרוכל וזעק ברחובות העיר: **"מְכַרִּיז רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרַאי, מָאן בְּעֵי חַיִּי?"**

מי איננו חפץ חיים!? מי לא ירצה לקבל "מתכון" שיסייע בידו לזכות בהם!? התקבצו ובאו סקרנים, הקיפוהו ודחקו בו לגלות להם את המרשם הסודי. הוציא

ר' אלכסנדראי מכיסו ספר תהלים, פתחו וקרא מתוכו:

"מִי הָאִישׁ הַחֲפֵץ חַיִּים אֲהֶב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב:

נֶצַר לְשׁוֹנֵה מִרְעַ וּשְׁפָתָיָהּ מִדְּבַר מְרָמָה:

סוּר מִרְעַ וַעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרִדְפָהּ" (לד, יג-טו).

גם החפץ חיים ניסה לפתות את הקהל באותו אופן ולהציע את המתכון הבדוק של דוד המלך. בנושא זה, האיש הגדול הזה, שאגב חי עד גיל 100, כתב יצירה - "שמירת הלשון", ולאורך כל תקופת כהונתו נשא שוב ושוב נאומים חוצבי להבות במסעותיו מעיר לעיר.

הוא הפיץ את הדעות הקדושות האלה וגם ידע לכבוש ולשלהב את לב שומעיו באמצעות המְשלים היפים. למי שטען שאין לו זמן ללמוד, יעץ החפץ חיים להתאמץ ולפנות בכל יום רק רבע שעה, ובזמן הקצר הזה ללמוד מוסר. אם יעשה כן יבין שיש לו הרבה זמן...

הוא תקף בחריפות את האבות שלא נתנו לילדיהם ללמוד תורה ובכל זאת טענו שהם יהודים טובים. הוא אמר להם שהם אינם יהודים טובים, בשום פנים ואופן, ולא זו בלבד אלא אפילו התפילין שהם מניחים פסולות, מכיוון שכתוב בהן "וְשָׁנַנְתֶּם לְבַנְיָהּ" (דברים ו, ז), היינו חובתם להטביע את רושם התורה בילדיהם, והם מתעלמים מחובתם ואינם מקיימים אותה.

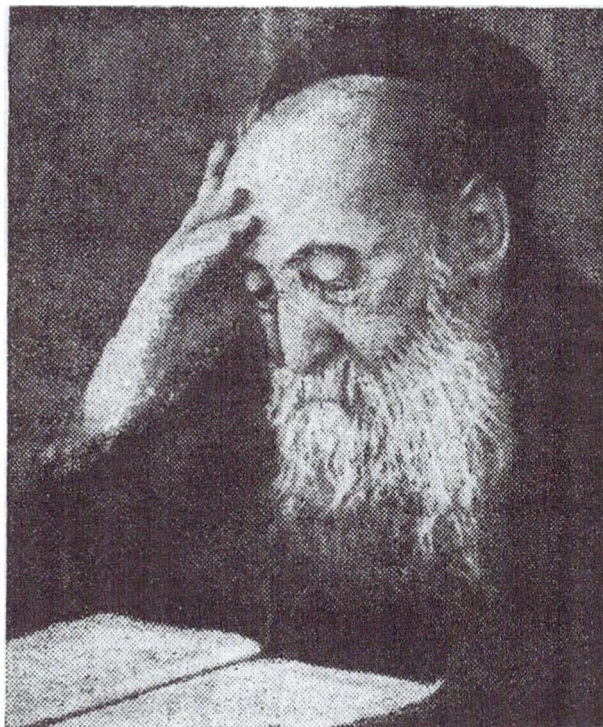
כדי להבהיר להם ממה הם מתעלמים, הוא הסתייע במשל: השבת נקראת "אות" כי היא כמו שלט חוצות. כשם ששלט מכריז על עסק קיים ופועל, השבת מכריזה על "העסק היהודי". ובמקום שלא שומרים את השבת, כל העסק היהודי - הנשמה הישראלית - פושט את הרגל...

עכשיו כשאתה יכול לשכנע את עצמך במו אוזניך, כמו שאמר פעם שר התורה, שמה שנאמר בחלק הרחוק ביותר של העולם יכול להישמע על ידך, אתה חייב גם להאמין שיש אוזן בשמיים שמאזינה ושומעת הכול, נעלם ככל שיהיה, ומה שאתם עושים ומחפשים נראה ונמצא תחת השגחה.

שום גאון בן זמנו לא היה פופולרי כמו החפץ חיים. הוא הוכר על ידי כל פוסקי התורה כצדיק הדור "הגדול בהיסטוריה". יצירותיו הכרחיות לכל בית יהודי. בית יהודי שהן חסרות בו, לעולם לא ישווה לבית שבו הן מצויות ולומדים אותן תדיר. וחיבורו ההלכתי הענק "משנה ברורה" ראוי לפאר כל ספרייה יהודית מכובדת, שכן יצירה זו התקבלה כ"פוסק אחרון".

הרב חיים עוזר גרודז'נסקי

(נפטר בט' באב ה'ת"ש בוילנה²⁵)

רבי חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל
נשיא מועצת הרבנים הכלל-עולמית של אגודת ישראל

לט' באב, יום האבל היהודי ההיסטורי, התווסף אבל חדש.
הסמכות הרבנית הגדולה ביותר של ימינו, גאוותו וקישוטו של העם היהודי,
הגאון מוילנה המפורסם בעולם, הרב גרודז'נסקי, הלך לעולמו. הכתר שלנו

25. לפי המידע שבידנו היום הוא נפטר בה' באב.

המשובץ פנינים היקרות ביותר נפל ארצה. לא רק וילנה איבדה את מגן האצולה שלה, גם ספינתנו, המיטלטלת בים גועש וצוקים מסוכנים מאיימים עליה תדיר, איבדה את רב החובל הטוב והאמין ביותר שלה.

רבי חיים עוזר זצ"ל היה מנהיגה הרוחני של כל היהדות, מנורה ומאור הגולה, שכמותם לא ידענו מאז הרב מקובנה, רבי יצחק אלחנן.

יצירתו הקלאסית "תשובות אחיעזר" (שלושה חלקים) מייצגת מהפכה של ממש בכל תחום בספרות ההלכתית במאה האחרונה. היא ראויה, ללא ספק, לתפוס מקום לצד הנודע ביהודה. יש בה חריפות חודרת שאין דומה לה ודרך חשיבה מעמיקה והגיונית. הודות לשליטתו המקיפה והמושלמת בחומר ובהירות סגנון כתיבתו הייחודי, הצליח ר' חיים עוזר לפקוח את עיניהם של התועים והטועים, להצמידם בדרך הישר ולהעלותם לגבהים רוחניים.

הגאון גם נקט עמדה ברורה בשאלת השחיטה השווייצרית (לפי הקטע העברי הבא).

עם זאת, תהיה זו טעות להכיר את הגאון המצטיין מיצירותיו בלבד ולשפוט את טבעו על פיהן. כוח השיפוט שלנו רחוק מלהספיק לכך. יצירותיו משקפות רק רשימו קטן מהידע חסר הגבולות המעיד על בקיאות מדהימה, ולא פחות ממנו – מחריפותו של הגאון הזה, שאין מילים שתוכלנה לתארה במלואה.

הרב גרודז'נסקי היה יותר מגאון בזמנו; הוא היה החוליה האחרונה בשרשרת הגאונים, אותה שרשרת שחוליותיה הראשונות מחוברות בקשר ישיר ומהודק אל התלמוד. הוא היה רשכבה²⁶, שר תורני דגול, הן בספרות התלמודית-הלכתית הן בספרות הקבלית-מיסטית, שסתריה וסודותיה היו מבחינתנו נעלמים ובלתי פתירים, אך לפניו היו גלויים, ברורים ובהירים.

שמו הדהד מעבר לגבולות ארצו, וגדולי הגאונים היו בין תלמידיו. כאשר התפנה כס הרבנות בקובנה ומשלחת של ראשי אישי קובנה באה אליו להזמין לשבת על כס הרבנות בעירם, השיב לה בצניעותו המוזרה: "האם לא מצאתם רב טוב וגדול יותר וראוי יותר שיוכל לקבל על עצמו את מורשתו של הרב יצחק

26. רבן של כל בני הגולה.

אלחנן?! הרב גרודז'נסקי היה תלמיד חכם חשוב וגאון גדול, אבל ידיעותיו לא הצטמצמו לתחומי חוכמת התורה. הידע האצור במוחו בתחומי חוכמה רבים, היה גם הוא יוצא דופן בהיקפו ובעמקותו. רבנים, סוחרים, קהילות ואגודות, מקרוב ומרחוק, פנו אל הרב החכם במגוון רחב של שאלות והוקסמו מחוכמתו העצומה והאיך-סופית.

אהבתו, טוב ליבו ומסירות הנפש שלו לכלל ולפרט, גם הם לא ידעו גבול. למרות המחלה הקשה שממנה סבל הגאון בשנים האחרונות לחייו, פעילותו המיטיבה לא פחתה במאומה. ביתו היה מלא תמיד ברבנים ובנזקקים, וגם כששכב על מיטת חוליו הוסיף להרעיף על הכול את עצותיו החכמות.

במהלך המלחמה נשאר נאמן לקהילתו, שעמדה במוקד מלחמת רוסיה-גרמניה הראשונה בשנת 1914, כמו אב רחמן. הוא התבונן, כפי שעשה ירמיהו פעם, בחורבן עירו. הוא נלקח כבן ערובה לסיביר עם בעלי בתים, שנשארו נאמנים לו ולא ברחו, ולא איבד את רוחו אפילו בשבי: הוא מצא נחמה וביטחון בגמרא.

הגעתו של הרב גרודזנסקי לסנט-גאלן (באלול ה'תר"ץ)

לבסוף הוא זכה באהדתו של הַטְמָאן הקוזקים, והלה ניצל את סמכותו והעניק לרב את חירותו בחזרה. כשדמעות בעיניו וברכת "שהחיינו" מתייפחת על שפתיו, נכנס הרב לראשונה לבית המדרש שלו ונישק בלהט את הספרים, הקירות והשולחנות, כמו אב הנושק לילדיו האהובים שאבדו ונמצאו. בעודו רועד, הוא

קרא בקול נוקב: "ה' לקח וה' נתן"²⁷. הוא הלך לפגוש את קבוצת בעלי הבתים שחזרו וחיבק אותם בהתלהבות נוגעת ללב.

שלטונות הכיבוש הגרמניים רחשו גם הם יראת כבוד רבה לרב הקדוש והתייצבו כדי לסייע לו לשקם את חורבות היהודים.

הוא היה איש שלום. מראה יהודים הנלחמים זה בזה הסב לו כאב של ממש; והכאב התגבר כשנוכח ששנאת אחים ומחלוקות חלחלו גם לתוך החברה החרדית. להבנתו השפעתן על התפתחות חיי הרוח היהודיים הייתה הרסנית, שכן הן שיתקו את היצירה היהודית. שוב ושוב הוא השמיע קריאות לשלום, שאם כי זכו לכבוד רב, לא הניבו את הפרי המיוחל.

הרב גרודז'נסקי והרב שקופ, ראש ישיבת גרודנה

27. על פי איוב א, כא: "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מְבֹרָךְ".

מפעל חייו העיקרי היה הישיבות: למענן פעל בגוף ובנפש, ולהן הקדיש את כל תשומת ליבו.

המבצר הרוחני היהודי של העשורים האחרונים נשען על שלושה עמודים איתנים: החפץ חיים, רבי חיים מבריסק ורבי חיים עוזר. עכשיו כל שלושת עמודי התווך קרסו. מי יוכל להחזיק את המבצר?! זמנים קשים פקדו את יהודי ארצות המזרח.

סבל האנושות כולה ובייחוד ייסורי אחיו השפיעו על נפשו וגופו של הרב, פגעו בו פגיעה קשה והביאו להתמוטטותו. חיידק המוות זיהה את החולשה ופלש לתוכו, קנה לו אחיזה איתנה במקומו, ולא אבה לעזוב. וגם אז עדיין שמענו על פעילותו, שכן מוחו הגדול, הבלתי מנוצח, המשיך לתפקד במלוא עוזו, אם כי, למרבה הצער, כוחו הפיזי הלך והידלדל.

ובמהלך המאבק הבלתי פוסק הזה, נפל הגנרל, מת הגאון מווילנה אוהב השלום ורודף השלום. אוי לנפטרים, אוי לאבלים! הראש היהודי נפל, קיר התמך נופץ, שמש ישראל הוחשכה ושמחת כל לב חרבה. בעיניים עכורות אנו מביטים אל העתיד האפל. אנחנו מגששים בחושך, ולא מוצאים דרך או גשר להולכי רגל.

הרב חיים עוזר גרודזנסקי היה גם יו"ר מועצת הרבנים העולמית של אגודת ישראל. לאחר הכנסייה הגדולה השנייה בווינה הגיע הגאון למונטרה, שם שהה זמן־מה בחוג הישיבה, ודיבר עליה בשבח ובהתלהבות, ובהמשך פרסם פנייה להורי התלמידים:

להורים הנכבדים של תלמידי ישיבת "עץ־חיים" במונטרה,

לרגל שהותי בהרי שווייץ, שמחתי מאוד לראות את ילדיכם עולים ולומדים במגדל הקדוש של ישיבת "עץ חיים" במונטרה, בהשגחת ידידי המלומד והנערץ, הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו, אשר הקים וייסד אותה בכוחו הגדול, ומנהל אותה בצורה מופתית.

ראיתי כיצד התלמידים מתחנכים וגדלים ליראת ה' בחיק התורה הקדושה, וכיצד כולם במקום הקדוש לומדים ומתפללים באדיקות. שמחתי מאוד שיכולתי לבחון כמעט את כל התלמידים באופן אישי, ושמחתי לגלות שהודות להדרכתו של מנהיגם הנ"ל ובעזרת מורים מוכחים ובעלי ידע, כל אחד לפי יכולתו, הם

הצליחו ללמוד את החומר העשיר של התלמוד ומפרשיו (כגון תוספות וכו') ביסודיות. אם, בעזרת ה', הם ימשיכו להיות שוחרי התורה הקדושה, הם בוודאי יקצרו ברכות ויגדלו להיות משרתים איתנים של ה' ותורתו.

ולכם, הורים יקרים, אני קורא: אשריכם שילדיכם מצאו חיים אצל עץ החיים. הניחו להם לחסות בצילו זמן רב ולצמוח ולגדול להיות אנשים נקיים מבחינה מוסרית, עד אשר יבשילו ויהיו נטעים מבורכים בכרם יהודה ויהודים מושרשים היטב בקרקע גידולם. שורשיהם יוסיפו ויעמיקו עוד ועוד ושום רוח, חזקה ככל שתהיה, לא תוכל לעוקרם ממקומם, וכבוד ותהילה יהיו מנת חלקם וחלקכם עד עולם.

יהי רצון שהקב"ה יפרוש עליכם את סוכת שלומו, ומי ייתן ותחגגו בשמחה את ימי החג הקרובים!

מונטרה. תשרי תר"ץ.

בברכת התורה
חיים עוזר גרודז'נסקי, וילנה.

רבי יצחק בלאזר זצ"ל המכונה רבי איצ'לה פטרבורגר

רבי יצחק בלאזר היה התלמיד והפרשן הגדול של הגאון המייסד את תנועת המוסר, רבי ישראל סלנטר. כבר בגיל צעיר מונה שר התורה המבריק הזה לרב הראשי בבירת רוסיה פטרבורג, ושרמו התפרסם עד מהרה בעולם. צניעותו יוצאת הדופן של הצדיק גרמה לו לסלוד מהכבוד הגדול הכרוך במשרה הרמה, ומאוחר יותר אכן עזב את משרתו הרבנית ונסע לקובנה, ושם מינהו הגאון המפורסם רבי יצחק אלחנן ספקטור לעמוד בראש המרכז התורני "כולל פרושים".

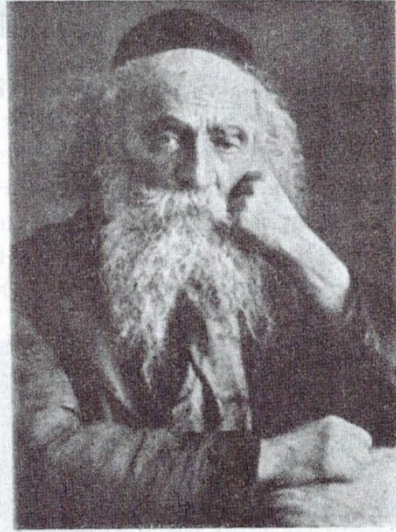

לאחר זמן מה הוא ויתר גם על משרתו זו כדי לחיות בבדידות בעיירה קטנה. הרב יצחק בלאזר ערך את חיבור המוסר הידוע "אור ישראל" מאת רבי ישראל סלנטר, וגם צירף לו ביאורים שונים פרי עטו. הוא גם פרסם חיבור הלכתי גאוני והעניק לו את השם "פרי יצחק".

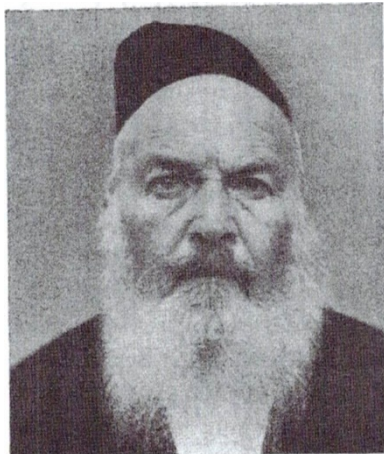
גם הוא, כמו רבו הגדול רבי ישראל סלנטר, קיבץ סביבו חוג מצומצם של תלמידים וחברים גדולים, ונזכיר רק מקצתם: הרב שמחה זיסל, קלמי; רבי נתן הירש פינקל, סלובודקה; רבי יוסל הורוביץ מנובהרדוק, שייסד לימים את ישיבות המוסר המפורסמות בקלמי, סלובודקה ונובהרדוק, ולו אנו חבים את כל תנועת המוסר של המאה הקודמת.

רבי ירוחם לבוביץ זצ"ל
נפטר בשנת 1937
משגיח ישיבת מיר

רבי יוסף רוזין זצ"ל
המכונה הגאון הרוגטשובי

רבי אלחנן וסרמן זצ"ל
ראש ישיבת "אוהל תורה" בברנוביץ
נרצח בשואה בקובנה

הרב אברהם דובער כהנא שפירא זצ"ל
קובנה
מחבר הספר "דבר אברהם"

הרב מאיר שפירא הרב מלובלין זצ"ל

(אדר תרמ"ז - מרחשוון תרצ"ד)

א

כפי שהעיתונים היהודיים דיווחו על אספה מפוארת זו, בזמן הכנסייה הגדולה הראשונה במריאנבד, הופיע שמו של רבי מאיר שפירא מסאנוק בתדירות גבוהה יותר ויותר. הוא ישב בנשיאות, שימש פרשן של דעותיו של החפץ חיים, ניהל את

ישיבות הלילה, רק כדי לדווח עליהן שוב למוחרת בבוקר, וכך הפך לאישיות הפופולרית ביותר של הכנסייה. למרות פועלו הרב, בעולם הוא התפרסם בזכות הרעיון שהעלה ללמוד דף גמרא מדי יום ("הדף היומי"), וכידוע הצעתו התקבלה בכל העולם, "בכל קבוצות ישראל". מתוך המאגר הבלתי נדלה של מחשבותיו עלתה התוכנית לייסד ישיבה עולמית בלובלין, שתתעלה על כל מה שהיה לפניה. מדוע, תהה, דווקא בחורי ישיבה אמורים לחיות בתנאים לא בריאים? מדוע הם דווקא יצליחו להתפרנס רק בקושי? על כן הקים

בניין גבוה מעל הר העיר לובלין, שהייתה עשירה כל כך בגדולי ישראל - אחרי הכול, "המהר"ם מלובלין" התגורר שם. הבניין החדש של ה"לובלינר" התנשא בגאון, והרב הוכר בכל העולם כרב הרשמי של לובלין.

אף שהרב שפירא היה מפורסם, לא היה קל לבנות בית כה נפלא, והרב מאיר שפירא נאלץ לבקר במרכזים היהודיים הגדולים באירופה ובאמריקה כדי לגייס את הכסף למשכן תורני זה. בארה"ב לבדה הוא קיים, במשך 8 חודשים, 242 הרצאות. לכל מי ששמע אותו מדבר היה ברור שהדברים ששמע יישארו חקוקים בזיכרונו עד יומו האחרון. כי הוא היה נואם בחדסד עליון, ולמעשה הנואם העממי המצטיין ביותר, פֶּר אֶקְסֶלֶנְס (par excellence). בסיים הפולני²⁸ הוא היה אחד האישים המשפיעים ביותר, והשקפתו נחשבה בעיני רבים לבלתי ניתנת לערעור. הוא תמך באגודת ישראל והפך להיות גאוותה, והרבנים בעולם העריצו את עמיתם הצעיר, שהיה השופר והממריץ שלהם.

ב

ישיבת לובלין קיבלה לשורותיה רק בחורים שידעו לומר על פה 500 דפי גמרא ואשר פיהם וליבם היו שווים. מותו בטרם עת של הרב שפירא (בגיל 46 בלבד) קרע חלל בלתי ניתן למילוי בשורות גדולינו, ותדהמה נוראה אחזה בכל המוחות. ליבה של רעייתו הצעירה לא עמד בצער וחדל מלפעום למוחרת. מסע ההלוויה הכפולה, של הרב ורעייתו, הפך והיה למסע עלייה לרגל.

עכשיו, יצירתו, ישיבת "חכמי לובלין" הפכה לחורבה, אבל "הדף היומי" ממשיך להילמד בכל רחבי העולם, בכל מקום שבו יהודים חיים ולומדים. סבא רבא של ה"לובלינר", רבי פנחס מקוריץ, נהג לומר שבמקרים רבים אדם מגיע רחוק בזכות מעשה שהיה עליו לעשותו והוא אכן עשה אותו. לדבריו, ברגע שאותו מעשה הושלם, עבודת חייו של אותו אדם הסתיימה והוא נקרא אל הא־לוהים. כך אירע גם ל"לובלינר": הוא יצר שתי יצירות גדולות, שאחת מהן (לפחות) - "הדף היומי" - היא בת אלמוות.

28. ב-1922 הוא נבחר לסיים הפולני (הוא הבית התחתון של הפרלמנט הפולני) כנציגה של "אגודת ישראל".

כבר בצעירותו כונה "העילוי משאץ". בגיל עשרים התמנה לרב בגלינה, אחר כך בסאנוק, ואחר כך התמנה לרב בקהילה היהודית הגדולה של פיוטרקוב. בסוף, אחרי שכבר עמד בראש ישיבת "חכמי לובלין", נבחר לרב העיר כולה.

רבי מאיר שפירא ניחן בדמיון רב וגם בכוח יצירה ולהט. כל אלו יחד אפשרו לו להגשים את רעיונותיו המיוחדים, ובהם כתיבת ספר תורה שיזם, שבו כל יהדות פולין הונצחה באותיות אישיות. חיבור הלכתי חשוב פרי עטו נקרא "אור המאיר".

הגאון הידוע מברסן בירך אותו בברכת "יוצר המאורות".

הרב מאיר שפירא מצא אפוא מקום ראוי בתולדות עמו. יהי זכרו הקדוש ברוך!

ספירת העומר

א

אנחנו סופרים...

שלמה המלך שורר בפרק ב' של מגילת "שיר השירים":

- "(א) אני חבצלת השרון שושנת העמקים:
 (ב) כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוֹתִים כִּן רַעֲיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת:
 (ח) קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות:
 (ט) דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כְּתָלָנוּ מְשֻׁגָּח מן החלונות מציץ מן החרכים:
 (י) ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:
 (יא) כי הנה הסתיו עבר הגשם חלף הלך לו:
 (יב) הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו:
 (יג) התאנה חנטה פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:
 (יד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את־קולך:
 כי קולך ערב ומראיך נאווה:
 (יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בָּתָר:"

את הדיאלוג הרומנטי הזה מנהל הקב"ה עם עם ישראל, שאליו הוא משתוקק כאוהב המשתוקק אל אהובתו-כלתו. עונת כלולות זו היא תקופת הספירה, או תקופת העומר, המשתרעת מפסח ועד שבועות. בפסח אנו מתכוונים לשחרור ממצרים, ובשבועות - לנישואי עם ישראל עם אֱלֹהֵינוּ בהר סיני.

ה"תניא"²⁹ מבקש להמחיש את כוונת תקופה זו, ועושה זאת בעזרת משל: מעשה במלך שיצא למסע ארוך. בעודו באותו מסע, הבחין לפתע בבור. הוא עצר, ניגש אל שפת הבור והביט פנימה. והינה ראה אדם הכבול אל תחתית הבור ולא יכול להשתחרר ולצאת ממנו. אותו אומלל התחנן לפני המלך שיושיע אותו, ולמרות מראהו החיצוני, שבוודאי לא היה מלבב במיוחד, זיהה המלך שלפניו אישיות אצילית. המלך הבטיח לאיש שיעזור לו, ולא זו בלבד אלא גם ייתן לו את בתו לאישה, כפיצוי על סבלו וייסוריו. האיש הותר מכבליו ושוחרר ממאסרו; ואת השבועות, הימים והשעות שנותרו לו עד למפגש עם ארוסתו, הוא ספר בשמחה עצומה ובחוסר סבלנות.

התורה מכריזה על מצוות הספירה:

"וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת - תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם" (ויקרא כג, טו-טז)

במסכת מנחות דף סו מובא שמצווה לספור גם בגלות, אף שבתורה מוזכר רק חיוב הספירה בארץ ישראל.

גם הרמב"ם פוסק:

"מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות" (רמב"ם יד החזקה הלכות תמידין ומוספין ז, כב).

הספרדים בארץ ישראל אף סופרים פעמיים ביום, בערב ובבוקר (סעדיה גאון, מאה שערים³⁰ 108).

לאור כל זאת, נראה שבימי ספירת העומר ראוי לראות ימי חג ולומר בהם "הלל", ומדוע אפוא הפכו מימי שמחה לימי אבל??

רמז לכך ניתן למצוא בדברי הר"ן ובעל "המאור" בפירושם לדפי הרי"ף בסוף מסכת פסחים, שם הם מסבירים שהסיבה שאין מברכים "שהחיינו" על ספירת העומר היא שספירה זו היא במובנים מסוימים תזכורת עצובה לתקופה יפה

29. לא הצלחתי לזהות את המקור.

30. לא מצאתי את החיבור הזה בין כתבי רב סעדיה גאון.

שחלפה - שבה חיינו בארץ ישראל ויכולנו לקיים את מצוות הבאת העומר והנפתו, שבהן הצטוונו בתורה (ויקרא כג י, טו):

"דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצִירְתֶּם אֶת קְצִירָהּ וְהֵבֵאתֶם אֶת עֹמֶר רִאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל הַכֹּהֵן" (ויקרא כג י);
 "וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֵבִיאְכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת תִּמְיַמַת תִּהְיֶינָה" (שם, טו).

היום, כשאין לנו מקדש ואיננו יכולים עוד להניף את העומר ולקיים את מצוות התורה בחגיגות ובשמחה, כל שנותר לנו הוא להתאבל לזכר הזמנים היפים שהיו ואבדו; ומשום כך ימי האביב המנחמים, זמן התחדשות הטבע האלוהי המפואר, הופכים לימי אבל קודרים. אחרי הכול, אוהבנו עזב אותנו. שוב ושוב אנחנו שוכבים קשורים בבור, צועקים וזועקים לעזרה ולהצלה, אבל קריאתנו לא מוצאת הד ונדמה שאינה נשמעת. מתוך ייאושנו אנו שואלים: היכן המלך המושיע? איפה הכלה היפה, התורה, שהוא הפקיד בידנו בעבר? מה עלה בגורלה?

ימי האבל שלנו מקיפים למעשה את כל ההיסטוריה היהודית ואת כל החיים היהודיים. הבה נתאבל לנצח, מפסח עד שבועות, מאמצע תמוז עד י' באב, ואז שוב באים ימי אלול המדכאים וימי התשובה והימים הנוראים. ובכן, יש לנו שישה ימי צום רשמיים (י' בטבת, תענית אסתר, י"ז בתמוז, ט' באב, צום גדליה ויום כיפור), ואליהם מצטרפים שישה ימי צום לא רשמיים (בה"ב) אחרי החגים וגם הצומות של כל ערב ראש חודש, כך שעלינו לבכות ולצום ללא הרף.

ואילו ימי שמחה יש לנו כנגדם? ימי השמחה שלנו מעטים: חנוכה, פורים, פסח, שבועות וסוכות - כולם יחד מגיעים בקושי לל' ימים בשנה; ואם לא די במיעוטם, כולם גם קודרים: אבל לפניהם ואבל אחריהם. הלזה ייקרא שמחה!?

החלק היחסי של ימי השמחה וימי העצב בלוח השנה בהכרח מעורר שאלה לגבי האופי והמהות של היהדות: האם המהות היהודית מכוונת רק לאבלות? וגם לגבי מהותנו שלנו: האם איבדנו כל רגשי שמחה? התשובה לשתי שאלות אלו אחת: לא, אין זה כך. בהחלט. הנשמה היהודית נוטה הרבה יותר לשמחה ולכבוד מאשר לצער ולקינה, היא מתרוממת גבוה יותר ובאופן אינטימי יותר לבורא באמצעות תפילת ההלל מאשר באמצעות מגילת איכה הנכנעת.

הסיסמה היהודית מעידה על היהדות הדוגלת בשמחה דווקא:

"עֲבֹדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לִפְנֵי בְּרִנָּה" (תהלים ק, ב);

"שִׂמְחוּ ה' וְגִילוּ צְדִיקִים וְהִרְנִינוּ כָּל יִשְׂרָאֵל" (תהלים לב, יא).

היהדות רואה בשמחה מהות המחזקת את החוסן הנפשי והרוחני ומדרבנת את עבודת הקודש, ובאבל - גורם מדכא ומכניע.

חילופים בין שמחה למועקה קורים פעמים רבות בעקבות שינויים החלים בטבע: מזג אוויר סגרירי - השמיים אפורים, גשום וקר - נוסך בנו מצב רוח קודר, ואם הוא נמשך זמן רב, על אחת כמה וכמה. והינה, העננים מתפזרים, קרני השמש בוקעות מביניהם והשמיים מתבהרים, ותחושתנו - משתנה מייד: הקדרות מסתלקת, ותחושה של התחדשות מפעמת בנו. די בקרן שמחה אחת או במסר יחיד שטמונה בו הבטחה, כדי להשכיח מאיתנו, במהירות שיא, סבל שהיה מנת חלקנו במשך זמן רב. אנחנו שבים להיות צוחקים ועליזים, כפי שהיינו, ומסוגלים לצחוק שוב מכל הלב, כאילו כלום לא קרה.

למרבה הצער, גורלנו לא תמיד שפר עלינו, ובתקופות הגלות חווינו אירועים טרגיים רבים. הקשיים שינו אותנו מן היסוד: מעם שמח, צוהל ואוהב את מנעמי החיים, הפכנו לעם מקונן ומתאבל תדיר. במקום לשיר מזמורי הלל לא-לוהינו, אנו שרים שירי עצב; ובמקום לשמוח וליהנות אנו עסוקים בייבוש דמעות.

בימים עברו היה לנו קל יותר, כי ההפוגות בין סבל לסבל היו ארוכות יחסית, בדומה להוראה שנתן יעקב אבינו: **"וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֶדֶר וּבֵין עֶדֶר"** (בראשית לב, יז). בין פרק סבל אחד לפרק הסבל שאחריו היו הפוגות שאפשרו לנו מידה מסוימת של מנוחה ורגיעה.

אולם כיום, ההפוגות הלכו והתקצרו: שמינו מתעננים, וטרם הספיקה חשרת עננים אחת להתפזר, וכבר באה עלינו חשרת עננים חדשה ומחשיכה את הרקיע שמעלינו. העננים האפורים שבים ומתקבצים בגלים מהירים המאיימים להטביענו; הייסורים, כמו ייסוריו של איוב, באים זה אחר זה ללא הפסקה וללא הפוגה, וכל גל ייסורים קשה מקודמו. **"קידוש השם"** - יש שהוא בא לידי ביטוי

בכוח אלים ויש שביטוייו בחוסר כבוד - בין כך ובין כך הוא הפך להיות לחם חוקנו, למצבנו שבכל יום.

המזל היחיד שלנו, שבו טמון ניצוץ של תקווה, הוא העובדה שאנחנו עדיין סופרים: אנו מודעים היטב למשימה שמוטל עלינו למלא, לשליחות של הקרבה עצמית שכמעט הצלחנו להשלים, ואנו סופרים את ימי האבל כסימן לתשלום, כעין מחווה שכפה עלינו הגורל.

בינתיים כמעט סיימנו לשלם את חובנו. הימים האלה הם נחלת העבר, ועכשיו אנחנו סופרים שוב את הימים של העתיד, של הימים הבאים, ואנחנו מפנים את מבטנו הכמה חזרה לארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, שם אנחנו מניפים שוב את העומר שלנו ואת ראשית פירותינו בשירה ובתרועות של שמחה, כמו שכתוב:

"הַזְרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ הַלֶּוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכָה נִשָּׂא מִשֶּׁךְ הַזֶּרַע בֹּא יְבֵא בְּרִנָּה נִשָּׂא אֶלְמִתָּיו" (תהלים קכו, ה-ו).

לא נפסיק להאמין שמצפה לנו תקופה טובה יותר שתחזיר לנו את האושר. יש לקוות שאלהיו יופיע במהרה בימינו בקרוב ויבשר לנו שהגיעה עת גאולתנו, הגאולה שלה אנו מצפים בכליון עיניים!

תקווה זו מאפשרת לנו להתגבר ביתר קלות על הסבל והקשיים של ההווה, ולהמשיך לספור עד שיגיע הטוב, שאנו סמוכים ובטוחים שיגיע.

ב

ימי החיים

לספירה יש משמעות נוספת: אנחנו סופרים את ימי חיינו. אנו יודעים שהוא ית' נתן לנו תוחלת חיים מוגבלת: זמננו על פני האדמה קצוב, ובזמן שעומד לרשותנו עלינו למלא את המוטל עלינו (לפני שיהיה מאוחר מדי), ובמילותיו של נעים זמירות ישראל:

"יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שְׁבַעִים שָׁנָה וְאֵם בְּגִבּוֹרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרֹהֶבֶם עָמַל וְאֶזְנוֹן כִּי גַז חֵישׁ וְנִעְפָּה" (תהלים צ, י);

"לְמִנּוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנִבִּיא לִבֵּב חֲכָמָה" (שם, יב).

וככה אנחנו סופרים את חיינו ואת קיומנו: כך וכך שנים כבר מאחורינו, וכך וכך עוד שנים לפנינו, במקרה הטוב. אבל השאלה אם החשבון שלנו שהוביל אותנו למספר השנים העתידיות יכובד היא שאלה בפני עצמה, כי לא חתמנו שום חוזה איתו ית', ואפילו חתמנו, חוזים, כידוע, עשויים גם להתבטל, אם אחד הצדדים או שניהם מפירים את התנאים שנקבעו בהם. אילו היה חוזה כזה, מסתבר שהמשפט להלן היה תנאי עיקרי וכולט בו:

"תֵּשֶׁב אָנוּשׁ עַד דָּפָא וְתֵאמַר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם" (תהלים צ, ג).

לא משנה לאיזה עומק האדם שקע, הוא צריך לשאוף לעלות, לעזוב את הנתב התועה שאליו פנה, ולשוב ולעלות על דרך המלך.

התשובה אינה קלה כלל ועיקר, היא דורשת מאמץ והקרבה גדולה, אבל היא צעד אפשרי, ואפילו הכרחי. לשום אדם אסור לעזוב את העולם כשעול החטא שלו עדיין רובץ עליו. כל אחד צריך להשליך מעליו את ה"תרמיל" הכבד הזה; ומרגע ההשלכה ואילך, לנהל את חייו בצורה טהורה, נקייה וישרה. אם הוא מקיים את התנאי של "הצד שלו", אזי יוכל לקוות שה' יתברך יקיים את "הצד שלו" בחוזה.

ולכן אנחנו צריכים להתרגל לספור. לא רק את הימים יש לספור, אלא גם המעשים הממלאים אותם, הטובים והרעים, האקטיביים והפסיביים...

כך מפציר דוד המלך בה':

"הוֹדִיעֵנִי ה' קִצֵּי וּמִדַּת יָמֵי מָה הִיא אֲדַעַה מָה חֲדָל אָנִי" (תהלים לט, ה).

דוד המלך הרגיש אשם במובנים רבים, וביקש רחמים, שימיו יתארכו עוד קצת, כדי שיהיה לו זמן לספור נכון ולכפר על העבר.

אסור לנו לשכוח שימינו דוהים מהר יותר ויותר ואינם חוזרים. הם נעלמים כמו עלים של לוח שנה, הם נובלים כמו הפרחים. האביב דועך, הקיץ חולף, ואז מגיע הסתיו החשוף והזמן היפה נגמר. האדם רוצה להוסיף ולקבל מהחיים עוד ועוד, אבל החיים מפנים לו עורף, הם כבר לא מעוניינים בו. הם מחפשים חברים צעירים יותר...

ועם כל זאת, הצגת תחזית קודרת כל כך לזקנה ומניעת כל תקווה לאביב חוזר בטעות יסודן.

כמו הטבע, גם לאדם ניתנת הזדמנות לנעורים חוזרים והתחדשות. זו כנראה לא השיטה של פרופ' וורנוב, אך זו של משה ונביאינו, הם מאפשרים לאדם להתחדש ולהתחיל תקופת חיים חדשה. אם נחדש את מעשינו ואת דרכינו, אם נחזור למקום שבו עמדנו בעבר, לפני החטא, אופקים חדשים ייפתחו לפנינו ודרכים המובילות אליהם ייסללו לרגלינו.

מכל העבירות שלנו בעבר, פתאום יתחיל עידן חדש וחי. חיידקי חיים מופיעים, והם מתפתחים בהדרגה למרכז רב-עוצמה, כפי שנאמר בפסוק:

"וְקוֹי ה' יַחְלִיפוּ כַּח יַעֲלוּ אֲבָר כַּנְשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיָּגְעוּ יִלְכוּ וְלֹא יִיָּעֲפוּ"

(ישעיה מ, לא).

אבל, כמובן, כל זה מתאפשר רק בתנאי שהספירה תהיה זהירה ביותר.

אם נספור נכון, אם נחשב נכון, לעולם לא נוכל להיות חסרים.

ג

לא רציתי את זה:

הגמרא במסכת יבמות סב ע"ב מספרת על האסון שהתרחש בהיסטוריה שלנו בין פסח לשבועות:

"שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטופרס וכלם מתו מפסח ועד עצרת... וכלם מתו מיתה רעה. מאי היא? אומר רב נחמן: אספרה".

על סמך סיפור זה, הטור שולחן ערוך, אורח חיים תצג, מציין את הסיבה שבגללה הפכו ימי ספירת העומר לימי אבל: "שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא".

מדוע נפלו אלפים רבים של תלמידי חכמים דגולים אלה קורבן למגפה הנוראה שהרסה את הרוח היהודית "והיה העולם שמים"? תשובת התלמוד חד-משמעית:

"מפני שלא נהגו כבוד זה לזה" (בבלי, יבמות סב ע"ב).

ומדרש קהלת רבה ראה לנכון להבהיר ולדייק במה בא לידי ביטוי אותו היעדר כבוד:

"לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה" (קהלת רבה [וילנא] פרשה יא).

יש אירוע המוכר ביהדות שקורה לפעמים והוא מצער ביותר: בעירה ניצתת ומתלקחת בבית המדרש בין הגדולים האדוקים, אלו שכל דיבורם קדושה, והם שאמורים לשמש לנו מופת.

"אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו ארזי קיר [!]" (בבלי, מועד קטן כה ע"ב).

אם הגדולים אינם מצליחים להקפיד שבמקרים של חילוקי דעות הדיון ביניהם יישאר ענייני והם הופכים אותו להתנצחות אישית שגורמת להשפלת כבוד התורה, מה אפשר לדרוש מן האנשים הרגילים, ההדיוטות? איך יוכלו ההדיוטות להעריך את כבוד התורה, כאשר לנגד עיניהם הוא נרמס תחת רגליהם של חכמי העם, מייצגי התורה?! רבי עקיבא היה גדול היהדות באותה תקופה, ותלמידיו - נושאי הדגל הגדולים של התורה והתקווה היחידה של ישראל. והינה באותה תקופה קודרת של חילול התורה ושרפתה, וגם בתקופות קשות מאוחרות יותר שבהן כפו על יהודים להמיר דתם - זמנים שבהם איחוד כל הכוחות היה הצעד המתבקש וההכרחי - בדיוק אז ראו גדולי החכמים לנכון להילחם זה בזה ולנהל קרבות עקרים; במקום להתקרב ולהתאחד - הם בחרו בפילוג ודבקו בעמדה קיצונית, ובמקום לקדש שם שמיים, גרמו לחילול השם, ובסופו של דבר כולם נפלו קורבן לו.

המהרש"א מפרש על אתר בחידושי האגדות שלו:

"ולא חש כל אחד מהם על כבוד תורה של חבריו דאין כבוד אלא תורה ולכך מתו במדה זו כי היא חייך גו' ואמרו שמתו במיתה אסכרה דאפשר דכל אחד דיבר לשון הרע והיה מספר בגנות חבריו".

וכך אומר המדרש על פרשת חיי שרה (בראשית רבה פרשה סא פסקה ג), אמר רבי עקיבא לתלמידיו:

"הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם".

השטן קרע את עצמו בשערי בית המדרש, בלב לבין פירות עץ החיים לפירות עץ הדעת והביא מיתה ליושביו.

בין תלמידי רבי עקיבא היו גם צעירים. כדרכם של צעירים, הם נטו לקיצוניות. הם האמינו שמעשים קיצוניים ייטיבו לרומם אותם למעלות גבוהות, אך למרבה הצער התברר שהמעשים השיגו את התוצאה ההפוכה: נפילה לעומק תהומות.

מתברר שמהפכות מסוג זה, אפילו המניע של מוביליהן טובה וכנה, וכולם מאמינים שרק קנאת ה' לנגד עיניהם ומשום כך "המטרה מקדשת את האמצעים"; אחרית כולן אחת - הן הופכות להתנגחות של תלמידי חכמים אלו באלו. מתברר שהקנאות והקיצוניות אינן אלא חרב פיפיות.

זה גם מה שאומר המלאך למלך הכוזרים בחלומו (מאמר ראשון א):

"פִּוֶּנֶתְךָ רְצוּיָה אֶצֶל הַבּוֹרָא אָבֵל מַעֲשֶׂיךָ אֵינָנו רְצוּי."

לכן, גאונינו מימי קדם ראו בהפיכת הימים שבין פסח לשבועות לימי אבל - כורח. צעדס נועד למנוע מאיתנו לשכוח את הסיפור המצער הזה של תלמידי רבי עקיבא ולאליץ אותנו לזכור אותו. לזכור אותו וללמוד ממנו עד כמה חשובה הזהירות בבית המדרש. אם לא ניזהר כראוי אנו עלולים להצית שם אש, שכן "הבעירה ללהב יצאה" - הצתת אש הסכסוך עלולה להוביל לאסונות הגדולים ביותר לכלל ישראל.

היעדר התאמה בין הכוונה למעשה שנועד להשיגה מוכר גם מאירועים אחרים בהיסטוריה. בהקשר כזה זכורה אמירתו של הקיסר וילהלם השני: "לא רציתי את זה!" שנאמרה בעקבות התבוסה בשדה הקרב, שגם למרד הימאים נגדו היה בה חלק.

אין ספק שהוא לא רצה בתבוסה הזאת, ואולם מי שזורע רוח (עושה מעשים קלוקלים), צריך להיות מוכן לאפשרות שיאלץ לקצור סופה (מעשיו יביאו עליו אסון).

אנו מתאבלים על אובדנם של אותם אנשים דגולים בישראל, על סופם הנורא, על שאירוע כזה יכול היה לקרות בישראל ולמרבה הצער קרו אירועים נוספים כמותו במרוצת ההיסטוריה. אנו מתאבלים על שלא השכלנו ללמוד מן העבר, ראינו אסונות מתקרבים אך לא מנענו את התרחשותם, ורק לאחר מעשה אמרנו: "לא רצינו את זה!" ואמירתנו לא יכלה להועיל במאומה.

בל"ג בעומר פסקה ההכחדה ההמונית, ולכן יום זה הוא יום חג. יהי רצון שהצער שלנו יוליד גם ל"ג בעומר שיהפוך את ימי האבל והסבל לימים של אושר ושמחה!

ד

בר כוכבא

למותם ההמוני של 24,000 תלמידיו של רבי עקיבא הייתה סיבה נוספת. בימי רבי עקיבא הייתה ישראל כפופה לשלטון רומא בראשות הקיסרים טראיאנוס ואדריאנוס. האחרון כרת ברית עם העם היהודי ואף הבטיח לבנות מחדש את בית המקדש בירושלים. רבי עקיבא יצא לגיוס תרומות ברחבי העולם ובמסעו הגיע לאפריקה וגם לצרפת (המכונה במסכת ראש השנה כו בשם "גְּלִיָּא") ואסף סכומי כסף גדולים לבניית בית המקדש.

אולם בנייתו מחדש של בית המקדש הייתה קוץ בצידם של הגנוסטיים, הכותים והקדריים, והם פעלו כדי למנוע אותה. הם פנו לקיסר והעלו לפניו טענותיהם שלפיהן במתן רשות ליהודים להתחזק שוב טמונה סכנה לשלטונו, והקיסר השתכנע וביטל אישורים שנתן זה כבר: בעצת הכותים, הוא ציווה שבית המקדש ייבנה במקום אחר ולא במקום הקדוש על הר המוריה. היהודים שתקוותם נכזבה, ראו בצעד הקיסר - שחזר בו מהבטחתו - בגידה. הם התאספו במישור בבית-דימון לטכס עצה.

חמומי דם רבים דחקו להילחם ברומא, אך בעלי שיקול דעת שלחו למקום האספה את מנהיגם, רבי יהושע בן חנניה, והוא הצליח להרגיע את הקהל בעזרת משל שסיפר להם: אריה אחד בלע עצם. העצם נתקעה בגרונו וגרמה לו כאבים עזים. הוא הכריז כי מי שיציל אותו מהסבל - יזכה בגמול מלכותי, כיאה למלך החיות. עורב מצרי ארוך צוואר נענה לקריאה, ושילף את העצם מן הלוע. ההקלה הייתה מיידית. כאשר דרש העורב לקבל את הגמול המובטח, השיב לו האריה: "לך לכל מקום שתמצא, ותגיד לכול שהכנסת ראשך ללוע הארי ויצאת ממנו בשלום".

"אנחנו יכולים ליישם את הלקח הזה במקרה שלנו לגבי היחסים שלנו עם הרומאים", אמר הרב החכם, "הבה נשמח על שיצאנו מידם ללא פגע" (תלמוד ירושלמי, תענית ד).

הקהל נרגע, אך הרוגע לא האריך ימים. בהדרגה הצליח הנוער הסוער להתלכד סביב גיבור שקרא לעצמו בר כוכבא, כי רבי עקיבא קרא עליו את הפסוק: "דָּרַךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב" (במדבר כד, יז). הוא אסף סביבו 500,000 אנשי מלחמה. כדי להתקבל לשורות צבאו, היה על המועמדים לעמוד בהצלחה במבחן שבחן את כוחם הפיזי (הם נדרשו לתלוש עץ אשוח צעיר מהאדמה בדהרה זועמת) וגם את אומץ ליבם (הם נדרשו לקטוע את אגודל היד, דרישה שעוררה מחאה חריפה ביותר בקרב חכמי ישראל משום שהטלת מומים אסורה על פי ההלכה היהודית). בר כוכבא עורר התלהבות רבה. עם תומכיו הנלהבים נמנה גם רבי עקיבא, וחברו רבי יוחנן בן תורתא מתח עליו ביקורת קשה:

"עקיבה יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד לא יבא" (ירושלמי תענית ד, ה).

בר כוכבא וחסידיו התבצרו בבית"ר, העיר השנייה בגודלה אחרי ירושלים, והחזיקו מעמד מול הרומאים במשך שלוש שנים וחצי. ההישגים שהשיגו היו חסרי תקדים. כשהבין האויב שאיננו מצליח להכניע את המתבצרים בכוח, החליט לנסות שיטה אחרת - ערמומיות: לבר כוכבא היה דוד, רבי אלעזר המודעי שמו, שהיה צדיק גדול. כל עוד נמשכה המלחמה, צם הצדיק, ובזכות התמדתו בתענית, בר כוכבא לא הובס. מה עשו הרומאים? העבירו לבר כוכבא באמצעות בוגד, "ידיעה" בעניין דודו, שלא הייתה אלא שקר וכזב. בר כוכבא האמין והתפתח בו חשד כלפי דודו והוא האשימו בריגול. הרב התמים הכחיש כמובן הכול, אבל בר כוכבא לא שעה לדבריו, ובכעסו בעט בו. מעוצמת הבעיטה, נפח הרב את נפשו, ואז - כשחומת ההגנה (הצום) נפלה - יכלו הרומאים להסתער על העיר באין מפריע, ונבואת זכריה: "שברתם את כוחם הרוחני של ישראל, על כן גם כוחכם יתנפץ"³¹ - התגשמה: בר כוכבא וכל 500,000 חבריו לנשק מתו מות גיבורים.

הטרגדיה - שהחלה בנפילת ירושלים, העיר המפורסמת ביותר באותה תקופה - הגיעה לקיצה. גם פורענות זו - שמראות הזוועה שלה מתוארים בתלמוד הירושלמי (תענית פרק ד) - אירעה בט' באב. לשאלה מה היה המעשה שעשתה

31. לא ידוע לנו לאיזה פסוק התכוון הרב.

העיר הזו שעורר את חרון אפו הנורא של ה', נוכל להציע שתי סיבות: האחת - העיר בית"ר מילאה תפקיד לא ראוי בחורבן ירושלים. במקום להתאבל עימה על חורבנה, היא הביעה שמחה גלויה על שהפכה לעיר הסמכותית הראשונה בישראל". עוד לפני החורבן, ירושלים ובית"ר היו שתי ערים לוחמות ויריבות.

והאחרת - אנשי בית"ר עשו כל שביכולתם להניא את העם מלעלות לירושלים למשתה, והרבו לדבר סרה בבירת יהודה, בדרך המזכירה את המרגלים שהטילו דופי בארץ. אומנם מסתבר שבזמנו של רבי עקיבא, בית"ר כבר הייתה אחרת - על פי התיאור המובא בבבלי (גיטין נז ע"א), היו בה לבדה 500 בתי מדרש - אולם למרות השינוי, ה' לא יכול היה לסלוח לעיר בית"ר על החלק שהיה לה בנפילת ירושלים, וגורלה של האחרונה היה כגורל הראשונה.

הגרוע מכל היה מנת חלקה: היא נהרסה עד היסוד, עד שאיש לא הצליח, כולל מדענים דגולים, לגלות את המקום שבו עמדה, ואפסו הסיכויים לשחזר את העיר העתיקה ולהשיב עטרתה ליושנה. רק גיבוריה זכו שזכרם יונצח בדפי ההיסטוריה, והמאשימים את העם היהודי בפחדנות יזכירו את סיפורם של בר כוכבא, בר דרומי או המכבים, שכולם נקראים גיבורים יוצאי דופן גם בהיסטוריה הלא-יהודית של אותם זמנים (בעת נפילת בית"ר נהרסה גם העיר טור מלכא, כפי שמובא בגמרא במסכת תענית: "ראויה לחלקה כי שיחקו בכדור בין כתליה בשבת").

גיבורי בית"ר הסתמכו רק על כוחם האישי וקראו על עצמם את הפסוק:

"הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זִנְחָתָנוּ וְלֹא תִצָּא אֱלֹהִים בְּצַבָּאוֹתֵינוּ" (תהלים ס, יב),

ובזאת התכוונו לומר: אל תפריע לנו. איננו זקוקים לעזרתך.

אומנם תלמידי רבי עקיבא טעו כשאימצו את טעות רבם והכריזו על בר כוכבא, גיבור החירות היהודי, שהוא משיח; אבל גם כשרבי עקיבא והחכמים עמדו על הטעות ופרשו מדרכו של בר כוכבא ואף המירו את כינויו המכובד בכינוי חדש - בר כוזיבא ("בן האכזבה") - עדיין התקשו אותם תלמידים להתנתק מגיבורם לגמרי.

בר כוכבא נפל בקרב, אך המשיך להיות מהולל על ידי חסידיו. רעיון המשיח חולל עד עפר. משיח אמת, לא יכול היה לצמוח במציאות שנוצרה. תחילה היה הכרח להעביר מן העולם את כל משיחי השקר וגם את האמונה המעורפלת ברעיון המשיח, שכן כל עוד היא קיימת, העם עשוי לנהות אחרי "משיחים" לטעמו. ובתהליך הכשרת העולם לאמונה המתוקנת, גם רבי עקיבא עצמו מת מות קדושים.

ישראל על הר סיני

שבועות הוא יום מתן תורה. ולהגדיל היום ההוא ימנו הימים מן המועד הראשון אליו - כמי שממתין בוא הנאמן שבאוהביו, שהוא מונה היום וגם השעות. וזאת היא סיבת ספירת העומר מיום צאתם ממצרים עד יום מתן תורה (הרמב"ם, ספר מורה נבוכים, חלק ג פרק מג).

א

התורה התגלתה מתוך קולות וברקים ומתוך האש - "וַיַּחֲרֹד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה... (שמות יט, טז).

מה המשמעות של החיזיון המפחיד הזה?

כאשר אנו מתבוננים בהיסטוריה של עמנו, נדהמים ומזועזעים עומדים אנו בפני חידה שהדרך היחידה להגיע לפתרונה טמונה בהבנה שעם ישראל הוא באמת עם נצחי ונשמתו בת אלמוות. צאצאיו של ישראל, הלוחם הא-לוהי, שעליו נאמר: "כִּי שְׂרִיטָתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים וְתוֹכָל" (בראשית לב, כט), לעולם אינם פוחדים מהגורל ורואים בביטחון שאותן אומות גדולות וחזקות שהביאו עליו שפע עצום של אסונות קטלניים, דווקא הן נעלמו מעל פני האדמה. עם ישראל עומד, כמו סלע ענק בלב ים גועש, מוקף גלים סוערים: הנחשול נוהם לעומתו ומאיים להציפו, והתהומות שואגות לעברו בקול רצחני וכבר מוכנות לבלוע אותו חי... ובניגוד לכל ציפייה ולכל היגיון, אלה שנקלעו לסערה לא רק שאינם שוקעים במצולות אלא בוקעים ועולים מן הסערה; במקום להיסחף לאבדון בכוח השיטפונות, זרמי המים העזים מטהרים אותם ומביאים אותם ללא פגע אל היעד הנכסף - הנצח האין-סופי.

עם ישראל מדהים את העולם בחיוניותו. מי שזוכר את כל שלבי ההיסטוריה שלנו מראשית קיומנו הלאומי ועד ימינו, את כל העוינות שהופנתה כלפינו מכל

עבר, את הסכנות שריחפו מעלינו והמזימות שחרשו עלינו שונאינו, וגם את כל האירועים ההרסניים שפקדו את עמנו, לא יכול שלא להתפעל מחוסנה ועקשנותה הבלתי ניתנים לערעור של אומתנו העתיקה ולשאול בתדהמה: "איך ייתכן שכבשה חסרת הגנה תהיה מוקפת זאבים ויצורי פרא והם יתרוצצו סביבה, יחשפו שיניים לעומתה, ינהמו וישאגו, ו... לא יצליחו לפגוע בה?!" איך ייתכן שהיא תיוותר בחיים?!"

התמיהה מובנת: אכן, איך ייתכן שהעם הזה - שלהט "הַחֶרֶב הַמַּתְהַפֶּכֶת" מרחף ללא הרף מעל לראשו וסכנות רבות מספור מאיימות על חייו - נשאר בחיים? איך הוא יכול להישאר שלם, ולא זו בלבד אלא שהוא מוסיף ומתחזק? האין זו החידה הבלתי מוסברת של העולם, חידה שאין לה אח ורע בכל ההיסטוריה?!"

סוף כל סוף מלבד עם ישראל אין על פני כדור הארץ שום עם שנאלץ לסבול כל כך הרבה ולעמוד בניסיונות מגוונים ורבים כל כך של שנאה יוקדת ושאפה להביא עליו כליה. בכל מקום שאליו הגיע, סבל עמנו רדיפות, השפלה ודיכוי. חייו היו נתונים בסכנה תמיד. בכל מקום ובכל זמן ביקשו את גופו ואת נפשו, ויכולתו לשמור ולהגן על עצמו הייתה תמיד מוגבלת. אין אבדון שבו הוא לא התנסה, ואין מכת גורל שלא חווה על בשרו. חייו הארוכים בגלות רצופים ייסורים ומכאובים, ולאורך התוואי שבו צעד פזורים ציוני דרך בדמות כתמים אדומים של דמו ותילי אדמה שמתחתם נחים בניו הנאמנים ביותר, שמסרו נפשם, מי באש ומי בחרב, על קידוש שם ה'. הרי אדמת כל ארצות העולם ספוגה ומדושנת בדם יהודי...

אם נמנה את הנשמות שאיבד עמנו בכל מעשי הטבח: את הנופלים סביב מבצר בית"ר (תחת פיקודו של בר כוכבא), את המוני קורבנות מסעי הצלב האכזריים, את הטבוחים בידי חמלניצקי וחבר מרעיו, את מי שנפחו נפשם בעינויי האינקוויזיציה הספרדית ואת חללי מעשי הטבח הנוראים של ימינו, שאין להם אח ורע - כוחם של הסופרים לא יעמוד להם, הוא בהכרח יתייבש, ועֲשׂוֹת סִפְרִים הֶרְבֵּה אֵין קֵץ.

ובכל זאת העם הזה חי! למרות כל הרדיפות והגינויים, אחרי כל המכות והגירושים, הוא חי וקיים!

עמים רבים שרצו להיפטר ממנו נעלמו מזמן מן העולם, נסחפו בזרם הבלתי פוסק של ההיסטוריה, ורק מצבות מזכירות לנו את קיומם ששקע זה כבר; ועם ישראל ניצב כאנדרטה חיה על קבר עצמאותם המדינית של אויביו!! כל הרוחות הסוערות לא הצליחו להזיזו ממקומו!

המציאות, שלכאורה מנוגדת להיגיון הפשוט, מעוררת שאלות ותמיהות: "מהו הכוח הבלתי נתפס הזה שהופך את הגוף לקשה יותר מברזל ובלתי פגיע, לגוף ששום מכה - לא מכות החרב והסכין - יכולה לו? כיצד נותרו איבריו שלמים ורוחו המשיכה לדבוק בדרכי המוסר והאמונה מבלי שיתערער עולמו? בזמנים של הרדיפות ההרסניות ביותר - מה הרחיק את היהדות מכל תימהון וחולשת לבב, ומה העניק לה גבורה? מהי האהבה המשתלטת, הנשגבת, שהצליחה להתגבר על תאוות החיים? היו זמנים שבהם הוצעו ליהודים כבוד, פאר וחסד בתמורה לאמונתם, אך הם ללא היסוס הושיטו את צווארם לתליינים והעדיפו למות מות קדושים ובלבד שלא לפגוע במקדשם הפנימי. מאיזה מעיין שאבו הם את הכוחות האלה? מה נסך בהם את תעצומות הנפש והנחישות הבלתי מנוצחות האלה?"

התשובה לכל השאלות והתמיהות האלה מסתכמת במילה אחת: התורה! התורה הקדושה שמשה הנחיל לעם ישראל - היא הכוח שלו, והיא הנס שלו!

המילים הראשונות "שמע ישראל" פעלו בליבו כמו פטיש ענק ומנפץ סלעים...

דברה הנחרץ של התורה: "אַתָּה ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא" ו"אַנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" - גבר על כל פחד ממכות ומשלל עינויים שטניים ועל כל פחד מפני אדונים.

ציווי התורה: "וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... בְּכָל נַפְשְׁךָ" - שרבותינו לימדונו שמשמעותו אפילו הוא לוקח את נפשך - גבר על תאוות חיי הבל.

התורה הקדושה הציתה את זוהרו של הלב הישראלי. בלב כזה אין בכוחם של גלי הגורל לפגוע, וגם זרימת נחלי דם העם שנשפך בתמימות, לא הצליחה לעמעם את אורו הבהק.

התורה הקדושה העניקה לו סיפוק פנימי תדיר, וכמו אם אוהבת, הרעיפה עליו נחמה בכל רגעי העצב, ובטפטפה על נפשו העייפה מייסורים טל ממריץ, הפיחה בו מחדש את חיות מוחו ורוחו.

בן ישראל גדל ב"אוהלים של תורה", שם האגו שלו היה קשור בחוטים חיים ובקשר בל יינתק למהותה הקמאית של אמונת ישראל, והיה מסוגל למסור את נפשו ולמות מות גיבורים על מזבח אמונתו. התורה הקדושה הפיחה בו חיים, הוציאה מתוכו כוחות שלא היה מודע לקיומם, וסייעה לו להתגבר על כל המכשולים ולצלוח את כל התהומות.

זה אשר אמר "מִשֶּׁה אֶל הָעָם: אֵל תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תַחֲטְאוּ" (שמות כ, יז), כדי לתת לכם את היכולת להתגבר על יראת המוות בזכות יראת ה'...

"וְכָל הָעָם רְאִים אֶת הַקּוֹלֶת וְאֶת הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר... " (שמות כ, טו).

החרדה שעוררו קול השופר והלפידים חנקה את הפחד מפני זעקותיהם וחצוצרותיהם של האויבים האכזרים, בלמה את הפחד מפני המוקד, והמיתה את הפחד מפני גחלת האש ונצנוץ החרבות. מי שחדדור לחלוטין ביראת ה' חסין מפני ייסורים מכל סוג שהוא. זה הכוח העליון. זה הנס של התורה. ללא כוח של נשק או שלטון, היא מביסה את מוט הרודן. קיומה הוא ניצחון, וקדושתה - נצח מלא חיים הבא בשפע לחסידיה, ממלא אותם בגבורה חדשה ומעורר בהם חיים חדשים.

ב

משיח!

היום, שוב, האדמה רועדת, ההרים רועדים, ולהבות אש עולות השמימה.

למרבה הצער, אלה אינן להבות קודש של סיני, החרדה איננה חרדת קודש, והקול איננו הד הקולות האלוהיים, אלא "קוֹל עֲנֹת אֲנֹכִי שִׁמְעִי" (שמות לב, יח) אלו קולותיהם של הכוחות הפרועים והחייטיים ביותר, המסתערים בטירוף פרוע ובשלהוב יצרים על קורבנותיהם חסרי הישע.

ולא הם בלבד. קולות נוספים נשמעים: קולה של הנפש היהודית המקוננת, קולם של בתי הספר היהודיים האבלים שננטשו ושל הריסות בתי הכנסת השרופים, שגחלתם תוסיף ותלחש ולא תכבה, ואליהם מצטרפים יללות האלמנות ויבבות היתומים.

ובתוך בליל הקולות - קול ענות גבורה וגם קול ענות חלושה, זעקות הניצחון של הברברים וזעקות האנשים המיוסרים והכבולים - נשמע לפתע קול שלישי, קולו של השופר, החודר עמוק יותר ויותר לתוכנו ומעורר את התעניינותנו יותר ויותר ומכריז על תקוות לעתיד בחמלה ובנחמה. זהו קולו של אליהו הנושא בשורה טובה ומכריז על גאולה קרובה:

"מה נאוו על ההרים רגלי מבשר" (ישעיה נב, ז).

לאחר כל כך הרבה צרות וייסורים, קשיים ותלאות, אנו שומעים כעת את המסר של איש הפלא המיסטי והפופולרי הזה, שלהופעתו אנו מחכים בשקיקה ובביטחון כה רב במשך יותר מאלפיים שנה. אליהו! המוסמך מטעם ריבונו של עולם להיות מבשר המשיח ולהכריז על בוא הגאולה, וכעת נקרא למלא את שליחותו.

בעיצומה של חשכת הלילה הוא מושיט לנו יד, מפשיל ומגביה את הצעיף הקודר העוטף אותנו ואת עולמנו, והינה שחר חדש עולה, וניצוץ חדש של תקווה ממלא אותנו. אנו פוקחים את עינינו ורואים את ניסי ה' המתגלים; אנו רואים את עקבותיו של המשיח הנושא עימו את השופר ומחכים לשעה שבה יוכרז מן השמיים:

קול מבשר ואומר: "התנערי מעפר קומי" (ישעיה נב, ב).

קום עמי האומלל, נער את האבק מבגדיך, וקום מן העפר בראש מורם ובגו זקוף, בגאון. וכעת, כולכם יחד, התחילו את צעדת השחרור שלכם לארץ אבותיכם, בתרועות וקריאות רמות. סוף סוף הגיע יום גאולתכם, והיום, כל הבטחותיו של ישעיהו מתחילות להתגשם.

שוב הלבבות ירעדו בחרדה, ולהבה אדירה תעלה השמימה. אלא שהפעם תהיה זו שוב רעידה אלוהית, רעידת אדמה של שמחה ורעידה של אושר תקומת

עם ישראל, אחרי שכבר הוכרז כמת, ורטט התעוררות התקווה היהודית שנדמה היה שנסתם עליה הגולל.

הלהבה העולה תהיה להבת האמונה היהודית הישנה, שמעולם לא כבתה לחלוטין, ועם ישראל ימצא את עצמו שוב עם אלוהיו, והוא יכריז:

"אֵמַר לְצִיּוֹן מַלְךְ אֱלֹהֶיהָ" (ישעיה נב, ז).

אליהו והמשיח! מיליוני עיניים נשואות אליכם "כִּי בָאוּ מֵיִם עַד נֶפֶשׁ" (תהלים סט, ב).

כי שטפי ההרס כבר שוטפים אותנו. נדמה שאנו שוקעים בתהום שאת עומקה לא נוכל לשער, ונדמה שאין לו גבול. בשעה אחרונה זו אנו עדיין מחכים לכם, מבשרי הגאולה. בואו. אל תהססו ואל תתעכבו עוד זמן רב. הזדרזו והביאו לנו את הגאולה הנצחית בארצנו הקדושה על פי הבטחת ה'. איננו יכולים לסבול עוד, כוחנו הולך וכלה, ועוד רגע לא ייוותר ממנו מאומה... אנא, דאגו לפדות אותנו עכשיו, פן יהיה מאוחר מדי...

"תִּרְחַם צִיּוֹן כִּי עַתָּה לְחַנְּנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד" (תהלים קב, יד).

דרשה להזכרת נשמות

אחרון של פסח תש"ג (1943)

א

מכובדיי,

זכינו לקבל בברכה קהילה כה גדולה של אישים מכל המחוזות השוויצריים וממדינות רבות באירופה בפסח זה ולחגוג יחד את זמן יציאת עַמנו מעבדות לחירות. הסיפוק של כולנו - עצום. למרות הרגשות המדכאים המכבידים עלינו בשל הסבל העצום שחווים היהודים ברחבי אירופה, אנו בכל זאת שמחים. אנו מנסים לשכוח לזמן קצר את הצער והכאב ולשאת מבטנו אל העתיד באמונה ובביטחון ובלב מלא תקווה של שמחה.

מכובדיי,

היום אנו מתכנסים כאן בפעם האחרונה במצב רוח חגיגי לסיום חג הפסח. בלילה ניפרד זה מזה, וכל אחד יחזור למקומו או למחנהו. כמה מכם, שחשו כה חופשיים ומאושרים בימים הטובים, יצטרכו כבר מחר לשוב וללבוש את בגדי העבודה שעליהם מוטבעת "חותמת הפליט" הלא מכובדת?

אבל שום רגש לא צריך להרתיע אותנו או להעיב על תקוותנו. יותר מתמיד, בערב הסדר הזה, פתחנו את דלתותינו למרחקים ב"שפוך חמתך", לפתוח פתח שדרכו יבוא אליהו הנביא שלבואו אנו מייחלים. אומנם לא ראינו אותו בעינינו, אבל התחזקה בנו אמונתנו שיגיע; והדגשנו בהדגשה מיוחדת את ההכרזה: "לשנה הבאה בירושלים!" מתוך ידיעה ברורה שהפעם היא לא תישאר רק משאלה אדוקה אלא תהפוך למציאות: "לשנה הבאה בירושלים!"

אנחת הרווחה הזו והרעיון המעודד של חופש מלווים אותנו ממונטרה אל בתינו ואל מקומות העבודה שלנו. ממעיין מלא תקווה זה אנו שואבים אומץ

ואמונה! ייתכן שיעבור זמן-מה, ולעת עתה השמיים עדיין חשוכים, אבל הם יתבהרו וישבו להאיר. ענני הלילה ייעלמו, ויום ההבטחה יזרח.

כמו אבן יקרה שמונחת בעפר ואף שהיא נרמסת תחת הרגליים לעולם אינה מאבדת מערכה, כך ישראל אינו מאבד את גאוותו הפנימית, כבודו ואצילותו, אף על פי שכבודו הושלך ארצה וחולל באכזריות, ואנו נותרנו נלעגים ומבוזים.

"זמן חרותנו" הוא מילת המפתח שלנו! בעיצומו של הכאוס הנורא, אנו כבר שומעים את פעמוני מולדתנו מצלצלים. הם מכריזים על הגאולה שבפתח ומורים לנו להתאסף ולהיות מוכנים לקריאה. אליהו כבר בדרך. לא, אנחנו לא עבדים, ובתוך-תוכנו איננו מרגישים מושפלים, על פי העיקרון "הכול לפי המבייש והמתבייש" - אנחנו יודעים מניין נובעת השנאה הזאת המופנית כלפינו.

אנחנו עם של חופש, ובכוחנו וגם בדמנו, בכוונתנו להשיב את החופש לעצמנו ולאנושות כולה. ההגדה של פסח מספרת את סיפורם של החכמים הגדולים שישבו יחד בבני ברק. ובעודם עצובים מאוד ומדוכאים עמוקות, מתייסרים בייסורי כל עם ישראל הנאנק תחת שלטונה של רומי, הם דיברו. כל הלילה דיברו. על מה? על ענייני הפסח.

לפתע נפתחה הדלת, והתלמידים נכנסו, בטוחים בניצחונם ובראש מורם, וקראו למוריהם: "אל תהיו מיוסרים ומיואשים, רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית! האם אינכם רואים שענני הלילה כבר נעקרים על ידי השחר העולה?!" צעירים אמיצים אלו לא רצו להיכנע לגורל העגום. הם רצו לאסוף כוחות כדי להשליך את העול הרומי מעל צוואר האומה ולצעוד בשורות סגורות נגד האויב. "שמע ישראל" הייתה סיסמתם, כמו שכתוב בתורה: "כִּי תֵצֵא לְמִלְחָמָה עַל אִיבֶךָ... וְנָגַשׁ הַכֹּהֵן... וְאָמַר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קָרְבִּים הַיּוֹם לְמִלְחָמָה" (דברים כ, א-ג).

תמצית סדר יומו של הכוהן הגדול והמפקד העליון רוכזה במילים "שמע ישראל"; וכפי שמציין התלמוד (במסכת סוטה מב). מילותיו אל העם ביטאו ציווי ובה בעת עידוד: זכות אמירת "שמע ישראל" פעמיים ביום, מְקַנָּה לבני ישראל הגנה מפני האויב ומאפשרת לו לצעוד לניצחון: "אָמַר לִיה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

לְיִשְׂרָאֵל, אֲפֹלוּ לֹא קִיַּמְתֶּם אֶלָּא קְרִיאַת שְׁמֵעַ שְׁחֲרִית וְעֲרִבִית, אֵין אַתֶּם נִמְסָרִים בְּיָדָם" (שם).

בתוך חשכת הלילה, גם אנחנו רוצים להשמיע את סיסמת הניצחון "שמע ישראל". הבה נחדד את נשקנו הרוחני ונהדק את חגורת האמונה שלנו - והניצחון לא יחמוק מאיתנו. הסבל שלנו העפיל לשיאו, ועכשיו נקודת המפנה חייבת להגיע. הקב"ה לא גירש אותנו לצמיתות אלא זמנית, הוא הצטרף אלינו ויצא עימנו לגלות, והוא רוצה וחייב לגאול ממנה אותנו וגם את עצמו. למען השחרור הכפול הזה אנחנו רוצים להשתמש בכוח שלנו ולעשות מאמץ אחרון. המטרה לא רחוקה. הפסח הגלותי נגמר, ומתחיל פסח חדש: פסח של הגאולה!

ב

קאטין³² יהודי...

יקירי,

זה עתה אמרנו "יזכור" והפנינו את ליבנו אל אהובינו ויקירינו שעזבו אותנו בחטף. אנו מכבדים את זכרם, מתאחדים עימם ברוחנו, ומפצירים בהם להתייצב לפני כס מלכותו של הקב"ה בשעה גורלית זו ולבקש ממנו רחמים עלינו.

למעשה עלינו לומר "יזכור" לנצח, לעמוד ליד כל אלפי הקברים הרעננים המשתרעים כשרשרת ארוכה על פני כל אירופה, מקצה אל קצה, להתאבל ולקונן לנצח. "וְאַחֲיֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף ה'" (ויקרא י, ו). לא אלה מכאן או אלה משם שרויים באבל. כולנו אבלים. כולנו רדופים ונגועים

32. טבח יער קאטין הוא הכינוי שניתן למעשי ההוצאה להורג ההמוניים שבהם נטבחו אנשי צבא ואינטלקטואלים פולנים. הטבח בוצע בהוראת שלטונות ברית המועצות בחודשים אפריל ומאי 1940 בזמן מלחמת העולם השנייה (הערת המתרגם).

בצרה הצרורה, וכולנו צריכים לקרוע את בגדינו, ללבוש שק ואפר ולהתאבל ללא גבול ותכלית על החורבן הנורא הפוקד את ישראל.

העולם רעד בימים אלה מהשמועה על קבר האחים בקאטין שבו נמצאו עשרת אלפים קצינים פולנים. חשיפת הקבר הזה הובילה להשלכות דיפלומטיות חמורות, והעולם אינו רוצה להירגע כלל. אוי ואבוי לנו! אילו חשפנו את קברי האחים היהודיים, היינו מגלים בהם עוד ועוד אחים, היינו מונים אלפים ורבבות אחינו בני עמנו, שהפכו דומן לאדמה. אירופה כולה הפכה לקבר אחים אחד גדול, ואין בה שֶׁעַל אדמה שאיננו ספוג דם יהודי. כמה עמוק ומר הכאב שלנו כאן, והוא מעצים בראותנו שמלבדנו איש איננו מניד עפעף, ובוודאי איננו זועק! אכן – זה דם יהודי...

המלחמה, על כל תופעותיה הנלוות האיומות והאכזריות, יצרה מושגים חדשים שאפילו העולם של ימי הביניים לא הכיר. "טרנספר" (Deportation) הוא ההמצאה השטנית החדשה של המאה העשרים, המאה של הרמה הגבוהה ביותר של התרבות. מכה מודרנית זו, העולה בייסוריה על כל עשר מכות מצרים גם יחד, נמנית בתורה בין צ"ח הקללות, אף שהמכה עצמה אינה כתובה במפורש בתורה.

זוועה שאי אפשר אפילו להתחיל לתאר אותה במילים. עם זאת, אנו מוצאים רמז מסוים בתורה עצמה בפסוק אחד (ויקרא טז). שם מספרת התורה על השעיר לעזאזל: "וּשְׁלַח אוֹתוֹ אֶל אֶרֶץ גִּזְרָה בִּיד אִישׁ עֵתִי הַמִּדְבָּרָה"³³.

שעיר זה נשלח בידי "איש עֵתִי" למקום מבודד, אך מעולם לא הגיע ליעדו, שכן בדרך הושלך מן ההר ונקרע חי לגזרים (מסכת יומא טז). ה"שעיר לעזאזל" של ימינו הוא העם היהודי. המרכזים היהודיים שבעבר היו מקור לגאווה בגרמניה, הולנד, בלגיה וצרפת, הפכו לעמקי דמעות יהודיים, לעמק הבכא³⁴, לנקודות איסוף עבור המגורשים. כולם, עד המצב המחריד הזה, היו חייבים להיות בעלי עצבים חזקים במיוחד כדי לא להשתגע. כמה מהם שלחו יד בנפשם עוד לפני שבא הצורך להעמיסם ולדחוס אותם בתוך קרונות הבקר; רבים קפצו מהרכבת הנוסעת; כמה נחנקו בדרך ונפלו קורבן לייסורים בלתי נסבלים. אין ספק שרק

33. על פי ויקרא טז, כא-כב בשינוי לשון וסדר.

34. על פי תהלים פד, ז: "עֲבְרֵי בְּעֶמְקַ הַבְּכָא".

מעטים הגיעו למחנות הריכוז, שם ככל הנראה לא זכו לקבלת פנים ידידותית במיוחד...

הבה לא נהיה באשליות גדולות: מאלה שגורשו, מרבים לא נותר אלא שם שייכתב בספר הזיכרונות. ואולם מעטים ייתכן שגר נשמתם טרם כבה. הלהבה עדיין מהבהבת קמעה. הבה נפנה את תפילותינו לה' שיצילם ויזכור אותם לחיים, וזכרנו לחיים!

מה היו התליינים של ימי הביניים, הטורקמנים והחמלניצקים, הדורנובוסים³⁵ והפטליווראסים³⁶, לעומת הקניבלים של ימינו, שהפכו את ציד האדם לספורט? ידיהם הגסות של הרודפים גסי הרוח מן העבר היו רחמניות לעומת ידיהם של הרודפים אותנו היום, שעושות הכול, ואינן בוחלות במאומה, ובלבד שיצליחו להשמיד אותנו לחלוטין.

הבכי שלנו על אבות ואימהות המגורשים מאיתנו איננו ראוי. לא אנו צריכים לבכות על גורלם שכבר נחרץ, אלא הם שצריכים לבכות על הגורל שנועד לנו. אמת, הם מתו ואילו אנו, חיינו טרם הגיעו אל קיצם, אבל האם ראויים הם להיקרא בשם חיים? הרי אנו איננו בני אדם חיים. אנו גוויות "חיות". הבכי לא יועיל לנו מאומה. מנת חלקנו בושה וחרפה צער וצרה - סבל מתמשך שאת קיצו

35. פיטר ניקולאייביץ' דורנובו היה משפטן ומדינאי של האימפריה הרוסית. במשך כשנה כיהן בתפקיד שר הפנים של רוסיה ועמד בראש מחלקת המשטרה של האימפריה. בספר שחיבר ליאון טרוצקי על המהפכה הרוסית של 1905 הוא תיאר את מינויו של דורנובו לתפקיד: הדגימה המצחינה ביותר הזו של המוסכמות המסריחות של הבירוקרטיה הרוסית, הפקיד הגנב הזה שאפילו אלכסנדר השלישי הבלתי נשכח עצמו נאלץ לזרוק במילים הנמרצות: 'הסרו את החזיר הזה', דורנובו זה הוצא כעת מפח האשפה כדי לספק משקל נגד לראש הממשלה ה'ליברלי' בתפקיד שר הפנים. דורנובו, הפשיל שרוולים והמשיך בעבודתו העקובה מדם כשוחט של מהפכת הנגד (עיבוד מתוך ויקיפדיה).

36. סימון פֶּטְלִינְרֶה היה מדינאי אוקראיני ונשיאה האחרון של הרפובליקה העממית של אוקראינה. צבאו הובס על ידי הצבא האדום ואת זעמו ותסכולו פרק על יהודי המדינה. במשך שישה שבועות התחוללו כשישים פוגרומים שבהם נרצחו עשרות אלפי יהודים. אשר לחלקו של פטליוורה בפוגרומים - אם יזם אותם או "רק" לא מנע אותם - אין תמימות דעים בין ההיסטוריונים.

איננו רואים. ואילו הם - סבלם תם. אין לנו אלא לקנא בהם: המוות גאל אותם מייסוריהם, אבל אלינו הגאולה מבוששת להגיע.

ג

מה נשתנה?

יקירי!

ההגדה של פסח הסתיימה, אבל הקושיות - לא. אנו חוזרים ושואלים: "מה נשתנה?"

למה ועל שום מה כל זה קורה?

מדוע אנחנו, העם שנבחר בעבר, העם המיוחד שה' אהב כל כך, דחויים היום והכול עושים בהם שפטים?! אפילו חלאת האנושות רומסת אותנו ברגליה המטונפות ורוחצת בדמנו. מה הביא עלינו את כל הרעה הזאת? חטאנו הרבה - אמת, חטאנו חטא חמור - נכון, אבל האם חטאנו יותר משחטאו כל העמים האחרים? מדוע רק עלינו נגזר לשתות מכוס התרעלה?!

העמים האחרים באירופה, ובמיוחד אלו החיים במדינות הקטנות כמו פולין, בלגיה, הולנד, נורווגיה ויוון, שהמלחמה פגעה בהן קשות - סובלים כנראה גם היום. עם זאת, לסבלם יש מטרה: הם נלחמים על מולדתם. ברגע שהמלחמה תסתיים והאויבים של היום יתפייסו זה עם זה, כפי שקורה אחרי כל מלחמה, פציעיהם יגלידו ויירפאו במהרה, וחייהם ישובו למסלולם; ואם ינצחו - יהיה בניצחון פיצוי מלא על כל הקושי ועל כל הסבל שחו. ואנחנו? כולנו פצע וחבורה ומכה טרייה. דמנו שותת מאלף פצעים ונשפך כמים וכמוהו גם דמעוטינו. דבר לא עוצר את הזרם השוטף והשוצף. אנחנו משלמים את המחיר הגבוה ביותר. מה צפוי לנו אחרי מלחמה?

מי ידאג לנו ויעמוד לנו? מי יבקש לרפא את פצעינו ולתת לנו פיצוי על בתינו ההרוסים?

האם הוועידה בברמודה³⁷ תוכל לעזור לנו? ספק רב. סיכוי סביר יותר שלא תצמח לנו ממנה שום תועלת, בדיוק כפי שלא צמחה מוועידת אוויאן³⁸. בוועידה זו שהתקיימה ב-1938, היה לי הכבוד להיות נוכח. במשתה הפְּרָדה נשיא הוועידה שוחח עם אחד הדיפלומטים שהיו שם, וציין באוזניו מה ייקח איתו מאוויאן: "תיק העבודות שלי" - את מה שהביא איתו, הוא לקח בחזרה, שום דבר אחר... בְּגֵפּוֹ יָבֵא בְּגֵפּוֹ יֵצֵא³⁹. כולנו מודעים היטב לפיאסקו של כנסים אלה ולערכם של המפגשים, הנחמות והספרים הלבנים למיניהם...

אפילו היום, דברי התוכחה האנושיים שהשמיע הארכיבישוף מקנטרברי בבית הנבחרים, נדחו על הסף על ידי נציג הממשלה. מה עוד יהיה? האם אנחנו, כמו האתיופים או האלבנים, לפחות נזכה לשבת אל שולחן המשא ומתן לשלום? האם הקינות שלנו ימצאו שם הד טוב יותר מאשר בבית הלורדים האנגלים? מה נשתנה?...

התשובה היחידה לשאלה ישנה זו נותרה כשהייתה: "עבדים היינו" - עבדים היינו שם ובכל מקום! שירתנו את כל העמים בנאמנות ובצייתנות, עזרנו להם לבנות את הפירמידות ואתרי התרבות שלהם והשקענו את כל הלב והנשמה. ומה היה שכרנו? האכזבות הנוראיות ביותר היו מנת חלקנו. הבטיחו לנו זכויות יפות - צדק וחירות, שוויון ואמנציפציה. הבטיחו - אך לא קיימו מאומה. כאשר נישאו ההבטחות על גלי הקול באוויר, זרעי ההרס היו טמונים זה כבר באדמה שמתחת לאוויר. ההבטחות התפוגגו כלא היו, ולא נותר מהן זכר.

37. ועידת ברמודה - ועידה אנגלו-אמריקאית שהתקיימה ב-19-29 באפריל 1943 בברמודה, שהייתה טריטוריה בריטית. מטרתה המוצהרת של הוועידה הייתה לדון בנושא "הפליטים המדיניים", אך המטרה האמיתית שעמדה לנגד עיני מארגניה הייתה אחרת - להשקיט את דעת הקהל ואת ארגוני ההצלה היהודיים שתבעו ממעצמות בעלות הברית לקום ולעשות מעשה שיבטל את השמדת היהודים במסגרת "הפתרון הסופי". הוועידה לא נשאה פרי של ממש.

38. ועידת אוויאן - ועידה שהתכנסה בעיר אוויאן שבצרפת ב-6 ביולי 1938 כדי לדון בבעיית הפליטים היהודים ופליטים אחרים, בהם מתנגדי המשטר הנאצי, שנמלטו משטחי גרמניה הנאצית. רוב המדינות שהשתתפו בוועידה היו מוכנות להמשיך ולקלוט פליטים עד לגבול המכסות שנקבעו זה כבר בחוקי ההגירה שלהן, אך לא מעבר לו. רוב הפליטים היהודים באותה תקופה נקלטו בארצות הברית, דרום אמריקה, ארץ ישראל ובריטניה.

39. על פי שמות כא, ג.

אחרי בקושי מאה שנה, פצצות הזמן האלה התפוצצו, ולמעט כמה יוצאים מן הכלל, אירופה הליברלית שוב לבשה את פני ימי הביניים.

עבדים היינו, שירתנו ועבדנו את האומות אז, וגם היום אנו מוסיפים לשרת אותן. היינו המטרה הראשונה לטבח העמים, וכנראה נהיה מי שאותו יוליכו שולל במשא ומתן לשלום. "וְלֹא זָכַר שׁוֹר הַמִּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף" ⁴⁰ (בראשית מ, כג).

אנחנו הנשכחים התמידיים. אותנו - שוכחים פעם אחר פעם. מסתכלים עלינו כאילו כבר נפטרנו מהעולם הזה, והטיפול בנו מוטל על כתפיהם של מנהלי ההלוויות ושירותי הקבורה. הדיפלומטים כבר פטורים מן העול הזה. נמחקנו זה כבר מ"ספר החיים" שלהם. דיפלומט אחד אמר לאחרונה לידידיו כי מספרם של קורבנות המלחמה מקרב היהודים הגיע למיליונים, וכמה אלפי הפליטים שנותרו מהם - חסרי ערך. שום תועלת לא תבוא מהם, ולכן לא כדאי לטרוח לדאוג להם כאן... ככה זה איתנו!

בתלמוד (בבלי, כתובות סו ע"ב) מסופר על מעשה שאירע בזמן חורבן הבית לרבן יוחנן בן זכאי. בלכתו ברחוב ראה עלמה יפהפייה שהלכה שם, ומפעם לפעם התכופפה וליקטה גרגרים שהיו פזורים בעפר. פנה אליה רבן יוחנן ושאל אותה: "בת מי את?" מתשובתה הוא הבין שהיא בתו של נסיך יהודה הראשון, שנרשם בהיסטוריה כנדבן הגדול ביותר של התקופה - נקדימון בן גוריון. סיפרו עליו על אותו נקדימון שמביתו לבית הכנסת נפרסו תמיד שטיחים חדשים, ואותם השטיחים נמסרו אחר כך לעניים. לבתו - סיפרו יודעי דבר - הוא נתן מיליון דינרי זהב. ועכשיו אותה בת מתהלכת ברחוב כאחרון הקבצנים ואוספת כמה גרגרים להחיות את נפשה. ההבנה הכתה במנהיג הדור בעוצמה: רבן יוחנן בן זכאי פרץ בבכי וקונן בקול רם ולא עצר:

"אֲשֶׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל, בְּזֶמַן שְׁעוֹשִׁין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם - אֵין כָּל אִמָּה וְלָשׁוֹן שׁוֹלֵטת בָּהֶם; וּבְזֶמַן שְׁאֵין עוֹשִׁין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם - מוֹסְרֵן בְּיַד אִמָּה שְׂפֵלָה" (שם).

40. על פי בראשית מ, כג.

אילו יכולנו להתבונן היום סביב מחנות אירופה השונים, היינו נחשפים למראה העגום: אותן בנות ונשים היהודיות שנהגו לחיות באושר ובכבוד כמו נסיכות, שוכבות לנגד עינינו מזות רעב, על רצפת המחנה, שאינה אלא עפר המרובב במעט קש. לגופן בלואי סחבות והקור חודר לעצמותיהן, ובכל זאת גופן, עור ועצמות ותו לא, מנסה למצוא לעצמו מעט מנוחה מיום העבודה הקשה והמפרך ביותר, רק כדי שבהגיע הבוקר יוכל להתרומם מאותה רצפה קשה ולצאת ליום נוסף של עבודת פרך. אז ליבנו נשבר ועולה בזיכרוננו הפסוק בתורה מפרשת כי תבוא: "הֲרֹכָה בָּךְ וְהֶעֱנָה אֲשֶׁר לֹא נִסְתָּה כִּף רִגְלָהּ הֹצֵג עַל הָאָרֶץ..." (דברים כח, נו).

היכן נמצא היום רבן יוחנן בן זכאי שיוכל למצוא ולהשמיע באוזנינו את מילות הקינה הנכונות על השואה המודרנית הזאת, הקינה שתיתן את הביטוי הנכון לכאבו של העם?!

באיזו מרירות עלינו לקרוא שוב ושוב את הפסקה בהגדה "שֶׁבֶכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ"? בכל עת שבאו להשמידנו, ממש ברגע האחרון קרה נס וניצלנו. למה זה לא קורה היום? מדוע לא מתרחשים היום ניסים? הרי כבר הגענו לשעה האחרונה, הייסורים הנוראים כבר נמשכים זמן רב וה' עדיין שותק? עד מתי יוסיף וישתוק? הרי אם איש לא יוותר בחיים - לא יהיה עוד טעם לשלוח את אליהו הנביא ואת המשיח?! צריך לשלוח אותם כעת, בדחיפות, להציל את מי שעדיין אפשר להציל. אחר כך - כבר לא יהיה.

ד

החוב ששולם

יקירי!

כואב לי מאוד על שאני מקלקל, על שאני לא מאפשר למצב הרוח החגיגי להימשך, באמת. ועם כל הצער - לא עומדת לפניי שום אפשרות אחרת. אני נאלץ להשבית את השמחה. העובדות מרות - עובדה. עצימת העיניים או הסבת

המבט לא ישנו את המציאות. אם נטמון ראשנו בחול - מאומה לא ישתנה. אולי לא נראה את התמונות הקשות, אבל התעלמות מכוונת שלנו מהעובדות אין פירושה שהעובדות אכן נעלמות. אני נאבק למצוא מילים שינחמו אתכם וגם אותי, אבל אני מצליח למצוא אותן. אבלים יכולים להתנחם, אבל אוננים - אלו שקרוביהם שוכבים על הקרקע ולא הובאו לקבורה - לא.

אין מילים שתוכלנה לייפות את המציאות. עלינו להכיר בה: מת מוטל לפנינו.

היש בינינו משפחה שהצרות לא השיגוה, שלא חשה את נחת זרוען? הרי רבים מבין אומרי הקדיש היום, אינם אומרים אותו על קרוב משפחה אחד. רבים אומרים קדיש, על שני ההורים וגם על אחים ואחיות - שהמוות האכזרי גדע את חיי כולם יחד. ובכל זאת עלינו לנחם ולהרגיע את עצמנו. בשום פנים ואופן לא ניתן לייאוש להכניענו. אסור לנו! אסור לנו לעזוב את האמונה בישועה, ולא רק לא לעזוב אותה מוטל עלינו: חובתנו לעשות מעשה ולתרום את חלקנו כדי לזרז את בוא הישועה אלינו, לפעול כפי שראוי על פי מנהג ישראל: ותפילה ותשובה וצדקה...

אולי יחוס? אולי ירחם? אין ספק שכך יהיה. אם תיזל מעיינינו דמעה לזהות הנובעת ממעמקי הלב, אם תישמע מפינו תפילה נלהבת שתבקע מפנימיות נפשנו - הקב"ה יאזין לשוועתנו, ישמע אותנו. אנחנו דומים לבעל חוב שצבר חובות עצומים ולא הייתה לו שום דרך לפרוע אותם. הנושים תבעו שכספם יושב להם, אבל כל הכסף שלוה מהם כבר מזמן יצא מרשותו ומחזקתו. בשל התנהלותו הכלכלית הפגומה - בחירה בספקולציות מופרכות במקום בעמל והשקעה מחושבים בשום שכל - ירד כולו לטמיון. והוא - הידרדר אחריו. בושח כיסתה את פניו אך לא היה בכוחה להצילו. שערי פשיטת הרגל נפתחו לפניו, ומעבר להם - נושים ועונשים. חורבן. בייאוש לא נותרה לאיש ברירה אלא להנפיק שטר חליפין לטווח ארוך. רעד אחז בידו שאחזה בעט בבואו לחתום על שטרות החליפין הרבים, שכן עדיין לא ידע באילו דרכים ואמצעים יעלה בידו לשלמם.

חלפו השנים, הוא עבד עבודה קשה ומרה, הוא עמל יומם ולילה, והוא עשה כל שביכולתו כדי לשלם את החשבונות, לאט-לאט. כשהלך לשלם את שטר החליפין האחרון, עשה משתה גדול. הבלתי ייאמן, ומבחינתו הבלתי אפשרי,

הושג. שטרות החליפין שולמו כולם והשאר ישולמו כנראה גם כן, כי ודאי יקבל הלוואות חדשות בזכות חריצותו וכנותו. חייבים לחגוג!

לאחר התמוטטות ממלכתנו, לא חתמנו גם על צ"ח שטרות חליפין גדולים, תוכחה של צ"ח עונשים חמורים (ויקרא כו, יד-מג ודברים כח, טו-סח). עכשיו לקח לנו הרבה זמן לשלם אותם ושוב ושוב נתנו לנו עוד זמן. מי חשב שיהיה לנו כוח להחזיק מעמד כאן? אבל התמדנו, סבלנו ודיממנו. אבל עכשיו הגיע זמן הפירעון של השטרות האחרונים האחרונים, אלה הכאבים הקשים האחרונים שלפני הלידה. קשה עד בלתי אפשרי לשאת אותם, אבל יש בהם גם עידוד: הם מלמדים שהסבל מתקרב אל קיצו. סופו של הסבל - כבר כאן.

וכעת הבה נציג לה' את השטרות הנגדיים, השטרות שמעידים על החוב שלנו כלפינו, חוב שאנו מזכירים לו ומבקשים ממנו לפרוע אותו. זה איננו חוב כספי. חוב זה הוא ההבטחה שהבטיח לנו, ולא נותר בנו כוח לחכות עוד עד שתתקיים. נזכיר לו את הבטחתו מקדמת דנא:

"וְאֵף גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתְם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵּיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים לְכָלֵּתָם" (ויקרא כו, מד); ונזכיר לו גם הבטחה נוספת שנתן לנו - לנקום באויבים: "וְנִקְיִתִּי דָמָם לֹא נִקְיִתִּי" (יואל ד, כא).

מי ייתן ונרגיש את האביב המתקרב, נחוש באור השמש החודר לתוכנו ומחמם את ליבנו, פצעינו יירפאו, וכולנו נשמע את הקול המכריז - מקצה העולם ועד קצהו - על ישועתנו ונדע: החירות והגאולה שאליהן ייחלנו - הגיעו סוף-סוף. הקיץ הקץ על סבלנו. והגיע הזמן להודות על גאולתנו ועל פדות נפשנו. **אמן!**

ימי הזוהר של הישיבה והטרגדיה של היום

א

כבר לפני 2,000 שנה, כאשר הרומאים צרו על ירושלים והסתערו על חומות העיר, והאימפריה היהודית הייתה מאוימת מכל עבר ולא הייתה שום דרך למנוע את החורבן שארב לה והמתין לשעת כושר - הלך החכם היהודי הגדול רבן יוחנן בן זכאי אל המצביא אספסיאנוס וביקש ממנו לתת לו את יבנה וחכמיה. רבן יוחנן ידע שנגזר הדין ושעת הוצאתו מן הכוח אל הפועל הגיעה, וכעת העם אנוס לגלות מעל אדמת הקודש, מארץ אבותיו. הגורל הוכרע, אבל רבן יוחנן לא ויתר. את הרוח היהודית עדיין אפשר להציל, הוא האמין, ועשה כל שביכולתו כדי שיישאר לעם מקלט, מקלט רוחני, לכל הפחות, מעוז רוחני שיבטיח את המשך קיומו של עם ישראל בגולה וינסוך בו כוח, אומץ וסבלנות להחזיק מעמד עד שתתקיים הבטחת הנביאים "ושבו בנים לגבולם".

תקוותיו של רבן יוחנן זכו והתגשמו. מיבנה יצאו קרני האור אל כל ישראל. הן חדרו ללבבות העצובים של העם היהודי, עודדו את העם והאירו את עיניו. יבנה הייתה לאבן הפינה של הרוח היהודית, ומכוחה היא המשיכה להיבנות ולהתפתח בגלות. מייד אחריה באו הישיבות ובתי המדרש של נְהֲרֶדְעָא, אוּשָׁא⁴¹, סוּרָא, פּוּמְבִּיטָא וכו'.

מאוחר יותר הופיעו מבצרי התורה בספרד, צרפת, איטליה וגרמניה. כבר לפני 900 שנה נבנתה ישיבה גדולה במגנצה (היום מיינץ), ומפורסמות גם הישיבות של פרנקפורט, המבורג, מץ ופוזנן. עד תחילת המאה ה-18, הייתה גרמניה קרובה מאוד לזכות במעמד הבכורה ולהיחשב למקום התורה הגדול ביותר. אך בלחץ

41. להבדיל מן האחרות שהיו בבבל, אושא הייתה בארץ ישראל.

תנועת ההשכלה היהודית שהתעצבה בגרמניה ברוח הפילוסופיה של משה מנדלסון, נאלצו מבצרי התורה להיכנע בהדרגה. הרפורמה השתרשה והעמיקה, וגרמה ליהודים רבים להתנכר למולדתם הרוחנית.

אומנם היהדות הרוחנית התרוששה במערב אירופה, אך התורה לא נעלמה מישראל. כמו השמש - שכאשר היא שוקעת במערב היא נסתרת מן העין (ופעמים אף מאחורי עננים קודרים) ובה בעת היא זורחת ביתר שאת במזרח - גם התורה, הוחלפה במערב אירופה, אך קרניה החלו להפיץ את אורה במזרח. בפולין ובגליציה היא התקבלה בשמחה רבה, ואת המקלט הטוב ביותר מצאה בליטא.

קבלת הפנים שזכתה לה בליטא התאפיינה בהתלהבות עצומה: עד מהרה אזלו כל כרכי התלמוד מחנויות הספרים. בשנת תקס"ב⁴² הורה הגאון מווילנה לתלמידו רבי חיים מוולוז'ין להקים ישיבה. האגדה מספרת שכאשר הניח רבי חיים את אבן הפינה לישיבה החדשה, הוא פרץ בבכי ודמעותיו זלגו ללא מעצורים. שמחה וחשש גדול שימשו בתוכו בערבוביה: שמחה על הרמת קרן התורה, וחשש גדול שמא לא יצליח להשלים את הבנייה. אומרים שמהדמעות האלה אפשר היה ללוש לַבְנָה שלמה...

עם הקמת הישיבה נהרו מכל רחבי רוסיה תלמידים שרצו לרוות צימאונם מהמעייין הבלתי נדלה של רוח התורה וחוכמת ההלכה. כל מי שהקדיש את עצמו ללימוד התורה ראה חובה ללמוד בישיבת וולוז'ין ולספוג את דרך הלימוד האמיתית. כמעט כל הגאונים והמשכילים של התקופה האחרונה היו תלמידיה של הישיבה הגדולה הזאת, ולאורך זמן מספרם של השוקדים על לימודם בישיבה היה יציב ועמד על כשש מאות תלמידים.

וולוז'ין מכונה בצדק אימן וליבן של כל הישיבות, שכן היא הייתה הדוגמה הנוצצת למבצרי התורה הגדולים במיר, סלובודקה, טלשי (טלז), לומז'א, סלוצק, נובוגרודוק (נובהרדוק), ראדין, בריאנסק, פוניבז', קרינקי, קרניז, קמניץ, ברנוביץ', גרודנו ועוד. מספר תלמידי הישיבות לפני המלחמה היה כעשרים אלף.

42. זה בלתי אפשרי היות והגאון נפטר בשנת תקנ"ח. הישיבה הוקמה בשנת 1807 (תקס"ז).

בחוגים רבים נשמעות דעות שגויות בעניין אופייה של הישיבה. במערב מתקשים להבין ולהאמין שאכן יש צעירים שמקדישים את כל נעוריהם ללימוד התורה שלא מתוך מטרה להפיק ממנו תועלת. כמו כן רווחת האמונה הכוזבת שיש ישיבה אינה אלא מוסד פנאטי, ימי־ביניים, שבו נהוג רק פלפול, המפצל שערות לריק. האמת היא ההפך הגמור.

הישיבות הן מקומות ההתכנסות של הרוח היהודית הקדומה. בתוכן מתגודד נוער נלהב שוחר אמת, המודע למשימות הגבוהות שממתינות לו. ספון בין ארבעת קירות הישיבה, מוגן מפני השפעתן המטרידה של רוחות העולם החיצון, הוא שוקד על לימודו. דע! כאן, בשטחה הריבוני של הישיבה, הנשמה היהודית שלך יכולה לנוע חופשית, להתהלך בקומה זקופה, להמריא לגבהים הטהורים ולהפליג על גלי ים התלמוד האין־סופי. כאן בישיבות, סופגים פרחי עמנו את השכלתם הגבוהה, ולאחר מכן משגיחים על היהדות הרוחנית ומטים שכמם לשמש נושאייה האמיתיים של היהדות המסורתית ושומריה הנאמנים, הם־הם האליטה של האומה.

מגיל צעיר ועד גיל עשרים וחמש, רוב התלמידים נשאים בישיבות וחובשים את ספסלי בית המדרש משעות הבוקר המוקדמות ועד חצות הלילה; והקנאים שבהם, אינם מסתפקים בזה ונשארים ערים כמה לילות בשבוע. "פיצוח" קושיה חדה או תירוץ מסב להם סיפוק והנאה שאין לו אח ורע, ממש כפי שהמצאה או תגלית נדירה מעוררת בחוקר.

חז"ל אומרים: "מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין" (בבלי, שבת קד ע"א). אותו הדבר אפשר לומר על מצבן החומרי של הישיבות: תלמידי הישיבות לא חיו חיים חסרי דאגות, להפך, היה עליהם להתמודד עם קשיים חומריים גדולים ביותר. רובם הגיעו ממשפחות עניות שלא הייתה להן שום אפשרות להעניק לילדיהן תמיכה כלכלית. ועל תלמידים אלו וכמותם אמרו חז"ל: "היזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה" (גדרים פא ע"א).

מחבר מאמר זה ראה במו עיניו ראש ישיבה שלפני שבת וחגים ניגש לבית עבוט ומשכן את בגדיו כדי שיהיו בידו מעות ויוכל להכין סעודות היום הנכבד לעצמו ולאחד מתלמידיו. כך חיו המנהיגים והמורים, וכך חיו התלמידים. כך נראו חייהם החומריים של המסתגרים בישיבות.

המלחמה זרעה הרס נורא בעולם הישיבות. כל מבצרי התורה שהיו פזורים במרחב העצום שבין קובנה לגרודנו ובין וילנה ללומז'ה, נהרסו. הישיבות המפורסמות עלו באש.

אנו אומרים תמיד שהתורה היא הטובה העליונה ביותר שזכינו לקבל ומוכיחים שוב ושוב את אהבתנו ומסירותנו אליה. כיצד לא ינקוף אותנו מצפוננו אם בשעה שהחרב מונפת על הישיבות בליטא - בתי מקדש שבגולה, יסודות התורה - לא נעשה כל שביכולתנו לחיזוק התורה במערב?!

ברצוני להזכיר כאן את פנייתו הלוהטת של רבי חיים וולוז'ינר ליהודים כאשר החל בבניית ישיבתו:

"אני רק גרגיר אבק קטן לרגלי עם ה', אבל להבת קודש מתלקחת בתוכי כשאני רואה שהתורה הולכת ונעלמת מעינינו! אבל אם היינו שותקים בשעה שלימוד התורה מוזנח, יש לחשוש שבתי הלימוד בישראל ייסגרו וישראל תישאר ללא מורים ומנהיגים. האם לא נצטרך אז להסמיק מבושה למראה הזנחת התורה האלוהית?! הרי הקב"ה בכבודו ובעצמו מתלונן מדי יום על ההתעללות בתורה! כיצד ייתכן שליבנו אינו מתייאש, כאשר אנו חושבים שחז"ל משווים בין מי שאינו רוצה ללמוד תורה לבין מי שמחלל אותה? בתפילת שמונה-עשרה בנוסח הברכה שטבעו אנשי "כנסת הגדולה", כמשפט הפותח את ברכת התשובה:

"הַשִּׁיבֵנוּ אֲבִינוּ לְתוֹרָתְךָ".

הקרבה לתורה והקרבה לקב"ה אחת הן. קיומו של המושג 'ישראל' איננו מובן מאליו. קיומו מותנה במקור נביעתו: כל עוד הוא נובע מהמקור המתגבר הנותן את החיים הנצחיים, התורה הקדושה - קיומו מובטח.

אין אנחנו נקראים חיים אלא בהחזיקנו בעץ החיים.

יהי רצון שפנייה זו תהדהד חזק בלבבות גם היום!

נכון לעכשיו, יש עדיין משימות דחופות רבות שלא ניתן לדחות! עלינו לפעול במלוא כוחותינו כדי לשמר את המקורות שמעניקים לנו חיוניות ומספקים לנו מזון רוחני.

כאשר אנו עומדים על רציף של רכבת אקספרס ומנהל התחנה נותן את האות לעזוב, אנו יודעים היטב שגורל הרכבת אינו בידיו של האיש הזה עוד. הוא אולי המפקד, אבל המנהיג האמיתי, אשר עליו אנו סומכים בעיניים עצומות, עומד בקדמת הקטר המפויח סמוי מן העין ואיש אינו יודע מי הוא.

בל נטעה! הפוליטיקאים והדיפלומטים שלנו אינם המנהיגים והתומכים האמיתיים של היהדות. מנהיגינו הם אותם התלמידים החלשים, הכחושים והחולים שחיים בשיבות, נסתרים וסגורים מהעולם החיצון. הם מנהיגים את העם, והם שמצמידים אותו בדרך הנכונה!

כאשר אנו מביטים לאחור, זוכרים בערגה את מעשי התורה הגדולים, את היופי והפאר, את רוממות הרוח, ההוד וההדר שהרטיטו את הלבבות עת קול התורה הנפלא בקע מפינה אחת של אירופה, והדהד עד קצווי ארץ וסחף את כל הרוחות החיים - אז חודרת להכרתנו ההבנה כמה חשוך וקודר עולמנו היום, ליבנו מתעוות מכאב, ואנו מקוננים עם ירמיהו: "אֵיכָה יִשְׁבָּה בְּדָד..." (איכה א, א). אוי, כמה אומללים ועצובים אנו היום! מָה הָיָה לָנוּ ומה נאבד מאיתנו!

ב

הגופה החיה

שום אויב מאויבי עם ישראל לא הצליח לפגוע בנו אנושות - עד כה. עד שבא יריבנו הנוכחי, המלא שנאה קטלנית כלפינו, ו... הצליח. האויב הזה פגע ביבנה וברבן יוחנן בן זכאי. הוא זיהה את נקודת התורפה שלנו, ואליה כיוון את נשקו. ופגע. הרי תלמודי התורה היו נשמת אפה של אומתנו אחרי חורבן ביתנו.

הישיבות המשגשגות שלנו בליטא, פולין, סלובקיה וכו' היו כולן לטרף, למאכלת אש. התלמידים שלהן, ועימם רבניהם ומוריהם - הוכו יחד. מתוך אלפים רבים של האליטה הרוחנית שלנו, רק קומץ קטן המונה מאות תלמידים הצליח לברוח לשנחאי וסיביר, ושם גוועים כולם ברעב, פשוטו כמשמעו.

עם המהר"ם מרוטנברג, הקדוש המעונה הגדול ומחבר הקינה "שאלי שרופה באש", אנו שואלים: "הַיֵּשׁ תוֹרָה חֲדָשָׁה בִּכְּן נִשְׁרָפוּ גְּלִילֶיךָ?"

האם אתה, ה', הכנת תורה חדשה, הכשרת בונים חדשים והקמת ישיבות עולם חדש כדי להרוס את כל עולם התורה שהיה?

מי יתרץ קושיות ואבעיות?

מי ילמד אותנו ומי יאיר את חושכנו? מי ידריך אותנו ומי יסלול את דרכנו?

היום אנחנו חווים את החורבן הכבד ביותר בכל הזמנים, ומעל הגוף היהודי, ועימו הנשמה היהודית, מרחפת סכנת כליה מוחלטת.

המונח "חורבן", השמדה והריסה, רחוק מהמשמעות האמיתית של האסון: הרס אפשר לתקן, את שנהרס אפשר לבנות מחדש.

אבל היום, כשהכול נרמס לארץ ורבים כבר אינם, כשהכול נחרב והישיבות כבר לא קיימות, מי יבנה מחדש את החורבן הנורא הזה? מתוך ארבעת מיליוני יהודי ליטא ופולין, שהיו נשגבים וגאים, כמעט לא נותר דבר, ומי שנותרו אינם אלא "גופות חיות" שעדיין נעות אבל מייחלות למוות שיביא קץ לסבלן, גאולה ופדות לנפשו. היכן הבונים שלנו? היכן נוכל לרכוש את חומר הבנייה הרוחני כדי לשוב ולבנות את עולמנו שקרס? כפי שאמר פעם משורר יהודי:

ארץ כי תחרב ובאו עזרא ונחמיה ובנו אותה, עם כי יחרב מי יבנה אותה?

כשנחרבה ארצנו, היו לעמנו מנהיגים - עזרא ונחמיה - והם באו אחרי שבעים שנה ובנו מחדש את בית מקדשנו ואת ארצנו. אך אוי ואבוי לעם אם הוא עצמו יימחק עד שלא יוכל עוד להכיר ברוחו שלו. מי יגדל את העם מחדש, ומי יחזיר עטרה ליושנה ויקים מעפר את הארץ היהודית לגאון ולתפארת?

אנו נושאים עינינו אל האופק. והינה שום נקודת מפנה לטובה או מגמה מעודדת - איננו מזהים בו, וכל שאנו רואים הוא עתיד עגום. ייאוש נשקף ממבטנו, וניצוץ התקווה שהיה בעינינו דעך וכבה זה כבר.

המוחות הגדולים והגאונים הגדולים שעליהם סמכה היהדות לפני המלחמה, אינם עוד. רק קברי אחים משמשים לנו תזכורת כואבת למי שהיו ולגורלם. זמן רב ומלאכה מרובה הכרוכה בהקרבה עצמית יידרשו כדי להצליח לשקם את ההריסות ולהגיע שוב לרמה כה גבוהה. לכמה שנים נזדקק כדי לבנות מחדש מה שנחרב? אם נביט במציאות במבט מפוכח לא נוכל להתכחש לאמת - הדרך לשיקום ארוכה. השיקום - רחוק. עכשיו האחריות מוטלת עלינו, אין מנוס. חייבים לפעול. כל ניצוץ אמיתי שעדיין זוהר וכל אור קטן-קטן שעדיין מאיר לנו - חייבים להפוך ללהבה גדולה וחזקה!

אסור שהתורה תישכח מישראל. היא נשמת חיינו! אויבינו יודעים זאת, ולכן מיקדו את כל תשומת ליבם במאמץ להביא להרס עולם התורה. הם יודעים. הגיע הזמן שגם אנחנו נדע! לא מחר ולא בעוד רגע. עכשיו!

"כִּי הוּא חַיִּיךָ וְאַרְךְ יָמֶיךָ" (דברים ל, כ).

שלוש בעיות

קטע מדרשה לפתיחת הסמסטר

**"רב יהודה אומר: האי מאן דבעי למיהוי חסידא, ליקים מלי דנזיקין.
רבא אמר, מלי דאבות, ואמרי לה, מלי דברכות"** (בבא קמא דף ל' ע"א).

לדעת רב יהודה מי ששואף להתקרב לאידיאל היהודי במידה האפשרית הרבה ביותר - להיות חסיד, ידיד אמת של ה' - צריך להעסיק את עצמו בלימוד "נזיקין"; רבא אומר שכדי להשיג מעלה זו עליו להתעמק ב"דבריהם של האבות", היינו בדברי מוסר של חכמי המשנה; ויש הסבורים שעליו לשים לב להלכות ברכות.

קל להבין את הכוח הטמון בלימוד פרקי אבות ומדוע מייחסים לו השפעה שמסוגלת להפוך את האדם לחסיד: באמרותיהם הנשגבות של חז"ל מרוכזים הכללים והמושגים המגדירים מהם חיי מוסר וכיצד להגיע אליהם. אם מתעמקים בלימודן, רוכשים את הכלים הנכונים, וכשעושים בהם שימוש הלכה למעשה, חיים חיי מוסר.

הבה נחשוב, למשל, על אמרתו של עקבא בן מהללאל: "הסתפל בשלשה דברים, ואין אתה בא לידי עברה. דע, מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחסבון" (משנה, אבות ג, א);

על אמרתו של רבי: "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם" (שם ב, א);

או על דברי בן זומא: "איזהו חכם? הלומד מכל אדם... איזהו גבור? הכובש את יצרו... איזהו עשיר? השמח בחלקו... איזהו מכבד? המכבד את הבריות..." (שם ד, א).

גם את דעת רבא, שלפיה אפשר להתעלות למדרגת "חסיד" באמצעות הברכות - קל להבין: באמירת ברכה האדם מעיד שהכול שייך לה' והכול בא

מידו. מתוך אמירת ברכות וביטוי עדות כזאת שוב ושוב - האדם מכיר את הקב"ה בשלמותו.

את הדרך שהציע רב יהודה - להתעלות למדרגת חסיד באמצעות עיסוק בעבירות ובחישוב הפיצויים שיושתו על העבריינים - קשה להבין. הרי המעשים הנידונים בסוגיות אלו הם הפך העדינות שאנו מצפים למצוא אצל החסיד! ואדרבה ייתכן שההפך הוא הנכון, כפי שמובא בתלמוד:

"אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר" (בבא בתרא פט ע"ב).

אפילו שר התורה רבן יוחנן בן זכאי חשש שמא הוויכוחים המפולפלים וההצהרות החריפות שבסוגיות "נזיקין", שבהן נידונים מעשים רעים ועקיפות מתוחכמות שנוקטים הרמאים ולצידם דרכים להתמודד איתם, עשויים להועיל יותר מכול ל... נוכלים: הם ידעו ממה להיזהר ואיך להתחכם, ירכשו דרכי עורמה ותכסיסים חדשים, ועולם הפשע ישתכלל וישגשג... ורבן יוחנן בן זכאי מסכם:

"כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בהם ופשעים יכשלו בהם" (הושע יד, י).

אם כך, איך על ידי העיסוק בסוגיות "נזיקין" אפשר להפוך לחסיד?

המהרש"א מציע פתרון:

"נזיקין, אבות וברכות" אינם מנוגדים זה לזה אלא משלימים זה את זה. העיסוק והשקעת המאמץ בכל שלושת התחומים "נזיקין, אבות וברכות", בכוחם אכן להביא את האדם לחסידות, כלומר לשלב הגבוה ביותר של ההשגה המוסרית האנושית.

המצוות שבהן טמונים תוכני התורה נחלקות לשלוש קבוצות. אדם שמקיים את כולן הוא חסיד, אדם ויהודי מושלם.

א. הקבוצה הראשונה עוסקת במצוות שבין אדם לחברו.

בסעיפים השונים של ענייני נזיקין אנו מזהרים בחומרה שלא לגרום שום נזק חומרי או נפשי לזולתנו.

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "יְהִי כְבוֹד חֲבֵרָךְ חֲבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ" (משנה, אבות ב, י); רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: "יְהִי מָמוֹן חֲבֵרָךְ חֲבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ" (שם, יב).

ואם בכל זאת הזיק? עליו לפצות את הניזק על כל נזק ישיר שגרם לו בעצמו וגם על נזק עקיף שגרם רכושו. כל הפוגע בזולתו ומסב לו נזק, פיזי או נפשי, צפוי לעונשים כבדים, ולעיתים יהיה "חייב מיתה".

צדק ומשפט ימשלו בממלכה היהודית!

"צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדּוּף" (דברים טז, כ).

לימוד נכון של הלכות נזיקין נועד להוביל אותנו לרדוף אחרי הצדק.

ב. הקבוצה השנייה, "ברכות", מאגדת מצוות שעניינן בתחום שבין אדם למקום.

על ידי הברכות היום-יומיות אנו מתקרבים לקב"ה והקשר שלנו אליו מתפתח ומתהדק. לכל צעד בחיים ולכל הנאה - אנו מקדימים אמירת שבח והודיה לבורא. בברכה אנו מבטאים את האמונה שלנו שהוא היחיד שלו אנו חבים את קיומנו ואת חיינו, את מזלנו ואת צרתנו, את רוחותנו ועוניינו; ואת הכרתנו בסדרי עולם - שיש להם תוכנית קבועה, והעולם פועל לפיה בדיוקנות. התלמוד (במסכת ברכות לה ע"ב) מצביע על סתירה. דוד המלך, נעים זמירות ישראל, כתב במזמור אחד: "לֵה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהָ" (תהלים כד, א), ובמזמור אחר כתב:

"הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לֵה' וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי אָדָם" (תהלים קטו, טז).

במזמור האחד נאמר שהארץ כולה בידי ה', ובאחר - שהיא ניתנה לבני האדם. חז"ל מיישבים את הסתירה: לפני אמירת הברכה, הכול שייך לעליון, ואחריה - הקב"ה מוסר את הארץ לאדם. בזכות אמירת הברכות אנו מקבלים מה' את הטובין הארציים.

להכרה זו מובילים אותנו ענייני ה"ברכות".

ג. הקבוצה השלישית כוללת את המצוות שבין אדם לבין עצמו.

גם אם האדם הפנים את שתי הנחות היסוד שפורטו לעיל, והוא מנהל חיים ראויים שאין להטיל בהם דופי, חובתו להתעמק בעניין השלישי, זה של ה"אבות", העוסק במוסר.

האדם נדרש לתת דין וחשבון תדיר על מעשיו: על הצלחותיו וגם על מחדליו. עליו לנהל חשבונות מדויקים, לבחון את דמותו כל העת ב"ראי המוסר" של התורה הא-לוהית, ולדאוג ששליטתו בחייו תיעשה בקפידה:

"הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאִי אֶתָּה בָּא לְיָדֶי עֲבֶרָה, דַּע מֶה לְמַעַלָּה מִמֶּךָּ, עֵינֵי רוּאָה וְאַזְנוֹ שׁוֹמְעֵת, וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בִּסְפָר נִכְתָּבִין" (משנה, אבות ב, א).

בדרך זו, ההתעמקות ב"פרקי האבות" פועלת בנו: היא מרעננת את הנשמה הא-לוהית שבתוכנו, ומקדמת אותנו לחיים עילאיים, זכים וטהורים.

הבה נהיה מודעים למשמעות שנושאת המילה "נזיקין" וללקח שהיא מלמדת אותנו. אל לנו לשכוח כי "נזיקין" אינם תחום העומד לעצמו ותו לא. הם חוליה אחת בשרשרת, המצטרפת לשתי חוליות אחרות, וכידוע **"...החוט המשלש לא במהרה ינתק"** (קהלת ד, יב). העיסוק בענייני "נזיקין" חייב להיות ממוקם תחת "ברכות" ו"אבות", ואם נציית לכללי שלושת התחומים, מובטחים אנו שנתקדם בדרך הנכונה להיות אנשי אמת ללא רבב, ויהודים ישרים.

הדבר הראשון שאנחנו רוצים לומר היום הוא שאי אפשר להשוות את התורה שלנו לשום מדע אחר. זהו ספר הספרים, רבגוני, מקיף ואין-סופי, "הַפֶּה בָּהּ וְהַפֶּה בָּהּ דְּכָלָא" [שהכל] בָּהּ (משנה, אבות ה, כב). מן התלמוד אנו למדים לא רק דינים (חוקים), אלא - מעל לכול - דרך ארץ (מוסר). התלמוד הוא המדריך שלנו המווסת למעננו את החיים במסענו הארצי. כשפותחים את הגמרא, מייד בעמוד הראשון, אנו רואים שפע פירושים שחיברו פרשנינו: מרש"י ועד תוספות

והמהר"ם שיף⁴³, ק"נ הערות. בספרותה של איזו דוקטרינה אחרת בעולם אפשר למצוא עומק ורבגוניות כאלה? הגמרא אינה תורת משפט יבשה אלא מקור מים חיים, מקור למקורות, אוצר בלום של דרך ארץ ומוסר ושלל פרטים מדעיים. ומלבד כל אלו התלמוד אוצר בתוכו מטמון של חוכמה נסתרת וסודות של חיים ארציים ועל-טבעיים.

אנחנו, הלומדים, צריכים לאמץ את הסיסמה "נעשה ונשמע" - סיסמה שפירושה הקשבה ללא תנאי ופעולה נחרצת. "נעשה ונשמע" פירושו להתאמץ להבין את התורה, לאפשר לעצמך לצלול אל מעמקיו של ים התלמוד כדי לגלות את האוצרות הגדולים שבמצולותיו. אבל גם אם למדנו את הגמרא ופירושי רש"י ותוספות בשקידה עצומה, חשוב שנדע ונזכור תדיר שבשום אופן לא הגענו לסוף ידיעתנו: יש פירושים והסברים רבים נוספים שממתינים לנו שנלמד גם אותם. פירושים שחיברו גדולי גדולים, וגם בהם אוצרות חדשים מים התלמוד, המציגים לעינינו חזונות חדשים.

התורה שלנו היא עבודת ה', וכשם שהוא אין-סופי, כך עבודתו אין-סופית ובלתי נתפסת בשלמותה.

אל לנו ללמוד תורה מתוך גישה ביקורתית. עלינו לעמול בלימודה מתוך יראת כבוד וענווה, ולזכור תמיד להציב את אמונתנו לפני שכלנו: את "נעשה" לפני "נשמע".

אם נקדים את האמונה להבנה, לא ניחשב חס ושלום בין הרשעים והרעים שעליהם נאמר: "וּפְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם" (הושע יד, י), היינו ההולכים שולל למרות הלימוד.

לפני כל לימוד עלינו לעסוק בתורה הלכה למעשה. עיסוק זה הוא אותו "נעשה", הפעולה הנחרצת, הציות ללא תנאי, מתוך אמונה, הקודמת לכול, צרופה ומושרשת, שכל התורה - שבכתב וגם בעל פה - קדושה ובלתי ניתנת להפרה,

43. הרב מאיר בן יעקב הכהן שיף נודע בכינוי מהר"ם שיף (השס"ה-הת"א) היה רב, ראש ישיבה, ופרשן תלמוד בגרמניה. הוא התפרסם בחריפותו הרבה. כתב חיבורים בתלמוד, בהלכה, ובקבלה, אך רובם נשרפו או אבדו. חיבורו הידוע ביותר הוא "חידושי מהר"ם שיף" המודפסים בסוף כל מסכת מהתלמוד הבבלי. (הערת המתרגם)

נשגבה מכל ביקורת ואפילו כל רוחות הזמן שבעולם באות ונושבות בה אין מזיזות אותה ממקומה, והיא ניצבת איתן תמיד. אנחנו מאמינים בכולה, בחלקיה המובנים לנו וגם בחלקים שאותם איננו מצליחים להבין.

אנו מכפיפים את עצמנו לחלוטין לצו התורה.

"זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ" (תהלים קיח, כד).

"לְכוּ בָנִים שְׁמְעוּ לִי יִרְאֵת ה' אֶלְמִדְכֶם" (תהלים לד, יב), אשריכם, תלמידי הישיבה, שאתם רוצים ליהנות מ"עץ החיים". היכנסו, ילדים, וחממו את עצמכם בקרני התורה "כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאוֹרֵךְ יָמֵינוּ" - כי הם חיינו ושמחת קיומנו. "לְמַעַן לֹא נִיָּגַע לָרִיק וְלֹא נִלָּד לְבֶהְלָה".

הבה נשמח ונראה בעצמנו בני מזל - מצאנו את הדרך אל התורה, דרך מוארת ונכוכה, ואיננו מגששים דרכנו בחושך כעיוורים. העיוור חשוף לפגיעת המקרה דרך קבע. אפילו ילך בדרך ישרה, די שיהיה בה בור אחד קטן פתוח - והוא ייפול לתוכו וייפגע.

ואנחנו איננו צריכים להתלבט. איננו צריכים לחשוש שמא נטעה בדרך. התורה סללה למעננו את הדרך הישרה והמדויקת. כל שעלינו לעשות - ללכת ישר, לא לסטות ממנה לא ימינה ולא שמאלה, אלא לצעוד לאורכה בבטחה. אם זאת נעשה נגיע למקום שבו עמדו אבותינו. התורה היא שהדריכה אותם ושמרה עליהם לאורך כל ההיסטוריה ובזכותה צלחו את התלאות והקשיים. נלך בדרכם גם אנו.

משה בנקרת הצור

קטע מתוך דרשה לסוף סמסטר

משה ביקש מהקב"ה: "הֲרֵאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ" (שמות לג, יח), והקב"ה ענה לו:

"לֹא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי" (שם, כ).

ובכן, ה' מסביר למשה שמילוי בקשתו איננו אפשרי כי לא ייתכן שאדם יראה את האל ואחרי הראייה יישאר בחיים. וממשיך:

"וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מָקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוֹר: וְהָיָה בְּעֶבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוֹר וְשִׁכְתִּי כְּפִי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי: וְהִסְרֹתִי אֶת כְּפִי וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ" (שמות לג, כא-כג).

בפירושו למילים "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי" רש"י מביא את דברי הגמרא: "הֲרֵאֵהוּ קֶשֶׁר שֶׁל תַּפְלִין" (ברכות ז ע"א).

כדי להבין את פשר הפירוש שלפיו קשר התפילין הוא מה שראה משה, נעיין בדברי התלמוד:

"אַרְבַּעַה נִכְנְסוּ לַפְּרֹדֶס, וְאֵלוּ הֵן, בֶּן עֲזַאי, בֶּן זֹמָא, וְאַחֵר, וְרַבִּי עֲקִיבָא" (חגיגה יד ע"ב).

ארבעה חכמים עלו לפרדס, לגבהים השמימיים, לגן הסתרים העל-טבעי, המטפיזי.

ארבעת הגדולים האלה רצו להיכנס לסתרי האלוהות ולדעת אותם בשלמות, אף על פי שהשכל האנושי מוגבל ויש דברים שהוא מנוע מלתפוס אותם: "הַנִּסְתָּרוֹת לֹא אֶלֶּהֵינוּ" (דברים כט, כח).

הגמרא ממשיכה לספר: "בֶּן עֲזַאי הֵצִיץ נֵמֶת, בֶּן זֹמָא הֵצִיץ וְנִפְגַּע, אַחֵר קִצֵּץ בְּנִטְיֵעוֹת, רַבִּי עֲקִיבָא נִכְנַס בְּשָׁלוֹם וַיֵּצֵא בְּשָׁלוֹם".

רבי עקיבא לבדו יצא בשלום, וזאת משום שנכנס בשלום.

הגמרא מספרת לנו במסכת יומא שביום הכיפורים, לפני שהכוהן הגדול היה נכנס לעבודה, זקני כהונה חשדו בו שהוא צדוקי. למה? האם הכוהן הגדול, ראש בישראל, לא היה נאמן במידה כזאת עד שכישלון בחטא חמור כל כך נראה להם אפשרי? אכן, בהחלט! הכוהן הגדול היה ראש ישראל, הוא היה ראש העם, אבל דווקא משום שהיה קרוב כל כך לקב"ה - הקב"ה התגלה אליו ביום הכיפורים ואף ביקש את ברכתו, את "ברכת הכוהנים" שלו - הסכנה שיגיע לאותה "התבוננות עמוקה" הייתה קרובה אליו כל כך, מוחשית כל כך, עד שזקני הכהונה חשו שאחריותם מחייבת אותם להזכיר לו - לפני שיחל בעבודת היום הקדוש - שאומנם נפל בחלקו כבוד עצום, אבל הכבוד הזה לא שינה את מהותו - הוא נותר אדם, וככל בני האדם, גם שכלו שלו מוגבל...

"אִישִׁי כֹהֵן גָּדוֹל, אָנוּ שְׁלוּחֵי בֵּית דִּין, וְאַתָּה שְׁלוּחֵנוּ וְשְׁלִיחַ בֵּית דִּין, מְשַׁבְּעֵינוּ אָנוּ עֲלֶיךָ בְּמִי שֶׁשָּׁפֵן שְׁמוֹ בְּבֵית הַזֶּה, שְׁלֹא תִשָּׁנָה דְּבַר מִכָּל מָה שֶׁאֲמַרְנוּ לָךְ" (משנה, יומא א, ה).

שלושת זקני הכהונה האלה מילאו את תפקידם ועם זאת נותרו בסוף המעמד בתחושת אי-נוחות, אם לא למטה מזה. הכוהן הגדול בכה, וגם הם בכו. התחושה הייתה קשה, אבל היה ברור להם שהם אינם רשאים "לדלג" על ההשבעה הזאת. היא כורח המציאות. המחשבה "לו - זה לא יקרה" עלולה להתבדות, והסכנה עצומה. והראיה: אפילו אלישע בן אבויה, רבו של רבי מאיר, הפך להיות מקצץ בנטיעות וגרם נזק בגן הסתרים. היאך נופלים גדולים כל כך בחטא חמור כל כך? בהתלהבותם וברצונם העז להתקדם - מגבלות השכל האנושי כמו חומקות מתודעתם, והם פועלים בפזיזות, אינם עומדים בניסיון, ומגיעים לידי ביזיון. כך אירע לאלישע בן אבויה: הוא נפל לבור תחתיות, שקע בתהומות, והיה לכופר, ל"אחר".

רק רבי עקיבא, שהגמרא סוברת שעליו נאמר הפסוק "מְשַׁכְּנֵי אֶחָדֶיךָ נְרוּצָה" (שיר השירים א, ד), היה מודע לסכנה הזאת ונזהר מפניה. ר' עקיבא תכנן להיכנס רק עד למקום שבו אין חשש שייפגע, ולכל אורך ה"טיול בפרדס" הוא הקפיד

להישאר תחת דגלה של התורה ולהיצמד להנחיותיה. הודות להקפדתו זכה לצאת מן ה"פרדס", היינו לשוב ממרומי השמיים בבטחה ובשלום.

שתי הפסקאות התלמודיות האלה מאפשרות לנו להבין את שאיפתו של משה רבנו. אומנם הוא זכה וראה פעמים רבות את הקב"ה פנים אל פנים, ועם זאת הייתה בו תשוקה להבין את הקב"ה באיך-סוף שלו. ואז ענה לו הקב"ה שהאדם לא יכול לראות אותו: הסכנה - הטמונה ברושם החזק - גדולה מכדי שיוכל להימלט ללא פגע.

כשאתה רוצה לראות יותר מדי, הראייה שלך משתבשת, ואתה רואה תמונה שגויה, שמטעה אותך ומזיקה לך. הפגיעה קשה כל כך, עד שהיא עלולה להסתיים במוות. הקב"ה אומר למשה:

"וְשִׁמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוֹר וְשִׁכְתִּי כְּפִי עָלֶיךָ עַד עֶבְרִי" (שמות לג, כב).

גם אם אספר לך הכול בפירוט, אי אפשר יהיה למנוע את היווצרות הפער העצום. עליך לדעת שלעולם לא תוכל להבין אותי בכללותי. אני יכול לעבור על פניך ואתה תבין אותי, אבל הבנתך לא תהיה שלמה, מוחוורת ובהירה. כל שתבין יהיה מבוסס על ראייה מתוך החשכה השוררת בנקרת הצור.

"וְהִסְרֹתִי אֶת כְּפִי וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ" (שם, כג).

"וְהִסְרֹתִי אֶת כְּפִי", כלומר: אתה נתקל בסתירות בחיים, ואז מתחילות להתעורר ספקות, ואז "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי", לא תוכל להבין אותי הבנה שלמה. הבנתך תהיה מצומצמת ותהיה רק "מאחור": תוכל לראות רק את הצל ולא את האור, שאלות רבות יציקו לך, אבל לא תהיה לך היכולת למצוא להן תשובות.

לזה מתכוון רש"י כשהוא אומר שהקב"ה הראה לו את הקשר של התפילין. הקשר של התפילין לא צריך להיות הדוק מדי ולא רופף מדי. הוא חייב לתחום את הראש בחוזקה, להתאים לו בדיוק. אתה, משה, תשים לב היטב למה שכתוב בתפילין, לאחדות הבורא ולאחדות ה', כדי ששום דבר לא יהיה מחוץ לטווח ראייתך. התפילין הן שצריכות לשמש לך מקור הסמכות, ולא מה שנמצא מחוצה להן; הנח לכל מה שחורג מתחום האפשרויות האינטלקטואליות שלך, אל תתעניין בו, הוא סגור ומסוגר בפניך לחלוטין.

זה השיעור שאני רוצה לתת לכם, תלמידיי היקרים, לחיים. חֲשֹׁבוּ על קשר התפילין, חֲשֹׁבוּ על המשימות שלכם במסגרת החובות שנקבעו לכם, ואל תשאלו על מה שמעבר להבנתכם, על מה שמעל לעולם ועל מה שמתחתיו, מה למעלה ומה למטה... לכו בדרך הישרה, הנכונה, האמצעית - היא דרך הזהב. ואם תתמידו ללכת בה, היו סמוכים ובטוחים שתמיד יאיר לכם המזל כפי שהאל-מבטיח לכם:

"וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוּר" (שם, כא) -

תעמדו יציבים על הצור; ואז:

"וְצִדִּיק בְּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה" (חבקוק ב, ד) -

אמונה, ביטחון בה' וביטחון בעצמכם - יהיו החברים שלכם בחיים.

התשובה היהודית!

א

במאבק נגד היהדות, יש לאויבינו החוצפה להציב את התורה בלב המערכה ולהפוך אותה מטרה להתקפותיהם המשולחות כל רסן.

בעבר אמצעי ההתקפה היה עלילות דם, ש"הסבירו" לכול שהתורה דורשת ממאמיניה ללוש את מצותיהם בדם של נוצרים. והיום, כשהעולם התרבותי כבר אינו מקשיב להשמצות מטופשות כאלה, המטרה נשארה והאמצעי לבש צורה חדשה: אויבינו מוקיעים את היהדות בטענה ש"כובשת עולם" היא. ושוב, התורה אמורה להיות אשמה בכל דבר, היא אמורה לעודד אותנו להפוך למעצמה עולמית ולדרוש מאיתנו לכבוש את העולם. הטענות מטורפות, ובכל זאת פה ושם יש מי שמאמינים להן. למעשה, כמעט הגענו לנקודה המסוכנת שבה אויבינו לומדים את התורה בשקידה ובאינטנסיביות רבה יותר מאשר אנו לומדים אותה. כל אידיוט, צר אופקים וחסר השכלה ככל שיהיה, מצויד במה שמכונה "ציטוטי תלמוד" ויודע לספר על התלמוד, וכל גיליון ספוג אנטישמיות שיצא מתחת ידו של שטרייכר⁴⁴ גדוש בציטוטים מהתלמוד, המשתרעים על פני כמחציתו.

מהי התורה? התורה היא המונח הכולל להוראה בכתב ובעל פה. התורה שבכתב היא חמישה חומשי תורה שמשנה קיבל מה' ומסר לישראל עמו: "תורה צוה לנו משה מִן־שָׁמַיִם קִהְלֹת יַעֲקֹב" (דברים לג, ד).

התורה שבעל פה היא הפירוש והביאור המוסמכים של התנ"ך - כפי שלמדו ולימדו חכמי המשנה והגמרא הרבים - שבלעדיהם הבנת התורה וקיומה לא היו אפשריים.

44. יוליוס שטרייכר, המו"ל של העיתון הנאצי האנטישמי Der Stürmer.

ב

ומהו התלמוד? התלמוד הוא לימוד שבעל פה; התלמוד הוא אנציקלופדיה בת עשרים כרכים, החובקת את כל החוקים והמושגים המשפטיים, המוסריים והרעיוניים של החיים היהודיים. הרעיונות הפילוסופיים, האתיים והמשפטיים הגדולים ביותר שהובעו אי פעם על ידי חכמי העולם - נמצאים בתלמוד שלנו.

התלמוד והמדרש הם אוספים עשירים ביותר, שבהם שמורים ומאובטחים האוצרות הרוחניים הגדולים של המדע ושל התרבות והאנושיות האמיתיות. התלמוד - בראייתו למרחקים, ביצירתיותו, בבהירותו שאין לה אח ורע, בהגיונו העמוק והמאוזן, ואחרון חביב בתורתו המוסרית והערכית הגבוהה - הוא הרף התרבותי הגבוה ביותר שהוצב בעולם מאז ומעולם.

התלמוד אינו מעשה ידיהם של יחידים. אלפי חכמים חברו ליצירתו; במשך כמה מאות שנים, מאז ימי בית שני ולאחר חורבנו, הם שקדו על מלאכתם. את כל האנרגיה והכוח הנפשי האצורים בתוכם הם גייסו לטובת המשימה וגם את כל הידע והמיומנויות שרכשו והוסיפו לשכלל, ואת הכול עשו כשהם חדורי אמונה מוחלטת בא־לוהיהם ונאמנים לו בכל מאודם.

כל מילה וכל קביעה היו נתונות לביקורת החריפה ביותר והבלתי מתפשרת מצד תלמידי החכמים עצמם; ורק חכם שהיה מסוגל לעמוד איתן ולהוסיף להחזיק בדעתו ולהגן עליה מפני הביקורות שנמתחו עליה וההתקפות שניחתו עליה מכל עבר, הורשה לשכנע את רוב החכמים ביושר השקפתו, ואז זכה שהשקפתו התקבלה.

חשוב לדייק: איש לא קיבל החלטה והכריע הלכה לבדו: ההיגיון ושיקול הדעת הברור של רוב החכמים הם שהכריעו את ההלכה ואת נוסחה. המוח האנושי אינו מושלם. בני אדם, חכמים ונבונים ככל שיהיו, עשויים לטעות. מלבד זאת החלטה שתתקבל בתקופה ובנסיבות מסוימות, עשויה לאבד מכוחה ולחדול מלהיות סבירה בתקופה אחרת או בנסיבות אחרות. זו הסיבה שחוקי העמים משתנים מעת לעת, ונעשים בהם תיקונים והתאמות. זה כורח המציאות. חוקי

התלמוד (היינו ההלכות) שונים מהם שוני מהותי משום שנתגבשו בדרך אחרת: חכמי התלמוד ביססו את עמדותיהם על יסוד איתן שאין כמותו - על התורה, על מצוותיה ומובאות מתוכה. את היסודות האלה הם ביררו לעומקם, הסבירו וחידדו; הם נשאו ונתנו באריכות במשמעויות האפשריות של כל פרט ופרט, ורק מתוך ליבון שאינו מותיר שום "קצוות פתוחים", הגיעו למסקנה סופית מדויקת בתכלית הדיוק. ולא זו בלבד: לחכמים לא הייתה רשות לחוקק בעצמם חוקים שאין להם אח ורע, ולכל הפחות רמז, בתנ"ך.

אומנם יש בתלמוד חוקים שאינם מוזכרים בתנ"ך. חוקים אלו הם הלכות המבוססות על הקבלה, על המסורת שנמסרה במעמד הר סיני - "הלכה למשה מסיני". הודות לזיכרונם המופלא ודבקותם במשימה, הצליחו חכמי התלמוד לאסוף את כל החוקים שקיבל משה בסיני, מבלי שיאבד מהם אפילו אחד, ולשמרם. על פי התוכנית המקורית, היו חוקים אלו אמורים להישמר ולעבור מדור לדור - על פה. משה מסרם לזקנים, הם מסרו אותם לנביאים, והנביאים מסרו את כל החוקים והדוקטרינות המשפטיות ל"אנשי כנסת הגדולה" (משנה, אבות א, א). התלמוד, שמתעד את הדיון בבתי המדרש של חכמינו על פי סדר המשנה, שימש מאוחר יותר הבסיס היחיד למחברי "שולחן ערוך", ספר החוקים היהודי.

הרמב"ם, כמו שאר מחברי השולחן ערוך, ראה בתלמוד בכללותו חיבור קדוש, ריבוני וסמכותי. רק הקראים, חברי כת שעזבה את היהדות, העזו לפסוק פסקי דין שאינם תואמים לתלמוד.

אדם המזלזל בתלמוד ובחוקיו נחשב "אפיקורס" וכופר בא-לוי ישראל; והאפיקורסות, אליבא דרמב"ם, נחשבת לאחת העבירות החמורות ביותר. האפיקורס, אין לו חלק לעולם הבא. בהלכות תשובה (פרק ג, הלכה ח), הרמב"ם מכנה את מי שכופר בתורה שבעל פה (היא התלמוד) ובחכמיה - כופר בתורה.

כפי שיוצרי התלמוד לא סטו כמלוא הנימה מתורתו של משה, כך יוצרי השולחן ערוך והפוסקים, כגון הרמב"ם, הרי"ף, הרא"ש, הטור והבית יוסף, לא סטו כהוא זה מן התלמוד. אומנם יש פסקים של הרמב"ם שבמבט ראשון נדמה שבינם ובין התלמוד קיימת סתירה, אך עיון בדברי הפרשנות של נושאי כליו של

הרמב"ם מלמד שאין הדבר כך, ולמעשה כל אותם הפסקים עולים בקנה אחד עם התלמוד, וההתאמה מושלמת ומדויקת.

התלמוד, כתורה שבעל פה וכנחלתנו הקדושה, נשמר ונחשב קדוש תמיד, ממש כמו התורה שבכתב. כך היה וכך יהיה לעולם. עם ישראל ראה בתלמוד את נשמתו ותעצמות רוחו. בזמנים הקשים, מסר עם ישראל את נפשו למען התלמוד ועלה על המוקד בדיוק כפי שעשה למען חמשת חומשי התורה. התלמוד היה הנחמה שלנו, ובכל הזמנים החשוכים של צרות ורדיפות, הוא החיה את נשמותינו במשב רוחני מרענן, הביא לנפשנו ולרוחנו רוגע ושלווה, הפיח בנו תקווה ונסך בנו ביטחון.

העובדה שמתנגדינו בחרו להציב את התלמוד כיעד להתקפתם מוכיחה די בבירור שהיהדות והתלמוד חד הם: הם אותו הדבר, והם בלתי נפרדים זה מזה, כפי שאומרים חכמינו: "קב"ה אורייתא וישראל חד"⁴⁵. כשם שהקב"ה נצחי, כך ישראל ותורתו נצחיים.

למרות כל מאמציהם, טרחתם ומחקרם החרוץ, לא הצליחו אויבי היהודים, למגינת ליבם, למצוא בתלמוד אפילו שמץ של תימוכין להאשמותיהם ולהכפשותיהם המופרכות והשפלות. התלמוד, כמו התנ"ך, אינו אדם אלא יצירה א־לוהית, במחשבותיה הבסיסיות וברעיונותיה היסודיים. והוא יתברך אינו א־לוהי ישראל בלבד אלא א־לוהי האנושות כולה, ולעולם לא יצווה על חלק אחד מן האנושות להשמיד חלק אחר שלה.

ג

איזו תשובה אנחנו צריכים ויכולים לתת להתנהגות כזו? להגן על התורה? לא. לא זו הדרך, ובוודאי לא נשיג בה הרבה. לא נגרום לעיוורים לראות ולחירשים לשמוע. כשם שאי אפשר להראות לעיוור את אור השמש, כך אי אפשר לשכנע

45. הקב"ה, ישראל והתורה חד הם.

את מי ששָׁכְלוּ ודעתו עיוורים - באצילותו ובמוסריותו הגבוהה של התלמוד. התורה מרוממת מדי וקדושה מדי מכדי שתזדקק להגנה שלנו מכל ההשמצות.

ומה בכל זאת נוכל לעשות? חובתנו היהודית הקדושה ביותר - להתחיל לשקוד על לימוד התורה בעצמנו, להוציא פנינה יקרה זו מהארכיונים הישנים, להסיר ממנה את האבק שדבק בה ועמעם את זוהרה, ללמוד את שפתה שאינה מובנת לנו, לטבול את עצמנו בחוכמתה ולחיות ולפעול על פי כלליה. כך נצחצח ונבריק אותה, ואורה יזהיר למרחקים. ילדינו, למרבה הצער, מכירים את התורה כמושג בלקסיקון אבל אינם מכירים אותה עצמה. עלינו לדאוג שיכירו את תורתנו הרבגונית, העמוקה, המרוממת והמחיה.

עליהם לשאוב את ידיעותיהם על התלמוד לא מתרגומים, שלעיתים קרובות אינם מדויקים, אינם ברורים ולא פעם אפילו כוזבים, אלא מן המקור עצמו ומפירושיהם של הפרשנים המוסמכים היחידים כרש"י ותוספות. שפת התורה תהיה שפתם החיה, מחשבותיהם ורעיונותיהם של הפרשנים יקנו אחיזה בלב הלומדים עד שיהפכו להיות שלהם ממש. כן, הם צריכים לשאוף לחשוף את האוצר לאור העולם כולו. גם העולם צריך להתחמם בחומן של קרני השמש הזוהרות, להתקשט בפניני התורה המפוארות ולאמץ לעצמו את המידות הטובות והמוסר הגבוה שהיא הנחילה ומוסיפה להנחיל לנו.

אז ייאלמו קולותיהם של אויבינו חסרי התקנה. יידומו ולא ימצאו הד וקול חוזר. העולם יכיר באמת ויגן עליה בכל כוחו. אין בנו שאיפות לכבוש את העולם. כיבוש כזה איננו ביכולתנו, אבל אפילו היה - הוא מעולם לא היה מטרה שחתרנו להשיג או חזון שחלמנו להגשים. אנו העם שעליו נאמר בתורה: "הָן עִם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב" (במדבר כג, ט).

כל רצוננו לחיות מרוצים בדרכנו שלנו, ולהניח לאחרים לחיות בדרכם שלהם. ועם זאת אנחנו רוצים להדריך, להאיר ולעורר השראה בעולם. אנו, אנשי התנ"ך ובני הא-לוהים, שואפים להפיץ את האמונה בא-לוהים ואת הרעיונות הנעלים של התנ"ך, הנביאים והתלמוד בעולם כולו, ולסלול את הדרך להגשמת הרעיון המשיחי - שלום נצחי בקרב האנושות.

"כִּי מְלָאָה הָאָרֶץ דַּעַה אֶת ה' (ישעיה יא, ט). זו צריכה להיות התשובה שלנו!

רבי חיים מבריסק זצ"ל

(במלאת 25 שנה למותו)

בכ"ב באב התרע"ח (31 ביולי 1918) נפטר בוורשה הרב המפורסם רבי חיים מבריסק, כשהוא בן 75 שנה.

רבי חיים זצ"ל נולד בשנת תרי"ג (1853), לאביו, הרב יוסף דובער הלוי סולובייצ'יק (המכונה יוֹשֶׁה בֶּר), מחבר השו"ת "בית הלוי". עוד בהיותו ילד קטן התגלו בו יכולות שכליות מיוחדות, וכבר אז היה נראה ככוכב אור גדול העולה באופק היהודי.

לא הייתה זו נבואת שווא. בהיותו כבן 14 התעלה רבי חיים בחריפותו יוצאת הדופן על עמיתיו הוותיקים בישיבת וולוז'ין. שְׁמָעוֹ של העילוי הצעיר יצא למרחקים. שכלו הישר ועיונו המעמיק העניקו לו עד מהרה עליונות, וקולו הפך לקול קובע. בדיונים מורכבים ומסובכים בבעיות שנראה היה שאין להן שום פתרון, ואיש לא ידע להכריע בין הסוברים כך לסוברים אחרת, נקרא רבי חיים; בחשיבה ההגיונית הייחודית הוא השכיל להסביר הכול בדרך פשוטה וברורה, שהתירה כל סבך ויצרה תמונה בהירה ללא דופי, עד שהכול חשו שהיא מתקבלת על דעתם ללא שום פקפוק. בינתיים עינו החדה כבר הבחינה בעיה אחרת, שקשה למצוא עליה תירוץ. בתירוץ שמביא בספרו, הוא מבקש לשתף את הלומד. ברגע שהכל התיישר, הוא פנה לבעיה נוספת. אין פלא שהוא היה אהוב על כולם כמו אח ומכובד כמו אבא.

כשהיה ר' חיים בן 26 מונה לר"ם וראש ישיבת וולוז'ין ושימש משנה לנצי"ב, הגאון הזקן רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, שעמד בראשה. באותה תקופה היו בליטא שתי מכללות תלמודיות בלבד: ישיבת וולוז'ין, שהייתה מרכזם של כל המלומדים היהודים, וכמעט כל גדולי התלמוד בתקופה האחרונה צמחו בה. ולצידה – ישיבת מיר.

המינוי של ר' חיים הפתיע רבים. על פי הגישה המקובלת בליטא, הכול ציפו שעל כיסא המשנה לראש הישיבה, תשב אישיות מבוגרת וידועה, והינה זכה במשרה המכובדת רבי חיים הצעיר. ולא רק פליאה והפתעה עורר המהלך. אצל תלמידים לא מעטים הוא עורר גם בושה. הם התביישו להימנות עם קהל מאזיניו של מורה כה צעיר.

החששות והבושה לא האריכו ימים. מייד בתום השיעור הראשון שלימד ר' חיים בישיבה, פרצו כל הנוכחים במחאות כפיים סוערות, ובהתלהבות רבה הוענק לו התואר רב. התלמידים אכן לא ציפו להישגים כאלה ממלומד צעיר כל כך, אבל כששמעו אותו, נאלצו להודות שעד כה מעולם לא שמעו שיעורים דומים לשיעור ששמעו זה עתה. רהיטותו, חשיבתו הייחודית והפשטות שבה הצליח להסביר ולהבהיר הכול, גרמו להם להבין שלפניהם עומד גאון אמיתי.

כעת הפך רבי חיים לנשמת הישיבה. תלמידים חדשים זרמו מכל עבר; עד מהרה עלה מספרם והתקרב לשש מאות. כשרבי חיים החל לדבר, עמדו כולם כאילו הם מסומרים למקומם, עיניהם נעוצות בו ואוזניהם כרויות לשמוע כל מילה ואפילו כל הגה; כי דבריו היו יקרים מפנינים ומפז. כל נושא שבחר היה מוגש בדייקנות כשהוא מעובד בעמקות ובסודיות וכל היבטיו מבוררים עד תומם. מאומה לא חסר בשיעוריו וכל תוספת הייתה מיותרת. הכול היה בהיר כאור יום, מובן לכולם ומתקבל על הדעת, עד שלא היה שום צורך להקצות זמן לשאלות ותשובות כמקובל.

הסכנה שנשקפה לתורה באותה תקופה מפני ההשכלה (הנאורות) - שאיימה להדיחה ולרשת את מקומה - נעלמה. רבי חיים ידע להחיות את רוח התורה ולהפוך אותה למעניינת. הנוער היהודי שב לעסוק בתורה בלהט.

רבי חיים היה גם פורץ דרך. את הפלפולים, שהיו כה פופולריים באותה תקופה, הוא לא חיבב. הוא אהב את הדרך הישרה, המבוססת על חשיבה הגיונית, ודגל בסברה חלקה וברורה שהכול מסוגלים להבין. שיטת הלימוד וההוראה שהנהיג בישיבה זכתה להערכה גם בקרב כל הגאונים, ועד מהרה הפכה לדרך הלימוד היחידה.

ישיבת וולוז'ין, המכונה בצדק אֶם כל הישיבות, הגיעה לשיאה בהנהגתו של רבי חיים. כל תלמיד חכם ראה לעצמו חובה לשמוע את תורתו של רבי חיים מפיו ממש לפחות פעם אחת. בזכות תעצומות הנפש הגבוהות של הרב ואוצרות הידע העשירים שלו, הרגיש כל תלמיד חכם שזכה לשמוע שיעור מפיו, שמלבד השיעור עצמו, הוא קיבל גם "צידה לדרך" – כלים שיהיו לו לעזר בהמשך לימודו.

לאחר 14 שנים של עבודה מבורכת, כשהוא בן 40 בלבד, נקרא רבי חיים לבריסק (ברסט-ליטובסק) לרשת את אביו. העיר כולה קיבלה את פני הרב הראשי החדש בצהלה. אחרי הכול, היא חשה שהיא תהפוך לפופולרית בזכות גאון העולם הגדול. ואכן, שמו של ה"בריסקר רב" נשמע ברחבי העולם היהודי, ובריסק זכתה לפרסום המיוחל.

רבי חיים היה הצניעות בהתגלמותה. הכבוד שזכה לו בכל מקום לא הסב לו נחת, ואדרבה לעיתים עורר בו רוגז. אופיו ומידותיו היו יוצאי דופן: טוב ליבו האינסופי היה בלתי ניתן לתיאור, ונדיבותו לא ידעה גבול: לא פעם קרה שהוא חילק את כל השכר שקיבל לעניים ולנזקקים, אף על פי שבביתו שלו לא היו אפילו הצרכים לשבת. בחורף התיבה שלו הייתה תמיד פתוחה לעניים, ולפעמים היא התרוקנה לחלוטין, מבלי שיתחשב בכך שהוא עצמו יקפא מקור. בכל מקום שקשה היה לעזור, לייעץ, לנחם, אפשר היה למצוא את הרב. שום סערה לא יכלה להפריע לו בהרגלי הצדקה שלו.

רבי חיים זי"ע לא פרסם חיבורים רבים (לפני פרוץ המלחמה התפרסם חיבור אחד שלו בשם "חידושי ר' חיים הלוי"), ובכל זאת חידושי התורה שלו ורעיונותיו הפילוסופיים הבולטים בתלמוד ידועים בכל עולם התלמוד; ואף על פי שבמשך כ-25 שנה נאלץ, בשל המלחמה, להיות רחוק מחיי הישיבה, חידושיו, כראוי ל"תורת חיים", הועברו מפה לאוזן והגיעו לכל הישיבות. הם היו המפתח לפתרון הבעיות הקשות ביותר.

ה"בריסקר רב" היה האויב של כל פוליטיקה. אפילו ב"אגודה" – שהוא נמנה עם מייסדיה העיקריים – הוא נלחם נגד כל מי שניסו לשייכה לפוליטיקה. דאגתו היחידה הייתה להחיות ולקדם את לימוד התורה, שסבל קשות מאז פרוץ המהפכה הרוסית בשנת 1905; ולהשיב אליו את הנוער היהודי שהפנה לו עורף.

למרבה הצער, הרב הגדול לא זכה לחזות בהתגשמות משאלותיו הקדושות. ההשגחה העליונה החליטה אחרת.

פרצה המלחמה. גם בני נוער יהודים גויסו להשתתף ברצח המוני במקום לעסוק ברעיונות הנעלים ביותר. שרידי התורה, הישיבות, פורקו. ליבו של ה"בריסקר רב" דימם בכאבו על חורבן התורה והעם. 30 הישיבות, שנבנו במאמץ רב ובהקרבה, נהרסו והושמדו. כאשר ב־15 באוגוסט 1915 הורו הרוסים לפנות את העיר ברסט-ליטובסק בתוך שלושה ימים, נאלצו 40,000 המשפחות היהודיות לברוח ממקומן והן נפוצו לכל קצווי רוסיה. גם הרב נשא רגליו וברח ממנה. הבריחה ההמונית בזמן קצר, הזכירה את יציאת ישראל לגלות לאחר חורבן ציון בתקופת ירמיהו הנביא.

לאחר החתימה על הסכם שלום בין רוסיה למעצמות המרכז (בברסט-ליטובסק) ביקש רבי חיים לשוב לקהילתו, אבל גילה שקהילתו חרבה ואיננה. שבור בנפשו ובגופו מצרות אחיו ותלמידיו, הגיע לוורשה במאי 1918. שלושה חודשים בלבד הספיק לשהות בה, ובחלוף תקופה קצרה זו, הרבי מבריסק, מי שכל מעייניו נתונים היו תמיד לטובת הכלל, מצאה נפשו סוף סוף מנוחת עולמים.

נפש הצדיק השמיים עלתה.

אגדה עתיקה מספרת: "כאשר רבי חיים מוולוז'ין, מחבר ספר נפש החיים, סבא רבא של רבי חיים מבריסק, הניח את האבן הפינה לבניית ישיבת וולוז'ין בתחילת המאה ה־19, הוא פרץ בבכי שהספיק כדי ליצור לְבָנָה".

אלו היו דמעות של התלהבות, שמחה והתרעננות.

כעבור 115 שנים, כשנחרבה ישיבת וולוז'ין ועלתה בלהבות, פרץ הרב חיים מבריסק בבכי. דמעותיו אלו היו דמעות של ייאוש, ובהן מסר רבי חיים עד מהרה את נשמתו.

מקדשי ה' של זמננו

רבי מנחם זמבה, הגאון מוורשה זצ"ל

א

"שִׁרְפִי מַעֲלָה צָעֲקוּ בְמִדְבָּר.
זוֹ תוֹרָה וְזוֹ שִׁכָּרָה.
עֲנֵתָה בֵּת קוֹל מְשִׁמִּים.
אִם אֲשַׁמֵּעַ קוֹל אַחֵר אֶהְפֹּךְ אֶת הָעוֹלָם לְמִים.
גִּזְרָה הִיא מִלְפָּנַי...
קִבְּלוּהָ מְשַׁעֲשְׁעֵי דַת יוֹמֵינוּ" (מתוך מחזור יום כיפור, סדר עשרת הרוגי מלכות).

כשם שמותם הטרגי של עשרת הרוגי מלכות הקדושים גרם לסערה בקרב המלאכים בשמיים, כך אין ספק שגם מותם של מאות אלפי הקדושים היהודים בפולין עורר בשמיים סערה אדירה.

גאוותם ופארום של ישראל נטבחים ומושמידים באופן כה אכזרי וברוטלי, ודמם הופך דומן לאדמה. זעקה נוראה ורעדה אוחזות בליבנו למראה הטרגדיות המזעזעות, אבל הקול נחנק בגרונו ואיננו מצליח לצאת ולהישמע. לא נותר בנו עוד כוח לבכות. כמה מזעזעים וקורעי לב יהיו הפרקים שייכתבו על הקדושים המודרניים. מחזור וספר איכה לא יספיקו כדי להכילם, ויהיה צורך בכתיבת כרכים שלמים עבי כרס.

דמו של מי אינו נקרש בעורקיו לשמע הדרך האיומה והנוראה שבה אין-ספור אנשים מוצאים את מותם?!

כדי "לחסל" את הקורבנות בדרך המהירה וה"תרבותית" ביותר, הם נזרקים זה על זה, למאות, בקרונות רכבת אטומים הרמטית, שתחתיתם מרופדת ביריעות אבץ או סיד כלורי; צינור הפליטה של הקטר מחובר אל הקרונות, והגזים שנוצרים בתהליך הבעירה מוחדרים לתוכם וממלאים את חללם. הרכבת ואלפי

"נוסעיה" יוצאת למסע אל יעדה שאינו אלא מקום קבורה. בתום מסע קצר, כל ה"מטיילים" כבר חסרי נשימה וחסרי נשמה. ללא חרב וללא קליע, קהילות וערים שלמות מועברות לעולם הבא בשיטה "מודרנית" זו.

וכשהמלחמה הרצחנית תסתיים, ואנחנו נלך לשם, לשווא נחפש, אפילו בנרות, חיים יהודיים.

כל הקהילות המשגשגות והמפורסמות של פעם, כמו ורשה, לודז', קרקוב, לבוב, לובלין, ביאליסטוק, וילנה, גרודנה, בריסק וכו', תיעלמנה, וכל שנראה יהיו קברי אחים. האם גם אז יוסיף הצדק הא־לוהי לשתוק?!

האם טרם הגיע זמן הגמול?!

ב

"בְּכוֹ תִבְכֶּה בְּלִילָה וְדַמְעָתָה עַל לַחֲיָה אֵין לָהּ מִנְחָם..." (איכה א, ב).

עכשיו גם רבי מנחם זמבה נפל קורבן למכונת הרצח המשומנת הזאת. חיי הגאון והצדיק הזה נגדעו והגיעו אל קיצם במוות אלים. מאומה, גם לא דמותו הנכבדה והקדושה, לא הצליח לעצור את חבורת התליינים הגסה מלבצע את זממה.

כשראה הרב שאותו גורל שהפיל אלפי אלפים מאחיו עתיד לפקוד גם אותו, ביקש שיתירו לו להתעטף בטליתו ולהתעטף בתפיליו, כדי שילוו אותו בדרכו אל המוות. הוא ייעד להם תפקיד נוסף: לבוא לפני כס מלכותו של הקב"ה, ולהעיד על הזוועה, על ההשמדה הנוראה של עם ה'.

בפעם האחרונה עמד הרב בתפילה. הוא ידע שבעוד רגעים מעטים תגיע שעתו ויבוא קיצו: ואז, נשמתו תעלה אל בוראה, וגופו יושלך במקום כלשהו שאיננו קדוש. הוא הכין את עצמו לווידי האחרון, ונשא באומץ את "תפילת נעילה" שלו, במילים המלוות בלחן המוכר, מתוך אמונה שהקב"ה יקבל אותו כקורבן ראוי, והוא יזכה לחלוק לה' כבוד בחייו ולשמש מחילה וכפרה לרבים אחרים במיתתו.

דמעות לא זלגו מעיניו. ליבו שמר על שלוה סטואית. הוא אזר את כל כוחותיו האחרונים לקרוא קריאת "שמע ישראל" בדבקות ובקול רועם... באותו רגע כיוון החייל הרשע את קנה רובהו אל הצדיק הקדוש הזה, והוא נפל ארצה כמו עץ אשוח כרות. מילותיו ונשימותיו האחרונות ליוו את נשמתו הטהורה בהיפרדה מן הגוף ובעלותה בסערה השמימה. כך נסתם הגולל על חייו של אחד מגדולי וקדושי עמנו, רבנו מנחם זמבה, גאון פולין.

עם ישראל בוכה, מקונן ומתאבל, ובלשון ירמיהו זועק ללא הפסקה:

"עַל אֱלֹהֵי אֲנִי בֹכָה עֵינִי עֵינִי יִרְדֶּה מֵיָם כִּי רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מְשִׁיב נְפָשִׁי" (איכה א, טז).

אה, רבי מנחם היקר! היית תקוותנו, נשמת אפנו. גם אתה נאלצת לעזוב אותנו בחטף ובאופן נורא כל כך! ואנחנו עומדים לבד במדבר החשוך הזה. האור כבה, ואנחנו משוטטים במבוך חשוך, בעוד סערות העולם התחתון שואגות סביבנו. הו, קורבן קדוש וטהור! האם מותך ההרואי אינו שווה יותר מחיינו השפלים, האיומים וחסרי המשמעות? היום אנו מבינים את המשמעות העמוקה של דברי הייאוש של קהלת, על החיים שיקנאו במתים: "וְשִׁבַּח אֲנִי אֶת הַמֵּתִים שֶׁכָּבְדוּ מֵתוֹ מִן הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים..." (קהלת ד, ב).

ג

"טֵהַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל עֲצָמוֹ... וְעָלָה לְמָרוֹם".

"טֵהַר רַבִּי יִשְׁמַעֵאל עֲצָמוֹ... וְעָלָה לְמָרוֹם וְשָׂאֵל מֵאֵת הָאִישׁ לְבוֹשׁ הַבָּדִים. וְנָם לוֹ קִבְּלוּ עָלֵיכֶם צְדִיקִים וְיָדִידִים, כִּי שְׁמַעְתִּי מֵאַחֲוָי הַפְּרָגוֹד כִּי בָזֹאת אַתֶּם נִלְכָּדִים".

רבי שמעון בן גמליאל, נשיא ישראל, התחנן לפני התלוינים הרומיים שיוציאו אותו להורג ראשון, כדי שלא יראה במות רבי ישמעאל הכוהן הקדוש והגדול.

משאלתו נענתה, וכשראשו התגלגל לעפר, הרים אותו רבי ישמעאל, וכשהוא מתייפח ומיילל, צָרַח עָלָיו בְּקוֹל מֶרֶץ שׁוֹפָר:

"אֵי הַלְשׁוֹן הַמְּמַהֶּרֶת לְהוֹרוֹת בְּאִמְרֵי שֹׁפָר. בְּעֹנוֹת אֵיךְ עָתָה לִוְחָת אֶת הָעָפָר".

גם אנחנו אומרים עם רבי ישמעאל:

מִי שֶׁנִּתֵּן אִמְרֵי שֹׁפָר עָתָה יִלְחָץ אֶת הָעָפָר (סליחה אֵלֶּה אֲזַכָּרָה וְאֶשְׁפָּכָה).

בדיוק כמו עשרת הקדושים הגדולים האלה, החזנים והמשוררים הגדולים האלה, המנהיגים והמורים, כך גם הגדולים שלנו היום, שרבים מהם הקרינו אור וחוכמה – מוכים לעינינו והאבק מכסה את לשונם...

עם זאת, אנו בטוחים שה' לא ישתוק לעד על הזוועות. דמם של הקדושים והחפים מפשע זועק אליו מן האדמה, והוא לבטח שומע ויפעל.

ד

את הרב מנחם זמבה פגשתי לא פעם, בכנסים שונים. מילותיו היו נכונות, חכמות ומדויקות תמיד, וגם כשנאמרו ברגע האחרון – לא החטיאו את מטרתן.

מפגשנו האחרון היה במרינבאד (Marienbad), בכנסייה הגדולה⁴⁶ השלישית, שם דיברנו לעיתים קרובות וגם יצאנו לטייל יחד.

זו הייתה כנסייה סוערת באותה תקופה⁴⁷. הנציגים הפולנים נקלעו לוויכוח קשה עם הנציגים הארץ-ישראלים. הכנסייה הייתה אמורה להחליט אם לקבל

46. הכנסייה הגדולה היא שמו הרשמי של הכינוס העולמי המרכזי של תנועת אגודת ישראל העולמית (הערת המתרגם).

47. הכנסייה הגדולה התכנסה באלול תרצ"ז (1937) בצל מאורעות תרצ"ו בארץ ישראל, תוכנית החלוקה של ועדת פיל ועליית הנאצים לשלטון בגרמניה (הערת המתרגם).

את הצעת החלוקה של הבריטים, שהעניקה ליהודים פינה צנועה בארץ ישראל, שלא כללה את ירושלים, ולהקים בה ממשלה יהודית.

הוויכוחים בעד ונגד הגיעו לנקודת רתיחה ומוצא לא הסתמן באופק. הדירקטוריון פנה לשרייבר וביקש ממנו להכריע במחלוקת.

ואז הגיע הרב מנחם זמבה, הוא פנה אל שורות היציע ועמד שם. שקט השתרר באולם, ובתוך הדממה, נשמע קול בכיו של הרב וטלטל את כל הנוכחים.

הוא השמיע מחאה עוצמתית והצדיק אותה בהיגיון ייחודי. איננו זקוקים לממשלה מיניאטורית נכה, נידונה למוות. אנחנו מוותרים על מתנות כאלה מאנגלייה. פעם קיבלנו מתנה מריבוננו של עולם, ואנחנו נאחזים בה. אנגלייה, שאנשיה מוקירים כל כך את התנ"ך, בוגדת בו: היא קורעת לגזרים את זכויותינו המעוגנות בו, למען מטרה אחת בלבד: טובת מדיניות הנדנדה שלה. נשבענו להישאר נאמנים לארץ ישראל, ובלי ירושלים אין ציון ואין ארץ ישראל. לא דיממנו וסבלנו סבל מייסר שאיש איננו מנסה לבלום אותו, במשך 2,000 שנה, כדי לקבל נדבה כמעט בלתי מכובדת מאנגלייה כיום. רבי מנחם זמבה חתם את דבריו בשבועה החגיגית של משורר תהלים:

"אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי" (תהלים קלז, ה). דבריו הנוקבים של הגאון רבי מנחם זמבה קלעו למטרה. הבעיה נפתרה באחת. כעת הכול ידעו מה מונח על כף המאזניים, והמוחות הנסערים השיבו לעצמם את קור רוחם.

הגאון הקדוש הזה הציל אותנו מחרפתה של ארץ ישראל הנכה, אך למרבה הצער הוא עצמו לא זכה לראות לנגד עיניו את ארץ ישראל ששבה והייתה שלמה ומשגשגת כפי שהבטיח לנו א־לוהינו. חייו הגיעו לקיצם, אך זכרו יירשם בתולדות העם היהודי כאחד הקדושים הגדולים.

היהדות כולה מתאבלת על לכתו של רבי מנחם, ומלאכי השמיים בוכים עימה.

מי ייתן ועובד ה' הנאמן הזה יעמוד לפני כיסא כבודו של הקב"ה ויבקש ממנו רחמים על עמו הנאבק על חייו.

**"וְשִׁבְתִּי וְאַרְאֶה דְּמַעַת הָעֲשָׂקִים וּמִיד עֲשָׂקֵיהֶם כַּח וְאִין לָהֶם
מִנְחָם..."⁴⁸**

48. על פי קהלת ד, א: "וְשִׁבְתִּי אֲנִי וְאַרְאֶה אֶת כָּל הָעֲשָׂקִים אֲשֶׁר נַעֲשִׂים תַּחַת הַשָּׁמַשׁ וְהִנֵּה דְּמַעַת
הָעֲשָׂקִים וְאִין לָהֶם מִנְחָם וּמִיד עֲשָׂקֵיהֶם כַּח וְאִין לָהֶם מִנְחָם".

הרב הראשי ד"ר יוסף קרליבך זצ"ל המבורג-אלטונה לזכרו

א

"הצבי ישראל על במותיך חלל
מדם חללים קשת יהונתן לא נשוג אחר
הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו
מנשרים קלו מאריות גברו
צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים
איה נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה" (שמואל ב א יט-כז).

הספד עגמומי זה נשא דוד המלך בעת שהגיעה אליו הבשורה המרה על מותו
הטרגי של יהונתן, ידידו כאח לו, שמת מות גיבורים במלחמה עם הפלשתים.

גם הרב ד"ר יוסף קרליבך מת מות גיבורים, מוות של גיבור אמיתי. במותו גופו
כנראה לא היה עטוי שריון, וגם קשת וחרב לא היו בידו; ובכל זאת מותו היה
מותו של גיבור, בדיוק כפי שהיו גם חיי - חיי גיבור...

לרב ד"ר קרליבך נקשרו לא מעט כתרים: הוא היה מלומד דגול שעשה דברים
יוצאי דופן בכל תחומי הידע; נואם בחדסד עליון שאת מילותיו שובות הלב שתו
המאזינים בצמא כמו מים הנובעים ממקור חיים; מורה מופתי שהעמיד אלפי
תלמידים, וכולם אהבו אותו כדרך שאוהבים אב. כמה גדולה יש בכל התארים
האלה יחד, ובכל זאת תיאורו איננו מסתכם רק בהם. מעל לכול הוא היה הלוחם
הנחוש והדבק במטרה שנלחם בחזיתות רבות לפי הצורך.

הרב הראשי ד"ר יוסף קרליבך זצ"ל
המבורג-אלטונה

מת בגירוש למזרח

הוא נלחם נגד מבקרי התנ"ך, נגד הרפורמים ונגד כל סוג של התבוללות. אבל הוא נלחם גם נגד נטיות קיצוניות בתוך מפלגתו שלו - אגודת ישראל. הוא נלחם בכל כוחו למען שיקום ארץ ישראל, שאותה אהב בכל מאודו.

למשל: כאשר ניטש הקרב על "סעיף 4" השנוי במחלוקת והכנסייה איימה להתפצל, בדיוק ברגע הנכון, קפץ הרב מאלטונה, התייצב על בימת הדובר ונשא באוזני הנאספים דברים בוערים כאש, וזמן קצר אחרי דיבורו דעכה אש הקרב, ורווח והצלה היו ליהודים. הרב קרליבך היה לתופעה ייחודית בקרב הכנסייה: האזנה למילותיו הרועמות והמשכנעות הייתה עונג צרוף, ומלבד העונג - המילים השיגו את מטרתן ובדרך כלל הייתה להן השפעה מכרעת.

כל חייו של הרב ד"ר קרליבך היו רצופים אירועים סוערים, גדושים מעשים גדולים ועתירי הישגים יצירתיים. הוא היה האדם הנכון בזמן הנכון, והוא היה מודע לאחריות הנובעת מכך. הוא עלה לדוכן כמו נביא, והקסים את שומעיו האדוקים. "זה קרה כי זה היה חייב לקרות בעקבות מעשינו. הבה נבין את רמז הזמן, המזהיר ללא הרף את מצפוננו" - דברי תוכחה קשים נשא לפני קהל, וכנותם לא אפשרה שלא להאזין להם ולא לקבלם.

גם כאשר רוב רבני גרמניה עזבו, מכורח המציאות, את ארצם ועירם בזמן הקריטי ביותר, נותר הרב ד"ר קרליבך איתן על עומדו כמו רב חובל הניצב על גשר הסיפון של ספינתו הטובעת ואיננו נוטש אותה כל עוד לא וידא שכל נוסעיה הורדו ממנה. הוא היה מאחורוני הרבנים שהוסיפו לתווך בין קהילות היהודים לגופי הממשל והשלטון, הוא כיתת רגליו ועבר מקהילה לקהילה, ובכל מקום שאליו הגיע הפיח באנשים ביטחון ותקווה. הרב קרליבך לא ידע מעולם רגיעה ומנוחה. הוא היה מסוגל לתת הרבה, כי היו לו כוחות עצומים; ואכן, הוא נתן הכול, גם את חייו...

במאמצי התיווך שלו ובהתערבותו הבלתי נלאית פעל למען קהילות היהודים בגרמניה כולה, וכן הצליח במשך תקופה ארוכה להגן על קהילתו מפני סערות הגאות, שלא עצרו בעיר הנזה העתיקה אלא המשיכו לשטוף ולגרוף בזרמיהן האדירים כל שמצאו בדרכן. זמן רב לאחר שרוב הקהילות היהודיות כבר נמחצו וגורשו לכל עבר, עוד עלה בידו לדחוק את הקץ שארב לקהילתו - לדחוק ולדחות אך לא לבטל את רוע הגזרה. לבסוף, למרבה הצער, גם על קהילתו, קהילה ותיקה שהתקיימה משך דורות, עלה הכורת והיא נכחדה בדרך נוראה.

יללות צופרי הגירוש נשמעו בקול רם בתחנה. ובעוד המגורשים המבוהלים והמיואשים הועלו לקרונות, הופיע לפתע הרב הנערץ והפופולרי. אומנם השלטונות פטרו אותו מחובת הגירוש, אך הוא ראה בעצמו שותף מלא לקהילתו ולא עלה בדעתו להימלט לבדו מן הגורל שנגזר עליה. בנחישות ובאומץ - אברבנאל שני - עלה לרכבת כאילו היה צעדו מובן מאליו, ועשה דרכו עם צאן מרעיתו, אל הגלות.

ייתכן שלעומד מן הצד מעשהו נראה תמוה: מדוע יוותר על חייו שניתנו לו במתנה?! ואולם מנקודת מבטו - התמונה נראית אחרת לחלוטין: אושר קהילתו ורווחתה הם שעמדו כל העת לנגד עיניו. כל מחשבותיו ודאגותיו היו נתונות רק לה. וכעת - היא נלקחת ממקומה ומובלת ליעד לא ידוע, כצאן לטבח. האם יישאר על הרציף ולא יעלה לרכבת עם כולם? ואם מכל קהילתו יישאר רק הוא בהמבורג - מה לו ולעיר הזאת בלי קהילתו בתוכה? הרי "אני לקהילתי וקהילתי לי", ובלעדיה - לא נותר לו בעיר מאומה. האם יוותר בה לבדו וישוטט ברחובותיה כמצבה חיה?! למען מה ולמען מי? ובעודו שם, בדיוק אז, ייתכן שבני

קהילתו, ידידיו ויקיריו - יזדקקו לו. אולי אפילו הרבה יותר משהזדקקו לו אי פעם. והוא - יהיה מרוחק מהם. הייתכן?! כשניתקה רגלו מהרציף ועלתה לקרון הוא ידע: את המבורג לא ישוב לראות, ואת ההתעלות והאושר שחווה בה - לא יחווה שוב לעולם. הוא חש שאימה של מלכות סללה למענו את הדרך, בנחישותה ובמילים שאמרה לחמותה עת סירבה לשוב מאחריה:

"כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֶלֶּיךָ עַמִּי וְאַלֹהֶיךָ אֱלֹהֵי: בְּאֲשֶׁר תִּמְוֹתֵי אֲמוֹת וְשֵׁם אֶקְבֵּר" (רות א, טז-יז).

הרב מהמבורג לא פחד למות מות גיבורים; הוא לא חשש מהצער והסבל עצמם. כל עוד יש ביכולתו לרומם ולעזור - הסבל נסבל. מות קדושים טוב ונכבד מחיים מבישים. למוות כזה ראוי לייחל. הוא ייחל וגם מצא: "עַל בְּמוֹתֶיךָ הָלָל" - בגבהים שבהם נרצח, הידיד והחביב של בני שבטו; הוא נפל כמו עץ ארז גבוה בלבנון, שנגדע ונפל מלוא קומתו ארצה. כשם שעמד כמגדל גבוה מעלינו והביט בנו כמו אבא וכשם שהתנשא מעל מתנגדיו, שחששו ממנו אך כיבדו אותו - כך התרומם לגבהים והתנשא מעל תלויניו ומעניו שהעזו להניח עליו את ידם הטמאה. ואולם הטרגדיה הבלתי נתפסת של עמו, הייתה מכה אנושה, וליבו הנכמר מרחמים לא עמד בה. מותו היה קידוש השם וגולת הכותרת של חיים ברוכי ה'!

אוי מֶה הָיָה לָנוּ! מה היה לנו כל עוד היה הרב ד"ר קרליבך עימנו, ומה איבדנו עכשיו? וכאשר תינתן הפקודה "הפסק אש", במה ניווכח? יהודים כחושים ותשושים, אומללים ומשתטחים יזחלו ויצאו מן המערות והמרתפים שבהם נחבאו וינסו אט-אט למצוא את דרכם חזרה לחיים ולבנות מחדש את ההריסות הישנות והחבוטות. וגם אז לא נהיה פטורים מדאגה ומחיפוש "מי ומי ההולכים": עם מי נוכל לבנות מחדש? מניין נמצא מנהיגים נאמנים שיוכלו להורות לנו שוב את דרך המלך של היהדות? היכן נשיג "קרליבכים" כאלה, אישים ענקיים כמו אלו שנרצחו למעננו בברוטליות מחרידה כשאוול? כל מי שנשחט היה בדרכו שלו חלק מהנשמה היהודית. יתומים נותרנו, ואנו עומדים, מקוננים וזועקים: "יְתוֹמִים הָייְנוּ וְאֵין אָב" - אין מנהיגים, אין מורים ורבנים שיאירו למעננו את הלילה החשוך. החשכה סמיכה כל כך, ומי יפוגג אותה למעננו?!

עם יהודי אומלל הנזרק ארצה! מה עלה בגורלך? אתה נראה כמו גופה שכבר אי אפשר לזהות. האם זה העם שעליו נאמר שהוא העם הנבחר? איזו בחירה היא זו? כולה סבל וייסורים, מוות והרס. האם באלו נדע שנבחרנו? כנוהג שבהיסטוריה, גם הפעם עמנו הוא שנאלץ לשאת במחיר דמים כבד מנשוא, ששום עם אחר לא שילם כמותו.

ב

בנקודה זו ברצוני להביא שני אירועים שנחרתו בזיכרוני, ומשמרים בי תמונה יפה כל כך של דמות הרב קרליבך. בתחילת שנת 1927, ביום חורף קפוא, הפניתי את עיני אל ההרים המושלגים העוטים בגדי יום כיפור. פניהם צפו לשמיים, כאילו כדי לקרוא מזמורי הלל לבורא עולם. שקוע במחשבות הייתי, ולפתע - יד ובתוכה אחוזה מעטפה באה וקטעה את חוט מחשבותיי. זה היה הדוור. כשתרמיל המכתבים על כתפו, ניגש אליי והושיט לי מכתב אקספרס: הרב שפירא מקובנה הזמין אותי בשם הסתדרות רבני ליטא, להשתתף בכנס חינוכי גדול של ארגון בתי הספר "יבנה".

הנסיעה משווייץ לליטא מפרכת מאוד כידוע, ובחורף - חורף ליטאי שבו הטמפרטורות צונחות אל 40 מעלות מתחת לאפס - היא קשה שבעתיים. בעודי מתלבט אם להיענות להזמנה, הגיע מברק מהרב מקובנה ובו כתוב שד"ר קרליבך מאלטונה, ד"ר דויטשלגנר מווינה וד"ר מאיר הילדסהיים מברלין כבר הביעו הסכמתם להשתתף, ואפשר לסמוך עליו שגם אני איענה להזמנה ולא איעדר מהכינוס. אם נותנים בי אמון - האם אוכל לאכזב? החלטתי לצאת למסע הזה, שהיה קצת נועז עבורי. כשהגעתי לקובנה אכן פגשתי את שלושת החברים שהוזכרו במברק.

הכנס שנמשך שלושה ימים והיה גדול ומכובד, התקיים באולם הפרלמנט הליטאי. השתתפו בו כ-300 רבנים וכמה אלפי יהודים מליטא ומלטביה. הנציגים האוסטרים, הגרמנים והשווייצרים נאלצו לשאת בעיקר נטל המצגות. פגישות שונות התקיימו גם בקובנה ובסלובודקה (עם כל הנוער הישיבתי). כעבור

כשבוע קיבלנו הזמנה מהרב יוסף לייב בלוך ז"ל, להגיע לטלז עירו, ולהשתתף בעצרות דתיות וחינוכיות שתתקיימנה שם וגם להרצות (בהמשך קיבלנו בקשה כזו גם מהקהילה היהודית בריגה). הכינוס העשיר - על מצגותיו, נאומיו, נשפיו ויתר אירועיו - לא הותיר זמן רב למנוחה, והיינו עייפים, אבל לא יכולנו, וגם לא רצינו, לסרב להזמנות המכובדות האלה. הנסיעה מקובנה לטלז ארכה לילה שלם. במהלך שיחות שונות שקיימנו בימי הכינוס בטלז העליתי חלום יקר - להקים ישיבה בשווייץ. תיארתי את השממה הדתית בשווייץ ופרסתי את תוכניותיי לפני עמיתיי.

ד"ר דויטשלנדר, מנהל קרן התורה באגודה, שהכיר היטב את המנטליות השוויצרית, יעץ לי בחום להניח לחלומי. אדמת שווייץ, כך הסביר לי, טרם בשלה לצעד כזה, ועדיין איננה מתאימה לישיבה. ד"ר הילדסהיים הריאליסט התלבט וגם הוא הגיע למסקנה שאפילו החלום יפה, הגשמתו צריכה להמתין מעט. יש משימות שראוי להשלימן קודם להקמת הישיבה, ובהן הכשרת הרבנים השוויצרים לתפקיד החדש שיצטרכו למלא, שהרי ללא עזרתם אי אפשר יהיה לעשות מאומה. ואז קטע אותם הרב ד"ר קרליבך בדרכו הנמרצת, טפח על כתפי ואמר: "ידידי בוצ'קו, אם אתה רוצה להקים ישיבה, תתייעץ עם הגדולים הליטאים, ולא עם יקים מברלין או וינה, שבקושי יודעים משהו בתחום זה. אל תיפול רוחך. הכול אפשרי והכול יכול לקרות. הרעיון שלך מדהים וחשוב להוציאו אל הפועל. הוא יקום ויעורר רעש עצום, הוא יכה גלים בעולם היהודי כולו. אם יש לך מספיק אומץ ואנרגייה לחרוש את אדמת שווייץ, לשבר את סלעיה, ולסלול בה נתיבים שיובילו להגשמת הרעיון הזה - צא לדרך. הילחם. אל תהסס ואל תתמהמה. אל תשחית זמןך בהתייעצויות ובהכנות תוכניות. קום ועשה! ואם ראשית הישיבה תהיה מצער - שלושה או ארבעה תלמידים - אל תדאג, רבים יבואו בעקבותיהם, ואחריתה תשגה מאוד.

את הגדולים, ובהם הרב מקובנה, הרב מטלז וראש ישיבת סלבודקה, הרעיון הלהיב מייד. הם הסכימו לחלוטין עם דעתו של הרב קרליבך והבטיחו תמיכה אידאולוגית. הגשמת החלום יצאה לדרך - באותו מפגש הניחו גדולי ליטא ועימם ד"ר קרליבך את אבן הפינה לישיבה, אותה ישיבה שכעבור חודשיים תקום במונטרה שעל גדות אגם ז'נבה. הצעד הראשון הזה ייזכר בתולדות יהדות שווייץ

לעולם. בדרך חזרה מטלז עצרנו שוב בקובנה. איגוד הרבנים הליטאי שלח אותנו (את ד"ר קרליבך, ד"ר הילדסהיים, ד"ר דויטשלנדר ואותי) להיות נציגיו בקבלת הפנים שהתקיימה אצל נשיא ליטא אנטאנס סמטונה, ומטעם הרשויות התלווה אלינו השר היהודי ד"ר רחמילביץ (שנפטר לאחרונה בארץ ישראל). נשיא הרפובליקה קיבל אותנו בחום ובידידות. דובר המשלחת שלנו היה כמובן הרב ד"ר קרליבך. דבריו הותירו רושם עמוק על הנשיא, והוא הבטיח לאגודת הרבנים כי יחזיר ליהודים את הזכויות הרשמיות שנשללו מהם.

עשר שנים לאחר מכן, פגשתי שוב את הרב ד"ר קרליבך בכנסייה הגדולה במרינבאד. אז הוא כבר לא היה ד"ר קרליבך הנמרץ, הרועם, המכובד והעליז. תווי פניו כבר הסגירו את הצרה והצער של אחיו יהודי גרמניה. המשטר הנאצי כבר הכין את "חוקי נירנברג", ואם כי האש שעתידה הייתה לכלות את בתי הכנסת בנובמבר 1938 טרם התלקחה, להבותיה הממתנות בקוצר רוח להשמיד ולאבד, הצליחו להטיל צילן הכבד על הכול. הרב קרליבך עמד ונשא את נאומו בראש מורכן. ההתלהבות והנחישות שאפיינו אותו תמיד כמו נעלמו ואינן. הנאום נשמע נכנע, והנאום - מובס. עצבנות מסוימת השתלטה עליו ועל מזגו העליז בדרך כלל, והוא ועמיתיו הגרמנים נדחקו ממקומם הרגיל במרכז אל השוליים, הם נותרו ברקע. הם הרגישו וגם ידעו: ימים קשים באים. תחושותיהם הקשות חלחלו גם לתודעתנו. רחמינו נכמרו עליהם ובה בעת חשנו כלפיהם אהדה עמוקה מני ים.

רק פעם אחת לאורך הכנסייה כולה, זכיתי לראות שוב את הרב קרליבך במלוא קומתו: בסעודה שלישית שהתקיימה במחלקת הנוער, שב וניצב לפנינו הנאום הגאוני של העם, המנהיג שאין דומה לו. הנאום שנשא במעמד זה היה כנראה אחד מהיפים ביותר שנשמעו בכנסייה אי פעם. ה"מכובדים" החליפו ביניהם מבטים. בעיני כולם זהרה שמחה: הרב קרליבך "שלהם", המוכר והטוב, כיון ישן המשתבח עם הזמן. הוא דיבר אל הנוער בהתלהבות לוחטת, אותה התלהבות שנדמה היה כי אבדה. בעומדו על הבימה הגבוהה נדמה היה לכול שלפניהם ניצב נביא מנביאי ישראל הקדומים, קדוש ומעורר יראה. ובסיימו את דבריו, תרועות נלהבות ותזזיתיות הרעידו את אמות הסיפים. והן לא שככו, והמשיכו ללוות את אדון הנעורים, בכל מקום שבו עמד ואליו הלך. המומנטום

של רוזנהיים, העומק של ברויאר והצורה של דויטשלנדר כמו התמזגו לישות אחת. נאום זה בסעודה שלישית של הנוער האגודאי היה נאום המנצח.

באמצע הדיונים הובא לידיעתנו מקרה מצער: בין שני מלונאים יהודים נתגלע סכסוך. השניים רצו ליישבו וליישר ביניהם את ההדורים, אבל איש מהרבנים שנכחו במקום לא רצה להקים בית דין ולדון בעניינם. הם פנו אל הרב קרליבך ואליי וביקשו עזרתנו. הרב קרליבך השיב שיהיה מוכן לקבל עליו את המשימה בתנאי שגם אני אשב בבית הדין שיוקם. לא יכולתי שלא להצטרף. ברוך ה' המחלוקת הקשה - נועם ועדינות היו ממנה והלאה - יושבה בצורה מבריקה ולשביעות רצון שני הצדדים. המאסטרו הגדול באומנות המשא ומתן, הנשיא המיומן של בית הדין, לא הכזיב גם הפעם.

זו הייתה פגישתי האחרונה עם הרב קרליבך. האם העלה מישהו בדעתו שהדמות הפורחת והמפוארת שלפניו תיעלם מחיינו ולא תיראה עוד?! האם יכולנו להעלות בדעתנו ששערה משערות ראשו של השר האמיתי הזה תיפול ארצה?! שתקום יד זדונית ומרושעת כל כך ותגדע את האילן הגבוה שכולנו נתלים בו?! המציאות המרה לימדה אותנו שמעשי הרשע של אויבינו גוברים על כל היגיון ועל האמונה האנושית, רומסים אותם תחת רגליהם והופכים אותם לעפר ואפר. אנו כותבים את השורות האלה ומתקשים להאמין - להאמין שנאספנו לתוך תיבת נח, ולמרות הסערה המשתוללת בחוץ אנו עדיין בחיים. אנו - אך לא כולנו. חסרים אנו. ידידנו היקר הרב ד"ר קרליבך אינו איתנו, אך אנו יודעים בוודאות: זיכרונו יישאר עימנו תמיד. לעולם לא נשכח אותו!

אין אדם שפגש בו, ראה אותו או שמע את מילותיו, ואפילו פעם אחת בלבד, שדמותו לא נצרבה בו ונחקקה בזיכרונו לתמיד. דמותו אינה ניתנת לשכחה. הבן שהיה נאמן לעמו ושירת אותו בכל חֶלְבּוֹ ודָמוֹ, מסר נפשו למענו: "עַל בְּמוֹתָיִךְ חָלָל". כשהוגשה כוס התרעלה לעמו, הוא לא פרש מן הציבור. הוא קירב את שפתותיו אל הכוס, ושתה את תכולתה עד הטיפה האחרונה (ומאז, לתפילתנו ולתחינתנו לנקמת דם הקדוש הזה, נוספה בקשתנו לנקמת דם של היהודים קדושי קהילת המבורג...).

העם היהודי ניחן בסגולות מבורכות: ביכולת להכיר טובה ולהודות וגם בזיכרון מצוין. הוא לא ממהר לשכוח מאומה. הוא איננו שוכח במהרה את הרע,

אבל את הטוב ואת מי שחולל אותו הוא מקפיד לזכור אפילו יותר. את הרב ד"ר יוסף קרליבך, הרב מהמבורג, שהקריב את עצמו למען עמו - הוא לא ישכח לעולם. דמותו לא תעבור מתוכם וזכרו הקדוש לא יסוף מזרעם.

משמעות המילה "ישיבה"

מוקדש לישיבה במונטרה
מאת הרב הראשי ד"ר יוסף קרליבך

התרגום המילולי של המילה "ישיבה" נראה מאכזב במבט ראשון. למרות שלשפה הגרמנית מבנה דומה במונח "ישיבה" (גם "מושב"), המציין את ההתלבטות הסבלנית והרגועה בשאלות רציניות באותה מילת שורש, ובכל זאת במבט ראשון השם נראה חסר תנופה. עד כמה שונים ממנה השמות "אוניברסיטה" ו"בית ספר גבוה" - הראשון מתהדר בהיותו מוסד הדן בכל המדעים, והאחרון - מציב עצמו מעל כל מוסדות ההוראה והחינוך. נראה לי שמונח משמעותו קרובה למשמעויות האלה, שימש גם במכללות הבבליות הקדומות: את האספות השנתיות שלהן הן כינו בשם "כלה". גם ה"כלה" הייתה מפגש של כל המלומדים: מדי שנה בשנה, בחודשים אלול ואדר, התקבצו כל חכמי בבל ובאו לסורא ולפומבדיתא, מקומות המתיבתא, לדון במסכת המשותפת. בעיני ההשקפה היהודית, השאיפה להקיף את מכלול כל המדעים נראית יומרנית. המתיבתא לא התהדרה בשאיפה כזאת ובוודאי לא התיימרה להגשימה. גאוותה הייתה על עצם מסוגלותה למלא את משימתה-ייעודה בשיתוף פעולה של כל אניני הטעם מרחוק ומקרוב.

מכל מקום המילה הפשוטה "ישיבה" נבחרה בקפידה. ואם כי השימוש בה במשמעות זו לידתו בעברית המודרנית, אין להתעלם מן העובדה שכבר בתנ"ך היא שימשה [גם] במשמעות מושב במקומות שונים. אחרי הכול, נעים זמירות ישראל מדבר על מושב זקנים, על אספת המלומדים (תהלים קז, לב). הפועל יש"ב פירושו: למצוא בית ושלווה במקום כלשהו למשך זמן, שלא כפועל גו"ר, המציין שהות ארעית וחולפת. לדוגמה, כאשר נאמר: "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוָרֵי אָבִיו", אנו

לומדים שננזף יעקב אבינו על שביקש לעצמו שקט ושלווה, אושר ורגיעה, בטרם עת. כאשר הגיעו אחיו של יוסף למצרים, הם התנצלו לפני פרעה: "לָגֹר בְּאֶרֶץ פָּאָנוּ", הם מבהירים שכל כוונתם לשהייה זמנית. כך לכתחילה; ואולם כעת, משהגענו, רצוננו למצוא מקלט קבוע, ועל כן אנו מבקשים: "יֵשְׁבוּ נָא עִבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן". לעמנו הישיבה ניתנת תמיד כהבטחה: אתה תחזיק בארץ כנען, וְיִשְׁבְּתָּ בָּהּ לנצח. במובן זה, "יֵשֶׁב" הוא אחד הפעלים המציירים מצב אידיאלי שאליו שואף כל אדם עלי אדמות, ומימושו נחשב לאושר הגבוה ביותר.

זו המשמעות של הפסוק בתהלים: "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ", שמהלל מי שמשתוקק שבית ה' - יהיה ביתו שלו. לכן מתפלל דוד המלך: "שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיִּי" - זה הבית שבו אפשר להרגיש בבית. ביטוי רעיון זה - דוגמאות רבות לו במזמורי תהלים.

אני מאמין שחכמים בחרו בשם "ישיבה" כדי להבהיר שמדובר במהות שהיא ביתה של הנשמה היהודית. כשיושבים בישיבה, כל חוסר המנוחה של העולם משתתק. כל המחלוקת וההתרוצצות - המאפיינות את הטבע הפנימי שלנו, וגורמות לו להתנווד מעלה ומטה בין שמיים לארץ, להיות בתנועה מתמדת ולעולם לא להגיע למנוחה - פוסקות באחת. בנפשנו מתעורר רצון אחד - להמריא במעוף נועז אל ממלכת הרוחניות. כאן, בישיבה, הנפש מוצאת סוף-סוף את האווירה שבה סערותיה שוככות והיא נרגעת ואופפת אותה תחושה מלהיבה הגורמת לה לנשום נשימה עמוקה וכמו לומר לעצמה: "סוף-סוף אני בבית". הישיבה היא ביתם הרוחני של היהודים. כשיעקב ירד למצרים, הוא שלח לפניו את יהודה: "וְאֵת יְהוּדָה שְׁלַח לְפָנָיו... לְהוֹרֹת לְפָנָיו", כפי שמסביר המדרש: "לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה" - מקום עלי אדמות בלב העולם האלילי, שבו יוכל לשמור על ביתו הרוחני. הָעַם הַיְּהוּדִי היה עם נודד, אבל בזכות הקמת ישיבות בכל מקום במשך כל תקופות נדודיו, הצליח להינצל מן הגורל הנורא שנכון לעם נודד.

הלך הרוח הזה של הישיבה הוא משהו ייחודי. כדי להכיר אותו חייבים להיות בתוכו, לנשום אותו, להכירו היכרות אמיתית. מבחון - אי אפשר. האווירה השוררת בישיבה דומה לאווירה המתועדת בספר שמואל - האווירה בבית הספר לנביאים, שכל כולה להט והתלהבות. חניכי בית הספר הזה, בני הנביאים,

מצליחים לסחוף בהתלהבותם הלוהטת את שליחיו העוינים של המלך, ואפילו את המלך עצמו, גם הוא "נדבק" בה, ובלב מי שאינם מצליחים להבין מה אירע לו מתעוררת תהייה: "הֲגַם שְׂאוֹל בְּנִבְיָאִים"? הישיבה אינה מכירה במניעים הארציים כלל. המבט המעשי - הממלא את האוניברסיטאות החילוניות, שיש בו שאפתנות ודאגה לצורכי החיים - נדחק החוצה. איש איננו חפץ בו. הכול מתמקדים בתורה - בתורה עצמה ובה בלבד. שיקולי תועלת - כגון כוונה לזכות בהכשרה מקצועית שתסייע לפרנסה בעתיד - נעדרים לחלוטין, והיעדרם הוא שמאפשר שמירה על טוהר האווירה הרוחנית.

זהו עולם של הרוחניות הגבוהה ביותר, אך גם של שלוות הנפש העמוקה ביותר; של המתח החזק ביותר ועם זאת של החופש המלא ביותר; של הקידוש הדתי העדין ביותר ועם זאת של המחקר הביקורתי החד ביותר, הממלא ומספק את המוח והלב. השילוב המושלם בין כל העולמות האלה, הוא שמאפשר לכל כוחות הנפש לפעול בתוך הרמוניה טהורה. זהו הסיפוק הרוחני הגבוה ביותר שמצא את ביטויו בשורש יש"ב, שממנו נגזרת המילה "יְשִׁיבָה".

רק מי שנשם את האוויר הזה של הישיבה, מכיר בכוחה של היהדות לחבר שמיים וארץ, בכל מקום שבו מוקמת ישיבה חדשה. בכוח זה טמונים העושר והאושר של כל העולם היהודי. הקמת הישיבה במונטרה, בלב הפאר הטבעי הגדול של שווייץ, היא צעד הנוסף תקווה. לנגד עיניו של הרב בוצ'קו עמדה מטרה: לאפשר לשומעיו לקרוא בכל רגע את ספר א-לוהי הטבע, ובה בעת גם את ספר ה' שבתורה. הוא רצה שבעת ובעונה אחת יהדהדו בנשמתם ההוד הנצחי של האלפים והפאר המתנשא לנצח של חוכמת חז"ל. הדהוד נצחיות הבריאה ונצחיות התורה גם יחד, נוטע בלב תקווה - כאן תיווצר פיסת מולדת יהודית חדשה, ובה תמצא נשמתם הלוהטת של צעירינו היהודים את המזון המדויק שהיא זקוקה לו, המזון הרוחני של העם, המזון שמביא מזון.

אז אני מקווה שגם הישיבה במונטרה תהיה ראויה לשמה ותהיה מקום של קביעות, של מנוחה, של שלום ושל הרהור, ובקיצור: מולדת יהודית!

מות גיבורים של תשעים ושלוש מורות בית-יעקב ז"ל

"עַל אֱלֹהִים אֲנִי בֹכֶה עֵינֵי עֵינֵי יְרֵדָה מֵיָם..." (איכה א, טז).

בין האירועים הטרגיים הרבים של החורבן, התלמוד מספר על מסירות נפשם ההרואית של ארבע מאות נערים יהודים וארבע מאות נערות יהודיות שנפלו בשבי ושוביהם דרשו מהם לחלל את עצמם.

בנות ציון הטהורות והתמימות שאלו את בכור הבנים אם יזכו לחיי העולם הבא אם יזרקו עצמן לים כדי להימלט מחרפה וקלון.

התשובה לא איחרה לבוא:

"אָמַר אֲדֹנָי מִבֶּשֶׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְצֻלוֹת יָם" (תהלים סח, כג).

מייד בהישמע התשובה, באותו רגע ממש, קפצו כל הבנות אל בין הגלים. הים אימץ אותן אל חיקו וכיסה אותן, ובדרך הרואית זו נמלטו מן החרפה שעמדו להמיט עליהן מְעִיָּהן.

כשראו ארבע מאות הבנים את מסירות נפשן של הבנות, החליטו גם הם להקריב את עצמם, וקפצו ללא היסוס אל מי הים (מסכת גיטין נז).

השמיים בכו והמלאכים בכו, והשמש החשיכה אורה לאות אֶבֶל, אֶבֶל הקב"ה כעס עליה על שסירבה לזרוח (מדרש איכה).

רק שמונה מאות הילדים היהודים לא בכו. בשמחה ובגבורה עשו את המעשה, ביודעם שהם מקדשים שם שמיים לעיני האויב. ואכן האויב עמד מוכה הלם.

גיבורים וגיבורות צעירים אלה מונצחים בהיסטוריה היהודית. אנדרטה חיה ומכובדת מוקדשת להם בתלמוד, ופועלם מתנוסס אל על והפך לדגל הכבוד היהודי, לדגל הקדושה, הטהרה וההקרבה. היו שמונה מאות עקדות יהודיות....

פרשה מצמררת זו מצאה הד חי בקרב תשעים ושלוש מורות בית יעקב, שראו בה מופת לחיקוי. תשעים ושלוש אינטלקטואליות יהודיות, תשעים ושלוש גיבורות יהודיות, תלמידותיהם של המייסדים המפורסמים של "בית יעקב", שרה שְׁנִיָר וד"ר ליאו דויטשלנדר, שבעורקיהן זרם דם הגבורה של הקדושים היהודים העתיקים, פעלו גם הן ועשו אותו מעשה בלתי נתפס של גבורה, אותו קידוש השם על-טבעי. גם עליהן נגזר שכבודן יחולל, והן היו מוכנות - רק כביכול - לאפשר זאת. לקחו מהן את בגדיהן ואמרו להן שהחיילים יבואו אליהן בערב. אבל בערב, כשהגיעו החיילים, כל שמצאו היה תשעים ושלוש גופות קרות!

אותם חיילים שתורת הגזע זרמה בעורקיהם והייתה לבשר מבשרם, תכננו לבצע פשעים נגד ה"גזע" היהודי. מבחינתם, רק מה שהם אוהבים ורוצים הוא נכון, ומה שעד אתמול היה בבחינת טאבו, הפך היום לצו השעה.

בנות בית יעקב

הבנות היהודיות החלשות והתשושות היו חזקות יותר מחיות הטרף, ובשעת המצוקה הגדולה ביותר בחייהן, לא איבדו את רוחן ואת כוחות נפשן. רוחו של רבי עקיבא ורוחם של כל אבותיהם שמסרו את נפשם על המוקד התעוררה בהן ועוררה בהן את הגדולה העצומה של הנכונות למסור את נפשן על קידוש השם.

הן היו מוכנות לקפוץ אל בין גלי הים ולטבוע במצולות כאותן ארבע מאות בנות קדושות, אבל לא הייתה להן שום דרך להגיע אל הים. ובהיותן לכודות במקום שבו נלכדו, לא נותר להן אלא להרעיל את עצמן...

בפעם האחרונה באה אליהן רוחה של שרה שנירר והלהיבה את ליבן ונשמתן, ובעידוד הדדי הן קראו את "שמע ישראל". הן עוד הספיקו לומר את תפילת "צור תמים", וכשהפסוק "ה' נתן וה' לקח" על שפתותיהן, הן מסרו נפשן והשיבו לה' את נשמתן הטהורה.

תשעים ושלוש אימהות יהודיות לעתיד מסרו נפשן. תשעים ושלוש מנהיגות יהודיות אבדו לעמנו. שוב לבשו השמיים קדרות, שוב התאספו יחדיו המלאכים לבכות ולהתאבל, ושוב סירבה השמש לזרוח, ושוב ננזפה.

שרה שנירר וד"ר דויטשלנדר, שיללות המלאכים הקיצו אותם משנתם, קמים מקבריהם ומעירים גם את רחל אימנו, והם הולכים יחד בעקבות אסונן של תשעים ושלוש הקדושות היהודיות, המתפתלות מייסורים. הדמעות זולגות מעיניהם כמעין נובע שאיננו חדל, באומרם את הקדיש: יתגדל ויתקדש שמייה רבא...

בעוד האויב עדיין לועג, מורות "בית יעקב" לקחו עימן את נשמות תלמידותיהן ועלו לעמוד לפני כיסא הכבוד.

תשעים ושלוש עקדות לפנינו ולפניך. תשעים ושלוש הבנות היהודיות שהקריבו את עצמן לרצונך הקדוש, וכדברי נעים זמירות ישראל קיימו בעצמן "כִּי עָלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם" (תהלים מד, כג) ומסרו את נפשן. קבל אותן, בורא עולם, בכבוד ובהערכה, כפי שקיבלת את הקורבנות המקודשים של בית המקדש.

"שִׁפְךָ חֲמַתְךָ עַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ... אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ"
(ירמיה י, כה);

"תִּרְדֹּף בָּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי הַ" (איכה ג, סו).

בנות יעקב היקרות!

אנו מתאבלים עם ירמיהו הנביא.

עינינו מסרבות להתייבש, וסערת ליבנו אינה שוככת ואינה יודעת רוגע. הבנות היהודיות האלה לא מתו, הן ממשיכות לחיות בינינו. הן הבינו מה הם החיים האמיתיים ועזבו את הארץ כדי לשאת בגאון את הדגל הקדוש של התורה ושל הנשמה היהודית, כשהוא צח וטהור וחף מכל רבב. הן ידעו שהקרבן לא תהיה לשווא, שהן תהיינה למופת בתולדות אחריותהן, ודמן יזעק השמימה ויהיה כתב אישום ובו האשמה הנוראה ביותר. כמו דמם של הבל ושל זכריה הנביא, שהמשיך לזרום; דמן הוא דמם של "עשרת הרוגי מלכות" הקדושים, קדושים שמעולם לא נשכחו. וה' ישמע את זעקת הקדושות הצעירות האלה, ונקמתו תהיה נוראה...

ד"ר ליאו דויטשלנדר ז"ל

מנהל הסמינר למורות של "בית יעקב"

שהיה אורח קבוע בישיבת מונטרה וקיים שם כמה הרצאות

אלה הן בנות יעקב, והן יודעות היטב שבני דורן לעולם לא ישכחו אותן, ובזכות מעשה גבורתן, תיחקק דמותן - כפי שנחקקו דמויות אחריותהן הגיבורות מן התלמוד - באותיות של זהב בספר תולדות ישראל לנצח נצחים.

אין לרחם על גיבורות אלו, אדרבה יש לקנא בהן: הן תפסו את המשמעות האמיתית והקדושה של החיים. לרחמים ראויים מי שנאלצו להיות עדים לפשע

המביש, וכדברי הנביא:

"אַל תִּבְכּוּ לְמֵת... בָּכוּ בָּכוּ לַהֲלָךְ" (ירמיה כב, י).

גורלם של המתים איננו רע: "וְהַיְמָתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָּה" (קהלת ט, ה). המתים אינם יודעים ואינם מרגישים מאומה. הם חדלו מלסבול. אבל אנחנו עדיין חיים וחייבים לשתות את כוס התרעלה עד תוֹמָה. ומי יודע לכמה זמן עוד?...?

משמעות הייסורים

א

אנו לומדים בגמרא:

"אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו. פשפש ולא מצא - יתלה בבעול תורה" (ברכות ה"א).

אנשים המשתייכים לחוגים יהודיים ניסו בעבר ומוסיפים לנסות גם בימינו להבין את הסיבות לייסורים הפוקדים אותם. הם מנסים להתחקות על שורשם - מנסים, אך אינם מצליחים; הטענה הידועה שלפיה "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), אין בכוחה לשמש תשובה הולמת לדאגתם, ואין בה מזור לסבלם.

היום, יותר מתמיד, מאמר התלמוד "יתלה בבעול תורה" הוא המענה האחד שטמונות בו התשובות לכל השאלות המבקשות לברר "מה זה ועל מה זה?".

לא לה להתרחקו מלימוד התורה הקדושה - אולי אפילו התנכרו לה - חסרים הכללים המגדירים את הטוב ואת הרע על פי אמונת ישראל. מי שאינו הולך באור התורה, אינו יכול לזהות את הפרט באורחות חייו הזקוק לתיקון, ואם איננו יודע אותו, אזי ברי שגם את הדרך לתקנו אין הוא יודע. אנו נתונים במצב הדומה לחשכת הלילה: האורות סביבנו כבויים, ואנו איננו מסוגלים להבחין בין שחור ללבן, ואיננו יכולים למצוא מאומה בעלטה. המפתחות לחדרים שבהם נמצא מבוקשנו אבדו מאיתנו, ואיך נוכל למוצאם באין קרן אור, ואפילו דקה שבדקה שתאפשר לנו לראות?! זו כנראה המשמעות העמוקה יותר של הנאמר בגמרא: "פשפש ולא מצא..." באין אור, שומה עלינו להסתייע בחוש המישוש. לגשש, למשש ולפשפש. והגמרא ממשיכה: "פשפש ולא מצא - יתלה בבעול תורה". למען הסר ספק: לא את הייסורים יש לתלות בביטול תורה, אלא את אי-מציאת סיבתם: בטול תורה, ההתרחקות מן התורה, הם-הם הסיבה לאי-המציאה.

כולנו, לא רק היהודים הליברלים, צריכים להכות על חטא. כולנו אשמים בחטא בְּטוֹל תּוֹרָה. במשך דורות ויתרנו על תורתנו הקדושה עתיקת הימים לטובת תורה חדשה. עזבנו את בית המדרש ונתפסנו ליופי של בגדי התרבות; טיפחנו את כל הכרמים הזרים אבל כרמנו שלנו לא נטרנו⁴⁹, אף על פי שאותם היינו צריכים להציב בלב חיינו, ובהם היינו אמורים למקד את כל מחשבותינו, כפי שנאמר: "וְהָיְתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה" (יהושע א, ח). צעירינו האקדמאים הכירו לפני ולפנים את השבילים המתפתלים של כל מדעי העולם, אך את הדרך לעומק הוויות דאבני ורבא - איבדו. שפת התורה הפכה לשפה זרה לרבים מיהודי המערב, והתורה עצמה - לספר סתום וחתום בשבעה מנעולים ואיש כבר איננו מצפה שבניו המשכילים ישבו באוהלה של תורה וישקדו על לימודה. משוכנעים הם שהכניסה להיכל התלמוד מחייבת עזיבה מוחלטת של היכלי התרבות. מי יכול לקבל עליו להיכנס לשם? לכל היותר אידיאליסטים. היש בעולמנו אידיאליסטים כאלה? ושמה אֵין?!

אך כעת, לאחר ששערי התרבות נטרקו בפנינו ונותרנו בחוץ, הגיע הזמן שנודה באשמתנו - התנכרנו לתורתנו ולמי שִׁנְתָּנָה לנו, הזנחנו את לימוד התורה וחדלנו לנהל את חיינו על פי אמות מידה יהודיות, ובשל אשמתנו, רדפנו הגורל הרע ובא עלינו.

יש להבין: הודאה באשמה פירושה גם נכונות לשלם את המחיר. אנו יכולים לפרוע את החוב המוטל עלינו בשל האשמה - בחזרה להיכלי התורה ובהצתת תנועה דתית לתורה ולמוסר. על שומרי התורה והמצוות, שנשמו אוויר תורה בעבר, דווקא עליהם מוטלת היום החובה הדחופה להשליך את חבל ההצלה של התורה אל מי שהעלטה אופפת אותם ומאיימת להטביעם, אותם הממששים כעיוורים באפלה⁵⁰, מגששים בין שתי תרבויות בחיפוש נואש אחר מוצא, ואֵין.

כדי להצליח, חשוב להבין: בלי תורה לא יכולה להיות יהדות; לימוד התורה במקורות הוא תנאי לקיומה של היהדות בחיים, במעשה ובמחשבה. אדם ששואף

49. על דרך: "כְּרָמִי שְׂלִי לֹא נִטְרָתִי" (שיר השירים א, ו).

50. על דרך: "וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בְּצִהְרִים כְּאִשּׁוֹר מְשֵׁשׁ הָעוֹר בְּאַפְלָה וְלֹא תִצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶיךָ" (דברים כח, כט).

לבנות את חייו בארץ ישראל, חייב להתכונן לעלייה ארצה. עליו להכשיר עצמו לקראתה ב"הכשרה רוחנית" לקדושת הארץ. איך והיכן אפשר להשיג את השריון הרוחני הזה? בדרך אחת - בהכפפת כל זמנו ותוכניותיו של האדם לתורה ולמוסר; ובמקום אחד - בישיבה!

התלמוד מספר לנו שרבי עקיבא הפליג בים, ולפתע נקלעה הספינה למערבולת. מכוחות מים רבים החלה הספינה נמשכת אל המצולות - אדירים משברי ים⁵¹. זנח ר' עקיבא את הספינה הטובעת, נצמד ל"דף" (לוח עץ צף, קרש) והגיע אל החוף. גם אנחנו מוקפים היום במצוקים כבדים, מים רבים אופפים את נפשנו, ועוד מעט קט תהומות יסובבנו⁵². אנו מושיטים ידינו מקווים שיושלך לעברנו חבל הצלה ונוכל להיאחז בו ולהינצל. היש חבל כזה? יש ויש. אחד ויחיד - ה"דף התורני". הוא יהיה לנו לחבל הצלה. בעזרת ה"דף" - לוח העץ - ניצל ר' עקיבא; ובעזרת ה"דף" - העלה בספר - ניצל גם אנו. נאחז בו בכל כוחנו, ובעזרתו נוכל להימלט מכל סכנה. כל הנביאים וכל בעלי המוסר תמכו פה אחד ברעיון זה. לימדונו ששתי דרכים לפנינו - דרך התורה המבטיחה חיים, והדרך האחרת - בלעדיה - שאחריתה אבדון!

ונצטוונו: "וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים!" (דברים ל, יט).

אנחנו ניצבים בנקודת מפנה. מעולם לא היה המצב היהודי כה חמור וקריטי כפי שהוא היום. לשאלתנו: מדוע? - מדוע אנו לחוצים כל כך מכל הצדדים ואיננו רואים ישועה כלל? אנו מוצאים תשובה במחזור יום כיפור: "על חטא שחטאנו לפניך!" כי התרחקנו מא-לוהינו! אם רק נשוב לדרך הנכונה - לקב"ה, לתורה, לסיני - נשוב לחוות ניסים וישאל ייגאל מייסוריו:

"יָשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׂ עֲוֹנֵינוּ וְתִשְׁלֶיךָ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל־חַטָּאתָם" (מיכה ז, יט).

51. על דרך: "מקלות מים רבים אדירים משברי ים" (תהלים צג, ד).

52. על דרך: "אֶפְפוּנֵי מִים עַד נֶפֶשׁ תְּהוֹם יִסְבְּבֵנִי" (יונה ב, ו).

ב

האם האמיצה ושבעת מזבחיותיה

במסכת גיטין (נז ע"ב), התלמוד מגולל לפנינו סיפור על מעשה שאירע בתקופה של רדיפות קשות. זהו סיפור גבורה רב-עוצמה של אישה יהודייה אמיצה, הלא היא חנה, ושל שבעת בניה. כולם הובאו לפני המלך ונדרשו למרוד בה' ולעבוד עבודה זרה. הובהר להם שאם לא יעשו כדבר המלך – אחת דתם: להמית⁵³.

והינה, להפתעת המלך ושריו, הספר גבר על החרב: באומץ לב שאין דומה לו, דחו הבנים זה אחר זה את האפשרות לציית לצו המלך ולהציל את חייהם – והעדיפו להקריב את גופם ולא את נשמתם. מוטב להם, כך הבהירו, ללכת יחד אל מותם מאשר לנטוש את מוסר אבותיהם ותורת אימם.

כל מאמציו של המלך לשכנעם עלו בתוהו.

המלך עשה מאמץ לשכנעם: רמז לצעירותם וליופיים, הציע להם להתחשב בכל אלו ולא להשליכם אחר גוים כאילו נטולי ערך הם. הוא ניסה להניאם מהחלטתם, להיות נכונים לחלץ עצמם מהמוסרות, מהמסורות. גם שכר טוב הבטיח להם אם יאותו לחזור בהם. הם ישמחו אותן, ובתמורה יזכו בגמול ראוי. כל מאמציו היו לתוהו. המלך העלה חרס בידו. איום הגיליוטינה לא הפחיד, והשכר המשובח לא פיתה. הם היו נחושים ונותרו איתנים בעמדתם. לא עלה על דעת איש מהם להיכנע לרעיון העיוועים של המלך. הפקודה ניתנה, והבנים נטבחו זה אחר זה, גוף אחר גוף נפלו ארצה, וכל אחד מתבוסס בדם קודמיו שכבר נשפך לארץ כמים. כש"קריאת שמע" על שפתייהם, הלכו רבי עקיבא ורבי חנינא הצעירים בגבורה ובנחישות אל מותם...

האם, שכולה מכל ילדיה, עלתה לגג הבית ומשם השליכה את עצמה אל מותה. לפני שנשמה את נשימתה האחרונה, היא בירכה את ילדיה לשלום,

53. על דרך: "אחת דתו להמית" (אסתר ד, יא).

והטילה עליהם משימה-שליחות:

"בְּנֵי, לָכוּ וְאָמְרוּ לְאַבְרָהָם אֲבִיכֶם: אֵתָה עֶקְדָתְךָ מִזֶּבַח אֶחָד, וְאֲנִי עֶקְדָתִי שִׁבְעָה מִזִּבְחוֹת" (גיטין נז ע"ב).

מה ראתה אישה חשובה זו, בשעת מיתת ילדיה, לבוא חשבון עם אברהם אבינו?! לטעון כנגדו שקורבנה שלה עולה על קורבנו שלו כדי שבעתיים?! לכאורה - תמוה!

התמיהה מתפוגגת בעת שמתבוננים לעומק נפשה של האישה הגדולה הזאת: המתבונן מתרשם שהיא ניחנה באופי יציב ובכוח רצון אדיר; נפשה הייתה עשויה ללא חת והייתה נכונה לשאת הכול ולעשות הכול למען ה'. ולא זו בלבד: היה בה שילוב ייחודי של גדולה מוסרית פנימית וצניעות מוחלטת. בזכות כל אלו - יש להעלות את דמותה ואת מעשה ומעשה בניה על נס.

בחירתה לא נבעה לא מטירוף רגעי ולא הייתה פרי יוהרה: כל רצונה היה ללמד את הסובבים אותה אז וגם את הדורות הבאים, מניין שאבה את כוחה: מהאב אברהם ומהמזבח שהקים. על אותו המזבח, היא הרגישה חובה וזכות, להקריב את שבעת בניה. בזכות הכוחות שגילו האבות, מצאה היא, האישה החלשה, כוח בתוכה, והצליחה להוכיח שהיא צאצאית ראויה להם ונאמנה לה' יתברך. אברהם היה הראשון, חלוץ מסירות הנפש, שהוכיח את נכונותו להקריב. הוא היה דוגמה ומופת ומדריך עבורנו, והוא, שהיה מוכן להקריב את בנו יחידו, העניק לחנה את הכוח להקריב את שבעת ילדיה על קידוש השם...

כאן יש לנו האידיאל הגדול של החיים, שכל מה שיש לאדם לא-לוהים הוא, ושהאדם חייב לקבל זאת.

כזה היה גם גורלו של איוב! אבל בניגוד לאיוב הם הפכו הכרח לסגולה, ועל ידי הצרות שאיתם התמודדו, היהודים האלה התנשאו לגבהים של חיים שלא חלמו עליהם.

לעיתים קרובות ניסו אויבינו להבין את מסתרי החיים היהודיים. מניין יש לעם הזה כוח כה רב לשאת את כל הייסורים והעינויים ולהמשיך לעמוד על שלו ולא

להיכנע לאויביו? תעלומה. מעולם לא נתנה להם החידה מנוח, ובכל זאת מעולם לא הצליחו להגיע לפתרונה, ואת סוד העם המוזר – לפענח.

הסוד הזה הוא העקדה! כאשר עמד רבי חנינא בן תרדיון עטוף בספר תורה, ונשמתו כבר עושה דרכה אל מחוץ לגופו, הוא פנה לתלמידיו, המזועזעים ממותו הנורא, ואמר להם: "גְּוִילִין נִשְׂרָפִין וְאוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת" (עבודה זרה יח ע"א).

רק הקלף, הגוף – נשרף. אבל האותיות, הנשמה – עולות השמימה, לא-לוהים.

גם כאן יש לנו דמות ענקית! הוא שתה מכוס התרעלה ועלה בטהרה השמימה לגבהים שאין לשער. הוא קיבל על עצמו את הגזרה הא-לוהית ודרכה הגיע לשלמות. וכך אומר נעים זמירות ישראל: "אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ יָהּ וּמִתּוֹרַתְךָ תִּלְמְדְנוּ" (תהלים צד, יב).

א-לוהים שולח ייסורים לבני האדם למען ילמדו מהם. עליהם לזהות בהם את יד ה', לתקן דרכיהם ולהתאים את מעשיהם לתורה. אדם צריך לחפש את הפגמים שלו אפילו בעזרת זכוכית מגדלת, החל מהעיקרון "יִתְּלָה בְּבִטּוֹל תּוֹרָה" ולכן תמיד להפנות את האצבע המאשימה כלפי עצמו. ומי שמבין כך את התורה ומסתכל בראי הזמן בצורה נכונה, מבין גם את משמעות הייסורים! "מוֹסֵר ה' בְּנֵי אֵל תִּמְאָס וְאֵל תִּקָּץ בְּתוֹכָהֶם: כִּי אֵת אֲשֶׁר יֶאֱהָב ה' יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֵת בֶּן יִרְצָה" (משלי ג, יא-יב).

ג

בשעה קשה

חז"ל אומרים:

"אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה" (סנהדרין ז ע"א).

השאלה הראשונה שנישאל כשנעמוד לפני בית דין של מעלה, ונצטרך להשיב עליה, היא אם אנחנו וצאצאינו עסקנו בתורה.

התלמוד גם אומר (ברכות ה ע"א) שאם האדם סובל כל הזמן ייסורים קשים, עליו לתלותם בעובדה שאיננו לומד כפי שהוא מצווה.

גם ירמיהו הנביא תולה את החורבן ב"עזיבת התורה", ובמילותיו: "על מה אבדה הארץ... על עזבכם את תורתי" (ירמיה ט, יא-יב).

חז"ל לימדונו: "אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב מכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה" (משנה, אבות ו, ב).

היום, כאשר אנו מביטים בעיניים פקוחות באירועי הזמנים הכל כך נוראים שלנו, ורואים את ים הסבל ומבול הייסורים המאיימים לשטוף אותנו ולהטביענו, אנו מבינים שכל הצרות באו עלינו רק משום שביישנו ואכזבנו, משום שנטשנו את הטוב שהקב"ה הפקיד בידינו - את התורה, ככתוב: "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלו" (דברים ד, ל).

בעקבות קריאת הזמן, התעלמנו מקריאתו של ה' עד שאסון פקד אותנו, פקח את עינינו והוכיח אותנו: "שובו בנים שובבים" (ירמיה ג, כב), "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (הושע יד, ב).

שובה, ישראל, אל אלהיך, אל תורתך, אשר פרנסה אותך בכל הזמנים הקשים לאורך הדורות.

התורה היא יסוד החיים שלנו ושל ילדינו, היא הכוח הקמאי של הנשמה הלאומית היהודית. היא שעמדה לצידנו ולצד אבותינו ושמרה עלינו זקופים

מקדמת דנא ועד עצם היום הזה. ואולם אנו התנתקנו מן התורה וניתקנו ממנה, ללא רחם, גם את ילדינו. מכרנו את תורתנו ושכחנו את אֱלֹהֵינו, במחיר הבטחה לקיום שלא הייתה אלא הבטחת שווא לקיום אשלייתי.

הבית היהודי "בַּעַר בָּאֵשׁ". יש רק דרך אחת לישועה, והיא חזרה בתשובה שלמה אל התורה. רק בעזרתה נוכל להציל את הבית היהודי כל עוד "אֵינָנו אֶפְלִ" ⁵⁴.

כשהמבול שטף את הארץ, נח מצא מקלט בתיבה. גם אנחנו חייבים למצוא מקלט בתיבה, בארון האֱלֹהִים, בבית המדרש. כשנסתופף בין כתליו ונעלה מחדש את נר התמיד ונאפשר לניצוץ הקטן שלנו להתלקח ולהפוך ללהבה אֱלֹהִית, רק אז נַחֲיֶשֶׁה מִפְּלֹט לָנוּ מִרוּחַ סַעָה מְסַעֵר של זמננו ⁵⁵.

עד מתי נמשיך להתעטף באפלה? עד מתי נוסיף להעלים עינינו מהאמת הנצחית ומאור ה"?! מי ייתן שהלחץ הכבד של תקופתנו יהיה הכוח שיניע אותנו לחולל שינוי, לפקוח עינינו ולהיחשף לאור המנורה האֱלֹהִית, האור הדולק מכוח "אש דת" - אש הדת.

הבה נפתח מחדש - בתוכנו - פתח לתורה העזובה והדחויה, ואז יאיר ה' עלינו באורו ויִזְכֶּה אותנו בברכתו: "וְיִהְיֶה נֶעֱם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ" (תהלים צ, יז).

54. על דרך: "וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנָה בַּעַר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנָה אֵינָנו אֶפְלִ" (שמות ג, ב).

55. על דרך: "אֲחִישָׁה מִפְּלֹט לִי מִרוּחַ סַעָה מְסַעֵר" (תהלים נה, ט).

מסמכים שמדברים בעד עצמם

מכתב מנשים פולניות אל

גנראל שיקורסקי⁵⁶

(מתוך עיתון פועלי ארץ ישראל "דבר", מיום 14 בינואר 1943)

ורשה, אוגוסט 1942.

אדוננו הגנראל!

לא ברכה בלבד אנו מריצות אליך ליום חג החייל אלא אף את הרפורט הצבאי שלנו, שכן אנו רואות את עצמנו חלק בלתי נפרד מצבא פולין הלוחמת. היננו הצבא. עם קרובינו ואיתכם אנו נאבקות יום-יום, יומם ולילה, ללא שום הפוגה או מנוחה קלה. רצוננו שתדע זאת, שתזכור זאת.

רצוננו כי בשובכם אלינו תמצאו בתים ולא עיי חורבות, בני אדם חיים ולא גופות מתפוררות ברקבונן. לפיכך אנו משוועות בעוד מועד.

[אנו מודיעות: נשקנו היחיד במלחמתנו עם האויב - השתיקה.]

אנו שותקות כשחוטפים בלילות את בנינו ואת בנותינו לעינויים, כשסרדיוט גרמני יורה בחוצות העיר בגולגולות ילדים, כשילד יהודי פושט יד טובע בתוך בורות השופכין של בתי המחראות, כשמרוצצים את גולגולת האם במוטות ברזל על שהבריחה פת לחם לפי הטף.

אנו שותקות כאשר יורים על בעלינו, כשתולים אותם בתחנות הרכבת ערוכים

56. בכתבה המקורית בעיתון דבר, היתה הכותרת הראשית שהופיעה באותיות גדולות: "זעקת אמהות מגיא הדוי, היסורים והכליה" (הערת המתרגם, שגם מצא לנכון להשתמש בנוסח המקורי של המכתב כפי שפורסם. המשפט בסוגרים מרובעים [...] לא הובא בתרגומו של הרב.).

בשורה של הולכי צלמוות, כשמאלצים אותנו אותנו בדחיפות של קתות הרובים להתייצב ולהסתכל במוותם - כך היה בראקא, כך היה בשלזיה, וכך בחבל פוזנא⁵⁷.

כזה הוא המצב במזרח מאלופולסקה⁵⁸.

חומות בתי הכלא בוורשה, ראדום, קרקוב, ז'שב ולובלין מהדהדות בזעקות הלכודים. לא רק גברים ונשים דחוסים יחד. גם ילדים. כל ריקון המוני של בתי הכלא האלה הוא סימן עבורנו: הולכים למחנות, הולכים אל המוות, התור שלנו מתקרב, תכף גם הוא יגיע.

רכבות צפופות עוברות בתחנת הרכבת של ורשה וחוטפות את נערינו. אנחנו ניצודים כמו חיות בר ברחובות הערים והכפרים. במשך שבועות אנו עדים לטבח המוני. יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, חודש אחר חודש, אנשים ובני משפחותיהם נרצחים, נשים לעצמן, גברים לעצמם, ילדים לעצמם.

ורשה, לבוב, קרקוב, לובלין, פֶּשְׁמִיֶּשְׁל, מאה ערים קטנות ומאות כפרים התרוקנו מיושביהם. קוראים לזה "חיסול האלמנטים היהודיים". אנחנו קוראים לזה רצח המוני. יום אחר יום הם מובילים עשרות אלפי אנשים מוורשה, יום אחר יום הם לוקחים אלפים מערים אחרות לבלז'ק, סוביבור וכו'.

אלפים מומתים בגז, כשהם נושמים את האדים העולים מהסיד שנשפך כמים על רצפת קרונות הברזל, ואחרים - באש מקלעים. ואפילו הותירה אש זו את הירוים חיים למחצה, הם נקברים ומעובדים לכימיקלים עבור מפעלים כימיים.

משפחות שלמות משתגעות וקופצות מהחלונות הגבוהים ביותר של בתיהן, עם הילד הקטן שלהן בידיהן. ילדים משתגעים ממה שהם רואים ובורחים. ברחובות הגטו עומדים חיילים גרמנים, לטבים, ליטאים ואוקראינים ויורים עליהם כאילו היו במסע ציד ונשקם מכוון אל ברוזי בר.

בלובלין, התליינים הגרמנים זורקים ילדים מהחלונות הגבוהים ביותר אל הרחובות. בעיירות הקטנות, מול חלונות בתינו, צועדים בכיכרות טורים ארוכים

57. מכאן ואילך, תרגום של מאמר הרב עצמו.

58. בפולנית Małopolska. מופיע בעברית לעיתים גם בצורות "פולין זוטא", "תת-פולין", "פולין הקטנה".

של אנשים: יהודים המובלים אל מותם. ועל פני הרכבות הארוכות האלה
מהדהדת שריקת הגסטפו.

חיסול היהודים מתקרב לקיצו. כבר נאמר שלא רק הזקנים המשוטטים
ברחובות, אלא גם אלה שעדיין יש להם בית נידונו למוות. ולכן נרעד מחר על חיי
הורינו, כפי שאנו חוששים היום לחיי ילדינו.

בלובלין הם תמיד מסיעים עדרי אנשים לקרונות בקר ולוקחים אותם למקום
לא ידוע. אנחנו צריכים לצפות לנורא מכל יום אחר יום.

הפוגרומים המודרניים

(דו"ח הנשיונל ריווי, [National Review] לונדון, ינואר 1943)

ממשלת פולין בלונדון פרסמה דו"ח שממנו אפשר ללמוד, ולכל הפחות לקבל מושג על האופן שבו הגרמנים משמידים את האוכלוסייה היהודית. לפני המלחמה היו בפולין שלושה מיליון יהודים, והיום נשארו שניים בלבד. מיליון בני אדם הושמדו בצורה כה אכזרית שקשה לספר, אבל מכיוון שההשמדה עדיין מתרחשת ולא פסקה, חשוב שנבין את הגרמנים טוב יותר ממה שהבנו אותם עד כה, שכן מחובתנו לדעת מה קורה באירופה הכבושה.

ורשה היא רק דוגמה אחת למה שקורה בכל מקום. בנובמבר 1940 גורשו כל יהודי פולין שחיו באזור ורשה מבתייהם ורוכזו בגטו. הגטו היה אטום ושמור. היהודים לא הורשו לצאת ממנו, מנות המזון שסופקו להם היו עלובות ויקרות, ומגפות התפשטו בגטו, בעיקר בחורף הקר - טיפוס הבהרות, טיפוס ושחפת פרצו בחורף 1940-1941 וגם בחורף 1941-1942. רבים חלו ולא החלימו, והתמותה הייתה גבוהה. "יום אחר יום", נכתב בדו"ח, "נמצאו עשרות גופות ברחובות".

שיעור הילודה ירד לאפס, אבל אוכלוסיית הגטו נשארה קבועה ועמדה על כ-370,000, כי ככל שיהודים מתו בפנים, הובאו אליו יהודים חדשים מגרמניה ומהולנד. הדיכוי התעצם. כשהחלה מלחמת רוסיה-גרמניה גבר עוד דיכוי היהודים. רציחות המוניות רבות בוצעו בכל רחבי פולין. "יותר מ-50,000 יהודים נרצחו בעיר וילנה, 14,000 ברובנו ו-50% מהאוכלוסייה היהודית בלבוב". הטרור התפשט מערבה.

"שיטות ההשמדה השתכללו, ובמרוצת הזמן התפתחו עוד ועוד שיטות חדשות: המתה בגז רעיל נוסתה על 10,000 איש בחלם. ליד בלז'ץ הוקם מחנה שייעודו - הוצאה להורג באמצעות חשמל. בתוך חודש בערך, במרס 1942, הוצאו להורג 80,000 יהודים מלובלין, לבוב וקייילצה. מתוך 30,000 יהודי לובלין

נותרו רק 2,500, 70 מהם נשים. כדי לייעל את תהליך ההשמדה, גורשו היהודים ממרכזי האוכלוסייה הקטנים יותר ורוכזו בערים הגדולות. במהלך הגירוש הזה לבדו קיפחו את חייהם כ-10%."

שיטות גרמניות

היטלר מאיים להשמיד את כל היהודים באירופה. כשיצא בהצהרה והכריז על כוונותיו, קשה היה להאמין שמדובר באיום של ממש. נדמה היה שהתבטאויותיו אינן אלא מילים הבוקעות מפיו של אדם שאיננו שפוי, והן פרי טירוף שאחז בו. ובניגוד למחשבה הזאת, מתברר שהאיום אמיתי. והוא גם מוצא מן הכוח אל הפועל. המשימה מבוצעת בקור רוח ובהתאם לתכנון קפדני, כראוי לעם הגרמני ובהסכמתו המלאה. הרי בלעדיו אין שום דרך להשלימה. ב-21 ביולי 1942 נכנסה המשטרה הגרמנית לגטו ובו ביום רצחה את כל האינטלקטואלים היהודים בבתייהם; למחרת ניתנה פקודה ולפיה מעתה ואילך, יגורשו בכל יום מן הגטו 6,000 יהודים, ובהם גברים, נשים וילדים. מילוי הצו נמשך כסדרו, אך במרוצת הזמן מספר הנפשות שנקבע בו - הוגדל. ב-24 ביוני 1943 רוכזו באתר הגירוש 10,000 איש, ובכל יום לאחר מכן רוכזו עוד 7,000.

אכזריותה של המשטרה הגרמנית לא ידעה גבול. גוש שלם של בתים הוקף, ואז התחיל הירי: כל מי שלא יצא במהירות סבירה לטעמם או ניסה להסתתר - נורה מייד; גם כל החלשים, הזקנים והנכים נהרגו בבתייהם. לא היתה כל התחשבות במשפחה...

"במהלך ההעמסה, נכתב בדו"ח, "הפרידו הגרמנים את כל הזקנים והחולים שנמלטו עד כה, הסיעו אותם ישירות לבית הקברות היהודי, ושם הרגו אותם".

אחרי שהזקנים וחסרי הישע נהרגו, יכלה המשטרה הגרמנית להתפנות למשימתה הגדולה ולהשלים את הרצח רחב ההיקף שעדיין המתין למבצעיו. "...העמיסו את היהודים הנותרים בקרונות משא, 120 אנשים נדחסו בקרון היכול

להכיל לכל היותר 40 איש. אנשים נחנקו מחוסר אוויר, אבל הקרונות נאטמו והרכבות התחילו לנוע. רצפת הקרונות כוסתה בסיד כלורי. את הדרך שעשתה רכבת כזו סימנו הגופות הפזורות לאורך המסילה. המגורשים נלקחו לשלושה מחנות הוצאה להורג: טרבלינקה, בלז'ץ וסוביבור. שם פרקו את הרכבות, הפשיטו את המגורשים והותירו עירומים, ואז הרגו את כולם, כנראה בגז רעיל או בחשמל. כדי לקבור את הגופות הובא לטרבלינקה מחפר גדול, והוא הופעל ברציפות, ללא הפוגות. צחנת הגוויות הנרקבות התפשטה במרחב, וכל האיכרים שמשקיהם היו מרוחקים מגיא ההריגה בטווח של שלושה מייל, לא עמדו בתחושת הקבס שאחזה בהם ונאלצו לברוח. מלבד טרבלינקה, ישנם גם מחנות בלז'ץ וסוביבור. לא ניתן היה לקבוע אם מי מהמגורשים נותר בחיים. יש לנו רק דיווחים על חיסולים". גירויים ורציחות המוניות אלה נמשכים ללא הפרעה. מאז יולי עד 1 בספטמבר 1943 גורשו מגטו ורשה כ-250,000 איש.

החיסול

והינה תיאור נורא שהגיע מעדות של גרמני שהועסק במחנה ההוצאה להורג בלז'ץ. המחנה ניצב סמוך לתחנת הרכבת ומוקף כולו גדרות תיל. כאשר מגיע מטען של יהודים, הוא מוסע על מסילה צדדית למקום שבו מתבצעת ההוצאה להורג בחשמל. הגברים מוכנסים לצריף מימין, הנשים - לצריף משמאל. שם הם צריכים להתפשט.

"אחרי שמתפשטים, שתי הקבוצות עוברות לצריף שלישי שבו יש פלטה חשמלית. שם מתבצעת ההוצאה להורג. לאחר מכן מובלות הגופות ברכבת עד לתעלה שעומקה כשלושים מטרים. הרכבת עוצרת, והגופות מושלכות ממנה אל התעלה. את התעלה הזאת חפרו כמובן יהודים, וכשהשלימו המלאכה שנכפתה עליהם הוצאו להורג ולא נותר מהם שריד ופליט. גם האוקראינים, האחראים לשמירה, ייהרגו ברגע שיסיימו את משימתם". השפעת מעשי הטבח ההמוניים

הללו, שאין מנוס מהם, מסופרת על ידי היהודים עצמם בנספח לדו"ח ממשלת פולין.

שוטר פולני דיווח שהיהודים הפכו פסיביים למדי: הם נשברו פיזית באופן כה מוחלט עד שהם יוצאים מחוץ לתורם כדי להביא את סבלם אל קיצו מהר ככל שיוכלו. יהודים רבים השתגעו. הפתק הבא, שנכתב על ידי אחת מקבוצות המחתרת בפולין, מבטא את רגשותיו של העם הפולני שחייב היה להיות עד לזוועות אלה.

כמעט בלתי נסבל אפילו לקרוא את הסצנות המתוארות, שהכותבים עצמם היו עדים להן. הם מתארים כיצד מעמיסים את הרכבות המובילות את היהודים אל מותם. "ילדים שאינם חזקים מספיק כדי ללכת, מועמסים על עגלות. ההעמסה כל כך אכזרית שרק מעטים מגיעים בחיים למסלול הסופי. אימהות משתגעות בראותן את המחזה המחריד, שהן אנוסות לצפות בו. מספר אלה שהשתגעו מייאוש ואימה זהה למספרם של המומתים בירייה. קרונות רכבת ממתינים על הפסים הצדדיים. התליינים דוחסים עד 150 איש לכל אחד. שכבה עבה של סיד כלורי, שעליו נשכבו מים, מכסה את רצפת הקרונות.

דלתות הקרונות אטומות. לפעמים הרכבת יוצאת מייד לאחר ההעמסה, אבל לפעמים היא עומדת על מסילה צדדית במשך כמה ימים. לאיש לא אכפת ממנה ומהמטען שבקרונותיה. האנשים דחוסים ואין שום מרווח בין איש לאיש. כולם דחוסים, דחוקים, צפופים מבלי יכולת לזוז. ומי שמת? מת. ונותר על עומדו. אין לו שום אפשרות לצנוח ארצה. כל המתים עומדים כתף אל כתף עם החיים, וגם הם - חיהם הם רק עניין של זמן. הם מתים לאיטם: אדי הסיד הכלורי חודרים לדרכי הנשימה, אוויר - אין, וגם מים ומזון לא מוכנסים לקרונות. איש לא יוותר בחיים. כאשר הרכבת תצא סוף-סוף לדרכה, יהיה זה מסע הלוויה: כאשר תגיע הרכבת העמוסה ליעדה, יהיו בקרונות גופות. גופות ותו לא."

טוב עשו ממשלת פולין והמועצה הלאומית הפולנית כשהודיעו לנו על הזוועות שביצעו הגרמנים בארצם. הם פרסמו את הדו"ח שלהם כי הם מקווים שהוא "יזעזע את מצפון העולם". גם אנחנו מקווים שכך יקרה, ומקווים גם שהתמונה שהם מציירים תיחקק בתודעת האנושות וגם כשהמלחמה הארורה תסתיים - היא לא תישכח לעולם.

"מדיניות צמצום האוכלוסין" הגרמנית בפולין

הצהרות ממשלות בריטניה וארה"ב

(מתוך ה"נציונלצייטונג" של באזל, גיליון 400, מיום 31 באוגוסט 1943)

ממשלת בריטניה מאשרת בהודעה רשמית כי גרמניה "מרוקנת באופן שיטתי באמצעות גירושים והשמדה" את המחוז הפולני לובלין, על שני מיליון תושביו, וגם רצועת שטח רחבה העוברת לכל אורכה של פולין. בהודעה שפרסם משרד החוץ נכתב: "ממשלת בריטניה קיבלה מידע אמין על הפשעים שביצעו הפולשים הגרמנים נגד האוכלוסייה הפולנית. מאז סתיו 1942, רצועת שטח המשתרעת דרומה ממחוז ביאליסטוק לאורך נהר הבוג מרוקנת מאוכלוסייתה באופן שיטתי.

ביוני 1943 הורחבו אמצעים אלה כמעט לכל פרובינציית לובלין, שם גורשו או הושמדו מאות אלפי אנשים. צעדים אלה מתבצעים באכזריות הגדולה ביותר. רבים מהקורבנות נהרגו במקום. האחרים מופרדים זה מזה. גברים בני ארבע עשרה עד חמישים מגיעים לגרמניה כדי לעבוד. חלק מהילדים נהרגים במקום, אחרים נקרעים מהוריהם ונלקחים לגרמניה כדי "לחנכם מחדש" להיות ילדים גרמנים, והם נמכרים למתיישבים גרמנים או מועברים למחנות ריכוז עם נשים וזקנים.

הלהבה עולה

א

משה ותורתו אמת

התלמוד במסכת בבא בתרא (עד ע"א) מביא סיפור מעניין מאוד על הקבר המסתורי של קורח:

רבה בר בר חנה מספר שפעם אחת, כשהיו הולכים במדבר, ערבי אחד הראה לו את קברו של קורח. לתדהמתו הרבה הוא הבחין בענן עשן סמיך העולה מן הקבר, ובתוכו התלקחה להבה חזקה.

הערבי אמר לו להצמיד את אוזנו לקרקע, וכשעשה זאת, הגיע לאוזניו קול הקורא שוב ושוב ללא הרף: "משה ותורתו אמת והם בדאים". משה ותורתו הם אמת נצחית, אבל אנחנו, קורח ועדתו, שקרנים ובוגדים, ואכן היינו ראויים לעונש שהושת עלינו.

כשלושת אלפים שנה חלפו מאז רעדה האדמה וקברה תחתיה את קורח ועדתו, והינה הקבר טרם נסגר, עדיין עולות ובוקעות מתוכו זעקות שוד ושבר, הבערה בתוכו נמשכת, והלהבה והעשן מיתמרים ועולים, ובתוכם גם קולם של החוטאים המתוודים על חטאם ומודים: "משה ותורתו אמת". רעד הרב המפורסם למראה המוזר הזה וחשב לעצמו: כמה רע לאנשים שהמודעות לחטאם מתעכבת כל כך ומאחרת להגיע; הינה כאן חטא שגם אחרי שנים כה רבות, טרם זכה לכפרה.

קורח הבין את חטאו מאוחר מדי. הוא הבין מאוחר מדי שמרידה במשה פירושה מרידה גם בתורה. והוא ניסה, וגם את זאת עשה מאוחר מדי, לכפר על אשמתו בצער ובחרטה כנה.

על הכול אפשר לכפר ואפשר לסלוח, גם על המעשה החמור ביותר, כמו שאומר הנביא:

"מַחִיתִי כָעֵב פְּשָׁעֶיךָ וְכַעֲנֵנִי חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גֹאֲלְתִּיךָ" (ישעיה מד, כב).

אפשר - אבל בתנאי: בתנאי שהחרטה והצער מגיעים בזמן הנכון. ה' נתן לנו מתנה נדירה, "תשובה" שמה: יש בה שיבה, הבחנה, רדיפה אחר הטוב ותשובה מהרע. הניסיונות הקשים והייסורים הקשים, דווקא הם, דוחקים בנו לחזור בתשובה, כפי שאומר נעים זמירות ישראל: "תֵּשֶׁב אָנוּשׁ עַד דְּכָא" (תהלים צ, ג) - עד דכדוכה של נפש.

האותיות **דכא** מודגשות כמו **דם** כפירה אשת איש. מילים אלה רומזות לחטאים החמורים ביותר: רצח, עבודה זרה וניאוף, לומר לך שהתשובה מועילה גם במקרים אלו. החזרה בתשובה מועילה לקרב את האדם אל בוראו. אבל הכול בזמן הנכון. לפני יום כיפור או לפני המוות. אחר כך, אין עוד מה לעשות...

אם אדם מצליח להגיע לפני מותו להכרה בחומרת מעשיו, לזהות את עומק החובות שנקלע אליהם ולהבין שהוא על סף "פשיטת הרגל", ומייד משנס מותניו ופועל לשיפור ה"מאזן" - למאמץ להקטין את יתרת החובה שלו, באמצעות הגדלת היתרה בעמודת ה"זכות", היינו באמצעות "התשובה" - הוא מכיר בטעויות שעשה, מודע לחומרת מעשיו ומודה בה, ולא זו בלבד אלא עוזב את הדרך הישנה והשגויה ובוחר בדרך חדשה, ישרה ונכונה בחיים - אזי הוא ניצל.

הרי אפילו קין, שהרג את אחיו, השתקם לפני ה' על ידי תשובתו, ואמר לקב"ה בענווה שלמה **"גְּדוֹל עֲוֹנִי מִנְשׂוֹא"** (בראשית ד, ג).

אבל מי שמחמיץ את ההזדמנות האחרונה, מסיים את חייו ועוזב את העולם הזה כשהוא עמוס חובות, אין לו שום סיכוי להשתקם אי פעם לפני ה', הוא מת אשם, ואחר כך, כמו קורח, הוא יזעק לשווא: **"משה ותורתו אמת"**.

ב

"על-חטא" שלנו

היום העולם כולו הפך לקבר בוער, ומהקבר הזה עולה להבה אדירה, שסוחפת את הכול, מאיימת לכלות הכול ונדמה שאין דבר שיוכל להימלט ממנה.

היא מתפשטת בכוח אכזרי מקצה העולם ועד קצהו, ובשום מקום אינה נעצרת.

הכול כבר עולה בלהבות: היבשת והמערב, ממדינות הים התיכון ועד למדינות האוקיינוס השקט. ושעת החורבן המוחלט דוהרת לקראתנו והיא הולכת וקרבה אלינו ותכף תשיגנו...

ובכל זאת, עדיין פתוחה לפנינו דרך אחת לישועה, והיא ההכרה המוחלטת בכישלון שנחלנו, כישלון חרוץ ומר. הגענו למישור המשופע, וזינקנו למטה... "על חטא שחטאנו לפניך"...

לאחר שהבנו את הטעויות שלנו, עלינו להרגיש צורך לעשות תשובה, עלינו להתקרב מחדש לקב"ה, ללמוד את תורתו שממנה התרחקנו עד כה ובמשך זמן כה רב, לדבוק בה ולקיים מצוותיה.

עלינו להיזכר בזאת ולפעול כל עוד עומד לרשותנו הזמן, כל עוד המעשה אפשרי, כל עוד לא הגיעו חיינו אל קיצם. עלינו לזעוק כמו קורח: "משה ותורתו אמת". משה ותורתו הם אמת נצחית, אבל היינו עיוורים ובשל עיוורוננו לא הצלחנו לראות את האמת ולהכיר בה. מכרנו את האמיתות הנצחיות תמורת נזיד עדשים, תמורת ערכים הזויים. אימצנו תרבויות שקר והעדפנו ליהנות ממתקי חיים מפתים ותמורתם ויתרנו על "תורת חיים". וכך הגיעו הייסורים - הייסורים שאת משמעותם לצערנו איננו רוצים להבין, ולצערנו איננו יכולים עוד להבין. אנו שואלים בתמימות "מדוע?", ובלשונו של פייטן מפייטני הקינות לתשעה באב (קינה י"ז):

"הוי. את מה שהקראם מודיעים ואת מה שעשו לא מודיעים..."

אנו מבכים את סבלותינו, אך מכסים את אשמתנו ומתעלמים מפשעינו...

האם אנחנו באמת מאמינים שאנחנו חיים בעולם חופשי (הפקר) שבו הכול מותר?! האם אנו מאמינים שאין פירות אסורים בגן העדן הזה, ואנו יכולים ליהנות מהם מבלי לצפות לעונש?!

האש עולה ולהבותיה מיתמרות לשמיים. העננים מתעבים והשמש מחשיכה. לא נוכל לראות או להרגיש את מה שקורה סביבנו...

אנחנו מעדיפים לשקוע באדמה הרועדת מאשר להתוודות על חטאינו ולהודות בפה מלא: "משה ותורתו אמת".

אין הודאה זו אלא תפילת "על חטא" המוכרת, תפילת הווידוי שבמחזור הישן. אותה עלינו לומר היום. למרבה הצער, הנוסח הישן אכן קצת "מיושן": יש היום חטאים חדשים, עוולות חדשות ועבירות חדשות, שהישנות נראות לעומתן, כאילו הן מצוות.

אין אלו עוד חטאים אישיים שאנו עושים שלא מרצון. לא ולא. אלו חטאים המוניים, וכדי לשוב בתשובה מהם עלינו לומר באופן עמוק ואינטימי "על חטא" חדש, משותף.

החטאים השתנו, עברו מודרניזציה, הם קיבלו אופי מסוכן, כמעט חסר גבולות, והם מבזים את האנושות כולה.

ולעומתם, הדרך לתשובה - נותרה כשהייתה, ללא שינוי. תשובה היא תרופה עתיקה, בדוקה ויעילה! "שובה יִשְׂרָאֵל!"

אנו מאמינים, ובוודאי איננו טועים, שכל ההתרחשויות האלה מקרבות אותנו לימות המשיח. כל הסימנים מצביעים על בואו הקרוב של המשיח. מהפך עולמי ו"מלחמת גוג ומגוג" של כולם נגד כולם. מהחורבן הזה של העמים יש רק מוצא אחד - גאולה באמצעות משיח, גאולה לפי ההשקפה היהודית, גאולה עולמית. כעת, לאחר שכל הסוגים החדשים של "סדר עולמי" נכשלו לחלוטין, ישועת כדור הארץ יכולה להגיע בדרך אחת ויחידה - מתוך סדר עולמי אֵלֹהִי וצדק אֵלֹהִי.

האם אנחנו מוכנים לסדר העולמי החדש הזה?

האם אנו מוכנים לימות המשיח?

האם יש לנו הכלים הדרושים כדי לפגוש משיח?

האם אנחנו רוצים לבנות סדר עולמי חדש על חורבות הישן?

אנו זועקים להפנות את המטפים אל מקור השרפה המתפשט להחריד, ועם זאת אנו חוסמים את מקורות המים הנחוצים כל כך לכיבוי האש...

יש רק דרך אחת להתמודד עם האסונות, יהיו אשר יהיו: תשובה!

ניסינו לכבות את האש בשלל דרכים ואמצעים ונכשלנו. מתברר שכל שעשינו היה ללבות אותה, לשפוך שמן על להבותיה, להזינן ולהגבירן.

ג

איפה הנביאים שלנו?

בימי קדם, הנביאים הפצירו בנו לחזור בתשובה. מישעיהו ועד מלאכי נמתח חוט אחד של תשובה, תוכחה, תחינה, התעוררות ואזהרה לעם: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בְּעֹנֶה" (ישעיהו 54:6).

"קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים" (הושע יד, ג) – דע להוציא ממעמקי לבבך מילים הפותחות לפניך את הדרך לה". גם חז"ל הלכו בדרך זו של תוכחה, כפי שמספרת לנו הגמרא במסכת תענית (טו ע"ב). כשבא אסון על ישראל, "מוֹצִיאִין אֶת הַתִּבָּה לְרַחֲמֶיהָ שֶׁל עִיר".

הנשיא ואב בית הדין נותנים אפר על ראשם לבטא את כאבם על שנהגו העם שלא כראוי. ואז הזקן שבהם משמיע באוזני העם דברי כיבושין: הוא יודע להשמיע דברי מוסר עמוקים בדרך שתעורר את מצפונם, תחדור אל ליבם. לאחר מכן הוא מזכיר להם את שאירע לתושבי העיר נינוה: כשהגיע אליהם יונה הנביא והכריז על חורבן עירם הממשמש ובא, בגלל חטאיהם, דבריו עוררו בהם תחושת חרטה עמוקה ואמיתית, זעקות תשובה נשמעו בכל הרחובות. הכול עטו שק,

צמו והתפללו לא־לוהים... ותגובת ה' לתשובתם הכנה:

"וַיֹּרֶא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם" (יונה ג, י).

לא נאמר שא־לוהים ראה את הצום ואת בגדי האבל שלהם, אלא שהוא ראה "אֶת מַעֲשֵׂיהֶם". רק המעשים חשובים, אותם מעשים המעידים על עושיהם, והם ההוכחה האמיתית לשיפור ושכנוע פנימי. וכך אמר הנביא: "וְקָרְעוּ לְבָבְכֶם וְאַל בְּגָדֵיכֶם" (יואל ב, יג). קָרְעוּ לְבָבְכֶם - עשו תשובה, כי מקריעת בגדיכם אין לי דבר.

קרעו את לבבכם לגזרים, שלא תצטרכו לקרוע את בגדיכם מאוחר יותר על אבל אמיתי, שיבוא עליכם כעונש⁵⁹.

רק נכונות מוחלטת ושבירה מוחלטת של הָרְגָלִים רעים מקדמות אל המטרה הבטוחה, לאורח החיים החדש כרצון ה', לדרך הישר.

לאחר דברי מוסר אלו תקעו בשופר, כפי שמצווה התורה: "וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֲרָצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֲתָכֶם וְהִרְעַתְם בְּחִצְצֹרֹת" (במדבר י, ט).

כאשר פורצת מלחמה על כל זוועותיה, עליכם לתקוע בשופר, לעורר נפשות ולזכור את דברי הנביא:

"אִם יִתְקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעַם לֹא יִחָדְדוּ אִם תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וְה' לֹא עֲשֶׂה" (עמוס ג, ו).

כאשר תוקעים בחצוצרה, האם העם לא צריך לפחד? - כאשר האריה שואג, מי לא מפחד, וכאשר אסון פוקד אותך, האם לא א־לוהים עשה זאת?

עליכם לקחת את כל הדברים האלה לתשומת ליבכם ולאפשר להם לחדור עמוק לתוך נשמתכם. עליכם להבין שכל הייסורים שבאים עליכם, אינם באים ללא סיבה. הם באים בגלל עבירות שעשיתם. רק אחרי כן יגיע השלב שבו תתפתח הבנת משמעות הייסורים וגם ההבנה שהמצב הזה איננו יכול להימשך.

59. פסיקתא דרב כהנא, פסקא כד אות יא: "א"ר יהושע בן לוי אם קרעתם לבבכם בתשובה אין אתם קורעים בגדיכם על בניכם ובנותיכם".

יש לייסורים מטרה - אתם אמורים ללמוד מהם, להפיק לקחים, ולצאת לדרך החדשה.

על האדם לקבל החלטה ברורה. עליו לדעת שלפניו שתי דרכים: האחת כוללת מהפכה מוחלטת בחייו הפנימיים, זניחת ההרגלים הישנים הקלוקלים, הרעיונות הכוזבים והתורות המפוקפקות, ובכללם חיקוי מנהגים לא יהודיים וקבלת מוסכמות וקניינים רוחניים זרים, וקבלה מוחלטת של עול התורה; והאחרת - הימנעות ממהפכה, הישארות בדרך הפסולה. הבחירה בדרך האחרונה פירושה - סבל. על הבוחר בה להיות נכון ליפול קורבן לסבל ולצרות. אבל איפה הנביאים של ימינו, שאמורים להוכיח אותנו כך ולדבר אל מצפוננו? היכן נמצא אותם?

ד

האם עוד לא הגיע הזמן?

עכשיו באו עלינו אסון וייסורים נוראים כל כך, ולעומתם כל מה שקרה לזקנינו עד כה - נראה כצל חיוור ולא יותר.

מפולות שלגים אדירות הזיזו סלעים אדירים ממקומם, והסלעים הידרדרו מטה וחוללו בדרכם הרס, אבל אנחנו מסרבים להבין. אנחנו ממשיכים לעצום עיניים, וכמו פתיים, ממשיכים לחפש את משמעות הייסורים. **זו היא משמעות הייסורים!** לא מדובר בסתם ייסורים, אלא במכות פטיש כבדות שניחתות עלינו למען מטרה אחת בלבד: לעורר אותנו, לגרום לנו להתעשת. כשאחי יוסף הגיעו למצרים, יוסף תוקף אותם ומטיח בהם האשמות, מאשים אותם בריגול. האחים נבהלים, מבינים שנקלעו למצוקה, ואז מתוך התבוננות פנימית, מגיעים לוודוי

ואומרים בכנות:

**"אֲבֵל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ
וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מב, כא).**

אין ספק שהפשע שביצעו כנגד אחיהם הצעיר היה חמור מאוד, אבל הם היו חזקים דיים, ובשעת הסכנה מצאו עוז בנפשם להודות בפשעם ללא סייג. כך ראובן, כך יהודה וכך גם המלך מנשה. כולם עשו תשובה וא-לוהים מחל להם על חטאיהם. האם עדיין לא הגיע הזמן שנפתח את ליבנו, נפקח את עינינו, נכיר בפגמינו ובחטאינו ונקרא מתוך חרטה עמוקה ביותר: "אֲבֵל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ!" - אנחנו אשמים, ואנחנו מבקשים ממך, ה', סליחה ומחילה!

הבה נזעק ממעמקים אל ה', בכבוד ראש ובלהט, בענווה וממעמקי נפשנו. הבה נזעק עד שאנו עצמנו נשמע ונבין את קריאתנו, ואז גם הוא יתברך ישמע אותה ויאמצנה אל ליבו.

היום, יותר מתמיד, הבה נחשוב על המילה שתביא לנו את ישועתנו, המילה "תשובה":

"שׁוּבָה אֵלַי כִּי גִּאלְתִּידָּ!" (ישעיה מד, כב)

העולם של היום...

א

פילוסוף קדום יצא באחד הימים מביתו לטיול. השמש זרחה והפיצה אורה, והינה שמו לב תושבי עירו שהוא אוחז בידו... פנס דולק. ויהי לפלא. קהל רב התאסף סביבו מתבונן בו במבוכה, עד אשר אחד מהם אזור עוז ופנה לפילוסוף בשאלה: "מה אתה עושה? הרי השמש זורחת היום, ולשם מה הפנס?!" השיב לו החכם בשקט ובשלווה: "אני הולך כשבידי אמצעי תאורה, כי בעולם החשוך הזה אני מחפש בן-אדם..."

אלפי שנים חלפו מאז. החיים נמשכים בקצב מסחרר, הכול מתפתח ופורח, וההישגים גבוהים משאפשר היה לדמיון. המחקר התקדם מאוד בכל תחומי הידע, והביא לפיתוח המצאות פורצות דרך ומהפכניות. כיום שליטתה של האנושות בכל תחומי האוויר והים היא כמעט ללא מצרים, ומכל מקום הגיעה להיקפים שלא נודעו כמותם משחר ההיסטוריה.

אי אפשר להשוות בין יכולותיו של המין האנושי אז ובין יכולותיו היום. איזו התקדמות, איזו מהפכה!

ולמרות כל ההישגים והתמורות, תשובתו של הפילוסוף הזקן מימים עברו, נשמעת עכשווית ועדכנית, כאילו נאמרה בימינו.

נפריד בין מושגי הציוויליזציה והתרבות. הציוויליזציה, ההישגים הטכניים התקדמו בהתמדה ועלו לשמיים בזכות רוח האדם. אבל התרבות של הָעָם נסוגה אחור והידרדרה לשפל תהום. תפיסת העולם שקנתה לה אחיזה בלב רבים מעוררת פלצות: את הציוויליזציה, המשתפרת תדיר, הם מעלים על נס, ורואים בה כלי מחזיק ברכה להגשמת שאיפתם לחיים טובים ונוחים יותר. הגשמה זו חשובה בעיניהם כל כך, עד שהיא הופכת להיות מטרה המקדשת את כל האמצעים, ובעיקר את רמיסת הזולת.

כמה רבה החוכמה וכמה עמוקה התבונה שעולות מאזהרתם של חז"ל:

"לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי" (בבלי, בבא בתרא ג ע"ב).

[ובעברית: אל תהרוס את בית הכנסת הישן, הו אדם, עד אשר תבנה בית כנסת חדש]

חז"ל רחשו כבוד רב לאישים בני תקופות קודמות, והסתכלו בעין ביקורתית חדה על עצמם ועל הדור הבא, שעדיין לא הבין, ואף לא יכול היה עדיין להבין, את משמעות החיים המקודשים והאידיאליים.

היכולת להבין את החיים, מחייבת רכישת ידע אמפירי. האדם חייב לחוות, להרהר ולשקול, ומתוך כך יוכל לגבש הבנות ומסקנות. אבל את כל זאת, הדור הצעיר, העצבני וחסר המנוחה של היום, לא עושה.

בעולם של היום חשיבה שקטה ואינטרוספקטיבית אינה זוכה להערכה שהיא ראויה לה. החברה בימינו ממוקדת בסיפוק הצרכים הפיזיים הפשוטים וכל רצונה ליהנות ממנועי החיים ככל שיתאפשר: שתייה ואכילה, ריקודים ושירה ושלל אטרקציות מהנות עומדים בפסגת שאיפותיהם של בני האדם; ובחיים רוחניים וברגשות – הם אינם מוצאים טעם. האנושות שקועה באי-שקט פנימי תמידי ובמחלוקות; וסבלנות למהות גבוהה יותר שכובשת את התודעה – אין. גם בספרות ניכרת המגמה להסתפק בשטחיות; בתיאטרון האופרטה שולטת יותר; ובקולנוע, בדרך כלל, די לקהל בקסם מעקצץ.

כך נראה העולם היום. העולם האירופאי. המצב באמריקה אפילו גרוע יותר. ההסבר שניתן שם לתופעה: "מְקַצֵּר רוּחַ וּמַעֲבִידָה קֶשֶׁה" (שמות ו, ט) – העבודה הקשה וההכרח להגיע להספקים – גוזרים על האדם לפעול בחיפזון, למהר, לא להשתהות; בשל אותו קוצר רוח, מוחו מתקשה וחושיו הטבעיים – מצטמקים ומאבדים מכוחם. נראה שהעולם הולך ומידרדר מבחינה רוחנית, והוא מחליק במדרון אל התהום הרוחנית המוחלטת שבקצהו. מהומה נפשית מתבשלת והאדם הופך למכונה. המאסטר הייחודי השולט בשפה הגרמנית, שטפן צווייג, כבר כתב נקרולוגיה וירטואוזית על "העולם של אתמול". הוא אמר לו "לילה טוב", ואז החשיך סביבו בעצמו...

עולם חדש, "העולם של היום", מתעורר; אבל הוא נולד חולני, ואנו יכולים לאפיין אותו במילים האלה:

"אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם; ואם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים" (תלמוד⁶⁰).

חז"ל זיהו את ירידת הדורות - הולך ופוחת הדור. ומשום כך אם אבותינו היו בדרגת מלאכים, ייתכן שאנחנו עדיין בדרגת בני אדם, אנושיים. אבל אם אבותינו היו בני אדם - לאיזו דרגה אנו יכולים לצפות מעצמנו להגיע?!

חז"ל העריכו נכונה את האנושות וגם את תמורות הזמן. התבוננותם לא התעלמה מהמציאות. היא הייתה מדויקת ונבעה מחוכמתם הרבה. אילו קמו מעפרם וראו אותנו ואת המציאות של זמננו, שבה החיים מקנאים במתים - מה הם היו אומרים?⁶¹

האם רעיונות כמו בולשביזם ונציונל-סוציאליזם היו יכולים לתפוס בתבונה האנושית שאפיינה דורות קודמים, אותו המקום שהיא תופסת בה כיום?

היום, בזמן השקיעה, אפילו המערכת הקיצונית ביותר הפכה לאפשרית, ואפילו זו שמתפוררת ומתמוססת מוצאת חסידים ומתפללים נלהבים, במיוחד בקרב הצעירים.

60. הגרסה המדויקת במסכת שבת קיב ע"ב: "אם ראשונים בני מלאכים, אנו - בני אנושים, ואם ראשונים בני אנושים, אנו - כחמורים...". הנוסח שבדברי הרב נמצא אצל הרבה מפרשים (הפלאה, שפת אמת, בן יהודע, אילת השחר ועוד).

61. רמז לדברי קהלת ד, ב: "ושבח אני את המתים שפבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה".

ב

העולם כורה לעצמו את קברו...

איזו תקופה נוראה חווינו! איזו תהפוכה מרה הביאה לחיינו! מה פירוש המונח "חיים" בימינו? מה נותר מן המשמעות העמוקה שהייתה טמונה בו? נראה שבמציאות של ימינו נוצרה חלוקה דיכוטומית בין שני מצבי קיצון: אפשר להרוג או להיהרג, להרוס או להיהרס. חיים אינם יכולים להתקיים זה לצד זה. החפץ בחיים - שומה עליו לבטל את חיי זולתו. אלמלא כן - חיי שלו ירדו לטמיון. הרוצה לחיות - חייב להרוג. ולא - ייהרג. ואם חיי אדם איבדו ערכם לחלוטין, אין כל תמה באובדן ערכם של נכסי התרבות שנוצרו בעמל רב, פיזי ורוחני, במשך דורות על גבי דורות. כל אלו שוקעים, נשרפים או מושמדים.

כשם שהרוח הדרומית החזקה סוחפת את הבתים, כך, במהלך שיטתי וללא מעצורים, סוחף היום הרוע את העולם היפה על ארמונותיו ותרבויותיו. האדמה הפורייה נחרשת ונהרסת.

המכה שניחתה על האנושות בימי המבול הגיעה כעונש מאת הא־לוהים, אבל בימינו אין שום צורך בכוח חיצוני. האנושות מביאה כליה על עצמה, ואם לא די בזה, אין בליבה שום חרטה או בושה על ההרס שהיא זורעת. בני האדם הופכים לעדר יצורי פרא הזוחלים מתחת לפני הקרקע. כאילו הוטלה קללה מא־לוהים על העולם, שישמיד את עצמו במלחמות הדדיות כדי שבריאה חדשה תוכל אחר כך לייסד את עצמה - כך זה נראה היום. האדם חדל לחיות כבן אנוש, והמושג 'חיים' נעלם ואיננו. חז"ל מלמדים אותנו שהקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן⁶². נראה אפוא שהאנושות של ימינו, מתוך חוסר מודעות לתכליתה ולתפקידה, נסוגה, והיא מובילה את עצמה אל עברי פי פחת, אל חורבן שאין ממנו תקומה.

היום, כמו אז, אומר ה': "כִּי נִחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם" (בראשית ו, ז): אני מצטער שבראתי אנשים כאלה שאינם ראויים להיות בצלם א־לוהים...

62. ראה בראשית רבה ג, ז; ט, ב; צח, ג.

לאחר המבול, ה' נשבע שלא יהיה עוד מבול מים שישחת את הארץ; ולאחר הפיכת סדום ועמורה, הוא החליט שלא לאפשר הרס נוסף של האנושות – והפעם, הרס בכוח האש.

האנושות, לעומת זאת, משתמשת בציוויליזציה שלה כדי לעזור לו (כביכול), ומדינה אחת שופכת גיהנום של אש וברזל על מדינות וערים אחרות, דבר שנראה כמבול חדש שבא על העולם.

הגענו לתקופה שאינה דומה לשום תקופה אחרת בהיסטוריה של העולם. זוהי תקופה שבה העולם כורה לעצמו את קברו: הוא גילה שכוחם של האש והמים, הברזל והפלדה מוגבל, ומצא "פתרון" להשלמת מלאכת ההרס שלהם... אולי את שלא הצליחו הם להרוס, הגז יצליח...

ג

ישראל בגוב האריות...

כיום העולם כולו עסוק בבעיות השייכות ל"יום שאחרי המלחמה". כל צד מאמין שהוא יכול לטעון לניצחון. מוצעות תוכניות דוגמת "בוורידג"⁶³, ומועלות הצעות מיגור.

מה עושה היהדות?

האם גם אנחנו יכולים לחשוב על תוכניות שיקום כאלה כאשר הגופות של

63. ויליאם הנרי בוורידג' היה כלכלן ומתקן חברתי בריטי. עיקר פרסומו בא לו בשל חלקו בהקמת מדינת הרווחה בבריטניה: בשנת 1942, בעוד מלחמת העולם השנייה מחוללת הרס, הוא פרסם, לבקשת ממשלת בריטניה, את "דו"ח בוורידג" (הקרוי על שמו), שהציג מודל של מדינת רווחה. ממשלת הלייבור שקמה בבריטניה אחרי המלחמה, יישמה את הדו"ח, והמודל שנבנה האריך ימים ופעל במשך כשלושה עשורים, עד לסוף שנות השבעים, ובמידת-מה אף לאחר מכן (ויקיפדיה).

מיליוני אחינו ואחיותינו חרוכות ועשן שרפתן מיתמר השמימה וכל כולו כתב אישום הזועק ללא קול?!

האם נוכל לבנות מחדש את בתי הכנסת המפוארים שלנו, את בתי המדרש שלנו ויתר מוסדותינו?

מדינה הרוסה יכולה להיבנות מחדש - לאט אבל בטוח. אבני בניין ולבנים אפשר לשקם יחסית מהר. אחרי מלחמת 1914-1918, בתוך כמה שנים, צרפת ובלגיה נבנו מחדש, והמדינות החדשות - ייתכן שהיו יפות מאלו שעל עיי חורבותיהן נבנו.

האם עם שהושמד כמעט לחלוטין, נעקר והושחת לבלי הפך יוכל גם הוא לקום לתחייה? התבוננות בהיסטוריה העולמית מקשה עלינו להאמין שהדבר אכן אפשרי - עמים אדירים של העולם העתיק נעלמו מעל פני כדור הארץ, וזכרם לא נודע: איפה מואב ואדום? איפה יוון העתיקה ורומא העתיקה? איפה בבל ואיפה פרס? כולם שקעו ונעלמו ואבדו לנצח נצחים. מעלתם ומקומם נמחו מהיקום. נעלמו ואינם.

חז"ל תוהים לגבי מזמור פ"ד בתהלים: המזמור בנוי על פי סדר האל"ף-ב"ת, אבל המעיין בו מבחין שבאקרוסטיכון חסרה אות אחת - האות נו"ן. חז"ל תהו לפשר היעדרה, ותירצו: האות נו"ן היא האות הראשונה של המילה "נפילה", המאיימת על מפלת היהודים, כדברי הנביא: "נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל" (עמוס ה, ב).

נבואה מייאשת ללא ספק. ואולם חז"ל פירשו את מאמר הנביא שלא כפשוטו, ומצאו בו נחמה לישראל⁶⁴. לדבריהם ישראל יכולים לקוות להתחדשות! ועם זאת, יש להביא בחשבון ששיקום והתחדשות אלו - זקוקים לזמן. בני אדם אינם צומחים מתוך האדמה כמו פטריות אחרי הגשם, ובני אדם גדולים וגאונים - כמו אותם רבים שהיו בעמנו לפני המלחמה - על אחת כמה וכמה. ולא רק בבני אדם הדברים אמורים - גם ביצירתם הרוחנית. אוצרות הרוח והספרות העשירה של

64. ברכות ד ע"ב: "אמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי? מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, שנאמר (עמוס ה): 'נִפְלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלֵת יִשְׂרָאֵל'. במערכב מתרצי לה הכי, נפלה ולא וסיף לנפל עוד, קום בתולת ישראל".

עמנו, שהועלו על המוקד ועלו השמימה באש הכבשנים, אי אפשר להחליף כל כך מהר. תהליך ארוך נדרש לשם כך.

התרוששותנו הגשמית והרוחנית מוחלטת. עבודה נהדרת עשה האויב - הוא שבר אותנו לרסיסים זעירים, טחן אותנו לאבק.

"דכאנו צרים ונתכנו להשמיד הודנו נהפך, נפלנו ואין מעמד" (סליחה).

הבעיות העיקריות שעיינו נצטרך להתמודד לאחר המלחמה יהיו כנראה זיהוי המתים הרבים שעדיין לא נקברו שנערמים, והבאתם לקבורה. לא נשאל מי מת, אלא מי עדיין חי. זהו הזמן שעליו מנבא זכריה הנביא בפרק י"ג: "לא יהיה בית או משפחה שלא יהיה להם מת אחד או יותר להתאבל ולבכות עליו..."⁶⁵.

האם הורינו העלו בדעתם אי פעם שאסון כזה יפקוד את ילדיהם, אסון העולה בהרבה על כל מה שהכירו עד אז? האם יכלו לדמיין מוות וחורבן שיבואו על האנושות כולה? ואפילו לפני עשר שנים, כשחיינו באושר בשקט ובשלווה, האם חשבנו שיתכן שעולם כה יפה - תור הזהב של התרבות והציוויליזציה - ישב במחשכים ויחרוש מזימות כאלה מתוך אותה התרבות ממש?! הייתכן שהָעָם - שגאונו, שאותם העריץ, היו שותפים בבניית אותה תרבות - יקום על תרבותו, ובכוח נתעב יעוט עליה ויחריבה עד היסוד?! האם היינו מאמינים לפני עשר שנים שאותם אנשים יכולים ללחוץ ידיים באחוזה כה רבה ולהתחבק זה עם זה, ובה בעת ליצור במחתרת את כלי הרצח המחרידים והקטלניים ביותר?! ולא זו בלבד, אלא שאת הנשק המשוכלל שפיתחו, המסוגל לזרוע מוות והרס שלא נודעו כמותם - יִפְנו כנגד בניהם, עצמם ובשרם?! למרבה הצער, מתברר שאותם "פראים קדומים" היו "מלאכים" לעומת "האנשים המתורבתים" של ימינו, ומלחמותיהם, בהשוואה למלחמות ימינו, נראות משחק ילדים טהור, ולכל הפחות מלחמות אנושיות מאוד.

כמו תמיד, אנו היהודים שילמנו את המחיר הגבוה ביותר בתקופה בלתי אנושית זו. עבורנו, החיים המייסרים של היום אינם אלא חיים בגוב האריות...

65. לא מצאתי (הערת המתרגם).

האחד מכה אותנו; השני רומס אותנו מתחת לרגליו וגלגלי מרכבותיו; השלישי מענה אותנו עד ליציאת נשמתנו; הרביעי "איש התרבות" אינו מלכלך את ידיו, ומסתפק בשנאתנו; והחמישי, הרואה בעצמו ג'נטלמן, עוצם את עיניו ואוטם את אוזניו כדי שלא יצטרך לראות ולשמוע מאומה. אם יראה או ישמע, עלול להתעורר בו רגש רחמים, חלילה, ואותו הרגש יחייב אותו לפעול - להושיט יד לעזרה ואולי אפילו לפתוח את שערי מדינתו לקליטת יהודים נרדפים... לעשות את כל אלו - הוא איננו מעוניין. מבחינתו, מוטב שכל מאות אלפי הקילומטרים הרבועים שלו יישארו לא מפותחים כפי שהם, ובלבד שלא ייכנסו יהודים נרדפים בשערי ארצו וימצאו בה מקלט. כדי למנוע מעצמו עשיית אותן פעולות כנגד רצונו - הוא מקיף עצמו בחומה אטומה: הוא עוצם עיניו ואוטם אוזניו. אם לא יראה ולא ישמע - לא יצטרך לעשות. מעשיו דומים להתנהגותו של אותו קמצן שתלה על דלתו פתק: "אני ישן, נא לא להפריע". איזה קבצן יהין לבוא ולדפוק על דלת כזאת!?

מצפון העולם ישן, החמלה האנושית ישנה, האנושות עצמה והצדקה ישנות, גם במקום שאולי עדיין לא נחנק באיבו. אבל הם שקועים בתודמה העמוקה ביותר, והם יתעוררו רק כאשר עזרתם תיראה חסרת תועלת. אוי ואבוי לנו אם רק האנשים והעמים האלה היו תקוותנו ועזרתנו!! אוי למי שיחכה לצדקתם של העמים האלה!!

האם עדיין קיימים בעולם חוק וצדק? מתברר שעולם שאינו מקבל עליו להיות כפוף לריבונותו של הא-לוהים ואינו מודה שחוק הא-ל הוא החוק האמיתי ורק לו יש לציית - אין לו חוש צדק. "מה שנכון להם הוא מה שמיטיב עם המדינה", אמר נביא נאצי ידוע.

יתר העולם זעם מאוד על אידאולוגיה זו, החדשה כביכול, וראה בה הפרה בוטה של החוק ומתקפה על זכויות אדם מקודשות. אבל ההתרגשות שביטא הייתה כלפי חוץ בלבד, מפוברקת ושקרית. תוכן ההכרזה של "החכם הנאצי" היום, נוהג זה כבר בעולם, אם כי ייתכן שבקנה מידה צנוע למדי. לשיטה הדוגלת בגישה "שְׁלִי שְׁלִי וְשְׁלֶךְ שְׁלִי"⁶⁶ יש מסורת ארוכת שנים בעולם המתעתע;

66. משנה אבות ה, י.

התאורטיקן הנאצי לא חידש מאומה. כל שעשה היה - חשיפה, גילוי. את מה שהדיפלומטים שקדמו לו חשבו ובו האמינו ורק לא העזו לבטא בגלוי, הוא לא ראה צורך להסתיר עוד. הוא חשף את ה"סוד". את הקלפים שהעולם החזיק צמודים לחזה, הוא הניח על השולחן כשפניהם כלפי מעלה; הגילוי הזה העניק להם לגיטימציה. הם זכו למעמד רשמי - הם נחשבים תאוריה, והתאוריה מתהדרת בכתר ובחותם חדש: היא נקראת "אמגוט"⁶⁷.

ד

מגילת איכה שלנו...

באמצע הקיץ היפה, כאשר השמש מחייכת אלינו בהירה וזוהרת, ומעודדת את הטבע היפה להפליא של האנושות, והאנושות המופזת בקרני השמש מתפעלת מיופייה של הבריאה - בזמן זה דווקא, הסירנות והאזעקות מזהירות מפני האסון המתקרב ובא. ובטרם סיימנו את ימי הספירה הקודרים של האביב המרענן, מגיעים שבועות האבל הלאומיים, המזכירים לנו את חורבן מקדשנו ועצמאותנו. בתשעה באב, ביום שרפת בית המקדש, אנו מתכנסים בבתי הכנסת, צמים, בוכים ומקוננים "איכה".

וכך, שנה אחר שנה, אנו מתאבלים ושוקעים בדמעות, וליבנו מופנה אל קדושינו אשר בעת ההיא מסרו את נפשם ודמם נשפך למען אדמתם ולמען מקדשם.

אם נשב השנה על הקרקע ונתחיל לקונן, לא נצטרך עוד לבכות על החורבן הישן. מה טעם לקונן על החורבן העתיק, כשהחורבן שפקד אותנו היום עצום ממנו עשרת מונים, ולכל הפחות כפול ומכופל: הוא חורבן ישראל וחורבן האנושות כולה. אם העולם סובל איכשהו, אז אנחנו תמיד סובלים כפליים... כמו

67. הפירוש היחיד שמצאתי לביטוי הזה הוא: Allied Military Government in Occupied Territories (AMGOT). איני בטוח כלל שלזה התכוון הרב.

שאומרים חז"ל: "בכה תבכה בלילה" אנחנו בוכים בלילה, כמו שאומר ירמיה, כי בכי ביום מסוכן לנו מדי...

אבל גם בלילה אנחנו כבר לא מסוגלים לבכות. תש כוחנו. נותרנו תשושים, וכל שאנו מסוגלים לעשות - לגנוח ולהיאנח בתוך תוכנו, על צרתנו הרחבה ועמוקה מני ים...

נהרות של דמעות שטפו מכל עבר, דם האבות ודם ילדים התערבבו זה בזה, זרמו והתלכדו לאפיק לוחט אחד. בלהט הימים נמתחו בנות ישראל עירומות אל השמש, גופן של הנשים המפוארות הללו נפער, וילדיהן שטרם נולדו נחטפו מהן. ובעוד הילדים מתעוותים, מתפתלים בכאבם ומתגלגלים זה על זה, וכבר מיהרו צמאי הדם לשחוט אחרים. אין הפרדה בין דם לדם, בין אדם לאדם. דם אבות נמסך בדם ילדים, דם חתן נמסך בדם כלה. עירוב הדם מנציח לעד איחוד אדם.

(או "טיפולו האבהי" או "נטירתו" כמו בשיר השירים "שִׁמְנִי נִטְרָה אֶת הַפָּרָמִים"), הולכים בשמחה אל מותם, ועל שפתיהם הקריאה האחרונה היא "שמע ישראל" (מתוך הסליחות ביום כיפור).

כאשר אנו אומרים את הסליחות הללו בעגמומיות וזיכרון עתיק יומין של מות הקדושים עולה לפנינו, אנו מתאחדים בפנימיותנו עם אותם הגדולים, ומרגישים ששרשרת של גורל משותף קושרת אותנו אליהם במשך מאות שנים...

וכאשר אנו קוראים את הקינות שבפרקי מגילת איכה, ליבנו נשבר בקרבנו, וללא שום קושי אנו יכולים לחשוב שהמילים אינן קדומות כלל, שהן נכתבו ממש עכשיו, כי אין מילים שמיטיבות כמותן לבטא את רחשי ליבנו היום:

"הִבִּיטוּ וּרְאוּ אִם יֵשׁ מִכָּאוֹב פֶּמְכָאֲבִי" (איכה א, יב);

"מִמָּרוֹם שָׁלַח אֵשׁ בְּעֶצְמֹתַי" (שם יג);

"גָּדוֹל כִּיָּם שְׁבִירָהּ מִי יִרְפָּא לָהּ" (שם ב, יג);

"טוֹבִים הָיוּ חֲלָלֵי חֶרֶב מִחֲלָלֵי רָעַב" (שם ד, ט).

וכשאנחנו נזכרים בתמונות האימות מהתלמוד, מהמדרש ומההיסטוריה היהודית שלנו, של אירועי החורבן, אנו נזכרים שחשבנו שאלו תמונות דמיוניות של הגיהינום, אבל לא ייתכן שדברים כאלה אפשר שיתרחשו במציאות. התבדינו.

למרבה הצער, התברר שהזוועה אמיתית. היא איננה הזיה פרי דמיונו של מוח שהשתבש בהשפעת טמפרטורה גבוהה שגרמה לחלבונים להיקרש. היא האמת הנוראה במערומיה. אמת שאי אפשר להתכחש לה. הטרגדיות של זמננו מאששות שהטרגדיות שסיפרו לנו שהיו בעבר - אכן היו, אך אלו שאנו עדים להן היום, עולות על אלו שקדמו להן לאין שיעור.

גורל בלתי נתפס נפל עלינו, ודווקא אנחנו נועדנו להיות עדים לעולם כה פרוץ וכאוטי. עם ישראל ידע ניסיונות וחוויות קשים בתקופות קודמות, אך התקופה שבה הוא נתון היום, היא ללא ספק התקופה הקשה בתולדותיו.

כוחו של עם ישראל נשבר, ואחרי כל הטבח ההמוני הוא מסוגל רק בקושי לשוב ולעמוד. נפילתה של יהדות אירופה - החלק הטוב, האציל והנשגב ביותר של עמנו - כבר מזמן אינה נבואה קודרת בעלמא אלא עובדה קיימת. יהדות פולין, גרמניה, אוסטריה, סלובקיה, רומניה, הולנד, בלגיה וארצות הבלקן - חדלה להתקיים.

למרבה הצער, מבשרי הפורענות של ימינו המתריעים בשער וגם מחברי הקינות שלנו, אין בכוחם למצוא מילים או ביטויים שייטיבו לתאר אירוע נורא זה. קולם נאלם לנוכח הזוועה. אין מילים. איננו שומעים שום אנחה, שום מחאה שאמורה לגרום לשמיים ולארץ לרעוד... האם עדיין אפשר לנחם אותנו? בשעה שהמת מוטל לפנינו נכנעים ונואשים, אנחנו מקבלים הכול, כמו מי שמודה באשמתו ומתייאש בעומדו לפני כס הדין. ההצטברות היומית של חדשות רעות כבר לא מפתיעה אותנו.

הרי התרגלנו לכל מיני אסונות ולכל הבלתי אפשרי. המוות כבר לא מפחיד אותנו. רעב, מגפה וגירוש חדלו לגרום לנו לבהלה או לחרדה, וחדלנו זה כבר לצפות מהחיים שיביאו משהו טוב בכנפיהם. נעשינו קשוחים, כמו החייל בחזית שכבר ויתר על חייו והם כקליפת השום בעיניו, אבל הוא ממשיך בלחימה מכוח האנרציה, כאילו הוא אוטומט ולא אדם, והוא אינו חדל ממנה עד אשר ישיג אותו כדור האויב וישים קץ לחייו.

אנחנו מקוננים, אנחנו בוכים, ואנחנו מתאבלים בלי סוף. איפה קרן האור?
איפה מסר של תקווה ומסר של נחמה? היכן נביאינו הקוראים לנו: "נַחֲמוּ נַחֲמוּ
עַמִּי" (ישעיה מ, א)?!

האם אין לא־לוהים עוד דברי נחמה לחורבן שלנו? ואפילו ישנם – מה יועילו?
עייפנו מלהתנחם במילים. כדי להצליח להתנחם ולקום מעפר – לא די לנו
במילים. אנו זקוקים לפעולות, למעשים. אנו זקוקים נואשות לאור. אנו נושאים
מבטנו אל האופק ומצפים לראות את אור הגאולה הזורח קמעה קמעה, מתפשט
אט־אט בעולם, ומבשר על גאולת עמנו ופדות נפשנו.

אסור לנו לוותר ולהיכנע לייאוש. הרי אנחנו בני אברהם, יצחק ויעקב. אנחנו
העם היהודי שתמיד ניצח את אויביו! זכרו את מה שהורינו תמיד אמרו לנו בליל
הסדר: "שְׁלֹא אֶחָד בְּלָבָד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֶלָּא שְׁבָכָל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ
לְכַלּוֹתֵנוּ וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מֵיָדָם".

בדיון בנושא "מפלה" אין טעם. כשם שהנצחי הוא נצחי, כך עמו נצחי! גורלנו
קשה מאוד, הלילה הארוך שלנו חשוך לגמרי, אבל אנחנו כבר רואים את סימני
השחר העולה.

הבה נמצא מחסה ומקלט בסידור התפילה היומי שלנו, הבה נאמר את
התפילות שגורמות לנו אושר. הבה נמצא מקלט באמונתנו, בתקוותנו ובעתיד
המובטח לנו.

אין ספק שא־לוהים יקיים את הבטחתו:

**"וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם לֹא מֵאֲסָתִים וְלֹא גְעֻלָּתִים
לְכַלָּתָם" (ויקרא כו, מד).**

הבה נקיים גם אנו את הבטחתנו: "הִשְׁיִבֵנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנָשׁוּבָה" (איכה ה, כא).
תוביל אותנו חזרה, אדון, אליך, וגם אנחנו נחזור בשלמות. "חֲדָשׁ יְמֵינוּ כְּקֶדֶם",
ואז נבואות הנחמה הרבות של ישעיה תהפוכנה סוף־סוף למציאות...

"צִוּן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּה וְשָׁבִיָּה בְּצִדְקָה" (ישעיה א, כז).

נספח למאמר על הקדיש

סביר להניח שתפילת הקדיש זכתה להיקרא בשם זה בשל ההקשר שבו מופיע "קדיש" בספר דניאל:

"עִיר וְקָדִישׁ מִן שְׁמֵי נְחֹת" (דניאל ד, א), "קדיש" הוא שמו של מלאך עליון, כפי שנאמר בהמשך: "בְּגִזְרֵת עִירִין פְּתִגְמָא וּמֵאִמֵּר קָדִישִׁין שְׁאַלְתָּא" (שם ד, יד).

המלבי"ם מבאר פסוק זה ומסביר שבעולם המלאכים יש מדרג, ותפקידי המלאכים השונים נקבעים לפי הדרגה שאליה הם משתייכים: "הוצאת הגזרה אל הפועל שתהיה גזרה חרוצה הוא ע"י העירין, והם קבלו הדבר במאמר קדישין, שהם המלאכים הגבוהים שהם שאלו את הדבר מהגבוה על גבוה אשר עליהם, שהוא השי"ת". מדבריו עולה ש"קדיש" הוא כינויו של מלאך גבוה, המשמש כביכול בתפקיד מתווך בין הקב"ה ובין המלאכים שדרגתם נמוכה מדרגתו. ה"קדישין" מקבלים הוראות ישירות מה', ומעבירים אותן הלאה, אל המלאכים המכונים "עירין", כדי שיוציאו אותן מן הכוח אל הפועל.

המילה "קדיש" היא התרגום הארמי של המילה העברית "קדוש". את הפסוק "וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ" (ישעיה ו, ג) תרגם אונקלוס: "ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש". שם התואר "קדוש" רווח במקרא. על פי רוב הוא מוסב אל הקב"ה, לדוגמה: בחומש ויקרא ציוויים רבים חותמים בנימוק "כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי" (או: "כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי" בסוף פסוק וכדומה), ויש מקומות שהשם "קדוש" לבדו (לדוגמה: ישעיה מ, כה) או הצירוף "קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל" (לדוגמה: ישעיה א, ד) משמשים כינוי לקב"ה.

בספר ויקרא בפתח פרשת קדושים, הקב"ה אומר לישראל: "קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי" (וי, ב) – אתם תהיו קדושים לי, כי אני, ה' אֱלֹהֵיכֶם, קדוש. על פי התפיסה האנושית, קדושה היא המעלה הגבוהה ביותר. לדוגמה: "וְאֵל מִי תִדְמִינִי וְאֵשׁוּהָ יֹאמַר קָדוֹשׁ" (ישעיה מ, כה); "וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלֹּת יִשְׂרָאֵל" (תהלים כב, ד).

האבודרהם מדייק ששם התואר "קדושים", המיוחס לישראל, כתוב בחולם חסר (בלי וי"ו), ואילו שם התואר "קדוש", המיוחס לה' יתברך, כתוב בחולם מלא (בווי"ו). לדבריו ההבדל בכתוב נועד ליצור הבחנה בין הקב"ה לישראל: אומנם עם ישראל נקרא עם קדוש, אבל בצמצום מסוים. ישראל מקבלים את קדושתם מקדושת ה' - ואי אפשר שקדושתם תהיה שווה במעמדה לקדושתו. בין הקדושה היונקת מן המקור ובין הקדושה שהיא המקור שממנו יונקים, חייב להיות פער - מדרג, וריחוק הנובע ממנו; בדומה להבדל בין אור השמש (מקור האור) ובין אור הלבנה (שהוא אור השמש המוחזר ולא אור עצמאי מקורי). ודוק: בפרשת יתרו מוזכר ייעודם של ישראל להיות "גוי קדוש" (שמות יט, ו), ושם שם התואר בא בכתוב מלא, ומתברר שיש לכתוב המלא סיבה - הקצף צריך להיות קדוש לא לעצמו, אלא "לי" - לה' יתברך: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמִלָּת כְּהִנִּים וְגוֹי קָדוֹשׁ" - כיוון שה' מקרבם אליו וכולל אותם עימו בדיבור אחד - קדוש כתוב מלא, בווי"ו.

העובדה שה' העניק לנו את התואר והכתר העליונים שהוא עצמו נושא משמחת מאוד, ויש בה גם לימוד חשוב: נכונותו של ה' לעטר אחרים בעיטוריו שלו - מלמדת עד כמה גדולה ענוותנותו.

בפסוק אחר בספר ויקרא מוצאים שוב את ההבדל הזה. שם התואר קדוש בכתוב מלא מוסב אל ה', ובכתוב חסר - אל הכוהן:

"וְקִדְשֹׁתוֹ כִּי אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מִקְרִיב קֹדֶשׁ יְהִי לָךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶּם" (ויקרא כא, ח).

הראשון חסר, השני מלא. הסבר זה עשוי לשפוך אור על הסיבה שבשלה כינויו של המלאך העליון הוא "קדיש" ולא "קדוש" - כדי ליצור הבחנה ברורה בין הא־לוהות עצמה ובין המלאך העליון.

רבי יהודה הלוי ציין כי המונח 'קדוש' פירושו הגבוה ביותר. האמירה שה' קדוש פירושה שהוא נעלה, גבוה מעל גבוה, שאין שום דרך להשוות בינו ובין כל מהות שקיימת בעולם שהוא ברא.

"השם קדוש הוא כנוי הרומז על היות הא־לוה נשא ומרומם מהדבק בו תאר מתארי הנבראים".

מכיוון שתפילת הקדיש היא התפילה הנעלה ביותר, היא נקראת בשם "קדיש" שהוא התרגום הארמי של "קדוש" העברי. הסיבה לבחירה בשם "קדיש" דווקא (ולא בשם "קדוש"), היא השפעת אובדן הצדיק, אותו אדם שהלך לעולמו, על הא־לוהות. אובדנו כביכול מעורר בא־לוהות תחושה של חיסרון מסוים, ואת החסר הזה אנחנו מבטאים בקריאת התפילה בשם "קדיש", שיש בו חיסרון בהשוואה לשם "קדוש".

ניתן לומר גם שכוונת הקדיש היא שהמלאכים הם הממונים על התפילות והם שקובעים לאילו מהן – תפילותיו של מי וכן התפילות עצמן – יתאפשר להגיע אל כיסא הכבוד. לכן אנו פונים לעליון שבמלאכים, לאותו שר המלאכים, שלפי דניאל נקרא "קדיש", ומבקשים ממנו, לבוא לעזרתנו – שכן מתקוף היותו מתווך ישיר הוא קרוב ביותר לה' – ולהביא את תפילתנו אליו.

בדניאל אנו מוצאים גם את האמירה העיקרית של הקדיש: "יְהִי שְׁמִיהּ רַבָּא...":

"לְהוּא שְׁמִיהּ דִּי אֱלֹהָא מְבָרַךְ מִן עֲלְמָא וְעַד עֲלְמָא" (ב, כ), שמשמעותה בעברית: "יְהִי שֵׁם ה' מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם". באמירה זו ביטא דניאל את אמונתו בקיומם של שני עולמות: העולם הזה שלנו והעולם האחר, עולם הנשמות, שנקרא גם העולם העתידי, העולם הבא.

ברור לנו מדוע תפילת קדיש זו, שנכתבה במקור כתפילה אחרונה לאחר לימוד (קדיש דרבנן), התקבלה מאוחר יותר כתפילה בהלוויה ומאוחר עוד יותר כתפילת יום־יום של האבלים – משום שהיא קרויה בשם "קדיש" המופיע לראשונה בספר דניאל, ובשל הקשר המיוחד בינה ובין דניאל: (א) עיקרי הקדיש מופיעים בדבריו של דניאל; (ב) במילות החתימה של ספר דניאל, בפסוק האחרון ממש, מופיעות ביאת המשיח ותחיית המתים: "וְאַתָּה יְיָ לֵךְ לְקִץ וְתַנּוּחַ וְתַעֲמִד לְגִרְלָךְ לְקִץ הַיָּמִין" (יב, יג). ובתרגום לעברית: אתה, לך לקראת הסוף, תנוח על משכבך בשלום, ותקום שוב לגורלך באחרית הימים.

תפילת הקדיש נועדה לחזק את האמונה במשיח ולעורר את התקווה לתחיית המתים – פעולות שבכוחן לנחם את האבלים, כפי שמודגש במילות התפילה עצמה, בביטוי "וְנַחֲמָתָא".

את הרעיון המובע בארמית במילים "יְהֵא שְׁמִיה רַבָּא", ביטא נעים זמירות ישראל בעברית במזמור ממזמורי תהלים: "יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם" (קִיג, ב [במזמור הפותח את תפילת ההלל]). אם כן, יש באמירה זו שבח והלל ולצידם גם הודיה לה' על החסד שגמל עימנו. ייתכן שבעודנו שקועים בצער, אנו מתקשים לראות באסוננו חסד, אבל אנו מודים לה' עליו מתוך ידיעה ברורה ואמונה שלמה שככל מעשיו של ה' גם מעשה זה הוא ללא ספק חסד. הבנה זו עולה בקנה אחד עם הדין המופיע במשנה - החובה לברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה:

"חַיֵּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה" (משנה ברכות ט, ה).

מזמור מא מסתיים בפסוק "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם". אותן המילים שבהן חתם דוד המלך את המזמור בתהלים, הוא השמיע גם בשעה שבירך את ה' לעיני הָעָם כולו:

"וַיְבָרֶךְ דָּוִד אֶת־ה' לְעֵינֵי כָל הַקָּהָל וַיֹּאמֶר דָּוִד בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינוּ מִהָעוֹלָם וְעַד עוֹלָם" (דברי הימים א כט, י).

וגם הלוויים משתמשים באותה מטבע לשון בפנייתם אל הָעָם בעצרת הצום והזעקה שכינסו: "בָּרְכוּ אֶת־ה' אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם" (נחמיה ט, ה).

את הקדיש חותמת בקשה הפותחת במילים "עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו..." (מילים אלו מקורן בדברי בלדד השוחי, אחד מרעי איוב שבאו לנחמו: "הַמַּשִּׁל וְפָחַד עֲמוֹ עֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו" [כה, ב]). הפנייה אל עושה השלום במרומים להרעיף את השלום גם עלינו, משתלבת היטב בתפילת האבלים, משום שגם למת ההולך

לעולמו אומרים "לך בשלום":

"הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר (לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, בראשית טו, טו) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם" (בבלי, ברכות סד ע"א).

על השלום והמנוחה בהקשר של המוות לומדים גם מהאמור בישעיה: "יבוא שלום וְנוחַו עַל מְשֻׁכְּבוֹתֵם הַלֵּךְ נִכְחוֹ" (נז, ב).

בסוף מסכת "דרך ארץ" מודגש שכל התפילות החשובות מסתיימות במילה "שלום", לדוגמה: הברכה האחרונה של תפילת העמידה היא ברכת "שֵׁם שְׁלוֹם"; ברכת כוהנים מסתיימת במילים "וַיֵּשֶׁם לָךְ שְׁלוֹם"; ברכת המזון מסתיימת ב"עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו" וגם "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם"; ובתפילת ערבית, בברכה המתלווה לקריאת שמע (אחריה), כלולה הבקשה: "וּפְרֹשׁ עֲלֵינוּ סֶפֶת שְׁלוֹמָךְ".

שלום הוא המטרה הנעלה ביותר שאליה עלינו לשאוף, ובה בעת הוא התנאי המוקדם לכל אושר ורווחה – בלי שלום אין אושר, אין הרמוניה, אין שביעות רצון ואין שלמות. השלום הוא המסגרת לכל הברכות, החירות והאושר:

"לֹא מָצָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כָּלִי מִחֲזִיק בְּרָכָה לְיִשְׂרָאֵל אֲלֵא הַשְּׁלוֹם, שְׁנֵאמַר (תהלים כט, יא), ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם" (משנה, עוקצין ג, יב).

לבסוף, יש לציין כי הקב"ה בעצמו נקרא [גם] "שלום": "וַיֵּבֶן שָׁם גִּדְעוֹן מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא לוֹ ה' שְׁלוֹם" (שופטים ו, כד).

ישעיה הנביא מזכיר את המשיח ומכנה אותו בשם שגם בו מופיע היסוד שלום: "וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִיעֵד שֵׁר שְׁלוֹם" (ישעיה ט, ה).

בהקשר זה כדאי להעיר על המנהג לפסוע שלוש פסיעות לאחור לפני אמירת המילים "עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו" (בסוף תפילת העמידה). מנהג זה נפסק להלכה בשולחן ערוך (קכג, א): "כורע ופוסע ג' פסיעות לאחוריו...", פסיקה המבוססת על דברי אמוראים: "המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום" (בבלי, יומא נג ע"ב).

המגן אברהם הציע הסבר יפה לאותן שלוש פסיעות. במסכת סנהדרין דף צו ע"א, מסופר שנבוכדנצר ביקש לשלוח לחזקיהו מלך יהודה שהחלים ממחלתו מכתב ולברכו. המכתב שנכתב ונשלח בשמו נפתח במילים:

"שְׁלָמָא לְמַלְכָּא חֲזַקְיָהוּ, שְׁלָמָא לְקִרְתָּא דִּירוּשָׁלַם, שְׁלָמָא לְאַלְהָא רַבָּא".

כאשר הראו לנבוכדנצר את נוסח המכתב שזה עתה נשלח, הוא התרעם על ששמו של האל הוזכר רק במקום השלישי, והוא רץ שלושה צעדים אחרי השליחים כדי לתקן את הכתוב, ולתת בידם את המכתב המתוקן – שאותו ימסרו לנמענו. אולם המלאך גבריאל, שחשש שהמאמץ של נבוכדנצר לעשות מעשה ראוי וטוב עלול להביא אסון על ישראל, עמד בדרכו והיה לו למכשול:

"אֵילִמְלָא לֹא בָא גַבְרִיָּאל וְהַעֲמִידוּ, לֹא הִיא תְּקוּהָ לְיִשְׂרָאֵל".

הודות לכבוד שחלק נבוכדנצר לה', ניתנה לו הבטחה שמלכות בבל תישמר לו (ולזרעו) למשך שלושה דורות, ולכן לא עלה בידנו למנוע ממנו להחריב את המקדש וירושלים. בתפילת העמידה וגם בקדיש אנו הולכים שלוש פסיעות לאחור וכו', כדי לשבור את כוחם של אויבינו ולבקש מהקב"ה לחזור לבנות את ירושלים.

בדברי המגן אברהם אפשר לראות הסבר גם לאותן ארבע הכריעות שאנו כורעים במהלך הקדיש.

ומובן שלצד ההסבר היפה הזה אפשר להציע גם הסבר פשוט: כדי ששני צדדים מנוגדים יצליחו להשכין שלום ביניהם, הם אינם יכולים להמשיך ולדבוק בעמדתם ולא לזוז ממנה כהוא זה. על כל אחד מהם לעשות צעד אחד, ויתור אחד, ולבוא לקראת רעהו. רק אז יהיה אפשר להגיע לשלום.

בלחץ העבודה היום-יומית, אנו חשים ריחוק מה' ומבית ה'; אין לנו זמן ללמוד, ולא פעם אנו גם מתעלמים ממצוות מסוימות, בעסקים או בחיים האישיים, ואנו חשים ניכור כלפיו יתברך. על ידי התפילה, אנו מבקשים לבטא את רצוננו לשוב ולהתקרב אליו. אבל איך? אם נתעקש על עמדתנו הישנה ונאחז בדרך חיינו הקודמת, מבלי לוותר על פיתויים שונים ועל הרגלים יום-יומיים, לא נתקרב במאומה, ולהגיע לשלום בוודאי לא נצליח להגיע. שלוש הפסיעות אחורה

הן הדרך שלנו להביע כניעה ונכונות לוותר על חלק מחיינו הנוחים. אנחנו מוותרים, צועדים צעד אחורה, כדי לחזור למקום שבו כבר היינו ורק מטעמי נוחות עזבנו אותו. ואחרי שאנו מתייצבים על אותו הקו, נקודת המוצא, אנו צועדים שוב קדימה ומושיטים את ידנו לשלום ואומרים "עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו" – האדון שעשה שלום במרומיו, יהי רצון שיעשה שלום גם עלינו, איתנו ובינינו וייתן לנו את ברכת השלום.

ואפשר להציע הסבר נוסף לשלוש הפסיעות. מטרתן לבטא עד כמה קשה לנו להתרחק מהקב"ה, אחרי שחשנו את האושר בקרבה אליו, בזמן התפילה. אנו חוזרים על מחווה זו של הליכה הלך ושוב בקדיש המסכם, כאשר אנו עומדים לצאת מבית ה', כדי להביע את צערנו העמוק על שאיננו מורשים להישאר בו תמיד, על שאנו נאלצים לחזור למשימותינו הפשוטות, היום-יומיות, המסיטות את רגשותינו ממנו ומונעות מאתנו להמשיך במחשבות נעלות.

בקדיש מודגשת הבקשה ששמו של ה' יתגדל בעולם ומלכותו תיכון והגאולה בו תבוא "בְּחַיִּיכוֹן וּבְיִמִּיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל" – מה פשר ציון הזמן הזה?

הקדיש מתייחס גם לימות המשיח, כפי שכבר הסברנו. לפי דברי חז"ל, לפני בוא ימים אלו, צפויים לבוא על ישראל ייסורים רבים וקשים מאוד, ויהיה קשה מאוד עד בלתי אפשרי לשאתם. בשל הסבל העצום הזה, היו חכמים שיחלו שלא יזכו להגיע לזמן הגאולה כדי שלא יאלצו להיות עדים לכל ההתרחשויות הקשות הכרוכות בבואה: "יֵיתִי, וְלֹא אֶחְמִינֶיהָ" (שיבוא, אבל אני מייחל שלא אראה אותו) (בבלי, סנהדרין צח ע"ב).

אבל אנחנו, שכולנו חוונו את הייסורים הקשים והקשים עוד יותר שמפניהם הזהירו אותנו חז"ל ושרדנו, ולתחושתנו – גרועים מהם לא ייתכן שיהיו, מבקשים עכשיו סוף-סוף "בְּחַיִּיכוֹן וּבְיִמִּיכוֹן" – לחוות את ימות המשיח והגאולה בעגלא ובזמן קריב.

על חשיבות קדיש יתום, כתב ר' יצחק מווינה, תלמידו של ר' יהודה החסיד,

בספרו אור זרוע:

**"מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא בתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר
יתגדל מציל אביו מן הפורענות"** (ספר אור זרוע חלק ב הלכות שבת סימן נ).

ולכן, אחרי "עלינו לשבח", צריכים האבלים לומר "קדיש".

בספר הפרדס (דף שכה) רש"י מציע טעם לארבע הכריעות שאנו כורעים בקדיש, כמו בתפילת העמידה. טעמו מבוסס על הפסוק:

**"כִּי מִמְזֶרֶח שֶׁמֶשׁ וְעַד מְבֹאֵי גְדוֹל שְׁמִי בְּגוֹיִם וּבְכָל מְקוֹם מְקַטֵּר מִגֶּשֶׁת
לְשִׁמִּי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי גְדוֹל שְׁמִי בְּגוֹיִם אָמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי א, יא).**

ארבע הכריעות מקבילות לחזרה ארבע פעמים על השם הקדוש (שלוש פעמים המילה "שמי" ובסוף "ה' צבאות" הווי ארבע, כמובא בהערות שם אות שוב).

רש"י נותן טעם (שם) גם למספר התיבות שבמשפט העיקרי של הקדיש "יְיָא שְׁמִיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעֵלְמָא לְעֵלְמִי עֲלִמְיָא". במשפט שבע תיבות, ולדברי רש"י הן כנגד שבע תיבות שבפסוק הראשון בתורה, המודיע על בריאת העולם. כשמשבחים את ה' ראוי להזכיר מייד את בריאת העולם: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).

פירוש רש"י מעניק משמעות מיוחדת לתפילת הקדיש. עולה ממנו שכאשר אנשים אומרים קדיש, עליהם להזכיר לעצמם שהחיים אינם מסתיימים במותו של אדם, אלא נמשכים גם אחריו: "דֹּר הַלֵּךְ וְדֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת" (קהלת א, ד).

גם בפסוק זה של קהלת יש שבע תיבות. וממנו אפשר ללמוד שאסור לאדם לשקוע בייאושו ובצערו ולפרוש מן החיים, חלילה, אלא עליו להמשיך לקחת חלק פעיל בעולמו של הקב"ה: "בְּעֵלְמָא דִּי בָרָא", בעולם שהוא ברא. לכל אדם יש תפקיד שעליו למלא בעולם, תרומה שהוא צריך לתרום לו. את עשיית ההורים שנקטעה במותם - מוטל על ילדיהם להמשיך, "כי החיים נמשכים".

בתלמוד הבבלי מוזכרת מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל בעניין סדר הבריאה:

"תנו רבנן, בית שמאי אומרים: שמים נבראו תחלה, ואחר כך ארץ, שנאמר (בראשית א, א) 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ'; ובית הלל אומרים: ארץ נבראת תחלה, ואחר כך שמים, שנאמר (שם ב, ד) 'ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים'" (בבלי, חגיגה יב ע"א).

בסופו של דבר, הגמרא מיישבת מחלוקת זו באומרה:

"וחכמים אומרים, זה וזה פאחד נבראו".

מה הטעם במחלוקת?

החכמים רצו לברר מה צריכה להיות המטרה העיקרית של הקיום האנושי. שמאי האמין שהאדם צריך להקדיש את עצמו בעיקר לעניינים הנוגעים לנשמה, שהיא החלק השמימי שבו, שהרי בלי הנשמה אין קיום לגוף; ואילו הלל האמין שהאדם צריך להעסיק את עצמו קודם כול בדברים ארציים. ראשית, עליו לבנות לעצמו קיום, ורק לאחר שהשלים משימה זו, יעסיק את עצמו בדברים מופשטים ורוחניים, שכן בלי גוף גם אין נשמה.

הכרעת החכמים שאמרו "זה וזה פאחד נבראו", פירושה שאין לתת עדיפות לא לנשמה ולא לגוף. על האדם להקדיש את עצמו באותה עוצמה ובאותו מרץ הן לרוחניות ולנשמתיות הן לחומר ולגשמיות. שני הצדדים גם יחד, בהצטרפם זה לזה, יוצרים את האדם השלם ומייצגים אותו.

על האדם לתת דעתו גם למחשבה זו בעת אמירת הקדיש, ולשאוף לאחד את היסודות השמימיים עם הארציים, ועל ידי איחוד זה להביא את בריאת ה' לשלמות, ועל כן כתוב בתורה: "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ".

עם נולד

חלק א

מאת

הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל

הודפס לראשונה בקרמנית ב־1945

תרגום מגרמנית: דוד וילר

עריכה: בת שבע ורדי

כוכב יעקב תשפ"ה

האם השחר כבר עלה?

"אני מתבייש, אנחנו מתביישים"
(מתוך נאומו של הכומר ווגט - Vogt)

"השמש שוקעת - אבל היא גם זורחת שוב"⁶⁸.

לעת עתה חשכה עמוקה אופפת אותנו. מסך אפל מסתיר מעינינו את השמש, ואפילו ביום, עת הייתה אמורה להפיץ אורה בעולם, עלטה מוחלטת שוררת על הארץ וממלאת את החלל...

הכוחות הטבעיים והפוליטיים שבדרך כלל עמדו בסתירה חריפה זה לזה, בחרו להשלים ביניהם. באיחוד כוחות הם מעצימים את פשעי המלחמה, ובשיתוף הפעולה הם עושים כל שביכולתם, אם לא למעלה מזה, כדי להפוך את החיים היפים בעולמו החופשי של הא-ל לגיהנום נורא...

אש ומים, אור וחושך, תרבות ועריצות, ציוויליזציה וברבריות - הצמדים של ניגודים מוחלטים, האויבים הגדולים ביותר, חדלו ממאבקהם זה בזה ובחרו לשלב ידיים, וכל זאת כדי להכריח את העולם הישן והיפה להיכנע להם; וכשייכנע, יוכלו הם לבנות על חורבותיו עולם חדש וכאוטי. הבושה נעלמה זה כבר, וכל היצרים הפראיים הפכו משולחי כל רסן ואין מוחה בידם. האם זה לא יהיה טוב יותר? לשם מה נחוצים חוקים, סדר ומשפט? מה חפץ לעולם במצוות ועבירות? מוטב לעזוב את החיים המיושנים האלה ולצעוד קדימה - לעבור לאנרכייה ולחיים חופשיים, שבהם כל הרוצה להשמיד את זולתו - יוכל לעשות זאת ללא חשש. קדימה!

גם ילדינו לא יצליחו להבין היאך אירופה, שעליה קראו ושמעו רבות, הגיעה לאן שהגיעה. האם כל הסיפורים עליה לא היו אלא אגדה? שקר יפה ותו לא?

68. נראה שהנואם התכוון לדברי קהלת (א, ה): "זָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ" וגו'.

זה חמש שנים נמשך באירופה המצב הלא נורמלי ונדמה שאירופה כולה כבר התרגלה אליו. המבחן הסתיים בהצלחה מסחררת: החזקים שולטים בחלשים. לכאורה אידיליה. מדוע לא להשאיר את המצב הזה על כנו? האם לא ראויים אנו לחלום על ה"אימפריה בת אלף שנה", על האימפריה של גן העדן, שבה יש חוק אחד ויחיד "חוק הפעולה החופשית", ולא רק לחלום אותו אלא גם להגשים? התעוררו! פקחו העיניים וראו מה קורה באימפריה הזאת: 500,000 יהודים הושמדו [רק] בוורשה! האם זה גן עדן? האם זה עולם של תרבות?

בן אדם ניחן ביכולת להתעלות למדרגת המלאך, אך למרבה הצער הוא יכול גם לרדת למדרגות הנמוכות ביותר של הגיהנום. ורשה, לובלין וטרבלינקה הן שלוש מדרגות שהעומדים עליהן הפכו מבני אדם לשטנים.

מדי פעם שומעים קולות של חרטה ושל אמפתיה, שפועלים כמו משחה על פצע בוער. אבל אותם קולות הם קולות בודדים, כעין "קול קורא במדבר". והעולם - חירש. הקול איננו מגיע לאוזניו. אומנם יש יחידים שאותם קולות הצליחו לחדור לאוזנם, למצוא הד חם בליבם ולעורר בקרבם רגשות חרטה ובושה. אפילו זה כבר מהווה עבורנו סיפוק. "אשמים אנחנו. הרצח שביצעו אחינו הנוצרים, מכביד על מצפוננו; והדם השפוך זועק בתביעה אל השמיים...".

הם היהודים, עונדים את הטלאי הצהוב על בגדם, אבל אנחנו נושאים את אות קין, תו החרפה נצרב בבשרנו. בחרנו ברע. הוקענו אל הצלב את הרעיונות האלוהיים: זלזלנו בחוקי המוסר שלפיהם ניהלנו את חיינו, ואטמנו עצמנו מלשמוע את קולן של האנושות והאחוזה הקוראות לנו לשוב אל הטוב. מה אפוא הפלא שאותה הקללה שרובצת על היהודים - רודפת גם אותנו?! התרגלנו לחפש את הטעויות אצל ישראל ובה בעת להתעלם מטעויותינו שלנו. טעויותינו חמורות ותוצאותיהן - איומות. פשענו. איך ובמה נוכל להיטהר מהפשע שביצענו? אשמים אנחנו. פגענו קשות בישראל, ועלינו להתחרט. היש לנו עדיין זכות לדבר בגאווה על התרבות שלנו? הרי באיוולתנו טבענו במצולות עכורות שהן ההפך המוחלט של תרבות. האם ראוי לנו להוסיף ולהתגאות במדע המתקדם שלנו ולשמוח בהישגיו המרובים? במקום להסתייע בהם לרווחת האנושות, ניצלנו אותם להשחתת הבריאה הא-לוהית. בחיל ורעד עלינו לשאול את עצמנו את השאלה הקדומה המהדהדת בעולם מאז הפנה אותה א-לוהים אל

אדם הראשון: אייכה?! ישאל כל אחד את עצמו: האם אתה באירופה? 20 מיליון בני אדם - חייהם נהרסו: יש שחייהם הגיעו אל קיצם, ויש שגופם ונפשם נפגעו ונכותם תהיה מציאות חייהם עד יומם האחרון; ו-40 מיליון בני אדם הפכו חסרי בית ונדחקו לאבדון. מה עוד צפוי לנו? מה צריך לקרות עוד כדי שנתעורר מחלום הבלהה הזה ונתחיל לפעול?!

האלוהים חמל עלינו, השוויצרים, והציל אותנו מכל הצרות הסוערות מסביב כמו מגפה. האם אנחנו אכן ראויים לחמלה האלוהית הזאת?

האם אנחנו מודעים לקולם של הפליטים, כמו המלאכים הבלתי הנראים של אלוהים, המדברים אלינו ואל המצפון שלנו?! האם אנחנו מנסים לשמוע אותו?! ואם איננו עושים זאת אלא אוטמים את אוזנינו מלשמוע את זעקת הפליטים ותחינותיהם, את לבבותינו - מלחוש בצרתם, ואת גבולותינו - מלתת להם מחסה, הרי לא בפניהם ובפני קולם בלבד אנו אוטמים עצמנו אלא בפני קולם של אלוהים ומלאכיו, שנשלחו אלינו בדמות פליטים. אלוהים רוצה להאיר את נשמתנו, לבחון את מצפוננו. האם נעמוד בניסיון הזה?

נאום חוצב להבות נשא הכומר ווגט במונטריי, ובמילותיו הנלהבות הצליח לסחוף את קהל השומעים. אפשר למצוא בדבריו מידה מסוימת של נחמה וסיפוק: הינה, איננו עזובים ועלובים לחלוטין. גל שנאה עכור וסוער שטף את אירופה והרעיל את כל שנקרה בדרכו, ובכל זאת עדיין נותרו בעולם אנשים שלא נכנעו לסחף הנורא: רוחם הטהורה, חוש הצדק הגבוה שלהם ואופיים האציל נותרו כשהיו, ואהבת האדם ממשיכה לפעם בהם ואולי אפילו ביתר שאת.

אנחנו נרדפים עד מוות ובהיסטוריה שלנו - אנחנו נמצאים בעיצומו של הפרק הנורא מכול. אויבינו נשבעו שישנאו אותנו לנצח, והתחייבו להביא להשמדתנו המוחלטת, ובכל זאת פה ושם עדיין מהבהב לו אור קטן של צדק, וניצוץ של אהבה מוסיף לבעור בכמה לבבות, וכל האורות הקטנים הללו עוד יצליחו לפלס לעצמם דרך בחושך בכוח האמת שלהם ויעוררו את העולם לצאת מאדישותו ולהגיע למחשבה צלולה. העולם יכיר סוף סוף שהמכות שהנחית עלינו שוב ושוב - פגיעתן הקשה ביותר הייתה הפגיעה בנשמתנו שלו. האם יוכל אי פעם להתנקות מכתמי הדם והברבריות שדבקו בו ולהיטהר לפני אֱלֹהִים ולפני הצדק? ואם כן - מתי?

אנו שמחים מאוד שגם בשווייץ מצויים אנשים אמיצים המכים על חטא ומשמיעים באוזני ההמון את וידוי "אני מאשים" שלהם כדי לעוררו להרגיש חרטה. "הקולות מנירנברג" שחדרו אליהם עד כה חוללו בהם שמות, והגיע הזמן שיגיעו אליהם קולות אחרים - דברי האמת של א־לוהים הבוקעים מפה שכל כולו שליחות. נדמה שהטרגדיה היהודית הגיעה לשיאה. נקודת מפנה לפנינו, והאמת יוצאת לדרכה.

"אנחנו אשמים", אומר לנו העולם החדש. אבל לא רק הם. גם אנחנו. גם בנו דבקה אשמה. אנו אשמים על שנתנו אמון במי שלא היה ראוי לאמון, על שהצטרפנו למי שהיה עלינו לשמור ממנו מרחק. גם עלינו לעשות תשובה, להפיק לקח מהטעויות הישנות ולצאת לדרך חדשה משלנו. עלינו לעשות הכול כדי לבנות עולם חדש על חורבות העולם הישן. אחווה, פיוס וחינוך האנושות צריכים להיות הסוגיות החשובות ביותר שבהן נעסוק בחלוף המלחמה. עלינו להביא אור אל תוך החושך ואז לא תהיה ללילה האפל ברירה והוא ייאלץ לסור הצידה ולפנות מקומו לקרני האור של הבוקר.

אשר גם הם אחינו לפני האל...

לפני עשור ואפילו קודם לכן, הצגת שאלות כאלה הייתה בלתי אפשרית. העיסוק בשאלות אלו חשוב כיום לעם השוויצרי, ולא לו בלבד אלא לעולם כולו.

מדוע לא הכיר העולם בחשיבותן כאשר האירועים הנוראים רק התחילו? מדוע לא הבינו תושבי חלד את חשיבותן כאשר סירבו לפתוח שערי ארצם לקלוט אוניות רעועות עמוסות לעייפה יהודים אומללים ושילחו אותן כלעומת שבאו, לים הפתוח ואילצו אותן להיטלטל מנמל לנמל עד שאחז ביושביהן שיגעון, עד שמתו מרעב וצער, או עד ששקעו במצולות בתוך האונייה הטובעת? מניין צמחה האדישות הגדולה שלא הותירה שום מקום לרחמים? למה אי אפשר היה למחות בציבור נגד מה שרבים כינו "אגדות זוועה" - האם מתוך חוסר אמונה או זלזול?

התשובה שאנחנו יכולים לתת כעת חלקית ביותר: היו סיבות של כוח והיו סיבות של חוסר אונים, היה פחד והייתה פחדנות, והיו תחושות בלתי ניתנות לשליטה כלפי הגזע שאנשיו חיים בתוכנו והם חלק בלתי נפרד מעמנו (שלמרבה הצער הולך ונעלם), חיים בדרכנו הדמוקרטית וחושבים כמו רובנו. ייתכן שבעתיד נצליח למצוא תשובה שלמה ומקיפה ממנה.

המתרחש בהונגריה הוא אותו הדבר שהתרחש במשך שנים רבות. בעלי סוד ידעו על כך. הכאב הגדול ביותר שלהם היה שלא יכלו לדבר או לכתוב על כך.

זוהי גם טיפת המרידות שנפלה בפעולה הספונטנית והיפה של העם השוויצרי היום. אנו רוצים להעלים את הטיפה המרה הזאת. אנו רוצים לשמוח שישנן התעוררות, תקומה וניעור מלחץ וזוועה. המחאות נגד הרדיפות וההשמדה (אשר בשפתנו אין מילים שייטיבו לבטא את חומרתן) הולכות ומתרבות. אסור שתיפסקנה. גם אם אומרים שהגירוש למחנות ההשמדה הפסיקו עכשיו. מכל אזורי שוויץ, מהערים ומכפרים הרריים מבודדים מגיעים מכתבים של אימהות מזועזעות. האם לא כל מבט שלהם על ילדיהם מעורר אצלם את המחשבה על אותם ילדים אומללים שמועברים למחנות ומושמדים? די לדבר על כך. המאורעות מזעזעים למדי. ראו את הקריאות שפרסמו אגודות הנשים השוויצריות שלנו והשתתפו איתן במחשבה.

א"ת' (E. Th)

הריסאו וטויפן (Herisau und Teufen), 3 ביולי 1944.

עבור

המועצה העליונה של הרפובליקה השוויצרית

ברן

למר ראש המועצה הנכבד

ולחברי המועצה הנכבדים,

אנחנו מזועזעות עד עומק ליבנו בעקבות הידיעות שהגיעו אלינו על הזוועה שהתרחשה בהונגריה: במשך תקופה קצרה, הושמד באכזריות איומה עם שלם - היהודים המקומיים.

אנחנו מודעות לניטראליות שנוקטת שוויצריה כלפי התרחשויות פנימיות במדינות זרות, ועם זאת אנו משוכנעות שבמקרה זה אין חשיבות לשום מדיניות פנים או חוץ, לניטראליות או לחוכמה דיפלומטית. אין. השיקול היחיד צריך לנבוע מן האחריות הנוצרית הפשוטה כלפי בני אדם חסרי ישע. מתוך תחושת אחריות חזקה זו אנו פונות אליכם ומבקשות בשמנו, הנשים, להתערב ולעשות הכול למען הצלת חיי היהודים הנותרים (כפי שעשה, לדוגמה, מלך שוודיה).

תוכלו להיות סמוכים ובטוחים שאין-ספור אנשים בעלי תחושת אחריות מקרב עמנו השוויצרי יעמדו מאחוריהם.

בהבעת כבוד מיוחדת,

בשם האיגוד לאגודות הנשים השוויצריות

יושבת הראש: קלרה נף (Clara Nef)

המזכירה: א' רכשטיינר-ברונר (A. Rechsteiner-Brunner)

מברק אל הוד מלכותה פאולה פון הורטי (Paula von Horthy), בודפסט

מתוך זעזוע עמוק מגורלם הנורא של יהודי הונגריה, אנו פונות להוד מלכותה בשמן של אלפי נשים ואימהות שוויצריות ומבקשות ממך להפעיל את השפעתך ולפעול ככל שיש לאל ידך למען הצלת האנשים האלה, אשר גם הם אחינו לפני האל.

יו"ר איגוד אגודות הנשים השוויצריות: קלרה נף

למען האנושות

מחאות הן בדרך כלל מעשה סמלי גרידא. ולמרות זאת יש אירועים שכנגדם חייבים למחות, שאם האנשים ישתקו, האבנים יצטרכו לזעוק. למרבה הצער, אנחנו בני האדם נעשינו אדישים במידה מבהילה. זה חמש שנים שהמלחמה נמשכת ואנו שומעים על מאורעות נוראים מסביבנו, על מוות המוני בחזיתות וגם בעורף שמאחוריהן; על הפצצות וחורבן ועל רדיפות וגירוש למחנות השמדה. אנחנו שומעים, אבל בדרך כלל היא כל השמועות נותרות מחוצה לנו ואינן מצליחות לחדור לתוכנו פנימה.

הגיע הרגע לפרוץ את מעגל האדישות: ממה שקורה עכשיו בהונגריה לאותם אנשים שגם הם אחינו לפני האל, אסור לנו להתעלם. אנחנו הנשים, דווקא אנחנו, רוצות להרים את קולנו ולמחות בלהט כנגד האירועים הנוראים, הגרועים אפילו יותר מכל מה שידעה האנושות בימי הביניים. לא מדובר בסימפתיה ולא בחכמה דיפלומטית. מדובר בגורלה של האנושות כולה: איך נוכל לבנות עתיד בריא על בסיס שכולו סבל, צער ואשמה?!

החלטנו לשמש פה לאין-ספור נשים שוויצריות ולהשמיע ברמה את קולנו, המבטא את הזעזוע והכאב של כולנו לנוכח העוול הבלתי הנתפס שנגרם ליהודי הונגריה, שחרב מונפת מעליהם ומבקשת להשמידם ולא להותיר להם זכר.

איגוד אגודות הנשים השוויצריות

אגודת נשים שוויצריות כללית

איגוד למען זכות ההצבעה לנשים שוויצריות

מחאתה של מועצת הקנטון ציריך נגד רדיפות היהודים בהונגריה

בסופה של ישיבה של המועצה הקנטונלית, הוחלט פה אחד (בתמיכת 91 קולות וללא הבעת התנגדות) לפרסם הצהרת מחאה בזו הלשון:

”בימים האחרונים התפרסמו דוחות מזעזעים על אודות רדיפות היהודים בהונגריה. לפי ידיעות מהימנות, על חייהם של מיליון בני אדם ממוצא יהודי

מרחף איום של ממש - תוכנית שתביא למוות אכזרי של כולם כבר מוכנה וממתינה לרגע הינתן האות. מדובר במנגנון משומן שיפעל ביעילות תעשייתית ובאמצעותו יומתו בכל יום אלפי גברים, נשים וילדים במחנות המוות. לשווא מתפתל לו העם ההונגרי נגד ביצוע המעשים האכזריים ובלתי האנושיים הללו ומנסה להציל מהם את האוכלוסייה היהודית. הגיע הזמן לקום ולעשות מעשה, לצאת ולמחות עד שגל המחאות ישים קץ לרציחות ההמוניות הללו. המועצה הקנטונלית של ציריך מבטאת את ההלם שאוחז בכולנו, בעם של ציריך, לנוכח התוכנית האכזרית, וקוראת לכל איש הרואה בעצמו אדם תבוני המסוגל למחשבה - להצטרף למחאה ולפעול לעצירה מיידית של הפשעים המכוערים הללו טרם יהיה מאוחר מדי.

(עיתון לאומי של באזל (Basler National-Zeitung), מס' 338)
נדמה שהמצפון האנושי מתעורר אט-אט. אבל האם לא מאוחר מדי?

בין ייסורים לתקווה

א

תכלית הייסורים

סוגיית הייסורים מעסיקה את האנושות מקדמת דנא, ועד כה לא הוכרעה ונותרה במצב "תיקו" - קושיה היסטורית שאת פתרונה יביא לידיעתנו בבוא היום אליהו הנביא. משה רבנו היה הראשון שהציף את הבעיה. את בקשתו "הוֹדְעֵנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ" (שמות לג, יג), הסבירו בגמרא: "אמר משה לפני הקב"ה, רבש"ע, מפני מה יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו, רשע וטוב לו רשע ורע לו" (ברכות ז ע"א); והיא הוסיפה לטרוד את מנוחתם של רבים גם אחריו: שלמה המלך קבל על העיוות שבמציאות: "יֵשׁ צְדִיק אֲבִד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מֵאֲרִיךְ בְּרַעְתּוֹ" (קהלת ז, טו); ירמיה הנביא וגם איוב דנו בקושי בהרחבה, ואלהים הצטרפו גם ישעיה וחבקוק⁶⁹. מכל פה נשמעת השאלה הכואבת מדוע? למה אנחנו, "העם הנבחר" נידונים לסבל נצחי?...

שאלה זו נמנית עם סודות ה' שעליהם נאמר: "במופלא ממך אל תדרוש" (בו סירא), ומנהיגינו הגדולים לא זכו לקבל תשובה ברורה עליה, היאך אנו מעלים בדעתנו שנצליח לחדור ל"פרדס", ל"אזור השמימי" הזה ולחקור את דרכי ה'?! יש דברים שאיננו אמורים לדעת, כמאמר הרמב"ם: "לו ידעתיו - הייתי".

הסיסמה שלנו צריכה להיות: "סוגיה זו חתומה בפנינו, ועלינו להשלים עם העובדה שכך תישאר".

כולנו מכירים את ארבעת הבנים מן ההגדה של פסח. במקרה זה מוטב לנו לאמץ את מנהגו של "הבן שאינו יודע לשאול" ולא להתיימר למלא את תפקידו של "הבן החכם" דווקא.

69. ירמיה יב, א; יד, יט; טו, יח. וכן בישעיה פרק סג ו' סד. חבקוק א פסוקים ג, ד, יג; ב, א.

במקום לחקור את דרכי ה' (חקר שלא יובילנו לשום מקום), מוטב שנתאמץ לחקור את דרכינו שלנו – חקר כזה עשוי להוביל אותנו למטרה. גם אם התשובות שנלקט מן התורה והתלמוד לא תהיינה מספקות ושלמות, מכל מקום יש בכוחן לרומם את מצב הרוח של עמנו, השפוף לעת עתה בשל המבחן הקשה שאנו עומדים בו, ולהפיח בנו עידוד מתוך ביטחון בעתיד.

נסתפק בשלוש סוגיות בתלמוד, שבהן עוסקים אמוראים בשאלה זו.

א. מסכת חגיגה ט ע"ב: הנביא אליה הודיע:

"חזר ה' על כל מדות טובות ולא מצא לישראל אלא עניות".

שהרי הפתגם אומר:

"יאה עניותא לישראל".

אם בדרך כלל העושר מפאר את האדם, אז בישראל רק העוני מפאר אותו, כי הוא הופך את האדם לאציל ומגבש את האופי שלו. מי שחולק את המעט שיש לו עם אדם עני ממנו, נחשב לו שנתן הרבה יותר ממי שיש לו הרבה ונותן הרבה, כי ה' מסתכל רק על נתינת הלב. התלמוד מתבסס על דברי ישעיה הנביא: "הִנֵּה צִרְפָּתִיָּה וְלֹא בְּכֶסֶף בְּחִרְתִּיָּה בְּכוֹר עֲנִי" (מח, י).

ב. במסכת ברכות דף סא מתוארת בפירוט רב מיתתו של רבי עקיבא על קידוש השם.

תלמידיו העדים לעינויים הנוראים מתקשים להשלים עם מה שהם רואים. הם פונים לרבם הגדול ושואלים בתמיהה: "רבנו, עד כאן?!!" – רבנו, האם הצלחת להמית את גופך עד שיסבול כל עינוי ואפילו לא יפרכס? האם אינך חש כאב, ולכן אתה ניצב כאן מאופק כל כך ואפילו אדיש?

"אני בהחלט חש את הכאב", ענה רבי עקיבא, "אבל דווקא אותו הכאב שלא יתואר הוא מטרתי, שאליה שאפתי כל חיי. משמח אותי שאני יכול לקיים את מצוות התורה 'ואהבת את ה' א-לקיך... בכל נפשך', וברגע שיא זה של חיי, שבו הגעתי אל מטרתי הסופית, אני רוצה להעלות את נשמתי קורבן לה' בשמחה.

ולא זו בלבד אלא שניתנה לי ההזדמנות להמחיש לכם את מהותה של תורת 'מסירות הנפש' שהרבינו לעסוק בה בלימודנו".

האם מעשה מרגש זה לא מלמד אותנו יותר מהסברים פילוסופיים רבים? איזה עם יכול להתפאר בגיבורים כאלה בעלי אידיאל חיים כזה? כמה "רבי עקיבא" כאלה הכירה היסטוריית הסבל שלנו וכמה פרקי קידוש השם היא מונה! היש עוד עם שיש בקרבו גיבורים כאלה שמוסרים את חייהם לא על כיבושים פשוטים שכל מטרתם לשעבד עם אחר, אלא אך ורק על אמונתם, גיבורים ששאיפתם האחת והיחידה לחיות בשביל התורה וגם למות בשבילה?

ב

הגיבורים שלנו

בהיסטוריה שלנו חווינו וחגגנו שני סוגים של שמחת תורה:

שמחת תורה של צהלה ושמחה, שירה ומחול עם התורה, במודעות של: "כי היא חיינו ואורך ימינו" – שכל קיומנו וההיסטוריה המפוארת שלנו הם בזכות התורה (כפי שהיטיב ר' עקיבא להציג במשל הידוע על השועל והדגים, המובא במסכת ברכות סא ע"א).

אבל בהיסטוריה שלנו הייתה גם שמחת תורה מסוג אחר: שמחה פנימית וסיפוק פנימי של הקרבה עצמית למען התורה, טביעה הרואית בגלי הסבל והעינויים, למענה. כמו רב-חובל המודע לתפקידו ולאחריותו ואיננו נוטש את ספינתו הטובעת וטובע עימה ועם צוותו במצולות, כך גם אנחנו לא עזבנו את תורתנו האלוהית מעולם והקרבתנו עצמנו בשמחה למענה. רבי עקיבא הוא דוגמה חיה להקרבה זו, וממנו ומסיפורו ינקו אין-ספור יהודים את גבורתם, וחיקו אותו במרץ...

עלינו לדעת לחיות בשמחה למען התורה וגם לדעת לעזוב את החיים עימה, מבלי להיפרד. במרוצת הדורות, עלו אלפים ורבבות של יהודים על המוקד שהוכן

והובער כדי לכלותם. בשמחה ובשירה עשו דרכם אליו, וכשהקריאה "שמע ישראל" מרחפת מבין שפתותיהם, השיבו את נשמתם למרומים. כל הקדושים האלה עוד זכרו במאבקם האחרון עם המוות שאותה האש שלקחה את חייהם, דווקא אותה האש נתנה לילדיהם את החיים, כי הייתה זאת אש האמונה והמסירות, שעוררה בהם את להט ההתלהבות. בשירו "אם יש את נפשך לדעת", ביאליק מעניק לרגעים הנעלים הללו ביטוי נפלא⁷⁰.

70. המחבר סמך על הקורא שמכיר את השיר. אנו מביאים כאן שני בתים ממנו הראשון והשלישי.

הבית הראשון

"אם יש את נפשך לדעת את המעין
ממנו שאבו אחיה המומתים
בימי הרעה עז כזה, תעצומות נפש,
צאת שמחים לקראת מות, לפשט את הצנאר
אל-כל-מאכלת מרוטה, אל-כל-קדם נטוי,
לעלות על-המוקד, לקפץ אל-המדורה,
וב"אחד" למות מות קדושים -
הוי, אח נענה! אם לא-תדע לך כל-אלה -"

הבית השלישי

"אל-בית המדרש סור, הישן והנושן,
בלילי טבת הארכים, השוממים,
בימי התמוז הבערים, הלהטים,
כחם היום, בשחר או בנשף לילה,
ואם-עוד הותיר אל לפליטה שריד מצער -
אז אולי גם-כיום תראינה בו עיניך
בשפעת צללי קירותיו, בערפל,
באחת זיוותיו או על-יד-תנורו
שבלים בודדות, בצל ממה-שאבד,
יהודים קדרים, פנים צמקים ומצוררים,
יהודים בני הגלות, משכי כבד עליה,
המנשים את-עמלם בדרך של-גמרא בלה,
משפחים רישם במדרש שיחות מני קדם
ומשיחים את-דאגתם במזמורי תהלים -
(אהה! מה-נקלה ועלובה זה המרא
בעיני זר לא-יבין!) אז יגדה לבך,

דוד המלך אמר: "רבות רעות צדיק ומפלים יצילנו ה'" (תהלים לד, כ). מי שאין לו א-לוהים ימות מהרעה עצמה, ומי ששונא את הצדיקים ישלם על שנאתו לעתיד לבוא.

אנחנו עם ידוע סבל, אבל גם מלא תקווה. אנו חדורים תקווה ואמונה, והן נוסכות בנו את הכוח להתגבר גם למען שמחת תורה בזמן הייסורים. ההבנה שסבלנו איננו חסר פשר וחסר תכלית, שאנחנו סובלים למען תורתנו, נוטעת בנו כוח ומפיחה בנו שמחה פנימית. את כל זאת למדנו מאבותינו הגיבורים.

גיבורים אלו מפארים אותנו יותר מכתרי מלוכה משובצים יהלומים יקרי ערך! כשהנביא זכריה מתאר את המשיח כעני ורוכב על חמור, כל כוונתו להודיע לנו שגואלנו האמיתי, מושיע ומציל מתוך העוני והצרה העמוקים ביותר. גם מתוך מעגל העניים והסובלים יכול לצמוח משיח אשר מרגיש וחווה את הצרות בעצמו (מסכת סנהדרין צח). אם כן, כל מי שנושא את סבלו באומץ ובכבוד, עוזר לעליית המשיח ולא זו בלבד אלא שהוא גם סולל לפניו את דרכו. למה הדבר דומה? לחולה שנזקק לניתוח. הניתוח מסב לו סבל, אבל הוא יודע שהסבל הזה זמני וכל מטרתו לשחרר אותו לעולמים מסבל גדול ונורא הרבה יותר.

כמה נשמח בעתיד כאשר נגיע גם אנו לתודעה ונעמוד על גודלו של האושר הנצחי שבו זכינו במחיר הסבל שסבלנו ועל שיעור התרומה שתרמנו להיסטוריה. אומנם כעת אנחנו עדיין "איוב הנצחי", אנחנו מתלוננים, בוכים, נאנחים ומתאנחים בלי הרף וכל ספרינו מלאים קינות וחיבורים עצובים. בשל גודל הצער קשה לנו לדמיין עד כמה גדולה השמחה הצפויה לנו בעתיד: אין-ספור שירי שבח יושרו בפינו יומם ולילה, והם יהיו רבים לאין ערוך מן הקינות שבפינו כעת, "הלילה יסור, כי היום יהיה לנצח ואורך ישים את אור השמש בצל".

"לא יבוא עוד שמשך... כי ה' יהיה לך לאור עולם" (ישעיה ס, כ).

בתלמוד, קידושין דף מ, ע"ב מובאת מסורת: "אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: למה צדיקים נמשלים בעולם הזה? לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה

כי יגלה על-מפתן בית חיינו תדרה,
ועינה תראה אוצר נשמתנו".

למקום טומאה, נקצץ נופו – כולו עומד במקום טהרה, כך הקדוש ברוך הוא מביא יסורים על צדיקים בעולם הזה, כדי שיירשו העולם הבא, שנאמר: והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד”;

הגמרא ממשיכה: “ולמה רשעים דומים בעולם הזה? לאילן שכולו עומד במקום טומאה ונופו נוטה למקום טהרה, נקצץ נופו – כולו עומד במקום טומאה, כך הקדוש ברוך הוא משפיע להן טובה לרשעים בעולם הזה, כדי לטורדן ולהורישן למדריגה התחתונה, שנאמר: יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות.”. הצדיקים לעומת זאת, צריכים למלא משימה קדושה, אך משימה זו מובילה אותם דרך שביל הייסורים.

מיהם הצדיקים שלנו? כל העם היהודי! כמאמר הנביא ישעיה: “וְעַמִּי כָלָם צַדִּיקִים” (ס, כא).

ג

בת המלך

בעניין החידה שלכאורה אין לה פתרון ראוי לדייק: בכמה פסוקים בתורה אפשר למצוא הסבר מדויק וברור ששופך אור על התעלומה, ובהם: “וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדָּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַכְתָּ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אֲרָבָעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן עֲנִתְּךָ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְּךָ הִתְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי [מִצְוֹתַי] אִם לֹא” (דברים ח, ב).

“וַיַּעֲבֹד וַיִּרְעֹב וַיֵּאָכֶל אֶת-הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעַתְּ וְלֹא יָדְעוּ אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדַעְךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לִבְדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם” (שם, ג).

כמה עמוקה והגיונית המשמעות שנושאות מילים אלו, ועד כמה עמוק הלימוד שהן מלמדות אותנו. מילים אלו מגוללות לפנינו תוכנית שלמה ומדויקת: הן מגלות את תעלומותיה של התוכנית הא-לוהית ומראות לנו את המטרה, את הייעוד הא-לוהי והגורל של ישראל.

משה מגלה לנו במילים לא רבות, משהו מאופן החשיבה של הקב"ה על עמו וגם ממשנתו החינוכית הסדורה: האמצעים והשיטות שהוא נוקט כדי לחנך אותנו ולמשוך אותנו אליו.

ישראל לא נועד להיות "עם טבעי" שחיי מתנהלים על פי חוקי הטבע ותלויים בהם אלא עם שכל חייו מתנהלים על פי חוק אחר, א-לוהי, שמעל לטבע. עם ישראל איננו אמור להיסחף ולשחות עם הזרם אלא להיות מסוגל לשחות כנגדו, אם זה הכיוון הנכון. הבנה זו היא שעמדה לעיני יצחק אבינו והיא הסיבה לרצונו להעניק את הברכה הגשמית לעשו דווקא.

ישראל איננו אמור לשאוב את כוחו "מִטֵּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֵשׁ" (בראשית כז, כח), להיות תלוי בתרומות הטבע ולקשור את גורלו בגשמיות. עם ישראל איננו זקוק למתווכים. הקשר שלו עם המקור הא-לוהי הוא קשר ישיר. הוא מחובר למקור ומקבל ממנו במישרין כוח וברכה. קשר זה מבטיח חיים אידיאליים, שהמנהל היחיד שלהם הוא ה' יתברך. חיים כאלה מיתרים את הצורך ללכת אחר משאלות לב ויצרים אישיים. אלו החיים המיועדים לעמנו, ורק בחיים כאלה הוא יגשים את ייעודו.

למה הדבר דומה? למלך שלא רוצה לתת את בתו האהובה לאיש, אך לבסוף כשמשתכנע וניאות לתיתה, הוא מצווה את כל מלוויה וסובביה שישגיחו עליה ויטפלו בה כראוי למלכה, וכמובן לאפשר לה לבוא ולסעוד על שולחנו של המלך בכל עת. כך גם הקב"ה מצווה על עם ישראל שיישא את התורה תמיד, ולא יהיה עצמאי ויתנתק ממנה, אלא יסב אל השולחן המלכותי וייהנה מארוחה שה' קבע במיוחד בעצמו.

הטעם ברור: עם ישראל צריך לנהל חיים משלו: "ה' בָּרַךְ יִנְחֶנּוּ" (דברים לב, יב) - עליו לתפוס עמדה ייחודית בעולם ולהפגין כבוד שהולם את ייעודו.

תמורת כל הזכויות המפליגות האלה משה מציב לעם תנאי אחד: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמֶּךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת־ה' אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים י, יב).

כדי להשיג מטרה זו, ה' שמר לעצמו משכונים והשאיר בידינו את מפתחות ההצלחה והכישלון של ישראל, וגם את השמחה והצער. בדרך זו הבטיח שעם

ישראל יחיה במגמה א־לוהית. מי ייתן וישראל יבין: "כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לִבְדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ה, ג), שחיים יהודיים לא מסתפקים במשמעות היחידה של העבודה והשאיפה ללחם היבש, ולא הכול סובב סביב הגשמי. החיים מיועדים למטרות עליונות במיוחד. ישראל לא צריך להשתלב יתר על המידה בעבודה המעשירה, אלא "הַשִּׁלָּךְ עַל ה' יִהְיֶה וְהוּא יַכְלִילֶךָ" (תהלים נה, כג) - יש להשאיר את העבודה הגשמית ודרישת אורח החיים שלה לה' ולבטוח בו. מן האדם נדרש לעבוד את העבודה הא־לוהית, כלומר: לדאוג לחיים הרוחניים ולחרות על דגלו את המשימה הא־לוהית העילאית למען טובת האנושות.

יש המוצאים בפסוק "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לָה' וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם" (תהלים קטו, טז) ראייה לחלוקה ברורה, שלפיה חיי האדם צריכים להתמקד בארץ ובגשמיות. טעות בידם. כוונת מילות דוד נעים זמירות ישראל איננה מצטמצמת למשמעותן המילולית. כוונתן להנחות את האדם לפעול כדי ליצור הרמוניה בין הארצי לשמימי. המעמד המיוחד שקבע לנו ה' "למעלה מדרך הטבע" - מעמידנו במקום גבוה אך גם הופך אותנו לפגיעים במיוחד, הוא חושף אותנו לצרות ומצוקות וסכנות שונות ומשונות מרחפות על חיינו תדיר. חשוב שנדע כיצד לפעול בנסיבות שמזמנים לנו חיינו המיוחדים: עלינו להפנות ראשו כלפי מעלה. רק כך נדע מניין באים הייסורים, נבין את המטרה שלשמה באו עלינו ונשכיל למצוא את הדרך שעלינו ללכת בה כדי לבטלם. הבנה מלאה של כל אלו היא התנאי למשמעות הטמונה בייסורים. אם למדנו והבנו - יש להם ערך ומשמעות; ואם לא למדנו מאומה - הרי הם כעפרא דארעא, חסרי ערך ומשמעות.

ישעיה מתלונן על ההתעקשות של העם לא להבין: "עַל מָה תִּכּוּ עוֹד תוֹסִיפוּ סָרָה" (א, ה) - ככל שמענים אתכם אתם נעשים עקשנים יותר ויותר. האינכם מבינים מה ה' רוצה מכם? בבחירתכם להוסיף ולהתעקש אתם משיגים דבר אחד: אתם "מצליחים" להביא על עצמכם צרות ומצוקות רבות נוספות.

בתוך פסוקי התוכחה שמשה משמיע באוזני העם כדי להבהיר להם את הצפוי להם אם ימשיכו להמרות את פי ה', משולב הפסוק: "וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֵף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֵף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר". לפניו - תוכחות וצרות וגם אחריו. והוא - ניצב לו באמצע הרצף וקוטע אותו. מדוע? מה תפקידו? לכאורה קשה להבין מדוע הובא בהקשר זה. רק לכאורה. פסוק זה הוא־הוא ההוכחה

שהשם לא חפץ בצערם של ישראל, בדיוק כשם שלא רצה בצערם של הצדיקים הנאמנים אברהם, יצחק ויעקב. ועם זאת, גם אותם צדיקים גדולים לא "ליקקו דבש" בחייהם: הם היו החלוצים שסללו את הדרך, ולצורך כך היה עליהם לצעוד בנתיב הייסורים. בהם עלינו לראות דוגמה ולאמץ את דרכם לחיינו שלנו: הם סבלו את הצרות באומץ וגבורה והבינו שהייסורים הם ניסיון שטמונה בו משמעות עמוקה. על ידי הייסורים הקב"ה מבטא את כעסו, אבל כעס זה חיצוני בלבד וכך גם ביטוי. בפנימיות ובעומק - ה' מלא אהבה ורחמים אלינו תמיד, וגם אם במצב מסוים הוא נאלץ להענישנו, מייד הוא מושיט אלינו את ידו המרפאה וחולק עימנו את הייסורים הבאים עלינו: "עמו אֲנֹכִי בְּצָרָה".

"יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֶהוּ עִמּוֹ אֲנֹכִי בְּצָרָה אֶחְלָצֶהוּ וְאֶכְבֶּדְהוּ" (תהלים צא, טו).

ד

קיצור הדרך

אפשר למצוא בייסורים משמעות נוספת:

א. הסבל שבא עלינו איננו ה"תשלום" שנגבה מאיתנו בגין החטאים שלנו בלבד. ייסורינו רבים כל כך והם עולים במידתם על העונש שאנו ראויים לו בשל מעשינו. אילו היו הייסורים מחושבים רק לפני חטאינו - אין ספק שהם היו מגיעים לקיצם מזמן. אנחנו סובלים גם בגלל העבירות של דורות קודמים, כפי שנאמר בתורה בעשרת הדיברות: "פֶּקֶד עֲוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים" (שמות כ, ד) - אם הבנים ממשיכים בדרך הרעה של אבותיהם, ה' מעניש אותם על חטאיהם שלהם ועל חטאי אבותם גם יחד (אך אם הבנים פונים לדרך טובה ואינם ממשיכים בחטאי האבות לא ייענשו בגללם, כנאמר: "לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בְּנֵים וּבְנֵים לֹא יוֹמְתוּ עַל אָבוֹת אִישׁ בְּחַטָּאוֹ יוֹמְתוֹ" [דברים כד, טז]).

ב. בייסורים שלנו טמונה תועלת מסוימת לדורות הבאים - לפטור אותם מייסורים שאין בכוחם לעמוד בהם.

למה הדבר דומה? לעולם הרפואה - שתי שיטות טיפול רווחות בו: האחת תרופתית והאחת כירורגית. על פי רוב מתחילים בטיפול תרופתי. אם הטיפול איננו מביא לריפוי ומשיג שיפור מועט ואיטי בלבד, פעמים רבות יחליט הרופא שהגיע זמנה של ההתערבות הכירורגית. יתרונה של השיטה - שהיא מאפשרת ריפוי שלם ובזמן קצר יחסית, אבל היא אינה חפה מחסרונות: החולה יסבול כאבים חזקים וייתכן שיאבד חלקים מסוימים מגופו.

כך הדבר גם אצלנו היהודים:

ה' קבע קץ מסוים לימות המשיח. כמה זמן עלינו להמתין עד להגעתו - איננו יודעים. סוד זה לא נגלה לנו. ובכל זאת הקב"ה רואה בסבלנו ומבקש להחיש את הקץ ולקרוב את גאולתנו. לצורך כך הוא מסתייע באמצעים "רדיקליים", כמו במצרים, שבה עם כל "קושי השעבוד" שהיה כל כך קשה ובלתי נסבל, היינו צריכים לחכות בסבלנות. הידיעה שבכך אנחנו תורמים חלק גדול למען העתיד ושנאנחנו משחררים את הדורות הבאים מייסורים שאנחנו סובלים, נותנת לנו את הכוח לשרוד ולסבול. כך יש לייסורים שלנו משמעות עמוקה.

את ההוכחה הטובה ביותר לכך נתנה לנו ההיסטוריה, שהרי ככל שהיינו צריכים לעבור יותר ייסורים, חוזקה והודקה הברית שלנו עם ה', כפי שמנסח זאת יחזקאל: "בדמייך חיי" - הדם הוא סימן החיים של ישראל. הדם הוא סמל הגבורה שלו. הדם לא הורג אותנו, אלא רק מדביק אותנו חזק יותר לאמונתנו.

אך כדי שלא נסבול לשווא וכדי שלא נגיע חלילה למצבו של חולה שסבל כאבים עזים, ובסופם - לא החלים כלל אלא הלך לעולמו ("הניתוח הצליח, אבל החולה מת"), עלינו לצקת משמעות אל תוך הייסורים ומתוכם לצמוח ולהגיע ל"תשובה". זהו הדבר היחיד שה' מבקש מאיתנו. ככל שנבין את המשמעות הזאת מהר יותר וגם נפעל לפיה, ניגאל מצרותינו מהר יותר. "הזוועות ללא סוף" תחדלנה, וה"סוף לזוועות" יגיע, ואז יזכו ישראל לגמול בעבור הדמעות שהיו מנת חלקם לאורך כל השנים - "שמחה נצחית!"

ה

אנחנו והסביבה

לפרק "משמעות הייסורים" יש להוסיף שאנחנו סובלים לא רק בגלל אשמת עמנו, אלא גם בגלל אשמת העמים האחרים.

כמו שהלב מגיב מייד לכל מחלה שתוקפת את האדם (בכל איבר מאיבריו) וחוזה סבל, גם העם היהודי - בהיותו לב ליבה של האנושות כולה - סובל מכל רעה שהאנושות גורמת בחייה.

ככל שהאנושות מתרחקת מצלם א-לוהים והופכת את האלימות ואת שרירות הלב לעקרונות הייסוד שלה וכל עוד חרב עשו מתנדנדת לה גבוה - אנחנו, עם הצדק, הרחמים והאהבה, חייבים לסבול עבורם, בדיוק כשם שכמה מנביאינו סבלו למעננו. כשם שהנביא נושא באחריות לצאן מרעיתו ולמעשיהם, גם אנו נושאים במידה מסוימת באחריות להידרדרות הרוחנית ופריקת עול המוסר של האנושות. נבחרנו להיות נושאי הלפיד של בורא העולם, וללמד את התועים. הידרדרותם המוסרית מעידה שלא היטבנו למלא את תפקידנו, ולכן האשמה מוטלת גם עלינו.

לא לנצח ימשך המצב הקשה: היום שבו תגיע האנושות אל נקודת מפנה איננו רחוק. וכשהוא יגיע, השחר יבקע לאיטו, והמצפון החופשי של האנושות ינצח את האינסטינקטים הפראיים והרעים. אז תושלם משימת הייסורים שלנו ונחליף את "כוס הצרות" ב"כוס השמחות".

אבל עד אז עלינו לסבול את הייסורים שלנו בסבלנות ולתרום את חלקנו להאצלת העולם ולמוסריותו. נפעל בכל כוחנו - כוח נפשנו או דמנו - ונוביל את הצדק לניצחון.

ו

ארבע הבעיות המרכזיות

ארבעה דברים דורשים מאיתנו תשומת לב מיוחדת.

א. קדושת השבת - שמירתה כפי שמפורט בשולחן ערוך (הימנעות מעשיית ל"ט אבות מלאכה וכו'). השבת היא המגן היהודי עבור כל אדם יהודי. כל מי ששומר על השבת, יכול לכנות את עצמו בצדק יהודי דתי, כפי שאומרים רבים: "בשבת זה מתחיל ובשבת זה נגמר".

ב. קדושת הבית היהודי ושמירה קפדנית על כל הלכות הכשרות - אין לנו רשות לעשות לעצמנו "הקלות". האמונה בא-לוהיות התורה אמורה להשפיע עלינו בדיוק להפך: לקבל עלינו חומרות ולא לחפש לעצמנו קולות. אנחנו עם עתיק ומערכת החוקים שלנו מנחה אותנו בנאמנות במשך דורות. כל החוקים בדוקים ומדויקים והקפדנו על שמירתם גם כשנדרשנו לעבור דרך ים של סבל. לא הנחנו אותם ולא זנחנו אותם בדרך.

ג. חינוך הילדים ברוח המסורת - עלינו לתת לילדינו חינוך יהודי אמיתי ולהבטיח להם את הבסיס של קיומם הרוחני והמוסרי. הילדים הם אבני היסוד שעליהן ייבנה העתיד של עם ישראל.

ד. בהימנעות מ"לשון הרע" (נקודה זו איננה רביעית מבחינת סדר החשיבות) - בתלמוד (עבודה זרה יט ע"א) מובא מעשה בחכם שהיה נוסע מעיר לעיר ומכפר לכפר. בהגיעו למקום חדש היה מכריז: מי רוצה לקנות סם חיים? וכי מי לא ירצה?! נאספו והתקבצו סביבו הרבה אנשים. הוציא האיש מכיסו ספר תהלים קטן וקרא לפניהם: "מִי הָאִישׁ הַחֲפֵץ חַיִּים אֶהְיֶה לְיָאוֹת טוֹב: נֶצֶר לְשׁוֹנֵה מֶרֶע וּשְׂפָתַיִךְ מִדִּבֶּר מְרִמָּה" (תהלים לד, יג-יד).

חטא לשון הרע - אמירה וגם קבלה - נמנה עם החטאים החמורים ביותר. חז"ל הזהירו ואמרו שלשון הרע שקולה כנגד עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (תלמוד בבלי, ערכין טו ע"ב), שלוש העבירות החמורות ביותר שעליהן נאמר "ייהרג ואל יעבור".

בתלמוד מובא גם מעשה אחר המלמד על השכר שצפוי להגיע בעקבות שמירת הלשון: תושבי עיר אחת נזהרו מאוד שלא לדבר לשון הרע, ובאותה עיר לא אירע שאדם מת מוות מוקדם (סנהדרין, צז)⁷¹.

על חומרת חטא לשון הרע אפשר ללמוד גם מן העונש שבא בעקבות החטא. העונש החמור ביותר שבו נענשו בני ישראל היה הגזירה שהוטלה עליהם שכולם (בני עשרים ומעלה) ימותו במדבר. עונש זה הוטל עליהם בעקבות חטא לשון הרע. המרגלים הוציאו דיבת הארץ רעה, והעם האמין ובכה.

בתנ"ך מובאים מקרים נוספים המלמדים על תוצאותיו החמורות של החטא הזה:

בגלל לשון הרע של דואג נכחדה עיר שלמה של כוהנים יהודים על ידי המלך שאול.

בגלל לשון הרע של אחיתפל אבשלום מרד בדוד ודוד נאלץ לרדת מכס המלכות ולצאת לגלות. המרד הביא למותו הטרגי של אבשלום ולסבל מתמשך של עם ישראל.

התוצאות של חטא לשון הרע עשויות להיות חמורות ביותר, אך למרבה הצער, רבים אינם מבינים את חומרת החטא עצמו ומקילים בו ראש. הם אינם משקיעים מחשבה מרובה ומוציאים מפיהם מילים הפוגעות בזולתם. העולם הנאיבי והלא ביקורתי מאמין לכול אפילו לשטות הגדולה ביותר מבלי לבדוק, ובמילותיו של המלך שלמה: "פְּתִי יֶאֱמִין לְכָל דְּבָר" (משלי יד, טו). הפתי מאמין לכל מה שאומרים לו, וככל שהדברים הנאמרים נשמעים מופרכים יותר, כך גוברת סקרנותו והוא מטה אוזנו לשומעם, וככל שהוא מוסיף ומקשיב, אט-אט נדמה לו שהוא עצמו היה עד להתרחשות, והוא מאמין שהכול אכן היה והכול אמת. והסיפור הדמיוני עובר מפה לאוזן ומתפשט כאש בשדה קוצים.

בסוגיה שהזכרנו לעיל (ערכין טו ע"ב), התלמוד מבקש לברר עד היכן מגיע איסור לשון הרע, היינו אילו סוגי אמירות נחשבים לשון הרע, ועונה: "נורא בי

71. הכוונה ככל הנראה לסנהדרין צז ע"א: "...זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיא ולא הוו משני בדיבוריהו ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה..."

פלניא" - גם אמירה שמהארובה שעל גג ביתו של פלוני עולה עשן מרובה נחשבת לשון הרע. מדוע? האמירה עצמה לכאורה תמימה, אבל רק לכאורה: הדובר מבקש לרמוז שבני אותו הבית מרבים בסעודות יותר מהמקובל, ואינו מעלה בדעתו את האפשרות שמא משהו מבני הבית חולה ומרבים להכין לו סעודות כדי לחזקו וכדומה. האמירה העקיפה נחשבת לאותו דובר לשון הרע. כיוון שאמירת מילים מבלי משים עשויה לקרות לכולם, לשמירת הלשון נדרשת זהירות גדולה במיוחד!

שירת ישראל!

א

הנבל של דוד

והינה בזמן שהכול מקוננים ובוכים ומסך עבה של כאב וסבל מסתיר לחלוטין את האופק ואינו מאפשר אפילו לקרן אור קטנה לחדור דרכו, עם ישראל בכל זאת מוצא אומץ וכוח לקום ולחגוג את חגיו ולשיר את שיריו העתיקים. האין זה מוזר? הייתכן שעם זה איננו מתייחס אף פעם? לכאורה, אילו בעקבות כל הצרות שבאו עלינו היינו אומרים: "אה, השירים האלה, כן, אנחנו זוכרים אותם; בעבר הייתה להם משמעות עבדנו, אבל היא אבדה ואיננה. כיום איננו מוצאים בהם לא משמעות ולא טעם. לשיר אותם? בשביל מה?" האמירה הייתה נשמעת טבעית, הגיונית.

איש לא היה תמה אילו אמרנו: איך נוכל לשיר ולעלוז כשכל חווייתנו אינה אלא טרגדיה איומה שבכל ההיסטוריה שלנו לא ידענו כמותה!? איך אפשר לצהול ולעלוץ כשמכל יהדות אירופה היפה והפורחת נותרו שרידים ספורים שאינם אלא "פֶּצַע וְחִבּוּרָה וּמִכָּה טְרִיָּה" (ישעיה א, ו)?! מיליוני יהודים מצאו את מותם במיתות נוראות, ואנו ניתן קולנו בשיר? אפילו רצינו, היה קולנו מסרב לבקוע מגרוננו, ותחושת חנק הייתה אוחזת בנו.

הרי אבותינו על נהרות בבל לא היו מסוגלים לשיר: "אֵיךְ נִשְׁיֵר אֶת־שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֶכֶר" (תהלים קלז, ד), תהו. כתהייתם אז - כן תהייתנו עתה: "איך - בהיותנו על אדמה זרה הרוויה בדם בני עמנו - נוכל לשיר שירים קדושים?!" מיתרי כינורותינו ונבלינו פקעו, והם שבתו מנגינתם. קולות האלימות והרשע הם הקולות היחידים הנשמעים כעת, גוברים על כל הקולות האחרים ומשתיקים אותם. אותם המיתרים שפקעו רועדים, וגם לנו לא נותר אלא לרעוד. מאימה

ומכאב. ובחזינו - מועקה כבדה. ועם זאת עלינו לזכור - אסור לנו להסב מבטנו לאחור, פן נהפוך לנציב מלח, מלח ומרור.

ובכל זאת אנחנו שרים "שירה"?

ההיסטוריה של ישראל תמיד הייתה מלאת סתירות: בכינו כשהעולם השתעשע, ושרנו הרבה כשהיינו אמורים לבכות. שרנו גם כאשר האווירה שהקיפה אותנו הייתה רחוקה מרחק שמיים וארץ מאווירה המתאימה לשירה. מדוע? איך? לא תמיד הבנו, ואדרבה הרגשנו שכל רצוננו לקונן "איכה" ולא לשיר "שירה", ובכל זאת דחף פנימי לא מוסבר גרם לנו להביע תקווה - תקווה שסוף הסבל קרוב, שקץ הגלות יגיע במהרה. עיינו כואבות מן המאמץ לראות את אור השחר הבוקע, ואנו מייחלים לבואו. אומנם איננו רואים אפילו סימנים קלושים לבואו אך בליבנו מפעם רגש חזק של תקווה: הגאולה בוא תבוא! עם ישראל הוא עם ייחודי בתקוותו. אין בעולם עם שידמה לו, עם שיש בו אומץ כה גדול שגם אחרי כל כך הרבה סבל וכאב, הוא עדיין מסוגל להביע את תקוותו לעתיד מאושר. איזה עם יכול, בעודו נרמס ארצה ועוד רגע וייקבר תחתיה, לדבוק כך באמונתו ולשאוב ממנה כל כך הרבה כוח פנימי? אין עם כזה! ועם ישראל - האם לא קם גם בפעם ההיא בכוחותיו האחרונים לשירה? קם גם קם! והאם קולות שירתו הפעם היו שקטים מקול שירתם של הדורות הקודמים? לא ולא! יהודים בכל מקום בעולם ממשיכים לשיר במלוא עוזם שירי תהילות ותשבחות, ובחג הפסח שלהם ממשיכים לשבח את א-לוהיהם אשר גאל אותם ממצרים. ומה שאירע אז, ישוב ויקרה, וכל האנושות בדיוק כמו המצרים תראה: "אֶצְבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא" (שמות ח, טו). לאורך ההיסטוריה הדלים העם היהודי לא פעם את העולם. גם בפעם ההיא הדהמנו אותם, כי האויבים שלנו לקחו מאיתנו את הכול, שדדו אותנו לגמרי, ובכל זאת נשארנו עשירים מבפנים, כי התקווה היא שלנו ומתוך כך גם העתיד הוא שלנו! את האוצר היקר הזה הם לא הצליחו מעולם לקחת מאיתנו. הם ניסו הכול: אש וחרב, גז וקברי אחים המוניים, ובכל זאת לא עלה הדבר בידם. האוצר הפנימי שלנו - נשאר ברשותנו. וברגע שנגיע לנחלה, קטנה ומסכנה ככל שתהיה, מייד נתחיל לשיר שוב "שירה".

אנחנו דומים לנבל של המלך דוד, שעל פי האגדה הידועה, "כיון שהגיע לחצות לילה היה מנגן מאליו"⁷². אנחנו שרים ומשבחים את ה' ונוסיף להללו לנצח נצחים ובו, ורק בו, אנו תולים תקוותנו. עד כה תמיד נעינו, ואנו סמוכים ובטוחים שכך יקרה גם הפעם, הלא ה' הבטיח לנו: "כִּי הֶהְרִים יְמוּשׁוּ וְהַגְבְּעוֹת תִּמְוָטָנָה וְחִסְדֵּי מֵאֲתָךְ לֹא יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תִמְוָט אֲמַר מְרַחֲמֶךָ ה'" (ישעיה נד, י).

ב

ישראל מול ים סוער

חז"ל אומרים:

"מניין לתחיית המתים? שנאמר אז ישיר. שר לא נאמר אלא ישיר."

כאשר ה' עשה לעמו נס והפך את גלי ים סוף לחומה, כדי שיוכלו לעבור שם ברגל, משה שר עם כל עמו את "השירה" לה' מתוך תודה ושבח על כל החסדים שגמל איתם. משה בחר בצורת העתיד "ישיר" שרומזת שבבוא היום הוא ישיר עם ישראל יחד את השירה הזאת, ולפי חז"ל זהו אחד המקומות שיש בהם רמז לתחיית המתים (מסכת סנהדרין צא, ב).

א. מדוע ראה משה לנכון לקבוע את השירה של אז לעתיד לבוא ולרמוז בכך לתחיית המתים?

ב. חכמים מדגישים שבשירת הים מצוינת "שירה", שמינה הדקדוקי נקבה, ולעומת זאת בעתיד צפוי להישמע "שיר חדש" (ישעיה מב, י). היש הבדל בין שירה לשיר? ואם כן – מהו?

72. האגדה מובאת בתלמודים (בבלי, ברכות ג ע"ב; סנהדרין טז ע"א; ירושלמי, ברכות א, א) ובמדרשים (רות רבה ואיכה רבה ועוד).

ג. בעקבות שירת משה והגברים, שרה מרים ואליה הצטרפו הנשים. ומה שרה מרים? "שִׁירוּ לַה' כִּי גָאֵה גָאֵה סוּס וְרָכְבוֹ רָמָה בָּיָם" - אין בשירתה שום חידוש. יש בה חזרה על שורה אחת משירת הגברים. מה פשר החזרה? מדוע בחרה מרים לחזור על השורה הפותחת בלבד?

ד. לפי המדרש גם המלאכים רצו לומר שירה, אלא שה' אסר זאת עליהם: "מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?!" (בבלי, מגילה י"ב). מדוע מה שנאסר על המלאכים הותר לישראל?

ייתכן שבשאלה האחרונה טמונה התשובה לשאלה הראשונה: מכיוון שנאסר על המלאכים לומר שירה ואמירתה תותר להם רק בעתיד הרחוק, משה בחר בצורת העתיד כדי לא לעורר בהם קנאה.

וייתכן שלבחירת משה בנטיית העתיד (ישיר) וגם בצורה ממין נקבה (שירה) הייתה סיבה אחרת - חולשה שאחזה בו. התורה מספרת: "וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות יג, יח). רש"י מסביר שאותם "חמשים" אינם אלא חמישית העם. מתוך בני ישראל שהיו במצרים, רק חומש (20%) יצאו ממנה. היתר - שלא היו ראויים להיגאל - מתו בשלושת הימים של מכת החושך (כדי למנוע מהמצרים לראות במותם).

כשראה משה עד כמה הידלדלו השורות, עד כמה עמוקים הפערים וכמה קשים הקרעים שנוצרו בקרב משפחות רבות, לא נותר בו וגם לא בבני ישראל כוח לשיר... וחמורים יותר מהקרע הגופני, היה הקרע־השבר הרוחני, שחוזה הדור הצעיר. הנוער, שחונך בסגנון מצרי, ידע מעט מאוד על היהדות. נשמותיהם היו יבשות ורוחם כאילו משותקת. מתורת יעקב ובניו הם בקושי ידעו דבר, ואיך יוכל נוער כזה להיות דור החלוצים של יהדות חדשה?

איך הנוער הזה, המנוכר לעם השבטים אמור להיות נושא לפיד התורה ומפיץ רעיונותיה? ספקות ודאגות כאלו כרסמו קשות בלב משה ויתר צדיקי העם היהודי מכווני המטרה, והם לא הצליחו למצוא את הטון הנכון כדי לפצוח בשירה. הכאב הציף את ליבו של משה והוא לא הצליח לסלקו מתוכו. משום כך השירה בקעה ממנו בטון נמוך, ודמתה לקינה יותר משנשמעה כשירה.

היו גורמים נוספים שפגמו בשמחתו של משה והחלישוהו עד שלא יכול היה לשיר במלוא הכוח וההתלהבות. התורה מספרת שבשל החשש שהעם ירצה לשוב מצרימה, ה' הולכים בדרך מפותלת. אנו קוראים ומתקשים להאמין: הייתכן שעם שזה עתה שוחרר מכבלי העבדות כבר יתעורר בו רצון לחזרה אל הכלא והשעבוד?! האם כבודם העצמי וגאוותם הלאומית של ישראל היו בשפל נורא כל כך, עד שהיו נכונים לשוב אל הארץ שאדמתה ספוגה בדמם?

כדי להבין זאת, יש להקדים הקדמה קצרה: פרעה, כאשר ראה ש"המשחק אבוד", שינה את מדיניותו והפך באחת מדיקטטור לדמוקרט. הוא הכריז בארצו על חופש הפולחן, הדת והגזע והבטיח לישראל הרים של זהב וחיי גן עדן. קולות פיתוי אלה הצליחו ללא קושי לדייק ולפגוע במטרה. זיכרונם של עם ישראל קצר. הם נוטים לשכוח מהר ולסלוח ואינם נוטרים איבה. ברגע שהזאב עטה עליו פרוות כבש, הכבש שכח שלפני רגע הוא היה זאב וכבר ראה בו כבש כמותו, חבר. לכן משה חשש שברגע שיצוצו קשיים בדרך, העם ירצה לשוב על עקבותיו ויכריז:

"נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֶבָה מִצְרִימָה" (במדבר יד, ד).

הרי בעקבות הבטחות פרעה - אם ישובו למצרים, הכול יהיה אחרת: הם לא ישובו להיות עבדים. הם יזכו בתפקידים חשובים, בתוארי כבוד ובמעמד גבוה. "אם כך", ישאלו (בצדק), "למה לנו לתעות כאן במדבר ולחפש את מזלנו במרחקים?! המזל שלנו עומד מול עינינו - לא כדאי להחמיץ את ההזדמנות". בוודאי גם היום יש לצפות לתגובות כאלה. גם אם העם היהודי פצוע ושותת דם והנשמה היהודית ספגה פגיעה אנושה, הצרה תישכח במהרה, וכאילו כלום לא קרה. ברלין, וינה, פרנקפורט וקלן - כל עוד תוספנה להתקיים על פני כדור הארץ - תהיינה מטרה לרבים. הם יסלחו, לא ישנאו ולא ישמרו טינה. כזה הוא האופי היהודי.

היום כמו בעבר, ובעבר כמו היום העם היהודי נוטה להשלים עם האויבים שלו מאתמול ולתת אמון בהבטחות השלום שהם מפזרים. אומנם פעם אחר פעם הם הבטיחו והפרו הבטחתם, ובכל זאת ליבנו רך מאוד, ומילה טובה שלהם מרשימה אותנו וזוכה לאמוננו המידי.

סיפור כזה אירע גם ביציאת מצרים. די היה למצרים בכמה נפנופים ידידותיים, וגלי הידידות (הידידות המדומה!) נקלטו אצלנו ונלקחו ברצינות. המחשבה שאולי כדאי להיענות לקריאות הידידים החדשים ולחזור למצרים החלה צוברת תאוצה, מה שאין כן התלהבות מן הניסים הא-לוהיים. המצב היה מסוכן. משה ניסה להתגבר על המבוכה והסכנה, אבל התקשה להניע את העם. הוא קרא לה' והתפלל אליו, אבל ה' הבהיר לו שעליו לפעול אחרת: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תַּעֲצֶק אֵלַי דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ" (שמות יד, טו) - "אתה פונה לכתובת הלא נכונה", מסביר ה' למשה, "זה לא תלוי בי, אלא בעם עצמו. אני יכול לעזור ולהציל רק את מי שרוצה לעזור לעצמו ולהינצל. אני יכול לחולל ניסים רק אם מכירים בהם, מבינים אותם וראויים להם. ישראל צריך להניע את עצמו בעצמו. אם העם יקרא אליי, יתלה את התקווה בי ויראה אך ורק בי את המטרה - אזי יוכלו הניסים שלי להתרחש".

"וְהַיְמִים לָהֶם חֹמֶה מִיָּמִינָם וּמִשְׁמָאלָם" (שמות יד, כב; יד, כט).

ומשה הצביע במטה שלו על הדרך שנבקעה בין חומות המים שמימין ומשמאל, הדרך שמובילה לארץ הקודש. חז"ל דורשים את המילה ימין על התורה, שנאמר "מִיָּמִינוּ אֲשַׁדֵּת [אֵשׁ דָּת] לְמוֹ" (דברים לג, ב), ואת המילה שמאל על המצוות שנעשות בצד שמאל, כגון התפילין שמניחים על יד שמאל (מול הלב). התורה והמעשה - כששניהם יחד - בונים מגדל יהודי, בלתי ניתן לכיבוש.

כדי למנוע מהמצרים להצטרף ליוצאים ולהתערב ביניהם, הציב הקב"ה את עמוד הענן בין עם ישראל למצרים. חושך עטף את המצרים הרודפים והסתירים וגם קריאותיהם הרמות לשלום, שאותן השמיעו באמצעות "רמקולים" נדמו. הרמאים הערמומיים נבלעו בעלטה עד אשר מצאו מותם בטביעה בים, סוס ורוכבו גם יחד.

כעת אפשר להבין מדוע נעצרו ישראל לפני קו המים וסירבו לקפוץ לים. על פי המדרש "כל אחד אמר אני לא ארד תחילה", עד שקם נחשון בן עמינדב וקפץ ראשון לתוך הגלים (מסכת סוטה), ובזכות הדוגמה האישית שלו, ניאותו בני ישראל להתקדם. אי אפשר להאשים את ישראל. השעבוד היה ממושך כל כך עד שהם איבדו כל רגש לאומי ונכונות למעשי גבורה. לכן, כשמשה התחיל לשיר את

השירה, ההיענות לשירה הייתה בצליל רפה ונטולת התלהבות. בבני ישראל אחז פרץ של נוסטלגיה תמוהה והם החלו להתגעגעו ל"תפריט", או ל"חירות" שלכאורה היו נחלתם במצרים: "זָכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם" (במדבר יא, ה). נשים לב: העם אומרים "נאכל" בלשון עתיד (ולא "אכלנו", אף על פי שמדובר ב"זיכרון" שמוסב אל העבר). נראה שיש בדבריהם רמז לחירות שהאמינו שאכן יקבלו אם יחזרו, כפי שהובטח להם. החיים שראו בדמיונם דיברו אליהם יותר מאשר חיים הכפופים לחוקים של משה.

אחת המשימות הקשות ביותר של משה הייתה להסביר להם את טעותם החמורה, אבל איך יוכל לשיר שירה כשהעם שהוא מוביל עדיין משותק בהשפעת השעבוד ואין בו שום רצון לבגרות וחירות? משה הבין שמוטלת עליו משימה חינוכית - עליו לחנכם לאמונה. איך? - באמונה.

ובצדק חז"ל לומדים מהפרק הזה על תחיית המתים. ישראל היו משותקים ולא היו להם לא אומץ, לא כוח ולא רצון להקרבה. בראש ובראשונה היה עליהם לקום מבחינה רוחנית ולאומית: הם נזקקו לרוח חיה שתתעורר בהם ורק אז יצליחו להבחין בין חירות דמה ובין חירות אמיתית ולהבין את משמעותה של עצמאות יהודית אמיתית. משה היה חייב להחדיר בהם את ההכרה וההבנה שחיי גלות הם מוות רוחני. הכרה זו היא הצעד הראשון, וכל עוד היא לא התגבשה - השירה נשמעה חלשה ושקטה...

ג

שירת מרים

מי שלא איבדה את העשתונות ולא נפלה לייאוש הייתה מרים. היא זיהתה את החולשה באגף הגברים, אבל ידעה כיצד נכון לעורר אצלם את רגשות החירות האמיתיים. היא דיברה אל ליבם והבהירה להם שאל להם לשתוק ולעמוד בצד בחוסר מעש. אל להם ללכת שולל אחר המחשבה המוטעית שיש דרך חזרה למצרים. אין!

"וַתַּעַן לָהֶם מְרִים שִׁירוֹ לֵה'..." (שמות טו, כא).

מרים מעוררת אותם להסתכל סביבם ולהתפכח מהאשליה. "אינכם רואים שה' חברים' שלכם עדיין רודפים אתכם? הרי אילולא הטביע אותם הים הם היו ממשיכים להיות לכם למוקש. פקחו את עיניכם וראו את ניסי ה', אל תעמדו אדישים בצד ואל תהיו כפויי טובה. מקור ההגנה והחירות היחיד שלכם הוא ה', ואין עוד מלבדו". מילים כדורבנות השמיעה מרים, והן חדרו היישר אל המטרה, והעם החל לשיר... אבל מאחר שהשירה לא פרצה מאליה, באופן ספונטני, נכתבה צורת הנקבה "שירה". לעומת זאת שירת העתיד של ישראל תנבע מתוך הכרה פנימית ותפרוץ מפי ישראל ללא שום צורך בפעולות זירוז למיניהן. משום כך ומשום שהיא גם תושר בעוצמה ובכוח רב - תופיע שם צורת הזכר "שיר".

ומדוע חזרה מרים על אותן המילים ששרו משה והעם?

ייתכן שכאשר שמעו ישראל שנאסר על המלאכים לומר שירה (כי צערם של בני אדם - אפילו היו רשעים - מסב צער לה'), חשבו שאם השירה אינה נאה למלאכים - גם להם אינה יאה, ועליהם להימנע ממנה.

מרים הבינה את רחשי ליבם ופעלה מייד להסיר מליבם את הטעות והסבירה שאין מקום להשוואה. "המלאכים אינם סובלים", הבהירה להם, "אבל אתם סבלתם זמן רב דיכוי ורדיפות. האויב הכה בכם בחמתו וכילה זעמו בכם ובבני משפחותיכם. זעזוע וכאב היו מנת חלקכם עד כה. לפיכך, כעת, שנשבר כוחו של האויב הרשע, זכאים אתם לשיר וראויים לשמוח שמחה אמיתית". וכדי לפוגג את ההיסוס שעוד זיהתה אצלם הוסיפה: "קחו דוגמה ממני - אני אישה מלאת אמפתיה, ללא שאיפות נקמה ונטירת או שנאה, ועם כל זאת אני פוצחת בשירי שבח לה' ושרה מתוך שמחה על כיליון האויבים. מדוע, גברים, תרצו לעמוד מאחור ולהזיל דמעות על אויבכם?! הרי בעשותכם כן אתם רק מקטינים את הנס של "סוֹס וְרִכְבּוֹ רָמָה בָּיָם" (שמות טו, א) שחולל ה' למענכם?!"

למחשבה של מרים שהעם אכן ילמד ממנה, דווקא בשל היותה אישה, אפשר למצוא תימוכין במעשה המובא בתלמוד במסכת מגילה (יד ע"ב): המלך יואש היה במצוקה ושלח משלחת אל חולדה הנביאה לברר מה צופה לו גורלו. התלמוד

שואל שם מדוע לא פנה לנביא ירמיה, שחי באותו זמן, ומשיב: "שנשים רחמניות הן" - נשים ניחנו באמפתיה יותר משגברים ניחנו בה.

ד

ואיפה משה שלנו? הלבבות צריכים להתאחד!

היום הגענו למצב שדומה מאוד למצב שבו כבר היינו בעבר - גם היום אנחנו תקועים במצב: לפנינו הים העמוק שגליו הסוערים מסתערים לעברנו, ומאחורינו האויבים שרודפים אחרינו בסוס ורכב. איננו רואים דרך מילוט והצלה במציאות סביבנו, ומתקשים לראות תשועה באמצעות ניסים בדמיונו. בני ישראל שברחו מפני המצרים כבר התנסו בניסים (למשל: עשר המכות), והציפייה לנס - כבר נטבעה בהם; ואילו אנחנו - אימתי חווינו נס? מי יוכל היום לבוא ולהראות לנו ניסים? לנו אין משה שמטה את ידו כדי ליישם את דבר ה' בבריאה. גלי הים מאיימים להטביענו, ועוד רגע ו"באו מים עד נפש". מתי סוף סוף ירחם ה' עלינו וישלח אלינו משה שימָשֶׁה אותנו ממים רבים?

עבור ישראל נבקע הים: "קריעת ים סוף" התרחשה לנגד עיניהם. בימינו כשרוצים לציין שעשיית פעולה מסוימת או השגת מטרה מסוימת קשה מאוד, רגילים לומר שהדבר "קשה כקריעת ים סוף". התלמוד אומר גם שקריעת ים סוף הייתה מהפכה של ממש בטבע ומנוגדת לחוקי הקבועים, ולכן ה' תכנן אותה וקבע אותה עצמה ואת זמנה המדויק כבר בבריאת העולם. הפעולה הייתה מתוזמנת בתכלית הדיוק וקבועה בתוכנית העולמית מראש. כשעמד משה והים לפניו - המחשבה שהים ייבקע והאדמה שתיחשף תהיה יבשה לא עוררה בו שום דאגה. דאגתו הייתה נתונה להשבת המצב לקדמותו - לקירוב שני צידי הים זה לזה. אחרי שנוצרת תהום עמוקה בין צדדים והמרחק ביניהם עצום - היאך יוכל לגשר ביניהם ולהביא לחיבור?! משה הבין שלהפריד - קל, לחבר ולאחד - קשה עד מאוד. משה הבין שהקושי איננו אמור רק בים אלא גם (ואולי בעיקר) בלבבות

- בתוך עם ישראל היו קרעים, היה פירוד עצום בין לבבות. כיצד יוכל לגשר על התהום שנפערה בין הלבבות ולאחד את כולם ללב אחד? משה עמד אובד עצות. וכל עוד זה לא יכול לקרות, גם האחר לא יכול לקרות. המפתח ללבבות ישראל לא היה בידי משה והוא לא ידע כיצד לפתור את בעיית האיחוד הזאת.

מה עשה משה? פנה לה' והתחנן לעזרתו. והינה ה' הכול יכול איננו נחלץ לעזרתו. "אתה טועה, משה", הוא מבהיר לו, "אתה חושב שאני יכול לעזור לך, אבל תתפלא, אני אובד עצות בדיוק כמוך. אין לי שום פתרון קסם. כל עוד לבבות ישראל לא מאוחדים אלא מפורדים ואפילו מנוגדים - אין לי שום יכולת לעזור.

"מה תצַעַק אֵלַי דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות יד, טו).

"אם אתה צועק אליי, אתה קורא לשווא", אומר ה' למשה, ומסביר לו שעליו להפנות את קריאתו לכיוון אחר: "תפנה את קריאתך לישראל, שהרי בהם תלוי הכול".

"אם תרצו אין זו אגדה" - לפתגם היהודי הישן הזה יש עדיין השפעה ברורה ומתאימה בחיים היהודיים. כמו שהרופא הטוב ביותר אינו יכול לעזור לחולה אם אין בו רצון לחיות, כך גם ה' או משה או משיח לא יכולים לעזור לכם. כל עוד ישראל אינם עושים שום מאמץ מצידם ואינם מנסים לעזור לעצמם לצאת מן החושך, אי אפשר לעזור להם. הצעד הראשון חייב להיות שלהם. הם חייבים לעשות אותו בעצמם. ואם פירוש הדבר שעליהם לקפוץ אל בין הגלים ולשים מבטחם המלא בה' - עליהם לעשות זאת ללא היסוס. עליהם לפעול. את כוונותיהם עליהם לבטא במעשים (ולא להסתפק בדיבורים). אחרי שיעשו את הצעד הראשון - מובטח להם שה' יבוא לעזרתם.

ישראל מפולגים. לבבותיהם חסומים. הם אינם מוצאים את הדרך הנכונה לה' ולא יודעים בעצמם מה הם רוצים. הייסורים הקשים ביותר לא הצליחו לבנות גשר ולקרב בין האנשים, וגם נאום של משה חדש או של משיח - לא יוכל לעשות זאת בכוחות עצמו. הרי אם יושמע, יקרה היום בדיוק מה שקרה בעבר: מייד יתעוררו חילוקי דעות והפערים ילכו ויעמיקו.

כל אחד יאמר אני לא ארד תחילה...

להיות ראשונים - מי רוצה? כשמדובר בסיכוי לזכות בתהילה וכבוד - הכול רוצים להתייצב ראשונים, לפני כל האחרים; אבל כאשר מדובר בעבודה קשה - איש איננו רוצה להיות הראשון. בניית גשר בין איש לאיש, בין מפלגה למפלגה, בין עמדה לעמדה - היא עבודה קשה ביותר. כל צד רוצה להישאר במקומו, מצפה שהצד האחר יהיה הראשון שיעשה ויתורים, הראשון שייסוג מעט ממקומו... מה אמור ומה יכול לעשות משיח במקרה כזה?! כדאי לזכור שההפרדה גובה מחיר גבוה: מחיר המתיחות בין אפרים ליהודה היה פיצול הממלכה של העם כולו והקמת מלכות ישראל. אבל גם היום השניים לא רוצים לקבל תבונה ולהכיר שעל ידי הפירוד הזה מגיעה אלינו כל הרעה הזאת.

חז"ל אומרים:

"תמה זכות אבות" (תלמוד בבלי, שבת נה עמוד א).

הזכות של אבותינו, שממנה אנחנו ניזונים זמן רב כל כך, אינה עומדת לנו עוד. המקור שממנו שאבנו רחמים - יבש. היכן ימצא לנו מקור חדש? אל לנו לתלות יהבנו ברחמים זרים ולהיסמך על שולחן זר. הגיע הזמן שנצבור זכויות בכוחות עצמנו וניהנה מ"ההון העצמי" שלנו.

ואף על פי כן אנחנו מתפללים שוב ושוב לה' ומזכירים את "זכות האבות" (של אברהם, יצחק ויעקב). הכוונה בכך למילה "אבות", כי מילה זו מורכבת מהאותיות א', ב', ו-ת' ומשמעותן: אחדות, ביטחון, תקווה. אלו הם התנאים הבסיסיים לגאולה, וכל עוד יש פערים בגזרה הפנימית, איננו מסוגלים להתגבר על הקשיים הניצבים לפנינו, בחזית, שהיא חיצונית לנו. אויבינו מאחדים ברצונם להשמיד אותנו ומאחדים כוחות נגדנו. ואנו צריכים לנהוג "מידה כנגד מידה" - עלינו להתאחד ולעמוד כולנו כאיש אחד כנגדם. רק כך נוכל להציל את עצמנו.

אילו הבנו זאת לפני אלפיים שנה, חורבן ירושלים והגלות היו נחסכים מאיתנו. התלמוד מציין שלחורבן המקדש ולשרפתו הייתה סיבה אחת ויחידה: "שנאת חנם" - שנאה, שלא הייתה לה שום סיבה הצדקה, ששררה בין יהודי ליהודי בישראל.

משיח לא יבוא למפלגה הזאת או למפלגה ההיא, אלא לכל העם היהודי, ולכן יש להדק את השורות וליצור עם מאוחד וסגור.

את ה"ביטחון" וה"תקווה" שלנו נפנה כולנו יחד אל ה'. נבטח בהשגחתו של ה', שכל מה שקורה ויקרה - הכול לטובה כי הכול נקבע בתוכנית הא-לוהית. אל לנו לאבד ולו לרגע את התקווה, ולהעלות בדעתנו שסבל נצחי נגזר עלינו ויהיה מנת חלקנו לעד. לא ולא. ה' לא רוצה לצער אותנו, את בניו, ולא גזר שסבל כזה יהיה גורלנו לעד. הייסורים אכן באו עלינו, אבל יש להם מטרה - כל רצונו של ה' לעורר אותנו באמצעותם מהשינה העמוקה שלתוכה שקענו. וכשנקיץ מתרדמתנו, יחזרו הניסים של ה' ונוכל שוב לשיר. ומה נשיר אז? "שירה"? לא. מפיותינו יבקע אז "שיר", והוא יושר במלוא הכוח וההתלהבות. הכרת ה' והכרת הטוב שגמל עימנו יבואו בשיר זה לידי ביטוי, ושבח והלל לה' על ניסיו ונפלאותיו. נשיר בשמחה ועליזות מעומק הנשמה - אנו והמלאכים יחד - את השיר הישן, אבל מתחדש שוב ושוב, שיסתיים בסימפוניה א-לוהית אחת ויחידה:

"שירו לה' שיר חדש" (תהלים צו, א).

יהדות

נאום פתיחת סמסטר ב-7 בנובמבר 1943 - ט' במרחשוון ה'תש"ד.

א

האור הנצחי

המשנה במסכת ברכות מספרת שכאשר רבי נחמיה בן הקנה היה נכנס לבית המדרש, היה מתפלל תפילה לה':

"יהי רצון שלא יארע תקלה על ידיי ושלא אכשל בדבר הלכה".

וכאשר היה יוצא מבית המדרש, היה נושא תפילת תודה לה', שגרם לו לחשוב נכון ואפשר לבית המדרש שלו להיות גדול ולשמש נקודת מפגש רוחנית לאליטה היהודית. אנו רגילים לפנות לה' בפתיחת כל מחזור לימודים ולבקש שיצליח דרכנו ויסייע להמשך קיום מוסדנו. היום, לקראת תחילת הסמסטר ה-36 של ישיבתנו, מבקשים גם לשבח ולהודות ל"נותן התורה" על מה שזיכה אותנו בו עד כה: על הפעילות המבורכת שהודות לה אלפי תלמידים וגם רבנים ומורים רבים פועלים בעולם כולו ומשתדלים להפיץ את התורה הקדושה. זוהי השגחה משמחת, במיוחד בזמן שבו כל ישיבות אירופה עלו באש והיו לאפר ומוריהן ותלמידיהן עלו השמימה בסערה, ובמקרה הטוב נפוצו על פני ארבע כנפות הארץ, ומהם, זכינו כאן במונטריי, בשווייץ השמחה והיפה, להציל שארית קטנה.

בשנה זו התודה כפולה ומכופלת: מספר התלמידים, גם בזכות המאמצים של האגודה, הוכפל, וישיבתנו מונה מעל 60 תלמידים. מדובר בבני אדם צעירים מפוארים אשר נותנים הכול כדי לרכוש ידע רב ככל האפשר ומתמסרים במלוא המרץ והמסירות ללימודם. המודעות להיותם "תיבת ההצלה" היחידה, המיטלטלת במי המבול ששטף את אירופה כולה, ולמשימה המוטלת על כתפיהם

להביא לפריחת חיים חדשים ולהחדיר קרני אור אל תוך החושך המוחלט - נוסכת בהם את הכוח הנדרש למאמץ הקדוש הזה, ללא מנוחה.

כמה שמחים אנחנו היום לברך את התלמידים הרבים מלאי המוטיבציה, שלאחר הפסקה קצרה למנוחה - שבים אלינו במרץ מחודש, מוכנים ומזומנים למלאכת הקודש - להגדיל תורה ולהאדירה!

"עת לעשות" הזמן קורא לנוער ומצפה ממנו להישגים אדירים ומרשימים. כדי להצליח במשימתם - נכונה להם עבודה קשה ומאומצת. המלאכה מרובה, והזמן קצר. כל דקה יקרה מפז, ועלינו לשמור שלא תאבד.

יש התוהים שמא אנו מגזימים - שמא התפקיד שקיבלנו על עצמנו גדול מכפי כוחנו, שמא הדרישות שהצבנו לעצמנו מעצמנו אינן סבירות, והציפיות הגדולות שלנו שעמלנו אכן יניב את ההישגים הגדולים שהגדרנו - אינן ריאליות. האם סנונית אחת יכולה לבשר את הקיץ?⁷³ הם שואלים בספקנות, האם להבה כה קטנה וענווה יכולה להפיץ אור רב כל כך ולהצליח להאיר את העולם החשוך הזה ולהביא תקווה לעולם האדיש הזה? למזלנו כן. כך אומר פתגם החוכמה: "מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך". גם לאור הקטן ביותר יש כוח לגרש את החושך החזק ביותר; קרן שמש כבר חודרת דרך כל החריצים והסדקים ומאירה את החדר השחור. הרי כדי להשתלט על החשכה המפחידה הזאת יש אמצעי אחד ויחיד: הדלקת אורות. האור הוא הנשק הבדוק היחיד נגד אויב בחושך! הבה ניקח את אור החנוכה כדוגמה. הרי מהו הנס של חנוכה? השמן שהכיל פך השמן הקטן - שבמציאות הרגילה היה די בו להדלקת המנורה יום אחד בלבד - הספיק להדלקתה שמונה ימים רצופים. אם נחשוב היטב, נגלה שלא שמונה ימי נס בלבד היו, אלא 16,000, כי אלפי חגי חנוכה חגגנו מאז אותו הנס, וכל האורות שהדלקנו מדי שנה בשנה - הם כולם אורות שבאים מתוך האור הראשון של הנס ההיסטורי של אותו פך השמן. אור זה שבקע אז המשיך והאיר ומעולם לא כבה, ומכוחו האירו את העולם ומוסיפים להאירו נרות רבים שמדליקים היהודים בכל דור ודור.

73. מדובר בתרגום מילולי של פתגם גרמני: Eine Schwalbe macht noch keinen Sommer.

ואם נעשה חשבון מדויק, אז לא מדובר רק ב־16,000 נרות שכבר הדלקנו במשך אלפיים שנות חנוכה, אלא מיליונים רבים של נרות שאנחנו מדליקים יום־יום ולילה־לילה, והם מאירים לנו בכל שנות החושך והאפלה. אילו ניצחו היוונים באותם ימים ואילו הצליחו להכניע את הרוח של ישראל ולמחוק את מהותה – קיומנו היה חדל כבר מזמן. הרוח שלנו היא יסוד היהדות. היא הנותנת לנו חיים, ובלעדיה אין חיים. כל שהיה נותר מאיתנו, אילו נותר, היה אבן גדולה וכבדה שמתחתיה היינו קבורים, והיא הייתה עדה אילמת יחידה לעם שהיה קיים אי אז וכבר עבר מן העולם. פך השמן הוא סמל לאידיאלים הגבוהים של אור התורה, והוא שעודד את המכבים למלחמה מתמשכת והוביל אותם אל הניצחון הייחודי!

יהי רצון שאת האידיאל הגבוה של המכבים נשים לנו למטרה גם היום, ומכוחו נצליח להדליק במונטריי אור חדש תחת האור שכיבו אויבינו בהשמידם מקומות תורה באכזריות נוראה. אומנם לעת עתה אור זה הוא אור של נר קטן וצנוע, אבל בעזרת ה' ידלקו ממנו עוד נרות הרבה.

ב

אתיקה יהודית

רבי יצחק שואל שאלה ישנה ומוצדקת מאוד: "התורה היא ספר המצוות של עמנו ולכאורה, הייתה אמורה להתחיל במצווה הראשונה שניתנה לישראל – מצוות קורבן הפסח (שמות יב). לשם מה הקדימה וגוללה לפנינו את פרקי ההיסטוריה שמאז בריאת העולם ועד יציאת מצרים? והוא משיב: כדי שאומות העולם לא יוכלו לומר שהיהודים הם ליסטים והם כבשו את פלשתינה שלא בצדק. כי סיפור הבריאה מראה שה' הוא בורא העולם, שברצונו נתן בתחילה את ארץ כנען לתושביה הראשונים, ולאחר מכן הבטיח לאברהם שצאצאיו ינחלו אותה (מדרש בראשית). כך רצונו. כנגד השגחה א־לוהית ורצונותיה אי אפשר למחות.

תשובה זו מבהירה מדוע היה נחוץ לספר על הבריאה ועל ארץ ישראל וחילופי תושביה, אך אין בה הסבר לנחיצותם של הפרקים המספרים באריכות ובפירוט רב על קורות חייהם של אבותינו, ולערך שטמון בהם עבורנו. ולא זו בלבד אלא שיש סיפורים שבהם האריכות מופלגת, כמו למשל הסיפור על אליעזר עבד אברהם, שאותו התורה מספרת פעמיים ובפירוט רב, ולעומת זאת, יש מצוות כגון מצוות השחיטה או השבת, שאותן היא מביאה בקיצור נמרץ, לעיתים מקדישה להן פסוק קצר ותו לא. התשובה לתהייה זו: "מעשה אבות סימן לבנים" - אורח החיים של אבותינו, האירועים שאירעו בחייהם ודרך התנהלותם בכל אירוע - משמשים דוגמה אישית לכולנו. אבותינו סימנו לנו ציוני דרך, ועלינו לצעוד בעקבותיהם. משום כך ערכם של סיפורים אלו רב ויש להאריך בהם. המצוות החשובות ביותר בתורה אינן זקוקות לסיפורים ולריבוי מילים.

התורה מלמדת אותנו: "זֵכֶר יָמוֹת עוֹלָם בֵּינו שְׁנוֹת דָּוָר וְדָוָר" (דברים לב, ז) - היא מדריכה אותנו להתעמק בדרך חייהם של האבות, לשקף את עצמנו בנשמותיהם, להבין את משמעות החיים כפי שהם הבינו אותה, ולדעת מה עלינו לעשות בכל מצב ובכל הקשר ובאילו מעשים עלינו למלא את ימינו: "הַבִּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אֲבִיכֶם" (ישעיה נא, ב) - הביטו והשוו את חייכם לחייו. כל אלפי הכרכים של תורת המוסר מכילים מעט מכל מה שהתורה בעצמה מספרת לנו על חייהם של אבותינו. חייהם הם מקור כל האתיקה היהודית, המוסר היהודי ותורתו: "תִּתֵּן אֶמֶת לַיַּעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם מִיְּמֵי קְדָם" (מיכה ז, כ) - יעקב מלמדנו במעשיו את הדרך להילחם למען האמת הנצחית והטהורה; ואברהם מצעידנו במעלות החסד ומרומם אותנו אל פסגות האהבה, הטוב, האמפתיה והרחמים.

אברהם, הזקן החולה, קם והסתובב בכל הרחובות כדי למצוא עובר אורח עני, להכניסו בצל קורתו, לארח אותו להנעים לו וגם לצייד אותו בשתייה ומאכל. וכמה גדולה הייתה שמחתו כאשר הזדמן לו לארח שלושה כאלה יחד: הוא קם לקראתם, בירכם והביאם בשמחה אל ביתו; בכניסתם בירכם שוב לשלום, והלך בעצמו למטבח, עמל וטרח כדי להגיש להם את הטוב והיפה ביותר ולא זו בלבד אלא נתן בידם גם צידה עשירה לדרך, וכדי שלא יתעו חלילה ליווה אותם כברת דרך. את כל זאת עשה באהבה ולבביות, מבחינתו הכול - המעשים והיחס

הנלווה אליהם - היה מובן מאליו. כך הבין אברהם את משמעות הכנסת האורחים.

ה' סמך על אברהם וגילה לו את תוכניתו לגבי אנשי סדום ועמורה. החטאים הנוראים של אותם רשעים כבר עלו עד לשמיים, ונדמה שדינם נחרץ - הכחדה. לא פחות. והינה אברהם - איש האהבה, האחוה, והאמפתיה - מתקשה לקבל את סופיות הדין. רחמיו מתעוררים על הפושעים הבלתי אנושיים האלה. הוא האמין שלא אבדה תקוותם, ובדיבור רך, הסברה שקטה והוראה עדינה - גם אותם אפשר להחזיר אל הדרך הנכונה.

לכן הוא פונה אל שופט הארץ, בתפילה ובתחינה הוא פונה אל רחמיו האין-סופיים, מזכיר לו את חובתו לנהוג בצדק עם ברואיו, שמטבעם אינם חפים מטעויות ולכן מפעם לפעם קורה שהם נכשלים. הוא מנסה לשכנע את השופט גם בדרך נוספת - הוא שוטח לפניו שיקולים של כדאיות, ומנהל עימו משא ומתן כפרקליט מנוסה:

"האף תִּסְפָּה צָדִיק עִם־רָשָׁע: אוֹלֵי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צָדִיקִים, בְּתוֹךְ הָעִיר הָאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חָלְלָה לָךְ מַעֲשֵׂית כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צָדִיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כְּצָדִיק כְּרָשָׁע חָלְלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: וַיֹּאמֶר ה' אִם אֶמְצָא בְּסֹדֶם חֲמִשִּׁים צָדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְנִשְׂאָתִי לְכָל הַמָּקוֹם בְּעִבּוּרָם: וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר אֶל אֲדָנִי וְאֲנֹכִי עֹפֵר וַיֹּאמֶר: אוֹלֵי יִחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצָּדִיקִים חֲמִשָּׁה הַתְּשֻׁחִית בְּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית... וַיִּסָּף עוֹד לְדָבָר אֵלָיו... אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שֵׁם אַרְבָּעִים... וַיֹּאמֶר אֵל נָא יִחַר לְאֲדָנִי... אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שְׁלֹשִׁים... אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שֵׁם עֶשְׂרִים... אוֹלֵי יִמָּצְאוּ שֵׁם עֶשְׂרָה; וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית, בְּעִבּוּר הָעֶשְׂרָה" (בראשית יח, כג-לב).

אברהם פעל בכל דרך שידע והשתמש בכל כוחותיו - להצלת בני אדם הנתונים בצער ובצרה, אפילו היו רשעים. להציל את כולם לא עלה בידו. כל שהצליח להציל היה משפחה אחת ויחידה.

ג

נקודת שיא

נקודת שיא של מוסר אנושי, אידיאל ללא גבול ומסירות נפש היווה מעשה ה"עקדה".

חיים שלמים ייחל אברהם לצאצא, שינחל את המורשת הרוחנית שלו ויצליח להביא לעולם כולו בשורה - את הרעיונות הנעלים של האמונה וההכרה הפילוסופית באל אחד שברא שמיים וארץ; ולהפיץ את האמונה האלוהית בקרב חסרי אמונה ובקרב המאמינים באמונות שווא. בהיותו בן מאה שנה, הגיעו הכמיהה וההמתנה הארוכה לקיצן - הוא זכה בבן. איזו שמחה ואיזו צהלה גרם האירוע בביתו. אילו תקוות גדולות הוא תלה בבנו. ומה בא אחרי זה? יום אחד באה אליו קריאת ה': "קח נא את־בְּנֶךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ" - הציווי מפורש: אברהם מצווה להקריב את בנו - הוא עצמו, במו ידיו.

איזה זעזוע עמוק, איזו התרגשות פנימית ואילו תחושות של מרירות והלם - חולל בו הציווי הזה. מילוי הצו הזה פירושו שהוא, האב הטוב והרחמן, יהפוך להיות התליין של בנו אהובו המאמין בו ובכוונותיו הטהורות. ומה יקרה לכל התקוות? ברגע אחד הן תרדנה לטמיון. הייתכן?!

רק המחשבה להרוג את בנו לפי כל המצוות לבטח זעזעה אותו, ועל ה"אחרי זה" הוא בטח לא חשב עדיין. הרי מה יגיד לאשתו שרה, לאימא היקרה של הבן האהוב? הוא לא ידע שאשתו לא תוכל לשכוח את בנה ושליבה יישבר מרוב צער, כך שיצטרך לקונן על שני מתים? ואילו מחשבות נואשות ייסרו אותו? ומה עוד ייקרה לאחר מכן? הרי העולם בוודאי ישפוט אותו על המעשה האלים הזה בעיניהם ובמקרה הטוב הוא ייחשב למשוגע. נפשית זה היה גומר אותו והוא היה הופך לקורבן השלישי, אחרי אשתו ובנו...

אז מי ימשיך אחריה את המלחמה נגד עבודת האלילים? הרי הוא בעצמו יהרוס את כל מה שהוא בנה על ידי הקורבן האנושי הזה. האם את כל הגשרים

שהוא בנה לה' הוא יפוצץ על ידי המעשה שלו? דווקא האמונה באל אחד, באל האהבה והצדק, אשר מגנה בחריפות כל שפיכות דמים ועומדת בסתירה גמורה לתועבות של עבודת האלילים, הייתה מטרת המאבק היחידה שלו והבסיס לפילוסופיה שלו.

ועכשיו פתאום הכול יהיה שונה? האם גם לו יהיו עכשיו כל מיני אלילים? האחד שהודיע לו ונתן לו את בנו, והאחר שדורש אותו כקורבן? האם אין כאן סתירה מפחידה, טעות נוראית?...

איך הוא יכול לתת דין וחשבון על מעשה כה מלא בסתירות ולקחת עליו אחריות? הרי על ידי מעשה זה כל התאוריה שהוא הפיץ בכל העולם תקרוס כמו מגדל קלפים...

ולמרות הכול הוא ניגש למשימה בשמחה אולי אפילו בחגיגות, נחוש, אמיץ והחלטי, חף מכל שמץ של ספק או התנגדות פנימית. שאלות, ספקות או דאגות הנוגעות לעתיד - מה יקרה ומה יחשוב העולם? לא היו בליבו ולא טרדו את מחשבותיו. כל כולו ממוקד בהווה - במילוי ציווי הבורא.

בתחושת התעלות שהפיח בו הצו האלוהי, בלב שפועמים בו רגשות קדושים וטהורים שאין כמותם, הוא ניגש חדור מטרה אל המזבח. וכאשר עמד סמוך למזבח ממש, נשמעה לפתע קריאת "עצור" של המלאך: "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּזֶר" (בראשית כב, יב) - שחרר אותו מהאזיקים, הרחיקהו מן המוות והחזירהו אל החיים! "כִּי בִי־צַחַק יִקְרָא לְךָ זֶרַע" (בראשית כא, יב) - מבנך יצחק עתיד לצמוח עם גדול ורב. כמו כוכבי השמיים ועפר הארץ שאיש אינו יכול למנותם - כך יהיה אותו עם שיצא מיצחק. אברהם איננו מבין. הרי ה' ציווה עליו... וכעת הוא מנסה למנוע ממנו לקיים... המלאך מסביר לו שלציווי הזה הייתה מטרה אחת ויחידה: "כִּי עָתָה יִדְעֶתִי, כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אֹתָהּ וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידָהּ, מִמֶּנִּי" - ובמילה אחת: ניסיון. ה' ביקש לוודא שאמונתו של אברהם איתנה ויציבה ותישאר כזאת אפילו ייקלע למצבים קשים ביותר. אברהם עמד בניסיון - נאמנותו לה' מוחלטת ואינה ניתנת לערעור. הניסיון הסתיים בהצלחה, ובקיום הציווי עצמו - אין שום צורך.

כזכור, ניסיון זה לא היה הניסיון הראשון שבו נבחן אברהם. קדם לו הניסיון שעל הוצאתו לפועל היה ממונה נמרוד הרשע: כשסירב אברהם להכיר בפסליו והכריז קבל עם ועולם שיש אל אחד ויחיד לעולם - השליכו נמרוד לתוך כבשן האש. האם לא די היה בניסיון זה כדי להעיד על אמונתו של אברהם בה? לשם מה היה צורך בניסיון נוסף? יתר על כן, ה' הוא "חֲקֹר לֵב בַּחֹן פְּלִיּוֹת" (ירמיהו יז, י) והוא ש"יִרְאֶה לְלִבָּב" (שמואל א טז, ז) - ואם כן, אופיו האמיתי ונאמנותו המוחלטת של אברהם הצדיק ברורים וידועים לו. האם הוא זקוק להוכחות "בשטח" כדי לאשש את ידיעתו המוחלטת? לא ולא. אברהם וצדיקים מסוגו אינם צריכים להוכיח צדקותם באמצעות ראיות מעשיות. לכל האירועים הקשים, אותם ניסיונות שבאים עליהם, יש מטרה - חישול רצון ההישרדות שיעבור מהם בתורשה לדורות הבאים.

לאורך ההיסטוריה פקדו את ישראל סבל וצרות רבים. ובכל פעם שהדבר קרה, עלה לנגד עיני ה' אברהם הנאמן, שלא נתן לשום דבר לעצור בעדו מלהקריב לפניו את בנו יחידו אהובו. ומשעלה זכרו לפניו - די היה בו כדי שה' יבוא מייד לעזרת העם הסובל.

אבות האומה חוו את כל הסבל והצרות הכרוכים בגלות, כדי שמתוך ההתנסות האישית יבקשו מה' רחמים למען בניהם שיזדקקו לרחמים אלו בדיוק, וה' ייעתר לבקשת האבות ויעניק לבניהם את הכוח לשאת את כל הסבל באומץ וללא פחד. הניסיונות של האבות היו כעין "ברומטר" שלאורו נבחנה גבורת הבנים.

גורל האבות צריך להזריק כוח בעם היהודי וכמו שאלו הנהיגו את חייהם בגנות המוות ובנחישות, כך גם על הדורות הבאים ללמוד להתגבר על גורלם. יהיה מה שיהיה, אם גלות או גירוש, אינקוויזיציה או מוקד שרפה, לעולם האדם היהודי לא יאבד את תקוותו ואת אמונתו. סבל רב היה נחלתם של הורים בעם ישראל. לא פעם ילדיהם הומתו לנגד עיניהם. ככל שהסבל והעוול היו גדולים יותר השפעתם על החוסן הפנימי של ההורים הייתה רבה יותר. התחזקה בתוכם האמונה שא־לוהי אברהם, יצחק ויעקב זוכר את הבטחתו: "וְהָרְבָּה אֲרָבָה אֶת־זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם" (בראשית כב, יז), וכשם שקיים אותה בעבר, וכדברי משה: "ה' אֶל־לִהְיוֹתְכֶם הָרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי

הַשְׁמִים לְרֹב" (דברים א'), כך יוסיף ויקיים אותה גם בהם. לעם ישראל אסור ליפול ברוחו ואסור להתייאש. גם בזמנים שבהם באים עליהם צרות וייסורים נוראים, מובטח להם שיייושעו: "ה' אֵל־לֵהֵיכֶם הֶהְלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אֲבִיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם" (דברים כ, ד).

אין-ספור הרוגים על קידוש השם, כמו רבי עקיבא ורבי חנינא בן תרדיון הראו לעולם התוהה, איך בן אדם יכול למות למען אמונתו. אפשר להרוג את הגוף, אך לא את הנשמה!

מכל הסיבות הללו אבותינו סבלו, ומתוך כך קיבלנו כלים להתמודד עם הצרות שפוקדות אותנו: אברהם עלה על הר המוריה ועקד את בנו אל המזבח, כדי שדורות אחר כך אם חלשה תמצא בתוכה את הכוח לעשות אותו המעשה – ולא רק בבן אחד אלא בשבעה. אחרי שסירבו חנה ושבעת בניה לציית לצו הקיסר ולעבוד לעבודה זרה, ציווה הקיסר להוציא את הבנים להורג. מילותיה האחרונות של חנה לבניה היו: "בְּנִי, לָכוּ וְאָמְרוּ לְאַבְרָהָם אֲבִיכֶם: אֵתָה עֲקָדְתָּ מִזְבֵּחַ אֶחָד וְאָנִי עֲקָדְתִּי שְׁבַעַה מִזְבְּחוֹת!" (בבלי, גיטין נז ע"ב).

כאן טמון חלק מנצחיות העם היהודי וכאן מתגלה כוחו, שעובר מדור לדור, מאב לבן, כמו סוד. כוחות הנפש האלה מצרפים את הנשמה היהודית, מזקקים אותה ומחזקים אותה. בני ישראל הם המכבים הנצחיים, וגם כשהם מתים על קידוש השם, הם נותרים בלתי מנוצחים. הלהבה היהודית אש תמיד היא. אומנם היום היא בוערת רק מעט ובצניעות, אך היא תשוב ותתרומם ותפיץ אור גדול ועוצמתי.

עם ישראל חי! העם היהודי, שבו מפעמת הרוח היהודית, חי לנצח. בנשמה היהודית אי אפשר לפגוע!

רות

א

בתנ"ך שלושה חלקים: תורה, נביאים וכתובים (חלק הכולל את ספרי תהלים, משלי, איוב, חמש מגילות, דניאל, עזרא, נחמיה ודברי הימים).

חמש המגילות הן:

מגילת "קהלת" - ספר שהוא חיבור פילוסופי-אתי פרי הגותו של שלמה המלך; "שיר השירים" - מגילה הכתובה בסגנון רינה פואטית, שגם אותה חיבר שלמה המלך, ובה דו-שיח בין אֵלֹהִים לעמו - "כנסת ישראל", שמייצגת הדמות "שולמית"; "איכה" - מגילה שחיבר הנביא ירמיה וכל כולה קינה על חורבן המקדש; "אסתר" - מגילה שכתבו אנשי כנסת הגדולה ומגוללת את סיפור ההצלה האֵלֹהִית של היהודים בפרס מהשמדה פרי מזימת המן; "רות" - מגילה שחיבר הנביא שמואל (בבא בתרא טו, א), ובתוכנה נעסוק להלן.

מה כוללת המגילה? האם כל שיש בה הוא סיפור דרמטי על אודות האיש אלימלך ואשתו נעמי?⁷⁴ ואולי העיקר בה הוא סיפורם של בניהם מחלון וכליון, שביהנו במשרה חשובה בישראל, ובזמן המשבר הכלכלי⁷⁵ היגרו למואב ונשאו להם שתי נשים נוכריות, עובדות אלילים?

הבה נמשיך לעבור עוד קצת על התוכן: אלימלך ושני בניו מתו. המשפחה האמידה מאוד הפכה לענייה ממש, ובשלב כל שהוא החליטה נעמי לשוב אל בית לחם שביהודה, מולדתה. כאשר חזרה הביתה קידמו תושבי העיר את פניה משתאים למראה הנגלה לעיניהם, ולא מן הנמנע שבעיני רבים חלף גם זיק של

74. לפי המסופר בתלמוד הבבלי (בבא בתרא צא ע"א) אלימלך היה בנו של נחשון בן עמינדב, נשיא שבט יהודה. ההתרחשות כולה אירעה בזמנה של השופטת דבורה.

75. על פי המסופר בתלמוד הבבלי (בבא בתרא טו ע"ב), סיבת המשבר הייתה חוסר נאמנות של העם לה'.

שמחה לאיד. מפה לאוזן עברה השאלה: "הֲזֹאת נַעֲמִי [!]" (רות א, יט). השאלה לא נלחשה. היא נשמעה. והאישה שהצרות הכריעוה ובדמותה קשה היה לזהות את האצילה שהייתה אי אז, השיבה בכאב (שם, כ): "אֶל תִּקְרְאֶנָּה לִי נַעֲמִי" (אותה אישה נעימה ומצחיקה שהייתי), "קְרָאנָּה לִי מָרָא" (המודאגת, המרירה), והסבירה את פשר אמירתה (שם, כא): "אֲנִי מְלֵאָה הֶלְכָתִי" (אישה עשירה הייתי כשעזבתי את הארץ; תקוות גדולות היו בליבי וגם סיפוק רב על שהשגתי עד אז), "וְרִיקָם הָשִׁיבֵנִי ה'" (מהפך התחולל בחיי ובעולמי. הפכתי ענייה מרודה. הטוב והתקווה נעלמו כלא היו, ודאגה וכובד תפסו את מקומם). נעמי מבהירה לקהל שלפניה שהיא יודעת מדוע אירע לה מה שאירע – זהו העונש שהייתה ראויה לו (שם, כ): "ה' עָנָה בִּי וְשָׁדִי הָרַע לִי".

במרכזו של החלק השני של המגילה ניצבת דמותה של רות, בת לשושלת מלכי מואב⁷⁶, נסיכה מואבייה גאה בעבר, ואלמנה אומללה וענייה בהווה. כאשר נעמי מחליטה לחזור לבית לחם היא פונה לכלותיה ומבקשת להיפרד מהן ולהמשיך בדרכה ארצה לבדה. לכלות הצעירות היא ממליצה להישאר במקומן, כי שם עתידן (שם, ח). "לִכְנָה שׁוֹבָנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה", היא אומרת להן ברוך, ומודה להן על שעשו למענה ולמען אישה ובניה: "יַעֲשֶׂה (יַעֲשֶׂה) ה' עִמָּכֶם חֶסֶד בְּאִשׁוֹר עֲשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעַמָּדִי"; ומאחלת להן שתזכינה להינשא שוב ולהקים בית משלהן (שם, ט): "יִתֵּן ה' לָכֶם וּמִצָּאָה מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִשָּׁה". הכלות מתקשות להיפרד ורוצות לבוא עימה, אך היא מבהירה להן שאין בצעד כזה שום טעם (שם, יא-יג): שׁוֹבָנָה בְּנָתִי לָמָּה תִּלְכְּנָה עִמִּי... אֶל בְּנָתִי כִּי מָר לִי מְאֹד... כִּי יִצְאָה בִּי יָד ה'". ערפה משתכנעת. רות – מסרבת בכל תוקף להיפרד (א, טז-יז): "אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאִשׁוֹר תִּלְיִנִי אֵלַיִן עִמָּךְ עַמִּי וְאֵלֶּיךָ אֵלֹהֶיךָ בְּאִשׁוֹר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקְבֹּר כֹּה יַעֲשֶׂה ה' לִי וְכֹה יִסִּיף כִּי הַמָּוֶת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֶךָ".

נעמי יצאה מנקודת הנחה שמי שרוצה להתגייר צריך להכיר קודם כל את כל הכובד של העם היהודי, הסבל שלו והתמסרותו על קידוש ה' וגם המשפטים הרבים שמבדילים אותו משאר העמים. "תנו רבנן: גר שבא להתגייר בזמן הזה, אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר? אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים,

76. לפי המסופר בתלמוד (סנהדרין קה ע"ב; נזיר כג ע"ב) רות הייתה בתו של עגלון מלך מואב ונכדתו של בלק.

דחופים, סחופים ומטורפין, ויסורין באין עליהם? אם אומר: יודע אני ואיני כדאי, מקבלין אותו מיד. ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות". כך צריך לדבר אל המתגייר כאשר הוא מבקש להיקלט. אם מבקש הבקשה עדיין עומד על בקשתו, על כוונותיו האצילות והטהורות - ולא על מטרות אנוכיות ופניות זרות - אזי פותחים לו את הדלתות בשמחה ומברכים אותו באחוזה ולבביות⁷⁷.

כדי להיות משוכנעת שרות מבינה את משמעות הצעד שהיא מבקשת לעשות ולהסיר מליבה ספק לגבי טוהר כוונתה, נעמי מציגה לרות תמונה של עם ישראל, תמונה שאיננה מחמיאה, בלשון המעטה; תמונה קודרת שמלמדת על חסרונות לרוב והיא מלאה סבל וצרות. היהודים דחויים ונרדפים, ואם היא תצטרף אליהם - תהיה גם היא דחוייה ותחוש בדידות. רות אינה נופלת ברוחה ומבהירה לחמותה שאין בכוונתה לוותר על תוכניתה המקורית ומוטב שנעמי תפסיק לנסות לשכנע אותה (רות א, אז): "אַל תִּפְגְּעִי בִּי לְעִזְבֶּךָ לָשׁוּב מֵאַחֲרֶיךָ", היא מבקשת, ומבהירה ששום שכנוע לא יניא אותה: "כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַיךְ" - רות החליטה ובכוונתה לבצע: היא תלך לכל מקום שנעמי תלך. היא איננה מתרשמת במיוחד מהעתיד שלדברי נעמי צפוי לה. כל ההשפלות שתיארה נעמי - חיזוניות הן, ואין בכוחן לגזול ממנה את כבודה, שהוא פנימי במהותו, בדיוק כשם שאבן יקרה גם אם תהיה מכוסה אבק - ערכה יישמר.

נעמי גם היא אינה מוותרת. היא מספרת לרות על ארצות הגלות ועל הצפוי ליהודים שיגיעו אליהן, למשל חיים בגטאות. ורות - כאילו כלום: "כִּי אֶל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִנִי אֵלַיךְ" - היא תיצמד לחמותה ותלך עימה לכל מקום, "עִמָּךְ עָמִי" היא מסבירה לה, וברור שההחלטה שלה להצטרף לעם היהודי פירושה שכל החוקים המפלים נגדו יחולו גם עליה, אבל הקושי לא מבהיל אותה כלל.

נעמי אובדת עצות, היא נאנחת עמוקות ואומרת לרות שאולי היא לא ממש הבינה והגיע הזמן לומר לה את הדברים "ברחל בתך הקטנה" - היהודים נרדפים ואם תצטרף עליה להיות מוכנה להיות נרדפת וייתכן שחייה יבואו אל קיצם

77. בבלי, יבמות מז ע"א.

שלא כדרך הטבע אלא בדרך אלימה, ואולי רגע לפני שתומת - תידרש לכרות את הקבר לעצמה - במו ידה. ורות - בשלה (א, יז): "בְּאֶשֶׁר תִּמְוֹתַי אָמוֹת וְשֵׁם אֶקְבֹּר כֹּה יַעֲשֶׂה ה' לִי וְכֹה יוֹסִיף כִּי הַמּוֹת יִפְרִיד בֵּינִי וּבֵינָהּ". אם נעמי תועלה על המוקד - רות תצטרף אליה ללא היסוס, היא מוכנה להישרף, להיות מושלכת לקבר אחים. לכול היא מוכנה ומזומנה. האושר הרוחני הצפוי לה אם תצטרף לעם היהודי הוא אושר עילאי ונצחי, והוא שווה כל מחיר. ואם המחיר הוא רדיפות, סבל וצרות שונות ומשונות - הוא עדיין כדאי, משתלם.

ברות פיעמה נשמה רגישה ואצילה ביותר. מותו המוקדם של בעלה לא נתן לה מנוח. היא חקרה את הסיבות והאמינה שהאשמה העיקרית במה שקרה - הייתה היא עצמה. אהבתה היא שגרמה לו להתעלם מן האיסור המפורש של תורתו ולשאת לו מואבייה לאישה. כמו שמשון שנפל לתוך זרועותיה של דלילה, נפל בעלה לזרועותיה שלה. הכוח שפעל עליו היה חזק ממנו. וכיוון שכך, הרי היא שהביאה עליו את מותו. כך היה בשחר האנושות - חוה גרמה למות אדם הראשון, והיא - למות בעלה. אבוי.

המחשבה האפלה הזאת הכבידה על ליבה. מצפונה נקף אותה והיא ביקשה כפרה לנפשה המיוסרת. היא חשבה שאם תתנער מעמה ומאמונתה ותצטרף לעם היהודי ותקבל עליה את אמונתו - יכופר לה. הרי היא גנבה נשמה יהודית, ועליה להשיב לו נשמה תחתיה, למלא את החסר שיצרה. בעלה נפח את נשמתו ברוח המואבית, וכדי לתקן - היא תקריב את חייה על מזבח הרוח היהודית.

רות האמיצה לא נבהלה משום תרחיש אימה שניסתה נעמי להציג לפניה, ואדרבה רצונה רק גבר, והיא קיבלה עליה לשאת בכל שיידרש ממנה מתוקף ההצטרפות לעם ישראל. גיסתה ערפה, קיבלה כזכור את עצת נעמי ושבה למואב. חז"ל מספרים שברגע המרגש של הפרדה הזילה ערפה ארבע דמעות, ובשכרון זכתה בארבעה צאצאים גיבורים, מלאי עוצמה וכבוד⁷⁸, אם כי סופם היה שהוכו בידי דוד, הצאצא של רות⁷⁹. כמה מרגשות המילים האלה, המבהירות שאין בעולם דבר שיישאר מבלי שיתקבל הגמול הראוי לו (שכר או עונש). גם

78. ובהם גוליית הפלשתי שהיה נכדה, על פי המסופר בתלמוד הבבלי, סוטה מב עמוד ב.

79. כמסופר בבבלי, שם.

לערפה היה קשה להיפרד מהיהדות, גם לה היו חיבורים מסוימים אליה, והחלטתה לעזוב אותה לבסוף, הביאה אותה להזיל אותן דמעות, ובזכותן קיבלה שכר של עוצמה וכוח. עם זאת, כיוון שהדמעות לא הביאו להחלטה לעזוב את כל שהיה לה בחייה במואב, והפיתוי גבר על ההיסוס, והיא שבה לארצה, העונש היה בהתאם. הרב ד"ר רפאל ברויר (Raphael Breuer) ז"ל בפירושו למגילת רות ביטא רעיון זה במילותיו המיוחדות.

"הסצנה המרגשת של הפרידה הזאת מלאת לבביות פלאית. היא פשוט יפהפייה. באמצע עומדת נעמי הכפופה מצרות, מנושקת על ידי ערפה תחת דמעות. אבל רות נתלית בה. היא הפסיקה לבכות, היא לא מנושקת ולא מדברת. בשתיקה אנחנו רואים כיצד היא נצמדת לנעמי. בהיצמדות השקטה הזאת שעומדת בניגוד כל כך מופלא להתנהגותה הנרגשת של ערפה, מתבטא העושר של גדולה רוחנית וגובה מוסרי בהם רות מתייחדת בשונה מגיסתה. גם היא קיבלה את החלטתה, היא נשארת. בזמן שערפה מראה לדמות ההחלטית של חמותה הערצה אוהבת שנמדדת על פי קוטנה שלה, וחותמת בנשיקת הפרידה שלה עוד פעם אחת את חיבתה לנעמי, מתעוררת בנשמתה של רות המחשבה שלא מבטאים לנעמי שכזאת חיבה ראויה דיה על ידי נשיקות ובכי, אלא שצריך ללכת אחרי נעמי, אל תוך המעגל שבזכותו היא זכתה למעלתה - שמשמית היהדות לא מסתפקת בכך לקבל הערצה מהעמים, אלא שניתן להשלים את המשימה הזאת רק כאשר הרוח הטהורה והא-להית של היהדות מתחילה לחדור לקרב העמים".

נעמי ורות, מאוחדות לשמחה ולצער, נסעו לבית לחם. רות שהגיעה לבית לחם לא הייתה עוד היפהפייה המהוללת בחצרות של מואב דאז; לבית לחם הגיעה אישה אחרת: קבצנית המסתירה פניה בבושה בעת שהיא יוצאת לשדות בתקווה להצליח לאסוף מעט מהשיבולים שהשאירו לעניים. ושם, בשדה, עוררה את תשומת ליבו של השופט היהודי בועז (הנקרא גם איבצן) והוא נשא אותה לאישה, וזכה להקים זרע לבן משפחת נעמי שהלך לעולמו. בן הדור השלישי של השושלת הזאת היה דוד, מלך ישראל, שתקופת מלכותו נצרבה בתודעת העם כתקופה מפוארת - שבה היה העם מאוחד - וזוהי נקודת השיא של כל הסיפור של מגילת רות.

גטה קורא למגילת רות במלוא ההערצה "השלם הקטן הנחמד שהועבר בצורה אפית ואידילית". וכעת הגיע הזמן לשאול: מה משמעותה המיוחדת של מגילה זו? מה מעניק לה את המעמד והכבוד המיוחדים לה ומדוע הכניסה שמואל הנביא לתנ"ך? ושאלה אחת נוספת: מדוע נקבע לקרוא אותה בחג השבועות בבתי הכנסת, ביום ההתגלות הזה?

אם אנחנו מנתחים את מגילת רות, אנחנו מוצאים רגעים מיוחדים שיש בהם לימוד חשוב לעם היהודי. יש בה תנודות חדות - מהפכים דרמטיים: עלייה וירידה, ניכור והכרה, בריחה ושיבה הביתה, קללה וברכה. אותם רגעים של שינוי הופכים את החיבור הדרמטי לחיבור רומנטי, ומתוך ההרסות של טרגדיה נבנים חיים חדשים ועתיד מלא תקווה.

ב

הבריחה מהמולדת

לפי התלמוד, מלבד בשמות מחלון וכליון, כונו בניהם של נעמי ואלימלך, בשמות נוספים: יואש ושרף⁸⁰. השמות האלה מגלים את חטאם ואת כפרתם של שני האחים. משמעות השם יואש היא אובדן התקווה, הייאוש והנסיגה, ומשמעות השם שרף היא התלקחות ושרפה. מחלון וכליון מכונים בוגדי עמם, כי הם עזבו אותו בשעת משבר קשה וגרמו לחוסר תקווה ופניקה. ועל כך הם נענשים קשות מאת ה'.

מה בעצם היה חטאם? במסכת בבא בתרא צא, א מוצעות דעות אחדות:

א. הם היו המנהיגים הגדולים של זמנם ונהנו מעושר גשמי. כאשר היה רעב בכנען, הם חשבו רק על טובתם האישית, גלו ועזבו את הארץ מחשש שיצטרכו לסייע לעניים יותר. ה' לא יכול היה לסלוח על בריחה כזאת. אסור ליהודי להיות

80. "וְיֹאשִׁי כְּזָבָא וְיֹאשֶׁר וְשָׂרָף אֲשֶׁר בָּעֲלוּ לְמוֹאָב וַיֵּשְׁבוּ לָחֶם וַהֲדָבְרִים עֲתִיקִים" (דברי הימים א ד, כב).

אנוכי וקמצן. כשפוקדת צרה את הכלל, אפילו יש לו אמצעים להציל את עצמו וקרוביו ממנה, אל לו לפרוש מן הכלל ולהשאיר את אחיו במצוקתם. מחובתו לעשות בדיוק את ההפך: הוא צריך להיות רגיש ולחוש אמפתיה כלפיהם, להיות שותף לגורלם ולעשות ככל יכולתו כדי להקל עליהם, כפי שאהבת הזולת מחייבת. במקרה שמדובר בצורך בעזרה גשמית - יקפיד לצרף אליה גם אמפתיה מוסרית. זו וגם זו כלולות באותה אהבת הזולת. במקרה של משפחת אלימלך הצעד שעשו למען הצלת עצמם בלבד חמור במיוחד: הם היו מנהיגים. על מנהיגים מוטלת אחריות לכלל. עליהם לדאוג למונהגיהם ולעזור להם, ואם אין ביכולתם להושיט עזרה ממשית - גם אז יש להם תפקיד חשוב: עליהם להפגין סולידריות ולשמש דוגמה אישית של חוסן וגבורה כדי לעודד את הכלל. אלימלך ומשפחתו פעלו בניגוד למצופה מהם: הצילו את עצמם בלבד ועזבו את הכלל לאנחות. במקום לשמש דוגמה אישית מעוררת השראה ומעודדת, הם בחרו לשמש דוגמה שלילית - ועשו מעשה שאיננו ראוי.

ב. לדעת רבי שמעון בר יוחאי חטאם היה שעזבו את ארץ ישראל. דעת ר' שמעון הולמת את גישת חז"ל הרואים בחומרה יציאה מארץ הקודש, ובוודאי בריחה ממנה, שהיא להבנתם בריחה מא-לוהים והתקרבות לעבודה זרה (מסכת כתובות קי). את הארץ לא נוטשים, ואין לראות בצרות וקשיים סיבה שמצדיקה יציאה ממנה.

ג. רבי יהושע הציע הסבר אחר (ר' חייא בר אבין מביאו בשמו): חטאם היה שנמנעו מלהתפלל לה' ולהתחנן למען עדתם. ר' יהושע מביא תימוכין להצעתו ממילותיו של ישעיה הנביא: "בזעקך יצילך קבוציך"⁸¹ - ומסביר שכוונתו לומר לאדם: אם אחיך בצרות, קרא אל ה' ובקש רחמים עבורו. היהודים נקראים "בני ישראל" - כולם בנים לאב אחד - ישראל, וכולם משתייכים לאותה המשפחה. כשבן משפחה נקלע לצרה - כל היתר חשים לעזרתו ובוודאי מביעים הזדהות ואחוזה כלפיו ואינם מניחים אותו בצרתו לבדו.

81. "בְּזַעֲקֶךָ יִצִּילְךָ קְבוּצֶיךָ וְאֵת כָּלֶם יִשְׂאֵל רוּחַ יְקַח הָבֵל וְהַחוּסָה בִּי יִנְחַל אֶרֶץ וְיִירֶשׁ הָרַק קִדְשִׁי" (ישעיה נז, יג).

ד. רב ושמואל רוצים לראות את חטאם בכך שהם נשאו מואביות וזה מה שנהיה להם למוקש.

ייתכן לומר שחטאם של אלימלך ובני ביתו היה שילוב של כל אלו גם יחד - ייתכן שנכשלו בכולם כאחד, וייתכן שנכשלו בחטא אחד, ובעקבותיו - הוסיפו להידרדר ונכשלו בחטאים נוספים, על דרך מימרת חז"ל "עבירה גוררת עבירה" - פעמים רבות עבירה אחת מביאה בעקבותיה עבירה נוספת וכן הלאה; ההידרדרות צוברת תאוצה, עד אשר בדומה למפל שמימיו נופלים ממקום גבוה לנמוך בתנופה עזה, האדם נופל לתהום. האהבה העצמית והחשיבה על עצמם הוציאה את אלימלך ובניו ממולדתם, מארץ הקודש, ברגע הקריטי ביותר. בהיותם מרוחקים מאחיהם, שבעים ונינוחים ונהנים ממנעמי החיים, לא חשו בסבל אחיהם הרעבים ולכן לא יכלו להתפלל למענם. ככל שהעמיקה השתלבותם במקום החדש, בחברה החדשה ובתרבותה, הלך הקשר שחשו לעמם ולארצם והתרופף, ומחשבות על שיבה אליהם חדלו להטרידם. הם נטמעו בחברה החדשה בהצלחה מלאה - ונשיאת הנשים המואביות נראתה להם צעד טבעי שאין בו דופי. את שאירע להם אפשר לומר במילה אחת: התבוללות. ההתבוללות הייתה התהום. משפחת האצולה נפלה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, וצנחה אל תהום סופה המר...

אותו מעשה נורא נכתב בכתבי הקודש ונקרא דווקא ביום ההתגלות, כדי להראות לנו עד כמה נתעב היה מעשיהם של אותם גדולים, שעזבו את ארצם ואת עמם בזמן קשה כל כך, רק כדי לספק את האינטרסים האישיים שלהם. התנהגות כזאת יש לגנות בפומבי. כמה מוזר: אביו של אלימלך, נחשון בן עמינדב, הקריב את חייו וקפץ ראשון לגלי הים, משך את העם אחריו והביא לקידוש השם הגדול ביותר; ובנו עזב את אחיו בדרך כה בלתי מכובדת, וגרם במעשהו לחילול השם שלא ייאמן... בין נחשון לאלימלך - פער של דור אחד; והפער בין תפיסת העולם של האב לתפיסת העולם של הבן - כמרחק בין שמיים לארץ.

התורה שהתגלתה בסיני, כוללת בתוכה ברכה וקללה. המילים הראשונות שה' דיבר אל ישראל בסיני היו: "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ, ב; דברים ה, ו) - השם שחרר את עמו מהעול של עמים זרים, אדמה זרה ותרבות

זרה. "לא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי" (שם) - אל תתפעל מתרבויות זרות. מי שמקיים את המצווה הזאת, נשמר שלא לעבור על האיסור, יזכה לברכת ה'. אך אם יעבור - ידע שבמעשה זה הוא זורע רוח, והוא צפוי לקצור סערה. הקללה סופה לבוא. כה אמר ה': "אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם" - הסוף הטראגי של מחלון וכליון היה העונש הראוי למי שהתרחק מה', הפנה עורף לו ולתורתו ותר אחרי פיתויי העיניים והלב וחסאיהם.

ג

החזרה למולדת

לאחר התמונה הבלתי מכובדת והטראגית הזאת, מראים לנו תמונה שנייה, השונה מקודמתה בתכלית: התמונה החדשה מציגה אידיליה: אנוכיות - אין בה אפילו שמץ. ומה יש בה? יופי, נאמנות, גדלות אופי וחיבור משפחתי עמוק! זוהי תמונתה של רות. רות היא לא רק שם: היא מונח־מושג (בימינו היינו אומרים "מותג") שמשמעותו 'תכנון'. רות מוצגת כתמונת אופי, כאישיות נדירה שיכולה להשתוות למרים, דבורה, אסתר ואביגיל, בהבדל אחד ויחיד - הן שאבו את כוחן ותורתן מהיהדות עצמה, ורות, שהגיעה אלינו ממחנה זר, שאבה את כוחה מפנימיותה ועלתה וצמחה להיות אישיות בדרגה ראשונה במעלה.

עד לרגע התפנית - היא לא ראתה את היהדות במלוא יופייה ותפארתה, כמו עיוור שאיננו רואה את אור השמש, ולפתע, מבלי שתבין את פשר הדבר, קרן אור בקעה מתוך ליבה, הציתה בה געגוע עמוק ובוער לאנושיות אמיתית, ועוררה בה שאיפה לאמת, טוהר וצדק, ותשוקה לא־לוהיות אמיתית. את כל האידיאלים הגבוהים של היהדות ומוסריותה היא לא יכלה למצוא בבית. גירויים חיצוניים, הוד, חיים מפוארים וקלות ראש היו בביתה המלכותי בשפע, אבל את הצימאון שחשה נשמתה לא היה בכוחם לרוות וגם לא לתת מענה לדחף הפנימי שהניע אותה ופרץ מתוכה. קריאה א־לוהית ושאיפה אל־על מילאו את מחשבותיה, הכרת האמת הלכה והתפתחה בה עד אשר גמלה בליבה ההחלטה לוותר על

כבוד, רום נסיכותי, הוד ופאר. החלטתה הייתה שלמה ולא היה בה שמץ פקפוק או תחושת החמצה. האמת הייתה בהירה וברורה - הדרך להגשמת תקוותיה ולהשגת מטרותיה אחת ויחידה: הצטרפות לעם ישראל. מה אפוא הפלא שבכל אותם הדברים המסנוורים והמשכרים - לא מצאה עוד שום טעם?! ומה הפלא שבנעמי מצאה גם מצאה דוגמה ומופת לדרך האמת?!

משום כך נפלה רות על צווארה של חמותה ודבקה בה. רגש פנימי חזק קשר במהרה את נשמותיהן זו לזו ויצר אחדות בלתי ניתנת לפירוק: "אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלָּהּ, וּבְאֲשֶׁר תִּלְיִי אֶלֶּין עִמָּךְ עָמִי וְאֶלֶּהָ אֶלֶּהָי" (א, טז). כך דיברה רות, הלוהטת מכמיהה לא-לוהים. באותן מילים היא כבר גיבשה לעצמה את תוכנית חייה. היא יודעת שביהודה לא צפויים לה חיים קלים. קריירה מוצלחת אינה מבוטחת לה שם, וגם לא כבוד. העתיד שלה שם - לא יהיה ורוד. היא הביאה בחשבון שבבואה לשם יחכו לה חיים שהם ההפך הגמור: עוני וצרה, שנאה וסבל, רדיפה והשפלה יהיו כנראה מנת חלקה. היא הייתה מודעת לצפוי לה, ו... לא היה אכפת לה. היא רצתה לקבל על עצמה את כל הקשיים ולשמוח בגורל המזומן לה. דווקא בו. מבחינתה, כמו אצל רבי עקיבא, מסירות נפש לא-ל הנצחי והאמיתי היא-היא המדרגה הגבוהה ביותר של החיים. את המדרגה הזאת היא ביקשה להשיג.

רק אצל בני אברהם, יצחק ויעקב היא יכולה למצוא את א-ל האהבה והצדק, שציווה על עמו חיים של מוסריות גבוהה. מעתה היא חלקה עם חמותה צרה וצער והלכה לאסוף שיבולים בשדות.

ד

נקודת המפנה

מלאה בביטחון בה', כך מספרת המגילה, רות הלכה לשדות בועז, כדי לאסוף את השיבולים שהניחו הקוצרים לעניים, כפי שמצווה התורה, ולחיות את חייה בעוני עם חמותה.

בועז, דמות יוצאת מן הכלל, שם לב לנערה שהקפידה לאסוף שיבולים יחידות או שתיים שנמצאו יחד, אך אם מצאה שלוש - הותירה אותן במקומן ולא נגעה בהן, כפי שמחייב חוק ההלכה (מסכת שבת קיג). היא גם כיסתה את פניה בצניעות. בועז שאל את הקוצרים אם ידוע להם מניין באה, ולמד מדבריהם שהיא נוכרייה שהגיעה ממואב. בועז היה איש של אהבה לזהות לכל בני האדם באשר הם. כשנודע לו שיש אנשים הזקוקים לעזרה - הוא ראה לנגד עיניו אנשים, בני אדם. למקומם, שיוכם הלאומי וכדומה - לא הייתה שום חשיבות. ידו הייתה מושטת לכל הנתון בצרה וזקוק לעזרה. הקוצרים סיפרו שהיא נוכרייה, אבל סיפרו גם שבאה עם נעמי. בועז הבין שהיא איננה נוכרייה עוד. היא הצטרפה לעם ישראל. את הגרים התורה מצווה לאהוב והיא גם מצווה לסייע להם⁸². בועז פונה אליה במאור פנים ומזמין אותה להשיג כל הנחוץ לה אצלו: "הֲלוֹא שָׁמַעְתָּ בְּתִי אֶל תַּלְכִּי לְלֶקֶט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא תַעֲבֹרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבְּקִין עִם נַעֲרָתִי" (ב, ח); ולא רק מתנות עניים מובטחות לה שם. הרבה יותר: "הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנָּעָרִים לְבִלְתִּי נָגֵעַ וְצִמַּת וְהִלַּכְתָּ אֶל הַכֵּלִים וְשִׁתִּית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאַבּוּן הַנָּעָרִים" (ב, ט). רות מופתעת. לקבלת פנים חמה וידידותית כזאת היא לא ציפתה כלל. היא איננה מבינה מה פשר היחס המועדף שזכתה בו. שמא טעה בעל השדה בזהותה - אולי צריך לעדכן אותו מי הנערה שלפניו?! "וַתִּפֹּל עַל פְּנֵיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מִדּוֹעַ מֵצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיהָ לְהַפְרִינִי וְאֵנֹכִי נִכְרִיָּה" (ב, י). בועז מבהיר לה שזהותה ידועה לו, וכל שאמר לה - מכוון אליה ויש לו סיבה: "יְשַׁלֵּם ה' פְּעֻלָּךְ וַתְּהִי מִשְׁכָּרְתְּךָ שְׂלָמָה מֵעַם ה' אֵלֶּהי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לְחַסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו".

לעיני רות נחשפים חיים יהודיים ותכונות אופי יהודיות שטרם פגשה. בעבר היא ראתה רק צללים, גברים חלשים שחשבו רק על ה"אני" של עצמם. וכאן ראתה משהו חדש: מידות יהודיות אמיתיות, נימוס וטוב לב, והם חדרו עמוק אל תוך ליבה. מתוך הכרת טובה אמיתית ועמוקה, היא מודה לבועז על טוב ליבו ועזרתו: "אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיהָ אֲדֹנִי כִּי נִחְמַתְנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל לֵב שִׁפְחָתְךָ" (ב, יג).

82. ראו לדוגמה: "וְכִרְמֶךָ לֹא תַעֲוִלֵּל וּפְרֵט פְּרִמֶךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגְרִי תַעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט, י); "וְכִי יִגְוֹר אֶתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ: כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם וְאַהֲבַתְּ לוֹ כְּמוֹךָ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט, לג-לד); "וְאַהֲבַתְּם אֶת-הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (דברים י, יט) ובמקומות נוספים.

מילותיו של בועז זקפו את קומתה. מלקטת השיבולים הכפופה, הביישנית והענייה מזדקפת והופכת לאישה בעלת ביטחון עצמי שמסוגלת לחלום, לשאוף ולקוות וגם להבטיח למיטיבה שלא תאכזבו: "וְאֵנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאֶחָת שְׂפָחֶיךָ" (שם). תמונת השפחה - שהייתה בה - נמחקה. את מקומה תופסת תמונה חדשה שהיא חלק מתוכנית שלמה: להיות אחת האימהות היהודיות (מדרש). לאור החזון הזה היא שואפת להיות יעילה יותר, אצילה ומושלמת, להידבק לעם היהודי בכל ליבה ומעשיה, ולהשיל מעליה את שרידי העבר המואבי, עד שלא יישאר מהם זכר. וכך היה: הנס בא ואיתו השכר הא־לוהי.

בעל הקרקעות העשיר והנשיא היהודי בועז הבחין בבת האצילה, שכל מהותה עושר פנימי, ענווה ואופי אציל ומושלם, וביקש את ידה. וכך הגיורת ששאפה לאמת ולשלמות מצאה את מזלה, הגיעה למטרתה והגשימה את משאלותיה. אגדה תלמודית מספרת שהיא האריכה ימים וזכתה לראות כמה וכמה דורות של צאצאים, והיה לה כיסא שעמד ליד כס המלוכה שעליו ישב שלמה, שהיה החימש שלה.⁸³

דמות נשית מפוארת זו מוצגת לפנינו דווקא בחג ההתגלות, כדי ללמדנו שה' אכן נותן שכר למי שמתמסר לו ולתורתו. לפי נבואה תלמודית, גם המשיח יהיה צאצא של רות. הנסיכה לשעבר, שהייתה לשפחה, שבה והייתה למלכה, והפעם - מלכה יהודית, אם יהודית ושמה נכנס להיסטוריה היהודית בפרסום רב. רבי יהושע מסביר ששמה של רות נשא בתוכו את יסוד השירים הנעלים של הזמר המלכותי, מכיוון ש"רות" בעברית משמעותו "להלל" (כפי שהוא מוכיח זאת במסכת ברכות ז). לפי פירוש אחר "רות" בגימטריה 606, ויש בשמה רמז לאותן 606 המצוות החדשות שקיבלה עליה בכניסתה לעם היהודי, ובצרפה אותן ל-7 מצוות בני נח שקיימה עוד קודם לכן - קיימה את התורה בשלמותה, את כל תרי"ג (613) מצוות היהדות.

83. ראו בבא בתרא צא ע"ב: "...המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם המה היוצרים אלו בני יונדב בן רכב שנצרו שבועת אביהם יושבי נטעים זה שלמה שדומה לנטיעה במלכותו וגדרה זו סנהדרין שגדרו פרצותיהן של ישראל עם המלך במלאכתו ישבו שם זו רות המואביה שראתה במלכות שלמה בן בנו של בן בנה שנאמר וישם כסא לאם המלך וא"ר אלעזר לאמה של מלכות".

התלמוד שואל מדוע זכה העם המואבי לרחמים מה' יותר מעמים אחרים (לדוגמה: ה' אסר על משה לצור על מואב, ולעומת זאת את המדיינים - ציווה להשמיד); וגם משיב: "בזכות יונה טובה אחת שיצאה מאותו העם. תיוולד אישה לעם הזה, בשם רות, שמצילה את כל עמה בזכות אורח החיים הנעלה שלה מההשמדה" (בבא קמא לח). עם שלם ניצל מהשמדה רק בזכות רות - היש עדות גדולה מזו לגדלותה!?

לכאן גם שייך ההסבר לנישואי בועז עם רות, שהם לכאורה מעשה המנוגד לאיסור שהטילה התורה על קבלת מואבים לחיק היהדות (דברים, כג). ובמגילת רות עצמה מסופר על מחלון וכליון שנשאו נשים מואביות ונענשו במיתה.

השאלה הוכרעה אז בבית המדרש: האיסור חל על זכרים בלבד, ועל נקבות - לא (מסכת כתובות ז). שמואל הנביא אישר את ההחלטה הזאת למפרע. ויש לדייק שבועז נשא את רות אחרי שכבר התגיירה, ואילו מחלון וכליון נשאו להם נשים מואביות שלא התגיירו ליהדות.

התלמוד מפרש את המילים הנאמרות בתפילת הלל: "אֵנָּה ה' פִּי אֲנִי עֲבָדְךָ אֲנִי עֲבָדְךָ בֶּן אֲמִתָּה פִּתְחָתָ לְמוֹסְרִי: לֵךְ אֲזַבְּחָ זֶבַח תּוֹדָה" (תהלים קטז, טז-יז) ומסביר שדוד המלך הותקף קשות: מתנגדיו טענו כנגדו שהוא נוכרי, שהרי צאצא של מואבייה הוא, ומואבים מנועים מהצטרפות לעם ישראל. בטענה זו ביקשו לערער על מינויו למלך ועל תוקף סמכותו. כאשר נודע לדוד הפסק שהתקבל בית המדרש, שלפיו האיסור להתקבל לחיק העם היהודי חל על מואבים זכרים בלבד, חש שכוחותיו שבים אליו, נשימתו מתייצבת וקומתו מזדקפת. כעת הוא בן חורין: "אֲנִי עֲבָדְךָ אֲנִי עֲבָדְךָ בֶּן אֲמִתָּה פִּתְחָתָ לְמוֹסְרִי" (שם) - השם, אתה שחררת את עבדך, בן אמתך מאזיקיו. רות, שאני נמנה עם צאצאיה, הייתה אמתך. הכרת בה שהיא אמתך, ועתה אתה מכיר בי שאני עבדך (יבמות עז).

ועם כל זאת, נזכיר שעזרא הסופר ביטל את הפסק הנזכר לעיל והשיב האיסור לקדמותו.

ה

סיום

פגשנו במגילה דמויות משני סוגים: הסוג האחד - דמויות שהשתייכו לשכבת העילית של העם היהודי, אך בחרו ללכת בעקבות יצריהם השפלים, עזבו את עמם ובגדו במולדתם; והסוג האחר - דמות אחת יחידה ומיוחדת, שהשתייכה למעמד הגבוה ביותר בעמה, בת לשושלת מלכי מואב, שמאסה בדרך החיים של עמה, שכל רצונו לספק את יצריו השפלים, וחיפשה דרך וחיבור לאמת ולא-ל האמת היחידי. היא נדרשה למאבקים ולוויתורים רבים, אך הם לא ריפו את ידיה, והיא המשיכה בדבקות עד שמצאה את הדרך. הסיפור שלה מונצח באותיות זהב בהיסטוריה של העם היהודי.

היו לנו הרבה מחלונים וכליונים, עוזבי דרך ובוגדים, שעזבו את עמם וברחו למחנה האחר, העוין. הם חשבו שיעלה בידם למצוא חן בעיני נסיכים ונסיכות זרים. דאגתם לא הייתה נתונה לבני עמם, ויתר על כן, במעשיהם "תקעו סכין בגבם". הם חשבו רק על עצמם ועל מזלם המדומה. נדמה שהזמן הזה נגמר. הוא מת ואיתו כל התקופה של התחברויות נסיכותיות. הנסיכות שבו למולדתן הקודמת, ואלו שרצו לבנות עליהן גשרים מזהב, נעזבו בעצמם, התרוששו והגיעו לשפל ותהום עמוקה נפערה ביניהם. בעל כורחם הגיעו אנשים כמותם לתוך הגטאות ונאלצו לראות ולהפנים לאן הם שייכים באמת. הכוכב, התו המזהה שחויבו לשאת על זרועם הזכיר להם את שרצו לשכוח ולמחות מזיכרונם - את מולדתם.

גם אנחנו הגענו לפרק הדרמטי, שבו אנו קוראים בקול מיואש: "קָרְאָהּ לִי מָרָא" (א, כ) - כי ה' הפך את החיים היפים והמתוקים כל כך לחיים עלובים ומרירים...

עכשיו יש לנו זמן ליישוב דעת, זמן לחשוב ולהקשיב לקול הא-לוהי שקורא לנו: "אל תלכו בלשונות אחרים..."

אבל איפה נמצא היום "רות" שבדוגמה האישית שתציב לפנינו תצליח לעורר ולנער את התועים ואת הנופלים?

גם אנחנו בוכים בדמעות רבות, אבל הדמעות שלנו הן כדמעותיה של ערפה, דמעות של געגועים לתנאי חיים מואביים! - געגועים לברלין ולפריז. לא דמעות כאלה נדרשות מאיתנו, אלא דמעות שבאות "ממעמקים", ממעמקי הנשמה והלב, דמעות שיביאו אותנו לשיבה מוחלטת אל המולדת היהודית, אל הבית שאליו התגעגעה נשמתה של רות, המולדת של אבותינו ועתידינו. שם, על אדמתנו שלנו, בביתנו, תוכלנה לזלוג מעינינו דמעות הנובעות מעומק הלב היהודי האמיתי, ואז יקוים בנו הפסוק: "הַזָּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרָנָה יִקְצְרוּ" (תהלים קכו, ה).

הבה נזכור: אלימלך האמיד ומשפחתו נענשו בחומרה, כי עזבו את אחיהם בשעה קריטית - הם לא הושיטו להם עזרה כלכלית ולא תמכו בהם, וגם לא ראו צורך להתפלל לה' ולבקש עליהם רחמים.

נתבונן בעצמנו. שמא מצבנו היום דומה לתיאור שזה עתה הצגנו? האם מסביבנו - השבעים - אחינו גוועים מרעב? שמא אנחנו יושבים שאננים על נווה מדבר, נהנים משקט ושלווה, ובה בעת אחינו שאינם עימנו בנווה הזה, נתונים בסערות הקשות ביותר? האם אנחנו נהנים מבריאות איתנה בעוד אחינו סובלים מהמגפות הנוראות ביותר?

האם מותר לנו לשתוק? האם מותר לנו להתכנס לתוך תיבת נח ולעצום את העיניים מפני המבול הגדול? האם גם אנחנו נצטרך להצטדק כשיופנה אלינו האישום הכבד שעשינו מעט מדי? שהתפללנו מעט מדי?...

הבה נקיים את חובתנו האנושית והיהודית! הבה נעזור, נתפלל ונקפיד לקיים את מצוות התורה כולן, קלה כחמורה, ללא פשרות ובמלוא הכבוד.

ותשובה, תפילה וצדקה! הבה נעשה חשבון נפש, נביט סביבנו, נתפלל ממעמקי ליבנו על אחינו השרויים בצרות, הבה נתרום מעומק נשמתנו, ואז - מעבירים את רוע הגזרה! - ה' יסיר מעלינו את הגזרה הקשה ויסלול את דרכו של המשיח.

היקבצו!

קריאה לנוער

לפני 15 שנים נשמעה לראשונה הקריאה לנוער השוויצרי שלנו: "היקבצו! תתאספו!" בזמנו, טרם הייתה לנוער תחנת קליטה שתאפשר להם לשמוע את הקריאה היהודית הישנה הזאת, ומילותיו של הנביא יחזקאל היטיבו לתאר את מצבנו: "וְאַתָּה עָרֶם וְעֶרְיָה" (טז, ז). מעטים בלבד נשמעו אז לקריאתנו. "לימוד" היה עדיין מונח זר, שבקושי הכירו בשווייץ.

שינוי מופלג חל מאז בעולם הנוער. כיום נשמע "קול התורה" מפי מאות אנשים צעירים. היום, לאחר 15 שנות ישיבה, זכינו לנוער העסוק בלימוד אינטנסיבי בכל רחבי שווייץ, והוא שוקד על לימודו במסירות לה'. על דגלו חרותם האידיאלים של התורה הקדושה, והוא מתנוסס בגאון. היום אנו סמוכים ובטוחים שהצעירים צועדים בדרך הנכונה, ואנו סומכים עליהם שיפנימו את דברינו ובשעת צרה לאומית ינקטו את האמצעים שתמיד לאורך כל ההיסטוריה שלנו, הצמיחו פרי מבורך.

היקבצו! התאספו! בואו בהמוניכם לאולמות הישיבה! השקיעו את כל כוחכם כדי שאדמת המורשת שלנו הישנה תישאר יציבה, שכל ההישגים שלנו עד כה, שנרכשו ביזע ודם, לא יאבדו!

כל תקוותינו וציפיותינו מופנות אל הנוער!

כך מפרשים גם חז"ל את הפסוק בשירת דבורה: "בְּפֶרֶעַ פְּרָעוֹת... בָּרְכוּ ה'" כדלהלן: "כאשר צרה כבדה באה עליכם, שובו אל ה' והרבו בתורה, החזיקו במצוותיה ואל תרפו!" (מסכת שבת, קיט) - שרשרת הזהב שמקשרת אותנו עם אבותינו בכל הזמנים והמקומות, אסור לה להיפסק לעולם ולעולמי עולמים!

נוער יהודי, היודע אתה שעל התורה, המורשה הקדושה של אבותינו, מרחפת סכנה? שהיא נתונה בטלטלות עזות יותר מאי פעם? בשעה גורלית זו, שבה ענני

סערה כבדים מכסים את האופק ומסתירים אותו מעינינו, אנחנו מצפים ממך שתעמוד על המשמר ולא תיתן לאויב לחדור לאולמותינו!

נוער יהודי, לפני 3,000 שנה, בסיני, מינה אותך א-לוהים לשומר תורתו: "מפי עוֹלָלִים וְיִנְקִים יִסְדָּתָ עֵז" (תהלים ח, ב; מדרש תהלים). היום, כשהר סיני סביבנו רועד - לא רעד קדוש, אלא רעד של משתאות האויב, היוצא מתוך האלמנטים החשוכים ביותר - חובתנו הקדושה לעמוד בפרץ ולהגן! השמירה על מחסן הנשק היהודי הופקדה בידיך! חובתך ותפקידך לשמור שהתורה תישמר ללא פגם באמיתותה, טהרתה, קדושתה ושלמותה לאורך מבול הזמן!

נוער יהודי, חובתך ואחריותך לדאוג שייחודיותה של התורה תישמר ללא זיוף או עיוות, שהיא תישאר בדיוק כמו שקיבלת אותה מאבותינו! אתה נקרא לכבד ולהעריך לא רק את התורה עצמה אלא גם את נושאה, הגדולים והגאוניים שלנו, "אשר מפיהם אנו חיים" ולהקפיד לקיים את דבריהם קלה כחמורה!

נוער יהודי, "אני רץ והם רצים", בזמן שהנוער של כל העולם עובד במחרטות הנשק או אווז בנשק בעצמו, כדי לחסל את האנושות שברא ה' (כפי שקין חיסל את אחיו אי אז) ולהפוך את העולם הסובל לבלגן אחד גדול - באותה שעה ממש אנחנו קוראים לך ל"שמע ישראל"! תקשיב לקול הא-לוהי שמדבר מתוך נשמתך! היקבצו! התאספו! אסוף את כוחך, עורר את האנרגיות הישנות והכן את הנשק שלך, את נשק השלום, המשפט והצדק, נשק האמונה והביטחון, נשק היציבות והעוז היהודי הישן והרצון החזק ואת הנכונות למסירות נפש על כל דין ועל כל "קוצו של יו"ד"!

דע: ברגע שאתה מתחיל לוותר ולהיכנע לספקות, האדמה מתחילה לרעוד מתחתך ומאיימת לקבור אותך תחתיה, כמו מפולת סלעים!

נוער יהודי, קול א-לוהי מדבר אליך. כשם שאמר בעבר לנח "עֲשֵׂה לָךְ תֵּיבָה..." (בראשית ו, יד) הוא קורא גם לך - לבנות תיבה - תיבה מצילה עבורך ועבור הקרובים שלך. בתיבה זו ימצאו מקלט והגנה כל דבר טהור ומבורך שיצא מפי ה'. וכאשר המבול ייפסק, כאשר ארובות השמיים יינעלו שוב, כאשר תצא פקודתו של ה': "צֵא מִן הַתֵּיבָה" (שם ח, טז), צא והיה נכון למשימתך - להיות הנצר שממנו יצמח עולם חדש, מבורך ויצירתי! התיבה היא בית המדרש! הפוך אותו למגדל

עוז עוצמתי, ושהה בעמדתך עד אשר תגיע אליך היונה הנושאת בכנפיה את
הברכה הראשונה ובד בבד תישמע הקריאה "חדל אש!"
שמע ישראל! התורה היא חיינו, התורה היא נשמתנו!

עֵם נוֹלָד

חֶלֶק ב-ג

מאת

הרב ירחמיאל אליהו בוע'קו זצ"ל

הודפס לראשונה בגרמנית ב־1945

תרגום מגרמנית: הרב אליקים סימסוביץ

עריכה: בת שבע ורדי

כוכב יעקב תשפ"ה

הנחמה של אמה

א

"חֲרָפָה שִׁבְרָה לְבִי וְאֲנוּשָׁה
וְאִקְוָה לְנוֹד וְאִין
וְלִמְנַחֲמִים וְלֹא מְצֹאתִי
וַיִּתְּנוּ בְּכָרוֹתִי רֹאשׁ
וְלִצְמָאֵי יִשְׁקוּנִי חֲמֶץ" (תהלים סט, כא-כב).

ישעיה, המנחם הבלתי נלאה והנוטר טינה, מבשר הגאולה המדבר אל ישראל באהבה וברחמים, משנה באחת את טון דיבורו ומבטא במלוא העוצמה, כעס עמוק ובזו שיש בליבו כלפיהם: "שִׁמְעוּ שְׁמִים וְהֶאֱזִינִי אָרֶץ" - גם כשאין מי שישמע את קינתי, אני סמוך ובטוח שאתם מרגישים את הכאב המשתולל בתוכי. "בָּנִים גִּדְּלֹתִי וְרוֹמְמֹתִי" - אוי, כמה גדול צערי: גידלתי ילדים, אהבתי אותם ודאגתי להם בנאמנות ובמסירות, ועשיתי הכול כדי שיגדלו ויהיו למגן, גאווה וקישוט; ואחרי כל זאת, "וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי" - הם התעלמו מרגשותיי, לעגו לדבריי ועשו אותם חוכא ואטלולא, ובמילים אחרות - הפנו אליי עורף. הו, כמה עמוקה הטרגדיה הטמונה במילים האלה. כמה עמוק הצער שחש הנביא בשל כפיות הטובה, העקשנות והקשיחות שמבטא ישראל כלפי רעהו היחיד בעולם. "יָדַע שׁוֹר קִנְהוּ" - אפילו השור, חסר הדעה, מכיר את אדונו, ולעומתו "יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע" - ישראל לא מכירים אותי, עיניהם עיוורות ומוחם חשוך, והם לא רואים ולא מבינים את ההפסד שנגרם להם, כמה אהבה וכמה לבביות הם מאבדים, רק בגלל בגידתם. "בָּסֶדֶם הָיִינוּ" - לעקשנות כזו ולהסתגרות שרירותית כזו אין תקדים בהיסטוריה, ולא ניתן להשוות אותה אלא להתנהגותם של אנשי סדום ועמורה. איך יכולים אנשים להפוך את ליבם לאבן?... (ישעיהו פרק א).

לאחר ה"אני מאשים" הזה, לאחר הטחת המילים הקשות, ישעיהו שוב מנסה לרכך את נימת קולו ומדבר בחיבה: "רַחֲצוּ הַזְכוּ!" היו נבונים והכירו בטעויותיכם! חזרו בתשובה על מעשיכם, "אִם יִהְיוּ חַטָּאֵיכֶם כְּשָׁנִים כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ אִם יֵאָדִימוּ כְּתוֹלַע כְּצֶמֶר יִהְיוּ!" - אם תעשו זאת, ה' ישוב להעניק לכם את אהבתו ונאמנותו כבראשונה, כל שה' יתברך דורש מכם מסתכם במודעות, וידוי ותשובה. הם ותו לא.

הנביא איננו מוצא שום הנאה בסבלם של ישראל. בכל עוצמת אהבתו הוא מנסה להושיט לעם המעונה נחמה ולהציע לו רווחה: "נַחֲמוּ, נַחֲמוּ עַמִּי... דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מְלֵאָה צָבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד ה' כְּפָלִים בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ". (שם, מ, א-ב).

בפרקים הבאים אנו עדים למין דו־שיח בין ישראל לקב"ה. לקריאה הא־לוהית לנחמה מגיב ישראל, הנואש ומושפע עמוקות מייסוריו: "וְתֹאמַר צִיּוֹן עֲזָבֵנִי ה' וְאֵדָנִי שָׁכַחֵנִי" (ישעיה מט, יד). הוי! א־לוהי, איך תוכל לנחם אותי? הרי שכחת אותי לגמרי ומסרת אותי בידי אויביי! איך יוכלו דברי הנחמה שלך להיות לי למזור כשהאויב מוסיף ומכה בפצעיי הפעורים וצרותיי הולכות ורבות?

הקב"ה משיב: "הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עוֹלָה?!", האם אם יכולה לשכוח את התינוק שלה? "וְאֵנֹכִי לֹא אֶשְׁכַּחֲךָ" - אפילו יקרה המקרה החרוג הזה ותהיה אם שתשכח - ה' מבטיח לישראל שלא ישכח אותם. "הֵן עַל כַּפַּיִם חִקְתִּיךָ חֹמֶתֶיךָ נִגְדִי תָמִיד" - ה' פונה לאומה שבה בחר ומבהיר לה: אני רוצה לשאת אותך בזרועותיי, וצרותייך לנגד עיני תמיד, "מִהֲרִסֶיךָ וּמִחֲרִבֶיךָ מִמֶּנִּי יֵצְאוּ". "אשמה וגורל" האומה כרוכים זה בזה: ההרס בא מקרבכם ואינכם יכולים להתנער מן האחריות שלכם למצבכם. ואף על פי כן, מוסיף ה' ומבהיר לעמו, לא נטשתי אתכם לחלוטין ולא אעזוב אתכם. "אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אֲמַכֶּם אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּיךָ?" - שישמש הוכחה שנפרדנו, שהקשר בינינו תם ואין בי עוד רצון לראות אתכם? אין ספר כזה, ואדרבה "בְּשֻׁצָף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רָגַע מִמֶּנִּי" - כל הגעגועים שלי מופנים אליך. אני תמיד מנסה לפעום בליבך ולעורר בך רגשות של אהבה (פרקים מט-נ).

אך כל דברי הנחמה והאהבה הללו לא הרגיעו את ישראל. הם לא הצליחו להקל מעליהם את כאבם. על כל דברי הפיוס והתוכחות מגיב העם בתשובה לקוגית חד־משמעית: "עֲנִיָּה סֶעְרָה לֹא נִחַמָּה!" - כיצד אוכל לקבל נחמה, כיצד

אוכל לפתוח את ליבי להצהרות אהבה, בעוד הסבל הנורא נמשך ללא הרף? אוי לא! בנחמה כזו אין טעם, ולי - אין בה שום צורך (פרק נד), מילים לבדן לא יכולות להרגיע את הסערה המתחוללת בליבי.

רק בפרק סו ימצא הנביא את הנימה הנכונה ואת המילים הנכונות לנחם את ישראל, הוא אומר: "כֹּה אָמַר ה': הִנְנִי נָטָה אֵלַיָּה פֶּנֶהָ שְׁלֹם וְכִנְחַל שׁוֹטֵף... כָּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר תִּנְחַמְנוּ בֵּן אֲנֹכִי אֶנְחַמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תִּנְחַמּוּ".

מה מיוחד בנחמה של אימא? בדרך כלל האדם שבא לנחם, משתדל להזדהות עם סבלו של הסובל, מנענע בראשו, משחרר אנחה מעוררת רחמים ואפילו דמעות זולגות מעיניו.

נחמה כזו יכולה לחזק ולעודד את הסובל, וכאשר דמעותיו תתערבנה עם אלו של המנחם, ייתכן שיחוש הקלה מסוימת.

הנחמה של אימא - אחרת. היא אינה בוכה, אינה מתלוננת. להפך, בכל כוחה היא מסתירה את כאבה, מבקשת שלא יופיעו סימנים חיצוניים שיעידו על הזדהות הפנימית. היא מוחה את דמעות הילד, מעניקה לו הרבה אהבה וחסד, חום ונאמנות אימהיים, ומצמידה אותו אליה בכל כוחה. בכל פעולותיה היא מצליחה להסיח את דעתו מכאבו, עד שסבלותיו נשכחים ממנו.

נחמה אימהית כזאת מבטיח לנו ה', נחמה שתהפוך את סבלותינו לשמחה ללא גבולות. גם הוא יתברך מסתיר מאיתנו את דמעותיו, "בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי" (ירמיה יג, יז), ומצייר לנגד עינינו את עתידנו בצבעים היפים והטעימים ביותר.

לא פעם שמענו את נחמתם של העמים הדמוקרטיים, אך כל דברי הנחמה וההרגעה הללו לא מצאו קרקע פורייה בקרבנו. איננו מסוגלים להקשיב להם. אנחנו רגילים למילים האלה הנאמרות מן הפה ולחץ בלבד, והן חסרות ערך. אין בכוחן לחמם את ליבנו וגם לא להקל מעלינו את כאבנו: מי שלא מסוגל למדוד את עומק הכאב הגשמי והרוחני שלנו, לעולם לא יוכל למצוא את מילות הנחמה הנכונות עבורנו. "גְּדוֹל כָּיָם שְׁבָרֵנוּ" (על פי איכה ב, ג), גדול ועמוק אפילו יותר מהים.

אגב, חדלנו לחפש נחמה ורחמים בקרב אומות העולם. הם חסרי ערך וחסרי תועלת. איננו מבקשים רחמים, אנחנו רוצים ותובעים - צדק! רצוננו שהעולם יכיר בעוול הגדול שנגרם לנו. ומי גרם לעוול הזה? האומה התרבותית ביותר שבעולם, העם שעומד בפסגת האנושות. הוא הכה בנו בחזקה, ובכך דקר את עצמו וחשף את עצמו... וההבנה הזו לפחות תציע ערובה לכך שזוועות כאלה לא יישנו לעולם. אבל מי ייתן - מי יכול לתת - לנו את הערבות? אנשים? הוי לא! כבר אין לנו אמון באנשים, איננו מצפים מהם לדבר. הם אכזבו אותנו ורימו אותנו יותר מכפי שאפשר לשאת ועדיין להאמין ולקוות.

הבטחה כזאת אינה יכולה לבוא אלא מה', והוא אומר ומבטיח לנו:

"לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֶחְשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט עַד יֵצֵא כְּנֶגֶה צִדְקָה וְיִשׁוּעָתָה כְּלָפִיד יִבְעֶר" (ישעיה סב, א).

הקב"ה בוודאי יקיים את שהבטיח, אבל עלינו להטות אוזנינו ולדעת שהבטחתו מותנית. יש תנאי שצריך להתקיים, וקיומו תלוי בנו, במעשינו: "וְיָרְאוּ גוֹיִם צִדְקָתְךָ" - עליך להיות את חיך ולמלא את שליחותך באופן כזה שהעמים יכירו בצדקתך באמת והמלכים יעריכו את יושרך ותפארתך (סב, ב). הוא יתברך אינו דורש מאיתנו להקריב קורבנות או נדבות, אלא להיות מה שאנו מיועדים להיות: להיות יהודים, לא להסתיר את פנינו, לא לשנות את שמותינו ולא לשכוח את שפתנו. אנחנו רוצים להיות עם של צדק ויושר.

כשאנו מתביישים ביהדותנו, ה' באמת מציב אותנו לחרפה וללעג: "תִּשְׁיָמְנוּ חֲרָפָה לְשִׁכְנֵינוּ לַעֲג וְקָלָס לְסִבְיֹתֵינוּ..."

עלינו ללמוד מחדש, להרים את עצמנו, לחדש את עצמותנו, להביט לאחור בגאווה, להתגאות ביהדותנו ולשמוח בתורתנו, כפי שהדגיש נעים זמירות ישראל: "ה' שִׁמְרֶךָ ה' צִלְּךָ" (תהלים קכא, ה) - כאשר השמש זורחת עליך, אל תיתן לפאר האושר לסנוור אותך, אל תיתן ליהירות שלך להתגבר. לא. הסתר את עצמך בצל. הצל משקף בנאמנות כל פעילות אנושית: ככל שהאדם זז, גם צילו זז, וככל שנתרחק ממנו יתברך, הצל שבו חסינו - ילך ויתרחק מאיתנו. הכול מתרחש בהתאמה מדויקת, וכדברי האמירה העממית: הדרך שבה נציע את מיטתנו, תשפיע על איכות השינה שלנו...

ירמיה חותם את מגילת איכה בבקשת "הַשִּׁיבֵנוּ", ואנו מצטרפים אליו וגם אנו מבקשים: "הַשִּׁיבֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְנִשְׁבֶּה...". - אנו מייחלים שה' ישוב אלינו ונשבעים שגם אנו נשוב אליו. וכשהקב"ה יהיה שוב איתנו ואנחנו איתו בשלמות, לא נזדקק עוד לנחמה. העמים כבר לא ירחמו עלינו, ואדרבה כולם יקנאו בנו ויכבדו אותנו: "וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאֻרְךָ וּמְלָכִים לְנִגְהַךְ" (ישעיה ס, ג).

וזאת היא הנחמה הא-לוהית של אימא!

ב

"שלושת הגדולים"...

אחרי החום הלוהט של היום, הרגשתי צורך להתרענן ולנשום קצת אוויר צח. יצאתי לטיול קצר לאורך חופי אגם ז'נווה. כמה מטיילים היו מאחוריי. מנימת דיבורם הבנתי שהם מתפעלים מהקסם של ההרים הגבוהים המשתקפים באגם הכחול היפה ומן הנוף שמסביב שנראה כאילו נלקח מן האגדות, ומוצאים את שמחתם בפינת גן עדן הזו של כדור הארץ. אבל את מילותיהם לא הבנתי. שפתם נשמעה מוזרה כל כך ובלתי מובנת. הקסם העצום של ההרים והגלים הדוממים של אגם ז'נווה, שנעו מעלה ומטה במתיקות רבה, לא היה בכוחם לרתק אותי במידה שתצליח להסיח את דעתי מהמרה השחורה העמוקה שמילאה את ליבי. עיני לא הופנו כלפי מעלה, אלא כלפי מטה, עמוק אל התהום. חדלתי לראות קסם או יופי מפתה, והתמונות שריחפו לנגד עיניי היו אפלות ומפחידות, והן הלכו וכהו מרגע לרגע. ראיתי את העננים מתחשרים מעליי, מבקשים לכסות את הזוהר של הירח ולכבות את הכוכבים הנוצצים, ואין בליבם רחמים.

ככל ששקעתי במחשבותיי על תשעה באב, הפסימיות שלי העמיקה וגבר חוסר השקט הפנימי שלי. כל הטרגדיה של יום האבל הזה נגלתה לפניי. כבר לא יכולתי להבין איך ייתכן שעדיין יש בעולם אנשים מאושרים, איך ייתכן שאנשים ממשיכים לצחוק ולדבר בשמחה, בעוד אנו שרויים באבל קודר וכל גופנו רועד מכאב.

ובכל זאת, גם תשעה באב חולף ומפנה מקומו לשבת נחמו, ואחרי האבל באות הנחמה והתקווה.

ואיפה הנחמה שלנו היום? מי יכול להביא מזור לכאבינו ולרפא את פצעינו? היכן הנביאים של ימינו שיבואו ויצליחו להרגיע את מוחנו המוטרד בחמלה, פְּרַחֵם אָב עַל בְּנֵים, כפי שעשה ישעיה אי אז? באיזו שפה תימצאנה מילות נחמה חדשות במקום המילים הישנות שהשפעתן פגה והן חמקו מאיתנו מבלי להשאיר עקבות? איך יוכלו האורות לשוב ולזרוח בחושך הקודר שרק הולך ומתגבר?...

התלמוד מספר על חכם אחד שפגש את אליהו הנביא ושאלו מתי יבוא המשיח. "תשאל אותו", ענה אליהו. "אבל איפה אמצא אותו?" שאל החכם. "בשערי רומי". הלך לשם החכם. ברחוב קודר, צר ומטונף, ראה לפניו חורבה ונעצר. לפתע הבחין בדמות היוצאת מן החורבה: אדם עטוף סמרטוטים, יצא משם, כולו פצוע וחבול, והוא עסוק בדבר אחד - בסמרטוטיו: הוא חובש את פצעיו המדממים, וכשהוא מסיים - הוא מתיר את החבישה, ושב וחובש. ידיו חובשות ומתירות, ואת תנועתן מלווה אנחת כאב. "זה המשיח!" זיהה החכם.

רק מי שמרגיש וחוה את מלוא עומק הסבל היהודי, שמרגיש שכל הטרגדיה הבלתי נתפסת של עמו מכבידה עליו, רק הוא יכול להיות משיח ולהביא לנו נחמה אמיתית.

עבורנו, פוטסדאם וסן פרנסיסקו הן רק דימויים, בימת תיאטרון שיצר אומן, והיא תיעלם ברגע שהמסך ירד וההצגה תסתיים. עולם מלא רעל ומרה לא יכול להתנרמל בן לילה, ואנשי זאב לא יכולים לשוב ולהיות בני אדם ברגע. לכן, אנחנו כבר לא יכולים לצפות לאושר מהעולם הזה ומהאנשים האלה. אפילו "שלושת הגדולים" לא יביאו לנו ישועה! עלינו לקבץ יחד את "שלושת הגדולים" שלנו בעצמנו, כלומר ה', משיח וישראל צריכים להתאחד! רק מהם אנו יכולים לצפות לנחמה, לישועה ולאושר!

ומלבד "שלושת הגדולים" עלינו לרצות, להשתוקק וגם לפעול כדי להכניס לתוך ליבנו את "שלוש הגדולות": תשובה, תפילה וצדקה... היום, "תשובה!" צריכה להיות הסיסמה שלנו, כל העם צריך להתוודות על חטאיו וללכת בדרך התשובה, ואז ה' ירחם עלינו.

מי ייתן והשופר יעיר אותנו, ינער אותנו ויגרום לנו להתעשת סוף סוף.
המשיח בוודאי יגיע בקרוב, אבל עלינו ללכת לקבל פניו נְקִי כַפַּיִם וּבְרִי לֵבָב.
יום הגאולה קרוב!

ובמקומות הקדושים, בבתי הכנסת שבהם אנו מתכנסים ובתפילותינו של ראש
השנה מזכירים את "נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים" של רַחֵל אימנו, "קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע... רַחֵל
מִבְּקָה עַל בְּנֵיהָ" (ירמיה לא, יד), אנחה עמוקה מהדהדת מליבנו ואנו שואלים
נואשות: הוי, היכן את, אימנו הרחמנית, ומדוע את שותקת היום, בעת שאנו
סובלים עד אפיסת כוחות?

איפה את, אימא, שנוכל להרכין את ראשנו היגע, לתת לזרועותייך הרחמניות
לאמצנו אל ליבך, ולמצוא בחיקך את הנחמה המובטחת?
לאן נעלמה הנחמה של אימא?

השלום הגיע!

עכשיו העולם צוהל ושמח, מתעטף ומתקשט בדגלים. משוחרר מהסיוט הכבד שריסק אותו במשך שש שנים, הוא נושם לרווחה וקורא בהתלהבות: "השלום הגיע!"

אנושות נואשת ומדוכאת, שהייתה רגילה למלחמה וכבולה אליה, לא האמינה שייתכנו חיים אחרים והיא תזכה אי פעם לראות תקופה טובה יותר, מאושרת יותר ושלווה יותר. הכול - האדם עצמו וגם העולם כולו - נראה אבוד. נדמה שהכול חוזר ל"תהו ובהו". אור - אפילו ניצוץ קטנטן - אין, ובהיעדר תקווה - האדישות פשתה בכול.

ולפתע, כמו ברק המאיר שמיים אפורים, הגיע יום ה-"Victoire"⁸⁴. תחילה נראה היה שמדובר בחזיון תעתועים, בחלום מתוק ותו לא. אנשים התקשו להאמין למראה עיניהם, אך כשרעמי התותחים חדלו ושאגת המטוסים נדמה גם היא - הם החלו להאמין למשמע אוזניהם. "זה נכון", אמרו איש לרעהו, "השלום הגיע!"

ככל שהסבל גדול יותר, שמחת השלום חזקה יותר, וככל שהיה על האדם לשאת יותר תוכחה, כך שמחתו מופרעת יותר. מי מסוגל למדוד את סבלנו, ומי יכול לשקף דרך ליבנו, לראות אילו רגשות של שלווה יש לנו וכמה חזק ליבנו פועם כשהמילה "שלום" עולה במחשבה?

עבורנו, המשמעות של המילה "שלום" איננה "הפסקת האש" בלבד. השלום הוא בשורה משיחית - תחיית המתים המובטחת - הקרובה להתגשם. אחרי הכול, כבר האמנו שגורלנו חתום: השמדה מוחלטת נגזרה עלינו, וסופנו להגיע לאבדון. אוי ואבוי, מה היה קורה אילו המנוצחים היו המנצחים!? האם היה נותר בעולם הזה מקום ליהודי!? האם היהדות כולה לא הייתה הופכת לבוכנוואלד, לאושוויץ?!

84. בצרפתית (במקור): ניצחון.

א־לוהים הכה בנו קשות, והטיל עלינו עונש כבד מנשוא, מסכת ייסורים מרה ונוראה: הטובים והגדולים ביותר נלקחו מאיתנו, ערינו והמקומות הקדושים שלנו נהפכו והיו לשממה, וכל יהדות אירופה הגאה והמפוארת לשעבר - נעלמה מעל פני האדמה. אך לבסוף קולו העמום של העם המעונה, וקריאת שמע האחרונה שבקעה מבין שפתיו הסדוקות - עלו אל ה', והקב"ה שמע את זעקת ה"אוי" האחרונה, הבוקעת ממעמקי נשמת עמו, ואמר: "קץ לאש וקץ לסבל". "היה ערב, ויהי בוקר!"

האנושות הנלהבת מתחבקת ומתנשקת ומתכוונת ליהנות בשמחה מפירות השלום ולתכנן תוכניות לשיקום העולם החרב. אבל אנחנו - איך ייראה המפגש שלנו עם השלום? אילו צלילים מוזיקליים יתנגנו ברקע המפגש הזה? ובתוכנו?!

אנחנו צריכים לשקם את הריסותינו ולבנות את היהדות מחדש, אבל כשאנו מנסים לחשוב על המשימה שלפנינו, אנו מבינים שהיא גדולה מכפי כוחנו. מעטים אנו. רבים מאחינו איבדנו. היכן נמצא מנהיגים שיורו לנו את הדרך ועצתם תנחה אותנו? מניין יבואו הבונים, והיכן נשיג אבני בניין? לליבנו מחלחל חשש: שמא המשימה לא רק גדולה מדי אלא בלתי אפשרית?! האם במציאות שנוצרה יש סיכוי להחיות את יהדות אירופה? האם יש סיכוי שנמצא מקום, יהא אשר יהא, ונצליח להקים בו מרכז יהודי? ואם נצליח - האם רק מרכז קטן נוכל להקים? ואולי בכל זאת - גדול?

כשנח יצא מהתיבה וראה את תוצאות ההרס שהביא המבול - את החורבן המוחלט - הוא לא יכול היה לשאת את המראות. הדרך היחידה שראה לפניו הייתה - בריחה. הוא השתכר, ובעודו שקוע בתרדמת שיכורים, לא ראה ולא ידע מאומה.

איך יכולנו גם אנחנו לעצום עיניים ולהשתכר, כדי שלא לראות את חורבן יהודי אירופה ולא לשמוע עליו? העולם בטירוף בגלל בוכנוואלד, אבל הלא בוכנוואלד אינו אלא טיפה בים הייסורים של אושוויץ? ובכל זאת אין טעם להמשיך להתאבל ולקונן על המתים. עלינו לפעול בכל כוחנו כדי להציל את מה שעדיין אפשר להציל מבין ההריסות. עלינו לומר "קדיש" ארוך על מיליוני הנספים, אך לא לשכוח שהמשימה החשובה יותר המוטלת עלינו כעת - היא

הדאגה לחיים. פרלמנט יהודי עולמי צריך להתכנס בהקדם כדי לברר יחד לאן פנינו וכיצד נכון לכלכל את צעדינו. עלינו לגבש דרך ולקבוע סדרי עדיפויות.

שלוש שאלות עיקריות מונחות לפנינו:

א. האם יש טעם לכך שכל אחד יחזור לארץ שבה הוא חי בעבר, כשעבורו אנשי המקום הפכו שם את החיים לגיהנום? האם בני האדם יהיו מסוגלים לשנות את פניהם השטניות ולהפוך את ליבם החייתי על פיו, והאם יהיה אפשרי עבורנו, ומכובד, לחיות שוב עם האנשים האלה?

ב. האם מדינות אלה, שרובן כבושות על ידי הסובייטים, יפתחו בפנינו את שעריהן ויסכימו להקמת קהילות יהודיות בעלות התפתחות דתית חופשית? רוסיה היא עדיין תעלומה גדולה עבורנו, ואנחנו לא יכולים לענות בחיוב או בשלילה.

ג. האם בכלל ראוי שכמה מאות אלפי היהודים שעדיין מפוזרים כיום בארצות אירופה השונות, ושנותרו מאחור כשריד קטן מ-5 מיליון יהודי אירופה לשעבר, יחולקו למדינות אירופה הרבות? האם לא נשללת מהם מלכתחילה כל אפשרות לתקומה יהודית, והאם אין לחשוש שהפיזור והפירוד, ושההתבוללות תבוא בעקבותיהם, יהרסו גם את הזיכרון הזעיר שהותירה לנו המלחמה האכזרית?

מי מסוגל לפתור את הבעיות הקשות האלה ולתת תשובה ברורה לכל השאלות האלה? רוזוולט טבע את המשפט הגדול: "במלחמה האחרונה, בעלות הברית ניצחו במלחמה אך הפסידו בשלום". ולכן זו מילת המפתח שלנו היום לזכות בשלום לאחר המלחמה. לצערי, גם אנחנו היהודים הפסדנו במלחמה, ואיך נוכל לנצח בשלום?

אולי פרלמנט יהודי עולמי, שיצליח לגבש חזית יהודית מאוחדת, יוכל לפתור את הבעיות הקשות האלה. כל מי שעדיין דבק בדוקטרינה המפלגתית היום **מבצע פשע נגד עמו**. הפרלמנט הזה, כשופר של כל היהדות, חייב לדבר בשפה ברורה עם המדינות המנצחות: "אנו מצפים מכן לפתוח לפנינו את שערי פלשתינה כדי לתת לכל האנשים המיוסרים והעניים האלה הזדמנות לחיים חדשים. אם לא תעשו כן נכריז שכל אותם אידיאלים נעלים שלמענם ניהלתם

מלחמה - לא היו אלא הונאה. המנצחים והמנוצחים נלחמו רק למען מטרותיהם האנוכיות. ואם יתברר שאכן כך, לא נוסף עוד להאמין שיכולה להיות אנושות טובה יותר, וכל שייוותר בידינו לעשות יהיה להכריז על עולם התרבות כולו כ'פושט רגל'!"

כאשר רצה הקב"ה לתת את התורה בהר סיני, חשש שיתעוררו חילוקי דעות גדולים. כולם יבחנו את חוקי התורה, במיוחד את חוקי השבת והכשרות, ויתהו כיצד אפשר להיכנע לחוקים כה קשים. לכן ניתנה התורה מן השמיים, ואת נתינתה ליוו קולות וברקים, וענן כבד ואש, "וַיַּעַל עֲשָׂנוּ פָּעֶשֶׂן הַכָּבֶשֶׂן" (שמות יט, יח). ואז קרה הנס: כולם התאספו יחד תחת הר סיני והתקבצו סביב משה. כולם הבינו שברגע האמת הם נדרשים לבחור. אין "גם וגם". יש "או-או". אם יבחרו בתמימות דעים תחת דגלו של ה' - מה טוב. ואם לא ירצו בה - ייעלמו כולם לנצח באש ובעשן. ויאמרו כולם פה אחד: "נעשה ונשמע".

יהי רצון שגם אנחנו נבין סוף-סוף שאנחנו כבר כמעט אבודים ועל סף התהום. שבענו קולות וברקים; גחלי האש, העננים והעשן אכלו בנו בכל פה. **אחדות ושותפות הן הדרך היחידה שלנו לזכות בישועה!**

אין עכשיו זמן לדיונים והתקוטטויות מטופשות, ציונות ואגודה. אצלנו יש רק יהדות אחת! נפעל כמו מכבי אש מאוחדים: תחילה נכבה את כל השרפות שעדיין בוערות בכל רחבי אירופה, ומוסיפות לחרוך, להשמיד ולכלות; כשתשכנה הלהבות, נוכל לפנות לחילוץ גופות ולניקוי ההריסות. ורק לאחר מכן נוכל להפוך מגדוד מכבי אש לחברת בנייה ולהתחיל לבנות מחדש.

הבה נרים ראש, נאזור אומץ, נגביר את כוחנו ונאמץ את האנרגיות שלנו, ואז מובטחת לנו עזרת ה'. "עוד לא אבדה תקוותנו". הקב"ה שוב יעשה לנו ניסים, כפי שעשה בעבר, ועם ישראל יחזור להיות אמיץ, חזק ומפואר.

תנ"ך וצלב קרס

קץ לאש!

אנחנו נחגוג את יום הניצחון בשמחה ובהתלהבות רבה, כפי שיחגגו אותו בכל העולם כולו. האנושות שקעה באדישות וכמעט טבעה במצולותיה אבל הצליחה להתרומם ולשוב לחיים, והאמונה בעתיד טוב ומאושר יותר התחזקה בה.

לכל דבר בחיים יש מטרה, גם לדברים הנוראים שלכאורה מוטב היה שלא יבואו לעולם כלל. הרע - מאפשר לנו להעריך את הטוב; והמוות - להבין את ערכם הרם של החיים ואת משמעותם העמוקה. גם למלחמה יש מטרה - אחרי שהעולם יראה את זוועותיה ויבין את עוצמת הטרגדיות שהיא מחוללת - הוא ידע להעריך את האידיאל הרם של השלום ולהבין את קדושתו. השלום אינו רק "אי-מלחמה" - כעין בבואה פסיבית של המלחמה. הוא מהות עצמאית שמתאפיינת בעשייה ולא בחיבוק ידיים: השלום מפעיל את השכל האנושי, מאציל את רגשות האדם ומדרבן את האדם לעבודה פורייה ומועילה. השלום הוא החוליה המקשרת בין אדם לחברו ובין האדם למקום; וכמאמר שפינוזה: "השלום הוא מעלה שנובעת מכוחה של הנפש"⁸⁵.

כל מי שסבל אי פעם ממחלה קשה, יודע להעריך את האושר הטמון בבריאות. מי שהיה במשך שנים שרוי בעלטה, יראה בעצמו בר מזל כשייחשף שוב לאור השמש. השלום הוא הברכה הגדולה ביותר שה' נתן לעמו ישראל⁸⁶. 'הָיָה מאוחדים', הייתה המורשת הגדולה שהנחיל יעקב אבינו לבניו⁸⁷, ובשורת השלום

85. המקום המדויק של האמירה אינו ידוע, והיא נובעת באופן כללי משיטותיו. האמירה המדויקת היא: "השלום אינו היעדר מלחמה, הוא מעלה, הלך רוח, רצון לחסד, אמון וצדק.

86. "ה' עָז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֶךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם" (תהלים כט, יא).

87. "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הָאֶסְפוּ... הִקְבְּצוּ..." (בראשית מט, א-ב).

תהיה קריאת ההשכמה הגדולה של אליהו הנביא לפני בוא יום הדין⁸⁸.

השטן איננו רוצה בחייה המאושרים של האנושות, ולכן הוא פועל בכל כוחו ועושה כל שביכולתו כדי לערער את השלום בין בני האדם, לחרור ריב ולגרום לפריצת מלחמות. המלחמה תדרדר את בני האדם לאומללות עמוקה כל כך וליאוש, עד אשר בייאושם ישמידו זה את זה וכליה תבוא על האנושות כולה. העולם עיוור. הוא איננו מבין את התמונה שלפניו ואיננו רוצה להבינה. כוחות רשע טמירים דוחקים אותו אל אובדנו - והוא מסרב לראות, ואיננו נאבק על חייו.

כמה מאושרת אמריקה שכל מדינותיה חיות יחד באחוה ובשלום כמו בגן עדן, וכמה אומללה אירופה הענייה, שבשישים שנה כרעה תחת הנטל של שלוש-ארבע מלחמות קשות ואיזמות שהרסו בה כל חלקה טובה וגבו מאוכלוסייתה כשבעים מיליון קורבנות. ומה נותר לאירופה בסופן? "גִּפְרִית וּמֶלֶח שִׁרְפָה כָּל אֶרֶץ... כְּמִהֶפֶכַת סֶדֶם וְעִמְרָה" (בראשית כט, כב), לסדום הייתה אירופה ולעמורה דמתה⁸⁹.

ואולי האסון האחרון, הגדול ביותר בכל הזמנים, בכל זאת היה נחוץ, ואולי הוא שאילץ סוף-סוף את העולם לחולל תפנית של ממש. העולם ראה איך כל האומנות הגדולה, הגאונות האנושית וכושר ההמצאה שבזכותם הגיעה האנושות להישגים אדירים בתחום ההנדסה ולפיתוחים משוכללים בכל ענפי המדע - הצמיחו פרי באושים. כל האוצרות - במקום לשמש לצמיחה ולפריחה, הפכו למכונת הרס רבת עוצמה, שהביאה את אירופה אל חורבנה והמיטה עליה כליה.

הבה נהיה חכמים ונבין שרק באמצעות אחווה מוחלטת, זיכוך וחיזוק המוסר, יוכלו בני האדם להשיב לעצמם את אושרם. אסור לדרשנים שלנו לחדול מלהשמיע רעיון זה. עליהם לזעוק אותו מעל כל בימה שוב ושוב, עד שיחדור עמוק ללבבות, והעולם סוף-סוף יבין אותו.

88. "הִנֵּה אֲנִכִּי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא... וְהָשִׁיב לָב אֲבוֹת עַל בְּנִים וְלָב בְּנִים עַל אֲבוֹתָם..." (מלאכי ג, כג-כד).

89. בהשראת נבואת ישעיה: "...כְּסֶדֶם הָיִינוּ לְעִמְרָה דָּמִינוּ" (ישעיה א, ט).

שלוש צורות ממשל היו בעולם: דמוקרטיה, סוציאליזם ופשיזם, וכולן - בצורתן הישנה - פשטו את הרגל. יש ליצור צורת ממשל חדשה, המבוססת על העקרונות המקודשים של התנ"ך, ובמרכזה יסוד עיקרי - השלום. אם העולם רוצה באמת לחיות בשקט ובשלווה, עליו להיות מחויב לחלוטין לשלום, וגם לפעול, בצעדים מעשיים, כדי להביאו ולבססו. אם לא יתחייב ולא יפעל, "אֶחָת דָּתוֹ - לְהִמָּיֵת" (אסתר ד, יא), להמית את עצמו - בעצמו.

חובתנו היום להישיר מבט אל השטן, אל תוך עיניו ממש, להסתכל בו ובכל הצורות שלבש, ובכל הצרות שחולל. להתבונן במבט מפוכח ולהכיר באחריותנו לטרגדיה הנוראה, ולא לנסות להתחמק ממנה. לא העם הגרמני לבדו צריך לעמוד למשפט. גם כל מי שהיה עד אילם לזוועות, אחד בתוך קהל צופים פסיבי שלנגד עיניו מתרחשים מעשים ברבריים, והוא - יושב בחיבוק ידיים, צריך להתבייש, לשאת עליו אות קלון. הגרמנים לא פעלו במחוזות רחוקים מעין אדם ומאוזנו. הם לא הרחיקו נדוד אל החלל החיצון או אפילו למדבר סהרה. הם פעלו כאן, בלב אירופה ממש, במחוזותינו ובשכונותינו. לא יכולנו שלא לראות. לא יכולנו שלא לשמוע. ואם לא ראינו ולא שמענו - הרי זה משום שאטמנו עצמנו מלראות ומלשמוע. הם הזינו את כל אירופה בתרבות העילאית שלהם והצליחו להקסים אותנו באומנות ובמוזיקה שלהם. נשאנו עינינו אל ארצם של גתה ושילר, בטהובן ומוצרט, בכבוד ואפילו בהערצה. ראינו בגרמני 'אדם טוב יותר' בחסדי האל!

למרבה האירוניה דווקא "העם העליון" הזה הרשה לעצמו ללכת שולל אחרי אותו "משוגע", והתפתה לשמוע בקולו, לציית להוראותיו ציות עיוור ולבצע את כל הרעיונות שהגה מוחו השטני. רק שטן יכול להמציא רעיונות כאלה. בעולם החי, אפילו בין חיות הפרא, אין לאכזריות כזו אח ורע. האדם הגרמני הוא בשבילנו חידה, חידה שכנראה לא נצליח לפתור לעולם. הוא יכול להתרומם עד השמיים, וכעבור רגע - לשקוע לעמקי התהום ולהגיע לשפל שכמוהו לא היה. חידה.

בכל מדינות אירופה התקוממו המדוכאים נגד המדכאים, בכולן - חוץ מאשר בגרמניה. בגרמניה לא הייתה התקוממות עממית, והעם לא בא חשבון עם מי שדיכאו אותו ודרדירו אותו לפורענות. ואדרבה, ההמונים שרויים ב"אבל עמוק"

על מנהיגם הגדול ואלילים, ש"נצל"ב" בידי הבולשביקים, האנגלים והאמריקאים, וכמו ישו נעלם מבלי להשאיר עקבות...

מה יהיה? האם חורבות ברלין, המבורג, לייפציג, קלן ויתר הערים, וזוועות דכאו ובוכנוואלד - יפקחו את עיני הגרמנים ויאלצו אותם, בהדרגה, לחזור בתשובה? או שמא יחזקו בהם את רגשי השנאה והנקמה והם יתכננו מלחמות חדשות וכלי נשק סודיים חדשים? ימים יגידו!

בשבילנו, שנפגענו כל כך קשה מזוועות המלחמה, יש רק סיסמה אחת: אחדות! העולם חייב להסיק מסקנות מרות מהכאוס שאליו הידרדר העולם. בני אדם שהציגו עצמם עליונים, פאר האנושות, הפכו באחת למפלצות שכל מחשבותיהן ומעשיהן מכוונות להשגת השמדה והרס. החברה הנאצית היא כעין "איש זאב" שבימי שלום עוטה על עצמו בגדי כבש, וממתין בקוצר רוח לשעת כושר, שבה יוכל להסיר את המסכה מעל פניו, לנעוץ שיניו, ולטרוף.

הגרמני עשה לעצמו מנהג: לשאת ספר בכיס אחד ואקדח בכיס השני, ולפי הצורך להשתמש בזה או בזה...

אבל במקרה של יתר העולם, האמת סוף-סוף חייבת לנצח, כדי שיראה כמה טיפשי לחשוב שהיהודים, בזכות האינטליגנציה שלהם, לוקחים את הלחם מפי הגוים. למי חב היום העולם הרעב את מנת הלחם הלא מספקת, ליהדות או לאלה שהכריזו מלחמה על היהדות?

עמנו היהודי סבל רבות בהיסטוריה הארוכה שלו, יותר מכל עם אחר בעולם, אך ה' נשבע לנקום את נקמתם של כל המעונים והמיוסרים שלנו. נשבע - ויקיים. שום עם מהעמים הקדמונים - המצרים, האשורים, הרומאים, היוונים והספרדים - לא חמק מנקמתו. הנאצים - טרם חוו את נחת זרועו הנוקמת. אבל ייתכן שאין בזה צורך. אנטישמיות היא פצצה שבסופו של דבר תתפוצץ בידי נושאייה. השמדה עצמית תהיה נקמה מתוקה.

המלחמה הגדולה בכל הזמנים נמשכה חמש שנים ושמונה חודשים, רשמית בלבד. מעשית - הייתה ארוכה הרבה יותר. היא נמשכה שנים עשרה שנה. לפני שנים עשרה שנה הכריז היטלר מלחמה על היהדות והתנ"ך והפך את צלב הקרס לסמל החדש של הדת. עכשיו התנ"ך ניצח את צלב הקרס. זהו ניצחונה של

האמת הא־לוהית. מי ייתן והאנושות תיקח אמת זו ללב ותעצב את חייה בהתאם לרצונה, ואז לא תהיה עוד מלחמה ולהבת השלום תזרח לנצח.

באירופה הוכרז "קץ לאש" וכעת צריכה להבת אש השלום לחדור ללבבות בני האדם, לעורר באנושות השראה לאידיאלים הנעלים של השלום, עד שתיחלץ מן התהום העמוקה ותעלה ותתעלה אל הגבהים הא־לוהיים, ואז גם ה' יאמר: "קץ לאש!"

הכאב הגדול

שש שנים זעקנו וניסינו לעורר את מצפון העולם כדי להביא אותו, אם לא לעזרה מעשית, לפחות לעזרה מוסרית ואהדה אנושית. ניסינו לשכנע את העולם שאנחנו במאבק נורא נגד מפלצות וברברים שמפעילים נגדנו את האינוסטינקטים החייתיים הפרועים ביותר שלהם.

אנחנו חושבים שהשוואת הסדיסטים והמענים האלה בדמות אדם לבעלי חיים חוטאת לצדק ועושה לבעלי החיים עוול. הזהרנו את העולם בעוד מועד. התרענו והכרזנו שכאשר יסיימו צמאי הדם האלה לעשות בנו שפטים, הם יעברו לפגוע גם באחרים, ויתנפלו עליהם עד שיחושו כמי שנקלעו למפולת שלגים המאיימת לקבור אותם בחיים. כל זעקותינו לעזרה ואזהרותינו היו לשווא. זעקות הבכי שלנו נפלו על אוזניים ערלות. השומעים פטרו אותן בלא כלום וראו בהן סיפורי זוועה שאין להם שחר או הזיה פרי "היסטריה יהודית".

לבסוף האמת יצאה לאור. בוכנוואלד גרם לעולם לרעוד. הסתכלו, התפעלו ושאלו: "זה באמת אפשרי?" האם בני אדם יכולים להפוך לפראיים כל כך עד שהם מענים אנשים אחרים בצורה כזו, מניחים להם לגווע ברעב, עד שהרעבים מתנפלים על הגויות כדי לצרוך מגופן את מה שעדיין אפשר לצרוך? האם ייתכן שפרופסורים בעלי שם עולמי יבצעו באומללים אלה "ניסויים כירורגיים" שב-99 אחוזים יגרמו למותם? האם ייתכן שרופאי המחנה הטביעו בגופם של בני אדם חיים חותמת מוות ושילחו אותם להישרף במשרפות? האם זהו הפרי של האלמה מאטר?⁹⁰

האם אקדמאים בכל העולם אינם בושים ונכלמים על שיש להם עמיתים כאלה? הבושה אינה חשובה כשלעצמה. הבושה הגדולה ביותר של כל הזמנים היא למרבה הצער גם הכאב הגדול ביותר שלנו בכל הזמנים!

90. זאת אומרת של ההתפתחות האקדמית והתרבותית.

בדרך חייתית כזו, שיטות השמדה שהגו ושכללו גדולי בני התרבות בעולם במחשבתם המעוותת, נספו חמישה מיליון⁹¹ יהודי אירופה, מבלי שהעולם יניד עפעף, ייאנח או יזיל דמעה על מר גורלנו.

בוכנוואלד יכול לפעול כמאשים נגד העולם שעדיין מתורבת עם "אני מאשים" רב עוצמה.

אבל אתם, חברי הפרלמנט והעיתונאים, איפה הייתם עד כה? מדוע עטפתם את עצמכם בדממה כשדם יהודי זרם לנהרות מהוולגה והדנייפר ועד הוויסלה והדנובה? איפה הייתם, פוליטיקאים ונכבדים רוחניים, כאשר הוכרזה סיסמת השמדה נגד הגזע היהודי בנירנברג, בתקופה שבה העולם עדיין חי בשלום העמוק ביותר וצ'מברלין, דאלאדיה והיטלר עדיין לחצו ידיים?

באמת, לחמישה מיליון הקורבנות היהודים התווספו עוד 30-40 מיליון קורבנות אחרים. העולם הוסיף להיות שקוע בתרדמתו המלנכולית ו"נזכר" להתעורר ממנה רק אחרי שטבע בנחלי דם; או אז הבין עד כמה טיפשי ונאיבי היה כשהרשה לעצמו לישון זמן רב כל כך. למרבה הצער, התעוררות המצפון העולמי מאוחרת מדי עבורנו...

צר לנו לומר שאנו חיים בתקופה שבה איננו יודעים מיהם אויבינו ומיהם ידידינו. כל אלה היו עדים לזוועות, צפו בהן ושתקו, כולם נושאים באחריות, וגם אם לא במלואה, בחלקה בוודאי. אילו פתחו האמריקאים והאנגלים את שעריהם לפנינו מייד עם פרוץ האסון, ולא היו נועלים אותם בפני הספינות הרעועות המחשבות להישבר שנשאו בבתנן ועל סיפונן אנשים נשים וטף שכל מטרתם להימלט מן המוות, ובעשותם כן אילצו אותן לשוב אל הים הפתוח כלעומת שבאו, הוי, חיהם של כמה מאות אלפי אנשים היו מצילים?!...

אך מצפון העולם נכשל כישלון חרוץ ביותר! התעמולה הנאצית הגיעה ללבבות האנשים בצד השני של האוקיינוס האטלנטי, והטרגדיות היהודיות הנוראיות ביותר התרחשו לנגד עיניהם של חברינו, אך ידם לא הושטה אלינו לעזרה. שלושת הגדולים התמקחו על פולין בִּלְטָה, הפוליטיקאים הבכירים רבו

91. זה המספר המשוער שהיה ידוע מיד אחרי המלחמה, לפני שנעשה מחקר מדויק.

זה עם זה בסן פרנסיסקו על פולין, אבל לומר אפילו מילה אחת עלינו היהודים - איש מהם לא חלם.

הו, כמה מר הוא גורלנו; חיינו אינם מעניינים איש, וגם מותנו - איננו נוגע לשום אדם.

ועם זאת איננו רוצים להאשים איש. התקופה אשמה והנציונל-סוציאליזם מפיץ זרעי רעל כבר שתים עשרה שנה, והם נובטים וצומחים בכל מקום.

היטלר מת, אבל רוחו חיה! מי יודע אילו הפתעות יביא בכנפיו העתיד? אנחנו פסימיים מכדי לצפות שמסן פרנסיסקו תבוא ישועתנו, ספק רב אם האנשים משם יצליחו לגשר על הפער בין המזרח למערב. הלב אומר לנו שעדיין מצפה לעולם תקופה קשה.

המלחמה הטוטאלית שגרמה להרס מוחלט הגיעה לסיומה, אך הדרך ל"שלום מוחלט" עדיין ארוכה מאוד.

רק מלמעלה אנו יכולים לצפות לישועתנו ולאושרנו, אך ציפייה איננה המתנה בחיבוק ידיים. הבה נראה שאנו ראויים לישועה ולאושר ונעשה את המוטל עלינו: בואו נחזור אל האל שעזבנו לאנחות. רק בידו טמון המפתח לאושר ולשלום.

אשמה משותפת

א

בגיליון 205 של "נציונל-צייטונג" מיום 5 במאי 1945, העורך הנס באואר מתלונן מרה על שותפותה של שווייץ בהרס שחולל הנאציונל-סוציאליזם. שווייץ בחרה להימנע מהתערבות מכל סוג שהוא ולהישאר "מחוץ לתמונה", וגם כשידעה מה נעשה נמנעה מלהשמיע מחאה והתבצרה בשתיקתה. העורך באואר מגנה בחריפות את מי שראו בניסיון ההסברה של העיתונות השווייצרית הישרה כהכפשה מרושעת.

באואר התכוון לומר שבשביל הרייך השלישי, הסתרת האמת הייתה צורך קיומי: בלעדיה לא היה מצליח להינצל מן הגרדום. בעצם אי-התנגדותנו – שנבעה מתמימות פוליטית ואולי מכוח האינרציה – למעשים המפלצתיים, למעשה תמכנו במפלצות ובאכזריותן. כנגד רשע מובהק – הבחירה בניטרליות איננה לגיטימית ופירושה אחד: תמיכה ברשע. מי שבחר להיות ניטרלי איננו יכול "לרחוץ בניקיון כפיו". גם ידיו שלו "דמים מלאו", וכשיכיר עד כמה המוסריות ממנו והלאה – מצפונו לא ייתן לו מנוח.

מי שרואה עוול ושותק – שותף לעוול שנעשה. באמת, מתוך פחד מהלחץ הנציונל-סוציאליסטי, ניסינו לא לראות ולא לשמוע את הזוועות: את קולם של הילדים במחנות הריכוז שאולצו להלקות את הוריהם, ומייד אחר כך הוכו הם עצמם למוות. עצמנו עינינו ואטמנו אוזנינו ובמודע גרמנו לעצמנו לשקוע בתרדמת שתאפשר לנו להמשיך ולא לדעת, ולמעשה להתעלם. מצפוננו ניסה לעוררנו, אך אנו השתקנו אותו ושכנענו את עצמנו שהזוועות אינן מתרחשות במציאות והן אינא אלא תעמולה מתוחכמת של היהודים שמשרתת מטרות עלומות שלהם. לא האמנו, ואולי פשוט סירבנו להאמין. רצינו להישאר רחוקים. הם – הם, ואנחנו – אנחנו. כפי שאמרו הגרמנים של ויימר כשהובלו יהודים בוכנוואלד: "אה, הם היו רק יהודים ופולנים".

באוגוסט 1943 הוציא כותב שורות אלה ספר בשם "יזכור", שבו נמנתה רשימה מרוכזת של מעשי זוועה נגד יהודי גטו ורשה שהובאו לידיעה על ידי הממשלה הפולנית הגולה. ספר זה נאסר על ידי הצנזורה ואיימו על המחבר בפתיחת הליך פלילי נגדו. גם זה שיך לפרק השותפות.

ב

ההלכה היהודית מלמדת אותנו שניתן לכפר על החטא באמצעות הקרבת קורבנות. שווייץ זכתה להעניק מקלט לכ־ 25,000 פליטים יהודים. כשהתדפקו על שעריה, היא קלטה אותם והסבירה להם פנים, שלא כמדינות אחרות שגירשו פליטים וסירבו לפתוח לפנייהם פתח להצלה. שווייץ ראתה לעצמה זכות וכבוד להיות "תיבת נח" שתציל את שארית הפלטה של יהדות אירופה מן המבול הנורא, ובעודה עוסקת בהצלה, הקריבה גם היא קורבנות משלה.

אמנם היום לצערנו השלטונות השווייצריים טוענים שהם זקוקים למרחב לחולים ולפצועים של המדינות שסועות המלחמה, אך האם נפל הפור על כמה אלפי הפליטים המסכנים הללו, שעונו פעמים כה רבות, עד שהם נאלצים לפנות את מקומם בגללו? ברצוני לשאול האם שווייץ הייתה מצפה שאורחים אמריקאים, אם היו ממלאים את המלונות שלנו, יעזבו את המלונות האלה ויחזרו למולדתם כדי לפנות מקום.

האם האנשים המסכנים האלה, שרבים מהם אינטלקטואלים, אנשי דת, אקדמאים, אומנים ותעשיינים, ראויים להיזרק הנה והנה כאילו היו כדורי משחק?

התערבות דחופה של כותב שורות אלה בפנייה בהולה לנשיא הפדרלי בשם הפליטים ההונגרים ושל טרזישטדט הנמצאים בקו ובמונטרה, שגירושם לאפריקה נקבע ל-2 במאי - הצליחה להביא לעצירה זמנית של הטרנספורט. המכתב האישי ששלח הנשיא הפדרלי לכותב ביום 27 באפריל, התבטא הנשיא באדיבות

והבטיח לנמען שבעקבות הצהרתו, הוא יבחן את העניין מחדש וינסה לגלות ויתור נוסף.

הבטחה זו ניתנה לאחרונה לכותב על ידי הנשיא הפדרלי במכתב מיום 1 במאי. ברצוננו להודות לנשיא הפדרלי על מחויבות זו. המחווה ההומנית שעשה, עוררה תקווה עמוקה ביותר בקרב הנפגעים. עם זאת, גורלם של אנשים שבורים נפשית אלה עדיין לא הוכרע והם עדיין חיים בפחד הנורא ביותר מיום אחד למשנהו שמא יקבלו "פקודת צעדה".

שוויצריים יקרים וטובים! פתחתם לנו חלקית את שעריכם, ומספר אנשים שניסו להגיע לסירת ההצלה התקבלו על ידיכם בסבר פנים יפות. אומנם החיים בצריף היו רחוקים מלהיות אידיאליים, אך לאנשים שניצלו מן המוות, די היה בהם כדי לחוש בני מזל, ומכל מקום התנאים השתפרו בהדרגה. 30,000 איש תמיד יהיו אסירי תודה לכם. קריאתנו יוצאת אליכם! היו נדיבים מספיק כדי לא לנטוש את האנשים המיוסרים והמוטרדים האלה לנדודים חסרי מטרה. מי ייתן והתקווה הגדולה שיש לאנשים מסכנים אלה לשוויץ ההומניטרית לא תתאכזב מרה!

ג

כאשר אנו מדברים על שותפות לדבר עבירה, איננו יכולים להקל על מצפוננו היהודי ולטעון שאנו חפים מכל אשמה משום שעשינו הכול, ואם לא הכול – הרבה בוודאי עשינו, למען הפליטים ולשיפור גורלם.

אין ספק, יהדות שווייץ הצליחה להגיע להישגים גדולים. בחסות V.S.J.F.⁹², היא יצרה מנגנון ברחוב לאבאטער שעושה עבודה מצוינת. מורים ורבנים נודדים מונו לדאוג לרווחתם הרוחנית של הפליטים. גם לשכות סיוע הוקמו כדי לשמור על

92. Association of swiss refugee aid and welfare organisation (עמותה שוויצרית יהודית לסיוע לפליטים).

קשר עם המחנות ולתווך בינם לבין ה-ZL⁹³. אבל חלק מהדברים הוזנחו, מה שהוביל לתוצאות חמורות. כיום מספר מפחיד של 2,500 ילדים יהודים עדיין חיים אצל משפחות לא יהודיות, שם הם נמצאים בסכנת אובדן לעמם ולהוריהם, מבלי שיהדות שווייץ וכל ארגוני הסיוע שלה, כגון ה-V.S.J.F, הצהרונים הדתיים, הג'וינט, Hijefs⁹⁴, אגודה, המזרחי והציונים, יעשו משהו בנידון, הוא עוול שזועק לשמיים!

הוריהם של ילדים אלה לעולם לא יסלחו לנו על חלקנו באובדן הנשמות הצעירות הללו, ולא נחסוך מעצמנו את התוכחה על כך שלא פעלנו מספיק בתקופה כה קשה...

אנו שותפים גם לגורל המר שנגזר על היהודים הרבים שחיפשו מקלט בארצנו ושולחו כלעומת שבאו. שומרי הגבול שליבם קר כקרח סגרו בעדם את שערי הארץ ושערי התקווה, והשיבו פניהם ריקם, והם נפלו בידי התליין שֶׁשָׁשׁ לעשות מלאכתו. וכל אותו הזמן לא זעקנו את זעקתם-זעקתנו באוזני הרשויות האחראיות, ואם השמענו קול, היה זה קול ענות חלושה.

אנו מניחים שהיהודים לא ישבו בחיבוק ידיים ממש אלא נקטו "צעדים מדיניים", אך צעדים כאלה כוחם מוגבל. כדי להושיע אדם טובע, לא די בכמה "קידות דיפלומטיות"! נחוצה פעולה דרמטית.

השינוי בהנהגה של יהדות שווייץ הועיל כנראה ושם קץ ל"מדיניות ההשתחוות" המתמדת. הגברים החדשים מפגינים יותר אומץ, יותר גאווה ויותר אנרגיה, אבל יש עוד הרבה מה לעשות, וצריך לתקן את מה שהוזנח, ולפצות על התקלות שגרמה ההזנחה. ועל השותפות שלנו בעוול שנגרם לאחינו נוכל לכפר. איך? באמצעות הקרבה וביצוע נוסף.

93. המינהל של המדינה האחראי על מחנות הפליטים.

94. ועד הצלה לפליטים יהודיים בחוץ לארץ.

הררי גולגולות ועצמות במחנה ההשמדה מיידנק

חרפה תרבותית

מתוך גיליון "נציונל-צייטונג" מ-5 באפריל 1945

הופיעו דיווחים עובדתיים ב-25 ביוני 1944 ב"רובוטניק", ביטאון המחתרת הפולנית, והגיעו מפי עד ראייה:

"אשוויץ היא שוב זירת הרציחות ההמוניות הנוראיות ביותר. מאז אמצע מאי הגיעו משלוחים רבים של יהודי הונגריה. בתוך שלושה שבועות 100,000 בני אדם הומתו בגז. הרצח ההמוני מתרחש בסרט נע אבל האס-אס שנבחר במיוחד למחנה אושוויץ לא מצליח לעמוד בקצב שנקבע. הקורבנות נשלחים אל מכונת ההרג, אבל בהגיעם אליה נעצרים ונאלצים להמתין עד אשר יגיע תורם. יש נרצחים שהגיעו קודם, וכעת המכונה עסוקה בהשמדתם. רק אחרי שיירצחו - היא תתפנה לרצוח את הממתינים. מתברר שחיסול של 10,000 איש ביום יוצר עומס.

שני תאי גזים פועלים במקום. בכל אחד מהם אפשר להכניס בעת ובעונה אחת 1,000 איש. התאים עובדים כמעט ללא הרף, ההפסקות בין "מחזור" ל"מחזור" קצרות: הזמן הקצר ביותר הדרוש לסילוק הגופות ולאווורור. יעילות וחסכון הם מילות המפתח, וכל העת מוצאים דרכים לייעל ולחסוך: קיצור זמן ההמתה בגז מחצי שעה לעשר דקות לזירוז התהליך, וצמצום מנת הגז לכדי מחצית לחיסכון ולהפחתת העלויות. הפחתת הזמן והמינון חלילה לה מלפגוע בהנאת אנשי האס-אס העוסקים במלאכה המבעיתה; הגז בכמות המופחתת איננו מצליח להמית, הקורבנות ההמונים מושלכים אל האש אבל אז הכרתם שבה אליהם והם מנסים בכל כוחם הדל להימלט מן הלהבות, ומייד עטים עליהם אנשי האס-אס, ובמוטות ארוכים שקרסים בקצותיהם, הודפים אותם בכוח לתוך הלוע הבוער.

ילדים וגם אנשים מבוגרים - כבר לא ממיתים בגז. יש דרך חסכונית ומהירה יותר - ניפוץ הגולגולת. ותינוקות? פשוט וקל - אותם לא צריך להמית לפני השרפה. בעודם בחיים הם מושלכים אל הלהבות. הגופות והמתים למחצה

נשרפים במשרפות, אך לא בהן בלבד: גם בחצר הלבנים או על ערמות עץ באוויר הפתוח. הלהבות בוערות יום ולילה".

מתוך גיליון "נציונל-צייטונג" מ-17 באפריל 1945

השרפות ההמוניות במחנה הריכוז אושוויץ

ועדת החקירה הרשמית הרוסית-פולנית, השלימה את החקירות המפורטות של האירועים במחנה הריכוז אושוויץ, ועל סמך הממצאים שהעלתה קבעה שכ-4.5 מיליון בני אדם נרצחו על ידי הגסטפו והוואפן אס-אס מצאו את סופם במשרפות המחנה. ספרי סטוק וראיות אחרות המוכיחות את נכונות הקביעה יועמדו לעיון הציבור העולמי.

מתוך גיליון "נציונל-צייטונג" מיום 19 באפריל 1945

העיתונות בלונדון מפרסמת דיווחים על התנאים המחפירים במחנות הריכוז הגרמניים. ה"ניוז כרוניקל" מדווח ממחנה ברגן-בלזן, צפונית לצלה, שבו שוכנו בין 20,000 ל-60,000 אסירים: "אסירי המחנה גוועים ברעב; כמאה מתים מדי יום. גופות ערומות נרקבות ונערמות בחצר. אנשי אס-אס ירו ברבים מהאומללים האלה ביום ראשון. האסירים קיבלו שלושה קילוגרמים לחם בשבועיים וסיר מרק מים פעמיים ביום. הטיפוס משתולל, אלפי גברים ונשים מסתובבים במחנה בחליפות שהלכלוך הרב שדבק בהן איננו מאפשר להבחין בפסים בצבעי כחול לבן של הבד שממנו נתפרו. הבגדים המטונפים תלויים על שלדים מהלכים המלוכלכים לא פחות מהם, ששכחו מזמן מהם מים ומהו סבון, והם נגועים בכינים מכף רגל ועד ראש".

הוא מדווח גם מבוכנוואלד:

היחס לאסירים מחפיר ובכל יום מתים במחנה כ-40 איש.

כ-2,500 מהאסירים המשוחררים אומנם לא מתו, אבל מותם קרוב.

סמוך למחנה נמצא בית קברות גדול שבו קבורים 700 חיילי בעלות הברית ו-16,000 רוסים, שרובם, לדברי אסירים, מתו מרעב או סבלו מהתעללות. לדברי האסירים הרוסים ששרדו, עשרות אלפים נוספים מחבריהם קבורים בבית הקברות הגדול של מחנה ברגן-בלזן.

מה קרה באושוויץ?

פרופ' רוברט וייץ מהפקולטה לרפואה באוניברסיטת שטרסבורג, שהיה בין 24 הפוליטיקאים הצרפתים שגורשו, התבטא על התנאים בבוכנוואלד.

"ערב השחרור על ידי האמריקאים ניתנה הפקודה להרוג את כולנו. הטנקים האמריקאיים התקדמו לעבר ויימאר, אך ברגע האחרון, לפני שהטבח יצא לפועל, פנה הטור צפונה ושחרר את בוכנוואלד.

בעת השחרור עדיין היו בבוכנוואלד 21,000 אסירים. היו שם בין 55,000 ל-60,000 אסירים, שרובם נלקחו על ידי הגרמנים.

פרופ' וייץ נכלא תחילה באושוויץ ולאחר מכן הועבר לבוכנוואלד. הוא הסביר שהתנאים בבוכנוואלד נוראים, ועם זאת בהשוואה לאושוויץ, אפשר לומר שהמצב בבוכנוואלד "נסבל". על התנאים באושוויץ הסביר הפרופסור: "זה היה מחנה השמדה שרק מעטים יברחו ממנו".

הוא הוסיף:

"באושוויץ לא היו אלה יחידים שנרצחו, אלא קהילות ועמים שלמים. כאשר הגיעה רכבת של מגורשים, קצין אס-אס היה נעמד באמצע הרחוב הראשי כדי לבצע מיון ראשוני. כל המגורשים שירדו מן הרכבות יהיו חייבים לעבור על פניו, זה אחר זה, והוא - בהינף שוט יקבע מי למוות עכשיו, ומי - אחר כך. תנועה קלה של השוט ימינה - והאסיר יצטרף אל הטור מימין, הטור של חסרי התועלת - אנשים שלא יכלו לעבוד, נשים, זקנים וילדים - המיועדים להמתה בתאי הגזים ללא דיחוי. כל אלו שניצלו לעת עתה, עמדו למיון חוזר אחת ל-14 ימים, והחלשים ביותר הועברו להשמדה. השמדתם תועדה ברשימות מסודרות, מה שאין כן אלו שהומתו מייד בבואם - שנותרו אלמונים לנצח".

פרופ' רישעט מהאקדמיה לרפואה הסביר כי הסוהרים ביצעו "פעולות כירורגיות" באסירים, כולל "חיסוני טיפוס", שהביאו למותם של 80 עד 90 אחוזים מקרב המטופלים.

נְעֻשָׁה וְנִשְׁמָע

א

הנשק הסודי

לאחר תקופה מייסרת ביותר של 400 שנות גלות במצרים (קשה להתעלם מן הדמיון בין הסבל בשעבוד מצרים ובין הסבל במחנות הריכוז הידועים לשמצה כגון בוכנוואלד ודכאו) זכה עם ישראל, ומשה רבנו היה להם למנהיג, והוציאם מעבדות לחירות.

עייף ותשוש, מורעב וצמא, שוטט העם במדבר, משוטט ובוכה - פעם ללחם, פעם למים. לא עבר זמן רב עד שהגיעו למעיין, והמים היו מרים ובלתי ראויים לשתייה, וישראל המשיכו בסבלנות בדרכם עד שלבסוף הגיעו למרגלות הר סיני, ועצרו שם בפקודה מגבוה.

לפתע נשמעה שאגה מחרישת אוזניים - רעם אדיר התגלגל, ואליו הצטרפו סערות, וברקים האירו את השמיים. בהלה אחזה בכול: "וַיִּחַרְדּוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה" (שמות יט, זז). הפחד הרעיד גוף ונפש, והכול נפלו על פניהם. רעש ואימה ברגע אחד, וברגע שאחריו - שקט מוחלט. דממה השתררה בעולם כולו, ובתוך אותה דממה, נשמע לפתע קול אֱלֹהִים: "אֲנֹכִי".

"אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים" (שמות כ, ב).

ותורה אני מבקש לתת לכם!

מבלי להמתין למסר האֱלֹהִי, ומבלי לעצור לרגע ולחשוש שמא כדאי לברר מה הקב"ה מתכנן להודיע להם, מה הם החוקים הכלולים בתורה שתינתן להם בעוד רגע קט ואיזה אופי יהיה להם, מבלי להסס אם אכן יוכלו להסתגל לחיים

החדשים הצפויים להם, הכריזו ישראל פה אחד ובנחישות: "נעשה ונשמע!". אנחנו נמלא כל המוטל עלינו ואנחנו נקשיב! מייד ירדו מן השמיים 600,000 מלאכים וקשרו לראש כל אחד מבני ישראל שני כתרי שמיים משובצים אבנים יקרות - תמורת ההבטחה לציית לה' ולקיים את דברו במלואו.

מה המשמעות של האמירה "נעשה ונשמע"? הכרזת העם הייתה למעשה הפגנה של אמון מוחלט ובלתי ניתן לערעור, ביטוי נדר של נאמנות בלתי ניתנת לשבירה, ציות ללא תנאי, השתעבדות מוחלטת למצוות הא-ל ונכונות להגשמה מלאה ומשמחת של המצוות בשלמותן, יהא העול הכרוך בקיומן אשר יהא, יהיו הקורבנות שיידרשו להקריב אשר יהיו.

כמו חולה היודע שחיייו תלויים במילוי הוראות רופאו, והוא מקפיד לקיימן מבלי לסטות ימינה או שמאלה, כך ידעו ישראל שרק הקב"ה מבטיח את חייהם ואת קיומם, את אושרם ואת צרתם. מי שנשמע לרצונו של הקב"ה מרגיש מוגן ובטוח.

לשווא ביקרו אותנו העמים והאשימו אותנו באומרם שאנחנו עם בלתי צפוי ורשלן, פזיז ונמהר, שהבטחנו "כן" בלי מחשבה, מבלי להכיר את בת הזוג שלנו - התורה - ומבלי לדעת אם נוכל להסתדר איתה ונצליח להתאחד היטב.

לישראל היה ביטחון ללא סייג בה' א-לוהיו. הם ידעו שיש להאמין באמונה שלמה, כביכול עיוורת, במי שגאל אותם ממצרי מצרים והוביל אותם מעבר לים סוף. את התורה שהוא נותן ואת כל מצוותיה, קלה כחמורה, אפשר לקבל ללא שום היסוס, מכיוון שלקח א-לוהי מביא את בני האדם בהכרח אל אושרם הנצחי.

ההסתכלות של העמים מתבוננת בהתרחשות כאילו מדובר במזל בעלמא. המזל איננו זול, הוא אינו מונח על הקרקע וממתין לאדם שיתכופף וירם אותו משם. כדי לזכות בו, צריך לכבוש אותו ולשלם את מלוא המחיר מראש. כגודל הזכייה הצפויה - גודל המחווה שמוכן השואף לזכות בה לשלם תמורתה. כמו בכל הגרלה - סיכויי הזכייה גדלים ככל שההימור גדול יותר. אלא מאי? באירוע המיוחד של העם שלנו - כל הימור מבטיח זכייה.

שמחים, צוהלים ומלאי אושר, חזרו ישראל הביתה מסיני. בחירת ה' בהם להיות עמו ועבדו - היא כבוד. כבוד שגדול ממנו - אין. ובתואר האצילי עם ה' הם זכו הודות לאמירת שתי מילים: "נעשה ונשמע". הצהרת נאמנות זו הייתה המעשה הגדול ביותר שעשו ישראל.

ירמיה הנביא שר שירה על הרגע הזה בצורה יפה במיוחד:

"זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבַת פְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיה ב, ב).

הלכת אחריי במדבר והפקדת את עצמך בידי לחלוטין, מעשיך העידו על בגרותך הרוחנית והמוסרית ובהם הוכחת שאת ראוי להיות מי שבידיו יפקיד ה' יתברך את אוצרו היקר והאהוב ביותר.

לאחר ארבעים שנות מסעות במדבר, הגיע סוף-סוף ישראל לארצו, הקים בה אימפריה ובנה את בית המקדש; הפנים, העמיק וחיזק את ידידותו ונאמנותו לה'; עלה לרגל לירושלים בכל מועד ונשם את אוויר הקודש שבו מילא ה' יתברך את בית המקדש. נוצר קשר הדוק בין ישראל לקב"ה, קשר של "נעשה ונשמע". וה' הבטיח לעמו:

"וְאַרְשֶׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשֶׁתִּיךָ לִי בְצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאַרְשֶׁתִּיךָ לִי בְּאַמוּנָה וּיְדַעַתְּ אֶת־ה'" (הושע ב, כא-כב).

למרבה הצער, ישראל לא זכו להישאר זמן רב על אדמתה היקרה והאהובה של ארצם וליהנות מעושרה של הארץ זבת חלב ודבש. עננים התחשרו מעל ארצם, והם התפתחו לסופות וסער. כוחות עוינים חזקים הצליחו לפרוץ את חומות ציון ולפלוש לתוכה. התנגדות העם הייתה הרואית וחסרת תקדים, הם נלחמו כאריות, אולם כל הגבורה לא הועילה. כוחם של ישראל לא הצילם. כבול בשלשלאות של ברזל, אולץ העם לעזוב את ארצו ולשרך דרכו הקשה לגלות המרה.

ולמרות הקושי, הנפש היהודית נותרה איתנה ולא נשברה, הרוח היהודית ועוצמתה הפנימית נותרו בלתי ניתנות לערעור. ככל שהסבל החיצוני היה חמור יותר, וככל שעניבת החנק שקשר האויב סביב צוואר העם הלכה והתהדקה -

גברו נחישותו והתנגדותו והוא הצליח לשבר את חרב האויב. הכול הבינו שאת ישראל אי אפשר לנצח בכוח. רעד אחז בכולם, אפילו בתליינים קשי הלב.

מה היה הנשק הסודי שנסך בישראל את הכוח האדיר הזה ואת הרצון האיתן הזה? האם היה עם כמותם בתולדות העמים? זה היה הכוח של "נעשה ונשמע", זה היה כוחו של נדר סיני - נדר להישאר נאמן תמיד וללא תנאי, לחיים ולמוות. ישראל נדר, וישראל קיים. הוא נשאר נאמן לשבועתו. הוא הלך בדרך שהתוו לו רבי חנינא בן תרדיון ורבי עקיבא, ומסר את גופו בעוד נשמתו - שאותה לא הייתה לאויב שום יכולת לתפוס - נשארה שלמה וטהורה.

ישראל עבר תקופות רוויות מאורעות ועשירות בניסיונות קשים, ייסורים ותלאות. אויביו הלהיבו זה את זה יתר על המידה בהמצאות של עינוי שטני כדי להכות בישראל ולכפות עליו כניעה רוחנית. אבל כל הניסיונות האלה רק הגבירו את כוחו החשאי של ישראל, והוא עמד כחומה בצורה כנגד כל הסתערות וכל מתקפה.

לשווא שוברים האויבים את ראשם כדי לפתור את תעלומת "ישראל" ולמצוא את התא הסודי של מאגר הכוח הישראלי.

כל הייסורים המורכבים שנגרמו לו הקשיחו את רצונו הפנימי וחיזקו עוד יותר את אמונתו הבלתי מעורערת. ישראל התגלה כסופרמן, כגיבור־על: הוא לא פחד לא מאש ולא ממים ועמד בעינויים במסירות נפש, עד שהאויב נחלש, "הרים ידיים" וויתר על הקרב.

מה היה נשק ההגנה הסודי שבעזרתו הדפה ישראל בגבורה כה רבה את כל מתקפות אויביה?

זה היה אותו נדר של "נעשה ונשמע". למענו הקריב העם את חייו, בכוח אותו הנדר הוא השתמש בכל כוחו, ובכוחו נכנס בשמחה לעינויים ואמר "שמע ישראל" בהתלהבות ובשמחה, בידיעה שלא הובס בידי האויב אלא גבר עליו. קולו של קידוש השם, שבקע מחזהו, שבר את חרב האויב והותיר את התליינים רועדים וחסרי אונים. סוף־סוף הכתה בהם ההכרה: את ישראל אי אפשר לנצח בכוח. אי אפשר.

רוחו של "נעשה ונשמע" עוברת כחוט השני בהיסטוריה רבת האירועים של העם היהודי. הקב"ה נתן לישראל את התורה במדבר בכוונה תחילה. נתינתה במדבר, ולא בארץ ישראל, היא אות: אות המלמד שקיום חוקי התורה אינו תלוי בביטחון שיחוש העם החי בארצו. את חוקי התורה יש לקיים בכל עת ובכל מצב, יהיו אשר יהיו.

וכאשר עמדו ישראל משוללי כל מקורות החיים, מורעבים וצמאים, אומללים ונטושים, הופיע לפנייהם המעיין המופלא הזה של "נעשה ונשמע", הוא ריענן את נפשם הנמקה והחדיר בהם אומץ חדש וכוחות מחודשים להמשך המאבק על החיים.

ב

איפה השלום?...

וכך זה היה עד היום. לא נתנו ל"נעשה ונשמע" ללכת לאיבוד. היום, הפרק הגדול ביותר של הסבל היהודי הולך ונסגר בפנינו. הנאצים חוללו בנו שמות וגרמו לנו לטרגדיה שמעולם לא ידענו, וגם עמים אחרים לא ידעו, כמותה. הזוועות שהכיר העולם עד כה אינן מגיעות לכדי אלפית עוצמתן של הזוועות שחוללו הנאצים. הגאונות האנושית של גדולי העם התרבותי בעולם נוצלה להמצאת שיטות השמדה ועינויים, לשכלולן ולפיתוחן. את כל אמצעי האומנות והטכנולוגיה העדכניים ביותר הם הפכו כלי שרת למלאכתם השטנית. העולם עמד מוכה תדהמה. רוע שטני כזה הוא כלל לא הכיר. אנשים "תרבותיים" אלה העירו וגירו את האינסטינקטים החייתיים שלהם, והם התנפלו על קורבנותיהם בטירוף פראי ומצצו מהם את דמם בהתרוממות רוח ובניצוח.

האליטה של יהדות אירופה, שהייתה כה גאה וכה רמה מבחינה אינטלקטואלית, מצאה את סופה הפתאומי בקברי אחים או במשרפות. הקהילות המפורסמות של ורשה, קרקוב, לבוב, וילנה, ברלין, פרנקפורט, וינה,

בודפשט וערים נוספות - נעלמו כלא היו, ואפילו בתי הקברות שלהן חוללו ולא נותר מהם זכר.

כשא-לוהים ברא את העולם, האנושות הייתה מחולקת לרודפים ולנרדפים. בתחילה רצה הנחש להרוג את אדם וחוה בערמומיות כדי שיוכל להשתלט על העולם. מאוחר יותר, קין רצח את אחיו כדי לרשת אותו. יחסי רודף ונרדף היו גם בין ישמעאל ליצחק ובין עשו ליעקב. וכעת, העולם שב אל הדפוס הקדום הזה, והחזקים מבקשים לשלוט בחלשים.

ואנו עדים למאבק המתמשך הזה. האויב של האנושות כולה ניסה תחילה את נשקו ואת כוחו השטני נגדנו. היינו עדים למראות הנוראים ביותר, נאלצנו לראות את העולם התחתון המפיל ארצה את העולם העליון ואת התפוגגותו של המושג 'אדם' וקץ קיומו.

תמונות יפות מוכרות של משוררים וזמרים המהללים בשיר זמר את התרבות האנושית וערכיה הנעלים, ולא פעם מרגישים שאינם מצליחים לבטא את תפארתם במלואה; הפכו לעינינו לתמונות זוועה: אותם יוצרים מחברים היום שירים חדשים. מילות השירים והלחנים המורכבים והנאים - מתחברים ומושרים למטרה אחת בלבד: האדרת כוח ושרירותיות, אלימות ורצח. שירו של הורסט וֶסֶל⁹⁵ הוא אחד מני רבים.

האם עלינו - המלומדים בסבל - להתייאש היום ולאבד את האמונה באנושות, להשלים עם צאתנו לקראת ה"תוהו ובוהו" הבלתי נמנע? או שמא יכולים אנו להשאיר לעצמנו תקווה קלושה ולהאמין שיבוא זמן שבו הניצוץ הכבוי של הנשמה הא-לוהית שחיה באדם יוצת מחדש, והאדם הטיפש והתשוש יחזיר לעצמו את יכולתו הנפשית ואת תודעתו, יחסל את השטני שבתוכו וישוב להיות בן-אדם ולהתנהג כפי שראוי לאדם להתנהג?

95. הורסט לודוויג וֶסֶל היה חבר המפלגה הנאצית בגרמניה, מפקד בדרגת שטורמפיהרר (סגן) באס-אָה. וסל הוא שחיבר את השיר "Die Fahne hoch" (הדגל מונף אל על) ששימש המנון המפלגה הנאצית ונודע בכינויו "שיר הורסט וסל". בשנת 1930 נרצח וסל במהלך קטטה, ובמשך שנות קיום המשטר הנאצי הונצח כמרטיר (קדוש מעונה) של המפלגה. (הערה זו והבאות אחריה הוספו על ידי המתרגם על פי ויקיפדיה).

יותר מתמיד, אנו מביטים לאחור אל הר סיני ומעריכים את מזלנו הטוב, את הזכות שנפלה בחלקנו להיות עם של "נעשה ונשמע". מעולם לא נטשנו את האדם. צפינו במלחמות השוורים האכזריות ביותר, ולא פעם הושלכנו לזירה והפכנו לקורבנותיהם, אבל ממד "האדם" שלנו לא הושפע מהם. להפך, למדנו להכיר את הדמות הקשה של התת-אדם, של האדם ללא א-לוהים, ללא אמונה וללא סיני, והבנו עד כמה עלינו להיות אסירי תודה לה' א-לוהינו על שהבדיל בינינו לבין אנשים אלה ועל שבזכות "נעשה ונשמע" שנדרנו, הקיף אותנו ב"מחיצה" והבדילנו מן הסביבה: "אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים".

כמה נפלאים נשמעים דברי חז"ל שִׁכְפָּה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ אֶת הָהָר כְּגִיטָה, ועל ידי כך בודד אותנו לחלוטין מהעולם החיצון. הסיף והספר ירדו כרוכים מן השמיים (דברים רבה ד, ב) ויכולנו לבחור בין זה לזה. אנו החלטנו לבחור בספר, "נעשה ונשמע", ואילו האחרים בחרו בחרב להתהדר בה...

ואיך נראה העולם האחר היום? האם המלחמה והסבל שאין דרך לתארו טיהרו את העולם? האם הפושעים מביעים חרטה ומעשיהם מעידים על רצון ומאמץ לשוב ולהיות בני אדם? בשום פנים ואופן! לא ולא!

העמים הסובלים עוסקים בלהט ב"טיהור" ארצותיהם ועושים כל שביכולתם כדי להיפטר מבוגדים וקוויזלינגים⁹⁶. למרבה הצער בקרבם הם אינם טורחים לעשות טיהור, אם כי הוא נחוץ לא פחות: מגפת המלחמה הדביקה את כולם בחידק המסוכן ולא חסה על איש. אין אדם שהצליח להימלט מנחת זרועה, אבל הכול עסוקים בניקוי האחרים, ואינם חשים שום צורך לנקות מרעלים גם את עצמם.

הכאוס של המלחמה הפך ל"כאוס של שלום" ומי יכול לשלוט בו? להשפלה ולדה-הומניזציה של העולם של ימינו אין אח ורע בהיסטוריה. האדם איבד את

96. וִידְקוֹן אברהם לוריץ יונסן קוויזלינג היה פוליטיקאי וקצין נורווגי. מפברואר 1942 עד תום מלחמת העולם השנייה עמד בראש ממשלת נורווגיה ששיתפה פעולה עם הנאצים (הממשלה החוקית הוגלתה אל מחוץ למדינה). עם תום המלחמה הואשם בבגידה חמורה, נשפט ונגזר עליו עונש מוות. הוא הוצא להורג בידי כיתת יורים. עקב קשריו עם הכובש הנאצי הפך שמו בשפות רבות לשם נרדף לבוגד.

הצלם א־לוהים שבתוכו, כל צעדיו מונעים מִיצרים ולא מהיגיון. הנשק הצבאי ירה את הירייה האחרונה וחזר למחסני הנשק; ומייד, ללא כל שהות, "הנשק הדיפלומטי" הזדרז ופתח באש, ונראה שהסכנה הנשקפת ממנו אינה נופלת במאומה מסכנת האיום הצבאי (פולין, סוריה ועוד).

כמו טורפים, המנצחים אחרי הקרב רוצים להתנפל זה על זה ואיש איננו יכול לחזות את תוצאת הקרב החדש. חשדנות וחוסר אמון אפפו את העולם כולו, והתקווה לשלום אמת, שיביא ברכה לאנושות כולה, הולכת ומתפוגגת. דאמברטון אוקס⁹⁷, יאלטה⁹⁸ וסן פרנסיסקו⁹⁹ היו רק ההקדמות, הפרלודים וקטעי המחזה עצמם עדיין לא נוגנו, וצלילי המוזיקה מחרישת האוזניים הזו יחדרו את לבבות בני האדם כמו "גשושית חשמלית" וישמידו כל זכר לאדם...

מלחמה פנימית באה אחרי מלחמה באויב מבחוץ. מפלגות נלחמות במפלגות, מלחמה שבבסיסה נטיות פוליטיות. נסיכים מלכותיים מודחים וממשלות מופלות. כמו חולה קשה שמתהפך על יצועו פעם שמאלה ופעם ימינה ואינו מוצא מנוח, כך גם האנושות החולה פונה הלך ושוב לכאן ולכאן ולא מצליחה למצוא את דרכה.

מדינות הדיקטטורה שדרדרו את אירופה לאומללות, הובסו, אבל הן השאירו לנו מורשת נוראה. מצב כאוטי שורר ברחבי אירופה, עננים שחורים מכסים שוב את הרקיע, ובליבנו מקננת תחושה שהמלחמה הטוטאלית לא הביאה את

97. הוועדה של דאמברטון אוקס, ובכינויה הרשמי "השיחות הווינגטוניות על ארגון השלום והביטחון הבין-לאומי", הייתה כנס בין-לאומי שהתקיים באחוזת דאמברטון אוקס בווינגטון די-סי בשנת 1944 (מ-21 באוגוסט ועד 7 באוקטובר). לימים - ארגון "האומות המאוחדות".

98. ועידת יאלטה הייתה ועידה שהתקיימה סמוך לסוף מלחמת העולם השנייה (4-11 בפברואר 1945) והשתתפו בה מנהיגי ארצות הברית (רוזוולט), הממלכה המאוחדת (צ'רצ'יל) וברית המועצות (סטלין). הוועידה התקיימה על רקע ההבנה שבעלות הברית עומדות לנצח במלחמה, ונועדה למצוא פתרון לסוגיית חלוקת אזורי ההשפעה בין המדינות המנצחות.

99. הסכם שלום עם יפן, הידוע יותר בשם אמנת סן פרנסיסקו, היה הסכם שלום שנחתם ב-8 בספטמבר 1951 ב"בית האופרה - יד זיכרון לנופלים" שבסן פרנסיסקו, קליפורניה, בין יפן ובין כמה מהמדינות שבמלחמת העולם השנייה נמנו עם בעלות הברית. האמנה נכנסה לתוקף ב-28 באפריל 1952 והיא סיימה באופן רשמי את מלחמת העולם השנייה.

השלום הטוטאלי שייחלנו לו, אלא הובילה אותנו לייאוש טוטאלי. מי יודע, אם החברים של אתמול יישארו חברים?! אולי מחר נגלה שהם הפכו לאויבים?! מעל השלום, אותה מטרה קדושה שלמענה הקריבו כל העמים קורבנות כה רבים, נשקפת כעת סכנה גדולה משהייתה אי פעם. המוני העם בכל מדינה מתסיסים, מסיתים איש באחיו, קבוצה בקבוצה, ומה יעלה בגורלה של אירופה? האם נגזר עליה לשוב ל"תוהו ובוהו"?

אנחנו היהודים לא יכולים לעצור את התהליך של העולם. היינו חלשים מכדי לעצור את המלחמה הנאצית האכזרית, והיום, אחרי כל הסבל הנורא, אנחנו חלשים אפילו יותר, אנו מדוכדכים ושבורים מכדי שנוכל להשפיע על השלום המדומה בכל דרך שהיא.

האם האנושות בלתי ניתנת לתיקון? האם האנושות עדיין יכולה לקום במובן האידיאלי של הנביא (נבואות ישעיה, בפרקים ב, יא)? אנחנו לא יודעים! אם תרבויות פושטות רגל ודם חדל להפחיד את האנושות - מי יכול ללמד אותה דרך טובה יותר?

ובכל זאת יש משהו שאנחנו יכולים ואפילו חייבים לעשות: עלינו לשמור מרחק מכל הפעילות הזאת, ובשום אופן לא לאפשר לעצמנו להשתכר מצלילי המוזיקה השקרית הזאת, להאמין להבטחה תהא אשר תהא, להסתנוור מצורות ממשל למיניהן או להאמין להצהרה זו או אחרת. עד כה נחלנו אכזבות רבות מדי בדרך זו, אך עלינו להישאר נאמנים עד תום להכרזתנו בהר סיני: "נעשה ונשמע"!

את הכול לקחו מאיתנו האויבים. את הכול הם שדדו מאיתנו או החריבו. רק את האוצר החבוי שלנו - הם לא הצליחו למצוא. הוא חמק מעיניהם והם לא הצליחו לשים ידם עליו. האוצר הזה, כמו ספינקס, נשאר ללא פגע; וכמו מגדלור המאיר את השבילים והגשרים להולכי רגל במשך אלפי שנים ויוסיף להאיר להם לעד - נשאר שלם בידינו. הוא דרש מאיתנו יותר מכול. והוא יעזור לנו עכשיו בתקופה הקריטית ביותר בתולדותינו, עד שיבוא היום שבו ה' יתברך יאמר גם הוא "נעשה ונשמע", ויישאר גם הוא נאמן לשבועתו לשחרר את היהדות מכל כבליה, לשאת אותה שוב על כנפיו ולהעלותה לשיא הדרה, לגאון ולתפארת.

ה"נשמע" של ה' יהיה בבחינת: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם" (שמות ב, כד) - ה' ישמע את זעקתנו ויזדהה עם אנחותינו.

וה"נעשה" יהיה ברוח "וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים" (שמות א, כא). כלומר, הוא יבנה מחדש את חורבות ירושלים ויעשה את ישראל שוב גדול וחזק, "וּפְדֹוּיִי ה'" יִשְׁבּוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שְׁשׂוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׂיִגּוּ וְנָסוּ יָגוֹן וְאַנְחָה" (ישעיה נא, יא) ותתקיים בנו נבואתו של משה רבנו עליו השלום: "ה' בָּדַד יִנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נִכְר" (דברים לב, יב).

מי ייתן והזמן המיוחל הזה יגיע במהרה בימינו "כִּי עַתָּה לְחֻנָּה כִּי בָא מוֹעֵד" (תהלים קב, יד).

ריש לקיש

א

הקפיצה הגדולה...

במסכת בבא מציעא פד ע"א התלמוד מביא סיפור מעניין:

ריש לקיש היה מתאגרף וספורטאי ידוע. אהדתו ליהדות הדתית הייתה מועטה ביותר (אם לא למטה מזה) כי השתייך לסביבה לא דתית. פעם עמד אותו ריש לקיש על חוף הירדן, והינה, סמוך לגדה שממול, הבחין בדמות מלאת חן וקסם, הרוחצת בנהר. הספורטאי מתלהב מהדמות, ומייד - ללא היסוס ובזינוק מרהיב - קופץ למי הנהר, ו... מגיע אליה. ובהגיעו מתברר לו שאותה דמות שהלהיבה אותו איננה אישה יפהפייה כפי שסבר אלא איש, שהיה לא אחר מרבי יוחנן הידוע. התפעל ר' יוחנן מאוד מההישג הספורטיבי יוצא הדופן של ריש לקיש, ואמר לו: "חילך לאוריתא", אמר לו, ובמילותיו הקצרות ביטא רעיון שלם: 'חבל, חבל מאוד, שאתה לא מקדיש את הכוח האדיר הזה ללימוד התורה; אתה יכול להיות ידוען ביהדות'. ריש לקיש לא נשאר חייב: "שופך לנשי", אמר לו, ומשמעות אמירתו: 'חבל, חבל מאוד שיופי כה חיוני אינו מצוי אצל נשים; כמה הייתה אישה נאה כל כך משמחת את לבבות הגברים'.

ענה לו הרב: "אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי", למעשה הבטיחו: 'אם תבוא אליי לבית המדרש, תשב עם תלמידיי ותשקיע כל כוחותיך בלימוד תורה, את אחותי, שהיא יפה ממני, אתן לך לאישה'. קביל עליה. בעי למיהדר לאתויי מאניה, ולא מצי הדר. ההצעה מלהיבה את ריש לקיש והוא מחליט להיענות לה, וללכת בעקבות הרב. לפני שישים פעמיו לדרך, ביקש ליטול את הבגדים שהסיר מגופו לפני שנכנס למים. ניסה לשוב על עקבותיו בקפיצה כמקודם - ולא הצליח. כוחו הפיזי לא עמד לו הפעם, ולא זו בלבד הופיעו בו תסמינים המעידים על חולשה. ניסה שוב, אך כל מאמציו עלו בתוהו.

רש"י ניסה להסביר את פשר התופעה המוזרה של אותה "חולשה גופנית פתאומית" שאחזה בריש לקיש, באומרו שלימוד התורה דורש מתח מסוים של כוח פיזי ושכלי גם יחד, ומכאן "מתקפת חולשה" זו. אולם הסבר זה קשה להבנה, שכן ריש לקיש טרם החל ללמוד ועדיין לא היה נתון להשפעת המאמץ השכלי כלל. הייתכן שדי היה בהחלטתו ללמוד כדי שהשפעת הלימוד תתחיל לפעול את פעולתה? שהלימוד העתידי יטיל עליו את צילו כבר בהווה?

סיבה פשוטה יכולה להיות שהחולשה הפתאומית הייתה כעין עונש, והוא בא על ריש לקיש משום שהחלטתו להיכנס לבית המדרש ולשאוף ליהדות לא נבעה מרגשות טהורים, אידיאליים ונאצלים, אלא מתשוקתו לזכות באישה היפה שהובטחה לו. המעשה עצמו אכן היה יפה וראוי לשבח, אך המניעים שהובילו אליו לא היו טהורים.

ב

תוכנית מינימלית

מחשבה זו מאלה מעוררת שאלה לגבי הדרך אל התורה והיהדות - האם היעד לבדו חשוב? האם הדרך אל היעד גם היא חשובה? גם חז"ל תהו בעניין זה. הם שאלו מהי הדרך הנכונה המובילה אל התורה ואל היהדות, והשיבו:

"כִּי הִיא דִּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, פֶּתַח בְּמַלַּח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיִּי צִעַר תִּחְיֶה וּבִתּוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל אִם אֶתָּה עֹשֶׂה כִּן אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ אֲשֶׁרִיךְ בְּעוֹלָם הִזָּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא" (אבות ו, ד).

האדם שינהל את חייו לאור "דרכה של תורה" - מובטח לו שיגיע לשערי האושר האמיתיים.

חז"ל מתווים לאדם תוכנית ברורה המתאפיינת במינימליזם, ומשתמע ממנה שכדי ללמוד תורה ולחיות כראוי מבחינה דתית, נדרש מהאדם ויתור על רבים ממנעמי החיים. לחיות באופן דתי פירושו גם לחיות בצניעות ולא לבקש ולדרוש

מהחיים יותר מדי, להסתפק בחיים כפי שהם באים אפילו הם שונים מאוד מאלו שהיינו רוצים שיהיו. על האדם להיות נכון לוותר על הנאות מסוימות (לא לאכול את זה, ולא לשתות את זה) ולהיות כפוף לחוקים ולמגבלות (אסור לי... מותר לי... אבל בתנאי ש...); ואפילו להטיל על עצמו "צנזורה עצמית": לשלוט במחשבותיו, בדיבורו ובשתיקותיו. זה מה שהתורה דורשת. זה בהחלט לא קל. זה דורש הרבה אומץ וגבורה, הרבה בינה ותבונה. כדאי לזכור שרוב ההתחלות כרוכות בקשיים. אבני נגף רבות עומדות בדרכו של מטפס ההרים בתחילת הטיפוס אל פסגתו של הר תלול, אבל אם לא ייבהל מהן ויתמיד לנוע, יגלה שהטיפוס נעשה קל יותר, וברגע שיגיע לראש ההר – תחושה של הישג אדיר תמלא את כולו. הוא ירגיש נשגב ומאושר, כמו אלוף גדול שניצח במירוץ.

כך מפרש התלמוד (סנהדרין כ"ע"א) את דברי שלמה המלך על "אשת חיל":

"שֶׁקֶר הַחֵן" – זֶה דֹּרוֹ שֶׁל מַשָּׁה. "וְהֶבֶל הַיָּפִי" – זֶה דֹּרוֹ שֶׁל חֲזִיקָה. "אִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל" – זֶה דֹּרוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בֶּר אֱלֵעָאִי. אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי יְהוּדָה בֶּר אֱלֵעָאִי, שֶׁהָיוּ עֹשִׂים תַלְמִידִים מִתַּפְסִים בְּטִלִית אַחַת וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה.

"אישה יראת ה' היא תתהלל" – אישה אמיצה, מלאת צניעות ויראת ה' – היא הראויה לשבחים הגדולים ביותר. חז"ל מבינים שהתיאור מיטיב לשמש דימוי לתקופתו של רבי יהודה בר אלעאי, שבה מצבו הפוליטי והכלכלי של עם ישראל בכי רע: שישה אנשים נאלצו להתעטף בטלית אחת, במילים אחרות להסתתר, מפני צרה נוראה שריחפה מעל החיים היהודיים כולם. מצוקתם הייתה קשה ביותר, ובכל זאת הם המשיכו ללמוד תורה בשקידה רבה.

לימוד התורה של ישראל בתקופת המדבר, שבה צורכיהם מסופקים להם דרך קבע (מן מן השמיים ומים מן הסלע), היינו דאגות פרנסה אינן טורדות את מנוחתם, ונאמנותם לה' אז – אינם ראויים לשבח מיוחד או למחמאה. מה הרבותא בלימוד בהתמדה של מי שהוא בן חורין מכל דאגה חומרית? ובדומה לזה, גם התמדה בלימוד מתוך ציות לצו מלכותי וידיעה ברורה שאי־ציות יביא בעקבותיו עונש חמור – גם היא אינה מצדיקה קשירת כתרים ושבחים ללומד.

לימוד כזה אפיין את ימי חזקיה המלך:

"נָעַץ חָרָב עַל פֶּתַח בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְאָמַר, כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, יִדָּקֵר בַּחֶרֶב זֶה!" (סנהדרין צד ע"ב).

בשני המצבים שתוארו הלומדים אינם זוכים בשבחים מיוחדים משום שהלימוד איננו תובע מהם מאמץ יוצא דופן: בין שדאגות אינן טורדות את מנוחתם ובין שהלימוד כפוי עליהם - אין בעיסוק בלימוד משום התמודדות עם קושי או אתגר. הלומד פועל בהתאם למציאות האופפת אותו ואיננו מתנגד ואיננו נאבק. לעומתם, יש מצבים שבהם המציאות מציבה קשיים רבים לפני הלומד: כך היה בזמנים שבהם סערות קשות ביותר איימו על חיי העם; בזמנים שלימוד התורה וקיום מצוותיה נאסרו, ומפר האיסור היה צפוי לעונש חמור; כשעוני נורא שיתק את החיים היהודיים. מי שהתגברו על כל הקשיים, המאבקים והייסורים האלה, והצליחו לא לדאוג לכלום, להיבדל מהעולם החיצון ומכל התרחשויותיו, להסתגר במסדרונות בית המדרש - הלימוד שלהם הוא הישג גרנדיוזי הראוי לכל שבח.

לחיות חיים כשרים בימים כתיקונם, לשמור שבת כהלכתה ולחיות בצורה יהודית, כמו שהתרגלו מההורים - אין בכל אלו הישג גדול הראוי לציון מיוחד; מה שאין כן לדבוק בעקיבות במצוות ה' בשעה שנעקרים מהבית, מגורשים מהמולדת וחיים חיי צער בצריף רעוע במחנה שהוקם במקום נידח. ההתמדה למרות כל הקשיים מעידה על גישה יהודית אמיתית.

ראויים לשבח גם אותם יהודים החיים אי שם בהרים, בסביבה שכולה גויים, ואף שאינם פוגשים שום יהודי, בכל זאת דחף פנימי מתעורר בהם וגורם להם להרגיש ש"את אחי אנכי מבקש" - אני רוצה לחיות ולסבול כמו האחים שלי. איך אני יכול להרשות לעצמי שמחה והנאה כשחיי האחים שלי הם מסכת של סבל מתמשך, ודמעותיהם כבר מילאו נאדות אין-ספור? אני גם מרגיש צורך לשמור את השבת עד כמה שאפשר. מעשים גדולים כאלה ראויים להירשם בדברי הימים של תולדות ישראל ולהיות חקוקים באותיות זהב, שכן הקורבנות הצנועים של מנחת עני יקרים לא־לוהים יותר מהמתנות היקרות ביותר של אדם עשיר. אם עמנו עדיין יכול לסמוך על לוחמים כאלה, אז הוא יכול להתמודד בביטחון עם עתידו ולשיר: "עוֹד לֹא אֶבְדָּה תְּקוּנָתִנוּ", על ישראל עדיין לא נגזר להיעלם. רוחו

של עם ישראל חזקה ולא נשברה, היא משוטטת בערבות הרחבות ביותר ובהרים הנסתרים ביותר, ובכל מקום היא מוצאת הד, הד חי ותוסס.

על הרים וגבעות, במקומות רחוקים שזה מאות שנים לא נשפה בהם נשמה יהודית, נשמעת עכשיו קריאת "שמע ישראל" חיה ומסורה לה! מורג'נס, שמפרי, בורניון וררן - מקומות נידחים שבעבר לא היו ידועים לאיש, הם כיום "גבהים רוחניים" ו"מעוזים" לתורה וליהדות אמיתית. בשעות הבוקר המוקדמות ובשעות הערב המאוחרות מהדהד שם קול התורה. העייפים מהעבודה, מוצאים התרעננות בלימוד. בגשטאט ובשאטו ד'אוקס, בתאים ירודים או בבתים נוצריים, ילדים קטנים ויקרים באים ומקשיבים לדבר ה' ומתגעגעים לשבת...

הנס גדול אך איננו מפתיע: הנשמה היהודית נוצקת ונוצרת מניסים טהורים. ההיסטוריה שלנו כולה לא טבעית ועל-טבעית, וכמוה כל ישותנו. ושום אויב ושום סערה השייכים למסגרת זמנית אין בכוחם לזעזע אותה. גדול, חזק ואדיר הוא כוחו הרוחני של עם ישראל: אין אויב שידע את סודותיו, ואין גיבור שיצליח להכניע אותו.

"מִכְנֵף הָאָרֶץ זְמֶרֶת שְׁמֵעָנוּ" (ישעיה כד, טז).

ממרומי ההרים והעמקים, לשם נלקחים רק יהודים, אפשר כבר לשמוע את קול שירי הקודש היהודיים. קול של הנשמה היהודית. היא מהללת את ה' מלאת תקווה לגאולה קרובה. אילו הגיעו הקולות לאוזני האויב, והמראות - לעיניו, הוא היה נאלץ לשתוק ולהודות שאי אפשר לנצח את ישראל בחרב. לישראל יש כוח חזק יותר מברזל ופלדה, ושום נשק לא יכול לחדור בו.

ג

היופי המפתה

אין ספק שאת הברכה שקיבל יעקב במרמה "וַיִּתֶּן לָהּ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ" (בראשית כז, כח) – לא הייתה ליצחק כוונה לתת לו, משום שחיי התורה אינם יכולים להשתלב היטב עם חיים שמתאפיינים בשפע חומרי. הרי כל היופי השטחי וההנאות המדומות האלה אינם אלא אשליות שהשטן משתמש בהן כדי ללכוד בני האדם.

רבקה סיכלה את כוונת יצחק: היא הלבישה את יעקב בבגדי עֶשָׂו וציידה אותו במטעמים. הסיכול הצליח: יעקב קיבל את הברכה, אך אבוי להצלחה: בחיי יעקב, במציאות, הייתה לה השפעה של "קללה". יעקב יצא מכותלי בית המדרש ועבד את לבן עבודת פרך במשך 20 שנה עבור רחל, נחל אכזבות הקשות ביותר, ובסופו של דבר גם איבד את אשתו האהובה:

"וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שְׁמִרָ" (הושע יב, יג).

ריש לקיש פעל בצורה הפוכה: אומנם, כמו יעקב, הגורם שחולל את המהפכה בחייו היה יופייה של אישה; אבל שלא כיעקב, הוא לא גרם לו לצאת מבית המדרש, אלא להפך למצוא את הדרך לבית המדרש, להיכנס ולשקוע בלימוד. בזכות הסיפור התלמודי אנו לומדים להכיר דמות חדשה של ריש לקיש השונה שוני מהותי מדמותו שהכרנו קודם לסיפור.

ריש לקיש הבור, עדיין רחוק תכלית הריחוק מהיהדות ואין לו מושג על כל יופייה הנשגב של היהדות, נדחף על ידי יופייה של אישה ליופי מסוג לגמרי אחר, ליופייה של היהדות, ליופייה של התורה.

"אני אתן לך את אחותי לאישה, שהיא הרבה יותר יפה ממני", אמר הרב. איננו יודעים אם ריש לקיש באמת נשא את אחותו של רבי יוחנן לאישה, איננו יודעים אם היא באמת הייתה יפה כל כך, אך אנו יודעים שחוכמת התורה מושווית

לאחות, כי זה מה ששלמה מכריז:

"אָמַר לַחֲכָמָה אַחֲתִי אֶתְּ" (משלי ז, ד).

וגם אין ספק שלדברי הרב, שציין שיופי זה ראוי להיות לריש לקיש כבת לווייה, שנאמרו ברצינות תהומית, הייתה השפעה מכוונת על נפשו השואפת של ריש לקיש: לראשונה בחייו הוא פגש רב שהבין לאשורה את מהותו הפסיכולוגית של הרגע המיוחד, התיידד איתו, פתח לפניו באהבה את דלתות הידע היהודי והראה לו את הפאר והיופי של המחשבה והמוסר היהודיים.

ריש לקיש, שגדל בסביבה זרה, מעולם לא ראה יהדות אמיתית, אותנטית ויפה במקורה ומעולם לא הרגיש את נועם קדושת השבת. מה שראה היה רק "הרהור קלוש", "תעתיק גרוע" ו"פסאודו-יהדות", "קערה ריקה ללא תוכן", "מומיה מתה ללא חיים", "מבנה מלאכותי" שאין בו זרימת דם פועמת... ריש לקיש הופתע מה"תגלית" החדשה, ובכל כוח אופיו הבולט וגאונותו השקיע עצמו בלימוד תורה. הוא בלע בשקיקה כל מילה של רבו, וכל מחשבה חדרה עמוק לעורקיו.

כמו אדם מורעב וצמא להחריד, הוא ספג את הלימוד, וכל מחשבותיו ורגשותיו התמלאו ביהדות; נפשו חוותה לפתע תחייה, גופו כנראה נחלש, הוא איבד בהדרגה את משקלו בהשפעת המודעות שהתפתחה בו בשל ההצטרפות לרעיון שדרש הקרבה רבה ומאמצים כבירים. בהיותו מודע לגודל המחויבות שהוא מקבל על עצמו, להישגים שיידרש להשיג ולהצטרפותו לשרשרת הסבל של עמו המיוסר, הוא זיהה שני תהליכים שהתרחשו בו, בשני כיוונים מנוגדים: חוסנו הפיזי נפגע פגיעה אנושה, ובה בעת חוותה נפשו התחזקות חשובה ועצומה.

ד

השסע העמוק וחידוש הכיוון

ריש לקיש ראה לנגד עיניו עולם של חיים חדשים. המראה גרם לזעזוע עמוק בתוכו ותהליך של "התמצאות מחדש" החל להתרחש בו: הוא נשם לרווחה, ולפתע חש הקלה עצומה, כאילו משא כבד של חלום בלהות מוסר מעליו. הוא קרע בכוח את הצעיף הכהה מעל עיניו, העיניים זרחו ונראו צלולות וברורות. הוא הרגיש כאילו טיפס על הר גבוה, מותיר את התהומות העמוקות והאינסופיות מתחתיו. הוא הבין ששרף את כל הגשרים מאחוריו, ועתה תהום מפרידה בינו לבין עברו. מפרידה ומפחידה. הוא סוקר במלנוכיה העמוקה ביותר את החיים שמעבר לירדן, את החיים שהיו חיייו שלו אי אז בעבר, עבר קודר באמת. אותם חיים, הוא מבין כעת, היו מלאי גועל וחטא ועלבון. הוא זוכר אותם בפחד ובאימה ורוצה למחוק אותם ממחשבותיו.

ועכשיו הוא אמור לקפוץ חזרה? כמה נוראה היא המחשבה לבדה! אבל לא! זה בלתי אפשרי, כוחו נכשל, רגליו כבר לא זזות, כל גופו קפוא; אין לו דרך חזרה! יש רק דרך אחת - קדימה. הדרך אחורה - איננה עוד; יש עלייה, וירידה - אין; קרבת אלוהים תתפוס מעתה את מקום הניכור שהיה! את כל חטאיו, הרגליו ואורחות חייו הישנים הוא השליך למי נהר הירדן. אין לו חפץ בהם. הוא איננו רוצה לראותם וגם לא להכירם עוד. הוא מתח קו עבה על העבר. הו, כמה הוא צריך להיות אסיר תודה לרבי יוחנן, שהושיט לו את ידו והראה לו את הדרך לחיי אמת ונצח. בתחילה סבר ריש לקיש שזה קצת מפוקפק שהרב, מתערב בענייניו הפרטיים והאישיים ומציע לתת לו שיעורים מיותרים שבהם הוא בכלל לא מעוניין. אולם הוא תפס עד מהרה עם מי יש לו עסק, ואם ילך בדרך שהראה לו הרב הזה, הוא ימצא את אושרו ותהילתו הנצחיים, את הדרך שמובילה מאברהם למשיח.

ה

למה קוראים אושר?

המונח 'אושר' מתפרש בשני אופנים עיקריים: בעיני העולם ואיש הרחוב משמעות ה'אושר' הוא בראש ובראשונה עושר - הרבה כסף, וכל מה שהוא מאפשר לאדם: להתלבש יפה, לאכול ולשתות טוב, לרקוד וליהנות; לטייל ברחבי העולם, לבקר בתיאטרות, בתי קולנוע, ברים ומועדוני הימורים; לארגן קבלות פנים גדולות, לטבול את עצמך בשפע, להעריך אחרים ולהיות נערץ בעצמך. לדברים אלה ודומיהם קוראים אושר, אושר קצר מועד, משום שהוא מקצר את חיי האדם.

לעומת זאת, האדם הרציונלי חושב לגמרי אחרת: בעיני החיים המפוארים והשופעים האלה הם כמו "סם" - הוא מפתה ונעים לשתייה, אך השפעתו על האורגניזם האנושי רעילה ומזיקה. בדומה להשפעת הסם, ה"אושר" הקשור בקשר בל יינתק לעושר, מרגיע את האדם, וגורם לו לשקוע בשינה עמוקה שממנה הוא אינו יכול להתעורר; חיייו הופכים למין חלום על טירות וארמונות, מכוניות ומרכבות...

אבל החיים האמיתיים שונים לגמרי. הם מפוכחים, הם לא מפלרטטים, הם לא מרגיזים, הם לא מפתים, הם לא משטים בעצבים, הם גם לא מפנקים. בהתבוננות מבחוץ ייתכן שיתגלה שיש בתוכם אפילו מרירות מסוימת; אבל התבוננות לעומק האמת מגלה שהם טומנים בחובם ישועה וריענון ומבטיחים לאדם חיי נצח. הרוח והנשמה מורשות להתפתח בחופשיות ולפרוח באטמוספרות הגבוהות ביותר. הרוח והנשמה חוגגות את הניצחון הגדול, הן עזרו לאדם לטפס בסולם הגבוה של ידע ברור והביאו אותו לרמה שהייתה ייעודו לכתחילה: להיות משענת חזקה לעולם התרבותי במאבקו נגד רוע וחוסר מוסריות ומי שמייצגים אותם; לשתף פעולה בדרך בונה ומרוממת, ומתוך תוהו ובוהו ליצור שוב קוסמוס - היינו, לתקן עולם.

משימתו הראשונה של הא־ל אחרי שהשלים את בריאת העולם הייתה דיכוי התוהו ובוהו. כדי לדכא תוהו ובוהו, לא היה מנוס, אפילו לא־ל, משימוש בכוח דרקוני. מסיבה זו הוא מוזכר בפרקים אלו בשם הכוח השליט "א־להים" ולא בשם "ה־י־ה" המתון והרחום. זו הייתה הכרזת מאבק ומלחמה נגד השדים האפלים וכוחות השטן שהבריחו את עצמם לתוך הבריאה ושמהם אנו סובלים עד היום, 6,000 שנה מאוחר יותר.

ריש לקיש הצטרף ללוחמים האידיאליים שנלחמים נגד הרשע, וכיוון שהיטיב להכיר את כל תחבולותיהם של אותם כוחות רשע, היטיב גם לדעת טוב מכל אחד אחר את האסטרטגיה שנכון לנקוט כדי להכריעם, ובמילותיו של רבי יוחנן:

"לְסַטָּאָה בְּלִסְטִיּוֹתֶיהָ יֵדַע" (בבלי, בבא מציעא פד ע"א).

הוא מכיר את כלי הנשק שלהם ואת שיטות הלוחמה והתכסיסים שלהם, והוא יכול להפעיל את כולם - נגדם.

ו

הקפיצה האחרונה ו"התוכנית המקסימלית"

ריש לקיש, ריש לקיש! בר־מזל אתה שמצאת את עמך, בר־מזל אתה שהכרת את האמת ברגע האחרון, והשלכת באופן מהפכני את האבק הישן שדבק בנשמתך. התמזל מזלך וזכית לשאוב מים חיים ממעיין התורה.

לא רק אתה בר־מזל. עמך בר־מזל לא פחות ממך. התמזל מזלם של בני עמך שמצאו אותך, ובזמן שבו אפילו "באמצע היום, כשהאור בשיאו, יש לחפש אנשים בנרות", כמאמר אריסטו, נמצא אדם שבזכות רוחו הגבוהה, רצונו העיקש ואופיו האציל והטהור, מסוגל להביא לעמו את התועלת והברכה הגדולות ביותר. הכרזת שאתה מוכן ללכת בדרך הסבל של עמך, לשתות איתו את כוס התרעלה

ולאפשר לטיפות המרות להימסך בדמך. הבהרת שהן בוודאי לא יחלישו אותך, ואדרבה הן יחזקו אותך ויגבירו את גבורתך!

עכשיו אתה יודע שלהיות יהודי פירושו לסבול, שיהדות כרוכה בהכרח בסבל, ויהדות דתית בסבל כפול ומכופל. אתה יודע ומבין גם דברים נוספים: אתה יודע שאתה סובל למען מטרה, למען אידיאל, למען אמונה ולמען דוקטרינה גבוהה, וידיעה זו מאפשרת את המאבק למען משהו חשוב! אתה יודע שהקב"ה לא משלם לצדיקים את השכר בעולם הזה. הצדיקים חייבים לזרוע בדמעות כדי לקצור רק אחר כך בשמחה. בעולם הזה הצדיק נדרש "לאכול את לחמו בזיעת אפו", ובהיעדר גן עדן (לעת עתה), הוא נדרש לעבור ל"תוכנית מינימום".

ועם כל זאת, ריש לקיש היטיב לראות למרחקים, ובזכות ראייתו השכיל ליצור "תוכנית מקסימום" רוחנית, להתמכר לדחוף ללמוד, ומהבור שהיה התעלה עד מהרה והיה לתלמידו הטוב ביותר של הרב. מתלמיד - הפך ליריב ומבקר חריף, ולעיתים קרובות גם למורה!! הוא רכש מקסימום ידע ומיומנויות וידע בתבונתו כיצד לנצל את זמנו ומרצו ניצול מקסימלי ולהגיע להצלחה מרבית.

עדות לאישיות הבולטת והרמה שאליה צמח ריש לקיש ביהדות עולה מדברי התלמוד: מי שהיה לו הכבוד שריש לקיש דבר איתו ברחוב בפומבי נחשב לאישיות מכובדת ואמינה וזכה לקרדיט בלתי מוגבל (על פי יומא ט ע"ב).

כך מאפיין רבי יוחנן את תלמידו של אתמול וחברו של היום: כאשר הבעתי מחשבה ועסקתי בבעיה, אתה, ריש לקיש, היית מי שתקף את התאוריות והתזות שלי באמצעות ביקורת חריפה, הגיונית וחסרת רחמים בעשרים וארבע דרכים; לא נכנעת בקלות והגעת לשורש הכל. אז הכרחת אותי לחשוב הרבה ולהגן על עצמי בעשרים וארבע דרכים. זה השפיע עלי בצורה עצומה ומעוררת השראה, מעמיקה ומלמדת. הו, כמה מאושר מורה עם תלמיד כזה, ואיך הוא יכול להתפאר בלכתו עימו! (על פי בבא מציעא פד ע"א).

הקפיצה לעולם התורה הייתה הקפיצה הגדולה ביותר בחייו של ריש לקיש. היא לא הייתה קפיצה למעמקים, אלא קפיצה לגבהים!!

שלום לך, ריש לקיש, שהבנת את זה כל כך יפה!! מצאת ראש ורוח בתורת ישראל, וישראל מצאו בך לב אצילי גדול עמוק ומרגיש!

גורלן של נשמות יהודיות

בתלמוד הבבלי במסכת כתובות קד"ע"א מסופר:

רבי יהודה הנשיא היה חולה מאוד והחכמים חששו לחייו. הם התאספו בבית המדרש, צמו והתפללו וביקשו עליו רחמים, ובה בעת פרסמו איסור גורף לומר שרבי נפטר (והאומר - יידקר בחרב).

וכשקרה הנורא מכול, שממנו פחדו, נכנס אחד מתלמידיו לבית המדרש ושתק. מהעצב שהיה נסוך על פניו, הבינו החכמים שגורלו של הרב נחרץ. הם פנו לתלמיד ושאלו אותו באימה מהי הבשורה שבפיו. תשובתו הייתה לקונית: "העליונים" וה"תחתונים" נאבקו על גורל הנפש. למרבה הצער "העליונים" ניצחו. החכמים שמעו והבינו.

מאבקים על גורלה של נפש אנושית מתרחשים בחיים לעיתים קרובות: יצר הטוב ויצר הרע, נלחמים ומתגוששים, שניהם משקיעים את כל כוחותיהם כדי לכבוש את נפש האדם לעצמם.

פעמים רבות האדם נלחם עם עצמו למען שינוי הדורש ממנו קורבנות רבים, המצפון והתבונה היהודית נלחמים בהרגלים הישנים, הזולים והמפתים, והאדם ניצב בפני התמודדות קשה: קשה לו להיפרד מחייו הישנים, מהרגליו וממעגליו, ובכל זאת נפשו משתוקקת לקרבת א-לוהים, לאידיאל ולרוח שתמלא את חייו הריקים בדחפים חדשים.

זה יכול לקרות גם לאדם שהוא - אולי עם קרוביו - נקלע לסכנת חיים, ואם הוא מפגין חולשה הקלה ביותר, אז גורל נשמתו יכול להתברר כטרגי מאוד, יתיימש לסגת ממאבקו הפנימי הקודם ולהיכנע. המלחמה ותופעות הפליטים החרפו מאוד את הבעיה.

אנו זוכרים את הודעת חג המולד שפרסמו 40 הכמרים בדצמבר 1942, ובה הושיטו "קרב הצלה" לפליטים היהודים: "בוא אלינו, ותיוושעו", אמרו להם והציעו להם לטבול ולהמיר דתם, ולהינצל. כמה חלשים, קלי דעת ומי שתקפה

אותם רוח שטות, נפלו קורבן לקריאות אלה ודומותיהן. למען האמת, אנחנו לא מרחמים עליהם בכלל: אנשים חלולים כאלה שמוכנים לשחק באמונה שלהם, כמו ילד המשחק בבובה וברגע שמראים לו יפה ממנה, משליך את בובתו ארצה. אנשים כאלה, לא שייכים לעם שלנו, עם שיש מאחוריו היסטוריה של סבל בן 3,000 שנה, שנאבק בכל כוחו על אמונתו, ורבים מבניו מסרו נפשם עליה בעלותם על המוקד.

אנשים חסרי כבוד כאלה, שהחליפו מגן דוד בצלב מפחד היטלר השני, חדלו מזמן להיות יהודים ואינם אלא סתם "גופים זרים". הכנעתם הייתה תוצאה טבעית של הטרגדיה הפנימית והקונפליקט הפנימי שלהם. אז הם לא הפסד עבורנו ולא רווח עבור הצלב, הם פשוט אנשים חסרי אופי.

אבל יש נשמות אחרות שאנו מחויבים לדאוג לגורלן: נשמותיהם של תינוקות שלמרבה הצער חשופים לסכנת הניכור. מדובר בילדים שבהסכמת הוריהם הוטבלו במהלך מנוסתם מחשש לגירוש. הצלב נתלה על החזה של הילדים האלה, מים קדושים זולפו עליהם, ובמקום שמם היהודי ניתן להם שם חדש. ואחרי כל זאת, דבר אחד נשאר בהם ונחרת עמוק בליבם - "שמע ישראל"!

אותם ילדים שנשארו נאמנים לשבועה שנשבעו להוריהם, הורידו מעל עצמם את הצלב ברגע שהייתה להם ההזדמנות. אבל לכמה ילדים רפי שכל כבר לא היו הכוח והאומץ להסיר מעליהם את הצלב שענדו לצווארם בפחד. הם התרגלו לשאתו על גופם, וקריאת שמע נדחקה ובעצב עמוק עזבה את לב הילד.

ויש עוד נשמות שהתמזל מזלן שילדיהם יבואו לארץ חופשיה כיהודים. וההורים, שנדחפו לרכבות הגירוש לנגד עיני ילדיהם, לפחות החלו את מסע הגורל הטרגי שלהם בנחמה ובסיפוק הזה, שהשאירו מאחור ילדים יהודים, להם מסרו את מורשתם האחרונה: "שמור שמע ישראל וזכור את ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינו", ושהם הובילו אותם לארץ החדשה.

למרבה הצער, מחשבת ההורים הייתה אשליה ותו לא. את הילדים שנעזבו קלטו משפחות לא יהודיות. בביתם החדש הסתגלו הילדים אט־אט לאווירה הלא יהודית ובימי ראשון כשהלכו ההורים המאמצים לכנסייה, הביאו את ילדיהם עימם...

ואם ביום מן הימים, יתמזל מזלם של כמה מאותם הורים והם יצליחו למצוא את ילדיהם האבודים, הלם נורא יכה בהם: הם יבינו שילדיהם אבדו לא רק להם. הם אבדו גם לעמם ולא־לוהיהם...

דוגמה לטרגדיה כזאת הובאה לידיעתי לאחרונה: נודע לי על ארבעה ילדים יהודים, אחים. הצעיר שבהם בן 7, והבוגר - בן 12. הם הוטבלו לנצרות בבליייה, ובמשך שנים חיו אצל המשפחות הנוצריות שאימצו אותם אל חיקן.

לבסוף הצליחו להגיע לשווייץ עם הוריהם, אך להורים היה קשה לחדש קשר ישיר עם ילדיהם. חלק מהילדים האלה התעשתו בהדרגה וניסו למצוא שוב את הדרך האבודה, אבל הם לא ידעו איך. למרבה הצער, האח הבכור נצמד לצלב בחוזקה והפך למבקר נלהב בכנסייה.

יש לומר לכבוד אותן משפחות נוצריות שהמורים הגויים טרחו מאוד להראות לילדים האבודים את הדרך אל עמם ולשכנעם שלא לעזוב את האומה שלהם, אך למרבה הצער כוחם לא הספיק.

צירוף מקרים משמח הפגיש אותי עם הילדים האלה, ולאחר דיון ארוך הצלחתי לשכנע אותם שטעו טעות פטאלית. באופן ספונטני, הם הצהירו על רצונם האיתן לחזור לאמונה הנטושה של אבותיהם ולהתקבל מחדש ליהדות, והפצירו בי לבקש מה' בשמם סליחה על שגגתם.

הם הצהירו על רצונם הכן לחדש את הקשר העמוק ביותר לעמם ולא־לוהיהם ולשמור עליו בכל כוחם. הילדים קרנו משמחה כשהסברתי להם שהם שוב ילדים השייכים לעמם. גם ההורים קיבלו את הבשורה בשמחה.

זה מקרה אחד, אבל כמותו יש לא מעטים, וכל מקרה הוא חוליה בשרשרת הטרגדיות של הפליטים היהודים.

האין זו חובתם של מנהיגינו הרוחניים לסרוק כל מקום וכל בית שבהם שוכנים ילדים יהודים ולדאוג להשיב את הנשמות היקרות לחיק עמן? האם אין חובתם לדאוג שהנשמות האלה לא יאבדו לנו?

לצערי, שלושה רבעים מיהדות אירופה אבדו זה כבר. חז"ל לימדונו ש"כל המקיים נפש אחת מישראל - מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא" ובימינו

רבים מכירים מימרה זו בשינוי קל: כל המציל נפש אחת... כאילו הציל עולם מלא". בין כך ובין כך מעולם לא הייתה למילים האלה משמעות הרת גורל כפי שיש להן היום.

בואו נעשה כל שביכולתנו למען הצלת נפשות הילדים.

ויכוחים אמוניים

(תמליל מכתבים שונים לספקנים)

מכתב א

מונטרה, 14 בספטמבר 1944.

הנני מאשר בתודה קבלת מכתבך המפורט של מ-5 לחודש. אני מקווה שלא תכעס עליי שרק היום התפנית להשיב לך עליו.

אך אל תחשוב שדחיתי את מכתבך רב-הערך על הסף; ההפך הוא הנכון: הוא העסיק אותי מאוד וחשבתי עליו הרבה. חיפשתי זמן כדי לדבר איתך ישירות ולעניין, אך משהבנתי שלעת עתה זה בלתי אפשרי עבורי, אשתדל לעשות זאת בכתב.

ספר שלם נדרש כדי לענות על השאלות והבעיות שהעלית, אך מכיוון שהזמן לכתיבת ספר כזה אינו עומד לרשותי, אצטרך לנסות לעשות זאת במילים קצרות, ואני מקווה שתקדיש לי את מלוא תשומת ליבך.

אפתח בווידוי אישי: המשימה שלפניי אינה קלה במיוחד. לדעתי, האמון שלך בי ראוי להערצה. אתה מדבר איתי על המאבק העמוק ביותר שמתחולל בנשמתך בפתיחות רבה, ואני מסופק אם אתה נוהג כך עם אחרים ואפילו עם הקרובים אליך ביותר. אתה מדבר אליי כדרך שתלמיד קשוב מדבר אל המורה שלו או מטופל לרופא שלו שזכה באמונו. עם זאת, הספקות שהעלית, הציבו אותי במצב עדין מאוד.

אנסה להבהיר את כוונתי: האם מורה יכול להסביר לתלמידו מונחים אסטרונומיים אם חסר לתלמיד הבסיס הנחוץ להבנתם? האם רופא עיניים יכול לעזור למטופל שלו אם עינו חבושה בתחבושת עבה והמטופל מסרב להסירה? איך אוכל להציע לך הסברים פילוסופיים על אמונה ומעשה, אם האמונה עצמה

חסרה לך?! צעד כזה כמוהו כהשתלת עין חדשה בעיור. היש רופא שיוכל לעשות זאת?

אתה מודה בעצמך שנשמתך חולה. אבל עכשיו נראה שאתה כל כך חולה שאפילו הפסיכיאטר הטוב ביותר עומד למבחן קשה. ובכל זאת, מתוך אמונתי בכנות פנייתך, אנסה למלא את בקשתך, ואני מקווה שאתה מצידך תנסה להבין אותי (לכל הפחות), מה גם שאתה לא מכחיש האמונה, אלא מחפש דרך.

מה זה להאמין? האמונה מבוססת על שלושה יסודות:

א. אבותינו ואבות אבותינו, שהיו כולם אנשים בעלי שכל חריף והבנות עמוקות, האמינו במשך אלפי שנים במה שאתה, ילד צעיר שניסיונו מועט, מרגיש צורך להתרחק ממנו ולהתנתק מהשרשרת שמחברת אותנו לעבר מפואר הדורש מסירות.

בדיוק כפי שאתה מאמין באור היום המבורך (אומנם ידוע שיש אנשים שהחושך מציע להם יתרונות רבים יותר, אך גם הם הצטרפו לדעת העולם המכריע שאור טוב מחושך), כך עליך להצטרף לרוב המכריע של העולם המאמין בא-לוהים. יש סוגים שונים של אמונה, אבל באופן כללי כל העולם מאמין בא-ל אחד, ולכן כל אדם צריך להצטרף לעולם שלא יכול להיחשב טיפש.

אתה מונה כמה דוגמאות של כופרים, ובהם אוריאל אקוסטה, שפינוזה ואחרים, אבל אתה מתעלם ממיליונים רבים של מאמינים, ובהם גדולי הפילוסופים בעולם; תחשוב על הרמב"ם, רבי סעדיה גאון, אלבו, רבנו בחיי, יהודה הלוי, לוצאטו, אברבנאל, מנדלסון ועוד.

ברצוני להוסיף כי אבותינו, אשר הורישו לנו את האמונה כמורשת הקדושה ביותר, לא היו בעלי "אמונה עיוורת" אלא בעלי אמונה אמיתית. אבותינו, שהיו הראשונים שהביעו את אמונתם בתורה, היו עדים לניסים הגדולים של הקב"ה במצרים, הם עצמם עברו בים סוף בדרך ניסית ומופלאה ביותר, הם אלה ששמעו את קול ה' האומר "אנכי" בהר סיני וקיבלו את התורה מרצונם החופשי ללא כפייה, על עצמם ועל כל הדורות שיבואו אחריהם. היש לנו זכות להתקומם היום כנגד הטוב הזה שירשנו מאבותינו?

אתה חלוץ וציוני נלהב, אבל מי נותן לך את הזכות להחשיב את פלסטין כארץ יהודית אם לא התורה, שאומרת שא־לוהים נתן לנו את ארץ ישראל לנחלתנו? איך אתה יכול להציג שטר קניין לעולם אם אתה עצמך מפקפק באותנטיות החתימה? ואיך נוכל בכלל להכריז על יהדות אם נדחה את כתבי הקודש, שרק הם מכריזים עלינו כעם יהודי, כ"עם סגולה"?

איזה כופר יכול לענות לי על השאלות האלה?

ב. ההבנה שעולם לא יכול לברוא את עצמו לבד. בדיוק כפי שלכל עבודה חייב להיות אדון, כך לכל העולם, השמיים והארץ, השמש והירח וכל הפלנטות וכל היצורים הארציים חייב להיות אדון. מכיוון שהכול נברא על פי תוכנית אחת, אנו יכולים לשפוט בצורה הטובה ביותר את גדלות הבורא לפי גדלות הבריאה והיקפה. איננו יכולים לראות את א־לוהים, כפי שכתוב בכתבי הקודש: "כִּי לֹא יֵרָאֵי הָאָדָם וְחַי" (שמות לג, כ), אך אנו רואים את הא־לוהות בכל מקום בחיים, ואנו יודעים ששום דבר אינו קורה מעצמו ללא ציווי א־לוהי.

ג. ההכרח שהאנושות פשוט לא תוכל להתקיים ללא אמונה, בדיוק כפי ששום בניין בעולם לא יכול להתקיים ללא בסיס איתן. נכון שניתן לתלוש אבנים מסוימות מהיסוד, אך אסור לזעזע את אבני הפינה שעליהן נשען הבניין, כיוון שאם נעשה זאת הבניין כולו יתמוטט.

כך גם באמונה: היא הכרחית לקיומו של האדם, משום שללא אמונה אין לחיים תוכן, אין מטרה ואין עתיד; ללא אמונה כל המגפה והסבל שחווה האנושות יהיו חסרי משמעות. איננו חיות וגם לא אוטומטים ולכן איננו יכולים לחיות בלי משמעות ובלי מטרה. האמונה היא הכוח היחיד שנותן לאדם כוח עמידה גם בזמנים טובים וגם בזמנים רעים, והיא גם הדבק שמחזק את האנושות.

כמה רע היה לאנשים הפרימיטיביים חסרי האמונה: חייהם הובילו למבול ולתוהו ובוהו חדש. אפילו היום אנו עדיין פוגשים רוחות רעות שמרשות לעצמן להיסחף למעשים לא אנושיים. זה קורה רק משום שאין להן אמונה, והן רודפות ללא מעצורים אחר האינסטינקטים הפראיים שלהן. האמונה, לעומת זאת, מאדירה את אופיינו, משפרת את המוסר שלנו ומחסלת כל רוע בלתי אנושי.

ואם נגיע למסקנה מתוך ההכרח המחייב הנ"ל שעלינו להאמין בו, אז מובן מאליו שעלינו גם לקבל על עצמנו את כל הנובע מאמונה זו ולהיכנע בשמחה לתכתיביה.

להאמין פירושו להיות תקיף, לא להסס ולא להתלבט, לא להתנדנד ולא להטיל ספק, לשאול שאלות אבל לא לבקר, ולהיכנע, גם אם לא מבינים הכול. בדיוק כפי שאתה, כפטריוט של מדינה, מקיים את חוקיה, בין שהם נוחים לך ובין שאינם נוחים, בין שאתה מבין את כולם ובין שאתה מבין רק אחדים מהם או אינך מבינם כלל, אותו הדין עליך להחיל על חוקי הא-לוהים, לכל הפחות, ולמעשה הרבה יותר מכך. כשם שחובתך להישמע לחוקי המדינה ולבטוח במי שקבע אותם לטובת המדינה ותושביה, כך עליך להישמע לחוקי ה' שניתנו לטובתך. צעדת בערב בחושך¹⁰⁰, למרות אי הנוחות שנגרמה לך, וציית לחוק המדינה, ואתה לא תאיר את הדירה שלך, ולא תפתח את החלונות, לא כי אתה חושש מעונש, אלא כי אתה יודע שלחוק יש מטרה, ולכן לא תפגע בו.

איננו מבינים את כל חוקי הא-לוהים וגם לא את משמעותם, ולמעשה איננו מסוגלים להביןם. הייתכן ששכל אנושי מוגבל יבין מה שא-לוהים שאיננו מוגבל אלא אין-סופי מבין וקובע על פי הבנתו?! אך אין ספק שכל חוקי הא-לוהים נועדו לטובת האנושות. הרי הוא העמיד את כל הטבע היקר לשירות האנושות ולמעשה ברא אותו רק למענה, ואם כן, ברי שכל רצונו להיטיב עימה. אם אנו מאמינים בה' ויודעים שאנו חבים לו בלבד את חיינו ובריאותנו, האין זו חובתנו העליונה לקיים את מצוותיו, אפילו לא ניתנו לטובתנו? החייל היחיד אינו חייב להבין את כל הצרכים הפוליטיים, הצבאיים והכלכליים של המלחמה, ובוודאי לא את התכנון האסטרטגי שלה, וגם כשאיננו מבין - מוטלת עליו החובה לבטוח במלכו ובממשלתו ולבצע את ההוראות שניתנו לו במלואן.

אם כל חייל יתנה את לבישת המדים ואת הצעדה (לפי הדוגמה שלך) בהבנתו את מטרות המלחמה, מצבה של המדינה יהיה עגום מאוד. התניה כזאת לכאורה, תחייב את המלך להתייעץ לא רק עם מצביאי ושריו, אלא עם כל חייל וחייל, ולדון עימו בצורכי המלחמה כדי לשכנעו בצדקתה ובהיגיון שבבסיסה. אתה

100. בזמן המלחמה היה אסור להשאיר אור.

באמת מאמין שזה יהיה אפשרי ויהיה לטובת המדינה? כשם שמדינה בנויה על אמון, אמון במנהיגיה, העולם בנוי על אמון במנהיג העולם, ב"נצח ישראל". ולבסוף, הקורבנות שא-לוהים דורש מאיתנו אינם כה קשים שעלינו להרבות ולהתפלסף בעניינם. תאמין לי, אני מכיר עולם של מאמינים ועולם של כופרים, ואני יכול להבטיח לך באופן אובייקטיבי למדי שמאמינים מאושרים הרבה יותר מאחרים. להם יש מטרה בחיים, אבל מה יש לאחרים?

אילו ידעת ויכולת לחוש את ההנאה והאושר הרוחניים הגבוהים שמסב למאמין קיום מצווה, לא היית רואה בכל המצוות עול כבד. האם כשגופך עוטה בגדים יפים ומעוטר בקישוטים נאים - האם הוא כורע תחת נטל?!

נסה להאמין ליום אחד, אבל תאמין נכון, ואז תגלה עד כמה אתה שמח ותבין איך יכול קיום כל מצווה להיות משאת נפש ממש.

עד כאן להיום.

באיחולים לבביים ליום טוב ואיחולים מקרב לב לשנה החדשה,

הרב א' בוצ'קו

מכתב ב

מונטרה, 2 בספטמבר 1944

רוב תודות לך על שורותיך החמות. קראתי אותן בתשומת לב רבה. שמחתי לראות שדבריי נפלו על קרקע פורייה. יש פתגם שאומר שעדיף להמר עם אדם חכם מאשר לנצח טיפש. וגם אם מצאת שחלק מטיעוניי אינם משכנעים, מצאת אותם ראויים לביקורת נוקבת.

קודם כול, עליי לבקש ממך סליחה על שהשויתי אותך לאדם שבוחר במודע ב"עיוורון" - הוא מכסה את עיניו כדי לא לראות את האור שממנו הוא מפחד, ומסרב להסיר את הכיסוי. "פחד עיוור" הוא כנראה המחלה הגרועה ביותר שבני אדם לוקים בה. מפחדים מכל דבר, ומעל לכול רועדים אם מדברים אליהם קשה

מדי, ואם מדברים אליהם בחביבות? גם אז הם חוששים שמא מאחורי הדיבור היפה והנעים (לטעמם - מדי) מסתתרות כוונות זדון. בכל אור הם רואים צל, וכל כוונה טובה ואפילו נאצלת ביותר, מעוררת בהם חשד, והם משוכנעים שהטוב נראה כלפי חוץ, אבל אינו אלא מעשה תרמית: הוא מסתיר מאחוריו מחשבות רעות ומזימות.

קשה לעזור לאדם שנפשו חולה במחלה כזאת. ברי שהחשדות והחששות אינם בשליטתו. עצביו מתוחים או רופפים, ומכל מקום הם עושים כרצונם, מפחידים אותו שוב ושוב, ומשום מה, הוא מאמין לכל ה"שטויות". אדם כזה שטבעו חלש כל כך - ראוי לרחם עליו ולקוות שהזמן יעלה ארוכה למחלתו. למרבה המזל, כל האמור לעיל איננו תקף לגביך כלל. ניכר שגיבשת קו ברור, ואתה צועד לאורו בעקיבות. אומנם דרכינו והשקפותינו מנוגדות זו לזו לחלוטין - אך דע שאני מכבד את הקו שבחרת ואת נאמנותך לדרכך, ועם זאת טרם ויתרתי על התקווה שתבין אותי יותר ויותר.

שום פרופסור אינו מסוגל לרפא מחלה קשה בהינף יד, להפוך בהתייעצות אחת אדם חולה מאוד - לבריא. ריפוי הוא תהליך הדורש זמן ואורך רוח - מן הרופא ומן החולה גם יחד, אבל מן החולה נדרש דבר נוסף - אמון. נתינת אמון ברופא, בטיפול שיציע ובתרופות שירקח - היא תנאי בסיסי. בלעדי אמון אין טעם להתחיל בטיפול כלל. יש להביא בחשבון עניין נוסף: הרפואה משתמשת לעיתים גם במיסטיקה, והשפעת המיסטיקה מותנית באמון שנותנים בה. בלא אמון - היא לא תשפיע.

לצערי הרב, אני חש שמחובתי לומר לך שכל הפילוסופיה שלך, כנה וקולנית ככל שתהיה, חסרת כל בסיס. אתה מציין שאתה מאמין שא-לוהים יצר כל עלה ירוק וכל עשב שבטבע, ועם זאת אתה מפקפק באמיתות התורה, שהיא היצירה הא-לוהית הגדולה ביותר. שני אלו - האמונה מכאן והפקפק מכאן - הם תרתי דסתרי, ואינם יכולים לדור בכפיפה אחת. אילו האמנת באותנטיות של התורה, כפי שאתה מאמין בא-לוהות המופשטת, היית מוכרח להודות שיצירות אנושיות עשויות להשתנות עם הזמן; הזמן המתקדם של היום לא יכול לעמוד בקצב של פסטלוצי, מכיוון שהמוח האנושי מוגבל מכדי ליצור יצירה במשך מאות שנים: דבר שעד אתמול נחשב שיא ההתפתחות והשכלול, יכול כבר היום לרדת

מגדולתו, בשל פיתוח חדש של האנושות, שידחק אותו מן הפסגה שעליה ניצב אתמול. כך אירע למשל למסילות ברזל ולגרמופונים, שנחשבו להישגים הגדולים ביותר של העידן האחרון, עד אשר מטוסים ומכשירי קשר והישגים טכנולוגיים חדשים אחרים, עקפו אותם והותירו מאחור, ונראה שגם לעוקפים אלו צפוי גורל דומה: כל פיתוח מאוחר יעקוף את קודמו וידחק אותו ממעמדו.

היצירה האלוהית היא היצירה היחידה שגורל זה איננו אורב לה. אלוהים הוא נצח - בזה אינך יכול שלא להאמין, הרי האלים מעולם לא השתנו. אלוהים הוא "אחד", אתה בוודאי מאמין בזה, שהרי העולם זנח זה כבר את המיתולוגיה היוונית העתיקה שהתאפיינה בפוליתאיזם, ריבוי אלים. אדם יכול להאמין באלוהים או לא להאמין בו לחלוטין. אין אמונה לחצי או לרביע. אם אתה מאמין באחדותו ובנצחיות של אלוהים, שומה עליך להודות שיצירה אלוהית אינה כפופה לשום "אופנה ורוח הזמן".

אתה, מעצם היותך אדם, לא רואה את כל מה שאלוהים ברא: העין האנושית קצרת רואי היא. אפילו משה לא ראה הכול. אבל אין במגבלה זו שום קושי. כדי לתפוס את הנצחיות של הבריאה שברא אלוהים ואת העובדה שהיא בלתי הפיכה - די לנו במה שעניינו ראות: אתה רואה את השמיים מעל ואת הארץ מתחת - האם תמונה זו השתנתה אי פעם? אתה רואה את השמש, הירח והכוכבים - האם חל בהם אי פעם שינוי? אתה רואה את לידתו ומותו של האדם - האם משהו בסדר הזה השתנה? האם חסידה, כפי שמאמינים הילדים, ילדה אי פעם תינוק אנושי? האם ימי הקיץ והחורף שינו אי פעם את אופיים? האם העולם המציא דרך שתאפשר להצמיח יבול ללא גשם, והאם אי פעם נכשל הגשם לחלוטין והרעיב את האנושות? האם למבנה החיצוני ביותר של האדם הייתה אי פעם דמות אחרת מהדמות המוכרת לנו היום, והאם אנו חורגים במשהו מהאדם הפרימיטיבי (אם נתעלם מהתאוריה של דרווין שלפיה האדם התפתח מ"קוף")?

סביר להניח שעל כל השאלות האלה תשיב בשלילה ואולי אפילו תלעג לי על שאני מציג לך שאלות ילדותיות כאלה, ואולם אם כל תשובותיך תהיינה תשובה אחת - לא באל"ף רבתי, מדוע לדעתך, בתורה, היצירה המונומנטלית, הנשגבה והמשובחת ביותר של אלוהים - דווקא בה, בניגוד לכל היתר, חלו בהכרח

שינויים, ומדוע דווקא היא ניתנה לזמן מוגבל, ובחלוף פרק הזמן שהוקצב לה פג תוקפה?

מחשבות כאלה אינן אלא אבסורד אם לא למעלה מזה. א־לוהים לא נתן את התורה לדור זה או אחר, הגביל את תוקפה לתקופה זו או אחרת, והתאים את החוקים לאקלים זה או אחר. התורה ניתנה לכל הזמנים, לכל התקופות ולכל העולמות. אם אתה מייחס לא־לוהות מגבלות כעין אלו - פירוש הדבר שאתה מזלזל בה ורואה בה כעין בובה, אם לא למטה מזה.

תאוריות כפירה על חוקי התורה - כגון הסברה שאיסור אכילת בשר חזיר נקבע בשל היעדר תנאים לשמירה על היגיינה, ומשהושג שיפור בתחום זה האיסור הופך להיות לא רלוונטי ואמור להתבטל - יתאימו לילד בן 3 אך לא יתקבלו על דעתו של אדם נבון וחושב.

ייתכן שלתחושתך כתבתי בעט מושחז מעט, ואם אכן כך אבקש סליחתך. חשוב לי להבהיר שהמילים לא הופנו אליך באופן אישי, אם כי המכתב עצמו מופנה אליך - בתגובה למכתבך שלך. הדברים אמורים בכל מי שהפיצו תאוריות מטופשות מסוג זה (שאליהם המכתב הזה לא נשלח מסיבות מובנות), ולמרבה הצער דבריהם הצליחו לחדור לליבם ולמוחם של אנשים תמימים רבים, והם קיבלו אותם כאמת לאמיתה ומאמינים בהם. אדם חכם ורציני כמוך - מוחו לא אמור לעסוק בשטויות כאלה, ואפילו לפנות להן מקום במוחו - לא ראוי לו.

לשלושת יסודות האמונה שלי במכתב האחרון אוסיף רביעי:

הציוויים שבתורה נחלקים לשני סוגים:

חוקים - ציוויים שאת פשרם ובמקרים רבים גם את טעמם אנו מסוגלים להבין בשכלנו שלנו. כל אלה הם חוקים מוסריים וחברתיים הנוגעים להתנהלות שבין אדם לאדם.

ומשפטים - ציוויים שאין בכוח השכל האנושי להבינם. הם "פשוט" 'מצוות' - המפרטות מעשים שחובה לעשותם ומעשים אחרים שמעשייתם חובה להימנע. למה ומדוע? איננו יודעים, וגם משה רבנו לא ידע.

נראה שדוגמה מעולם הרפואה תיטיב להמחיש את כוונת הדברים. כידוע, עד היום טרם התבררה התועלת שמביא התוספתן לאורגניזם האנושי: אם הוא אכן מועיל, ואם כן - מהי תועלתו. משום כך, במקרה של דלקת ואפילו הקלה ביותר, בשל הסכנה שנשקפת ממנה לחיי האדם - הם מסירים אותו ללא היסוס. זו אינה דוגמה יחידה. הרופאים אינם מבינים מדוע האדם חשוף למחלות שונות ומשונות; מדוע שיערו של פלוני בלונדיני, שיערו של אלמוני שחור, ושיערו של פלמוני - חום; מדוע בני האדם יכולים לדבר ובעלי החיים לא. זה מה שא־לוהים רצה. כך הוא ברא אותם. רק הוא מבין את רצונו. אם כן, כדי שהאדם יהיה מסוגל להבין את רצונו של א־לוהים, עליו להפוך ולהיות א־לוהים בעצמו... וכידוע - הוא איננו כזה.

כדי להסיר ספקות בעניין מגבלות היצור האנושי, חכם ככל שיהיה, התלמוד (סנהדרין כא ע"ב) מסתייע בדוגמה מוחשית־שלמה המלך, החכם באדם:

התורה אוסרת על המלך לשאת הרבה נשים. המלך מתווה לעם דרך. הוא המצפן ומורה הדרך של העם כולו. הדרך שיורה לנתיניו חייבת להיות ברורה ויציבה, ולא "מתנדנדת" ונתונה לחסדי רוחות מנשבות למיניהן. השמירה על יציבות ועקביות מחייבת זהירות רבה, שיקול דעת מושכל ותשומת לב תמידית. נשים רבות עשויות להיות גורם מפריע לשמירה על כל אלו. הנשים הרבות עשויות לפתות את ליבו, ולשבש את שיקול דעתו.

שלמה הנבון והחכם סבר שהחשש הזה אכן קיים אצל מלכים רגילים, שאמונתם איננה מבוססת כמו אמונתו שלו. אותם מלכים, בשל החולשה של אמונתם וגם של שכלם (המוגבל מטבעו), עשויים להיות מושפעים מכוחות המופעלים עליהם ולהפוך מצוק איתן ל"סוס נדנדה". כידוע, נשים ניחנו בכוח פיתוי חזק מאוד, המאפשר להן להפיל גברים ברשתן ולשלוט בהם שלטון ללא מצרים - בהם, ברצונותיהם ובמעשיהם: הן מצוות, והגברים הולכים אחריהן בעיוורון, כמו סהרורים או מהופנטים, ומצייתים לכל שיאמרו. אפילו ליבו של שמשון, שהיה עז, לא הצליח להתנגד לכוח הפיתוי שהפעילה עליו דלילה, והלך שבי אחריה. למען מלכים כאלה נקבע החוק הזה. הוא שונה מהם תכלית השינוי - הוא החכם מכל אדם - ומשום כך אצלו החשש הזה לא קיים. אותו - שום אישה לא תצליח לפתות. גם האישה האהובה ביותר לא תצליח לשבש את

שיקול דעתו, לשלוט במחשבותיו וברצונותיו ולהסיטו מדרכו. האהבה גוברת על כוח השכל והמחשבה אצל מי שכוח זה מוגבל. אצל אדם חכם כמותו - האהבה תיאלץ להבין את מקומה. כוח השכל יגבר עליה וידע להציב מחסומים ולבלום אותה בעוד מועד.

כך חשב שלמה, ואכן נשא לו נשים רבות, ובהן נסיכה מצרית. למגינת הלב התברר ששלמה לא היה חסין כפי שהאמין. בדיוק כמו שמשון שנפל בקסמי דלילה, נפל שלמה בקסמיה של האישה המצרית היפה, ונאלץ לשלם על כך בכס המלוכה, כמו המלך האנגלי לשעבר¹⁰¹, ונפל לעוני. לאחר מכן כתב שלמה את חיבורו הפילוסופי המפורסם "קהלת", ובו התוודה על כל טעויותיו ומתח ביקורת על העולם כולו, על יופיו ושלל קסמיו, לאור המסקנה שגיבש מתוך ניסיון החיים שצבר, וביטא אותה בכאב רב: "הָבֵל הָבֵלִים הָכֵל הָבֵל" (קהלת א, ב).

שלמה מלמדנו שיעור חשוב. עיניך הרואות ששום אדם ארצי, חכם ככל שיהיה - ושלמה המלך הוא ההוכחה הניצחת - אינו יכול לזעזע את ריבונות החוקים ולהפוך אותם לתלויים בזמן מסוים, במקום או במצב.

אתה מבקר את חוקי השבת הרבים שאינם מובנים, כגון נשיאה, נהיגה, הדלקת אורות וכו', אף על פי שאת חוק יסוד השבת כיום מנוחה, אתה מקבל ואפילו מקדם בברכה. לצערי, לא אוכל לספק לך בעת הזאת - אחרי ימי ראש השנה המתקשים ולפני יום כיפור המתיש - הסבר מקיף וממצה על השבת, אבל בקרוב תתפרסם סדרת מאמרים שכתבתי על שבת המלכה, ואם תקרא אותם בעיון, אני מאמין שתמצא בהם מענה לרוב שאלותיך וספקותיך. היום אני נאלץ לקצר, ומכל מקום אוכל לומר לך שחוקים רבים ביהדות אינם מופיעים בתורה. הנביאים וחכמי התלמוד קבעו אותם כדי להגן על חוקי התורה. כשם שכל אבן יקרה זקוקה לתפאורה, וכשם שכל תמונה יקרה זקוקה למסגרת כדי שלא תיפגע, החכמים והנביאים הבינו שגם החוקים שקיבל משה מהקב"ה זקוקים ל"רקע" ולמסגרת. הם הבינו שנחוצה "רפואה מונעת". הם קבעו חוקים שיקיפו את האיסורים, ויעצרו את האדם בטרם יגיע חלילה אל ליבת האיסורים ממש.

101. הכוונה לאדוארד, בנו הבכור של המלך ג'ורג' החמישי. אדוארד הוכתר למלך לאחר מות אביו ב-1936, וכעבור זמן לא רב, עוד באותה השנה, בשל רצונו לשאת לו לאישה את וליס סימפסון, אשת החברה הגבוהה האמריקאית, ויתר על כס המלוכה בארצו.

האיסור לשאת תיק, ירחיק את האדם מן האפשרות שיטעה וישיא מטען; האיסור לשנות את מצבו של מתג חשמלי כדי להדליק אור - ירחיק אותו מהדלקת מנוע חשמלי במפעל שבבעלותו, ומי שלא ילך למגדנייה לקנות עוגה, בוודאי לא ילך גם לשוק הבקר לקנות לעצמו פרה. העצירה בעוד מועד תמנע עשיית איסור תורה בטעות. ללא גבולות הגנה - לא תהיה שבת.

לגויים יש משטרה שאומרת לסגור את החנויות והעסקים בימי ראשון ולעשות הכול בבית. לנו אין משטרה כזאת, ולכן החוק עצמו היה צריך להחליף את המשטרה וליצור כל כך הרבה גבולות כדי שהשער המוביל לחוק הראשי יהיה סגור היטב. כל הסייגים האלה שחז"ל קבעו נועדו כדי למנוע עבירות על החוק, בדיוק כפי שאנו לובשים מעיל בחורף, כדי שיגן על גופנו מפני הקור וימנע ממנו להצטנן ולחלות.

ועד כמה שהדבר יישמע לך מוזר, מי שחידש את חוק "תחום שבת" - האוסר עלינו לצאת בשבת אל מחוץ לגבול העיר ולהתרחק ממנו עד למרחק העולה על 2,000 אמה - היה שלמה המלך בכבודו ובעצמו. הוא ולא אחר. ולשם מה נחוץ החוק הזה? הוא משמש אמצעי מניעה: כך אין יוצאים בשבת לסיורי תענוגות ארוכים וגם לא לנסיעות עסקים. בזכותו אנו נשארים בבית, ומקדישים יום אחד בשבוע - את יום השבת כולו - למשפחה.

שלמה החכם, שנפל קורבן למחשבה השגויה שיוכל לפרש חוקים כרצונו, מצא לנכון להציב חומת הגנה לחוקי השבת. החומה תיצור בהכרח מרחק בין האדם לאיסור המקורי, ותמנע ממנו להיענות לפיתויים ולהגיע לידי חטא. חומת הגנה כעין זאת, ובלשון חכמים - סייג - מודגמת במימרה התלמודית: "נזיר שאסור לו לשתות יין לא יסתובב ליד כרם" (שבת יג ע"א) - האם אסור לו להתהלך שם?! לאו דווקא. אם כן, לשם מה לאסור? כי אם יסתובב ליד הכרם, יראה את אשכולות הענבים הבשלים, תתעורר בו תשוקה לאכול מהם. אם לא ילך שם ולא יראה אותם - יש להניח שלא יחשוב עליהם כלל ושום השתוקקות לטעום מהם לא תתעורר. אל תעירו ואל תעוררו¹⁰². ובדרך דומה פעלו החכמים וחידשו חוקים

102. על דרך האמור במגילת שיר השירים (ג, ה): "הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם בְּצַבָּאוֹת אוֹ בְּאֵילֹת הַשָּׁדָה אֲם תַּעֲיִרוּ וְאִם תַּעֲזְרוּ אֶת הָאֱהָבָה עַד שְׁתַּחֲפֹץ".

שמרחיקים אותנו מיצירת קשר עם אישה זרה, כדי שלא נעשה צעד מסוים שאומנם התורה לא אסרה, אבל אחריו רצוננו יצא משליטתנו ולא נצליח לסגת, ונתקדם עוד ועוד עד שנגיע למקום האסור.

כמה יפים הם חוקי התורה וכמה מאושרים המקיימים אותם ללא הסתייגות. בעזרת ה' נמצא זמן לשיחה אישית בציריך כדי לדבר בעניין ארץ ישראל. ועד אז - איחולים לבביים לך לרגל השנה החדשה ואליהם אצרף ברכתי שהמאמצים שאתה מקדיש לחיפוש דרכך - יישאו פרי מבורך.

הרב א' בוצ'קו

מכתב ג

מונטרה, 3 בדצמבר 1944

סוף-סוף הגעתי לעיון בשורות הנכבדות שלך שכתבת ב-2 לחודש שעבר, ולפני הכול, אני מבקש סליחתך על שטרם הספקתי להשיב לך על מכתבך האחרון. התכוונתי לכתוב לך השבוע, ועכשיו הגיע מכתבך השני, והוא מבטל למעשה את הצורך להשיב על קודמו. ההחלטה שלך לבוא למשפחה יהודית דתית, הופכת את כל הדיון התאורטי לחסר טעם.

ברגע שתיכנס לסביבה יהודית ותתרגל שוב לחיים דתיים יהודיים, הכול ייראה לך טבעי ומובן מאליו כל כך, ואני מאמין שכל השאלות והספקות ייפתרו מעצמם.

אז תבחין בשינוי הגדול שיתרחש בתוכך: תשים לב שאתה בטוח, מאוזן ושבע רצון כפי שלא היית בכל תקופת החיפוש, ומן הסתם תתהה בינך לבין עצמך מדוע נדרש לך זמן רב כל כך להגיע להחלטה הזאת, כי אילו הגעת אליה קודם - היה הפתרון בידך זה כבר.

ברור שהאדם מושפע תמיד מסביבתו, אפילו איננו מודע להשפעתה עליו. וגם אילו היה מודע לה, בשל אופייה ההפכפך של הנפש ובשל חולשת היכולת לחולל

שינויים - הוא איננו מצליח להתנגד להשפעות המסתערות עליו מכל עבר. לא פעם אירועים מקריים בחייו שאינם נעימים במיוחד, מחוללים בחשיבתו מהפך של ממש. רוחות החיים עולות בכוחן על כוחו של האופי האנושי, וכשהן מנשבות סביבו הן מניעות אותו ימינה ושמאלה, והוא מתקשה להתנגד להן ולעמוד במקומו. אם "חלל התהודה" הדתי שבתוך האדם איננו מוצק דיו, הוא ייסחף, בדיוק כפי שהסוף הגדל על גדות נחלים ומקווי מים מתוקים, די בסערה קלה שבקלות כדי להניע את עליו הארוכים ולסחוף אותם אנה ואנה. הדת היא הכוח היחיד שיכול לעמוד איתן כנגד כל הסערות וכל האסכולות השגויות.

ב־50 שנות חיי הספקתי לא מעט: ראיתי עולם גדול והייתי בקשר עם אישים רבים מכל המעמדות. לצד ההישגים, חוויתי למרבה הצער אכזבות רבות וגם מכות גורל רבות וקשות היו מנת חלקי; אך כל אלו מעולם לא הצליחו לעורר בי ספקות, וכולן ללא יוצאת מן הכלל חלפו מבלי להותיר עקבות. חשיבתי הדתית העמוקה ואמונתי האיתנה - הן שמנעו מהן להותיר בי את חותמן.

הו, כמה מאושר האיש שמפעמת בו אמונה איתנה: הוא מנווט את דרכו בחיים ללא רתיעה, בביטחון ובזקיפות קומה; נהנה מהחיים ומרגיש שיש לו חלק בבריאה הא־לוהית, והוא תורם לה, מועיל לה ומעשיר ומפרה אותה. לעומתו, מי שאינם נטועים ב"קרקע מוצקה" כזאת, הם כמו חלקי גוף קרועים, וכל רוח קלילה מצויה עוקרת אותם ממקומם ומעיפה אותם לכל עבר.

שמחתי מאוד שההסברים שלי אכן הועילו והגעת להחלטה שאין לי ספק שתיטיב עימך עד מאוד. בינתיים, אני רוצה לברך אותך בחום.

הרב א' בוצ'קו

מכתב ד

מונטרה, 9 באפריל 1945

גברתי הנכבדה,

אני מאשר בתודה את קבלת מכתבך מ־6 לחודש שעבר. קראתי אותו בתשומת לב ובכובד ראש. הסיפור שגוללת לפניי הוא השתקפות מצמררת של הטרגדיה היהודית הנוכחית.

לפני שנים התאהבת בקצין גרמני והוא התאהב בך. יש להניח שהתאהבות זו התאפשרה בהשפעת החינוך שספגת בבית הורייך - חינוך הרחוק מדרך היהדות ומתובל בנטייה להתבוללות. כוחה של האהבה עצום, וקשה עד בלתי אפשרי להציב לו מחסומים. ציינת שהמחשבה על נישואין עם אדם זר עוררה בך רתיעה. אומנם להבנתך אין לרתיעה זו שום קשר לדת, אבל ניכר שההבנה שתאבדי לנצח לעמך ולמשפחתך - לא נתנה לך מנוח. כפי שאמרתי, האהבה מסוגלת לכבוש את האדם, להשתלט עליו - על רצונותיו ועל מחשבותיו - ולהוציאם מחזקתו מבלי שיהיה מודע לזה. מחשבותיו אינן ברשותו עוד. הוא שבוי בידיה, ולכל שהיא מצווה עליו - הוא מציית ללא הרהור וללא ערעור.

אנשים חכמים, משכילים, תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה ובעלי שם עולמי, בעלי רצון גא ואיתן, הופכים בהשפעתה לקטנים חסרי אונים, ומוכנים להשפיל את עצמם ללא שום גבול רק כדי להשיג את מטרותם. ומה הפלא שגם לך, אישה חלשה, לא היה כוח לקרוא תיגר על האהבה הקורנת שזהרה בליבך, וקל וחומר - להתנגד לה.

מאז עברו שנים. האהבה עדיין קיימת, ועם זאת אירועים מסוימים שקרו, אילצו אתכם לחשוב. רגעים פוליטיים ודתיים כאחד פרצו דרך ודורשים ממך מסלול מחדש ופנית אליי לבקש עצתי. אתן לך אותה אפוא בשמחה.

אקדים ואציין שהנציזון־ל־סוציאליזם הציב חיץ בין הגזעים ומילא את לבבות הגזע הנוצרי בשנאה ובזלזול לגזע היהודי. החתן שלך נשבע לך והבטיח "אהבה נצחית", אך "אהבה נצחית" זו כפופה ללא ספק לעכבות מסוימות. החתן שלך

נושא בתוכו "נשמה כפולה", נשמה של "אהבה" אלייך ונשמה של "שנאה" לעמך. בתוכו יתחולל תמיד מאבק פנימי, ואת תהיי הקורבן של המאבק הזה. מגיעים רגעים בחיים שבהם אהבה בוערת, הניזונה מתשוקות, שוככת ומתייצבת והופכת לאהבה טבעית. האהבה הטבעית מאפשרת חשיבה מפוכחת, רגש אמיתי ומצמוץ צלול, שלא התאפשרו קודם לכן. הם מעלים אל פני השטח - אל התודעה - את כל ההתנגדויות והסתירות, ואז הכול משתבש. זו הסיבה שרוב הרומנים הרומנטיים שאינם מוצדקים באופן רציונלי, מסתיימים בטרגדיה.

כמו כן, בעקיפין ניכר ממכתבך כי עקבות של טרגדיה כזו כבר מטילים את צילם על אהבתך ומאיימים לטשטש אותה. ואז יותר מבטוח שבגלל הרעלת המוחות, בגלל תאוריית הגזע הידועה, אפילו אהובכם לא מוגן מהרעלת המוחות, ובמוקדם או במאוחר ינבטו זרעי השנאה הזו ואתם תהיו מזועזעים לראות כיצד "אהבת נצח" הגיעה לסיומה הפתאומי. אהבה נצחית יכולה לצמוח רק על מצע בטוח. בהיעדר מצע כזה, אפילו תתחיל לצמוח, היא לא תצליח לפרוח, ובהכרח תקמול. עם זאת, בשל הנסיבות, הקרקע כבר נלקחה מתחת לרגליה ונבט רעיל כבר התגנב ללב המאהב כמו חיידק שאליו, במוקדם או במאוחר, הוא ייפול קורבן.

כל האמור כאן הוא פרי מחשבה מפוכחת ואובייקטיבית בלבד. שיקול דעת מוטעה כמעט אינו אפשרי. זו המסקנה שלי, המבוססת על הניסיון שצברתי, בהיותי אדם המכיר את החיים היטב.

חשוב להוסיף גורם נוסף שיש להביא בחשבון - הסכסוך הדתי. אותם רגשות דתיים, שבמשך זמן מה האהבה הצליחה להקהות ולהדחיק, צצים ועולים בהדרגה אל המודעות, ואט-אט חודרת להכרתך ההבנה שאת, בת לשושלת דתית, עומדת לעשות טעות איומה, מעשה מביש ופשע נגדם ונגד עמך. אהבה היא אהבה, אבל... לא רק את האיש הזה את אוהבת. את אוהבת גם את הורייך ורשת חוטים עדינים אך חזקים עדיין קושרת אותך לעמך. האם חשבת שתצליחי להרוג את כל הרגשות האלה, לנתק את כל הקשרים ולנפץ את הסולידריות לרסיסים?

המחשבה שאת עדיין יכולה להיות יהודייה טובה בלב - אינה אלא אשליה. את טועה מאוד! אין "שני סוגים של יהדות" - ברגע שאת מפנה עורף לא-לזהים

וליהדות, הנשמה היהודית שלך נכבית ומבחינה רוחנית - חיותך חדלה מלהתקיים. האם אדם מת יכול לחזור לחיים? התשובה ברורה. אם כן, מגייעה האמונה שאת יכולה להפך את החוק המקודש ביותר של התורה, ולמסור את ליבך לנוצרי, ובה בעת להישאר נאמנה לא־לֹוֹהִי יִשְׂרָאֵל! כדי להגיע לאמונה כזאת נדרשת תמימות רבה (או היתממות). לב שמרגיש שחציו יהודי וחציו גוי - נחצה לגמרי לפני א־לֹוֹהִים. הוא מוצא מרשימת העם היהודי ועובר לרשימת הנשמות האובדות, האבודות. אותך - שבחרת לבנות את חייך עם גוי, ואת ילדיך, שיגדלו על ברכי הגוי - תאבד היהדות לנצח.

האם האהבה מצדיקה את המחיר הגבוה שהיא גובה? האם ההפרדות לנצח מעמך ומא־לֹוֹהִיךָ - רק למענה - משתלמת?!

דבריי אמרתי כריאלפוליטיקאי, אבל אוסיף כרב ואדם נאמן. אני יודע שלא יהיה לך קל לקבל החלטה כזו, אבל ברגע שתקבלי אותה, תחושי שאבן כבדה נגולה מעל ליבך. תרגישי בת חורין שכבלי הסיוט שהייתה אסורה בהם - הוסרו ממנה. במקום להיות אסורה בהם, תהיי לנצח אסירת תודה לשליח של הקב"ה שביקשת עצתו, ובזכותה הצלחת לעשות צעד אמיץ ולמצוא בתוכך כוח לחזור לחיים ולשוב אל עמך ואל א־לֹוֹהִיךָ ולמצוא את האושר האמיתי. אל תהססי ואל תבגדי בעמך.

הרב א' בוצ'קו

מכתב ה

מונטרה, 1 ביוני 1945

אתמול הפתיע אותי השליח במכתב ממך, ושמחתי לשמוע שחזרת בשלום לצרפת, ואתה מרגיש שאתה משתקם בהדרגה.

אתה מנצל את ההזדמנות כדי להודות לי על השירותים והעזרה שנתתי.

הייתי שמח מאוד אילו הושטתי עזרה רבה, אבל האמת מחייבת אותי להודות: למרבה הבושה, לא עשיתי בשבילך דבר או כמעט כלום. הדבר היחיד שמעניק לי סיפוק - הוא העובדה שלא ויתרתי על הרוח והרגשות היהודיים שזיהיתי בך, ובזכותם מצאתי את המילים - בעל פה ובכתב - שעזרו לך לשמור על אומץ ליבך, להאמין בקיומם ולא לוותר עליהם בעצמך.

זו תופעה מוזרה שקיבלת היום מכה כל כך חזקה דווקא בצרפת, ואתה שמח לחזור לחיים הדתיים הפעילים של עמך, אבל יש לכך סיבה פסיכולוגית. בעולם הפסיכולוגיה הבינו מזמן שככל שהלחץ שמפעיל החושך על השכל גובר, הצורך והכמיהה לאור גוברים אף הם. עוד לפני המלחמה נחשבה צרפת לקוטב המערבי של השקיעה. השמש והפאר של התרבות הצרפתית הגבוהה, הנתמכים על ידי החופש הגדול, טשטשו ובהדרגה החשיכו את אור השמש היהודית עד שהאפילו עליו לחלוטין, וצמצמו את החיים היהודיים הפועמים למינימום.

וגם אז, את הניצוץ היהודי האמיתי, הניצוץ שבלב, הם לא הצליחו לכבות. ניצוץ זעיר זה סירב להשלים עם העייפות היהודית ולהיכנע לייסורים שהביאה בכנפיה. הציפייה לזעקה למהפכה ולתשובה - הייתה מוחשית כל כך, והזעקה הזאת הייתה חייבת לבקוע ממנו. וכשבקעה - הוא הצליח להגיע לאוזניים שהיו כרויות וציפו לקולה.

רבי ישראל סלנטר, מייסד תנועת המוסר, גדול תלמידי החכמים בליטא, עזב את מרכז התורה היהודי בליטא לפני כ-60 שנה ונטע את אוהלו בפריז. חבריו תהו לפשר בואו לפריז ולפשר מעשיו, והשמיעו תהייתם באוזניו. בחיך על פניו השיב להם במשל: אסור להעז לעצור סוס דוהר, הסביר להם, אבל ברגע שחדל לדהור מעצמו, אפשר בהחלט לנסות לרסן אותו. להבנתו, יהדות רוסיה הייתה באותה תקופה - נתונה במרוץ תמידי של חיפוש: היא חיפשה דרכים חדשות, רעיונות חדשים ונכסי תרבות חדשים. בשלב זה, כל ניסיון לבלום אותה - גדון לכישלון מראש. יהדות צרפת, לעומת זאת, התקרבה מאוד אל סוף המרוץ - הם כבר מצאו דרכים חדשות (וזנחו את הישנות), אבל אז, למרבה ההפתעה, מצאו את עצמם מתמודדים עם תוהו ובוהו. הם הרגישו שחייהם הפכו חסרי תוכן ועניין. כלפי חוץ הם נראו שיכורי כוח וחירות, אבל בתוכם פנימה הייתה ריקנות איומה, והיא החלה להתמלא ב... אומללות. מאבקים פנימיים התחוללו בנפשם

והכבידו על ליבם. ר' ישראל סלנטר ראה את האור שמאחורי האפלה שמילאה את הנשמות המיוסרות. הוא הבין שהגיע רגע מכונן - כעת אם יראה להם את התהום העמוקה הפעורה לפניהם - הם יצליחו לראותה, ואז יוכל להדריכם, להורות להם את הכיוון הנכון ולהעלותם אל דרך המלך. האופטימיסט הגדול אומנם לא נחל הצלחה כללית, ועם זאת עמלו הניב הישגים גדולים.

יהדות צרפת, שאיבדה כל קשר עם יהדות מרכז אירופה ומזרחה, הטרגדיה של שקיעתה הרוחנית גורמת לה להתעשת. צרפת - המגדלור היהודי שהפיץ אורו אל כל יהדות הגולה, וממנו יצאה תורה לכל עבר - כבה אורה בעת החדשה, והורדה אלי קבר. למרבה הצער והכאב, הידיים שִׁכְרוּ את הקבר וגם טמונה בתוכו - יהודיות היו.

התמונה החדשה הייתה עגומה ביותר. מכל יהדות צרפת המפוארת, שמנתה יותר מחצי מיליון יהודים יקרים, נותרו שתי קהילות קטנות בלבד, שחבריהן הוסיפו לקיים חיים יהודיים למהדרין: קהילה אחת ברחוב קגנאק בשטרסבורג, והאחרת - ברחוב קאדט בפריז. בכל צרפת ארבעה מקומות בלבד נותרו שבהם אפשר היה לאכול אוכל כשר (פריז, שטרסבורג, מץ וניס). גם נישואי התערובת הפכו חזון נפרץ, וההתבוללות פְּשָׁתָה והגיעה לממדים מבהילים. עורק החיים היהודיים בצרפת - חדל לפעום. ובכל זאת בתוך החושך הסמיך הזה מצאתי נקודת אור - שטרסבורג. תלמידים וחברים רבים היו לי שם, ובכל פעם שהגעתי לעיר, וזה קרה לעיתים קרובות למדי, הרגשתי נינוח ומאושר. ובהרצאות הרבות שקיימתי שם, זכו מילותיי להד תוסס בקרב נוער נלהב ושאפתן, שהרב ברונשוויג, הרב הראשי וייל מקולמר והרב דויטש היו פועלים בשבילם במרץ רב. אלה היו עקבות של תחייה יהודית ותקווה מוצדקת להתעוררות יהודית מחודשת. כמה כאב לי לשמוע ששטרסבורג הרוסה כל כך ושום נפש יהודית לא נשארה בה. כמוך, גם לתושבי שטרסבורג לשעבר אחרים יש כמיהה לחזור למטרופולין של אלזס ולבנות שם חיים חדשים. האם תהיה שוב שטרסבורג יהודית כה יפה? מי יודע?

בכל מקרה, אני מברך אותך כחלוץ השיקום ומי ייתן וגם תצליח. לעתים קרובות במלחמה, זקיף יחיד יכול להציל את המצב, וזה יכול לקרות גם כאן. למשל, איזו עבודת הקרבה עצמית עשו הרב דויטש והרב שניאורסון למען

היהדות בזמן המלחמה בצרפת? תמיד רק אנשים בודדים נושאים בעול ובנטל הגדול, ואנו זקוקים לאנשים כאלה כדי לשלוט בגורל היהודי.

וכך אביע שוב את התפעלותי מנקודת המפנה בגישתך המנטלית. הסבל זעזע זמנית את מחשבתך והסבל עורר מחדש את רגשותיך הישנים. אליהו הנביא הגיע לצרפת ומצא שם ילד מת, הוא העיר אותו ועשה הכל כדי להחזיר אותו לחיים, וכך הצליח.

זוהי תופעה עצובה שהילד חייב קודם כל למות לפני שמגיעים להבנה שהוא אבוד ויש לבצע פעולת החיאה. מי ייתן ויהדות צרפת תכיר בסכנה הגדולה של נפילתה הקרבה, ומי ייתן ותשמע זעקה: "לא אמות!" אני לא אמות, אני אחיה ואביא תהילה וכבוד ליהדות.

אנכי

א

עם ישראל מקבל את עשרת הדיברות

"אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים... והייתם לי סגלה מכל העמים... ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ד-ו).

ביום ו' בסיוון, שבעה שבועות לאחר יציאת מצרים, התאספו ישראל במדבר סיני למעמד שבו יזכו להתגלות האלוהית. ברגע הקדוש והמיוחד שורה בעולם כולו דממה מוחלטת: שום יצור חי לא נשם נשימה, והוד מלכותו יתברך ירד על הר סיני להודיע לעם ישראל את תורתו. בהסכמה שלמה ובאחדות, התלכדו ישראל סביב משה מנהיגם. ההר היה אפוף עשן ועננים, ועמוד אש אדיר היתמר ממנו השמימה.

"קל'ת וברקים וענן כבד על ההר" מילאו את האוויר, והאווירה הפכה להיות מחניקה; ואז שבה והשתררה דממה, ואלוהים השמיע את ה"אנכי" דופק בכל הלבבות;

"אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב).

האנושות נפלה אפיים ארצה באימה, ובצר לה פנתה - אחרי שהתאוששה קמעה - אל בלעם נביאה בשאלה: "ה' למבול ישוב?" (תהלים כט, י) - האם הקב"ה מתכוון להביא שוב מבול ולהחריב את העולם? בלעם הרגיע אותם: "ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום" (שם, יא; בבלי, זבחים קטז ע"א) - אין מה להיבהל. אין שום תוכנית כזאת על הפרק. ה' נותן כעת את תורתו לישראל, וזה פשר הקולות. זה הכול.

העולם אכן פחד מתורת ישראל. ישראל יהיו גדולים וחזקים מדי, ישראל ישלטו בנו. עם ישראל יכבוש את העולם ויאכוף עלינו את כוחו, חששו העמים, ודאגה של ממש הייתה בליבם - שמא מתן תורה בהר סיני יביא לנפילת כולם. בלעם הרגיעם: טעות בידכם, אמר להם, אין לכם שום סיבה לחשוש מישראל. העם הזה אינו מבקש להיות בעמדת כוח ולנהוג באחרים באלימות. בני ישראל חפצי שלום הם; 'שלום' הוא הברכה שקיבלו מה'; 'שלום' הוא הרוח השולטת בתורה; 'שלום' - היה, הווה ותמיד יהיה הסיסמה היהודית הקדושה ביותר. השלום הוא העדי המעטר ומפאר את ישראל; הוא המורשת הקדושה ביותר שקיבלו מאבותיהם; והם שומרים אותו בליבם בנאמנות - תמיד, ואפילו בזמנים קשים כשהגורל מכה בהם.

מוזר: בלעם - הגדול באויבי ישראל בכל הזמנים, אותו נביא גוי שהשנאה שהייתה בליבו כלפי ישראל הייתה עמוקה כל כך עד שניאות להיענות לפניית מלך מואב ולשמש "שְׂכִיר חֶרֶב-לְשׁוֹן"¹⁰³ ולקללם, ואלמלא מנע ה' ממנו למלא משימתו, היה מקללם קללה נמרצת - הודה בגלוי שאין לישראל דבר מלבד "רגשות שלום". ולא זו בלבד שלא קיללם, אלא התפעל מהם וביטא את הערכתו-הערצתו כלפי התנהלותם המוסרית ועוצמתם הרוחנית, ומילותיו המפורסמות הוכנסו לסידור התפילה היהודי: "מֶה טֹבֹה אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֶתְךָ יִשְׂרָאֵל" (במדבר כד, ה); ומתוך אותה הערכה-הערצה לעם המיוחד, נשא תפילה וביקש שגורלו יהא כגורלם:

"תָּמִית נַפְשִׁי מוֹת יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶה אַחֲרִיתִי כְּמֵהוּ" (שם, כג, י).

נראה שבלעם לא הנחיל את דעתו לדורות שבאו אחריו. הוא ראה בעם ישראל "מקדש של שלום", אבל אומות העולם שקמו במרוצת הדורות - העמים הקדומים ובהם הרומאים והיוונים, הבבלים, הביזנטים והפרסים, וגם עמים מודרניים שאימצו אידאולוגיות שונות ומשונות כגון נציונל-סוציאליזם - סברו אחרת: הם השמיצו את ישראל, טענו כנגדם שהם "מחרחרי המלחמה" הגדולים ביותר שבאו לעולם, ודאגו להפיץ את דעתם ולהצמיד לעמנו את התווית השלילית בדבק עמיד במיוחד. בשלושת אלפי שנות ההיסטוריה שלנו היו לנו

103. על דרך "וְלִשְׁוֹנָם חֶרֶב חֲדָה" (תהלים נז, ה).

הזדמנויות רבות להוכיח לעולם עד כמה עז רצוננו בשלום, אך העולם עצם את עיניו כדי לא לראות את האמת; ומי שאינו רוצה לראות את האמת, רואה "רוחות רפאים של טרור"...

ב

הקב"ה, ריבוננו של עולם, א-לוהי ישראל ואביהם

קצת מוזר לנו שהקב"ה מופיע בהר סיני ומציג עצמו כמי שגאל אותנו ממצרים, מעשה שהוא ללא ספק הישג, אבל לעומת כוחו העצום של הקב"ה, הוא מתגמד ואיננו יכול לשמש מייצג ראוי. מדוע לא בחר להציג עצמו לפנינו כבורא העולם כולו?! האין התואר "בורא העולם" גדול ונכבד מן התואר "הגואל ממצרים"?! לא מעט תשובות אפשר להציע לשאלה הנכבדה:

א. ה' בחר שלא שלא לדבר על המעשים הגדולים חובקי העולם מתוך צניעות א-לוהית: "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מְגִיד הַרְקִיעַ" (תהלים יט, ב) – המעשים צריכים לדבר בעד עצמם, ולא ראוי להתפאר בהם. כך פועל א-לוהים, וכך ראוי לאדם לפעול. אדם שעשה מעשה טוב, אחרי שהשלימו, צריך להסירו ממחשבתו ולא להוסיף ולהרהר בו, ובוודאי לא לדבר עליו באוזני אחרים. אדם אציל לא יתהדר במעשהו הטוב ולא יקשט בו את עצמו. עליו לראות במעשה הטוב צעד ראשון, מדרגה אחת שאחרי שעמידתו עליה התייצבה – יוכל להוסיף ולהתקדם, להוסיף ולעלות. עליו לשאוף להגדיל את כוחו וביצועיו ולשכלל את עצמו שוב ושוב: "מצווה גוררת מצווה" – כל מעשה טוב צריך להיות תמריץ וכעין קרש קפיצה למעשה טוב נוסף, גדול ממנו.

ב. א-לוהים הצביע רק על אותם המעשים שהכול היו עדים להם ומשום כך אין דרך להכחישם או להתכחש לעובדה שאכן התרחשו. שחרור ישראל משעבוד מצרים – היה אירוע שהכה הדים בעולם, ונודע לכלל העמים, ולפיכך אין עליו עוררין.

ג. מי ששהה זמן ממושך בצינוק חשוך ולפתע חולץ ממנו ונחשף לאור – משמעות המושג 'חופש' גדולה בעיניו לאין ערוך מן המשמעות של המושג 'עולם'. מובן שהעולם כולו, העצום והמרהיב, גדול יותר, אבל לאדם קשה להבין את מלוא גודלו. המושג ערטילאי בעיניו. לעומת זאת המושג 'חופש' מוחשי ומובן לו, והוא מסוגל להבין את ערכו.

ד. א-לוהים, מתוקף היותו בורא העולם, הוא הא-ל של כל האנושות, של כל הגזעים והעמים. הופעתו בהר סיני נועדה לישראל בלבד ולא לכלל האנושות. הקב"ה בחר בכוונה תחילה להופיע לפני העם בתפקיד מגינם ומושיעים ומי שבחר בהם להיות ילדו האהוב היקר לליבו: "הֲבֵן יָקִיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשָׁעִים" (ירמיה לא, יט). במעמד הר סיני זכו ישראל ליחס מיוחד – יחס הראוי ל"עם סגולה" – עם שהא-ל חש כלפיו אהבה מיוחדת.

וכיוון שמעמד הר סיני היה מיועד לישראל בלבד, אין פלא שה' הציג עצמו בציינו את המעשה שעשה במיוחד למענם. מטרת גאולת ישראל ממצרים הייתה לגרום לישראל להכיר ולדעת שה' הוא א-לוהיהם; עליהם להתאחד עימו – כפי שהקב"ה מתאחד עימם באהבה, אחדות ואינטימיות; ומתוך כך יחוו קרבה מיוחדת אליו, והקרבה תסב להם אושר ונועם, בדומה לתחושות הטובות שאופפות ילד אהוב בחיק אביו. א-לוהים קורא לעצמו אדון העולם, אבל לישראל – הוא אב וא-לוהים.

ג

מה היא המשמעות של סיני?

מדוע בחר א-לוהים להתגלות בסיני? חז"ל דנו בשאלה וגם השיבו עליה: באו תבור וכרמל, חרמון ולבנון, מתפארים ומתחרים זה בזה מי ייבחר על ידי ה' כהר המתאים ביותר להתגלות. 'אף לא אחד מכם!' ענה הקדוש ברוך הוא, כי גאווה ותורה הם הפכים זה לזה. שלמה המלך אומר שבמקום שבו שולטות גאווה ויהירות, א-לוהים אינו יכול לשכון. לכן הוא בחר בסיני הנמוך והצנוע מאוד ונתן

את התורה על ידי משה העניו מכל אדם לְעַם העניו. "הו, כמה קטן היית, סיני, כשמשה עמד עליך", אמר פעם היינריך היינה. ההר הקטן והצנוע הזה הצטמצם עוד יותר בגלל ענוותנותו של משה...

סיני, בעברית, רומז לשנאה - עם ישראל אינו אהוב על עמי העולם. הבחירה בו והענקת התורה לו בלבד העמיקו את הפער בינו ובין העולם, ו"אי-האהבה" גאתה וגברה והפכה לשנאה צרופה כלפיו.

כמו החיות הליליות, הזורעות הרס בחסות החשכה ובשעות האור מסתתרות בפחד, כך אומות העולם, הטעונות ברגשות שנאה ואלימות, תיעבו את התורה המאירה את העולם ופחדו ממנה. הם ראו בתורה גורם שמשקפת להם ממנו סכנה. ועם ישראל ראה בה ברכה וזכות גדולה, שכן התורה מעניקה לו הגנה וכוח, כהבטחת ה' יתברך. ובאותו המעמד -

"כָּפַף הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם אֶת הָהָר כְּגִיט" -

הוא הקיף את ישראל להגן עליהם

"וְאָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה - מוֹטֵב. וְאִם לֹא - שֵׁם תִּהְיֶה

קְבוּרַתְכֶם" (שבת פח, א).

התורה היא היחידה שמבטיחה הגנה וחסינות, כל עוד שומרים את מצוותיה. ברגע שסוטים מן הדרך - ההגנה מוסרת, ונותרים חשופים ופגיעים, ואז כוחות העולם הרע והבלתי אנושי - שום דבר איננו מפריע להם להגשים את שאיפותיהם השטניות, להכות ולפגוע. למרבה הצער, דבר ה' זה נבחן אלפי פעמים בהיסטוריה היהודית.

כל עוד ישראל נשארו נאמנים לחוקי התורה ולרוח סיני, שום אויב לא יכול היה להתקרב אליהם; הם היו כסלע איתן וכחומה בצורה - בלתי מנוצחים. אך עד מהרה הם עזבו את משכנו יתברך, סרו מן הדרך שהתווה להם וביקשו להתנסות בדרך החיים הלא דתיים, להסתגל אליהם ולהיטמע בסביבתם, ואז אותם ה"חברים" שבקרבתם ביקשו להשתלב, דחו אותם בבעיטה עזה. "אנחנו לא צריכים אתכם!" הבהירו להם, "תחזרו לגטו. שם מקומכם!"

מה המשמעות של האותיות "א-נ-כ-י"? בתלמוד הבבלי (שבת קה ע"א) אמוראים מציעים לראות בהם נוֹטְרִיקוֹן - ראשי תיבות: "אֲנִי נִפְשִׁי כְּתִיבָתָּ יְהִי" ¹⁰⁴, כלומר: ישראל מתחייבים להקריב את חייהם למענה, אם יהיה צורך בכך. כשם שהחייל שומר בנאמנות על מאגר הנשק גם במחיר חייו, כך ישראל מחויבים להשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותם כדי להגן על מאגר הנשק הרוחני של סיני שהקב"ה הפקיד בידם.

מדוע נתן הקב"ה את התורה במדבר?

אפשר להציע שהנתינה במדבר נועדה למנוע מהאדם להגיע למחשבה מוטעית. אילו ניתנה התורה לָעָם היושב בארצו - ייתכן שהיה חושב שהתורה, כמו כל חוקי מדינה, תקפה רק בארצו, שם ניתנה לו. את התפתחות ההבנה הזאת היה חשוב לה' למנוע מכול וכול. התורה נמצאת בכל מקום, והיא שעל פיה צריכים חיי היהודים להתנהל בכל מקום שאליו יגיעו ובכל זמן.

התורה היא אוניברסלית; היא כוללת ומקיפה את כל החיים היהודיים, הן בארץ ישראל והן בגלות, ובנוסף כל בני אדם חייבים בערכיה הבסיסיים.

אומנם ה' הפקיד את התורה בידינו בלבד, ועם זאת מעולם לא היינו אנוכיים ולא טענו שרצוננו לשמור את לימודה לעצמנו בלבד, וגם לא היינו צרי אופקים עד שנאמין ששמירתה לעצמנו היא האידיאל.

אדרבה, רצינו שכל העולם יהיה שותף עימנו ואפילו הזמנו אותו לשאוב יחד מהמקורות העשירים. מעולם לא שמרנו את הדוקטרינה שלנו בסוד. חז"ל תרגמו אותה לשפות העולם (תרגום השבעים). התלמוד, הפירוש העיקרי לתנ"ך, תורגם לשפות אירופיות רבות והוצג בכל הספריות הממלכתיות הגדולות. העולם אימץ לא מעט מתורתנו, ודתות רבות בנו את עיקרי אמונתן (הדוגמות שלהן) על עיקרי אמונתנו שלנו. זו הסיבה שהתנ"ך נקרא "ספר הספרים". את רצון העמים להצטרף לקהל המשבחים את ה' ושמחים בתורתו ביטא נעים זמירות ישראל

104. "אני בעצמי כתבתי נתי".

במילותיו המיוחדות:

**"הָלְלוּ אֶת־ה' כָּל גּוֹיִם שִׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֲמִיּוֹת: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חֲסִדּוֹ וְאַמֶּת
ה' לְעוֹלָם הַלְלוּהָ" (תהלים קיז, א-ב).**

ד

ארבעת המושגים שבעשרת הדיברות

עשרת הדיברות מגדירים מעשים רצויים ושאינם רצויים בארבעה תחומים-
הקשרים:

א. בין אדם למקום

ב. הכלל-החברה

ג. התא המשפחתי

ד. בין אדם לחברו

בתחום שבין אדם למקום אנו נדרשים לפתח בתוכנו אמונה שלמה: קבלה
בהכנעה של מוגבלות כוח הבנתנו, שמונעת מאיתנו להבין את הא-לוהות, שהיא
מעבר להשגת השכל האנושי; אמונה בריבונות הא-ל ובאחדותו, בהיותו כול יכול
ובהיותו המושל היחיד בעולם - המתכנן את כל האירועים וההתרחשויות ודבר
לא נעלם ממנו או נעשה שלא ברצונו.

האמונה בגורל, בצירוף מקרים או בכוחות הטבע - אבסורדית. שום דבר לא
קורה מעצמו: ידו ורצונו יתברך נוכחים בכל מקום, מושלים בחיים כולם ומנחים
אותם. האמונה היא הבסיס לכל החוקים האחרים. האמונה היא הציוד הרוחני
של האדם וחוט השדרה של נפשו. היא שמלווה את האדם בכל אשר ילך, בדרכים
הסלולות והנוחות וגם במדבריות ובמקומות סכנה, והיא שנוסכת בו כוח
להתמודד עם כל הקשיים והצרות ולהתגבר עליהם. מאז ומעולם מצא האדם
באמונה נחמה ותקווה, התרעננות וישועה, וכאז כן עתה ועד עולם.

בהמשך מצוות האמונה באה מצוות השבת, כי השבת היא הגשר המחבר המוביל את האדם לאמונה. השבת היא "עורק הדופק היהודי" – בבית שבו נשמרת השבת, חיי הנשמה היהודית מפכים וחיותה נשמרת; ובבית שאיננה נשמרת או מפסיקה להישמר – פתיל הנשמה היהודית ניתק, וחיותה מתפוגגת באחת. הנשמה היהודית מתה. על האדם לדבוק בדרך שה' התווה לו מאז בריאת העולם: לעסוק בפעילות ויצירה שישה ימים, וביום השביעי – לנוח, להניח לכל הדאגות והטרדות הקשורות לחיים החומריים ולהתמקד בעניינים רוחניים. מנהגו של ה' בששת ימי הבריאה ובשבת שבאה בעקבותיהם – הוא דוגמה א־לוהית, ועלינו לחקות אותה ולפעול על פיה.

השבת אינה נוגעת ליחיד בלבד אלא גם ליחסיו עם סובביו ובייחוד עם הכפופים לו. האיסור לעשות מלאכה איננו מוטל על בעל הבית לבדו. גם המשרת והעוזרת זכאים ליהנות מיום המנוחה, לחוות הרפיה פיזית וחופש. בהקשר זה מעמדו של בעל הבית ומעמד עובדיו – אחד. הציוויים חלים על כולם. כולם בני אדם וכולם שווים לפני א־לוהים. ועם זאת יש הבדל – לא בזכויות יתר אלא במחויבות: בעל הבית מחויב לדאוג לעובדיו ולהקפיד שיזכו במנוחה המגיעה להם. אסור לו לנצלם ולדרוש מהם לעבוד יתר על המידה. רצון ה' שהעובד וגם העבד ינוחו בשבת, אבל מי שמחויב לדאוג שאכן ינוחו – הוא בעל הבית, המעסיק. עליו לפטור אותם ממחויבויותיהם ולהבהיר להם שהשבת נועדה למנוחה. האחריות לעבד באה לידי ביטוי לא רק בשבת. כאשר עבד יוצא לחופשי – על בעל הבית להעניק לו משלו, ולא לשלחו מביתו בידיים ריקות. בתום השנים שבהן שירת את המעסיק בנאמנות ובמסירות – התורה מצווה את המעסיק לדאוג שבצאת העבד לחיים עצמאיים יהיו בידו אמצעים שיאפשרו לו להתקיים בכבוד:

"וְכִי תִשְׁלַחְנָה חֶפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנָה רִיקָם: הָעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֵּאֲנֶךָ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בִּרְכָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ" (דברים טו, יב-יד).

ועכשיו – לחוקי המשפחה. במרכז עשרת הדיברות עומדת המצווה: "כִּפֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמָּךְ" (שמות כ, יא; דברים ה, טו). הקדוש ברוך הוא מייחס חשיבות מיוחדת להקפדה על כבוד ההורים לצד כבודו שלו, כדי לתת אופי מיוחד לחיי המשפחה היהודית הקדושה. ההורים דואגים לילדיהם, ועל הילדים מוטלת

החובה להשיב להם כגמולם הטוב ולדאוג להם - באהבה, בנאמנות, במסירות והקרבה. הילדים חייבים להישמע לחלוטין לציווי הוריהם, בדיוק כשם שעליהם לציית למצוותיו יתברך. הורים הם הכול לילדים. היש בחיים דבר יקר יותר ונשגב יותר מהורים? דבר שגורם אושר גדול יותר משהם גורמים?! ברוב המוחלט של המקרים, הורים מוכנים להקריב הכול - את רכושם וגם את חייהם - למען ילדיהם. הנכונות הזאת טבועה בהם, אבל אין פירושה שמעשיהם ומסירותם מובנים מאליהם ואינם ראויים להערכה. לא ולא. מן הראוי שילדיהם יעריכו את הוריהם ואת נתינתם, יכבדו אותם וישמעו להם.

אינטימיות ואחדות בחיי המשפחה, תחושת משפחה גבוהה ושיתוף פעולה הרמוני הם מעמודי התווך שעליהם נשענים החיים היהודיים, והם מועברים במסורת מדור לדור. באושר המשפחתי טמונה ברכה גדולה, ומשום כך מי שלא זכה לחיי משפחה - חווה ייסורים.

נעים זמירות ישראל חש הערצה עמוקה לחיי המשפחה היהודיים היפים, ונתן לרגשותיו ביטוי במזמוריו:

"שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר־כָּל יִרְאֵה ה' הֵחֵלֵךְ בְּדַרְכָּיו...
אֲשֶׁתֶּךָ כְּגֶפֶן פְּרִיָּה בְּיַרְכְּתִי בֵּיתֶךָ בְּנִיָּה כְּשֶׁתִּלִּי זִיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ:
הִנֵּה כִּי כֹן יִבְרַךְ גִּבּוֹר יִרְאֵה ה'" (תהלים קכח, א, ג-ד);
"כָּטַל חֶרְמוֹן שִׁיָּרֵד עַל הָרְרֵי צִיּוֹן" (תהלים קלג, ג);
כך "הִנֵּה מֵה טוֹב וּמֵה נְעִים שְׁבֵת אֲחִים גַּם יַחַד" (שם, א).

ה

"הנפש הלוחמת" והדיבר האחד עשר...

הדיבר החמישי שבעשרת הדיברות הוא הציווי המחייב כל יהודי לנהוג כבוד בהוריו. חז"ל מרחיבים את הציווי ומצרפים אל ההורים את הרב: חובת התלמיד להקשיב לעצת רבו ולהוראתו החכמה. וכשם שהוא חייב לכבד את הוריו - גם

את רבו עליו לכבד. כבוד הרב יהיה ככבוד ההורים, לכל הפחות, ובמקרים מסוימים אפילו יעלה עליו. חז"ל מנמקים את פשר העדיפות:

"שְׁאֵבֵינוּ הַבִּיאוּ לָעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ, שֶׁלֹּמְדוֹ חֻכָּמָה, מִבִּיאוֹ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא" (בבלי, בבא מציעא לג ע"א).

במקרה של מחלה פיזית, החולה יודע שהרופא הוא היחיד שבכוחו להציע לו עזרה וישועה. כדי שיוכל לעזור לו להירפא – על הרופא לקבל מידע שלם ככל האפשר על המחלה, והחולה מספר לו ברצון כל הידוע לו וגם משיב על שאלותיו, ואיננו מסתיר ממנו מאומה. הרב דומה לרופא – הוא מי שמטפל בבריאות נשמתו של התלמיד והוא מושיעו האמיתי. לפיכך על התלמיד לקבל עליו לדבוק בשיטות ההצלה של רבו ככתבן וכלשונן ללא סייג, אפילו נראה לו שיש בדבקות זו נטל מסוים. אימוץ חלקי של ההדרכה של הרב – אינו מועיל. הגבלת מידת הדבקות בדרך הרב אינה אלא הצבת גבול ומחסום בדרך אל המטרה ואל היעד.

אהבת ההורים לילדיהם שופעת ואינה יודעת גבולות. אין ספק שאהבתם מבורכת, ובכל זאת – אליה וקוץ בה: האהבה מקלקלת את השורה – היא מונעת מהם להבחין בפגמים של הילדים ובמקרים מסוימים הם מזהים את הליקוי או הקושי, אבל אינם מצליחים לראות בהם פגמים, אף על פי שהם אכן כאלה. אצל הרב החשש הזה איננו קיים. הרב אובייקטיבי, ראייתו צלולה ומפוכחת, ושיקול דעתו מוקפד. בשל תכונות אלו הוא מסוגל להגן על תלמידו מפני עשיית "טעות פטאלית" (למעשה כמעט כמו כל אדם אחר). בחיים קורה לא פעם שאדם מסתבך ונקלע למצב עדין; הוא אחוז בסערת הזמן ואינו יכול למלט את עצמו מהצוקים הכבדים המאיימים עליו מבחינה רוחנית; במקרים כאלה, הרב הוא היחיד שמסוגל להושיט לו את ידו, והיא תהיה "קרש ההצלה" שבעזרתו יינצל ויימשך אל החוף.

יכול גם לקרות לרב שהוא עצמו נתקל בקוצר ראייה מסוים; אבל אסור שזה יפריע לו במילוי חובתו, אלא חייב לגרום לו לנסות להפיג טעויות בשיטות חדשות, ואז האמת תפרוץ. המאמץ בהחלט אינו קל; זה דורש הרבה סבלנות ומאמץ, אבל אם זה אצילי וכן, אז זה גם יוכתר בהצלחה.

במסכת שבת פט התלמוד מספר שכאשר עלה משה השמימה לקבל את התורה, עורר בואו תמיהה בקרב המלאכים. כשהבינו לשם מה בא - התמיהה התחלפה בתרעומת:

"וַאֲמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, בְּשָׁעָה שֶׁעָלָה מֹשֶׁה לְמָרוֹם, אָמְרוּ מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת לַפָּנִי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רַבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מֶה לִּילֹד אִשָּׁה בִּינֵינוּ? אָמַר לָהֶם: לְקַבֵּל הַתּוֹרָה בָּא. אָמְרוּ לַפָּנִי: חֲמִידָה גְּנוּזָה, שְׁגָנוּזָה לָךְ תִּשַׁע מֵאוֹת שְׁבָעִים וָאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, אֵתָּה מִבְּקֵשׁ לִיתְנָה לְבָשָׂר וָדָם? 'מֶה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וְכֵן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ' [!?!] (תהלים ח, ה); 'ה' אֲדוֹנֵינוּ מֶה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתֶּנָּה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם' (שם, י)."

משה שמע את דברי הטרוניה ובא במבוכה. הקב"ה לא השיב למלאכים אלא עודד את משה להשיבם דבר:

"אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: הַחֲזֹר לָהֶם תְּשׁוּבָה! 'הָאֵם לֹא יִרְדָּתָם פֶּעַם מִן הַשָּׁמַיִם אֶל בְּנֵי הָאָדָם וְאַבְרָהָם קָבַל אֶת פְּנֵיהֶם וְאִירַח אֶתְכֶם?!' (שמות רבה כח א)

תשובה זו לקונית ועם זאת טמונה בה משמעות עמוקה מאוד. החיים הם חזיון תעתועים; יש עליות וירידות, מתקדמים וגם נסוגים. מלאכים יכולים ליפול מן השמיים אל הארץ, לאבד את תודעתם ולשוטט כמו נוודים; ולעומת זאת אנשים שמחשיבים עצמם קטנים, צנועים, חסרי חשיבות, בורים ונחותים, יכולים בקפיצה אמיצה ונועזת אחת "לעלות לשמיים" ולמצוא מהר מאוד את הדרך אל ה', שממנו חשו רחוקים מאוד עד לאותו רגע. ה' תמיד נמצא בתוכנו, סביבנו ואיתנו, אלא שאנחנו מתנכרים אליו. בימינו היהדות ענייה מאוד מבחינה רוחנית, ומשום כך הזכייה בכל נשמה חשיבותה עליונה!

על האדם לשים לב שאת חייו ינחו עקרונות של אמת. הוא ילך לאורם ויקפיד על העיקרון, להתעלות תדיר ולהתחדש במידת הצורך. אם גורמים מסוימים מגבילים את צמיחת נשמתו ובהשפעתם היא חשה דחושה וחנוקה בגבולותיה, עליו להתאמץ ולהסיר מחסומים ולנפץ מסגרות אלו ולאפשר לנשמתו לפרוש כנפיים ולעוף אל האופק.

כל אדם צריך לאמץ לעצמו את סיסמתו של יוסף: "את אחי אנכי מבקש" (בראשית לז, טז), אבל לא רק לבטא אותה אלא להגשים אותה, כלומר, לצאת לדרך לחפש את אחיו באמת עד שימצאם. אל לו לחשוש שמא לא ימצא: כשאחים מחפשים זה את זה - הם תמיד מוצאים זה את זה. הנפש הנאבקת, הנושאת את "המאבק הפנימי" עם עצמה, חייבת להציב את המצפן הרוחני לנגד עיניה תדיר, ובעזרתו היא תוכל לדעת איזו היא הדרך שעליה לצעוד בה. מצפן זה אינו אלא תלמוד התורה המלווה את האדם בדיסקרטיות ובאהבה בדרכו בחיים, והוא גם מי שמוביל אותו לאושר נצחי ולברכה אמיתית. זהו "הדיבר האחד עשר", מצוות המצפון, מצוות התבונה הטהורה, מצוות הלב - להישאר נאמן לה' ולתורתו, כי בנאמנות לתורה היהדות עומדת ובעזיבת התורה היהדות נופלת, כך הפירמדה הגדולה של העולם תלויה בנאמנות לתורה.

התורה גורמת לאדם להיות שמח ועליז ומאוזן בפנימיותו. היא גורמת לו להרגיש בטוח, לחיות חיים מתוך שאיפה לאידיאל ולמטרה קדושה. בלעדי התורה האדם הופך כלי ריק, ריק מבפנים, חסר ביטחון ותמיד אחוז בתחושת פחד. גם אם הוא בריא מבחינה חומרית, אם יאכל לשובע, ישתה עד כדי שכרות, חיינו לא ייראו כדאיים, הוא לא יוכל לסבול יותר ויתעייף מהחיים, ואז הוא ייפול לזרועות הייאוש.

ו

האדם וסביבתו: "לא תרצח!"

החלק הרביעי של עשרת הדיברות מסדיר את החיים בין האדם לסביבתו. אֱלֹהִים אָמַר: "לֹא תִרְצָח!"

בקריאה ראשונה הציווי הזה מעורר בנו תהייה: האם לא היו לו יתברך אידיאלים אחרים להציע לנו שהם נעלים ונשגבים מן הציווי הפשוט הזה!?! לכאורה אין הוא אלא ציווי פרימיטיבי ואפילו מובן מאליו, האין זאת? האם ה' ראה באדם יצור פגום כל כך, אכזרי, מתועב וחייתי, שלא מסוגל להבין מעצמו עד

כמה מחריד ומזוויע הוא מעשה הרצח, ומשום כך ראה לנכון להזהירו מפניו?!
לכאורה, יש בזה משהו מעליב... עם זאת, ציווי זה היה הדיבור הגדול ביותר של
ה' לאנושות. אם נתבונן בעולם של היום, אותו עולם שהאמין שהגיע ל"שיא"
התרבות, עלינו להודות שמחשבה-אמונה זו לא הייתה אלא אשליה, והעולם הזה
היה תרבותי רק לכאורה, ולמעשה היה מונע כל העת מאינסטינקטים חייתיים
המושרשים באדם. אשליה אינה יכולה להתקיים לנצח, ולכן כל התרבות
והציוויליזציה המהוללת קרסו כמו מגדל של קלפים. הכול חרב ונעלם, והעולם
ה"מתקדם" - נסוג אל העולם הפרימיטיבי שעד לפני זמן קצר לעג לו והילל את
עצמו מתוך השוואה אליו. העולם הישן קם לתחייה ועימו הרומאים הקדמונים,
שהעלו את כלי הנשק שלהם לדרגת "אלים" והפכו את דם האדם לקורבן. היום,
כמו אז, האנושות מאמינה שיש כלי אחד ויחיד שיאפשר לה להשיג מקום תחת
השמש - נשק הרצח. החרב היא השופט היחיד. העולם הוא כמו מדבר רחב
ידיים. במדבר, יודעים כל נווד וכל הלך, מצויים שודדים וגם חיות בר. במדבר "אם
אין אני לי מי לי?" אם לא אגן על עצמי - איש לא יגן עליי. וכדי להתגונן ולשמור
על החיים - נושאים נשק, ובשעת הצורך - יורים.

מה המשמעות של חיי אדם בימינו, שבהם ערים שלמות ואנשיהן עשויים
לעמוד לתפארת ברגע אחד, ובחלוף אותו הרגע - להפוך לעיי חורבות ולגופות
הקבורות בין ההריסות?

במציאות הזאת מתחוויר לכול עד כמה ציווי הא-ל "לא תרצח!" איננו מובן
מאליו, ועד כמה הוא נחוץ לעולם: המעשה הגרוע ביותר, המזיק ביותר והבלתי
אנושי ביותר שאדם יכול לבצע הוא רצח. ולמרבה הזוועה מתברר שהאדם מסוגל
למעשה הזה.

אז אתה קין, רוצח אח, מנודה לנצח על ידי הא-ל, מפלצת, אקדוחן. אתה,
ישראל, תיזהר מאימוץ הדרך הרצחנית; נשקך אינו החרב שבה התברך עשו,
הנשק שלך הוא הרוח. עוצמתך היא כוחו של אידיאליזם גבוה, לימוד האמת
הנצחית והכמיהה העצומה לשלום.

הדברים הקדושים האלה, שא-לוהים בעצמו דיבר אלינו, חקוקים עמוק בליבנו
ומעוגנים בעומק הנשמה היהודית - הם מקדש לנו.

רוח סיני זו הפכה עבורנו לטבע. אויבינו נהגו תמיד להשמיץ אותנו ולייחס לנו את התכונות הגרועות ביותר, וכנראה ימשיכו במנהגם הנלוז, אבל אפילו האויב הגרוע ביותר לא טען שאנחנו "רוצחים". איפה האנשים שרצחנו? ידינו מעולם לא הוכתמו בדם. אנחנו בוחרים להיות הנרצחים ולא הרוצחים, המיוסרים ולא המענים, הסובלים ולא הגורמים לסבל.

רוח של אהבה מפעמת בנו ועוברת כחוט השני בהיסטוריה הארוכה שלנו. זוהי רוח הר סיני, רוח עשרת הדיברות, שטמונים בהם ערכים נצחיים. אומנם משה שיבר את הלוחות, אך גם אז האותיות שבהן נכתב אותו "מִכְתָּב אֱלֹהִים... חָרוּת עַל הַלָּחֹת" לא נעלמו. הן בלתי שבירות ובנות אלמוות. הן פרחו באוויר וחגו במרחב האווירי עד שמשה פסל לוחות חדשים. אפילו משה על ידי שבירת הלוחות לא הרחיק את ה"אֱנֹכִי" או שינה אותו ולו במעט ממנו. היום, כמו אז, רוח סיני חיה בתוכנו ועבורנו. היום, כמו אז, ה"אֱנֹכִי" הא־לוהי נשמע באוזנינו.

גל של שנאה אופף אותנו, אבל הוא לא הגל היחיד. גל אחר, גל של שלום, עולה מסיני, ועד מהרה ישוב להדהד ה"אֱנֹכִי" הא־לוהי, והשנאה תיאלם דום.

על פי המדרש¹⁰⁵ כינוי הגוף "אֱנֹכִי" מבוסס על ה"אנוך" ששימש בלשון המצרית.

מכיוון שישראל שכחו את שפתם במשך תקופת גלותם הארוכה במצרים, היה על ה' להופיע לפניהם ולדבר אליהם בשפה שיוכלו להבין.

דיבור אחד שא־לוהים דיבר עם ישראל הספיק, וברגע שישראל יבינו את הא־לוהים וימצאו אותו, מובטח שמאוחר יותר הם יבינו אותו לחלוטין. רק צריך להיות הרצון לרצות להבין, ואז אין שפה קשה מדי ובלתי מובנת מדי, אפילו לא שפת השתיקה.

אחרי כל כך הרבה סבל וקורבנות דם שישראל נאלצו להקריב למען ה"אֱנֹכִי"

105. מדרש תנחומא (בובר) יתרו אות טז: "כל אותן השנים שהיו ישראל במצרים, למדו סיחתן של מצרים. כשגאלן הקב"ה בא ליתן להם את התורה, לא היו יודעים לשמוע. אמר הקב"ה: הריני מסיח עמהם בלשון מצרי, אנוך, אדם שהוא מבקש לומר לחברו במצרים אני, הוא אומר אנוך, כך פתח הקב"ה בלשונם ואמר אנכי" (וראה גם ילקוט שמעוני שמות כ רמז רפו, פסיקתא רבתי כא, פסיקתא דרב כהנא פסקא יא אות כד).

במשך שלושת אלפים שנות קיום האומה, הגיע הזמן שבאוזני ישראל יהדהד קול ה"אֶנְכִי הַשֵּׁנִי" אותו "אֶנְכִי" מנחם שמשמיע את קץ הגלות ואת בוא הגאולה:

"אֶנְכִי אֶנְכִי הוּא מְנַחֵםְכֶם" (ישעיה נא, יב).

מעולם שִׁמְךָ לֹא שָׁכַחְנוּ. ונשארנו נאמנים לשבועת סיני. נָא אֵל תִּשְׁכַּחֲנוּ, אנו ילדיך. כמו במעמד הר סיני, יהי רצון שיישמע שוב קול שופר כפי שנשמע במעמד הר סיני. יהי רצון שיתקע בְּשׁוֹפֵר גָּדוֹל - שופרו של המשיח, ואז עולם השנאה יהפוך לעולם של אהבה וכבוד הדדי.

"וְגַר זָאב עִם כְּבֶשֶׂת וְנֹמֵר עִם גִּדִּי יִרְבֶּץ וְעֵגֶל וְכַפִּיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנֹעַר קָטָן נִהְגָּ בָם" (ישעיה יא, ו).

הדרך ליהדות

א

לאחר אבל, דכדוך, הספד וקינה, מסר הנחמה של ישעיה הנביא פועל כרטייה קרה המונחת על גוף לוחט ומביאה מזור: "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי!" (מ, א) - נחמו את עצמכם, נחמו את עצמכם, עמי המסכן, הוא אומר להם.

אנחת רווחה מתפשטת בכולנו כאשר אנו קוראים את בשורת הנחמה של הנביא, המוכרזת באהבה אבהית, ואנו אומרים לעצמנו: עוד לא אבדה תקוות ישראל, עם ישראל מוסיף לחיות, אומנם שמשו שוקעת במערב אירופה ובמזרחה, אך בקרוב היא תשוב ותזרח... במזרח ציון.

הקדוש ברוך הוא בעצמו מביע את צערו על שנאלץ להמיט על ישראל צרות רבות כל כך, והוא מנסה להרגיע אותו ולבשר לו שנכוננו לו שמחה ועונג.

מובן שכל דברי הנחמה וההבטחות נחתמים בקריאה לתשובה, לשיבה לא-לוהים וליהדות האמיתית.

כפי שרועה צאן תר אחר צאנו שהתפזרו ואבדו, ומלקטן אליו, הנביא משתדל ללקט את צאן מרעיתו. הוא משמיע מילותיו ומקווה שיחדרו לליבם של הכופרים ויעוררו את מצפונם. הוא קורא להם: "שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבְבִים!" (ירמיה ג, כב) - שובו ליהדות העתיקה שהפניתם לה עורף. שובו לאמונה שזנחתם.

כמו אם המשתוקקת לשיבת ילדיה האבודים אליה, ציון משתוקקת ברחמים לישראל. שובו בנים, תפשו ומצאו את הדרך ליהדות, את הדרך לציון ואת הדרך אל ה'.

ב

שמאי והלל

הגמרא (מסכת שבת לא ע"א) מספרת:

"מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבגין שפידו.

בא לפני הלל - גייר אותו. אמר לו: 'מה שעליך שנוא, לחברה אל תעשה' (=וזהבתי לרעה כמוך), זו היא כל התורה כולה..."

מה היה ההבדל המהותי בין שני החכמים הגדולים האלה?

שמאי האמין שצריך להתחיל מלמטה ומשם לעלות בהדרגה כלפי מעלה, ולכן הוא הצביע על בניין שאבן היסוד שלו יכולה להתחיל רק לאחר שהפיגומים הישנים וההריסות פונו לחלוטין. שום דבר חדש לא יכול להיבנות על חורבות ישנות; ראשית יש לסלק החורבות, לומר "שלוש ולא להתראות" לכל ההרגלים הישנים ולדרך החיים הישנה. על השלב הזה, קשה ככל שיהיה, אי אפשר "לדלג". הוא חייב להיעשות. בראש ובראשונה יש לקיים "סור מרע", פרידה מוחלטת מכל מה שאסור וויתור על דרך החיים הישנה. רק אחרי ששלב זה יושלם אפשר יהיה לפתוח בשלב התכנון של "עשה טוב" - אימוץ התנהגות חיובית.

גישתו של הלל, הייתה אחרת: אם רוצים שאותו נוכרי אכן יתגייר, אסור להפעיל בשלב הראשון את ה"כלים הכבדים" ביותר, להציג לפניו תמונה שכולה שחורה ולהציב לו דרישות גבוהות מדי. הוא עלול להיבהל, להבין שהיהדות היא הרע, שהוא לעולם לא יצליח לטפס אל פסגתו, ואם הגשמת החלום נדונה לכישלון מראש - אין שום טעם להתחיל. הוא יפרוש וילך כלעומת שבא. לדעת הלל אסור לדחות את המתגייר. צריך לקרבו, ולצורך כך "לרכך" את התהליך, לבנות למענו "תוכנית מינימום" בשלב הראשון, ואחרי שיהיה "בעניינים" ויביע רצון להתקדם הלאה - להרחיב את התוכנית ולעזור לו להגיע אל היעד.

הלל סבר שהפתח שיש לפתוח לפני המתגייר צריך לנסוך בו הרגשה טובה. משימה חיובית - "הינה דבר שעליך לעשות" - היא הדרך לעורר תחושה חיובית. כניסה דרך פתח שלילי, הטלת איסורים - "את זה אסור בשום אופן לעשות, וגם את זה, וגם את זה, היזהר!" - תעורר בו רתיעה. הוא יחוש שנכנסים לרשותו הפרטית ברגל גסה ומתעלמים מרגשותיו. הוא ירגיש דחוי. כדי לקרבו - יש לנקוט שיטה מזמינה ונעימה: להראות למתעניין את היופי, הפאר והחינניות של היהדות, ולעורר בו התלהבות ויחס חם כלפיה. כשהוא כבר צועד בדרך, אז "ואידך פרושה זיל גמור" - הכול נמשך מאליו, אל דאגה. הלל לא דרש דבר מלבד "אהבה".

האהבה היא כוח סודי שמוביל את האדם על פני גבעה ובקעה ומסיר בקלות את כל המכשולים הכבדים ביותר. לכן הלל דורש ממנו רק נקודה אחת: "ואהבת לרעך" - ואהבת לעמנו, אהוב את הטוב, את היפה ואת המושך שאתה רואה בו; אהוב את רוחו, את האידיאלים שלו, את האמת שלו ואת כנותו; אהוב את האנשים שגם הם אוהבים אותך. אם תבין את אלה שמבינים אותך, המטרה כבר הושגה. מצאת ביהדות עם נשגב ומוסרי שמקבל אותך בזרועות פתוחות ומדריך אותך לגן העדן של החיים המוסריים הנעלים; היהדות גם תמצא בך דברים גדולים, כי מי שמחפש בכנות את היהדות ומתגעגע אליה, מושרשת בו נשמה אצילית, אוהבת וגדולה, והיהדות זקוקה לנשמות אצילות כאלה.

היהדות אינה יוצאת למסע ציד - לתפוס נשמות בכוח ולאלצן להצטרף אליה, אך מי שמחפש אותה זוכה בקבלת פנים נלהבת ואוהבת. בדרך כלל רק מי שאיבד משהו מחפש, וכשמישהו מחפש אותנו, הוא מוכיח שלא נוח לו במצבו ואיננו מוצא בו סיפוק, כי הוא כבר קרוב אלינו ברוחו. לכן יש להושיט לו יד אוהבת, כדי שיראה וירגיש את הרוח הגדולה שזכה בה ויעריך את האושר...

המבקש להצטרף לעמנו, עובר תחילה את הסף ונכנס למבואה של היהדות, ומשם עליו להתקדם בעקיבות לאורך כל הדרך, ללא כפייה וללא הפעלת לחץ. יש לעזור לו לפתח בתוכו הבנה עמוקה ביותר של משמעות כל שלב ושלב. חשוב שיפנים שכל שלב חייב להיעשות בשלמות, ורק אחרי שיושלם - יגיע הזמן להתקדם לשלב שאחריו. עשייה חלקית, לא מושלמת ולא בוגרת, תותיר אותו

מעורער בפנימיותו וחסר ביטחון, והחששות יגרמו לו לנוע בתנועת "הלוך ושוב", שתפריע להתקדמותו.

היהדות נשענת על שני עמודי תווך: האחד הוא הנאמנות השבטית, והאחר - הדת. יהודי חייב לכבד ולאהוב את שבטו, להכיר את ההיסטוריה שלו, להעריך את תרבותו ולטפח אותה, לדבר בשפת עמו - העברית ולסגל לעצמו את האופי היהודי. להיות יהודי פירושו להביט לאחור לעבר מפואר ולהביט קדימה לעתיד מבטיח. להיות יהודי פירושו להיות גאה להשתייך לעם התנ"כי. אחרי הכול, להיות יהודי פירושו לשאוף להחזיר עטרה ליושנה ולבנות בארץ שה' נתן לאבותינו - את המולדת היהודית. רק במולדתו יכול שבט לשגשג באמת, להתרומם ולהשיג דברים גדולים. רק על אדמתה יכולה הנשמה היהודית להתפתח כראוי.

הצלחתה של היהדות לשמור במשך אלפיים שנה על עצמה כשהיא פזורה בגלויות ודוברת את שפות העמים שבקרבם ישבה - היא פלא מופלא ביותר. היהודים - בכל מקום שאליו הגיעו וחיו בו - הדהימו את העולם בעוצמתם. היהדות שירתה היטב את העולם כולו והעולם התברך בתרומתה, אבל אילו הכוח היצירתי והגאוני של האומה היה מופנה כל כולו לשירות ארצה ותרבותה שלה - הייתה היהדות מתברכת כפל כפליים והכול היה נפלא שבעתיים.

ג

שמע ישראל!

הממד הדתי חשוב לאין שיעור מהממד הלאומי. האמונה והדבקות במסורת הן הכוח הסודי שהחזיק אותנו מבפנים במשך התקופה הארוכה כל כך שבה חיינו בגלות והיינו פזורים בכל רחבי תבל.

אומנם בשל אותו פיזור לשונות שונות נשתגרו בפינו, ועם זאת ביטוי אחד קדום נשתמר בפי כולנו, והוא שמקשר בינינו והופך אותנו לגוף אחד יחיד ומאוחד - הקריאה "שמע ישראל".

כשיעקב חלה במצרים באו בניו ונכדיו ונעמדו מסביב למיטת חוליו. יעקב ביקש לברכם, ולפתע נבהל. הוא הרגיש על סף עילפון: זיעה קרה כיסתה את פניו ותחושה לא ברורה אחזה בו. מה קרה? הילדים הגיעו מבית הספר לבושים תלבושת אחידה, כעין מדים של בית הספר המצרי, והמילים שבקעו מפיהם לא היו מילים בלשון הקודש אלא מילותיה של השפה המקומית. באותו רגע נדמה לו ליעקב שילדיו התנתקו ממנו זה כבר. הוא ידע שהוא גוסס ותקפו פחד שמא במותו - גם רוחו תמות ולא יישאר ממנה מאומה בעולם. לפתע נשמעה מפי ילדיו זעקת "שמע ישראל" אדירה, ובאחת הבהלה נעלמה, ורוגע אפף את נשמתו. הוא חיבק את הילדים ובירכם בברכתו האבהית (בבלי, פסחים נו ע"א).

קריאת "שמע ישראל" היא הצופן ששוכן בפנימיות ליבם של כל יהודי העולם. היא השלהבת שלעולם לא תכבה, והיא משלהבת ותוסיף לשלהב את לב כולם.

מהי משמעות הקריאה "שמע ישראל"? קריאה זו מבטאת אמונה באחדות ה', אמונה שה' הוא אֵל־לוהינו תמיד ולא נוטש אותנו, וגם כשכולנו מרגישים נטושים ונזרקים לגוב האריות כמו דניאל - הוא איתנו. הקדוש ברוך הוא איתנו בכל זמן ובכל מקום. כשאנחנו סובלים הוא סובל איתנו, כשאנחנו מתאבלים הוא מתאבל איתנו, וכשאנחנו יוצאים לגלות הוא מתלווה אלינו והולך איתנו לכל אשר נלך. אף פעם הוא לא עוזב אותנו, הוא לא מסוגל להשאירנו ולהמשיך הלאה בדיוק כמו אב נאמן שלא יכול להיפרד מבנו יחידו.

האמונה היא "משחת הפלא" המרגיעה ומרפאת את הפצע הכואב ביותר. האמונה הופכת אנשים לחזקים ותכליתיים ומצילה אותם מסערה פנימית ומדיכאון. מבחינת המאמין אין ספקות, אין שאלות פתוחות, אין בעיות בלתי פתירות ואין חוסר שביעות רצון פנימי; הכול נראה לו ברור, מובן מאליו ומשכנע. אצל המאמין אין מאבק פנימי בין היגיון לרצון, בין אפשרי לבלתי אפשרי; זה לא תלוי בשום זמן, נסיבות או סביבה. הוא יכול גם לעשות מה שמוטל עליו ביער או במדבר.

מובן שיש קשיים, וכשלים, אבל עבור המאמין כל אלה נעלמים כמו ענן עשן. הרצון האיתן והנחישות יהפכו הרים לעמקים, יגשרו על התהומות הרחבות והעמוקות ביותר.

חז"ל אומרים: "איזהו גבור? הכובש את יצרו". גיבור אמיתי הוא לא מי שכובש את הזולת, אלא מי שייכול לכבוש את ה'אני' שלו, מי משתמש בכוח ובמודעות השכלית שבתוכו ומצליח בעזרתם להציב את ההיגיון מעל לרצון, את השכל מעל לדחף. אדם כזה נהנה מאיזון פנימי ומשלמות. לאדם חייב להיות האומץ להכיר בחולשתו הפנימית ובמעורפל אשר בו; כשהוא מזהה אותם, הוא גם מוצא את האמצעים להפוך אותם לכוח. כן, בידיעת עצמו טמון הכוח. זו הדחיפה הראשונה לקידום. הצעדים האחרים יבואו בעקבותיה.

על האדם להיות מודע לטבעו של הרצון ולכוח הטמון בו לגרום לאדם עינוי וסבל של ממש: הרצון ניחן בכוח ההתמדה. הוא מטריד את האדם ללא הרף, וככל שהאדם נכנע לו יותר, הרצון מפעיל כוח רב יותר ומכפיל את דרישותיו, עד שלבסוף הוא מפיל את האדם לתהום. משום כך התבונה מדריכה את האדם לעצור את התהליך מייד בהתחלה. ברגע שיזהה את המזימה שרוקם הרצון - לשנס מותניים ולבלום אותו ולא לאפשר לו להגשים את משאלתו. אם ימתין - ייתכן שהתהליך יתקדם, ובסוף - לא ימצא בתוכו כוח לבלום אותו. מוטב שלא להסתכן ולא להתקדם לסוף הזה ובוודאי לא להגיע אליו. מי ששולט ברצונו ומחזיק את המושכות בחוזקה בידו, מבין את המשמעות האמיתית של החיים; הוא שולט בעצמו ואינו נשלט על ידי אינסטינקטים אפלים.

מובן שאין אדם שלעולם איננו טועה. גם הספורטאי הטוב ביותר יכול לעשות צעד לא נכון, ליפול ולנקוע קרסול. אבל אומנות החיים הגדולה טמונה בנכונות האדם להכיר בטעויותיו ולהודות בהן, ובעקבות זאת לקבל החלטה לגבי העתיד - לגבש בתוכו רצון איתן לשוב להתהלך בקומה זקופה וללא קביים. לכל הפילוסופיות, התאוריות והרעיונות יש תכלית, והשגתה מותנית בעשיית המעשים הנכונים בקצב הנכון. הפרחת סיסמאות באוויר בלא עשיית המעשים המתחייבים מהן; הטפת מוסר שאינה מלווה באימוץ הדרך המוסרית בחיים עצמם - אינן אלא ספקולציה שקרית, מסוכנת מאוד, שהעולם לא הולך שולל אחריה. ייתכן שהסיסמאות וההטפות תמצאנה הד, אך הוא יתפוגג במהרה.

"אָמֹר מַעַט וְעֵשָׂה הַרְבֵּה!" (משנה אבות א, טו) - לימדונו חכמים - עמוד כשפניך פונות אל עמך, תן לו את ליבך ללא הגבלה, את האנרגייה שלך, את האינטליגנצייה שלך ואת כוחך הפיזי והרוחני. שרטט קו ברור שיסמן את סוף העבר, וממנו ואילך תתנהל בחיידך החדשים. נסה לדבוק באמונה, תתבונן בחיים בעיניים צלולות ותמיד תראה אור ללא צל. תרגיש מאושר מבפנים ותצא לקרב הפנימי בטוח בניצחון.

זו הסיסמה שהלל קבע וכולנו צריכים לקחת ללב.

ד

המהפך הפנימי: "אהבה"

הלל הבהיר לנוכרי שכדי להפוך ליהודי לא די בלימוד תורת ישראל. כדי להיות יהודי נחוץ גם לרכוש את האופי היהודי ואת טבעו. יהדות פירושה תוכנית חיים: כך וכך צריך לחיות. בין עבודת אלילים ליהדות מפרידה "חומה סינית". אלו שתי דרכים שהן שני סוגים של הוויה, שיש ביניהן ניגוד מהותי. האליליות קשובה לשנאה, קנאה ושרירותיות, ורואה באלומות את מטרותיה בחיים. דרכה שונה תכלית השינוי מדרכנו - אנו, היהודים, שואפים להיות עם של אהבה, עם שמושיט יד שלוה ואוהבת לכולם ופותח את ליבו הטוב למרחקים לכולם ומזדהה עם כולם. היהדות אינה מסתפקת בהבנה תאורטית, אלא מצרפת אליה הרגשה ופעולה מעשית. התורה קבעה את כל חוקי האנושיות והאהבה. הגשמת החוקים בחיי המעשה מחייבת הרמוניה בין הרגשות הפנימיים לאותם חוקים. את ההרמוניה הזאת אפשר להשיג באמצעות שמירה על החובה היהודית העתיקה - "נעשה ונשמע".

הרוח המאפיינת פתיחת הלב ודיבור של אהבה, שאליה התורה מחנכת אותנו,

מודגמת בציווי המפרט דרך פעולה במקרה מחיי יום-יום: "כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שׁוֹנֶאֱהָ רֹבֵץ תַּחַת מְשָׁאוֹ וְחִדְלָתָּ מֵעֲזֹב לוֹ? עֲזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ!" (שמות כג, ה).

אם אירע לך מקרה כזה, אסור לך להמשיך בדרכך באדישות. עליך לעזור בכל כוחך ולהקל מעליו את המשא הכבד.

שים לב, אותו אדם שראית שבהמתו קרסה תחת המשא שעל גבה, הוא שׁוֹנֶאֱהָ, האויב שלך. סבלת רבות ממעשים רעים שעשה לך, אם כי לא תמיד ידעת שהוא מקור הסבל. הוא גם חשב עליך מחשבות רעות וחיפש דרכים לגרום לך נזק מוסרי וחומרי. ולמרות כל זאת, כשאתה רואה את בהמתו רובצת כי המשא הכבד שעל גבה הכריע אותה, אל תעצום עיניים, אל תסיט את המבט ואל תשיב לו כגמולו הרע. חובתך היהודית קוראת לך לפעול להפך: לגמול על המעשה הרע - בטוב.

כן, ולא עוד, לא האויב עצמו רובץ תחת העול הכבד, אלא רק חמורו, ובכל זאת גם שם המוסר היהודי מצווה עלינו לשלוט ברגשותינו, להתגבר ולעזור לו למרות כל הנזק שהוא גרם לנו. "עזוב תעזוב!" זה נקרא יהדות!

לעיתים קרובות בחיים האדם נדרש להתמודד עם דילמה כעין זו. יש בליבו משאלות, חלומות, תוכניות גדולות ומטרות מרחיקות לכת, והוא מבקש להגשים ולהשיג. לפתע, בדרכו להגשמת שאיפותיו שלו, הוא פוגש אדם שכורע תחת עול פיזי או נפשי; הוא אינו יכול להתרומם ולשאת את המשא הכבד, וגם להסירו מעל עצמו - איננו מצליח. גם כאן החובה היהודית קוראת: "עזוב תעזוב!", התערב כדי לעזור, ותר על זכויותיך. ייתכן מאוד שהסטייה מתוכניתך המקורית תעכב את השגת המטרות ואולי אפילו תמנע ממך להשיג כמה מהן, ופירוש הדבר שמדובר בהקרבה עצומה מצידך. התורה אינה מקילה ראש בהפסד הזה, אבל היא מבהירה לך שבהושטת העזרה - תפסיד מטרות שקבעת לעצמך, אבל תשיג מטרות אחרות, נעלה ממנה לאין שיעור - בזכות מילוי החובה היהודית הגבוהה ביותר, תוכתר במעלה הגבוהה ביותר של "צדקה".

התורה מציגה דוגמה לעזרה גם בתחום הכלכלי:

"וְכִי יִמְנֹךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהִחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחִי עִמָּךְ: אֵל תִּקַּח מֵאֲתָוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וְיִרְאֶתָּ מֵאֲ-לֹהֶיךָ וְחִי אָחִיךָ עִמָּךְ: אֶת-כֶּסֶףךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ

וּבְמִדְבָּרִית לֹא תִתֵּן אֶכְלֶךָ: אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִתֶּת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים" (ויקרא כה, לה-לח).

למצווה זו יש כמובן גם משמעות רוחנית: אם אתה רואה שהשכן שלך נקלע למצוקה רוחנית, והוא הולך בדרך לא נכונה אבל מראה שרצונו למצוא את הדרך הנכונה ולשוב אליה - אסור לך לעזוב אותו לנפשו, להתרחק ממנו בשאנונות, ולחשוב שאותו הגורל שיבוא עליו - כנראה ראוי לו. עליך להושיט לו את ידך המסייעת, להפוך את הבעיה שלו לשלך ולעמוד לצידו בעצה ובפעולה, לכוון אותו אל הדרך הנכונה, לעזור לו לעלות עליה ולוודא שהוא צועד עליה בבטחה.

עליך לפעול על פי שיטתו של הלל: אל תדרוש ממנו לעשות "כאן ועכשיו" מחוות גדולות ולהגיע מייד להישגים על-אנושיים. דרישה כזאת היא על-אנושית וגם אל-אנושית. אל תבוא בדרישות גדולות מדי בהתחלה, אלא תנסה לקרב אותו אליך בהדרגה, לתכנן ולהציע לו "תוכנית מינימום". אז תמצא אצלו אוזן קשבת ותזכה באמונו, ומתוך אותו אמון - תושג התקדמות.

תוכניתו המינימלית של הלל לא נשאה מבט אל האופק הרחוק ולא שילחה את המתגייר למרחקים. היעד שהוגדר בה היה נקודה אחת - לנו היא נראית קרובה וקלה להשגה, מה שאין כן עבור עובדי האלילים. מבחינתם מדובר בנקודה יסודית ביותר ומשום כך אולי הקשה ביותר; השגת הנקודה הזאת דרשה מהנוכרי לעבור מבחן סיבולת חמור מאוד, ולעמוד בו בהצלחה. הצלחה זו היא התנאי להמשך התהליך. קיום התנאי ייצור את הבסיס - לצעד הבא ולמאמץ הבא. היעד שהציב הלל דרש מהנוכרי לחולל בתוכו שינוי שהוא למעשה מהפך - הוא נדרש לזנוח לחלוטין את אורח חייו הקודם ואת כל הערכים שלאורם הלך עד כה, ולאמץ לו דרך חדשה המשקפת סרגל ערכים שהוא הפך הסרגל הקודם: עליו לחדול מן השנאה ולאמץ אהבה; לחדול מאלימות ומשרירותיות ולסגל לעצמו ידידות ולבביות.

אם יצליח אותו עובד אלילים לחולל את המהפך הפנימי הזה, לזנוח את דרכו משכבר ולאמץ את הדרך החדשה - יהיה בצעדו הוכחה למידת רצינותו. מעשיו יעידו עליו שהוא אכן רוצה להפוך ליהודי והוא מוכן לכל מאמץ שיידרש ממנו לשם כך. יהיה ברור שהרצון להיות יהודי לא נולד בו מתוך תחושת פיתוי סתמי או מטרה מסוימת שרצונו להשיגה ונדמה לו שהאמצעי שיוביל אליה הוא

הצטרפות ליהדות. לא ולא. דחף פנימי עמוק בתוכו עורר בו את הרצון הזה. הוא מאס בחייו ובהרגליו הישנים משום שחדל למצוא בהם טעם או סיפוק רוחני. הוא גילה שהם חלולים ומשעממים, והוא שואף להגיע לחיים מלאי שירה, יופי רומנטי ותוכן מלא; לחיות חיים שיש בהם ערכים מוסריים, והם אינם מצטמצמים לעולם החומר לבדו. חיים כאלה, הוא הבין, יוכל למצוא רק במקום אחד - ביהדות.

ומניין הגיע להבנה הזאת? הוא התבונן, ניתח את שראה סביבו והסיק מסקנות:

עם סובל כל כך הרבה, מתייסר כל כך הרבה, ובכל זאת עומד על שלו - אין להטיל ספק ב"מאגר הכוח" העצום, הפנימי והמוסרי שלו. מאגר הכוח המוזר והסודי הזה, דווקא הוא, פיתה את עובד האלילים הזה. תחילה הוא ניגש אל שמאי. תמונת החיים היהודיים שהציג לו שמאי, שורטטה בקווים שחורים מדי; ותוכנית העבודה שהציע לו - כללה דרישות כבדות מכפי כוחו. הגמרא מעידה: "דחפו באמת הבניין שבידו" - שמאי שרטט למענו תוכנית בנייה כבדה ומסובכת מדי, ובעשותו כן הדף אותו מלפניו. הנוכרי חש דחוי. חש שנרתעים ממנו וגם הוא נרתע.

הלל שמע את בקשת הנוכרי ופעל בדרך אחרת - דרך שיש בה שילוב של הבנת המתחולל בנפש האדם ודיפלומטיה. הוא זיהה את המצב שבו נתון הפגאני שלפניו, ולא הטיל עליו משא משימות מייד. הוא הסתפק ברמזים ובקריאת כיוון. הדרך המרומזת והעדינה לא עוררה בעובד האלילים תחושה של איום או של סכנה. הכול רך ונעים, הוא חשב, והינה מבקשים ממני "רק" ... "מה הבעיה?!" חשב לעצמו, "זה קל", ונענה להצעה מבלי לחוש שההיענות תחולל בו מהפך - התוכנית המינימלית תנתק אותו מחייו הישנים ותנעל את הדלת אליהם מאחוריו, ותפתח לפניו דלת שממנה ואילך - סלולה לפניו דרך לחיים חדשים. את הגשר בין העבר לעתיד - הוא חצה מייד, אולי מבלי להבין את גודל הצעד שעשה. ואולם, אחרי שעשה זאת - הדברים כמו זרמו מאליהם, בהדרגה ועם זאת בעקיבות. המצוות שזורות זו בזו כמו שרשרת זהב, ומי שנכנס רק לפרוזדור האולם, מייד מתעורר בו דחף פנימי לעלות ולהגיע ל"טרקלין", לחדרים הפנימיים ביותר בארמון, ושם הדברים היפים עולים זה על זה.

ה

"אין יהדות בלי אמונה"

כנות, ראייה בהירה, ידע ללא דופי, חשיבה לוגית, תחושת מטרה קפדנית, רצון חזק, קנאות כנה, שאיפה עילאית, צמא אמיתי לידע, ענווה אמיתית וצניעות - כל אלו הם העיקרים שסוללים את הדרך ליהדות.

במקרים רבים הדרך זרועה קוצים, והרוצה לפלס דרכו נדרש להרבה אומץ ומודעות רוחנית. לא אחת מתעוררים בליבו שאלות וספקות, ולא לכולם תימצא תשובה. אי מציאת תשובה אינה צריכה לרפות ידיים ולייאש. על האדם פשוט "להאמין", להאמין הוא קטן מדי ויהיר מדי, ולהכיר בעובדה ששכלו מוגבל ומשום כך אין בכוחו לתפוס את כל מה שקורה. אם לעיתים קרובות אינך מצליח להבין את עצמך, כיצד אתה מעלה בדעתך שתוכל להבין את הא-לוהות האופפת את עולמך מכל עבר?! "אילו יכולתי להבין את א-לוהים - הייתי א-לוהים בעצמי" (כמאמר הרמב"ם).

היהדות מבוססת על עיקרון אחד - אמונה! אם אתה מאמין ברופא שלך וסומך על דבריו, תסכים לבלוע את כל התרופות שירשום לך, תהיינה מרות ככל שתהיינה. יש להניח שתסכים גם לכל טיפול שיציע - כולל פעולות מכאיבות כגון ניתוחים ועוד, כי תאמין שהם אכן יובילו להחלמתך. כך לפחות צריכה להיות מעוגנת אמונתך בו יתברך: "כִּי אֲנִי ה' רַפָּאָךְ" (שמות טו, כו).

ייתכן שמצוות מסוימות תיראנה לך נוקשות מדי, מיושנות, בלתי נסבלות וכל כולן נטל כבד. ייתכן. וגם אז אסור לך להיבהל מהן ולהירתע. בצאתך לנסיעת עסקים ארוכה מעבר לים, יש להניח שאתה מוכן לוותר על נוחות ולסבול מחסכים מסוימים. למען תפיק מהנסיעה את הרווח שאתה מצפה להפיק ממנה - כל אלו נראים לך מחיר הוגן וכדאי. אם כן, האם לא "משתלם" להקריב קורבנות מסוימים מרצון למען השגת "רווח רוחני"?!

חז"ל עשו מאמץ כן לפשר בין החוקים והמשפטים ובין החיים, ובכל מקום שבו האמינו שהחוקים בלתי נסבלים, מצאו מזרז ופתרון לקושי ב"מסגרת החוק".

הכלל שהנחה אותם הסתכם במילות התורה "וְחַי בָּהֶם" (ויקרא יח, ה). התורה ניתנה לבני אדם (ולא בני האדם לתורה), והם חייבים להיות מסוגלים לעמוד בקצב החיים שהיא מכתובה. יש להעיר שהחיים היום שונים בהיבטים רבים מן החיים שהיו מוכרים בעבר, ולכאורה ייתכן שגם עלינו מוטל לחפש דרך ולמצוא הקלות חדשות שיתאימו למציאות החיים שלנו. רק לכאורה. לחכמים בימינו אין הסמכות והידע הרב שהיו לחכמי הדורות הקדומים, ומשום כך איננו רשאים ליצור תבליטים נדיבים כדוגמת אלו שהם יצרו. לפיכך עלינו לשאוף היום יותר מתמיד להילחם על הדרך ולהיאחז בישן, להתאמץ לקיים אותו ולמנוע ממנו להתפורר.

אל לנו לצפות לשינוי החוק. עלינו לכבד את החוק מתוך ידיעה ברורה שהוא לא ישתנה. אין דרך לשנות אותו. ואולם... יש משהו שיכול להשתנות, ונוכל לפעול בעצמנו כדי לשנותו... תנאי החיים שלנו. כאמור, להתאים את החוקים לחיים - לא נוכל, אבל יש דרך אחרת להשיג התאמה בין החוקים לחיים: יצירת תנאים שיאפשרו לנו להתאים את עצמנו לחוקים. דרך זו פתוחה לפנינו. כאשר תהיה לנו מדינה משלנו, נוכל להגדיל את כוחנו הנפשי למקסימום, אז נשכיל, בעזר ה', לפתח בקרבנו יכולות ומאורות כאלה, שהידע העצום שירכשו ויפתחו, יאפשר ליצור "הקלה" בקנה מידה גדול.

מכל מקום חשוב לזכור שככלל, החוקים אינם מנוגדים לחיים. לאמיתו של דבר, הם עצמם חלק מהחיים והם, ממש כמו מצפן יעיל, מובילים ומכוונים את האדם אל המטרה. יישר כוח למי שמרשה לעצמו להיות מובל על ידי המצפן הזה! בעשותו כן הוא הולך בדרך שסללו לנו אבותינו אברהם, יצחק ויעקב, הדרך שמובילה אותנו למשיח ולעולם הבא.

ו

הדרך חזרה...

הגורל הקשה של זמננו הביא אלינו נשמות יהודיות רבות, ולא פעם יש לנו הזדמנות להכיר את מלוא ההיקף של גדולת הנפש היהודית ולהבין היכן מעוגנת העוצמה הסודית של היהדות.

טיילתי ברחוב במונטרה ופתאום ניגש אליי אדם מבוגר ושאל אותי אם אני יהודי. כשהשבתי בחיוב, שמחה האירה את פניו, וכשעיניו מוצפות דמעות שאל אותי שאלה נוספת - אם יש לי תפילין. הוא שהה במחנה לא רחוק ממונטרה וזה כמה חודשים לא עלה בידו להניח תפילין והחוסר הזה מרסק את נפשו עד עמקי נשמתו. היום קיבל חופשה לכמה שעות והוא מתהלך בסמטאות מונטרה בחיפוש אחר אחר: "את אחי אֶנְכִי מִבְּקֶשׁ" (בראשית לז, טז). העובדה שכחודשיים הוא ניזון ממעט תפוחי אדמה אינה מטרידה אותו במיוחד. דאגתו הגדולה ביותר נתונה להנחת התפילין - אימתי תיקרה לפניו ההזדמנות לקיים את המצווה היקרה...

כשקיבל ממני תפילין ועלה בידו לקיים סוף-סוף את המצווה, ליבו נמלא אושר וכל ייסוריו כמו פרחו ואינם...

בבית של הצלב האדום בשאטו־דוקס (Château-d'œx) יש כ-40 ילדים. כשליש מהם - יהודים, והם מטופלים היטב וזוכים להשתתף בשיעורי יהדות אחת לשבועיים.

באחד השיעורים אמרתי לילדים שיש בתורה תרי"ג מצוות, וסיפרתי להם שלאורך ההיסטוריה, עם ישראל מסר את נפשו למען, מתוך ידיעה שחוקי התורה הם עורק החיים של ישראל.

למוחרת ניגש אליי תלמיד שהשתתף גם הוא באותו שיעור. הוא הגיע מאנטוורפן והוריו היו רחוקים למדי מהיהדות. הוא פנה אליי בדמעות וביקש ממני רשימה של תרי"ג המצוות, והבטיח שילמד אותן בשקידה וישתדל לקיימן...

נסעתי ברכבת ובמקרה נפגשתי עם בחורה פליטה. היא באה ממשפחה דתיית ומכובדת מאוד וזכתה גם בחינוך דתי, אך התקופה הארוכה שבה היא נמצאת במנוסה גרמה לקשר שלה ליהדות להתרופף. בשווייץ היא נשלחה למחנה חילוני; היא ניסתה ליצור קשר עם כמה משפחות יהודיות, אך חוותה חוויות קשות וסבלה מאכזבות קשות. כל הנסיבות הללו הרחיקו אותה בהדרגה מן היהדות עד להתנכרות ולנתק. עכשיו היא חיה אצל משפחה נוצרית, שם מתייחסים אליה באהבה ובחום רב, היא סיפרה. ניכר היה שהניצוץ היהודי שבתוכה כמעט כבה לחלוטין, ואלמלא הופחו בו חיים מחדש - הייתה היהדות נשכחת ממנה לחלוטין. יד הגורל הפגישה את שנינו ולא אפשרה לניצוץ לדעוך לחלוטין. בעקבות הפגישה התכתבנו, ובעקבות ההתכתבות הפך הניצוץ ללהבה בוערת והזעקה נשמעה: "אַתְּ אַחִי אֶנְכִי מִבְּקֶשׁ" - כמיהה בוערת בי לחזור להיות מקושרת לאחים שלי. כבוד הרב, תראה לי את הדרך חזרה!

הראיתי לה והיא שמחה שמצאה שוב את עמה.

הו, כמה גדול אתה העם היהודי. מכות רבות וקשות ניחתו עליך ובעינינו רבים עינו אותך - מספרד ועד טרבלינקה ואושוויץ אך להפיל אותך לא הצליחו. את אור נשמתך שום כוח לא הצליח לכבות.

יהודי שווייץ, האם אתם יודעים אילו דברים גדולים השגתם? האם אתם יודעים אילו דברים גדולים אפילו יותר מזומנים לכם ותוכלו להשיג? השריד האחרון של נשמות יהודיות אבודות נמצא בידיכם. האם אתם מודעים לגודל המשימה המוטלת עליכם?

קריאה עוברת בעולם

א

תשובתו של קין

מדרש יפה מאוד מספר על מפגש בין קין בצאתו מבית דינו של הקב"ה ובין אביו אדם הראשון. אדם ניסה לברר עם בנו כיצד הסתיימה העמדתו לדין:

"מה נעשה בדיןך? אמר לו: 'עשיתי תשובה ונתפשרתי'. התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר: 'כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע!' מיד עמד אדם הראשון ואמר (תהלים צב): מזמור שיר ליום השבת!" (ויקרא רבה י, ה)

נשאלת השאלה מדוע קין כינה דין זה "פשרה" בעוד שהקב"ה כלל לא שיקם אותו (שהרי קין נדון לנדודים נצחיים)? נראה שאפשר להציע הסבר זה:

החזרה בתשובה היא כנראה המעשה הגדול ביותר של אדם חוטא, שהרי היא מעידה עליו שהוא שָׁב אל דרך המלך (שקודם לכן סטה ממנה) הוא מוצא את הדרך אל ה' ושב ללכת בה, שכן על פי התלמוד:

"מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין" (בבלי, ברכות לד ע"ב).

צדיקים גמורים הם מי שמעולם לא חטאו, ובעלי התשובה שהצדיקים אינם עומדים במקומם הם מי שעשו תשובה מתוך הידע הפנימי העמוק ביותר שלהם, הודו בטעויותיהם והתנערו מהן לחלוטין, התחרטו עליהן והחליטו וקיבלו עליהם לנהל אורח חיים חדש.

החוזר בתשובה מתקבל על ידי האֵל בזרועות אוהבות, כל מעשיו הישנים נסלחים לו ונשכחים, והוא הופך ל"יקיר אֱלֹהִים". כך קורה בעקבות תשובה שמקורה פנימי, אך לא בעקבות תשובה שאדם מגיע אליה בעקבות לחץ שהופעל עליו מבחוץ, כעין "סחיטה". אומנם גם לתשובה כזאת יש ערך, אבל היא יכולה

להוביל ל"פשרת פיוס" לכל היותר: העונש הראוי ניתן לו רק "על תנאי", כביכול, ומוטלת עליו תקופת מבחן.

תחילה הייתה לקין החוצפה להכחיש את מעשהו המחריד. הוא ניסה להתחמק מא-לוהים שתבע לשמוע מפיו מה אירע לאחיו, והשיב בשאלה רטורית ובטון נרגז: "הַשְׁמִיר אָחִי אֶנְכִּי?!" ייתכן שקין התכוון לומר שההגנה על חיי אדם מסורה לא-לוהים עצמו, שהוא שומר האנושות; וללא רצונו, ולכל הפחות אישורו, שום נזק לא יכול להיגרם לשום אדם בעולם. לפיכך, אם הבל נרצח, ושום דבר לא מנע מקין לרוצחו - אין ספק שצו הא-ל הוא ששלל מהבל את הגנתו, וקין לא היה אלא הגוף המבצע, הדומה למוציא לפועל שחייב לבצע את הוראות הרשויות השיפוטיות...

רק כאשר הקב"ה טען כנגדו "קוֹל דְּמִי אָחִיךָ צִעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה", והבהיר לו שלא פעל מכוח רצון הא-ל כלל וכלל: הוא אדם בעל בחירה חופשית ורצון חופשי, והמעשה החמור של רצח האח הוא מעשה שעשה בעצמו ומרצונו שלו. והראיה - לקין היה מניע: ההתנגדות שביטא הבל לרעיונותיו האנטי א-לוהיים. רק אז התחרט קין על המעשה והתוודה עליו.

זו אכן תשובה אבל איננה תשובה אמיתית, ולכן ניתן לתאר אותה רק כפשרה, כאילו ה' ויתר לו. גם תשובה של אדם הראשון לא הייתה מושלמת, שכן הוא הגיע אליה בהשפעת "לחץ מסוים" שהפעיל עליו הקב"ה כאשר דיבר אל מצפונו: "אֵיכָה?" - איפה אתה? איפה היה הראש שלך ואיפה המצפון שלך? איפה הייתה האמונה שלך? מדוע בחרתם לשמוע בקולו של הנחש ולא לציית לקול הא-לוהי? כאשר הקב"ה הודיע לו על העונש שהוטל על בנו, שהיה חמור ביותר ועם זאת לכיליון לא הגיע, התקיימה תשובתו הראשונה, והוא שר את המזמור: "מִזְמֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת!" (וכאן נוכל להכיר את הנדיבות הא-לוהית המושיטה יד לפושעים כדי לעזור להם לשוב).

למה המזמור הזה? בכל ששת ימי המעשה, אחרי תיאור הבריאה היומית, נאמר: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר", וביום השביעי - לא. מדוע? מכיוון שבשבת הערב מאיר גם בזוהר הבוקר. השבת היא "תחנת כוח" שתמיד מקרינה אור מעצמה. **התשובה**, שיש בה אותיות **שבת**, כמוה כשבת: גם היא היא 'קֶרֶן אֹר' שפוקחת את עיני האדם ומראה לו את הדרך הנכונה לקב"ה... היא לא "שידול" ולא

"שכנוע", האדם עצמו הוא שצריך לשוב ולמצוא - בכוחו שלו - את הדרך האבודה אליו יתברך.

ב

אֵיכָה?

גם אנחנו הרשינו לעצמנו להשתכנע לעיתים קרובות מקול הנחש הרע ואפילו נהנינו מהפירות האסורים, ולכן גורשנו מ"גן העדן האירופי". עכשיו אנחנו שומעים את קולו של א־לוהים קורא לנו ומעיר אותנו: "אֵיכָה?" - איפה אתה, בן־אדם? לאן הלכת? מדוע נכשלה מחשבתך כישלון מר כל כך ומכרת את נחלת א־לוהים תמורת "נְזִיד עֲדָשִׁים" זול?! איך אפשר להיות כל כך טיפש?

קריאה זו של הקב"ה מהדהדת בעולם, ופה ושם היא מוצאת גם הד. פה ושם האדם מתכוון לתשובה ורוצה למצוא שוב את הדרך אל הקב"ה. ה' מושיט לו את ידו, וכל שהאדם צריך לעשות - לאחוז ביד המושטת ובמעשה זה להביע את רצונו בקרבת ה', ומובטח לו שיצליח למצוא שוב את הקשר עם ה', שהוא מלא חסד ונִוְתָן יָד לַפֹּשְׁעִים.

קריאת התעוררות לתשובה עוברת בעולם והיא מוצאת הד גם בחוגים אחרים. העולם הפסיבי, שבמשך זמן רב - כפי שאמר הכומר ווגט בנאום המחאה הגדול שלו - "משך בכתפיו והתנער מאחריות ללא רחמים", מתחיל סוף־סוף להתפכח. לנגד עיניו ניצבות התוצאות הקטסטרופליות, שגם לו יש חלק בהן. הוא, בשתיקתו, אפשר את עשיית המעשים שגרמו להן: כעת מִכָּה בו ההכרה ששתיקה פירושה שותפות לדבר עבירה! והוא מתחיל לחוש חרטה. אנו שומעים היום זעקות מחאה וביטויי רחמים ואהדה מכל החוגים והם נוטעים בנו נחמה, אך לצערנו הקולות האלה מגיעים מאוחר מדי. יהיו רציניים ונוקבים ככל שיהיו, חבל הצלה עבורנו - הם כבר לא יהיו. הגלים שטלטלו את הספינה היהודית כבר הטיחו אותה ארצה. קולות המחאה שהגיעו באיחור אינם אלא דברי קינה והספד הנאמרים לאחר המוות, ואין בכוחם להשיב את הגלגל לאחור ולמנוע אותו.

יהדות אירופה, שתרמה רבות לתרבות העולם ולאידאליזם הגבוה, נרצחה באכזריות בידי אדם. בעבר, כשעוד היה זמן, כשצחקנו לעולם "צעקות SOS", אמרו שמדובר בסיפורי זוועה - סיפורים ותו לא. העולם לא האמין לנו. כשממשלת פולין דיווחה על השמדה של 2-3 מיליוני יהודים בפולין, הודעתה לא זכתה לתשומת לב רבה.

אמריקה ואנגליה, היחידות שיכלו לעזור ולהביא לנו ישועה, סגרו בפנינו את דלתותיהן ואת ליבן. ספינות נרדפות שנשא פליטים שנמלטו ממוות, הצליחו לעשות את דרכן לשערי פלשתינה, אך שם נעצרו ונהדפו בידי בעלי הכוח. הספינות אולצו לשוב כלעומת שבאו, והן ומטענן האנושי נבלעו בגלי הים...

וקריאה עוברת בעולם: אֵיכָה? איפה אתה בן-אדם? היכן נמצא הצלם הא-להי שלך? היכן הרמה הגבוהה של כבוד האדם וחובות האדם?

ג

הַשְׁמִיר אָחִי אֲנִכִּי?

בעוד דמנו זועק עד השמיים, שמענו את התשובה החלשה: "הַשְׁמִיר אָחִי אֲנִכִּי?" הו, כמה אלפי חיים היו יכולים להינצל אילו פתחו המדינות הניטרליות את גבולותיהן לפני האנשים האלה שניצודו למוות?! כמה לא היו נשלחים אל מותם אלא מוצאים מקלט וחיים חדשים?! הגבולות שהיו סגורים אז - סגורים בפנינו עד היום. איזה טעם יש במחאות אם אינן מלוות במעשים?!

העולם משתוקק לשלום ותוכניות נעשות כדי לבנות מחדש את אירופה ולשקמה ככל האפשר מהריסותיה. חורבות של אבנים - אפשר לנסות ולבנות מחדש. ואולם איך משקמים "חורבות של אנשים"?! היש דרך לעשות זאת? ובמה נסתייע להקים חורבות אלו מעפר ולבנות מחדש?

את המיליונים שהומתו בשיטתיות - אלו הממלאים את קברי האחים וגם אלו שהומתו בגז והפכו לאפר ואבק במשרפות - אין דרך להחזיר לחיים. מי יכול

להחזיר לילדים את אבותיהם ואימותיהם? האדם הפראי, אשר בפנאטיות שאין דומה לה מרשה לעצמו לשחוט ולטבוח בני אדם עד האחרון שבהם, אינו יכול להיבנות מחדש כדי להתעצב מחדש. הוא ימשיך להפיץ את הרעל שלו בעולם וליצור חידק של אסונות חדשים. את האש החיצונית אכן ניתן לעצור, אך האש הפנימית תמשיך ללבות ותמשיך לבעור והגחלים יכינו מקורות אש חדשים. זה מה שאותם "מבריקים" המדברים על רחמים לא רוצים להבין: כלומר רחמים על רוצח שמתוך פחד מסתיר את חרבו כדי לשלוף אותה שוב ברגע מתאים אינם רחמים אלא אכזריות...

אם רצוננו לבנות עולם חדש עכשיו, אנו יכולים לעשות זאת רק באמצעות תשובה אמיתית. יש למגר את כל החטאים וכל הטעויות הישנות - תשובה חייבת להיות קריאת ההשכמה שתאחז בכל המעגלים, בכל הרבדים ובכל אדם. העולם זקוק בדחיפות לשבת, לשקט ושלווה, לחופש ולחינוך רוחני. להחייאת הלבבות המאובנים - נחוצה רוח: רוח השבת.

על פי פילון, השבת היא מזמור לה' בורא עולם, מזמור הלל למתת העולם ביופי כה מפואר. העולם שהושמד באכזריות כה רבה בכוח מחשבות המוח האנושי ומעשי ידי אדם, חייב להתעשת ולהכיר בפגמיו הפטאליים; הוא זקוק ל"שבת תשובה". משימת המנהיגים היא להרכיב את העולם מחדש ולרתך אותו באמצעות תשובה. שופר קורא ומטלטל אותנו ואת העולם כולו לתשובה, להרהור ולהתבוננות.

יהי רצון שזעקת תשובה זו העוברת בעולם תובן ותישמע על ידי העולם כולו, ומי ייתן ועל חורבות העולם הישן, יקום עולם חדש, טוב יותר, יפה יותר ואנושי יותר. הגיע הזמן!

מי ייתן והשנה החדשה תביא לכל האנושות אושר, שלום ופיוס, ובכך תסלול את הדרך למשיח. אם לא היום, אימתי?

ד

שובה ישראל !

**"שובה ישראל כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו
אליו כל תשא עון..."** (הושע יד, ב) –

תבטיחו שלא תחפשו עוד מקלט אצל עמים זרים: "אשור לא יושיענו על סוס
לא נרפב..." (שם, ד).

וה' מבטיח שהוא יכפר על כפירתם: "אֶרְפָּא מְשׁוּבְתֵם אֲהַבֶּם נִדְבָה כִּי שָׁב אִפִּי
מִמָּוֶה: אֶהְיֶה כְּטֹל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כְּשׁוֹשְׁנָה וְיִדְּ שְׂרָשְׁיוֹ כְּלִבְנוֹן " (שם, ה-ו).

על כל אלה הדברים מכריז הושע הנביא. אל כל העולם הוא מפיץ קריאה
לתשובה, וחותרם אותה במילים:

"מִי חָכֵם וַיֵּבֶן אֱלֹהִים נִבּוֹן וַיֵּדְעֵם כִּי יִשְׂרָאֵל דִּרְכֵי ה' וַצִּדְקִים יֵלְכוּ בָּם"
(שם, י).

הצדיקים מאמצים את הדברים אל הלב ומכניסים אותם לתוכו, ואילו
הרשעים דוחים אותם וממשיכים לשקוע עוד ועוד:

"וּפְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָּם" (שם).

דבריו אלה של הנביא, שנאמרו לפני אלפיים וחמש מאות שנה, נשמעים
באוזנינו כה רעננים ואקטואליים כאילו נאמרו אלינו היום.

כאשר ראה הבורא שבריאנו נכשלה (בששת ימי המעשה כל מי שצווה לפעול
– מילא את חובתו ופעל בהתאם לכוונת הבורא. רק האדם סטה מהדרך ופרץ את
הגבולות וקצץ בנטיעות על ידי מעשיו הרעים), החליט להביא מבול ולמחות את
העולם שברא. העולם כולו שייך לאדם, אבל אם הוא לא ראוי, שניהם נידונים.
וכך קרה: שיטפון מחק את כל החי מעל פני האדמה; ורק נח ובני משפחתו
והחיות שהיו עימם בתיבה – ניצלו.

שיטפונות חלקיים של אש או מים אירעו לא פעם ולא פעמיים בהיסטוריה. עמים רבים שהפרו חוקים אנושיים ומוסריים נעלמו מעל פני האדמה. ואילו אנחנו, היהודים, מכות גורל קשות ניתכו עלינו פעם אחר פעם. פעמיים גלינו מארצנו בייסורים קשים ביותר; ובארצות הגלות חוונו תלאות והיינו נתונים לסבל ורדיפות כל העת. כנגד כל יום טוב שהיה לנו, היו עשרה ימים רעים ונוראים. שוב ושוב הדהדה בעולם היהודי הקריאה הנבואית: "שובה ישראל!" - האם עדיין אינכם רואים שהעמים המארחים, שבהם אתם תולים תקוותיכם, מאכזבים אתכם פעם אחר פעם, מפילים אתכם מעל הסוסים הגדולים (שעל גבם דימיתם שאתם רוכבים) ומשליכים אתכם אל התהום העמוקה ביותר? "מִי חָכָם וַיֵּבֶן אֱלֹהִים" ויקשיב לקריאתו של ה'?

ומי לא רוצה להיות חכם? מי יכול היום להיות עיוור ועקשן כל כך ולא לראות את מפל הזעם העצום שבא ושטף את עמנו, וגם לא להבין שאנחנו בעצמנו ראינו את האסון הזה מתקרב? היינו תמימים, או מיתממים, והרגשנו בטוחים על גב אותם "סוסים גבוהים"¹⁰⁶, עד שפרצה השואה הגדולה שבכל הזמנים ואילצה אותנו להתפכח. והיום - איפה אותם "הסוסים הגבוהים"? איפה התרבות שעליה בנינו? איפה העולם התרבותי שבו ראינו את המשיח?...

פרסום חוקי נירנברג סימל את פרוץ האסון. גליו הראשונים השפיעו על אזורים מסוימים במערב, אבל באזורים אחרים וגם במזרח - האזרחים חשו בטוחים. צפירות האזעקה שעלו מצופרי נירנברג, לא נשמעו מייד ברחבי העולם. בערים גדולות רבות - בפריז וברומא, בפראג ובאמסטרדם וגם בוורשה, קראקוב ובודפשט - הדן לא נשמע. השקט הזמני נגדע ברגע שהלהבה שהוצתה החלה להתפשט ולכלות כל שמצאה בדרכה: אירופה כולה הייתה למאכולת אש.

אירופה, אירופה היפה והפורחת, הייתה לעפר ואפר. כמה חורבות ישנות ומצבות קבורה הפזורות פה ושם עוד מזכירות את אירופה הישנה והיפה, אך כל השבילים שחשבנו שאנחנו חוזרים אליהם נקברו תחת עיי חורבות. מלבד

106. הביטוי הזה חוזר הרבה פעמים במרכאות כרומז לדבר ידוע - ולא זיהיתי את המקור. הקרוב ביותר שמצאתי הוא "גבורת הסוס".

הריסות ואבק לא נותר מאירופה שהייתה מאומה. היא נחלת העבר ושייכת ל"היסטוריה".

ה

יהודי, לאן ?

בואו לא נשלה את עצמנו! ובואו לא נתכנן תוכניות גדולות לאחר המלחמה. אין ארמונות מורחבים שמחכים לנו שנבוא ונכבוש אותם. אירופה נגמרה ויהדות אירופה גמורה. "חרב דמוקלס" מרחפת מעל גן העדן האירופי לשעבר. עלינו לחפש מרחבים חדשים וליצור דורות חדשים כדי ליצור שוב קהילה מבוססת ואיתנה.

בינתיים איננו אלא כמה איברים מפוזרים (מרוסקים?) - כמה אנשים גדולים שמצאו מקלטים מאולתרים ברחבי בעולם. אנחנו הרוסים לחלוטין, פיזית וגם נפשית. העולם היהודי המפואר הצטמצם לכדי "יהדות צריפים" הנשענת על "שקי קש". ועדיין אין זה הפרק הקשה ביותר. הפרק הזה יגיע באותו היום שבו יפורקו הצריפים הללו ושערי מחנות הפליטים ייסגרו על מנעול וברית. אז תצוץ במלוא חומרתה השאלה: יהודי, לאן? מי ייתן לנו את ארוחת הבוקר הראשונה? איפה נניח את ראשנו העייף? היכן נמצא את ילדינו חסרי הדעת, שגדלו אצל אבות ואימהות מוזרים וכעת בקושי יזהו אותנו? איפה האבות והאימהות שנחטפו וייתכן שילדיהם לא יזכו לראותם עוד לעולם? כשאנחנו חושבים על כל השאלות האמיתיות האלה, שיתעוררו מחר או מחרתיים, זיעה קרה מכסה את פנינו החיוורות ואנחנו נופלים למרה שחורה.

העמים החזקים שיצאו מנצחים מהמלחמה הזאת לא יעזרו לנו, בדיוק כפי שלא עזרו לנו עד היום. אומנם שמענו פה ושם קולות מחאה נגד מעשי האלימות, אך אלו לא היו קולות של רחמים אמיתיים עלינו אלא קולות של גינוי כלפי אלה שנגדם הם מנהלים מלחמה. מעשי הטבח ביהודים שימשו אותם בעיקר כאמצעי תעמולה. בקושי יכולנו לרגיש בהם קורטוב של רחמים.

אגב, האנשים הרחומים האלה לא עשו דבר כדי להקל עלינו ולשפר את גורלנו עד כה, ויש להניח שימשיכו באותה הדרך גם לאחר המלחמה: הם יזרקו אותנו מוועידה לוועידה, ובסוף ינסו לפזר את שאריותינו, לזרות אותן ברוח שתישא אותן למדינות אפריקה או הודו.

אבל יש אחד שמשאיר את דלתותיו פתוחות עבורנו ומחכה לנו בגעגועים: הקב"ה. הוא פונה אלינו ברחמים: "שובו בָּנִים שׁוֹבְבִים!" - שובו ובואו אליי, ילדיי, ואקבל אתכם באהבה וברחמים.

בואו נקשיב לקול הזה של הקב"ה, קול הקורא בעולם. הבה נקשיב לדבריו של ידיד האמת היחיד שלנו בעולם. הבה נחזור בתשובה, וכמו ילדים יקרים, הוא יקבל את פנינו באהבה, בחום וברחמים: "פֶּרַח כְּשׁוֹשְׁנָה וְיָד שְׁרָשָׁיו כְּלָבָנוֹן" (הושע יד, ו).

ו

אירופה של אתמול

יש רגעים בחיים שבהם תוקפת את האדם אכזבה קשה: רגעים שבהם מתגלה לו שאנשים שבהם נתן אמון - לא היו ראויים לו. מתברר שהם שפלים, קצרי רואי וחלשי רצון. הוא משפשף עיניו בחוסר אמון, אך התמונה הקשה נותרת כשהייתה, והוא נאלץ להפנים שהיא האמת. ברגעים כאלה רק גבורה רבה מסוגלת להציל את האדם ולמנוע ממנו להתייאש מהאנושות...

ואם המצב הזה כבר הגיע, למה עוד אפשר לצפות? כמה גדולה הייתה הערכתנו לאירופה של אתמול ועד כמה עצום היה האמון שנתנו בה? אילו תקוות ואשליות גדולות תלינו בה, אילו מזמורים שוררנו לה, ולאיזו תפיסה נעלה העלינו אותה? ואחרי כל זאת - ניחתה עלינו המכה הקשה, האכזבה המרה.

האם עדיין יעלה על הדעת להפוך את אירופה של אתמול לאירופה של מחר? האם נוכל לשוב ולשאת עינינו ולהביט בפניהם של האנשים האלה שהשתנו לבלי הכר? האם נפשנו לא תתקומם בקרבנו?

דבר מושחת שהריקבון פשה בתוכו - אין לו תקווה. יש להשליכו, ולבנות אחר במקומו. להתחיל הכול מחדש! כל מה שנושא את שמה של אירופה ועדיין יש לו קשר כלשהו עם אירופה הישנה, מטיל עלינו אימה, ולעולם יעורר בנו אימה. עם השטן - אי אפשר להתפייס. שטן ופיוס - דבר והיפוכו הם.

האם יהיו לעולם הכוח וראיית הנולד ליצור חיים יצירתיים חדשים ונובטים מתוך התוהו ובוהו ולא לחזור למים הישנים והמלוכלכים? אם כן, יש עדיין תקווה לעתיד טוב יותר והודות לה הקורבנות הרבים לא היו לשווא. ואם לא - אין בחיים העתידיים לא טעם ולא תקווה. כל החיים לא יהיו אלא "ריקוד של מוות" וסיוטים חדשים ומדממים עוד יותר יבואו בעקבותיהם. קריאה עוברת בעולם: "אנשים, זכרו, אם החיים יקרים לכם, על כולכם להצטרף למאמץ להפוך את הגיהנום לגן עדן. המפתח בידיים שלכם!"

ז

הפחד וקרש ההצלה:

הדבר הגרוע ביותר בחיים הוא להסתכל על החטא בצורה שגויה ולרחוץ בנקיון כפיים כאילו אחריות אין. כך עשה קין בתחילה, עד שה' אמר לו: "קול דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" - ובאחת הוציא אותו משיגעונו אל התודעה והוא התוודה ואמר: "גְּדֹל עֲוֹנִי מִנְּשׂוֹא".

הווידוי על החטא הוא הצעד הראשון לתשובה. התעלמות מהחטא היא הונאה עצמית. גם היום מהדהדת קריאתו של אֱלֹהִים: אֵיכָה? - איפה אתה? איפה אתה בן אדם, ולאן פניך? הבה נשמע ונבין קריאה זו וניתן את התשובה הנכונה, אם כי הצנועה: "אֲשָׁמְנוּ!" היינו חסרים. שקענו אל תוך האין-גבול. אנא ה', הושט לנו יד, ידך הרחומה והסלחנית, וגאל אותנו מהביצה.

כמה מאושר האדם שמוצא את דרכו אל ה' ב"שעת נעילה" האחרונה, חמש דקות לפני חצות. כמה מאושר האיש שבמאבק בגלים הגועשים מוצא יד מצילה שזורקת לעברו "קרש הצלה" שבו יוכל לאחוז ולהגיע לחוף.

ומנגד, כמה אומלל הוא מי שאין לו כוח פנימי והבנה, או מי שעכבות והשפעות חיצוניות מונעות ממנו לתפוס את קרש ההצלה. כיצד נוכל לעזור למי שעדיין נאבק בגלים? "חולשת הרצון" מעידה על קיומה של תהום בלתי ניתנת לגישור, של התפוררות פנימית. מה התועלת ב"מאבקים הפנימיים" שאינם ממשיכים בהתמדה עד להשגת המטרה? עצירתם בטרם עת אינה אלא סלילת הדרך ופתיחת שער לסכנה הממשמשת ובאה...

אדם אינו "סוס נדנדה" המתנדנד מעלה מטה באותו המקום ללא מטרה וללא יעד. לאדם חייב להיות קו ברור ותקיף: זו המטרה שלי. אני צועד בדרך אליה ולא אסטה ממנה! לאחר שהוא מצא מחדש את הדרך אל ה' ועשה בה את צעדיו הראשונים, עליו להמשיך ולהתקדם לאורכה בהתמדה ובכוונה, כמובן לא באמצעים לא רציונליים. אבל אם הוא נעשה הפכפך, אם הוא מאבד את נוכחות התודעה שלו ברגע שהוא נושם אוויר אחר ומתחיל להאמין שהוא יכול להסתפק ב"חצאי מידות" וליהנות שוב היום ממה שרק אתמול עורר בו דחייה ושאט נפש, אז הוא איבד כל סיכוי להגיע למטרה הנכונה. אין הונאה קטלנית יותר מהונאה עצמית: האדם מרמה את עצמו ונופל קורבן ל"התמוטטות רוחנית"...

תקיפות, איזון פנימי והתאמת הדיבור למעשים - הם המאפיינים של גדולת אופי אמיתית. אם הברומטר של תכונות אלה נופל, אפשר לשוב ולהעלותו באמצעות תשובה, בתנאי שתהיה תשובה אמיתית וצלולה. תשובה היא הטוב הנעלה ביותר שה' העניק לאנושות. גם אדם שירד למקומות נמוכים ביותר ועשה מעשים קשים ביותר - בכוח תשובה אמיתית ונחושה, יוכל לעלות מן התהום ולהעפיל אל הפסגה הגבוהה ביותר ולהפוך לידיד ה'. כך למדנו מהמעשה התלמודי בריש לקיש ומדוגמות נוספות. חשוב להדגיש: התשובה חייבת להיות אמיתית ויסודית. אסור לאדם להתנדנד הלך ושוב, להניע את מפרשיו בהתאם לרוח ולהחליף רעיונות וערכים כאילו היו בגד שרגילים להחליף תדיר. יש לדבוק בקו בנחישות ובקפדנות, ולהתגבר על כל המכשולים וההתנגדויות מימין ומשמאל.

כשמדובר באמונות ובבעיות דתיות, יש להישמע לקול אחד בלבד: קולו של הקב"ה. כל קול אחר ודעה אחרת - יש להתעלם מהם לחלוטין. החוק היחיד שהאדם חייב להישמע לו הוא חוקת התורה. אם אתם מתלבטים בין "שתי להבות", עליכם ללכת רק בעקבות אותה להבה המאחדת אתכם עם להבת ה', שהיא להבת נשמתכם. הקונפליקט הגדול והחמור ביותר שאדם עשוי לחוות מתרחש בתוך נשמתו. חיבוטי הנפש מייסרים, ומחייבים את האדם לגייס את כל כוחותיו ולהפעילם במלוא עוצמתם.

האושר היחיד בעולם הוא החיים - חיים על פי כוונתו של ה', חיים מוסריים וטהורים ללא רבב, חיים מלאי תוכן, חיים המביאים תהילה וכבוד לאדם ומובילים לחיי נצח ב"עולם הבא". הדרך לחיים יקרים אלה היא דרכה של תורה, מצוות ותשובה, והאמצעי לתשובה הוא "קרש ההצלה"!

אחת הקללות החמורות ביותר מבין צ"ח קללות שמונה התורה (ויקרא כו; דברים כח), מתארת תרחיש של פחד נורא, קיומי, שאוחז באדם ומשתלט עליו, מבלי שיצליח להבין את פשרו. הם שומעים "קול עֵלָה נִדָּף" (ויקרא כו, לו) והוא מעורר בהם בהלה כאילו אויב אימתני רודף אחריהם וכל שנותר להם - לברוח מפניו "וְנָסוּ מִנֶּסֶת חָרָב" (שם). הסיבה לחזיונות התעתועים ולקולות המבעיתים היא עיוות של פעולת החושים. הראייה והשמיעה של האדם אינן פועלות כשורה. הוא איננו מסוגל לראות את מה שלפניו אפילו בשעת הצוהריים כשאור החמה מאיר את העולם במלוא העוצמה: "וְהָיְתָ מִמַּשֵּׁשׁ בַּצֹּהָרִים כְּאֶשֶׁר יִמָּשֵׁשׁ הָעֶנָּה בְּאַפְלָה" (דברים כח, כט) - כשם שהעיוור מסתייע בחוש המישוש כי אופפת אותו אפלה תדיר, כך האדם שתתגשם בו הקללה, יגשש את דרכו כי לא יראה מאומה. וכשיראה - המראות לא יוסיפו לו שמחה: "וְהָיְתָ מְשָׁעַע מִמֶּרְאֵה עֵינָיו" (שם, לד) - הוא ירגיש אבוד וחסר ביטחון פנימי, וידמה שגלים גועשים מקיפים אותו מכל עבר ומוחצים אותו בתווך.

ויש רק תקווה אחת שהיא "קרש ההצלה" היחיד שבעזרתו אפשר להיחלץ מעין הסערה - התבוננות ברורה, ידיעה ברורה וחתימה לאמת המקורית. "קרש הצלה" זה צריך להיות המוטו של כל אחד, והאחיזה בו מסוגלת להפוך את הקללה לברכה.

שבת המלכה

א

קבלת שבת

היהודי מותש, עייף ומורכן מהלחץ, מהעומס ומהעול הכבד של עמל השבוע, והינה, מגיעה השבת, והוא - נושם לרווחה. אורות השבת הבוערים מאירים את עיניו ומחזקים את ליבו. הוא פושט במהירות את בגדי העבודה, ועימם הוא מסיר מעליו את כל הדאגות והצער שלא הרפו ממנו לאורך כל השבוע. מלא שמחה ועונג הוא לובש את גלימת השבת היפה והנקייה; קורן מאושר הוא נכנס לבית הכנסת ושר עם המקהלה את שיר השבת הנפלא: לְכָה דוֹדִי לְקִרְאֵת כָּלָה. פָּנִי שַׁבָּת נִקְבְּלָה.

"מְקֻדָּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה.

קוֹמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהִפְכָּה.

הַתְנַעֲרִי מֵעֶפֶר קוֹמִי.

לְבָשִׁי בְּגָדֵי תִפְאָרֶתָּ עָמִי.

הַתְעוֹרְרִי הַתְעוֹרְרִי. כִּי בָּא אֹרֶךְ קוֹמִי אֹרֶי.

לֹא תִבּוֹשִׁי וְלֹא תִכְלָמִי. מֶה תִּשְׁתַּחֲוֶי וּמֶה תִּתְהַלֵּלִי.

בּוֹאִי כָלָה. בּוֹאִי כָלָה."

הרגע היפה והמפואר ביותר בחיים היהודיים הוא ליל השבת; היהודי חוזר הביתה בתחושה עילאית של מלכות נסיכית, אל אשתו וילדיו המחכים לו בשמחה ובמצב רוח של שבת אמיתית. הם לוחצים ידיים בחום ומחבקים זה את זה בשמחה. האב מניח באהבה את ידיו על ראשי ילדיו ומעניק להם את ברכת האב במצב רוח חגיגי.

סביב השולחן צועדים האב והילדים ושרים "שלום עליכם, מלאכי השלום", ומסיימים בשירתו של שלמה המלך על אשת חיל: "אֵשֶׁת חֵיל מִי יִמָּצָא וְיִרְחַק מִפְּנֵינִים מְכָרָה: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ וְשָׁלָל לֹא יִחְסֹר: גִּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא רָע כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּרָשָׁה צָמָר וּפְשָׁתִים וַתַּעַשׂ בְּחֶפֶץ כְּפִיָּה: טַעְמָה כִּי טוֹב סָחָרָה לֹא יִכְבֶּה בְּלִילָה גְרָה: כִּפָּה פָּרָשָׁה לְעֵנִי וַיְדִיָּה שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן: פִּיהָ פִּתְחָה בְּחֶכְמָה וְתוֹרַת חֹסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ: שָׁקָר הָחוּ וְהִבֵּל הִיפִי אִשָּׁה יִרְאֶת ה' הִיא תִתְהַלֵּל: תִּנּוּ לָהּ מִפְּרֵי יְדֶיהָ וַיִּהְלֹלָה בְּשִׁעְרֶיהָ מִעֲשִׂיהָ" (משלי לא).

שלמה הקדיש שיר זה לאימו ברגע שבו היא השמיעה לו את התוכחה החמורה ביותר. היא לא חששה ולא היססה להטיח "האשמה חריפה" במלך הגדול בפתיחות מלאה, ובתמורה זכתה בכל השבחים האלה.

עם זמירות נעימות ושיר המעלות וברכת המזון מסתיים ליל שבת היפה, שבו ההורים והילדים נהנים מאוד וחווים הנאה רוחנית גדולה, "עונג שבת" אמיתי.

קשה לתאר במילים את רגשות הקודש והדבקות הממלאים את היהודי בשעה קדושה זו. הנשמה עולה ומרחפת בגבהים. מחשבות שבת קדושות מרטיטות בפנימיותו וגורמות לליבו לפעום מהר יותר. הנשמה היתרה, "נשמת השבת", המשלימה בשבת את הנשמה היום-יומית, מביאה עימה קדושה, עליצות ושמחה. היא מוסיפה חיים ושפע למחשבות ולרגשות. בכל פעולותיו - באכילה ובשתייה, בהליכה לישון ובקימה - היהודי מרגיש: **שבת**. שבת - הרגשה גבוהה, קדושה שאין מילים שיוכלו לבטאה.

השבת היא גולת הכותרת של מעשה בראשית, של מלאכת היצירה הא-לוהית המושלמת. זכתה השבת בחיבה בחיבה מיוחדת ששום מצווה לא זכתה בה. השבת משעשעת ומדרבנת את האדם ליצירה ולחשיבה המתחדשות תדיר, ומעניקה לו כוחות נפשיים וגשמיים חדשים שבעזרתם יוכל לשאת בעול החיים; היא מחזקת את האמונה והתקווה בעתיד ונותנת לו כוחות חדשים. השבת היא "סם החיים" היהודי, וכל מי שנשאר נאמן לשבת זוכה להיות ידיד ה'. למרבה הצער יש מקומות שבהם אין אפילו רמז לשבת, אי אפשר לחוש אפילו קורטוב שלה. במקומות אלו היהדות האמיתית כבר איננה. היא הגיעה לקיצה.

כמו קרן אור השמש המצליחה לחדור לפינה החשוכה ביותר ולהאירה, כך השבת היא קרן אור שבכוחה לחדור אפילו אל המבוך החשוך ביותר של חיי האדם ולהאירו.

השבת היא הנשק היעיל ביותר שבעזרתו היהדות נלחמת בעוז ומתגוננת מפני אויביה הרבים, המקיפים אותה בסערות המאיימות להטביעה.

ב

אורות השבת

בערב שבת, האישה היהודייה מצווה להדליק נרות כדי לבטא שהשבת מאירה את לבבנו כמו קרן אור.

להבות הנרות עולות כלפי מעלה ומדרבנות את האדם להתעלות מהיום-יום החומרי לחיים רוחניים ומוסריים גבוהים יותר.

להבות הנרות נועדו גם להזכיר לאם היהודייה את חובותיה: כיוון שחווה, האישה היהודייה הראשונה, כיבתה את אור העולם (באכילת הפרי האסור) מוטל על האישה היהודייה להדליקו מחדש, וזאת באמצעות הדלקת אור התורה בלב ילדיה ובעידודם ללמוד תורה. ילדינו הם האורות שלנו; הם נשמות היהדות ותקוותה.

הדלקת הנרות היא מסר של ישועה ונחמה לנפש היהודית הסובלת והמלנכולית בשעות הגורליות החשוכות ביותר של בין השמשות. היא מעודדת אותה ונוסכת בה כוח לדחות את הייאוש מכול וכול ולהיאחז תמיד בתקווה האיתנה שבקרוב תזרח שמש ה' ובקרוב תזרח גם עליה השבת, היום שנעים זמירות ישראל מכריז עליו שהוא יום של השמדת הרשעים: "בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כָּמוֹ עֵשָׂב, וַיִּצְיָצוּ כָּל פְּעֲלֵי אֶן לְהַשְׁמָדָם עֲדֵי עַד" (תהלים צב, ח). הצדיק, לעומת זאת, "כִּתְמָר יִפְרָח" וגם "כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה", וכל הצדיקים כולם יהיו "שְׁתוּלִים בְּבֵית ה'" לנצח (שם, יג-יד).

השבת גם טומנת בחובה תחושה של אהבה ושלווה. הו, כמה אהבה וחום אתה מרגיש כשאתה פוגש מישהו בשבת, לוחץ את ידיו באחוזה ובחמימות ומברך אותו בברכת "גוט שאבעס", ברכת "שבת שלום" המסורתית. הברכה "גוט שאבעס" אינה דומה לברכות כגון "ערב טוב" או "בונז'ור": היא הביטוי העמוק ביותר של אהבה ויראת כבוד פנימית, של אינטימיות ולבביות היוצאת מן הלב ונכנסת אל הלב.

ג

מטרת מנוחת השבת

ה' אסר עלינו בקפדנות לעשות בשבת מלאכה, כל מלאכה, כי גם הוא נח בשבת. משמעותה ותכליתה של המנוחה היא לעורר אותנו למאמץ ולהתאים את עצמנו ככל יכולתנו לטבעו של הקב"ה, משום שהאדם נברא ב"צלם אֱלֹהִים". ה' רחמן, רחום וסלחני, ועל האדם להשתדל להיות רחמן כמותו. ה' אוהב את העניים ועוזר למדוכאים, וגם האדם צריך לאהוב את העני, להיות רגיש לרגשותיו ולעזור למדוכאים. כשם שהקב"ה מְשַׁפֵּיל גָּאִים וּמְגַבֵּי שְׁפָלִים, על האדם לשנוא את הגאווה ולבחור ולדבוק במידת הענווה.

כשם שהקב"ה אינו מרחיק את השוגג והחוטא ותמיד מושיט להם את ידו, וקורא להם לחזור בתשובה, מוטל גם עלינו להימנע מלגנות - ואפילו בלב בלבד - את מי שאיננו נוהג בחסידות ובגלל טיפשותו ובורותו התנכר ליהדות האמיתית ולעמו, וכל שכן אסור לנו להתנשא עליו וקל וחומר שאין לנו רשות להרחיקו. להפך, בהרבה טקט, אהבה שופעת וטוב יוצא דופן עלינו להושיט לו יד פעם אחר פעם, וגם אם הוא דוחה אותה בגסות, לא נוותר ונושיט אותה שוב. עלינו לחפש דרך בכל דקויות הרגש להגיע אל נשמתו. כידוע, אם עננים מסתירים את האופק, די באור קטן כדי לפוגג את החושך ולגבור עליו. לפיכך לעולם אל לנו לחדול מלפתוח את זרועותינו לקראת אחינו התועים וחלילה לנו מלהתעייף מלנזוף בהם ולהוכיחם עד שישתכנעו בכנותנו ובטוהר רגשותינו, יכירו

באצילותנו ויכבדו את האידיאליזם הצרוף שלנו. כאשר זה יקרה, ייפתחו כל הערוצים המובילים לנשמתם, והוא יצעדו בבטחה בדרך שתורו להם, היא הדרך הישרה.

יתר על כן, יום המנוחה צריך להזכיר לנו שששת ימים עשה א-לוהים עבורנו את השמיים ואת הארץ, את העולם היפה והפורח וכל הנוי המפואר של הטבע - כדי שנוכל ליהנות מעולמו ולהלל, לשבח ולהודות לו. כך הופכת השבת לחוליה המקשרת אותנו נפשית עם הקב"ה ומחדירה בנו את ההכרה שהקב"ה מנהיג את העולם וקובע את כל האירועים, ואנחנו חבים לו את קיומנו, וכל נשימה של חיי אדם תלויה בו. הוא לבדו קובע חיים ומוות, אושר וחוסר מזל, רווחה ואומללות. הוא שמתגמל את הצדיקים ומעניש את הרשעים, והוא שבונה והורס, פוצע ורופא חולים, ומידו אין מפלט ואין מנוס.

לכן, כאשר אנו נחים בשבת, אסור לנו בשום אופן לנצל את המנוחה להנאותינו האישיות ולתשוקותינו האנוכיות. עלינו לקדש את יום מנוחת ה' לא-לוהות ולהקדישו ללימוד התורה, לתפילה ולאמונת ישראל: מנוחת הנפש.

השם שבת - אותיותיו כאותיות תשב, כלומר: תשובה. בשבת מוטל על האדם להקדיש זמן להתבונן אחורה ולפשפש בכל מעשיו בשבוע שחלף. ההתבוננות תאפשר לו לגלות מעשים הדורשים תיקון ולתקנם וגם להכיר בהרגליו הרעים והמזיקים ולהתרחק מהם.

ד

ישראל והשבת כ"בני זוג"

מצוות השבת נחלקות לשני סוגים: מצוות עשה (אקטיביות) ומצוות לא תעשה (הימנעות פסיבית). מעשים רבים היהודי מצווה לעשות בשבת, וממעשים רבים יותר - הוא מצווה להימנע. הצד הפסיבי והצד האקטיבי גם יחד תורמים לקדושת היום ולזיו הודה של השבת, ומעמידים לנגד עינינו תמונה שלמה וברורה

המלמדת אותנו שעלינו לסגל את החיים היהודיים לשבת, וכמותה, בעבודה שמשלבת אקטיביות ופסיביות - להפיץ את אורם בעולם. כמו בשבת, כך גם בחיים - יש להיזהר שלא לחצות את הגבול, שלא לחרוג מהתחום הראוי והנכון:

"עַד פֶּה תָּבוֹא וְלֹא תִסֵּיף" (איוב לח, יא).

כל החיים היהודיים תחומים, מוקפים גבולות; ומי שחורג מגבולות אלו, אויה לו: את דרכו חזרה כנראה לא ימצא, ואת עצמו ימצא נופל אל תוך תוהו ובוהו רוחני...

החכמים מספרים שפעם אחת באה השבת לפני הקב"ה ובפיה תלונה: היא בודדה. לכל אחד מימות החול יש בן זוג: מספרם זוגי, ושישה ימים נחלקים לשלושה צמדים. ורק היא, השבת, נותרת לבדה, ללא בן זוג לצידה וללא שייכות של ממש לקבוצה. הקשיב הקב"ה לתלונתה, ואחרי שסיימה לשטוח את טענותיה, הרהר בדבריה והשיב לה: "גם לעמי ישראל אין שותפות עם שום עם מעמי הארץ, והוא שוכן לבדד; לכי אליו ועמדי לצידו, ושניכם תצטרפו ליחידה אחת.

"אמרה שבת לפני הקדוש ברוך הוא: לכל נתת בן זוג ולי לא נתת בן

זוג. אמר לה כנסת ישראל תהיה בת זוגך" (בראשית רבה יא, ח).

מה רוצים החכמים לספר לנו במשל המעניין הזה? הסיפור הזה צריך להיות מאלף מאוד עבורנו. ראשית, הוא אומר לנו שהנאמנות ההדדית בין ישראל לשבת דומה לנאמנות שבין שני בני זוג. האיש רואה באשתו את מקור אושרו ורווחתו. היא ממלאת את כל חייו, בשבילו היא כל עולמו ואין מי שניחן ביתרונות ואיכויות כמותה. גם האישה צריכה להתמלא ברגשות כאלה, ולראות בבעלה את אושרה ואת מגינה היחיד. כשהם יחד שניהם מאושרים, אבל אם אינם יחד, כל אחד לבדו אומלל. כך צריכים ישראל לחשוב על השבת: שניהם יחד - ישראל והשבת - אוהבים ומכבדים זה את זה ויוצרים שלמות אחת העומדת בפני עצמה ואין בה מקום לשותפים נוספים ולכן היא עומדת לבדה. אבל אם הם נפרדים חלילה זה מזה - שניהם אבודים: ישראל בלי שבת הם כמו "גוף בלי נשמה", חייהם חלולים וחסרי משמעות...

שנית, אנו לומדים מהשבת שעלינו לעבוד את ה', לא רק כאשר הוא נותן לנו שמחה וברכה בשפע, אלא גם כאשר הוא מסתיר את פניו מאיתנו ומשאיר אותנו להתמודד לבד עם גורל קשה. גם אז אסור לנו לאפשר לאמונתנו להתערערר ועלינו לעשות הכול כדי שהחולשה הזמנית התוקפת אותנו לא תכריע אותנו.

בכל ששת ימי השבוע, אֱלֹהִים הראה את כוחו: הוא יצר עולם שלם, ואחרי שיצר אותו, העשיר אותו: שכלל אותו בחידושים ועיטר אותו ביופי. ובהגיע השבת - הוא פסק ממלאכה, ולא הוסיף לעולם מאומה. כפי שהיה בכניסת השבת - כך היה גם בצאתה. בשבת ה' נח. ברבות הימים באה השבת קבלה השבת על מעשיו. לדבריה, ששת ימי השבוע מעידים על כוחו של הקב"ה בהציגם בגאווה את הישגיו, את כל מעשה הבריאה; ולה, לשבת, אין דבר להראות לעולם, אין לה דבר להציע לו. וכי על מה תצביע ובמה תתפאר? הרי בשבת הכול כבר נגמר, ושום חידוש לא נוצר. הקב"ה הבין לליבה של השבת והרגיע אותה ואמר: "מצאתי לך בן זוג טוב", השבת היא ההשלמה וגולת הכותרת של הבריאה, באמצעותה השיג הקב"ה את מטרותיו. ובדומה לשבת, עם ישראל הוא שמביא את האנושות לשלמותה והוא בן הזוג של השבת. בלעדיו - האנושות אינה שלמה, ורק השלמות הופכת את העבודה למושלמת. כמו בשבת, כך העולם צריך להכיר בכוח השבת להביא את הבריאה לכדי שלמות ולהכיר בכוחו של ישראל להביא לשלמות האנושית. וכששניהם מתאחדים כולם מכירים בגדולתו של הקב"ה. אבל איך השבת יכולה להעיד על גדלותו של ה' בעת שעם ישראל נזנח ונדחה על ידי ריבונו של עולם, והוא משוטט בעולם כאילו יתום, וכולם נדהמים וצוחקים, ושואלים: אֵיךְ נָא אֱלֹהִים?

אך לפעמים דווקא בפסיביות של הקב"ה ובשתיקתו ניתן להכיר בגדולתו ובכוחו, בכך שהוא מסוגל לשלוט ביצרו באופן כזה שיראה וישמע כיצד עמו מתייסר ומחולל, ועליו לשתוק ולא לנקום. כך מסבירים חז"ל בגמרא (יומא סט ע"ב):

"אמר רבי יהושע בן לוי, למה נקרא שם 'אנשי כְּנָסֶת הַגְּדֹלָה'? שֶׁחֲזִירוֹ אֶת הַעֲטָרָה לְיִשְׁנָה. בָּא מֶשֶׁה אָמַר: "הֵאֵל הַגְּדֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא". בָּא יִרְמְיָה אָמַר: "גוֹיִם מְרַקְדִּין בְּהִיכְלוֹ. אֵיךְ נִרְאֹתָיו?" [ו] לֹא אָמַר "נִרְאָה". בָּא דָּנִיֵּאל וְאָמַר: "גוֹיִם מְשַׁתְּעִבְדִּין בְּבָנָיו. אֵיךְ גְּבוּרָתָיו?" [ו] לֹא אָמַר "גָּבוֹר". בָּאוּ אַנְשֵׁי כְּנָסֶת הַגְּדֹלָה

וְאָמְרוּ: אֲדָרְבָּה - זֶה הָיָא גְבוּרָתוֹ, שְׁכַוְכֵי אֶת פְּעִסוֹ, וְנוֹתֵן אֶרֶךְ אַפִּים לְרָשָׁעִים, וְאֵלּוּ הֵם נוֹרְאוֹתָיו; שְׁאֵלְמָלָא נוֹרְאוֹתָיו, אָמַר אַחַת - הֵיאֵךְ יְכוּלָה לְהִתְקַיֵּם בֵּין שְׂבָעִים אָמוֹת?"

מכאן גם אנו, בני האדם, צריכים ללמוד לא לפעול בחופזה ובבהלה ולא להיות מונחים על ידי שום תשוקה, אלא לשאת את הגורל בסבלנות, התמדה וגבורה פנימית.

החלש מנסה להיראות חזק, הפשוט משתדל לעורר בזולתו רושם שהוא חכם, הריק מתאמץ להצטייר כידען, וחסר האמצעים מעמיד פנים שהוא עשיר. כולם מנסים להפגין כלפי חוץ - מה שאין בתוכם פנימה. הם אינם מודעים כלל לחוסר ההיגיון ולחוסר התוחלת של מעשיהם: לחזקים, לחכמים, לבעלי הידע ולעשירים באמת - אין שום צורך להפגין את כוחם, עושרם וחוכמתם. זהב מזויף חייב להיות מבריק, אבל זהב אמיתי לא חייב לזרוח. בפסיביות של הקב"ה בשבת, דווקא בה וכמוה גם בהתנהגותו הפסיבית כלפי רדיפות ישראל עמו, אנו מכירים בגדולתו ובכוחו. מי שעניינים לו - רואה, ומי שלב פועם בקרבו - מבין ללא קושי, את האמת הפשוטה שחסרי הלב לא יבינו גם במאמץ:

"אִישׁ בַּעַר לֹא יֵדַע וְכָסִיל לֹא יִבִּין אֶת זֹאת" (תהלים צב, ז).

הפסיביות הזאת לא תימשך לעד. יום יבוא והקב"ה יחדל מהפסיביות ויעבור לפעילות, ואז ישוב להראות את גדולתו בניסים שיעשה בישראל, כפי שעשה בעבר. אז העולם הטיפש והמטומטם יבין סוף-סוף ולא יוסיף לשאול: "אֵיךְ נָא אֶלֹהֵיהֶם[?]" (תהלים קטו, ב), אלא יאלץ לקרוא "ה' הוּא הָאֱלֹהִים[!]" (דברים ד, לט) יחי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ויחי עם ישראל.

יהי רצון שנחווה בקרוב את היום הגדול הזה, יום שכולו שבת, וזו תהיה שמחת תורה אמיתית.

ה

לעבוד ולשבות!

מדוע בעצם בחר הקב"ה להבדיל בין "ששת ימים" שבהם "עשה ה' את השמים ואת הארץ" ובין היום "השביעי" שבו "שבת וינפש"?

ייתכן שמטרת הבחירה הזאת הייתה להציג לפני העולם דוגמה של שלוה, של התבוננות רגועה ובוגרת ושל עבודה הנעשית על פי תוכנית מובנית, שלב אחר שלב ובהקפדה על כל פרט ופרט.

האדם לא צריך לפעול בחופזה, בבהלה, אלא לתת לכל דבר לקרות על פי תכנון מראש, בקצב הנכון ובמתינות. ככל שעבודה גדולה יותר, עולה חשיבותם של התכנון הקפדני לפניה ושל הנחת היסודות המוצקים בראשיתה. לעשייה המוקפדת בשלבים אלו יידרש זמן רב, אבל הצלחת העבודה כולה תלויה בה.

עם הפסקת המלאכה בשבת, רצה הקב"ה להראות לעולם שאומנם חשוב לייצר, אבל אחרי שדבר נוצר - חשוב לדאוג לשמרו. רבים יכולים ליצור, אך כדי שהדבר שנוצר יחיה ויתקיים, הוא זקוק לכוחו של אֱלֹהִים. יתר על כן, אֱלֹהִים רצה להראות לאנושות שגם כל הדברים היצירתיים חייבים להציב גבול בשלב מסוים. אסור לאדם לדחוף את מלאכתו יותר מדי בכוחות פיזיים ומנטליים, לא ללמוד יותר מדי, לא לחקור יותר מדי, לא להרחיק לכת יותר מדי בזכות חוכמתו! אֵל תִּתְחַפֵּם יוֹתֵר, לא רוצים להשתמש יותר מדי בכוח הפיזי של האדם ולא רוצים לצבור יותר מדי עושר וגם לא רוצים ליהנות יותר מדי מהחיים. בשבת, אסור לך לחרוג מגבולות העיר, כסימן למה שנאמר זה עתה. אל תעז לרוץ רחוק מדי ואל תקפוץ גבוה מדי שמא תסתכן בנפילה!

מובן שה' היה יכול ליצור דברים יפים יותר ושימושיים יותר מאלו שיצר, אבל "[וְיָכַל]" פתאום, ברגע אחד, מתוך החלטה ברורה, הוא עצר. עצירה זו הייתה חשובה ומועילה לא פחות מהיצירה עצמה. גם היום, כמה יופי ואוצרות נסתרים - התברר בדיעבד שאינם תורמים לעולם אלא גורמים לו נזקים ומאיימים להחריבו: אלמלא שלטה האנושות באוויר, מספרם של ההרוגים בעולם היה קטן

במיליונים ממספרם העצום; אלמלא השיג מדע הכימיה את השיאים שהשיג, בני אדם לא היו מומתים בגז ולא היו חשופים לפגיעה של פצצות המשוגרות אליהם מקרוב, ובוודאי לא ממרחקים. א־לוהים הכיר את טבע האנושות וידע שכל שכלול ותוספת יופי - בני האדם ינצלו לרעה, ומשום כך בחר להגביל את ההתפתחות, לבלום אותה. השבת נראית אפוא כמחאה נגד גלישה חומרנית למרחקים ארוכים.

המחשבה על הניצול לרעה איננה מופרכת. התורה ממחישה לנו עד כמה היא נכונה, ועד כמה מהר הסכנה התאורטית - התגשמה הלכה למעשה. עשרים דורות בלבד חלפו מאז בריאת העולם, ובני האדם, מתוך מגלומניה, עשו שימוש לרעה בטכנולוגיה ובאומנות, במיזם הבנייה החדשני - מגדל בבל. לרשותם עמדו אמצעים טכניים משוכללים, ובמקום לתכנן כיצד יוכלו לתרום לעולם בעזרתם ולהיטיב עם כלל האנושות, הם החליטו, מתוך אמונה שלמה שהדבר אפשרי, לנצלם ל"הפלת" הא־ל ולמיטוט שלטונו. דור הפלגה (בראשית יא).

וכמובן אין לשכוח שהשבת הביאה לעולם רוגע ומנוחה. האם יש דבר מפואר יותר, יקר ומרענן יותר עבור האדם העייף מאשר המנוחה המיוחלת, ההרפיה הפיזית והנפשית וההימנעות ממלאכה!? אומנם המנוחה כפויה, אבל אלמלא נכפתה על האדם, הוא לא היה בוחר בה מיוזמתו. הוא היה ממשיך לעבוד, לרדוף, לעמול ולטרוח ללא הרף; ועוד בטרם היה מסיים משימה אחת כבר היה אץ רץ וממהר לבאה אחריה. לעצור - לא היה עולה בדעתו. הוא היה ממשיך לפעול ולעשות עד אשר התשישות הייתה מכריעה אותו והוא היה מתמוטט ונופל. ואת הכוח המניע שהיה בו, היו דוחקים עייפות, איטיות, נדודי שינה, שיתוק הגפיים וצרות נוספות.

המנוחה הכללית שנכפתה עלינו בשבת, יש לה תכלית ומטרה: מילוי המצברים ומאגרי הכוח והמרץ כדי לאפשר תנופה חדשה ליצירה מחודשת. ועם זאת, במנוחה הגשמית לא די. את המנוחה הכללית יש לנצל למילוי המצברים הפיזיים וגם הרוחניים. בששת ימי המעשה, האדם עסוק בפעילות פיזית וחומרית. פעילות זו אינה ייחודית לבני האדם בלבד. היא מאפיינת את כל עולם החי. אין ספק שהשגת אמצעי הקיום הכרחית, אבל היא אמצעי. היא איננה

מטרה:

"כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ח, ג).

האדם חייב לזכור שהוא גבוה במעלתו מכלל עולם החי, אבל אם יסתפק בעשייה המאפיינת את בעלי החיים – לא יגיע למעלה הזאת. המעלה הזאת אינה מושגת מאליה. יש לפעול להשגתה: להקדיש זמן למחשבה ולמעשים שיבנו את דמות האדם שבו וינסכו בו הרגשה שהוא בן אנוש.

השבת נועדה אפוא לרומם את האדם אל מעל עולם החומר, לעודדו לחשיבה רוחנית ולהגביהו.

החומר והרוח, בהצטרפם זה לזה, יוצרים את כוליות האדם ושלמותו. כך גם השבת: יש בה החומר (שנוצר במשך שישה ימים) ואליו מצטרפת הרוח (חיים רוחניים של הנשמה היתרה היונקת מן השבת).

רק אז מצא הנברא את שלמותו האמיתית ורק אז נתן לו הקב"ה את ברכתו וקידש אותו:

"וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבִת מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב, ג).

שלושה הם הנקראים "קדושים" בתורה: הקב"ה, ישראל והשבת. השבת היא החוליה המקשרת את ישראל לקב"ה. האדם נח באותו היום שבו נח אֱלֹהִים; ובעשותו כן הוא מתרומם לדרגה אֱלֹהִית, מצטרף לאֱלֹהִים ומתקרב לקדושה הקורנת ממנו ובונה בתוכו את המהות הרוחנית, מהות שהשגתה היא מטרתה העיקרית של האנושות.

על ידי המנוחה בשבת, האדם מעיד על מעשה בראשית, ואם נרצה נוכל להשתמש במילותיו של הפילוסוף היהודי-יווני פילון ולומר שבשבת האדם חוגג את לידתו השלמה של העולם.

אם כן, השבת היא גולת הכותרת של הבריאה והשלמתה, וללא השבת העולם היה בניין נטול גג. במדרש מובא משל: מלך החליט לבנות לאהובתו המלכה ארמון כליל יופי, ארמון שכל שכיות החמדה יהיו בו, ולא ייגרע מיופיו ומהדרו

מאומה. הוא גייס את גדולי האומנים וכולם שקדו על קישוט הארמון החדש. כאשר הושלם ארמון הנוי, אמר המלך למשרתיו: "כעת לוו אותי אל מלכתי האהובה, ואיכנס עימה לטירה". כידוע, בליל שבת בההגיענו הביתה מבית הכנסת אנו מברכים את מלאכי השלום שלוש פעמים, ולאחר מכן נפרדים מהם:

"צִאתְכֶם לְשָׁלוֹם מִלְּאֲכֵי הַשָּׁלוֹם מִלְּאֲכֵי עֲלִיוֹן מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא".

לכאורה, קשה להבין: אנו מקדמים את מלאכי השלום בברכה, ואיננו מבקשים מהם להישאר עימנו אלא מייד מזדרזים ונפרדים מהם?! ננסה להבין מהו הנמשל של המשל שבמדרש, והוא יסייע לנו בפתרון הקושי והתמיהה: הקב"ה עצמו הוא המלך, מלך העולם, והוא נכנס לארמון שבנה לשהות בו עם המלכה השבת ועם ישראל. כיוון שהוא מלך הוא איננו הולך לבדו. פמליה של מלאכים מלווה אותו בדרכו. וכאשר הוא מגיע אל היעד ונכנס לארמון, תם תפקידם של המלווים, והם פונים ושבים למקומם, ולכן עלינו להיפרד מהם. המלך רוצה לקדש את השבת באין מפריע, לשהות עם המלכה באהבה עמוקה ביותר ללא קהל, הקב"ה וישראל חוגגים יחד את שמחת התורה שלהם!

ו

חשיבות השבת בחיים היהודיים

אמירות בעניין חשיבותה הרבה של השבת אנו מוצאים בתלמוד:

"אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל" (בבלי, שבת י"ב).

"חמדת ימים אותו קראת".

"אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן - מיד נגאלים" (בבלי, שבת קיח ע"ב);

ובדברי ישעיה הנביא מוצאים אמירה דומה:

"כָּל שָׁמֵר שַׁבָּת מִחֻלּוֹ וּמִחֻזְקִים בְּבִרְיָתִי וְהִבִּיאוּתִים אֶל הָרַקְדָּשִׁי" (ישעיה נו, ו-ז).

ולהלן פסוקי מקרא ומימרות תלמודיות שגם הם מעלים על נס את שמירת השבת:

"אם תִּשְׁבֵּי מִשַּׁבָּת רַגְלָךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וְקִרְאָתָ לַשַּׁבָּת עֲנֵג לְקָדוֹשׁ ה' מְכַבֵּד וְכַבְּדָתוֹ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמָּצוֹא חֲפָצֶךָ וְדָבָר דָּבָר אֲזִי תִתְעַנֵּג עַל ה' וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל בְּמִיתִי אֶרֶץ" (ישעיה נח, יג-יד);

"לֹא חֲרָבָה יְרוּשָׁלַיִם אֲלֹא בְשָׁבִיל שְׁחָלְלוּ בָּהָּ אֶת הַשַּׁבָּת" (בבלי, שבת קיט ע"ב);

"למה חרבה טור מלכא? מפני שהיו משחקין בכדור" (ירושלמי, תענית ד, ה);

"מצוות שבת מליא להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצוותיה של תורה" (שם, נדרים ג, ט).

הגמרא (בבלי, ביצה טז ע"א) מספרת על שמאי שנהג להתחיל בהכנות לשבת כבר בתחילת השבוע, ועל הלל שהמתין עד יום שישי ורק אז עסק בהן:

"אָמְרוּ עָלָיו עַל שְׁמַאי הַזֵּקֵן, כָּל יָמָיו הָיָה אוֹכֵל לְכָבוֹד שַׁבָּת - מִצָּא בְּהֵמָה נָאָה, אוֹמֵר: "זוֹ לַשַּׁבָּת". מִצָּא אַחֶרֶת נָאָה הִימָנָה, מִנִּיחַ אֶת הַשְּׂנִיָּה וְאוֹכֵל אֶת הָרֵאשׁוֹנָה. אָבֵל הַלֵּל הַזֵּקֵן - מִדָּה אַחֶרֶת הָיְתָה בּוֹ, שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם, שְׁנֵאָמַר (תהלים סח, יט): 'בְּרוּךְ ה' יוֹם יוֹם'."

הגמרא מצדיקה את התנהגותו של הלל באמירה שכל שעשה - עשה לשם שמיים, כלומר כל פעולותיו והתנהגותו נגרמו בהשפעת מניעים מיוחדים. מאלה עולה השאלה: וכי מעשיו של שמאי, שהיה עסוק בענייני השבת במשך כל השבוע, לא נועדו להשגת אותה המטרה? האם לא נעשו גם הם לשם שמיים? חלילה. אם כן, מדוע השבח הזה נאמר רק לגבי הנהגתו של הלל? אפשר להציע שהלל חשש שאם יעסוק במשך כל השבוע בניסיונות להשיג את הרוח של השבת, יאבד משהו מייחודה; העיסוק בהכנות לקראתה יהפוך במידה מסוימת לדבר שבשגרה, לחולין. הוא העדיף לצמצם את העיסוק בהכנות ולעשות את כולן במרוכז סמוך לשבת, ובדרך זו לשמר את ה"תנופה" וההתלהבות הספונטנית

המאפיינות אותן, את ההילה הגבוהה והקדושה המתלווה אליהן. להבנתו, ההמתנה ל"רגע האחרון" הכרחית שכן ברגע הזה מתרחש שינוי תודעתי דרמטי במצב הרוח של האדם, והוא שמאפשר לו לנסוק לגבהים ולהתעלות לעולם רוחני. "פריסת" ההכנות על פני כל השבוע - תפגום בהכרח בהתעלות.

התלמוד לא רצה להפחית חלילה ממעשהו של שמאי. כל רצונו היה להדגיש שגם אי-התעסקותו של הלל בענייני השבת במשך השבוע הייתה לשם שמיים, ובבסיסה היו מניעים טהורים רמים ונעלים ביותר.

העובדה שהשבת מקיפה את האדם היהודי כולו והוא כולו שקוע במצווה מעניקה לשבת נופך מיוחד.

התורה עצמה קובעת שחילול השבת הוא חטא חמור ביותר, וכחומרת החטא - חומרת העונש:

"וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת" (שמות לא, יד).

התורה גם מספרת על מקרה המוכיח שהעונש החמור מיושם. אדם מישראל נתפס כשהוא מקוּשֵׁשׁ עצים בשבת, והקב"ה חורץ את דינו - כל העם ירגמו אותו באבנים:

"וַיְהִי בְּנִי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמָּצְאוּ אִישׁ מִקִּשְׁשׁ עֵצִים בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת: וַיִּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמִּצְאִים אֹתוֹ מִקִּשְׁשׁ עֵצִים אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל הָעֵדָה: וַיִּנְיחוּ אֹתוֹ בְּמִשְׁמֶר כִּי לֹא פָרַשׁ מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מוֹת יוּמָת הָאִישׁ רָגוּם אֹתוֹ בְּאֲבָנִים כָּל הָעֵדָה מִחוּץ לַמִּחֲנֶה" (במדבר טו, לב-לה).

גם ירמיהו הנביא מזהיר בחומרה את מחללי השבת ומתריע על הצרה שתפקוד את ירושלים בגלל מעשיהם:

"וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבַלְתִּי שְׂאֵת מִשָּׂא וּבֹא בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּשַׁעְרֶיהָ וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת יְרוּשָׁלַם וְלֹא תִכָּפֶה" (ירמיה יז, כז).

חילול השבת עורר זעם גם בנחמיה. ובראותו את הזלזול בשבת ואת חילולה

בעבודת בית הבד, זעק:

"וְאָרִיכָה אֶת חַרֵּי יְהוּדָה וְאֶמְרָה לָהֶם מָה הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמַחֲלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת: הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֶת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חֲרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל לַחֲלֹל אֶת הַשַּׁבָּת" (נחמיה יג, יז-יח).

לפי הרמב"ם המחלל את השבת כמוהו כעובד עבודה זרה:

"השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצות התורה והשבת היא האות שבין הקב"ה ובינינו לעולם לפיכך... מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה" (יד החזקה, הלכות שבת פרק ל, טו).

רק כשמדובר בפיקוח נפש, בהצלת חיי אדם, מותר לעשות כל פעולה הנצרכת להצלה אפילו היא כרוכה בחילול שבת (בבלי, יומא פה ע"א).

"רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת" (שמות טז, כט).

"כל הסגלות היקרות, אשר אשרה בהן היהדות את בעליה, כלן לא תשווינה בהוד תפארתן ובשפעת ברכותיהן ונדיבותיהן אל סגלת השבת העתיקה. בהלקח מהיהודי שבתו, לקח ממנו אוצר נחמד, מרגניתא דלית לה טימא; ואם גם יתן לו תחתיה כל הון יקר, תמורה לא תהיה לה. בהלקח מהיהודי שבתו, הוא נשאר בדד, בלי מנוחה, בלי שמחה, באין אוהב ורע; ואם גם כצנה יעטרוהו רעים ואם גם יענדו לראשו זרי שמחות, לשוא, אוהב נאמן כשבת לא ימצא. כל אהבה ותענוגים הלא במה נחשבו לעמת הדות השבת הצנועה והתמימה, הקדושה והנעימה.

כמו כלה מקושטת הכניסה לו. אם יהיה נאמן לה בכל לבו, מסור לה בכל נפשו, אז גם היא, רעותו הנאמנת, משחקת לפניו תמיד ומעטרת אותו ברכה וישועה, היא תשכיל להפך לו אהלו הקטן והדל לעדן גן א־להים. היא תאיר לו כיום חשכת ליל. גם בכל משעל צר תנחה אותו ברחבה ולא תתן מוט לרגלו. היא תמחה דמעתו מעל פניו ותסיר ממנו יגון ואנחה"¹⁰⁷.

"אלה שמפנים לה עורף אינם לוקחים כלל אחריות על "הדקירה בגב" שהם

107. כתבי הרש"ר הירש, השבת, תרגם יצחק איזיק ב"ר אריה לב הירשוביץ.

ממיטים על היהדות, איזה מקור יקר הם עצמם נוטשים ואיזה אסון הם מביאים על ילדיהם בכך שהם גוזלים מהם את הירושה הגבוהה ביותר, היקרה והאצילית ביותר מזה אלפי דורות, שבאמצעותה נקרעים הקשרים הקושרים אותם לעמם" (שם).

בהערכתו את השבת, התלמוד מרחיק לכת וטוען שמי שישמור את השבתות שלו כהלכתו, ה' יסלח לו על כל חטאיו. כתוב:

"אֲשֶׁרִי אֶנּוּשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וְבֶן אָדָם יִחְזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מִחֻלּוֹ וְגו'" (ישעיה נב, ב).

אל תִּקְרִי "מִחֻלּוֹ", אֶלָּא "מִחֻל לֹ" (שבת קיח עמוד ב).

התלמוד גם דורש מהאדם להתאמץ ששמחתו תיראה בשבת, כי השבת צריכה להיות יום של שמחה פנימית, כמו שכתוב: וקראת לשבת עונג (ישעיהו נח, יג). השולחן ערוך (רפ"ח) אוסר לצום או להתאבל בשבת, ועל פי הגמרא יש להימנע ככל האפשר מניחום אבלים בשבת (שבת י"ב), אפילו לאבלים אסור להתאבל בציבור בשבת (ירושלמי, ברכות פרק ב'), כנאמר:

"בְּרִכַּת ד' הִיא תַעֲשִׂיר וְלֹא יוֹסֵף עֲצָב עִמָּה" (משלי י, כב).

לדעת הכוזרי (רבי יהודה הלוי), הנשמה יכולה לעלות לדרגה גבוהה יותר על ידי שמחה מאשר על ידי צום ואבלות, משום שהשמחה היא זו שמקרבת את האדם וקושרת אותו קרוב יותר לקב"ה. מרבי עקיבא מביא הסיפרא שהוא בכה בשבת, ולתדהמת תלמידיו הוא הכריז שהבכי הוא משמח אותו...

בתלמוד (בבלי, שבת קיז ע"ב) נקבע שיש לקיים שלוש סעודות בשבת, ובכל אחת מהן יש להניח על שולחנו שתי חלות שלמות. החסידים והמקובלים רואים בסעודה השלישית את הסעודה החשובה מכולן, משום שהיא מסמנת את הפרידה מהשבת. יש לחגוג אותה בלהט כה רב, כדי להדגיש עד כמה קשה לנו להיפרד מהשבת.

בתפילות השבת, שלא כביום טוב, הנוסח של הברכה האמצעית - קדושת היום - איננו אותו הנוסח בכולן. בערבית של ליל שבת אומרים: "אֲתָה קְדִשְׁתְּ"; בשחרית - "יְשִׁמַּח מֶשֶׁה בְּמִתְּנֵת חֶלְקוֹ"; ובמנחה - "אֲתָה אֶחָד". זאת משמעות

הדבר: ליל שבת מזכיר לנו את השבת הראשונה, השבת של בריאת העולם, שלראשונה הכריזה על הקידוש והסבירה לעולם שהקדושה היא "חבל ההצלה" שלו. תפילת שחרית מנציחה את השבת השנייה, שבה (דווקא בה, בשבת) נתן ה' לישראל את התורה: ביום זה, משה שימח את היהדות במצוות ה' ובכך העניק לשבת אופי מיוחד. בתפילת מנחה אנו מתקרבים לרגע הפרידה מהשבת, וזה הזמן למקד את מחשבותינו בשבת הישועה העתידית, הזמן הגדול שבו שמו של ה' יתפאר ברחבי העולם: "וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד" (זכריה יד, ט);

ולכן אנו מתפללים:

"אֲתָה אֶחָד וְשֵׁמְךָ אֶחָד וּמִי כְעֶמְךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ".

בתלמוד (בבלי, שבת סט ע"ב) נקבע דינו של נוסע שאיבד את חשבון הימים ואינו יודע מתי שבת: עליו לספור שישה ימים ובהגיע היום השביעי - ישבות. כמו בשבת.

החפץ חיים משווה את השבת ללב היהדות, שמזין רוחנית את כל העם וכמו שילד מרגיש מוגן ובטוח ברחם אימו, כך ישראל מרגישים מוגנים ובטוחים מפני כל התקפה מבחוץ על ידי שמירת השבת.

הפילוסוף הנודע הרמן כהן קובע בחיבורו "דת התבונה" כי "היהדות נתמכת על ידי שלושה יסודות:

א. המונותאיזם;

ב. תורתו של משה;

ג. השבת; והשבת היא אפילו המקור שממנו נובעים שני היסודות האחרים. כמו מצודה נפלאה, השבת שמרה על היהדות במשך אלפי שנים, ממאז ועד ימינו.

ז

שבת – התגלמות החופש והאהבה

מלבד כל הסגולות שצוינו, השבת גם מראה לנו תמונה של רחמי ה' ואהבתו:

"לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כַּמֹּד, וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (דברים ה, יד-טו) – ביום הזה העני והמדוכא צריך להסיר את שלשלאות העבדים שלו ולהרגיש את עצמו שווה לך לחלוטין.

השבת היא אפוא הצעד הראשון לקראת שוויון חברתי בקרב האנושות ותזכורת לכבוד והערכה הדדיים. אין אדון ואין עבד, אין מצווה ואין מצווה, כולם ילדיו של ה' יתברך, וכולם ראויים להיות שותפים לאושר הא-לוהי, ואת הזכות הזאת אין למנוע מאיש. זו הדרך לבסס שוויון בקרב האנושות: כולם ייהנו מהחופש שהעניק הא-ל. אילו האנושות של היום, הרואה בעצמה את הדור התרבותי ביותר, הייתה מבינה את האידאלי הנעלה הזה של ה' – את משמעותו וערכו – ומאמצת אותו אל ליבה, לא היו מתרחשים בעולם מעשי זוועה כגון טבח המוני, מחיקה והשמדה של ערים שלמות, גירושים והמתות בגז, שגוזרים על בני האדם מוות וממיטים על העולם חורבן.

מה היה צעדו הראשון של הקב"ה בבריאת העולמות? ליצור אור כדי לתקן את התוהו ובוהו. ומה היה השלב שחתם את מעשה בראשית? השבת, שאפשרה לשקט ולשלווה להשתלט. מה יכול להיות קדוש ויקר לעולם יותר מאשר אור, שקט ושלווה? בקביעת השבת נשלמה מלאכתו של ה', ואז "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ" (בראשית ב, ג).

למרבה הצער העולם הפנה עורף לרעיון השבת. האורות כבו, החופש נגזל והשקט והשלווה נהרסו. קללת א-לוהים רובצת על פני האדמה והעולם חזר לתוהו ובוהו... איפה השבת שלנו?

כמה יפה מלמד אותנו התלמוד שהטעם לאיסור המוחלט לשאת בשבת חרב, קשת, חנית או נשק דומה, הוא אופיים של כלי המלחמה ומטרתם, המנוגדים

תכלית הניגוד לאידיאל הרם של השבת שהוא השלום, כפי חזונו האידילי של ישעיהו הנביא:

"וְכָתְתוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים וְחַנִּיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" (ישעיהו ב, ד).

וכיצד על היהודי להיראות בשבת? עליו ללבוש בגדים לבנים, שהם סמל לטהרה, תמימות, שלום, אור וחופש.

על פי המדרש, אפילו הגיהנום נח בשבת, והוא שב לפעול רק בצאת השבת לאחר שנשמע קול מלאך המצווה עליו במפורש: "שוב, רשע". גם נהר הסמבטיון, המשליך מתוכו אבנים במשך כל השבוע, נח מזעפו בשבת (זוהר).

השבת גם מחזקת את הרעיון המשיחי הרם ומקרבת אותנו ליום גאולת כל בני האדם ופרישת שלטונו של הקב"ה על העולם כולו, כפי תיאורו המופלא של נעים זמירות ישראל:

"ה' מֶלֶךְ תִּגְלַל הָאָרֶץ" (תהלים צז, א).

השבת גם מעוררת בנו את רעיון תחיית המתים, כפי שמכריז מזמור צב (פסוק יג) בכישרון רב:

"צִדִּיק כְּתֹמָר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה".

מעניין לציין שאדם הראשון ראה אור יום לראשונה רק ביום שישי, משימתו הראשונה הייתה להכין את עצמו לקבלת השבת, והאוויר הראשון ששאף לריאותיו היה אוויר הקדוש של השבת. האור של שבת שהאיר עבורו היה אמור להיות פורץ דרך ומאיר לעתידו, ורוחה של השבת הייתה אמורה להיות הבסיס לחייו. אלמלא הסתבך בפרשת עץ הדעת, מזלו לא היה עוזב אותו וברכת השבת היתה מלווה אותו תמיד.

כשישראל יצאו ממצרים אל המדבר, המצווה הראשונה שניתנה להם הייתה השבת; המן, הלחם המופלא שבו האכילם הקב"ה במשך ארבעים שנה, ירד מן השמיים בהתמדה כמו טל, יום אחד יום ירד, אבל לא בשבת. ביום שישי ירדה כמות כפולה (שמות טז), והיה עליהם ללקט לעצמם מן שיספיק להם ליומיים. הסדר זה נועד לטעת בליבם את הביטחון בה' וללמדם שהאדם אינו יכול לקחת

דבר לעצמו שלא ברשות ה', שהכול בא מידו; הכול תלוי בברכתו וברצונו של ה': הברכה השורה במלאכה - ממנו היא ולא מכוח המלאכה עצמה, ומשום כך המנוחה מן המלאכה, הנעשית לרצונו יתברך, מבורכת גם היא ולא ייגרם לאדם שום הפסד בגינה. עמלו במשך שישה ימים יספיק לו להשגת צרכיו בשבעה ימים.

הביטחון בה' הוא אחד מעמודי התווך החזקים של האמונה, והשבת היא הדרך המובילה אליו. כאשר ירמיהו קוטע את התוכחה הנוראה שהוא מטיח בישראל, מתחנן לישראל ורוצה להדגיש תכונה יפה בישראל, הוא מזכיר את הביטחון הבלתי מעורער שישראל ביטאו במשך ארבעים שנות המסעות במדבר.

"זָכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבְתָּ כְּלוּלֹתַיִךְ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ירמיה ב, ב).

המילה "שָׁפַת", מורכבת מאותן האותיות שמרכיבות את המילה "בִּשְׁת", כי היא מחדירה באדם ענווה, צניעות וחוסר אנוכיות. השבת אומרת לאדם: אתה אחרון הנבראים. באת לעולם בסוף מעשה הבריאה, ואם כן, זכור שאפילו היתוש - היצור מהזעירים בעולם - קדמך, הגיע לעולם לפניך. זכור זאת ושים לב למסקנה המתבקשת: הבן עד כמה קטן אתה וחוסר ערך, ואל תפתח בתוכך שום גאווה. אתה יכול לשלוט בטבע היפה, אך בראש ובראשונה עליך לדעת שהקב"ה הוא שנתן לכם אותו במתנה, ולא השגתם אותו באמצעות חוכמה או כוח וגם לא מתוקף זכות שלכם. הכול ניתן לכם במתנה גמורה.

כשא-לוהים השלים את מלאכתו, הוא מסר את העולם בידי האדם כדי שירחיב ויפתח את מלאכתו, ואת זאת יעשה בשימוש ראוי ומושכל ביכולות הנפשיות והגשמיות שבהן חנן אותו ה', ובשימוש מיטבי במשאבי הטבע. אם כן, האדם הוא שותף למעשה בראשית, אבל השותפות הזאת מותנית: היא תקפה כל עוד הוא פועל בהתאם לרצונו של א-לוהים. האדם חייב להפוך את השבת לתוכניתו, והאנושי צריך להתחבר לא-לוהי.

ולבסוף, אל לו לאדם לשכוח שכל מה שמתהווה ונוצר בעולם בימות החול הוא ארעי וצפוי להגיע לקיצו בזמן כל שהוא. הכול - חוץ מאשר השבת. השבת תתקיים לעד. וגם זמנה של "השבת הנצחית" - יום שכולו שבת - בוא יבוא.

ח

חתן וכלה

את המחשבות הנפלאות הבאות על ה"שבת" ניתן למצוא ביצירה הקבלית המפורסמת של הזוהר, יצירה ענקית וקדושה של מקובל גדול מתקופת התלמוד, רבי שמעון בן יוחאי (תלמידו של רבי עקיבא).

כשם שהחתן, הממתין בקוצר רוח לכלתו, מכין את דירתו ומקשטה לקראת בואה, עורך את השולחן בכלים נאים ומוסיף עליהם פרחים מרהיבים ומפיצים ניחוח, מדליק אורות גדולים ובוהקים וגם את עצמו הוא מכין לקראת המאורע המרגש, כדי שקבלת הפנים תהיה לבבית, יהיו בה שמחה וכבוד שינבעו מעומק נשמתו, ולחיצת היד והחיבוק יהיו ספוגים אהבה עצומה – גם אנחנו צריכים להכין את עצמנו לקבל באהבה ובשמחה, בצהלה ובהתלהבות, את האורחת הגדולה, הכלה היהודייה, "הנסיכה – שבת": לערוך את שולחנו ולקשטו לתפארת להאיר לקראתה באורות קודש, שיסמנו שרגע כניסתה הוא הרגע שבו האופק שלנו מתבהר, וכל העננים השחורים שהאפילו אותו – נעלמים.

באמצעות תפילות השבת המפוארות וזמירות השבת שלנו, אנו רוצים להביע את הכבוד, ההערכה ורגשות האהבה והחיבור הפנימי המקודשים ביותר שלנו ל"נסיכה האהובה". בשבת, הקב"ה פורש עלינו את אוהל האהבה והשלום: "וּפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֶכֶת שְׁלוֹמָהּ".

עם הדלקת הנרות, אנחנו מבקשים להעניק ממד קדוש מיוחד לערב שבת. על פי המדרש, הקב"ה מבטיח לנו שאם ניתן לנרות השבת להאיר, הוא ידליק מחדש

את אורות ציון הכבויים, כדברי הנביא צפניה:

"וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֶחָפֶז אֶת יְרוּשָׁלַם בְּנֵרוֹת" (צפניה א, יב).

בגמרא (בבלי, תענית כה ע"א) מסופר על בתו של רבי חנינא בן דוסא שבטעות יצקה לנרות השבת חומץ במקום שמן. כשהבחינה בטעות החמורה היה מאוחר מכדי שאפשר יהיה לתקן: הפתילות כבר ספגו את החומץ. ישבה ובכתה. ראה רבי חנינא את בתו העצובה, ניגש אליה לברר לסיבת הבכי, והיא סיפרה לו מה אירע לה וקוננה על שהבית לא יהיה מואר בשבת. אביה הרגיע אותה:

"מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק", אמר לה.

ואכן קרה נס, והנרות היו דולקים והולכים כל היום כולו.

בגמרא (בבלי, שבת קט ע"א), השבת מושווה לכלה ולמלכה: "כִּלְהָ, מִלְּפָתָא". קל להבין את פשר ההשוואה: עם כלה, האהבה נמצאת בקדמת הבימה, והיא דוחקת את כל הרגעים הרגשיים האחרים. האהבה מפיחה בחתן אושר עילאי והאושר ממלא את ליבו, מחשבותיו ורגשותיו לחלוטין עד שהוא לא רואה, לא מרגיש וגם לא רוצה מאומה מלבד להיות עם כלתו היקרה. עם נסיכה מלכותית - התמונה קצת אחרת: תחילה מגיעים הערצה עמוקה, כבוד ויקר, והם פותחים את הדלת לאהבה.

בשבת שני הממדים: מסירות בלתי מוגבלת להוד מעלתה הנסיכית וגם אהבה שלא תתואר ומסירות מוחלטת לכלה הנאמנה, האוהבת והאהובה. על פי המדרש, על פי התוכנית המקורית היו אמורים להיברא שישה ימים שבכל אחד מהם עשרים ושמונה שעות. הימים לא היו מרוצים מהתוכנית. הם רצו שיהיה מעליהם מלך שיוביל ויכוון אותם. כדי לזכות במלך הזה, הסכימו ביניהם שכל יום ינדב ארבע שעות משלו. עשרים וארבע השעות האלה הצטרפו, ומהם עלתה השבת כמלך על ששת ימי השבוע. ובהיותה המלך - הוכתרה בשם מלכותי.

את כל המצוות נתן הקב"ה בפומבי, כולן - חוץ מאחת: מצוות השבת. היא ניתנה לישראל בצנעה, כמאמר התורה:

"בִּיְנֵי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעַלְמָם" (שמות לא, יז).

ובעקבות התורה - אומרת הגמרא: 'שבת היא התג הסודי שבין שנינו (הקב"ה וישראל)' (על פי הבבלי, ביצה טז ע"א).

מחשבות על אהבה וגם רגש האהבה עצמו יכולים לשמש עדות - בתנאי שהם נשמרים בדיסקרטיות ובאינטימיות, בשקט. ביטוי שלהם בקול רם ובפומבי, ייטול מהם את כוחם ואת ערכם. רגשות קדושים כאלה של אהבה זקוקים להגנה ולשמירה. אסור להם להיחשף. יש לשמור אותם בתוך "כלי" סגור הרמטית ה"נעול" בחותם איתן: "שִׁמְנֵי כַחוֹתָם עַל לֶבָבְךָ" (שיר השירים ה, ו).

כשם שהכלה מבינה את שפתו הסודית של החתן, רואה בכל תכונה ובכל הבעה ותנועה שלו אפילו הקלה ביותר - סימן ורמז סודי המבטא אהבה, כך רק מי שהשבת היא מהות יסודית בחייו מבין את סודותיה. אנשים "מבחוץ" עשויים לראות בשבת יום מנוחה פשוט, כעין "תחליף ליום ראשון" ותו לא; אבל בשבילנו היא "מקור האהבה" השולט בכל רצונותינו, וקושר את ליבנו ומאחד את כל מהותנו עם רגשות קדושים, שאין מילים שתוכלנה לתארם.

על פי הזוהר, גם אחרי שה' ברא את האור ביום הראשון, האפלה שהשליטו התוהו ובוהו לא התפוגגה לחלוטין והיא המשיכה להעיב על הבריאה של הקב"ה בחמשת ימי הבריאה האחרים. לכן בכל יום נאמר: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר". המפנה החד התרחש מייד בכניסת השבת: התוהו ובוהו וגם החושך ששורר בעולם בהשפעתם - נעלמו כלא היו, ומשום כך בשבת לא כתוב: "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר".

שלמה המלך מתאר את אהבת ה' לעם ישראל בלשון פיוטית ומרוממת ומדמה אותה לאהבה שרוחש החתן לכלה ובזכותה היא בעיניו כלילת המעלות: "כָּלֶךְ יָפָה רַעֲיָתִי וּמוֹם אֵין בָּךְ" (שיר השירים ד, ז) אהובתי היקרה, "לִבְבָתִּי אֶחָתִי כָלָה לִבְבָתִּי בְּאַחַת מַעֲיָנֶיךָ בְּאַחַד עֲנָק מְצוּרָתֶיךָ... מֵה טָבוּ דְדִידְךָ מִיָּנוּ... מַעֲנֶן חֲתוּם" (שם, ט-יב).

ובהמשך המגילה הוא מוסיף להפליג בשבח הכלה ומתאר את השמחה שהיא מעוררת בו:

"הַסְבִּי עֵינֶיךָ מִנְּגִדֵי שִׁהִם הִרְהִיבֵנִי" (שם ו, ה) - עינייך מעוררות בליבי שמחה עצומה וגורמות לו להתרומם ולהתעלות.

מדוע המשורר פותח בתיאור האהבה הקורנת מעין אחת ואחר כך מתלהב מהראייה הכפולה של שתי העיניים? התלמוד (על פי בבלי, שבת פח ע"א) מתרץ ומסביר שהיו בישראל שתי רמות של אהבה:

א. בתקופה שמאז יציאת מצרים ועד מתן תורה - הייתה אהבה המאפיינת את ימי הכלולות;

ב. ובמעמד הר סיני, נכרתה ברית עולם, וגם האהבה לבשה אופי אחר - אהבה של מי שכרותה ביניהם ברית נישואין.

הכלה שולחת לעבר החתן שלה את המבטים האוהבים רק בעין אחת, היא עדיין נוהגת באיפוק מסוים, כי האינטימיות עדיין לא מתאפשרת במלואה. ההיכרות והאהבה נרקמות אט-אט, ההבנה והקשר הפנימי עדיין בשלבי התפתחות. לכלה לא נוח להיפתח לגמרי, היא עדיין מהוססת וקצת ביישנית. תחושותיה גורמות לה להסתגרות מסוימת:

"לִבְּתִנִּי בְּאַחַת מֵעֵינֶיהָ. בְּתַחֲלָה - בְּאַחַת מֵעֵינֶיהָ, לְכֶשֶׁת־עֵשִׂי - בְּשֵׁתִי עֵינֶיהָ" (בבלי, שבת פח ע"ב).

האהבה שמלווה את הנישואין עולה, בלהט שלה ובעוצמתה, על אהבת הכלולות. אהבת הנישואין אינה יודעת גבולות ואין בה איפוק (הוא כבר לא נצרך). כך גם אהבת ישראל לה': בתחילה הייתה מאופקת-משהו, ובמעמד הר סיני היא עלתה לגבהים שאיש לא יכול היה לחזותם בדמיונו. האור שקרן ממנה דמה כעת להבזק ברק הבוקע בעת ובעונה אחת משני מוקדים - משתי עיניים. לכן אנו מקבלים את פני השבת בשירת הפיוט "לְכָה דוֹדִי לְקִרְאת כָּלָה", החותם במילים (לפי הנוסח החסידי) "בּוֹאִי כָלָה שְׁבֶת מְלֻכָּתָא":

המעבר מימי החולין אל השבת הקדושה קורה בהדרגה. צעדיו הראשונים מהוססים מעט. השפעת יום החולין עדיין לא התפוגגה. האהבה מפציעה ואור זריחתה מעומעם מעט, כמו המבט וההצצה המבוששת ששולחת הכלה אל החתן בעין אחת. זריחתה הולכת וגוברת וגם המתח גובר, עד אשר השבת עוטפת אותנו במלוא להט האהבה שלה, וכשהיא נוסקת אל-על בסערה, היא מרוממת גם אותנו אל הקדושה. בשלב זה היא כבר איננה כלה בלבד: היא מלכה מפוארת ובעיקר אהובה. היא שְׁבֶת מְלֻכָּתָא.

ט

שלושה רגעים גורליים

המשנה במסכת שבת מלמדת אותנו שבערב שבת עם רדת החשכה על בעל הבית להשמיע באוזני בני ביתו שתי תזכורות (כדי לוודא שהפעולות נעשו) והוראה אחת:

"שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָרִיךְ אָדָם לומר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה: עֲשׂוֹתָם? עֲרִבְתָּם? הִדְלִיקוּ אֶת הַנֵּר!" (משנה, שבת ב, ז).

א. האם הפרשתם מעשר מן היבול ומן הצאן ונתתם אותו למי שצריך לקבלו, לכוהנים, ללוויים ולעניים?

ב. האם הנחתם עירוב חצרות שמאפשר לכם לטלטל בחצר?

ג. הדליקו את האורות!

מלבד הטלת חובה על כל יחיד להזכיר למשפחתו את שלושת הדברים האלה, אפשר לפרש את לשון המשנה במשמעות נוספת: המשנה פונה בקריאה לָעָם היהודי כולו, בשעת דמדומים וחשכת תולדותיו, לזכור את שלושת הרגעים הגורליים הבאים:

א. עֲשׂוֹתָם?! ראשית, אסור לשכוח את השליחות שהטיל הקב"ה על עם ישראל - להיות המעשר. את המעשר המופרש מהתבואה, מהיין או מהצאן מכנה התורה בכינוי "קדוש". גם עם ישראל, הָעָם הנבחר, מצווים "קְדָשִׁים תִּהְיוּ" (ויקרא יט, ב). עליהם להבין שהם "עם הקודש" וקדושתם צריכה להיראות, וכדי שהדבר יקרה, עליהם לעצב את חייהם בהתאם: לחיות חיים ישרים, נכונים, אידיאליים, מוסריים, ערכיים ותכליתיים, ולהתרחק מכל דבר לא ישר ולא מוסרי.

ב. עֲרִבְתָּם?! פועל זה נגזר מן השורש ער"ב ואפשר לראות בו תזכורת לערבות-המחויבות שקיבלו ישראל עליהם במעמד הר סיני, שאותה ביטאו במילים מפורשות "נעשה ונשמע". חובתם איננה מסתכמת בקיום התורה ומצוותיה, היא כוללת תשומת לב ודאגה לחברה האנושית כולה: עליהם להיות

עריניים למתרחש סביבם, ולפעול כדי שגם יתר העולם יכבד את חוקי המוסר והאנושיות שקבע הקב"ה.

ג. הַדְּלִיקוּ אֶת הַנֵּר! לבסוף, כששעת החשכה מתקרבת, הן עבורכם והן עבור העולם, מוטלת עליכם המשימה להיות הראשונים להצית את אותות האור, לפזר באמצעות האור את חשרת העננים ולפוגג את האפלה. זכרו שאתם ה"אוונגרד" של העולם וחובה עליכם לנוע בחשכת העולם כשבידיכם לפידים של אור כדי לעורר את "המצפון הרדום של העולם". צריך להדליק מנורת שבעת הקנים, המצביעה על כתבי הקודש – קנה אחד על התורה ושישה קנים על שש החטיבות התלמודיות הסמוכות לה, "שישה סדרי משנה", שכולם יחד הם שבעת הקנים של אור ה'.

זוהר האור הזה חייב להיות כה חזק וכה עוצמתי עד שהוא יאיר לא רק פנימה אלא גם החוצה ויחדור כמו קרן רדיו אל עמקי האנושות החשוכה ביותר. האור הזה, הדומם לכאורה, חייב להשמיע זעקה חזקה בכל העולם, וקריאתו חייבת להדהד במרחבי תבל.

"יְהִי אֹר!" הייתה קריאתו הראשונה של א-לוהים בורא עולם. וכעת יש לשוב ולהשמיע אותה: "יְהִי אֹר!"

"קוּמִי אוֹרִי כִּי בָּא אוֹרְךָ וְכָבוֹד ה' עֲלֶיךָ זָרַח: כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכָּסֶה אֶרֶץ וְעֶרְפֹּל לְאֲמִים וְעֲלֶיךָ יִזְרַח ה' וְכָבוֹדוֹ עֲלֶיךָ יֵרָאֶה" (ישעיה ס, א-ב).

העובדה שבני הנוער נענו לאחרונה לקריאה לפאר את השבת היא סימן מעודד ומשמח. בכל העולם היהודי, הן בארץ ישראל והן בגולה, אורגנו מסיבות בקרב בני הנוער בשם "עונג שבת", שבהן התמזגו שמחה וחילופי מחשבות רוחניות. סביר להניח שהנוער עדיין לא הגיע ליעד של הבנת המשמעות העמוקה והמדויקת של "עונג שבת" אמיתי ולכן הם מפחיתים מערכו על ידי קריאת חולין. עם זאת, יש לקוות שבהדרגה יבינו ש"עונג שבת" פירושו התחברות רוחנית עם בורא העולם והצטרפות לקונצרט הבריאה שבו "הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים" (תהלים יט, ב). הנוער לא כל כך אשם; הוא לא יודע כלום ולא למד כלום ואף אחד לא אמר לו מהי בעצם "שבת" ועד כמה חמור העונש הצפוי למי שיחלל אותה –

סקילה וכת, כלומר, לא רק הגוף נענש בעונש מוות. גם הנפש:

"וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמִּי" (שמות לא, יד).

כשם שלכל עם ולכל מדינה יש דגל לאומי משלהם, הנישא בגאווה ובכבוד, במיוחד על ידי בני הנוער, כך השבת היא "הדגל הלאומי" של ישראל, המראה לעולם מהי היהדות. במהלך ימי המלאכה, קשה וכמעט בלתי אפשרי להבחין בין יהודי ובין מי שאיננו יהודי. רק בשבת ניכר מראה הפנים היהודיות האציליות והמוכשרות. הדבקות במצוות השבת, במסורת בת שלושת אלפים שנה, אפילו אחרי הקורבנות הכבדים שלכאורה גבתה מעמנו, דווקא היא, משווה לפנינו גבורה וכבוד והוד מלכותי.

הרמב"ם מגנה כל מי שמתעלם ברשלנות מהלכות שבת ורואה בו מומר שאין לו עוד כל זיקה ליהדות.

גם השולחן ערוך רואה במי שמחלל את השבת בפרהסיא מי שפרש לחלוטין מהיהדות. אילו בני הנוער שלנו, המחשיבים עצמם יהודים נלהבים, ידעו את כל זה, הם בוודאי לא היו מקיימים את שיעורי הריקוד, ההתעמלות והכדורגל שלהם בשבת.

הגמרא מסבירה שוושתי מלכת פרס הייתה חייבת מיתה בידי שמיים משום שאילצה את בנותיה היהודיות לעבוד בשבת, ובכך כיבתה את רגשות קדושת השבת שלהן.

לבני הנוער חסר אור, חסרים להם מורים ומדריכים שיראו להם את הדרך הנכונה. זו הסיבה שחז"ל מכריזים גזר דין דרקוני כל כך על הורים שמגדלים את ילדיהם כאילו לא היו יהודים: "מנודין לשמיים".

יהי רצון שהנוער, השואף לבנות יהדות חדשה, ישאף להחזיר את נשמתו האבודה ליהדות.

מדרש בראשית מדגיש את ערכה הגבוה של השבת. לדבריו, בארץ הקודש המצוות מעניקות לנו הגנה ומבטיחות את חיינו, ואילו בגלות אנו חייבים את קיומנו אך ורק לשבת. השבת היא אפוא הברומטר הרוחני והגשמי גם יחד של

היהדות. ככל שרוח השבת עולה, עולה גם העוצמה היהודית, הגשמית, הלאומית והרוחנית. וככל שרוח השבת שוקעת ומאבדת מערכה המיוחדת, גם הכוח היהודי שוקע במהירות וגורלו הופך לטרגדיה. איך אדם רוצה לחיות בלי לב? איך היהדות אמורה להתקיים בלי שבת? עם שלא יודע להעריך את אושרו, אינו ראוי לו! עם שמתעלם מהכתר שהקב"ה העניק לו כקישוט, מרשיע את עצמו.

בתלמוד הירושלמי נאמר: "אילו היו ישראל משמרין שבת אחת כתיקנה, הישועה הייתה באה מיד, כמו שנאמר (ישעיה ל, טו) 'בְּשׁוֹבָה וְנַחַת תִּנָּשְׂעוּן'" (תענית א, א).

האם לא כדאי לנסות זאת?

שבת במזרח ובמערב

יהודי המזרח ידעו לכבד את השבת בדרך מרשימה ומפוארת. אפילו בבתים העניים ביותר, שבהם היה רעב כל השבוע, אפילו במרתפים ובמערות, שבהם שום קרן אור לא חדרה, ערב שבת היה כמו ים של אורות. שום דבר לא יכול להיות חסר מהשולחן הלבן להפליא. לא, אפילו העניים שבעניים לא יכלו להסב לשולחן בליל שבת בלי לצרף אליהם אורח עני שיסב עימם.

החזה היהודי נשם לרווחה והמחשבות ריחפו בעולם עליון. נשמה יתרה, נשמת השבת שהוקצתה לעמנו במיוחד על ידי ה', עוררה באנשים האלה רגשות קדושים ופתאום הרגישו שהם לא כל כך אומללים, שה' משגיח עליהם כמו אב נאמן וכנפיו פרושות מעליהם ומגוננות עליהם.

אפילו מהצריך הקטן והצנוע ביותר או מהמרתף החשוך ביותר בקע פאר אור נרות השבת וכל המשפחה שהתקבצה סביב השולחן הייתה מלאה שמחה ועונג. עם כניסת השבת, חיים חדשים מתחילים במשפחה היהודית. גם בקירות הבית

הדוממים ניכר קסם כוחה של רוח השבת הקדושה. יש מצב רוח שמח בבית, כל הדאגות והצער נעלמים פתאום, והנשמה מוצאת את אושרה.

כל היום היה מלא בלימוד. קהל רב התאסף בבתי המדרש וקיים שיעורים בגמרא ובמדרשים. גם בני הנוער, מצידם, ניצלו את היום ללמידה, עם אבותיהם, עם מוריהם, בחברותות או לבד. כל מי שנכנס ל"שטיבלך" החסידי סמוך ליציאת השבת, השתתף ב"שילשידס" (סעודה שלישית), ראה באיזו אקסטזה ובאיזו טביעה של התרוממות רוח הושרו "בְּנֵי הַיְכָלָא" ו"מְזֻמֹּר לְדָוִד", הצליח לספוג את התחושה הנכונה של מצב הרוח של שבת קודש – תחושה שקשה לתארה במילים.

וברגע שיצאה השבת, החסידים מתכוננים ל"מלווה מלכה", הסעודה החגיגית שלאחר צאת השבת. החסידים עדיין עסוקים כל כולם בענייני השבת – הפעם הם מתכוננים ללוות את שבת המלכה ביציאתה. במצב רוח מרומם שרים את הזמירות "אַלְיָהוּ הַנְּבִיא, אַלְיָהוּ הַתְּשֻׁבִּי" עד אחרי חצות – מלווים את המלכה בכל הכבוד ומתקשים להיפרד ממנה. על כך כבר הצביעו בתלמוד פסחים (קיג ע"א): "איזהו בן עולם הבא השייר מקדושה לאבדלתא", כלומר מי מרגיש את ההנאה של עולם הבא? ... מי שיודע להאריך את מצב הרוח של שבת קודש גם מעבר להבדלה.

אבל בצורה היפה ביותר השבת נחגגת בארץ ישראל. בשעות הצוהריים המוקדמות של יום שישי כבר מסתובבים גבאי בתי הכנסת ברחובות ירושלים ותל אביב ומכריזים – בתקיעת שופר – שהשבת קרבה ובאה. הקריאות מתפשטות במהירות בכל בתי היהודים. הדלתות והחלונות של החנויות נסגרים במהירות, גם כל התנועה השוקקת בכל ימות השבוע נעצרת באחת, כאילו בפקודה: אין אוטובוס, אין עגלה, אין סבל. מצב הרוח השבועי הופך במהרה למצב רוח חגיגי וקדוש של שבת.

בתהלכות ארוכות צועדים גברים, נשים וילדים, לבושים בגלימות שבת לבנות, ברחובות הצרים כדי להגיע ל"שול". בתי הכנסת הם מחזה מרהיב: הם הולכים ומתמלאים ומבעד לאלפי גרונות בוקע בעת ובעונה אחת מזמור השבת המפואר "לְכָה דוֹדִי לְקִרְאָת פְּלָה..." ומהדהד בעיר כולה. מי שלא חווה שבת בירושלים, לא ראה שבת ראויה מימיו.

כאן במערב, לעומת זאת, איבדה השבת את יופייה וזוהרה. גם בחוגים דתיים המקפידים על שמירת השבת, חוגגים אותה רק באופן סכמטי. ההתלהבות הגדולה, הדחף החזק, הקצב - חסרים. אין אווירה תוססת וצוהלת, וכל מה שרואים הוא רק השתקפות קלושה של מה שהורגלנו לראות במזרח בשבת. ומכל מקום גם המעגל הזה הוא מינימלי מאוד ובקושי תופס את העין. רובם המכריע של היהודים, זקנים או צעירים, כבר אינם יודעים דבר על שבת. החנויות והמשרדים עובדים כרגיל, באי בתי הכנסת מעטים מאוד ויש בתי כנסת שבקושי מניין מתלקט בהם, והמעטים שבאים - רובם אומרי קדיש...

בני הנוער כבר לא רואים שבת עם הוריהם, ואין להאשימם בשל היותם מנוכרים לחלוטין ליהדות. בבתי הספר, רוב הילדים היהודים כותבים גם בשבת, מבלי להעלות בדעתם שהם חוטאים ועד כמה חמור חטאם. ברחובות ובבתי הקפה פוגשים שלל פרצופים יהודיים שסיגריה אחוזה בין שפתותיהם ומקצה מסתלסל עשן, כאילו לא הייתה שבת ולא הייתה יהדות בעולם בכלל...

האין זה מקומם ושוב לב שהקהילה היהודית כאן במערב נעשתה כה גסה, כה בורה וכל כך מתה מבחינה רוחנית עד שאין עוד נשימה חיה שתורגש בהם?...

בגרמניה, עוד לפני המלחמה, היו קהילות אורתודוקסיות מובהקות רבות שבהן הכול נשמר בקפדנות. בצרפת ובאיטליה, ולרוב גם בהולנד, היהדות הרוחנית כבר נפלה ל"ערש דווי". מי ידע עוד משהו על שבת? לכל היותר פעם בחיים הייתה לה עדנה. זכרו אותה. זה קרה ב"שבת בר מצווה". אבל גם אז היה בזכירתה "חילול" יותר משהייתה בה קדושה. קרובי משפחה נסעו לבתי הכנסת במכוניות, ובאולמות בתי מלון נחגג החג לצלילי מוסיקה, מה שהוביל יותר ויותר ל"מוזיקת לוויית".

השבת היא "עורק שורש כף היד" של היהדות, ובמקום שבו נגמרות פעימות הדופק, מתקרב המוות...

כאן במערב אנו מסתפקים בלהיות "יהודים של יום אחד". ביום כיפור אנו עושים חשבון עם אדוננו אֱלֹהֵינו ואז "משתחררים" ממנו לשנה שלמה. אין פלא שנישואי תערובת הגיעו למספרים מפחידים במערב. אין פלא שבאיטליה בקהילות שלמות מכובדות בעבר, כבר לא עושים "ברית מילה" לבנים. היטלר

אילץ את מכחישי היהדות ואת העורקים משורותיה - להבין שחיו באשליה והחדיר לתודעתם שבין שירצו ובין שלא ירצו - הם יהודים. ואולם, שפה קשה זו, שהיא ללא ספק שפת העונשים של הקב"ה, לא הובנה והדה-יודאיזציה נמשכת...

למרבה הצער, מתוך כחמישים מחנות פליטים בשווייץ רק כארבעה או חמישה מחנות כשרים. אפילו אותם יהודים שהקב"ה עזר להצילם מגירוש ומהמתה בגז, אינם יודעים כיצד להודות לו על הצלתם. הם אינם משנים את יחסם ליהדות, וממשיכים בחוסר נאמנותם. זוהי "הטרגדיה הגדולה ביותר" של עמנו, שאינו לומד דבר מההיסטוריה ומהאירועים, ואינו רוצה ללמוד דבר, ולכן הנביא אומר:

"לְשׂוּא הַפִּיתִי אֶת בְּנֵיכֶם מוֹסֵר לֹא לָקְחוּ..." (ירמיה ב, ל).

ישעיהו הנביא, בוודאי אחד מידידיו הגדולים של ישראל, הרשה לעצמו להיסחף להאשים את ישראל בחריפות ולהשוות אותו לאנשי סדום ועמורה:

"לֹאִי ה' צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כְּמַעַט כְּסֶדֶם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ" (ישעיה א, ט).

בסדום ועמורה האנשים ראו את האסון המתקרב, הם אף ראו את שליחי ה' שהתארחו בבית לוט וידעו שמטרת בואם (השליחים לא הסתירו את כוונותיהם) להחריב את המחוז. ובעוד אברהם מתפלל לה' ומתחנן שייאות לסלוח לעיר כולה אם ימצאו בה קומץ צדיקים וה' נענה לתחינתו, פרצו אנשי סדום העיוורים את דלתות בית לוט ותקפו את שליחי א-לוהים כדי להתעלל בהם. ישעיהו הביא את התמונה הנוראה הזו לעיני אחיו האהובים כדי שילמדו ויבינו סוף-סוף שלא לבצע פשעים כאלה נגד עצמם.

ההגנה והזיכוי היחידים, אולי, יהיו השיקול הבא. בעבר היו אלה החיים הנוחים וחסרי הדאגות שגרמו להם לשכוח את הא-לוהים, אך כיום הסבל והצער הם שהקו בהם כל רגש עד שמחקו אותו כליל והותירו אחריהם אדישות מובהקת...

למרבה הצער, נעדרים האנשים שאמורים להעיר אותם, לנער אותם ולהראות להם את הדרך חזרה.

באמת, הגיע הזמן שנחזור לשבת, הגיע הזמן שנתחיל להבין איך אפשר להחיות מחדש "יהדות מתה".

היטלר ריסק אותנו פיזית, נפשית ורוחנית; הוא הרס את הטובים והאצילים ביותר שלנו, הרג את חכמינו ודן את נערינו הפורחים למוות בגז ובמשרפות. האם הנאמנות היהודית המקודשת ביותר אינה מחייבת שהחבורה הקטנה שברחה תישמר למען הָעָם, והאור שהתעמעם וכמעט כבה לחלוטין יוצת מחדש בליבם היהודי?! מי שלא עושה זאת הוא שותף לפשע! מי שאינו משתתף בהצלת הנפש היהודית הוא בוגד ואויב הָעָם!

שבת, בקריאה לאחר, הופכת ל-תשב, לגל של תשובה שחייב לתפוס את ליבנו. אנחנו קרובים לחורבן, בואו נעשה כל מה שאנחנו יכולים כדי להציל את עצמנו. בואו נציל את השבת ובכך נציל גם את היהדות!

עם מתעורר

מאת

הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל

הודפס לראשונה בגרמנית ב־1950

תרגום מגרמנית: צבי יעקובסון

עריכה: בת שבע ורדי

כוכב יעקב תשפ"ה

הקדמת המחבר

א

בחיים, התעלמות של אדם משגיאותיו - כלליות, מוסריות או פוליטיות - היא שגיאה שאין חמורה ממנה (וכמוה המעטה מערכן בלבד). אסור לאדם להשתרש בשגיאותיו. עליו לבקר את עצמו כל העת בחומרה ולעשות כל שביכולתו כדי לתקן את המעוות והרע. הכרה בטעויות היא תנאי למציאת הדרך הישרה: היא מעוררת את הכוחות הרדומים וממריצה אותם להפעיל כוח, ופעמים רבות אותו כוח מניע ומקדם את האדם ומוליך אותו אל ההצלחה.

"במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", אומרים חז"ל. הכרת החוטא בשגיאתו מעוררת בתוכו כוח פנימי המדרבן אותו לפעול לתיקון המעוות ולעלייה מהירה. בלעדיה - הכוח הזה לא יתעורר.

אומנם מבחינה תאורטית, רעיון זה קשה לתפיסה, ובכל זאת הוא נכון ואמיתי מבחינה פסיכולוגית. בשביל ה' המטרה הסופית היא הקובעת. הצדיק הולך בדרך הנכונה. התקדמותו הדרגתית ונעשית על פי תוכנית מובנית. הוא מתקדם צעד-צעד ואיננו "מדלג" על שלבים. בעל התשובה שונה ממנו: הוא מונע מכוח "זריקת מרץ" שהחדירו לתוכו כוחות על-טבעיים ומבקש "לזרז תהליכים" כדי להספיק ולתקן את המעוות מהר ככל שיוכל. הודות למהירות המוגברת הוא עשוי להשיג מדרגה גבוהה יותר מאשר הצדיק הרגיל, הצועד לקראת המטרה בנחת. הצדיק מאמין שיגיע למטרתו גם ללא מאמץ חריג, שהרי הוא מתמיד ללכת בדרך הישרה, אבל מתברר שהחיים מונעים באמצעות מנועי כוח רבי עוצמה, והאדם אינו יכול לטייל ולשוטט בתוכם כאוות נפשו. לא די בזה. מסקנה פסיכולוגית זו מתאמת גם בתחום הפוליטי.

בני אדם וגם עמים שהיו שרויים בתרדמה ממושכת ומתעוררים ממנה, מנסים לרוץ בכל כוחם כדי להשתחרר מהכבלים שבהם היו אסורים תקופה ארוכה, לצאת מן העמדה שבה היו דחוקים, להתקדם ולהתעלות מעליה.

עמנו היה שרוי בתרדמה תקופה ארוכה, הוא שקע בשינה הדומה לשנתו של "חוני המעגל" וגדולה פי שלושים ממנה. ומה גרם לו להקיץ ממנה? התבערה שהוצתה באושוויץ, מאידנק וטרבלינקה, ותמרות העשן שעלו מארובותיהם; וגם תרדמת המצפון של העולם ואכזריות בני האדם, שענייהם ראו בהשמדת עמנו כאילו היו זבובים ולא בני אדם בני הא-לוהים, וליבם נותר אדיש, ומצפונם - רגוע. מיתה מדומה זו של תרבות האנושות הכתה אותנו בתדהמה, ומתוך זעזוע ובהלה שאלנו את עצמנו אם אכן חיים אנו בקרב בני אדם או שמא בקרב חיות טרף. ואם אכן האפשרות השנייה היא האמיתית, הרי עלינו לנטוש עולם זה מהר ככל שנוכל ולהזדרז ולהגיע למקום שבו לא נאלץ לראות לנגד עינינו פרצופים מעוותים כאלה.

הזעזוע היה פעמון האזעקה שעורר אותנו והמנוע שאילץ אותנו לפעול. הוא הניע אותנו ונסך בנו כוח להיאבק בגלים הסוערים, לחפש עוגן הצלה ולחתור בשארית כוחותינו כדי להיחלץ מן הזרמים העזים שאיימו לסחוף אותנו אל התהום.

עם ישראל התעורר והכיר במציאות הקשה. הוא גם הבין שלא אושוויץ אחד בלבד איים לכולתו אלא שניים: האחד איים לעשות זאת באש בוערת ולהבות אדומות מתנשאות; והאחר - בלהבות ארס שאומנם אינן נראות אבל לחדור לליבות בני אדם, אפילו בניגוד לרצונם, הן מצליחות לחדור, ולעומק. אושוויץ הראשון היה במקום כל שהוא בפולין, בקרבת קרקוב, בתאי גז שהופעלו ללא הרף, ובהם מצאו את מותם מיליוני יהודים; והאחרון - איננו מסתפק ב"מחנה" אלא מתפשט, כמו פצצת אטום, ומגיע לכל מקום ולכל פינה על פני כדור הארץ. הוא מצליח להרעיל את המצפון האנושי ולגרום לאובדן מוחלט של תחושת הצדק וגם של המוסריות והרוחניות. הוא פועל בעורמה: הוא משפיע על בני האדם מבלי שיהיו מודעים לכוח הרומס שחדר לתוכם ולהרס שהוא מחולל בנשמתם. אתמול גבלס היה האויב שלנו; והיום, אומנם בקנה מידה מצומצם יותר, תפס את מקומו בוין (Bevin, שר החוץ של בריטניה). אומנם בוין הוא מנהיג של עם הומניטרי ושואף צדק, וגם של מפלגה שמקדשת את זכויות האדם וכבודו, אבל כל זה אינו מונע מאנשיו להשתמש בנשק צבאי, כלכלי ופוליטי

ולצאת להילחם בשרידים של עם, שכל רצונם ובקשתם שלא ימשיכו לקפח את זכותם לחיים וחירות.

ומי יהיה האויב שיקום עלינו מחר?

רמב"ן הכיר בעובדה זו מזמן; בעקבותיו הגיעו להכרה בה הרב מוהליבר והרב קוק; לפני עשרות שנים הצטרפו אליהם הרצל ונורדאו מן המחנה החילוני; וכיום רואה אותה היהדות כולה. ומי שאינו מכיר בה כיום אין זאת אלא משום שהוא משלה את עצמו שהוא חי במקום בטוח פה ושם, אבל לא רחוק היום שגם הוא יתפכח ויכיר בה, אבל אז אולי יהיה מאוחר מדי, כפי שקרה ליהודי גרמניה ופולין, שהאמינו שאותן "מועצות היהודים" - שהצורר השתמש בהן כמסך עשן כדי להסתיר כוונותיו השטניות - הן "ממשלה יהודית" לכל דבר ועניין.

מה היא אפוא המסקנה העולה מכל זה?

חייבים להתעורר כל עוד יש זמן להכיר בשגיאות הישנות, להיזכר ברגש החובה הישן שנשכח, ובשבועתנו: "אִם אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי" (תהלים קלז, ה). בכל תקופת הגלות שלנו לא חשבנו על ארצנו: בזמנים שבהם היה מצבנו טוב יחסית, לא חשבנו עליה כלל, ובזמנים שבהם שלומנו היה טוב פחות - גם אז נאחזנו בקש ושכחנו את אימנו ציון. בעשותנו כך הארכנו את גלותנו והחמרנו את מצבנו. אסור לנו להמשיך במנהגנו זה. עלינו להתעשת באחת: לזהות את שגיאות העבר ולהכיר בטעותנו, ולפעול מהר ככל שנוכל, ואפילו יותר משנוכל, כדי להיחלץ מהמבוך שנקלענו אליו, לפני שיגרשו אותנו ממנו בכוח.

עלינו לצאת מחשכת מצרים זו, גם אם לעת עתה יש זרקורים שעדיין שולחים אלינו קרני אור. אסור לנו ללכת שולל אחריהם. גם הם ייעלמו במהרה. הדרך שעלינו לעבור בה איננה נתיב טיולים רגיל וישר. לפנינו דרך חתחתים זרועה קוצים ודרדרים החוצה הרים ומדבריות. יחידים יתקשו עד מאוד לעבור בה וקרוב לוודאי ייכשלו, אבל עם, ובייחוד עם קשה עורף כשלנו, שאין שום דרך אחרת לפניו, יכול ויכל לה: הוא יעקוף את כל המצוקים, יטפס הרים וירד בקעות, ויגיע למטרתו.

משה רבנו הפך את ים סוף לחרבה בהניפו את מטה הא־לוהים; ויהושע בן נון בקע את הירדן בעזרת ארון הברית והסתער על יריחו בתרועות השופר הא־לוהי.

שלושת כלי הנשק האלה מצויים גם היום בידי העם היוצא למסעו: מטה הא־לוהים הוא מקל הנדודים הנצחי המוליך אותנו מגלות לגלות ומארץ לארץ. עכשיו הגענו לשלב הנדודים האחרון, ובעזרת מטה נצחי זה, שטמון בו כוח א־לוהי, נמצא את דרכנו דרך הימים המפרידים בינינו ובין מטרוננו, כפי ש(האונייה) "יציאת מצרים 1947" חיפשה ולבסוף מצאה את דרכה. את ארון הברית, כלומר התורה, עלינו לשאת בידינו באחיזה איתנה; והשופר הוא הקול הפנימי המגיע אל ליבנו ומעורר ומזעזע אותנו בקריאתו המפורשת אלינו לצאת ולמצוא את דרכנו אל ה'. אם נשמע את הקול ונתעורר ונעשה את הצעד הראשון, מובטח לנו שמסע זה יהיה מסענו האחרון: הוא יביא אותנו עד שערי הארץ, הם יפתחו לרווחה לפנינו, ואנו נבוא בהם ונודה לה' בכל לבב.

רעיון זה עובר כחוט השני בכל המאמרים בחוברת זו, והלוואי שציבור הקוראים ייקח אותו אל ליבו.

ב

קריאתי הראשונה שהופיעה בעיתון "המכבי" כבר זיעזעה רבים, אולי אפילו מעט יותר מדי, וכמה קנאים ועבדי הגלות הזדעזעו כל כך מהדברים; ובמי שפרסמם (בי) ראו מהפכן אשר בגד ב"אגודה" - בדגלה וביסודותיה. ואולם גם הם נאלצו להתפכח מחלומם, וכשזה קרה סוף־סוף הם הרגישו כמי שהעירוהו בפתע פתאום משינה עמוקה כדי להצילו משַׁרְפָּה שהתלקחה סביבו ולשונות האש מתקרבות אליו ומאיימות ללחך אותו ואת נשמתו. אל נמהר לשפוט אותם על טעותם, ומי שלא למד, ואינו מכיר כלל את עקרונות היסוד של ה"אגודה" - לו בוודאי אין שום זכות לשפוט אותם, בדיוק כשם שלעיוור, שאיננו רואה, אין רשות לשפוט אם שחור לפניו אם לבן. יתר על כן, הפרשנות שלפיה "אגודאיות" היא רצון להישאר עבדי גלות נצחיים מתוך אשליה שזו הדרך להכריז על נאמנות למשיחיות, אינה אלא פרשנות מרושעת של רעיון ה"אגודה" הקדוש והנשגב.

אבל למזלנו אין הדברים ככה, ואני סמוך ובטוח שהמשיח יוותר על פטריטיזם "עם־הארצי" כזה.

אני משוכנע שאילו הגאונים שלנו - החפץ חיים, הרב גרודז'נסקי, הרב מנחם זמבה ורבי מאיר שפירא - היו עדיין בחיים והיו זוכים ורואים בחורבן פולין, ליטא, גרמניה והונגריה, הם היו טסים ארצה על כנפי נשרים, ולא היו מתחשבים בדעת אותם קנאים מתוכנו שלפיה בריחה כזאת לארץ ישראל פוגעת באחד מעקרונות היסוד של ה"אגודה" - הציפייה למשיח. אינני מהפכן. אני מבשר. ואף על פי שאני מרגיש עצמי בטוח במקומי כמו אלה המתנגדים לי, בעיניי לא זרו חול כפי שנראה שזרו בעיניהם. ליבי חש את חורבן פולין וליטא וכל מרכזי התורה יותר משליבם שלהם חש בו, וייתכן שתמונת העתיד שאני מצליח לראות, בהירה מהתמונה שלנגד עיניהם. בליבי כבר רשומים אותות שהותירו זעזועים ורעידות (שנקלטו בו בכעין סייסמוגרף) שהתרחשו מתחת לפני השטח באדמת אירופה. אני איני נבהל מהם, ואדרבה אני רואה באירועים מיוחדים אלה מבשרי משיח. המשיח דוחק בנו לצאת מתוך הגלות. הוא עושה זאת בכוח ובאמצעות אנטישמיות גוברת והולכת שעתידיה להתלקח למלחמת עולם חדשה, "מלחמת גוג ומגוג". זה אותו המשיח שהשליך מארץ ישראל את האנגלים שישבו בה בכוח. את כולם, עד האחרון שבהם; אותו המשיח שעמד לצד הלוחמים שלנו שעמדו איתן במלחמתם בכוח גדול מכוחם פי עשרה ויותר ויכלו לו; אותו המשיח שגרם ל-51 האומות בלייק סאקסס (במרכז האו"ם) להצביע למעננו; ואותו המשיח הפותח לנו בהדרגה את שערי ארץ ישראל ומלהיב את הנוער שלנו לעלות שמה.

מובן שאין אלה יותר מעקבות. זהו "בלון ניסיוני" המופרח לאוויר כדי לבחון אותנו - את תגובתנו לשרשרת האירועים ואת רצוננו לבנות את הארץ ברוחו של המשיח. פרופ' וייצמן הבטיח לי במכתב שרצונו ושאיפתו "לבנות את ישראל על עקרונות הקדושה והטהרה".

אם גם בן גוריון, רמז, זרובבל וכו' חושבים כך, אינני יודע.

אבל הרי כולם רק מכשירים בידיו של המשיח, ואילו הלכו בדרכים אחרות, הייתה סערה סוחפת אותם, ואנשים אחרים, בטוחים מהם, היו תופסים את מקומם.

הכל תלוי בנו: אם נשתף פעולה במידה רבה, ואם נשלח שמה חלוצים אגודאיים רבים כחול אשר על שפת הים, נוכל להיות שותפים בדיונים ובהחלטות.

אבל אם נרצה להישאר בגלות, אני חושש מאוד שהכול יתנהל לרעתנו.

אני חוזר ואומר: אינני מהפכן אלא מבשר, ומי ייתן וקריאתי תעורר הד עמוק בכל הלבבות המבינים והרואים למישרין. אני רואה בעצמי לא יותר מאשר יורש רוחני של הדור הקודם, ואני מאמין שאני מדבר בשם הגדולים שלנו שלא זכו להגיע ולהיות עימנו היום.

ההזדמנות האחרונה

הינה עומד להתגשם חלום שיהודים נשאו בליבם במשך אלפי שנים: "שיבת ישראל אל ארצו ובניינו מחדש בתור עם". כבר נעשה צעד ראשון בשטח זה, והגויים ביטאו את פסק הדין, והכירו ללא סייג בקשרינו התנ"כיים וההיסטוריים עם ארץ ישראל ובשייכותנו אליה.

הצעד הזה מבורך, אבל כמה נאלצנו לשלם כדי שיקרה: כדי לנער את מצפון העולם, נגבה מאיתנו מחיר כבד. כבד מנשוא: שישה מיליון קורבנות. הלב מסרב להאמין. ועם זאת אני בטוח שאילו שאלו כל אחד מהם, אם הוא מוכן לשלם בדמו כדי להשיג את תחיית ישראל, היה מסכים מייד וללא היסוס. ואנו קוראים אליהם: "בְּדַמֶּיךָ חַיִּי... בְּדַמֶּיךָ חַיִּי" (יחזקאל טז, ו) - בדמכם שלכם, אתם הקדושים היהודיים, פתחתם לפנינו את הדרך לחיים חדשים בארץ ישראל. התעוררי! התעוררי! לייק סאקסס עוררה אותנו משינה עמוקה, ובחלוף 50 שנה מאז נשמעה אמרתו המהדהדת של הרצל "אם תרצו אין זו אגדה!" - זכתה סוף-סוף להגשמתה החלקית.

איזו קפיצה מפוארת עשינו מ"ציאת אירופה 1947" עד ל-29 בנובמבר 1947 בלייק סאקסס. רק אתמול עוד היו שערי ארץ ישראל נעולים בפנינו על מנעול ובריח בדמות גדרות ברזל שהקימו האנגלים לפנייהם כדי למנוע כל גישה אליהם, וכבר היום הם עומדים להיפתח לרווחה, ואותם שומרי הסף שאינם מניחים לנו לבוא בשערי מולדתנו - יעזבו אותה לבלי שוב. האם עם ישראל מבין את גודל האירוע? האם אנו מסוגלים לקלוט אירוע היסטורי זה בכל היקפו ולהבין את מלא כבודו? האם בראותנו את התגשמות חלומנו ותקוותנו שלא שככה מעולם, ליבנו פועם בחוזקה בשמחה והתלהבות? כמו יוסף במצרים, השתחררנו בן לילה מעבדות והפכנו לשרים.

האם פיעמה אי פעם בלבבות היהודים בקשה קדושה יותר מן השאיפה והתחינה להשתחרר מעול הגלות האין-סופית, ולהגיע לרגע שבו נזכה לשאת מבטנו בראש מורם אל ארצנו ארץ ישראל? האם צוירה אי פעם בדמיון היהודי

תמונת חלום קדושה מזו? האם עם שסבל והושפל כל כך, יכול לחוות אושר גדול יותר מן האושר שיציף אותו כאשר יזכה להשתחרר מכבלי שנות אלפיים ולהצטרף כעם שווה זכויות לחוג העמים החופשיים והדמוקרטיים? העולם חטא כלפינו בחטא נורא שאין דוגמתו, ועכשיו נותר בידו הסיכוי האחרון לתקן את העוול שגרם לנו, והוא עשה זאת. ומה גדול הפלא: רוסיה ואמריקה, שבכל נושא אחר נאבקות זו בזו, נתנו את קולן כאחת, והשמיעוהו יחד למען ארץ ישראל.

אומנם כמה תמימים מעלים ספקות לגבי הצעתו של הרב הראשי ד"ר הרצוג לקריאת ה"הלל" ולשמחה - אם הייתה מוצדקת אם לאו; בליבי אין שום ספק ושום פקפוק. אני מאמין באמונה שלמה כי מנשמתו של העם הייתה צריכה לעלות באופן ספונטני שירת הלל לה' חזקה הרבה יותר. למרבה הצער, נראה שהישיבה בשווייץ, באנגליה או באמריקה, השקיעה אותנו בחיי נוחות ורווחה, עד אשר ערפלה את ראייתנו והקהתה את תחושת ליבנו, ומשום כך איננו מסוגלים לתפוס את מלוא המשמעות של המאורע הזה. שלא כמותנו, מאות אלפי הפליטים הסובלים במחנות באירופה המצפים בחשכה ומייחלים ליום המזהיר שיביא להם את בשורת "שומר מה מליל", הם בוודאי מבינים ויודעים להעריך נס א־לוהי גדול זה.

האם כבר היום יעלו הם על סיפון של אוניות ויפליגו לארץ ישראל? לא היום וכנראה גם לא מחר. הדרך ארוכה ורצופת מכשולים, ועד שרגליהם ידרכו על אדמת הארץ יחלפו יותר מאשר ימים ספורים. אבל כשם שכל אישה נושאת בסבלנות את צירי הלידה מתוך ידיעה ברורה שלא יימשכו לנצח, וכשתושלם הלידה הם ייפסקו, וזה יקרה בקרוב, כך גם אחינו יושבי המחנות, אחרי שהאירועים הא־לוהיים יחדירו קרן אור חיים לליבם, ברגע הראשון יופתעו, אבל בחלוף הרגע, הייאוש שקנה אחיזה בליבם יפנה מקומו לתקווה חדשה ולאמונה שלמה.

כשעומדים מול מאורע היסטורי גדול כזה, ספירת שבועות ואפילו חודשים של ציפייה ושל צער הופכת חסרת ערך ומשמעות. כל יום מקרב אותנו אל המטרה, ושמחת המחר משככת את הצער והכאב של היום.

נעצור לרגע ונחשוב: הכרת האו"ם בזכות העם היהודי על ארץ ישראל - אותו תרחיש שהאנגלים והערבים ניסו בכוחות משותפים למנוע ממנו להתממש ואיש

לא האמין שיש סיכוי שיתגשם - קם והיה, ולא זו בלבד אלא שזכינו בהכרה ברוב מוחץ של שני שלישים. בתופעה זו אי אפשר לראות דבר מלבד נס משמיים, כמו הנס של חנוכה ושל פורים. כך רצה ה' וכך היה. ה' יתברך רוצה סוף-סוף לפצות אותנו על כל הסבל שגרמה לנו הגלות במשך אלפי שנים. הוא רוצה לרפא את פצעינו הכואבים. אז מה יש לנו עוד לדבר על כך? מֵאֵת ה' הִיָּתָה זֹאת הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ" (תהלים קיח, כג). מי יכול ומי רשאי למעט בערכו של אירוע זה ולא לראות בהתפתחויות אלו 'אתחלתא דגאולה', המתרחשת שלב אחר שלב?!

איך תיראה המדינה היהודית: האם תישא אופי יהודי טהור? מה יהיה יחסם של מנהיגיה אל הגורם הדתי? לעת עתה איננו יודעים.

איננו יודעים גם אילו מאבקים קשים, פנימיים וחיצוניים, עוד צפויים לנו. בינתיים כ-31 מיליון ערבים המקיפים את ארץ ישראל מתכוונים ל"מלחמת קודש", מתאמנים ומתחמשים לקראתה, ואי אפשר שלא להבחין בעקבות הדם שנשפך זה כבר על אדמת הקודש. אי אפשר להתעלם מן הקשיים או לבטלם במחי יד, ואולם אסור שכל אלו ירתיעו או יפחידו אותנו וישתקו עבודתנו. לא ולא! נדע שהעבודה רבה וקשה, ונתכונן בהתאם ונצא למאבק על הגנת ארצנו במלוא הנחישות והעוז. השגה של דבר גדול דורשת מאמץ ודורשת מאבק. ככל שהדבר גדול יותר, תגבר עוצמת המאבק שיידרש כדי להשיגו. איש לא ציפה שארץ ישראל תיפול לחיקנו ללא מאבק. משה, יהושע, עזרא ונחמיה גם הם נאלצו להילחם; ונביאינו וחכמינו בישרו לנו שמלחמות ומאבקים יהיו גם מנת חלקנו.

אומנם איננו אופטימיים במידה שמאפשרת לנו לראות במאורעות אלה פעמי משיח ממש, אבל בדבר אחד אין ספק: הם סוללים את הדרך לבוא הגואל. המשיח לא יופיע בפרז, בלונדון או בניו יורק. לא ולא. הוא יופיע בארץ ישראל - לא בארץ ישראל אנגלית ולא בארץ ישראל ערבית - בארץ ישראל יהודית!

כיצד מתייחסת היהדות החרדית, כלומר ה"אגודה", למאורעות גדולים אלו? האם תוכל להשתלב במדינה היהודית ולהיות שותפה פעילה בחייה? האם תרצה? עד כה נלחמה ה"אגודה" בציונות - הדבר ידוע לכול ואיננו בגדר סוד. מדוע נלחמה? כי בהפקדת הטיפול בהיבט הדתי בידי מי שאיננו נאמן לדת - היא

ראתה סכנה אבל עכשיו, לאור השינויים שהתרחשו במציאות, אנו נדרשים לבירור מחודש של עמדותינו ולבחינה מחודשת של דרכנו.

כל עוד הייתה הציונות מבחינה מסוימת תאוריה בלבד, יכולנו להרשות לעצמנו להסתייג ממנה ולהתעלם מן הקונגרסים שלה. אבל מה שהיה איננו עוד. הציונות לבשה דמות מוחשית, ובקרוב תקום מדינה יהודית. איננו יכולים להוסיף ולפסוח על שתי הסעיפים. שתי אפשרויות עומדות לפנינו - להשתתף או להישאר בחוץ - אפשרות שלישית אין. ועלינו להכריע.

אינני רוצה לדבר כאן בשם ה"אגודה", כי איש לא מינה אותי לדובר ולא הטיל עליי תפקיד כזה. ועם זאת כמי שנמנה עם מנהיגיה נראה לי שיש בידי הרשות להביע את דעתי האישית, שידוע לי שאיננה דעתי בלבד וגם רבים מידידי שותפים לה. המאבק ההדדי בין המפלגות - עבר זמנו. אינני אומר זאת כעת בפעם הראשונה, כבר שנים רבות אני מטיף ומשמיע דעתי זו, אבל לצערי קולי לא נשמע. אבל כיום עלינו לזעוק בקול גדול. להישאר גם היום רחוקים ולחפש שגיאות אצל האחרים - אין זה אלא פשע ומאבק למען עניין ריק.

השתתפותנו בבניין ארץ ישראל במידה מועטת כל כך, ובמקרים לא מעטים עד כדי פסיביות מוחלטת, הייתה שגיאה חמורה. היינו קצרי ראייה, ולא השכלנו לראות שבפסיביות שלנו אנו מסגירים את המנהל בארץ ישראל לידי היסודות השמאלניים. שותפות במאמץ יש בה חובות אבל היא גם מקנה זכויות. מי שאינו משתתף בנשיאה בעול, איננו שותף. הזכות לזעוק, לגעור ולבקר היא זכותו של מי שעושה. מי שאיננו תורם למאמץ - "יֵשֵׁב בְּדָד וְיִדֹם" (איכה ג, כח).

לאחרונה התחילו "פועלי אגודת ישראל" להכיר בשגיאות אלה ולתקן אותן ולנקוט צעדים נמרצים בדרך זו.

הציונים, שעד כה גערנו בהם, פותחים לפנינו את דלתותיהם. הם מזמינים אותנו להצטרף אליהם ומביעים רצונם בשיתוף פעולה עימנו. הזמנתם היא הזדמנות: הזדמנות להצטרף לעושים ולקחת חלק פעיל - חומרי ורעיוני, פיזי ורוחני - בתקומתה של ארצנו. עלינו להיענות לה ולשמוח בה. אם נטרוק עכשיו את הדלת - נישאר בחוץ. הזדמנות נוספת לא תהיה. כל בית נבחרים מורכב ממפלגות שונות זו מזו בהרכבן, בגישותיהן ובדעותיהן. כך יהיה גם בבית

הנבחרים היהודי בעתיד: הוא יקיף את כל המפלגות ויהיה בו ייצוג לכל הדעות והכיוונים. לכולם. האם לא נהיה שם גם אננו?!

הבה נבין את הדבר בזמן! נצטרף לעבודה הגדולה והעצומה המצפה לנו, ולא נאבד את הסיכוי האחרון. ארץ ישראל תיבנה בוודאי. אם נבחר שלא להצטרף - גם אז היא תיבנה. בלעדינו. אנו נישאר בחוץ. בחירה כזאת אינה אלא חטא - חטא כלפי עמנו וארצנו, וחטא כלפי עתידנו. היש יהודי או "אגודאי" שבליבו בוערת אהבת ארץ ישראל, שברגע היסטורי גדול זה יכול לומר, ואפילו רק לחשוב: "אני לא משתתף! אני מחכה"?! אם ננהג כך, נטיל בעצמנו אות קלון. הקָעם לא יסלח לנו, והחרפה שנביא על עצמנו לא תימחה לעולם. נישא אותה לעד.

לא רק לנו אני קורא היום. אני קורא גם לציונים ולרצון הטוב ולתבונה שבוודאי ניחנו בהם. אנא מכם, הימנעו מניסיונות התחשבנות עימנו - מי בא קודם ומי בא אחריו. אנא פתחו את השערים בלב רחב לכל המושיטים ידם לשיתוף פעולה מלא. את שגיאות העבר - נשאיר מאחורינו בעבר. נמתח קו ונשאיר אותן מאחורינו. וממנו ואילך - נפתח דף נקי. התחלה חדשה.

"כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה" (ישעיה ב, ג). בנייה ללא תורה כמוה כבנייה על חול. מדינה צריכה להיבנות על קרקע פורייה. אם תיבנה על חולות נודדים - לא תוכל לשגשג. כדי לבנות מדינה על בסיס תורני, יש לקרוא לבנאי התורה, הלא הם הרבנים והמנהיגים הדתיים מכל החוגים.

גם לכם, הציונים, מצפה הסיכוי האחרון. אחרי אלפיים שנות גלות ה' רוצה לנסות אותנו ולבדוק אם תפסנו סוף-סוף שמדינה יהודית חייבת להיות יהודית באמת ולא חילונית. ה' איננו רוצה איזו "פלשתינה". הוא רוצה מדינה שהיא "ארץ ישראל", שרוח יהודית אמיתית מנשבת בה וממלאת את האוויר, ונשמרים בה חוקי התורה, ובייחוד השבת. פעמיים כבר נכשלנו במשימתנו ואיבדנו את ארצנו. חמישים שנות ציונות אינן יכולות לתקן עיוותים שנוצרו במשך אלפיים שנה, ויש שעדיין חוטאים וממשיכים לעוות. את גורלנו וגורל ארץ ישראל לא יכריעו האומות המאוחדות בהצבעה ועל פי דעת הרוב. יכריע אותם אחד ויחיד - ה' אחד. עוד רבה הדרך, עדיין היא זרועה קוצים, עדיין משחזים הערבים

והמצרים את נשקם, ובלי עזרתו של ה' לא נוכל לעמוד במאבק הקשה. נפעל ברוחו של ה' ובהזדמנות זו, האחרונה והיקרה, ניאבק, ונצא כשידנו על העליונה.

הדרך חזרה לציון ושלושת הניסים

א

זה אלפיים שנה האופק של ישראל קודר, וחשרת עננים מסתירה את עין השמש. אומנם קרה שהשמיים התבהרו והשמש התחילה לשלוח קרניה לישראל, אך התבהרויות אלו היו קצרות, הרף עין. ובחלוף הרגע, האור נמוג, והחושך היה סמיך משהיה לפניו, והפחד והחרדה בלבבות גברו גם הם.

"וְהָיִיתָ מְמִשֵּׁשׁ בַּצְהָרִים כְּאִשֶּׁר יִמְשֵׁשׁ הָעֶזְרָא בְּאַפְלָה" (דברים כח, כט) - קללה זו מופיעה בתורה כעונש על אי־שמירת התורה. הגמרא מסבירה שלעיוור ההליכה ביום כמוה כהליכה בלילה - בין כך ובין כך הוא איננו רואה מאומה. ובכל זאת יש ביניהן הבדל: ביום רואים אותם אחרים ויכולים להזהיר אותם מפני מפגעים בדרך ולעצור אותם לפני שייכשל בהם, ובלילה אין רואים אותם, והוא נותר אבוד לנפשו. אם הָעָם לא ישמור את מצוות ה', קללה זו תחול עליו: הוא יהיה שקוע בחרדה מתמדת; איש לא יבחין בו ויבין שהוא זקוק לעזרה כדי לא ליפול, ואם ייפול - להושיט לו יד ולהקימו (בבלי, מגילה כד ע"א).

קללה קשה זו ליוותה אותנו לכל אורך הדרך. בכל מקום שאליו הגענו, לפי הגורל שהוטל עלינו, מצאנו חשכה: שמש חשוכה ובני אדם חשוכים, שמצפונם וגם המוסר והאהבה שלהם מעורפלים לחלוטין, ומשום כך הם התנפלו עלינו כמו חיות רעות, חשפו שיניים ופערו לוע ואיימו לבלוע אותנו. וכאשר הצלחנו להימלט משיני הזאבים החדות ולהתגונן - זה קרה הודות לניסים שעשה עימנו הקב"ה. הוא היה נאמן להבטחתו שלא ייתן לעמים להשמיד אותנו לחלוטין, ודאג לגרש את החיות הרעות שהתנפלו עלינו, והן הלכו כלעומת שבאו.

הנס הזה, המוכר לכולנו מסיפורו של דניאל בגוב האריות, התרחש שוב ושוב מדי יום ביומו בחיי היהודים. אכן, לעיתים קרובות העמיד אותנו הקב"ה בנסיבות

קשות. חיינו היו תלואים לנו מנגד¹⁰⁸, והמוות ניצב לנגד עינינו מוחשי וברור, אבל ברגע האחרון הושיט לנו ה' את ידו המושיעה. הוא עשה זאת כדי להחדיר להכרתנו שכל קיומנו תלוי בו וחיינו תלויים בחסדו הא-לוהי; כדי שנפנים שהוא מגיננו היחיד, ונדע שרק אליו עלינו להפנות עינינו וליבנו.

כך עוצבו חיי ישראל והיו לחידה גדולה בהיסטוריה ולאחד מפלאי האנושות.

האמונה בתחיית המתים היא אחד משלושה עשר עיקרי האמונה של היהדות שהעמיד רמב"ם. נודה על האמת - לא נדרש מאמץ רב כדי להפנים את האמונה בתחיית המתים. במחשבה בעלמא, נדמה שתחיית המתים תופעה נדירה וחריגה ואולי איננה במציאות כלל, אבל אנו, עם ישראל, עדים להתרחשותה לעיתים קרובות. רואים ומאמינים.

לדוגמה: חולה מסוכן, שכל הרופאים כבר התייאשו ממנו, מתרומם לפתע ממיטת חוליו וחוזר לחיים רגילים. כך קורה ליחידים, וכך קרה לעם ישראל פעמים רבות בתולדותיו. פעם אחר פעם נשמטה הקרקע מתחת רגליו והחבל נכרך סביב צווארו, ונמתח והתהדק, והוא נאבק עם המוות, ויכול לו. הוא שב לחיים. בתנ"ך מסופר על שלושה ניסים כאלה, שתיארו הנביאים אליהו, אלישע ויחזקאל, אבל לנגד עינינו מתרחשות תופעות כאלה של החייאה לעיתים קרובות, וזהו הנס הגדול הראשון בהיסטוריה היהודית. כמה פעמים קרה שהאויבים רדפו אחרינו והיו בטוחים שבעוד רגע אנו מתים, ולאכזבתם הגדולה נאלצו להיות עדים לתחייתנו המחודשת.

אבל אנו מכירים גם נס שני שישראל הוכיח וביצע לפליאתה של האנושות, הנס של ההוכחה העצמית, של הכוח הפנימי והתושייה לעמוד כנגד כל ההתקפות נגדנו ולא להתייאש גם במצבים הקשים ביותר. גם במצבים אלו היו בני עמנו חדורים אמונה עמוקה ביותר שיש להם שליחות בעולם לסבול ושוב לסבול ללא מידה וקץ ולשתות את כוס התרעלה עד תומה מבלי לאבד את כוחם הפיזי או המוסרי. להיפך, מן הצרות שואב ישראל כוח נוסף ודחפים נוספים כדי לעמוד במבחני הכוח הניצבים בפניו בגבורה ובפאר. תוך ניצול כוחותיו

108. על פי דברים כח, סו.

האחרונים הוא נאבק עם "מלאך המוות" המאיים על חייו ומצליח בסופו של מאבק לקרוע את החרב מידי האויב.

העולם כולו התפעל - בצדק - מתנועת ההתנגדות הצרפתית, שניהלה בסתר את המלחמה נגד האויב הנאצי. התנועה לא הקיפה את כל הקָעם הצרפתי: היו שנכנעו לפני האויב בווישי, וייתכן שאלמלא הפלישה של בעלות הברית, ייתכן שכוחם של אנשי התנועה לא היה עומד להם להמשיך במאבק מעבר לחמש השנים, והם היו נאלצים להיכנע. לתנועת ההתנגדות הצרפתית די היה בחמש שנות מאבק כדי לזכות בתהילה, וכמה שנים נאבקת "תנועת ההתנגדות" שלנו? כבר יותר מאלפיים שנה. פעם אחר פעם נאלצנו לעמוד מעטים מול רבים, חלשים מול חזקים: כך היה בתקופת החשמונאים ובר כוכבא. לוחמים מעטים וחסרי כלי מלחמה משוכללים הצליחו להכות ביוונים וברומאים מכות קשות. וגם כשהרומאים גברו עלינו, ההתנגדות לא חדלה, וכל הקָעם הצטרף למאבק. בכל החזיתות ובכל ארצות המפלט, כשאויב חזק מאיתנו לחץ עלינו, גבורת כוח ההתנגדות היהודית שבה והופיעה. דוגמה מפורסמת של גבורה מיוחדת סיפקה לנו ההיסטוריה הספרדית. אפילו המוות לא הצליח להרתיע את היהודים או להכניע את רוחם. להילחם לא יכלו, אבל כשנדרשו לעלות על המוקד, עלו בשמחה וכשקריאת "שמע ישראל" על שפתיהם, מסרו נשמתם על קידוש השם ונותרו בנים נאמנים לעמם. מעולם לא התייאש עֲמֵנו מכוח התחייה שלו.

את הכול לקח מאיתנו האויב, חוץ מן האמונה האיתנה שלנו. אותה לא היה לו סיכוי לקחת מאיתנו. "כוח השריון" שלה גרם לכלי הירי של האויב להירתע. אמונה זו עוררה בלב ישראל תקווה שיום יבוא והוא יצליח לבתק את הכבלים כמו שמשון בזמנו ולמוטט את עמודי הארמונות של האויב.

ומכאן לנס השלישי:

לכל עַם חזון המיוחד לו - כל עַם שואף לחיות על פי דרכו, לטפח את תרבותו ולהגן על גבולותיו, ותמיד הוא החלטי במלחמתו נגד העמים השכנים המאיימים על מורשתו הלאומית ונחוש להגן עליה. אירועים כאלה הפכו זה כבר לתופעה מוכרת ונפוצה בתולדות האנושות, ונראה שהעמים השונים פיתחו תשוקה למלחמות, שבהן הם רואים כעין "תחרויות אגרוף" בעלמא. האנושות מדברת על שלום, ובה בעת מתכוננת למלחמה. היא מטיפה לאחוזה אבל מחשלת נשק,

ובהגיע ההזדמנות הנאותה בעיניה, היא תשתמש בו ללא היסוס. היא בונה ארמונות שלום בז'נבה ובלייק סאקס אבל במקומות אחרים היא בונה מחסנים גדולים ומאחסנת בהם עוד ועוד אמצעי הרס המשוכללים ביותר ובהם פצצות אטום. האינסטינקט של העמים למלחמה אינו יכול להימחק בכינוסים של ועידות עולמיות, והאנושות של היום אינה מאפשרת הגשמה של האידיאל הנבואי הנשגב: "וְגַר זָאב עִם כֶּבֶשׂ" (ישעיה יא, ו).

אבל משפרצה מלחמה כלשהי והיא מסתיימת בהכרעה, הקץ המנוצח משלים אט-אט עם המציאות החדשה, ונטמע בהדרגה בעם שהכניע אותו, מחליף את לשונו ומפקיר את תרבותו, עד שהוא שוכח את ייחודו ונבלע בעם המנצח לחלוטין ולא נודע כי בא אל קרבו.

אם נתבונן בדפי ההיסטוריה העולמית נמצא בהם שמות של עמים שירדו מעל בימת ההיסטוריה מזמן מבלי להותיר שום עקבות, וזיכרונם שקע בתהומות הנשייה ונשכח מכל לב. איש אינו בוכה על אובדנם ולא מזיל אפילו דמעה אחת.

"לא כן עם ישראל!" תהליך ההיסטוריה של עם ישראל מתנהל אחרת לחלוטין. ישראל עשויים חומר פלא ייחודי, חומר שאינו נספג בשום חומר אחר. מעצמות גדולות ניסו כוחן והשקיעו מאמצים אדירים - בהפעלת כוח אכזרי וגם בהבטחות אהבה - הן עשו הכול כדי לגרום לעם ישראל לנטוש את עמדתו, את אמונתו ותרבותו, והעלו חרס בידן. ישראל חי מפני שהוא מוכרח לחיות ורוצה לחיות. וכשם שאי אפשר להחשיך את השמש (והרוצה שלא לראות את אורה - יעצום עיניים או ייכנס לבית ויגוף את כל התריסים), כן אי אפשר למחוק את ישראל מתוך ההיסטוריה. חרדי או ליברלי, ציוני או אנטי-ציוני, השם "יהודי" נשאר קיים לנצח. וגם אם ירד שוב מבול על העולם, ימצא ישראל תיבה מצלת כדי להמשיך ולהתקיים.

ישראל קיבל על עצמו שליחות מאת ה' וימלא שליחות זו עד להשלמתה המוצלחת. הוא יפלס לו דרך לציון, ברצון הגויים או שלא ברצונם, בהחלטיות ואומץ לב ואפילו בדמעות ודם, ומאומה לא יוכל לעצור בעדו. אפילו הטנקים והמשוריינים של אנגליה לא יהיו מסוגלים למנוע ממנו להגיע ליעדו. ישראל חוזר לציון בעזרת מרץ קדוש שננסך בעורקיו. הוא צועד לשם, אף שהדרך עדיין זרועה מכשולים. ההתלהבות היהודית, הגעגועים ההיסטוריים היהודיים ואהבת

ציון היהודית אינם מכירים מעצורים, ובעזרת ה' אם ייתקלו במכשולים - ירמסו אותם וימשיכו ללכת קדימה ללא מורא. כבר היום העולם תמה על אומץ ליבו של ישראל ועל גבורתו - שלא היו כמותם וגם לא יהיו.

בווין (Bevin) הבטיח לנו תוהו ובוהו והאמין שבעזרת מצבורי הנשק העצומים שלו הוא ישטוף את ארץ ישראל בתוך יומיים-שלושה לכל היותר. הוא עמד ולעג לה וליושביה כפי שגלגל לעג לדוד. והינה פרק הזמן חלף עבר, וישראל לא נשברה אלא יצאה מחוזקת ונמרצת משהייתה. ייתכן שבוין הוא אסטרטג גדול ויודע לפעול בשיתוף עם רשעים אחרים, כמו למשל גנרל גלאב פאשה, ולבנות יחד תוכניות מתוחכמות להשמדת ישראל, אבל הוא איננו נביא, וכשניסה כוחו בתחום שאינו שלו, עד מהרה הקיץ הקץ על נבואתו, וסופה היה מר. אין ספק שגורל זה מזומן גם לאסטרטגיה הצבאית שלו. גם היא תמצא את קיצה העגום, ובווין יירשם בהיסטוריה היהודית לדיראון עולם ויכתר בכינוי "טיטוס השני".

"אֱלֹהֵי בְּרָכָה וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים וְאֶנְחֵנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר" (תהלים כ, ח) - הם עלולים לאיים על חיינו, ואפילו לאיים עלינו בהפצצות מהאוויר, אבל אנחנו צועדים בשם ה' אֱלֹהֵינוּ לציון, ובדרכנו נקבור את כל אויבי ציון, ונודה ונשבח את ה' על הנס הגדול שעשה עימנו.

ב

שמש זורחת במזרח

החוויות הגדולות ביותר בהיסטוריה היהודית נועדו לדור שלנו. על תקופתנו נגזרה הגזרה ונפל הפור, ואנו נאלצים לראות בלב שותת דם את היטלר המשמיד את יהדות אירופה, הטובה, היפה והאצילה ביותר. דורנו היה עד לעליית הקהילות החשובות והחיות ביותר של היהדות על המוקד במשרפות אושוויץ, בירקנאו ומאידנק, ולחזות באובדן החלק היקר ביותר של היהדות הפעילה והחיובית, ולאבד את היקרים והאהובים לנו ביותר. העובדה שלא התמוטטנו

מבחינה פיזית או מוסרית, אחרי שחווינו וראינו כל זאת – היא נס גדול בשורת הנסים שמנינו בפרק הקודם.

"הַנְּאֻהִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדּוּ" (שמואל ב א, כג). עלינו להיות חזקים מברזל ופלדה. הם חזקים אבל סופם להישבר, אבל ליבותינו, נפגעו פגיעה קשה, ובכל זאת לא נשברו; וכעת, שנתיים אחרי השואה האיומה, אנו כבר מתכוננים לחיים חדשים, יפים וטובים יותר. ולמרות כל האסון שחווינו אנו יכולים להרגיש מאושרים ובני מזל על שזכינו לחיות בתקופה שבה מתרחשת נקודת מפנה היסטורית, ואחרי עלטה גדולה שכיסתה את שמי ארץ ישראל אלפיים שנה, זרחה סוף-סוף השמש במזרח והיא מאירה את שמי ארצנו. מאורע היסטורי גדול זה, שמאות דורות ציפו לו, עומד להתגשם בתקופתנו. האם יש בעולם לב יהודי שאינו פועם חזק יותר בשומעו את המילה "ציון"? כל מה שהיה קדוש ויקר בחיינו קשור לשם "ציון". התקווה לחזור לציון ליוותה את עמנו דרך כל החיים עד לקבר, וציון היה החרוז של תפילותינו. ארץ ישראל, אשר עד כה רק נשאה את שמה המקראי ונכבשה ונשלטה על ידי טורקים, ערבים ואנגלים, נעשתה עכשיו באמת ארץ ישראל ושם מתנוסס בגאון ובשמחה הדגל היהודי שנמק עימנו בגלות אלפיים שנה. דגל זה מתנוסס אל על ובשמחה ועם זאת משקיף בתוגה ובצער על כל הקדושים בימינו שלא זכו להיות שותפים במאורע הגדול. "רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ" (ירמיה לא, יד) – כמו רחל אימנו שהייתה מבכה את בניה, כך מבכה ארץ ישראל את בניה הנאמנים שנקברו בקברי אחים של פולין וליטא או בניה שמצאו מותם בתאי הגז. הנחמה שהובטחה לרחל והתגשמה, גם ארץ ישראל מתנחמת, וכעת הגיע סוף-סוף הרגע "וַיָּשְׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם" (שם, טז), ויירשו את ארץ אבותיהם. אותם אנשים נרדפים, התועים בכל הארצות נרדפים ושנואים יקבלו עכשיו מולדת משלהם, יוכלו לנשום לרווחה, לשאת את ראשם, וצרותיהם יהפכו להיות נחלת העבר ויזכרו כאילו היו חלום בלהות, ועד מהרה יישכחו ויתפוגגו. השמש הזורחת תפזר את העננים, תשכך את הסערה ותמחה את עקבותיה ולא תותיר להן זכר.

אכן, השמש עלתה מן המזרח וזרחה מעלינו, והיא מאירה ומחממת את הלב היהודי העצוב והנרדף.

אבל עכשיו, מה קורה? האם אנו מבינים ותופסים תקופה גדולה זו, שעה היסטורית זו? האם אנו מעריכים, מכירים בחשיבות האירוע ההיסטורי הגדול ומוקירים אותו? האם רבים, ואנו בתוכם, עדיין חושבים וגם אומרים: "היינו כחולמים, וגם עכשיו אנחנו עדיין שרויים בחלום". איננו מסוגלים להאמין בלב שלם וגם לא לתפוס בשכלנו, שהחלום מאחורינו, והמציאות האמיתית לפנינו: אנו ניצבים על סף גאולה מתחילה או "אתחלתא דגאולה". מדוע איננו מסוגלים לראות נכוחה את המציאות? להבין שהיא אמת ולהאמין בזה? כי מי ששקוע בביצה עמוקה, איננו מסוגל להאמין שהונח על ראשו כתר מלכות. התרגלנו להתהלך בגב כפוף ובהכנעה ולשאת על בגדנו את אות הקלון הצהוב, וההרגל הפך לנו לטבע שני, ורבים מאיתנו חדלו מלקוות. תודה לא-ל - ניצני השינוי עולים ופורחים: רעש התותחים מכאן וקרני השמש הלוהטות מכאן מעירים אותנו מהתרדמה ששקענו לתוכה, ממריצים אותנו ומחדשים בתוכנו את הגאווה הלאומית הרדומה והנשכחת ואת התודעה הלאומית. הם מעוררים אותנו וקוראים לנו לבנות חיים חדשים ולפתוח ביצירה חדשה. הם מודיעים לנו: "עם ישראל חי!" תנועה גדולה השתחררה, וגדולות עומדות להתרחש. ישראל קם לתחייה לחיים חדשים פוליטיים, כלכליים ורוחניים. השמש זורחת, וישראל חוזר לציון. מלבבות כל היהודים עולה ובוקעת הקריאה: "בחזרה לציון!"

"וּבָאוּ הָאֲבָדִים בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהַנְדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַשְׁתַּחֲוּוּ לֵה' בְּהַר הַקָּדֹשׁ בְּיְרוּשָׁלַיִם" (ישעיה כז, יג).

כמו קול הבוקע משופר גדול תגיע הקריאה אל ליבות הרחוקים ביותר ותזעזע אותם, וגם הכופרים והלגלגנים ישתכנעו כי הגיעה שעה היסטורית גדולה לישראל, שעה של גאולה הדרגתית. וליבנו מתמלא בתודה לאין קץ.

"האם זה כבר המשיח?" ישאל אותנו כל אחד. אבל היכן נפלאותיו, ולמה הטנקים והמפציצים הבריטיים מוסיפים להשמיד חיים יהודיים פורחים וקדושים רבים כל כך? למה הושמד ללא רחמים קיבוץ כפר עציון המסור והנאמן לקב"ה, ולמה עיר קודשנו ירושלים העתיקה, שבה קמו ונבנו אוהלי תורה טהורים וקדושים, הייתה למאכולת אש? למה הצליחו הלהבות שהציתו הקצינים הבריטים לאכל ולחולל הרס? הייתכן, שזה כבר המשיח?

ואנו משיבים: "אכן, המשיח טרם הגיע, אבל הוא עושה את הדרך אלינו בבטחה ובהתמדה. את הסימנים לבואו אנו יכולים לזהות ולראות בעינינו, ומובטח לנו שיגיע. לעת עתה הוא בלתי נראה, וזאת משום שכנראה טרם הגיעה העת, אבל כבר עכשיו, הוא מתקרב אלינו עוד ועוד ובעודו צועד לקראתנו הוא קורא אלינו: "שובה ישראל אל ציון!"

וישראל לא ינוח ולא ישקוט עד אשר יגיע למטרתו הסופית.

ג

ארץ יהודית ועם יהודי

אנו חוזרים בדרכנו אל מולדתנו הישנה, אל אדמת הקודש שהבטיח ה' לאבותינו וגם לנו - צאצאיהם, אל אותה הארץ שהיללו נביאינו ומשוררינו. אנו עושים דרכנו בחזרה לירושלים, עיר געגועינו הקדושים ביותר, ושם, ליד חורבות הכותל המערבי, ניִּה את אבן הפינה למקדש ונשמע את הלוויים השרים את מילות הנבואה: "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תֹרָה וְדִבֶּר ה' מִירוּשָׁלַיִם" (ישעיה ב, ג).

מילה קדושה ונשגבה זו צריכה להתגשם היום. אבל לפני שנחזור אל ציון, עלינו לשוב אל עצמנו, אל מקורנו הישן, המעיין היהודי הקדוש, שממנו שאבו אבותינו והרוו את צימאונם, אל היהדות ההיסטורית. ה' ייעד אותנו להיות "מְמַלְכֵת כְּהֻנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו), להיות הָעָם אשר יפתיע את עולם הגויים ברוחו ובמוסריותו העליונה ובאידיאלים הנשגבים של תורתו, וילמד את האנושות כולה מהם אהבה אמיתית, אנושיות טהורה וצדק מופתי: "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְקָד" [!]" (ישעיה א, כז).

כדי להשיג מטרה נשגבה זו עלינו להתכונן, לפשוט מעלינו את בגדי הגלות וכל מה שקשור לגלות הדוויה, להציב מחסום בין תרבותנו לתרבות הגויים, שעל בשרנו למדנו את כוחה ואת המורד שאליו הוא מדרדר את האנושות. תרבות הגויים של שילר וגתה ואפילו שייקספיר - התגלתה במערומיה באושוויץ, וקני

התותחים של הבריטים הוסיפו וחשפו את קלונה. תרבות זו מבוססת על אנוכיות, והצדק שלה אינו אלא מה שמשרת את האינטרסים של המדינה.

לא ז'נבה ולא האג יכלו לפעול כמתווכים, כי לצד האידיאלים של תרבותם, נשאו אנשי התרבות הנכבדים - אומנם בסתר - חרבות. שהפילוסוף ניטשה אפילו הילל כל כך. עם תרבות מדומה זו - שכלפי חוץ נראית ככדור חלומי, ובתוכה טמון ארס קטלני - יש להפסיק לדון, ובמקומה יש לטפח באהבה ובהתלהבות את התרבות שהנחילו לנו משה רבנו והנביאים.

יהודה הלוי, משוררנו הגדול ביותר, שאיש לא שורר את שבחה של ארץ ישראל כמותו, ובשיריו התאבל מרה וקונן על חורבנה, טבע את הביטוי: "לְבִי בְּמִזְרַח וְאַנְכִי בְּסוֹף מִעֲרָב" - בוודאי התכוון לאותו מזרח שגם משה רבנו התגעגע אליו והקב"ה קידש אותו.

עבדנו די והותר לאלוהים אחרים, היינו שומרי גינות זרות: "שָׁמְנִי נֹטְרָה אֶת הַפְּרָמִים פְּרָמִי שְׁלִי לֹא נֹטְרָתִי" (שיר השירים א, ו) - את הגן שלנו זנחנו והנחנו לו להיות שומם.

האם אחרי לימוד מתוך ייסורים במשך אלפי השנים עדיין לא השכלנו להבין מה פירושם של נכסי תרבות זרה?! וכי לא היו מסעי הצלב הכרזת מלחמה עלינו מצד הכנסייה הרומית?! העמים החדשים נבדלים מן העתיקים רק בצורה אבל לא במהות: אלה וגם אלה זרים לאמת ולצדק. תחת המסווה של תרבות ושלוש הם מסתירים עורמה ואכזריות. ואנושות ערומה זו, שהענקנו לה כל כך הרבה אמון ואמונה, נהגה בנו בגסות, ניצלה לרעה את האמון שנתנו בה, האכילה אותנו מרורים והנחילה לנו אכזבה קשה. וכאילו לא די בכל אלו, היא גם פעלה כנגדנו בעורמה, במרמה ובתחבולות: הזאבים הטורפים עטו עליהם פרוות כבשים, ואנו הלכנו שולל והאמנו בכוונותיהם הטובות. וברגע שדריכותנו פחתה, הם עטו עלינו, נתנו דרור ליצריהם הפראיים ביותר ונגסו בנו בכל פה. נגסו ורמסו.

היינו תמימים, ובתמימותנו האמנו לעולם והפקדנו בידיו את גורלנו. ואולי לא הפקדנו - הפקרנו. לעיתים הוא פיצה אותנו בממתקים והעניק לנו משרות גבוהות, אבל מייד לאחר מכן לקח בידו שוט והצליף בנו ללא רחמים.

נבהלים מפני הרמאות והבגידה הנוראות האלה הגענו להבנה שלפנינו שתי אפשרויות: האחת - לעבור תחייה מחדש ולבנות לנו חיים חדשים חסרי מורא חופשיים במולדתנו; והאחרת - להיכנע לאויבינו. ועלינו לבחור. בחרנו - לא נגיש לאויבינו את השמחה על מגש של כסף. ניאבק בכל כוחנו כדי שלא יזכו בה. לעולם.

באשוויץ היינו כמו כבשים חסרי מגן. ללא התנגדות נכנסנו לתאי הגזים. אבל היום אנו יודעים איך לדבר עם האויב בלשון שלו. האויב שלעג לדמעותינו, שומע ומרגיש היום את לשון הנשק שלנו השווה לנשק שלו, ובעזרת ה' נתגבר ונגבור עליו.

ועם זאת, האידיאל שלנו איננו החרב אלא עוצמת הרוח, וברוח זו המקרינה מתוך התנ"ך ייעצב עם ישראל את דמותו בתחייתו המחודשת וישלוט בארצו. אז יובטח קיומה של ארץ ישראל: "וַיִּשְׁבְּתָם עַל הָאָרֶץ לְבִטָּח" (ויקרא כה, יח).

ד

מה אנחנו דורשים?

מה יהיו פניה החדשים של ארץ ישראל, ואיזו רוח תשלוט שם? שאלה זו מעסיקה אותנו יומם ולילה. מובן שנצטרך להתמודד עם הקשיים הכרוכים בכיבוש הארץ, חיזוק גבולותינו וגירוש שכירי החרב הערבים והמצרים של בווינ מתוכה. וגם אחרי שמטרה זו תושג, תעמוד בעינה שאלת ההנהגה: מי בראש? מי יעמוד בראש ממשלת ישראל ואיזה אופי תישא ממשלה זו? לפי כוח המפלגות טבעי והגיוני לצפות, שמפא"י, מפלגת השמאלנית של בן-גוריון וגולדה מאירסון, תהיה המפלגה השלטת, והחרדים - יזכו בפירור קטן או שניים לכל היותר.

אם כך יקרה, נוכל לשרטט כבר עכשיו את הפנים שיהיו למדינה היהודית הזאת: היא תהיה ללא ספק העתק של החיים באירופה, חיקוי של המנהגים

והתרבות של אירופה, בהבדל אחד ויחיד: יום המנוחה השבועי יהיה שבת ולא יום ראשון. כל היתר - יהיה שכפול מדויק: הרכבות ייסעו בשבת, שירותי המברקים והטלפונים והחשמל יפעלו בשבת כביום חול בידי עובדים יהודים, מקומות הבילוי ובתי הקפה יהיו פתוחים, ומאחר שיש יום שבתון רשמי, הם יהיו מלאים אפילו יותר מאשר ביום חול. השבת האמיתית תורגש בקושי במקרה הטוב, ובמקרה הטוב פחות - לא תורגש כלל. ככה זה היה עד עכשיו, וככה זה יימשך.

בואו ונשאל את עצמנו בכנות: האם זאת היא ארץ ישראל? האם סבלנו אלפיים שנות גלות כדי להפוך את תל אביב לפריז או לניו יורק? האם שילמנו מחיר גבוה כל כך, כדי להיות בגלות אצל עצמנו (בשלטון מפא"י) במקום אצל עמים אחרים?! האם זו הייתה המטרה שעמדה לנגד עינינו ואלה ייחלנו אלפיים שנות? האם זו התקווה שעליה חלמנו ואלה כספנו? אם נפנה שאלות אלו למפלגה זו, אנשיה יענו בוודאי: "כן, וכי יכול להיות אחרת? הלא אנחנו רוצים שמדינתנו תהיה מדינה דמוקרטית! ובמדינה כזאת, המיעוט חייב להתאים עצמו לרוב". אבל אין הדברים כך כלל וכלל. יש דברים שאי אפשר להצביע ולקבל החלטות בעניינם על פי הרוב. אומנם כבר תורתנו קבעה את הכלל: "אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטָּת" (שמות כג, ב), אבל כלל זה אמור במקרים שבהם יש ספק, ולא במקרים שבהם האמת ברורה כשמש. כשם שאין חוקי הטבע כפופים להצבעה על פי הרוב, והקיץ והחורף לא יִשְׁנו הופעתם על פי הצבעה כלשהי, כך אין היהודים יכולים להכפיף את חוקי התורה לכללים שיתקבלו בהצבעה, תהא אשר תהא. אילו נהגנו כך, כבר מזמן היה העולם ריק מיהודים. הרי כבר מזמן הצביע העולם הגדול עלינו וחרץ את דיננו - להיות מסולקים מן העולם. אין שום אפשרות להצביע על חוקים כמו השבת, כשרות, דיני המשפחה והחינוך ליהדות. אלה חוקים שקבע למעננו הקב"ה וכשקיבלנו אותם בסיני נשבענו לקיימם. לעולם לא נסטה מהם אפילו כקוצו של יו"ד. מה שלא השיגה האינקוויזיציה הספרדית בוודאי לא יושג בהצבעה בבית הנבחרים. ההישג היחיד שתוכל הצבעה כזאת "לזקוף לזכותה" יהיה מלחמת אחים אשר תסכן את קיומה של הארץ. אני מאמין ששום מפלגה לא תוכל להרשות לעצמה שאלו יהיו תוצאות ההצבעה של נציגיה. הארץ חייבת להיבנות. בנייה היא תהליך הזקוק לזמן, לכוחות ולמרץ. גיוס כללי ופעולה של כל הכוחות בשיתוף מלא - הכרחיים להשלמת המשימה.

איננו יכולים ואיננו רשאים לוותר על שמירת השבת. אבל ברצון טוב ומתוך סובלנות יהודית אמיתית יכולים האחרים לוותר על חילול השבת הפומבי וגם לא יקשה על העיריות היהודיות לאסור מכירת בשר חזיר על ידי קצבים יהודים כי זו פגיעה קשה ברגשות הדתיים של החרדים.

ומה שנוגע לחינוך, בוודאי אסור שתהיה ארץ ישראל קיצונית וחסרת א-לוהים יותר מכל עמי אירופה, שאצלם לימודי הדת הם חובה.

ארץ ישראל צריכה להיות לעולם דוגמה של חיים יהודיים וייחוד יהודי. תפוזים, אשכוליות, בננות ושקדים גדלים גם באיטליה, ספרד וקליפורניה, ולעומת זאת לכל העולם, חוץ מאשר לארץ ישראל, אין רוח יהודית אמיתית, ולכן היא צריכה לזרום מארץ ישראל ולהיות נפוצה בכל יתר העולם: "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה" (ישעיה ב, ג).

ה

והנס הרביעי?

יש הטוענים כי אין לחרדים שום זכות להעמיד תנאים, כי חלקם בבניין ארץ ישראל ב-50 השנים האחרונות היה מזערי. הם שללו את הציונות, ופעמים רבות אף נלחמו נגדה. ייתכן שטענות אלו נכונות במידה מסוימת, שכן היהודים הדתיים רואים בציונות הלאומית הטהורה זיוף של יהדות התורה וראייה זו היא מקור החשש שלהם מפניה.

אבל אי אפשר שלא להעריך - וחובה לזכור - את מה שעשו החרדים במשך אלפיים השנים מאז החורבן למען ציון: הם נשאו בלב את הרעיון הקדוש ואת התקווה הגדולה והנחילו אותם לילדיהם. הם נשאו על כתפיהם את הנכסים התרבותיים הקדושים ביותר וצעדו כשהם מניפים אל על את דגלה של ציון גם בזמנים שאחרים עוד הכחישו אותה לגמרי. הם לא חדלו מלהתאבל ולבכות על ציון, להתפלל למענה ולשיר שירי כיסופים אליה הם שמרו את המורשה היקרה

כמקדש, ומבטיהם היו נשואים תמיד אל ציון. המילים "לשנה הבאה בירושלים" ביטאו את ערגת ליבם העמוקה ביותר, ובצרה ובשמחה זכרו תמיד את ציון וירושלים. ללא החרדים לא הייתה הציונות יכולה לקום, כי היהדות הייתה מתה מזמן.

אנחנו, היהודים החרדים, מעולם לא שקענו בשינה, מעולם לא התנתקנו מהמורשה האלוהית ולא ניסינו להידמות ליושבי ארצות הגולה ולהיטמע בהם. גם כאשר האמנציפציה הבטיחה לנו את כל הזכויות, המשכנו לראות בארצות אלו רק תחנת מעבר, מפלט זמני, ואפילו לרגע אחד לא התייאשנו מרעיון המשיח ומן האמונה בשיבת ציון.

אבל אתם לא הייתם מתעוררים משנתכם אלמלא תאודור הרצל והמהפכה בארצות הצאר לשעבר, שאילצה אתכם לקום ולחפש לכם ארץ מקלט. ואילולא מצאו הרצל ופמלייתו בארץ יישוב שבו חיים זה כבר כ-70 או 80 אלפי יהודים חרדים, הם לא היו מסוגלים להפיח באוטופיה הציונית שלהם רוח חיים, כשם שזנגוויל לא הצליח ליצור יישוב יהודי באוגנדה.

רק החרדים נשאו עמוק בליבם - בתקופות צער וגם בתקופות שמחה - את רעיון המשיח ואת תקוות המשיח. תקווה זו העניקה להם אומץ וכוח לשאת בסבלנות ובגבורה את כל הסבל שעבר עליהם ולראות בהם אירועים חולפים, ואפילו שליחות היסטורית קדושה. תקווה זו הייתה הצורי המרענן שהקל מעליהם מעט את הסבל שהסבו להם פצעייהם הלוהטים, וגם הדבק שאיחד את היהודים בכל ארצות גלותם. "שמע ישראל" היה המשפט שהבינו כל יהודי העולם ואשר זירז אותם להחזיק באמונתם בה' גם כאשר עברו עליהם ימים קשים.

היום, יותר מאי פעם אנו מצפים ליום הגאולה הגדולה שיביא משיח צדקנו ולבשורה על בואו מפי אליהו. וכאשר יבוא אותו יום גדול, בע"ה בקרוב בימינו, נחוה את הנס הרביעי, הגדול מכולם. לא האו"ם יקבע את גורלנו. ה' מלכנו מן העולם ועד העולם. המשיח כבר בדרך, והוא מתקרב בצעדים מהירים. נבין שהגיע זמננו לקום ולפעול, נתאמץ ונצא לקראתו בצעדים מהירים!

טרגדיה בלי שם

גדולה עד אין קץ היא הטרגדיה היהודית: אין משורר המסוגל לקונן עליה ואין סופר המסוגל לתאר אותה. אנו סובלים, סובלים ללא הרף. הצרות אינן חדלות אף פעם, הן רק מתחלפות, עד שהסיכוי "להתרגל לכל זה" אפילו הוא נשלל מאיתנו. כל צרה חדשה מעוררת אצלנו כאב חדש ומעמיקה עוד יותר את הפצע. צרה חדשה באה ודוחקת את קודמתה, ואז באה חדשה ממנה ודוחקת גם אותה. צרה הולכת וצרה באה, וסאת הייסורים לעולם עומדת ומתמלאת עוד ועוד. אני חושב שמכוס חמתו של ה', זו שזימן לנו לתקופת הגלות הארוכה, שתה דורנו כ-90% מקבעת כוס התעלה. שתינו מצינו¹⁰⁹. אנחנו שואלים את עצמנו מניין אנו שואבים את הכוח העצום לשאת את כל הצרות האלה מבלי להתייאש. כמה גדול צריך להיות מאגר התקווה שלנו? מה גדולה ועצומה היא אמונתנו, עד שכל הצרות עוברות עלינו מבלי להשאיר עקבות ואינן מערערות את נחישות רוחנו, ואנו נכונים להמשיך להיאבק ולסבול באומץ לב ובגבורה. אנחנו עם הפלא, המנהל מאבק קיום בן אלפיים שנים עם אויבים הבאים עליו מכל עבר. אנחנו עם קטנטן בתוך קרקס עולמי ואנו מוקפים אריות וזאבים רעבים, שכולם מתנפלים עלינו במלתעותיהם החדות ורוצים לקרוע אותנו לגזרים.

בקור רוח ובשיקול דעת אנו מישירים עינינו אל המוות ואיננו משפילים מבטנו; אנו רואים לפנינו אחים אהובים הנטרפים על ידי אותן חיות אכזריות ונופלים קורבן לרשעתן. כבר מזמן חדלנו לנסות לספר אותם כי אין מספר¹¹⁰. אנו שומעים את זעקותיהם של הנאבקים עם רודפיהם, רואים את פרפורי הגסיסה של הנופלים עד שהמוות גואל אותם מהם, ואיננו מאבדים את קור רוחנו. הברזל ניתך באש, אפילו הפלדה נשברת במכה חזקה, וזרם מים חזק גובר על להבת אש

109. על פי: "אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו את קבעת כוס התעלה שתית מצית" (ישעיה נא, יז).

110. על פי: "ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר" (בראשית מא, מט).

ומכניעה. אבל אנחנו איננו ניתכים באש, המים אינם שוטפים אותנו, והמכות האיומות ביותר אין בכוחן לנפץ את עוצמת הפלדה שלנו. זו החידה של היהדות. אנחנו עם נצחי, ושום טרגדיה מאז ומעולם לא הצליחה לשתק את כוחנו ולהחליש את רוחנו.

אבל אנו חיים בעולם של המצאות - טלגרף, טלפון, טלוויזיה, רדיו, פצצת אטום והרבה יותר הומצאו. והינה הגיעה רוח ההמצאה לתגלית מרעישה: היא גילתה אמצעי שבעזרתו יוכלו אויבינו ומבקשי רעתנו לנפץ את כוחנו הסודי. תחילה הם נותנים לשמיים להאיר לנו, מושיטים לנו יד של שלום ומרעיפים עלינו "אהבה". ואנו, בתמימותנו - מתפתים פעם אחר פעם ומשתדלים להשיב באהבה על האהבה. בדיוק לרגע הזה הם מחכים. הם אורבים בשקט וממתנים לשעת כושר זו, ואז הם עטים עלינו מאחור ומכים בנו מכה אנושה שתביא בהכרח למותנו. הם צברו ניסיון וכבר גיבשו שיטה: העלאה לגבהים תחילה, ואחריה, משיא הגובה - השלכה בתנופה כלפי מטה. אויבים רבים ניסו את השיטה ושכללוה, והיא גמלה להם בהצלחות ופגעה קשות ביהדות. פרעה מינה את יוסף להיות משנה למלך, שליט על כל ארץ מצרים, ואחרי שעלה לגדולה - השפיל את בני עמו והפכם לעבדים בארצו; אחשוורוש מלך פרס הזמין אותנו להסב אל שולחנו במשתה המלך, ובחלוף זמן קצר בלבד, כבר הושיט את טבעת החותם המלכותית להמן ונתן את ברכת הדרך לתוכנית "הפתרון הסופי" שזמם המן על היהודים.

הגרמנים שחררו אותנו ופתחו לנו שערי חירות וזכויות אדם, בידיעה ברורה שנתפתה לעבור דרכם ולצעוד בדרך שסללו לנו ולהגיע אל שערי הגיהנום - שערי תאי הגזים של אושוויץ וטרבלינקה.

לאחרונה הגיעה תפנית: הגויים שלחו קרן אור בעלת עוצמה אדירה, והאירו את האופק החשוך שלנו. ב-29 בנובמבר אשתקד הצהיר האו"ם על החזרת ארץ ישראל ליהודים ועל שיבתו של עם ישראל אל ארצו.

קשה לתאר את ההתלהבות העמוקה שעורר אירוע היסטורי זה בקרבנו. לאיש לא היה ספק - מדובר בנס. התרגשנו כל כך והשווינו אותו לנס חנוכה: אמרנו הלל בתפילה; בשבת, לפני תפילת מוסף, שרו בבתי כנסת רבים בלונדון ובניו יורק את "התקווה"; והיו מקומות שבהם הרעידו את האוויר תקיעות שופר.

ואנחנו - נסחפנו עם הזרם והאמנו, באמת ובתמים, שהגענו אל שערי הגאולה. חברים שנפגשו לחצו ידיים בלחיצה ממושכת, נלהבת וחמימה ואיחלו זה לזה "מזל טוב". זהו, הגיעה השעה הגדולה של עם ישראל - חשנו כולנו - סוף-סוף החל הערפל הסמיך להתפזר והשמש הפציעה, ובעוד רגע קט קרניה הטובות ילטפו את עמנו ויעטפו אותו באור חמים ורך.

תקום מדינה יהודית בארץ היהודים! כבר נקבעו שרים יהודים ונציגים דיפלומטיים, וכל לב יהודי פעם בחזקה לשמע בשורה גדולה זו. כמעט שכחנו את 2,000 שנות הגלות. אפילו את מחנות הריכוז של היטלר ניסינו לטשטש בתודעתנו, כדי שבבילות של נדודי שינה, נצליח לצייר בדמיוננו תמונות של מדינת ישראל העתידה לקום. אין ישראל עוד עם מושמץ. נציגיו ישבו סביב שולחן אחד עם הנציגים הגבוהים של עמים אחרים, יקיימו יחד התייעצות, וקולם יישמע בכבוד ובהערצה.

כך האמנו כולנו, ואירוע גדול זה העיר את כולנו מתוך השינה ויצר בתודעתנו פרספקטיבות חדשות. כל מבטינו הופנו לציון, שאליה היינו קשורים בכל נימי נפשנו. רגשות קדושים של אהבה וגעגועים, שאיפה ותקווה, התעוררו בלבבות. ציון, ירושלים, בית המקדש, כוהנים, לווים ועלייה לרגל של המונים בחגים - כל התמונות הנהדרות מן העבר צפו וניצבו - אמיתיות וחיות כל כך - לנגד עינינו. כמה גדולה הייתה שמחתנו!

ענן אושר אפף אותנו וסימא את עינינו, ולא העלינו בדעתנו שבעוד זמן קצר בלבד, מכה נוראה תנחת עלינו ותשבית את מושנו. לא ציפינו לה ומשום כך כמובן לא נערכנו לקראתה - אבל היא הגיעה, והייתה קשה ואכזרית. היד המכה לא הייתה יד אויב. לא ולא. היד המצליפה הייתה הפעם יד של מי שחשבנוהו לאוהב, לידיד.

ההבטחה הופרה ובוטלה. בשעה שהיינו נתונים במאבק עם הערבים המוסתים נגדנו, וגיבורים צעירים רבים מסרו נפשם למען המדינה ודמם נשפך כמים, באו "ידידינו" האמריקנים והנחיתו עלינו מכה בעורף: "מדינה יהודית תערער את שלום העולם! אין להוסיף ולדבר בעניינה. אין!"

איננו יכולים לקרוא לאירוע זה אלא "טרגדיה בלי שם". כל עוד אין דרך לדעת את היקפה של הטרגדיה ולעמוד על עומק משמעותה - אין דרך לקבוע את השם הראוי לה. לעת עתה איננו יודעים כיצד יתפתחו העניינים, אילו אכזבות מרות נכוננו לנו מצד "הבית הלבן", ואם יהיה בכוחנו לעמוד במכה קשה זו בגבורה כפי שהצלחנו עד כה.

למרות הכול נאזור עוז ולא נאבד את אמונתנו ואת שיווי משקלנו. אנחנו מאוכזבים כי תלינו תקוות גדולות מדי ב"חוש הצדק" של העמים הדמוקרטיים ופיתחנו אשליות על בסיס הבטחותיהם. לא זכרנו כי "חֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאת" (משלי יד, לד), וכל ה"מתנות" שהם שולחים לנו אינן נובעות מ"חוש צדק" מפותח או חמלה ורצון לבטא "השתתפות בגורלנו". כולן, ללא יוצאת מן הכלל נובעות ממקור אחד - שיקולי כדאיות. כל מתנה שניתנה נועדה לשרת את האינטרסים האנוכיים שלהם. ורק שלהם. וברגע שהאינטרסים השתנו, ולא יכולנו לשמש כלי שרת להשגתם - השליכונו "כְּכֶלִי אֵין חֶפֶץ בּוֹ" (ירמיה מח, לח; הושע ח, ח), וחזרו בהם מכל התחייבויותיהם, ובמסווה של "צדק" חדש, הצדיקו את הפרת הבטחותיהם.

פעם נוספת השתכנענו כי אל לנו לצפות מן העולם למאומה: העולם שונא אותנו מאז ומתמיד. הוא לא יזנח שנאתו כלפינו ולעולם לא ימירנה באהבה. העולם עדיין איננו בשל לרגשי אהבה אמיתית וטהורה החפה מאינטרסים אנוכיים, ולעולם גם לא יהיה. אמת וישרות - אין להן מקום בעולם כוזב זה.

לונדון וניו יורק שתלינו בהן תקוות גדולות כל כך, בגדו בנו קשות, וה"צוחק השלישי" משקיף בהנאה על משחק זה.

אבל סיסמתנו היא: "להיות חזקים!" עוד לא אבדה תקוותנו!

כיום, יותר מאי פעם, אנו תולים תקוותנו בקב"ה. הוא לעולם לא ישכח אותנו, ילדיו הנבחרים. ואחרי דמעות רבות כל כך, ודם רב כל כך שנשפך - הוא רואה שעמדנו במבחן, ועכשיו בוודאי ירחם עלינו, ובין שאנו זכאים ובין שאיננו זכאים - יגאל אותנו. ובמקום שני אנו בוטחים בכוח היהודי וברצון העקשני היהודי, להמשיך לסבול ולהיאבק עד הניצחון השלם. לא נפקיר את עמדותינו ולא ניתן

לגויים לרמות אותנו. זמן רב, רב מדי, הקרבנו את עצמנו למען אחרים, והם הפכו אותנו לשק החבטות שלהם ולחיילים הנעים על לוח המשחק שלהם.

אבל אנחנו גילינו את מזימתם וכעת ברור לנו עם מי יש לנו עסק.

ראשית כול עלינו להיות מאוחדים - בינינו לבין עצמנו. זה תנאי בל יעבור. עלינו להיות ערים לנעשה ולהתאמץ להכפיל את פעולותינו ולא להירתע מקורבנות. ובעיקר, נפנה קריאתנו אל ה' שיעמוד לנו בעת צרתנו - "מִן הַמִּצָּר קָרָאתִי!" (תהלים קיח, ה) ויושיט לנו את עזרתו. זה דורש מאיתנו הקפדה חמורה בשמירת המצוות ולהקמת המדינה על יסודות אלה. ניצמד לתוכנית זו (התוכנית של ה"אגודה" ו"המזרחי") ורק כך נזכה להשיג את מטרותנו - מדינה יהודית חדורה רוח יהודית. למענה ראוי להעלות קורבנות. מדינה נטולת רוח יהודית בהכרח רקובה מבפנים ואין סיכוי שתתקיים, ואם כן, איננה ראויה לקורבנות.

אתם הלוחמים, אנו מתפעלים מאומץ ליבכם העצום, מנכונות ההקרבה העצמית שלכם ומרכינים ראשינו לפני גבורתכם. אבל חייכם יקרים לנו מדי. כיום אנו מדולדלים כל כך, עד שאיננו יכולים להרשות לעצמנו הקזת דם נוספת. אין לנו רזרבות כדי למלא את החיסרון העצום שנוצר בעמנו, וכל לב יהודי שחדל לפעום מרעיד את ליבנו. לכן עלינו לנהוג בחסכנות ולהילחם רק כאשר הסיכוי לניצחון קיים. סיכוי זה תלוי בהחלט באסטרטגיה שלנו ובעיקר ביסוד מסוים שחובתנו לכלול בה - "שמע ישראל", כפי שמכתיבה לנו התורה. אז נעבור על גשר איתן ונגיע למטרותנו, והטרגדיה של היום תהפוך בעזרת ה' לניצחון של מחר.

ועכשיו עוד מילה אל הפוליטיקאים שלנו בארץ ישראל.

אנא, היו מודעים לעובדה שארץ ישראל איננה עניינם של היהודים המתגוררים בה בלבד: היא גורם החיים של הָעָם היהודי כולו - של היהודים היושבים בארץ ושל אחיהם היושבים לעת עתה בכל ארצות הגלות. כאשר אתם סובלים, סובלים גם אנחנו, וכאשר אתם שותתים דם, גם אז אנחנו איתכם. לכן השותפות של כל היהדות בקבלת ההחלטות הנוגעות למאבק על הארץ ולניהול הפוליטיקה במדינה שתקום בה - היא צו השעה. יהודי כל העולם חייבים להכריע יחד אם רצוי להכריז מלחמה על אנגליה, ואם אין אפשרות, למרות

העוינות הבריטית, ליצור גשר אליהם. בשעה רצינית זו אסור לנו להשאיר את הגורל היהודי בידי דוד בן-גוריון וגולדה מאירסון. יש לשתף את כולנו בהתייעצות ולשאוף למצוא מוצא בדרכי שלום. נתמוך בכם בכסף ובנשק, ועליכם לתמוך בנו במאמצינו למען השלום.

ואנו מקווים שבכוחות משותפים של כולנו נצליח להפוך את הטרגדיה לשמחה.

בין מלחמה לשלום

"וְנָתַתִּי שְׁלֹמֹם בְּאַרְצְךָ וּשְׁכַבְתֶּם וְאֵין מִחָרִיד" (ויקרא כו, ו).

תחושת חוסר ודאות לגבי המצב הקיומי היא הקושי הגדול ביותר שעימו נדרשים עמים להתמודד. בימי שלום מגייס העם את כוחותיו החומריים והרוחניים כדי להביא את ארצו למצב הגבוה ביותר של שגשוג והבראה כלכלית. בתקופה זו צבא העם מכשיר עצמו להיות מוכן למלחמה, אם תתרגש עליו. ולעומת זאת במלחמה כל כוחותיו של העם מגויסים להגן על ארצו מפני האויב ולהסיר את האיום מעליה ומעל יושביה. הצבא - מתגייס להכאת האויב ולהכרעתו, והעם שבעורף - שומר על רוח האומה.

החיים ב"אזור הדמדומים" שבין מלחמה לשלום הם מצב בלתי נסבל, מפרך ובלתי אפשרי: העם אינו יכול לעסוק בעבודתו המאפיינת ימי שגרה, ובה בעת איננו יכול להמריץ את חייליו הבטלים למלחמה. חוסר הוודאות מרפה ידיים, משבית את החיים ומשתקם.

מצב כזה שורר עכשיו אצלנו. איננו יודעים מה ילד יום, אם מחר תתרגש עלינו מלחמה חדשה או אם יכפו עלינו - אנגליה והאו"ם שיעמוד לצידה - שלום מחפיר. הפכנו לכדור משחק בידי הגויים. הם אינם מבינים את גודל סבלנו, אינם חשים את כאבנו ואינם שומעים את זעקת השבר שלנו. כדור משחק איננו סובל ואיננו משמיע קול. הם אינם יודעים ואינם מוטרדים.

ובכל זאת יש גם יתרון להפסקת הנשימה הזאת: יש לנו זמן להתבונן ולהרהר במטרותינו ובאידיאלים שלנו בארץ ישראל: (א) כיצד אנו מבינים את ארץ ישראל ומה אנו רוצים שיהיה בה; (ב) כיצד ובאיזה אופן אנו רוצים או חושבים לבנות את המדינה ועל אילו יסודות, אשר יבטיחו את קיומה.

בעיית ארץ ישראל עדיין רחוקה מפתרונה. המדינה היהודית עדיין מרחפת באוויר. הרבה מעצמות גדולות, ובהן כל מדינות אירופה, טרם הכירו בישראל, ואפילו במדינה עצמה עדיין חסרות כל ההנחות כדי להוות תבנית איתנה. הכול

זמני, בניית הארץ הגיעה רק עד לשלב של שלד זמני, ועד שלא נגיע אל המנוחה, כנראה לא ישתנה מצב זה והארץ לא תתייצב. נראה ששיטת ההתשה הזאת היא חלק מן האסטרטגיה הבריטית.

לכן מן ההכרח לנקוט התבוננות רצינית בבעיית "ישראל" ולהאיר אותה מכל הצדדים.

אני מאמין שהמדינה היהודית תתקיים. אני מאמין שהעמים הרחוקים ממנו עתה - כאשר יראו את מעשי הפלא הצבאיים שלנו ולא אותם בלבד אלא גם את מפעלי הבנייה הגאונים שלנו - יתחילו להתקרב אלינו. עמים חסרי אידיאלים אינם מסוגלים להבין רוח אלא מעשים. יראו את מעשינו, ויתחילו להבין וגם להתקרב.

אני מאמין שיהדות העולם תתרום יותר ויותר לבניין הארץ מתוך תודעה שארץ ישראל היא הפתרון היחידי לבעיית היהודים ההיסטורית. אני מאמין בכוחה של ישראל שאין לו סוף ואין כוח שייגבר עליו. אני מאמין שהעם אשר הוסיף להתקיים במשך 2,000 שנות גלות קשה ביותר, יהיה מסוגל להקים מדינה במהירות עצומה שתכה את העולם בתדהמה.

ואני מאמין שיהודי ארץ ישראל יבינו ויאמינו עד מהרה, כי כשם שאי אפשר לבנות בית אלא על פי תוכנית ברורה של מהנדס יחיד, גם מדינה לא תיבנה אלא ברצון מאוחד ובתוכנית מאוחדת.

יש בליבי הביטחון הזה וגם אמונה עמוקה ואיתנה שיש פתרון לבעיית עמנו. אני יודע שהדרך אל הפתרון ארוכה, מפותלת וזרועה מכשולים, וזאת אנו יכולים לקבוע טוב יותר במבט מן המצפה הנייטרלי מאשר כל האחרים.

לבניית ארץ חדשה אחרי 2,000 שנה נחוצים שבעה דברים:

א. הרבה כוח פיזי וצבאי, כדי להתגונן מפני אויבים אפשריים;

ב. הרבה נכונות לפעילות ומודעות של המטרה;

ג. אמצעים חומריים בלתי מוגבלים;

ד. כוחות רוחניים חזקים ואדריכלים רוחניים גאונים;

ה. הרבה ידידים ותומכים;

ו. היעדר אויבים ומתנגדים מסביב;

ז. אחדות פנימית ושותפות של כולם במאמצים.

אומנם מאז חורבן בית קודשנו ניתנה הנבואה לשוטים, ועם זאת ברור לי כבר היום שאם השמאל ינצל את כוחו העצום לכפות את רוחו על ארץ ישראל ולתפוס בה את השלטון, המדינה לא תוכל להתקיים לאורך זמן. היסודות הדתיים יתקוממו ויתנגדו מרה, ובסופו של דבר, כפי שמלמדת ההיסטוריה, תשתרר אנדרלמוסיה. רק סולידריות ואחדות וחיים משותפים בהרמוניה ובשלום יוכלו לחזק את עמוד השדרה שלנו וליצור את הנסיבות הנחוצות לָעָם כדי שיצליח, אחרי 2000 שנות גלות, לייסד מדינה בטוחה ויציבה.

אחד מחכמינו אמר פעם: "יתיה ולא אחימנה" שמש"ח יבוא אבל שלא אראה אותו, אינני רוצה להיות עד לדורות הנלחמים לפני בוא המשיח (תלמוד סנהדרין צח, ב).

חס ושלום שנבטא מחשבות עגומות ומייאשות כאלה בציבור ונתיש את כוחם של המתלהבים. ועם זאת מי שמכיר את ההיסטוריה היהודית, מאז ימי בר כוכבא ועד ימינו, יודה בוודאי שלא די בהתלהבות כדי לבנות מדינה.

ארץ ישראל איננה אמריקה או אוסטרליה, שם מוכנים לנו אוצרות גדולים. "בְּזַעַת אֶפֶיָּה תֵּאֱכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט). ארץ ישראל לא תהיה ארץ תעשייה או מסחר, הקולטת לגמרי את האדם הפיזי והרוחני, והנתונה לעליות ולירידות העונתיות, אלא בעיקר ארץ חקלאית, אשר בה כל איכר מעבד את חלקת האדמה שלו, ובתום עבודת יומו נותר לו זמן לפעילות רוחנית. איננו הולכים לשם כדי להתעשר אלא כדי להעניק לארץ את כוחנו הפיזי והרוחני וליצור בה אווירה, שבזכותה תהיה ראויה להיקרא "ארץ ישראל". אסור שהארץ תאבד את אופייה התנ"כי. התורה כתבה את חוקי השמיטה רק בשביל ארץ ישראל, כדי שמדי שבע שנים לא נעבד את שדותינו אלא נקדיש כל זמננו ללימוד התורה. רוח נבואה תתפשט מן הארץ לכל העולם, ואור התורה יזריח וחשכת העולם תואר כולה.

כדי לזכות שאדמה תיתן יבול מבורך - יש להקפיד לעבד אותה ולעשות את כל הפעולות הנחוצות לפי הסדר הנכון: לחרוש, לזבל ולזרוע, ואז להמתין לגשם,

ואחרי שירווח את האדמה, היא תישא פרי. כך גם ארץ ישראל - היא זקוקה לנו: עלינו לעמול למענה בכל כוחנו, להקדיש לה מאמצים רבים ולהתאזר גם בסבלנות. בזמן הנכון היא תגמול לנו בפרי משובח.

על דורנו נגזר להקריב את הקורבנות. ייתכן שהדור הבא יזכה לקצור את פרי עמלנו, וייתכן שרק הדור שיבוא אחריו. השכר לעמלנו בוא יבוא, אבל איננו יכולים לדעת אימתי. בל נשלה את עצמנו שכבר מחר או מחרתיים העצים של ישראל יצמחו וענפיהם יגיעו עד לשמיים. מעצמות גדולות ובהן גרמניה, אוסטרייה, צרפת ואפילו אנגליה עוברות היום משברים קשים. הנוכל לצפות שדרכנו תצלח ללא מאמץ וללא קושי? הסובר שכך יהיה שוגה באשליות. ועם זאת, אסור לנו לתת לקושי להניא אותנו מלהקריב את הקורבנות. זה מה שנדרש מאיתנו היום, ואותו ניתן. אם לא נתחיל היום, מתי יהיה הזמן הנכון להתחיל? "אם לא עכשיו - אימתי?" (משנה, אבות א, יד).

זה המצב כפי שאני רואה אותו, ואהיה מאושר אם הדברים יתפתחו בצורה טובה יותר ויתברר שטעיתי. ניסים תמיד אפשריים, אבל כדי שיתרחשו, עלינו להיות ראויים להם. לכן צו השעה הוא, ראשית כל לאחד ולחזק את החזית הפנימית, שאירועים טרגיים כאלה כמו מאבקים בין "ההגנה" ל"ארגון" לא יחזרו על עצמם. אסור שדם יהודי יישפך על ידי ידניים יהודיות, והאשם בכך הוא פושע כלפי הָעָם. גם ה"אגודה" ו"המזרחי" אסור שיהיו עוינים זה את זה. ואז יש להניח את היסוד של ישראל בצורה כזאת, שימצא חן בעיני הקב"ה. הוא חייב להיוסד על טהרה, קדושה ומקוריות יהודית אמיתית ומתוך שמירה קפדנית על מצוות התורה. זו הדרך היחידה להבטיח את ביטחוננו. ואז ייפתחו לנו שערי הניסים משמיים, ונצעד בדרך הסלולה לפנינו, והיא תוביל אותנו אל האושר, ואנחנו נרגיש מאושרים שהיינו חלוצי הארץ הזאת ובעזרת ה' בנינו למען ילדינו - במרץ, בנכס ובדם - בית בטוח וחופשי, שבו יוכלו לחיות ללא פחד.

שלום לך גלות!

מה תרמנו לעולם? ובמה הוא גמל לנו? אנחנו הקרבנו למענו את כל כוחותינו הפיזיים והרוחניים. התייחסנו אליו בפטריוטיזם לווהט ומסירות ללא גבול. לא היה ענף תרבותי, מדעי וטכני חשוב, שלגאונות היהודית לא היה בו חלק בולט ביותר.

אבל במה גמלו לנו על כל שנתנו ולאִיזו הכרה זכינו אצל עמי העולם? "הכושי עשה את שלו, הכושי יכול ללכת" - פתגם עתיק ובלתי מכובד זה זכה לשימוש תכוף ביחס אלינו. אנחנו הצתנו את אור התרבות העולמית, אבל במחוזותינו המשיכה לשרור חשכה.

סיפורו של יוסף הצדיק שהציל את מצרים ממוות ברעב, אבל צאצאיו הפכו לעבדים במצרים - התרחש שנית, במהדורה מודרנית.

זיכרוננו של העולם הוא חלש וקטן. גרמניה שכחה את ולטר ראטנאו (שר החוץ לפני היטלר), את היינריך היינה ואת מנדלסון. אנגליה שכחה את ד'ישארלי שלנו (ראש ממשלתה) ואת לורד רידינג (משנה למלך בהודו).

כל עוד אנו היינו עבדיהם הנכנעים של הגויים ולא התערינו בחברתם אלא הסתגרנו מאחורי חומות הגטו, נשמר השקט (שקט יחסי), אבל ברגע שניסינו לפרוץ את חומות הגטו מתוך אמונה כוזבת באחוות העמים, ניחתו עלינו מכה אחר מכה, עד שמפרקתנו חישה להישבר.

אחר שחשפנו את פרצופם האמיתי של העמים האכזריים וביקשנו לעזוב אותם ואת מקומם ולהקים לנו בית קטן וצנוע משלנו - מייד הערימו עלינו קשיים למכביר. ובכל זאת, משהו השתנה - אצלנו: ישראל, שהתעורר סוף-סוף ויצא לדרך למולדתו העתיקה, כבר לא מוכן לאפשר שיעצרו בעדו. הוא אומר "שלום" לגלות. הבנו שמוטב לנו להסתפק בפרוסת לחם יבש במולדתנו מאשר ליהנות מפירות גן העדן של הגויים ולחוש את מבטי השנאה הנשלחים בנו תדיר. ישראל נאבק על חירותו ובעזרת ה' ישיג אותה בקרוב.

עם נאבק על חירותו

א

בין פסח לשבועות

פסח ושבועות הם שני שלבים בהיסטוריה היהודית, במאבק עמנו למען חירותו, הן מבחינה לאומית והן מבחינה דתית. פסח הוא "זמן חירותנו", והשנה חגגנו אותו בתקופה כה חשובה בשבילנו: דאגות, צער, אופק מואפל וקרבות בארץ הקודש זעזעו את נפשותינו.

ועכשיו אנו כבר מתכוננים לחג השבועות, חג ההתגלות, אף שחסרה לנו כל הרגשת חג. גם בשבועות אנו יכולים לשאול את השאלה הנצחית "מה נשתנה?" למה התרגשה עלינו טרגדיה קשה כל כך ונדחקנו לסיטואציה ללא מוצא? למה עמים אחרים שנדחקו ממקומם בעקבות מלחמה, הצליחו להסתדר מחדש ולשוב לחיים נורמליים; ואילו אנו – גורלנו הפך משחק בידי מדינות ומדינאים ואנו – חיילי משחק על לוח שחמט?! "קול נְהִי נְשַׁמַּע מְצִיּוֹן" (ירמיה ט, יח) – הלהבות שהציתו הבריטים, המצרים והערבים צובעות את האופק של ארץ הקודש באדום לוהט. כל היישוב נלחם בגבורה שאין לה אח ורע ואין לה גבולות, במאבק גורלי – מאבק לחיים (שאם ייכשל, חלילה, יינתק פתיל חייו). אוכלוסייה המונה כ-700,000 נפש הותקפה על ידי 31 מיליון ערבים. הם עלו עליה, שילחו בשדותיה את עדריהם הפראיים, הציתו רכוש ובתים וניסו לרצוח זקן ונער. באופן רשמי תפקידה של אנגליה בארץ הסתיים, אבל מאחורי הקלעים, היא עושה כל שביכולתה כדי להמשיך ולפעול בה כדי לקיים את נבואתו של בווין (שר החוץ שלה הידוע לשמצה) על "תוהו ובוהו" שישתרר בארץ בהיעדרם. והאו"ם מסתכל מן הצד ומסתפק בהחלטות, שהרי הדם השותת אינו אלא דם יהודי, שכזכור שימש תמיד דשן להשבחת אדמת הגויים. מי יודע אם אין הגויים מבקשים לנסות עלינו את כלי הנשק שלהם, החדשים ביותר. האם נפנה ונתחנן אל הצדק והאנושיות שלהם? האם יש צדק ואנושיות אצלם? הרי האנגלים

מתפארים שהם מציידים את אויבינו בכל אמצעי הלחימה שיידרשו להם כדי להצליח במשימתם למחות מעל פני האדמה במלחמת בזק את המדינה החדשה של ישראל, ולכונן כאן "אשוויץ אנגלית".

ולמרות כל זאת נחוג את חג השבועות. כי כך הם החיים, נאנחים ושמחים, מתאבלים וצוהלים ושמחים. החיים הם רבגוניים ודואגים לכל מיני אירועים, שלא ישתכר האדם באושרו וגם לא יתייאש באסונו. עליו להתרגל לכול, לתת לכול לעבור מעליו מבלי לערער את שיווי משקלו, ולצפות אל העתיד מתוך תקווה שצער יגיע אל קיצו וחיי יגיעו לנקודת מפנה שתזמן לו אופקים חדשים.

ההיסטוריה היהודית התחילה ב"עבדים הַיִּינו" (דברים ו, כא). סבלנו קשות, עינו אותנו, וכמעט נדחפנו עד לייאוש. ואז בא הרגע הגדול של הגאולה, והמצרים, שעינו אותנו כל כך, מצאו את סופם המר. ישראל חזק מן הפלדה, ותותחים ומשוריינים למיניהם, מצריים או אנגליים, לא יצליחו לגבור עליו ולהכניע את כוחו, שאין דומה לו. אומנם סבלנו אבדות קשות מצד אויבים שונים, אבל כאשר ניסו הללו להשמיד אותנו כליל, וכבר פתחו במצהלות ניצחון, התהפכה התמונה וכוחם לקה בשיתוק.

זיכרון אירועים היסטוריים אלו עשוי לעזור לנו לעבור באומץ ובביטחון גם את התקופה הקשה שאנו חווים עכשיו, ולשאת עינינו וליבנו בתקווה לעתיד ולטוב שהוא צופן לנו. אכן סבלנו קשות, אבל לא לשווא סבלנו. העבר מילא תפקיד בחיינו. הוא נועד ללמדנו שיעור חשוב. עלינו ללמוד ממנו, אך לא לדבוק בו, עלינו לחתור קדימה כפי שמורה לנו מצפן החיים ולהמשיך להילחם למען החופש, עד שתתגשם תפילת "לשנה הבאה בירושלים!" ועיר זו לא תהיה עיר ניטרלית אלא עיר נבחרת. עיר שהקב"ה, הוא ולא אחר, בחר בה.

לא האש ולא החרב וגם לא הגלות האין-סופית - יצליחו לדכא תחושת חירות זו ואידיאל זה שקיבלנו לפני 3,000 שנה. את השלהבת שהצית ה' במצרים, כאשר בישר בפי משה את סיסמת הגאולה "פָּקֶד פִּקְדֹתַי" (שמות ג, טז), אותה שלהבת שהאירה את הרקיע גם בתקופות הגלות הקשות ביותר, לא תוכל שום מעצמה בעולם לכבות. משה קרע את שרשרות העבדות, והָעַם נשאר נאמן לאידיאל זה של החירות. גם בתקופה הקשה ביותר של ההיסטוריה שלו, של דיכוי ומצוקה, נשא עם ישראל תקווה ואידיאל זה של החירות עמוק בליבו.

איפה יש עוד בהיסטוריה עם כמו שלנו, שהקריב על מזבחות האינקוויזיציות כל כך הרבה קורבנות למען חירותו ואמונתו? איפה בעולם היה ואיפה יש עוד עם שידע להעריך את אידיאל החירות כפי שהעריך אותו עמנו?

הנביא ירמיהו קילל את בני דורו מפני שזלזלו בחוק הקדוש של החירות והשתמשו בעבדים עבריים (פרק לד). אידיאל החירות הוא הנכס היקר ביותר שהעניק לנו ה' ואנו דבקנו בו במשך אלפי שנים. וגם אם אויבינו לקחו מאיתנו את הכול, את השאיפה הפנימית לחירות לא יכלו לקחת. היא מהות א־לוהית, ויד אנוש, אפילו האכזרית ביותר, אין בכוחה לפגוע בה. נראה שהמושג 'חירות' איננו מבטא משמעות אחת בלבד: עם פלוני רואה ב'חירות' מהות שונה במקצת מזו שרואה בה עם אלמוני, אך שונה מכולן היא החירות היהודית, שאין לה אח ורע בהיסטוריה, כי מטרתה הסופית היא מטרה א־לוהית וקדושה. הקב"ה העניק לנו את החירות כדי לשחרר אותנו מכבלי השחיתות המוסרית של מצרים הקדומה וכדי שנגלה את חיינו לאור המוסר של התורה. ואנו התמדנו ולא סטינו מדרכנו. גם בזמנים שבהם חיינו בין הגויים נשארנו נאמנים לאופי היהודי האציל. למרות האינקוויזיציות לא כפרנו בא־לוהינו ולא הפקרנו את אמונתנו.

סיפור הפסח שממנו אנו שואבים אומץ לב, כוח, תקווה וחיזוק החיים, הוא כצורי קריר המטפטף על פצעינו הבווערים. "השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין". כיום אנו עוד מדוכאים, מלאי מרירות ובכל מקום מסתכלים עלינו כעל זרים; אבל מחר, מחר תזרח עלינו שמש האושר ותשכיח מאיתנו את כל הצער שעבר עלינו. היום אנו עומדים בקרבות קשים על קיומנו. באומץ לב ומסירות נפש מתנפל הנוער הארץ־ישראלי שלנו כאריות על האויב החזק ממנו, אחד כנגד מאה, ומדהים את העולם בגבורתו. הם יוכיחו לעולם כולו, שאויב היהודים בוויין שם מבטחו בבן הברית הלא נכון.

ב

האסטרטגיה של התורה

כבר כאשר יצא ישראל ממצרים והגיע לים סוף, כאשר נלחץ על ידי המצרים שרדפו אחריהם, היו בישראל אנשים אמיצים, החזקים באמונתם בה', אשר קפצו ללא מורא לתוך גלי הים, עד שקרה הנס הגדול של קריעת ים סוף. כך מספרים חז"ל (סוטה לז) ומוכיחים בכך, מה פירושה של חירות בשביל ישראל.

ובימי המכבים שב אותו סיפור והתרחש. כדי לקרוע את כבלי העול היווני, פתחו המכבים המעטים במרד נגד אויב עצום ונורא, אשר איים על החירות ועל התורה, ונחלו ניצחון מזהיר.

וכעין זה אירע שוב כאשר בר כוכבא והנאמנים לו החליטו לנתק את הכבלים הרומיים, ובגבורה שאין דומה לה הצליחו לעמוד כנגד הרומאים זמן ארוך. למרבה הצער, הם טעו טעות אחת ויחידה, אבל גורלית: הם הסתמכו יתר על המידה על כוחם שלהם ולא על עזרתו של ה'. שלא כמכבים, שסיסמתם הייתה "לֹא בְּחֵיל וְלֹא בְּכֹחַ כִּי אִם בְּרוּחַי אֶמְרֵה" (זכריה ד, ו), בר כוכבא האמין שיוכל לגבור על האויב בכוחו שלו. לכן לא עמדה לו ולנאמנים לו עזרתו של ה', והם נפלו ומתו מות גיבורים. כל עוד אנו מחזיקים באמונתנו, אנו הכוח החזק ביותר בעולם, אבל כאשר אנו נוטשים אמונה זו, הזבובים חזקים מאיתנו.

משה לימד אותנו את ברכת ה' ואת קללתו. אם נבטח בה' נזכה בברכתו, אבל אם נרפה מביטחון זה, הקללה תרדוף אותנו ותשיגנו בכל מקום.

דוגמאות היסטוריות אלו עשויות לשמש לנו לקח טוב בשעת מצוקה. האסטרטגיה שלנו צריכה להתאים עצמה לאסטרטגיה של התורה, שהרי אנו יודעים שמבחינה פיזית וצבאית אנו חלשים מאויבינו, התוקפים אותנו מכל עבר, ואנו מנהלים קרבות עימם בעת ובעונה אחת בשלוש חזיתות. לאויב יש עתודות. בשעת הצורך יביא אל שדה המלחמה חיילים ככל שיחפוץ. לנו - אין. כל העתודות שלנו עלו בעשן המשרפות באושוויץ ואפרם נטמן שם. היטלר כרת

איברים חיים מגופנו, החליש ושיתק את כוחנו, וכעת, הערבים קוטפים את פירות מעשיו הנאלחים, ונהנים מיתרון כוח שיש לבריאם על פני שבורים ורצוצים.

אבל "עוד לא אבדה תקוותנו" לניצחון הסופי. אנו עם נפלא, פעמים כה רבות בהיסטוריה עמדנו על שפת התהום, ופתאום אירע הנס ובאה ההצלה.

וכך יקרה גם במאבק זה. אבל כדי לזכות בניסים צריכים להיות ראויים להם. כבר שינינו את השם העתיק של "ארץ ישראל" ל"ישראל", אולי כדי להראות שאין לישראל החדשה שום עניין משותף עם ארץ ישראל הישנה, ושהמדינה החדשה לא תיקח את ה'שולחן ערוך' לספר החוקים שלה, אלא תתאים עצמה למשפט הרומי. חשוב לדייק: מדינה כזאת, שלא תחזיק במסורת האבות שלנו בת אלפי השנים, אינה מדינה יהודית, גם אם לשונה הרשמית היא עברית; כשם שאין קנדה, ז'נווה ולאוזן מדינות צרפתיות, אף שמדברים בהן צרפתית.

לא הלשון יוצרת את הבסיס של עם כלשהו, אלא התרבות והרוח. תרבותנו ורוחנו הן התנ"ך, התלמוד ופילוסופיית הדת מבתי מדרשם של הרמב"ם, רב סעדיה גאון ויהודה הלוי, וייחודנו היהודי מתאפיין במצוות.

אם נישא על מגיננו את סיסמת התורה, נצליח לשחוק גם את הטנקים החזקים ביותר של אנגליה, ומאבקנו יוכתר בהצלחה. אבל אם לא נעשה כן, סכנות רבות, שלא נוכל לשערן, יארבו לפתחנו.

קריאת אס-או-אס זו אנו שולחים אל לוחמינו הגיבורים בארץ ישראל. הלא תזכרו, אחינו ואחיותינו, שמטרת גאולתנו הראשונה ממצרים הייתה להוליך אותנו לסיני, כדי לתת לנו שם את התורה, תורת ה', שתבטיח את חירותנו ותסלול את דרכנו אל הארץ. התורה העמידה לנו שומרים שיורו לנו את דרכנו במדבר ויגנו עלינו - עמוד ענן ביום ועמוד אש בלילה. היא האירה את דרכנו והגנה עלינו מפני אויבים וצרות אחרות. התורה היא היחידה שתסייע לנו להיכנס לארץ כמנצחים. המפתח לניצחון הסופי בידנו ותלוי ברצוננו. אנו מצפים מכם שתנהלו את המלחמה הקשה ברוח זו ושולחים לכם ברכת "תחזקנה ידיכם!" לבבית. אנו מרגישים אתכם, מתפללים עבורכם ובוטחים בעזרתו של הקב"ה.

חירות יהודית

בעל התהלים מקונן בפרק פ"ד על גורלו הקשה של ישראל ואומר: "גַּם צָפוֹר מִצֵּאָה בֵּית וְדָרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרָחֶיהָ", אבל אנחנו "עֲבָרִי בְּעֶמֶק הַבְּכָא... יֵלְכוּ מִחֵיל אֶל חֵיל יִרְאָה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן", נמצא בסופו של דבר מנוחה ומרגוע בבית אֱלֹהִים בציּון.

אכן כל בני האדם מרגישים עצמם טובים, חופשיים ומאושרים יותר מ"ילד השעשועים" של הקב"ה, אשר גלים פוליטיים גירשו אותו מארץ אחת לחברתה מאז ועד עתה. בלילה אנו מתגעגעים ליום, וביום - אל הלילה שיביא לנו מעט מנוחה. לילות של מרירות וימים אפלים מעולם לא חסרו לנו. כל ההיסטוריה שלנו הייתה עטופה בחשכה. לא ראינו את השמש שלנו, כי תמיד הייתה מכוסה בעננים חשוכים. החושך הזה הפעיל לחץ עוצמתי ובלתי פוסק על נפשנו. בכל זאת לא שותקה תקוותנו, ושאיפתנו לחירות וגאולה לא פגה. דווקא ההפך הוא שקרה: הצרות המתרבות הגבירו את דבקותנו באמונה, והיא הייתה למקור היחיד שממנו שאבנו נחמה ותקווה.

וכאשר באה תקופה של זריחת השמש - האמנציפציה - ולרגע קט נדמה היה שנוכל להסתדר היטב גם בארצות גלותנו וליהנות בהן מחירות, התברר שמשאלת הלב לא הייתה אלא חלום, ומהר מאוד התעוררנו מתרדמתנו והכרנו בטעותנו. הרגשנו כי גם אלה מבין הגויים אשר המשיכו לקיים איתנו יחסי חברה, קדו לפנינו באדיבות ולחצו את ידנו - הכול היה כלפי חוץ בלבד. בליבם הם המשיכו לשנוא אותנו ולראות בנו גזע נחות.

הנשמה הרגישה של ישראל הרגישה זאת מייד, אבל היא דיכאה את הכאב הפנימי וחיפשה ומצאה שוב מפלט באמונה ובתקווה לגאולה הממשמשת ובאה שתחלצנו מן הגלות. הסיסמה "לשנה הבאה בירושלים" פעלה כמו צורי ומרפא על הלב היהודי הפצוע והדואב.

בכל מקום שהגורל דחף אותנו אליו ובו נטענו אוהלינו, ליוותה אותנו התקווה, וגם כאשר האויב גזל מאיתנו את כל מה שיש לנו, את התקווה לא יכול היה לגזול כי היא הייתה טבועה עמוק בתוך הלב.

על דורנו נגזר לשתות את כוס התרעלה עד תום, וכאשר חשבנו כי בא האבדון על עמנו, ונתמלאנו ייאוש והשלמה עם המציאות, פתאום האיר המזרח: "ברקאי!" קרן תקווה חדשה האירה את נשמתנו הנמקה והעגומה, והתחלנו שוב לחיות.

סוף-סוף זכו דמעותיה של רחל אימנו למענה אצל הקב"ה, עם דמעותיהם של ילדיה, שרידי הרדיפות היתומים. הם פרצו את שערי השמיים ועוררו את חסדו של ה'. והוא אמר לרחל: "מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתְךָ; נָא ה' וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב: וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתְךָ נָא ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם" (ירמיה לא, טו-טז).

והנס התרחש. כמו ביציאת מצרים, נשא אותנו ה' "עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים" (שמות יט, ד). אבותינו יצאו מקבריהם והמלאכים ירדו מן השמיים ויחד ניהלו את מלחמתנו עד לניצחון, והתאחדו איתנו ל"שירה" הא-לוהית.

העולם האזין ונדהם, והתחיל לירוא אותנו. אנגליה שלחה את ציי האוויר והים, צבאות וטנקים, כי הרגישה מאוימת על ידי דוד הקטן. ושערי ארץ ישראל, שהיו נעולים בפנינו 2,000 שנה נפתחו לפנינו לרווחה.

בהתלהבות שאין דומה לה, בשמחה ובאושר הסתערו ההמונים על הארץ, נישקו את אדמתה וחיבקו את אבניה, כמו ילד ששנים רבות טופל על ידי מינקת, ופתאום מרגיש את זרועותיה של אימו.

בדמעות ובדם הרטיבו את אדמת הארץ וכך העניקו לה את חותם הנצחיות. הארץ שוב שייכת לנו, והקינות של ירמיה, יהודה הלוי ואבן גבירול נהפכות לשירי שמחה.

איש מאיתנו לא חלם בתקופה האחרונה שחלומנו וגעגועינו יתגשמו מהר כל כך. רק עם שהניסים ליוו אותנו כל ימיו, יכול היה לחוות נס גדול כזה.

המאורעות התרחשו במהירות הבזק ונסתיימו בצורה נפלאה עבורנו. תקופה חדשה נפתחה בהיסטוריה של עם ישראל מבלי שנהיה מוכנים לכך, ונתפוס את המשמעות המלאה של התמורות האלה.

נשווה בין פסח שעבר לפסח זה! איזה הבדל בחיים שלנו! מעבדי עולם נרדפים, או במקרה הטוב נסבלים, הפכנו סוף-סוף לבני חורין, לעם ומדינה מוכרים על ידי כל עמי העולם.

המועד היפה והנשגב ביותר בחיי היהודי הוא ליל הסדר, אשר בו הוא שוכח את צרות היום-יום שלו ואת כאבו הנצחי. הוא פושט את בגדי הגלות ויושב לשולחן הסדר ומרגיש עצמו בן חורין ומאושר. באיזו שמחה ובאיזו התלהבות נשב השנה לליל הסדר וניתן שבח והודיה לקב"ה ששחרר אותנו ואת ארצנו, ושלח לחשכתנו אור גדול כזה. נשתה ארבע הכוסות לסימן ארבע הגאולות - האישית, הלאומית, הנפשית והמצפונית.

לא עוד בהיסוס ובגמגום, אלא בלב מלא ושמח נוכל לתת לילדינו את התשובות על ארבע הקושיות של "מה נשתנה": "פעם היינו עבדים, ועתה בני חורין", ללא יראה ובלי אפוטרופסות זרה, חומרית או רוחנית.

איפה היה או יש עכשיו עם בעולם, האוהב במידה כזאת את האידיאלים של החירות, מעריך אותם ומקדש אותם? בשביל היהודי החירות היא הכול. לכן גם אין יום טוב שחוגגים אותו בשמחה כזאת כמו פסח, הנושא את החותם של "זמן חירותנו".

אלה אשר הגיעו לארץ ישראל אחרי נדודים ארוכים ממחנות הריכוז, מרגישים עצמם כמי שקם לתחייה. הרי כמעט שאי אפשר להביע במילים את הידיעה שמעתה יוכלו לחיות בארצם שלהם ללא מורא ובין אחים.

אשרי הָעָם, שמעולם לא ויתר על תקווה זו למרות כל תקופות הלחץ והסערה שעברו עליו. אשרי הדור שלנו, שאחרי כל כך הרבה קורבנות, זכה לחיות כאזרחים יהודים חופשיים במדינה יהודית חופשית.

אבל בשיכרון השמחה אסור לנו לטעות בהבנת משמעות החירות. הרי אנו מדברים על "חירות יהודית", אשר אותה אסור להפוך למשהו חילוני ולמדוד אותה בקני מידה של העולם. חירות יהודית אין פירושה להיות משוחרר מכל

הכבלים וההתחייבויות, גם המוסריים, אלא להפך! דבקות במוסר גבוה, באמונה ובמסורת האבות. אבל נהיה חופשיים מהשפעות זרות, מדרכי חשיבה זרות ומחיקוי מנהגים זרים. אנו עשירים מאוד בכוחות ובנכסים רוחניים, ורק בארצנו שלנו תהיה לנו האפשרות להתפתח בצורה חופשית ולהעלות את אוצרות הרוח שלנו לרמה הגבוהה ביותר.

כל מה שהקרבנו עד כה על מזבחות זרים, עלינו להקריב עכשיו על המזבח היהודי ולשרת בכך את הָעָם היהודי. אבל בכל מעשינו ומחדלינו אסור לנו לשכוח דבר אחד - את התורה!

"אין עֲמָנוּ עֵם אלא בתורתו" אמר רבי סעדיה גאון. "זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדֵי" (מלאכי ג, כב) מסיים הפרק האחרון בנביאים. חג הפסח הוא מדרגת ההכנה לחג השבועות, אשר בנה את הגשר לסיני. גשר זה עלינו לבנות עכשיו בכניסתנו אל המדינה היהודית. עלינו לחזק את יסודותיה, ואלה יבטיחו לנו את קיומנו הנצחי בארץ ישראל. השחרור הנוכחי הוא רק שלב ראשון בגאולה האמיתית, שנזכה לה במהרה: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה!"

ישראל על פרשת דרכים

הינה הגיע רגע היסטורי גדול עבור עם ישראל. עד היום זכות הקיום של המדינה היהודית עמדה בארצות שונות בסימן שאלה. מדינות גדולות וקטנות באירופה היססו בהכרה זו ואנגליה העמידה בדרכה בגלוי ובסתר מכשולים פוליטיים וצבאיים, שהשתרעו מקפריסין ועד לעקבה. כל זה שייך לעבר. המתנגדים מאתמול שואפים כבר היום לזכות בידידותנו, וכולם השלימו עם קיומה של המדינה היהודית.

בתוך המדינה הוחלפה הממשלה הזמנית בקבועה והכול התחיל לתפקד בצורה נורמלית. במהירות הבזק, בחוכמה ובכישרון, יתאים עצמו מנגנון השלטון לחיים, כאילו הוא קיים זה עשרות שנים. כל העולם מתפלא על כך, ומאמין ביכולת הקיום שלו. אפילו צ'רצ'יל מנבא שהמדינה תוכל להתקיים אפילו 3,000 שנה. יראת כבוד כזאת ואמון מוסרי יכולנו להשיג בעולם הודות לניהול החכם של מבצעי הצבא, ומדי יום מעסיקה בעיית ישראל את העיתונות העולמית.

אנו כמעט ואיננו מסוגלים להעריך את חשיבותה ומשמעותה של השעה הזאת. זיכרון יציאת מצרים הנציח את עצמו בירושלים, ומדי יום - שחרית, מנחה וערבית - אנו מזכירים אותו בתפילה. אבל כיום אנו חווים יציאה מכל קצווי תבל, משבעים ארצות כבר הגיעו עולים הנה בשנה הזאת.

עזרא ונחמיה התקשו להניע את היהודים לשוב מבבל לארץ ישראל. אפילו היה צורך להטיל עונשים על הלוויים העקשנים שיעלו לארץ. אבל היום מצפים אלפים למקום באונייה או במטוס והנסיעה מלווה בשמחה וצהלה. ביציאת מצרים נאלץ הקב"ה לייבש את ים סוף כדי לאפשר לישראל לעבור בו, ובימינו קרו ניסים רבים בימים רבים כדי לאפשר לישראל לעבור בהם. 'גשרים אוויריים' הוקמו כדי לספק לצבאנו את הציד הדרוש. מובן שכל זה היה יכול להתרחש רק בעזרת ה'. בוויין, שחזה תוהו ובוהו, התגלה בסופו של דבר כנביא שקר טיפש. הספקנים והפסימיסטים הגדולים ביותר הכירו בהישגים העל-טבעיים של עם שהיטלר צמצם כל כך ורצה להשמידו לחלוטין. סוף-סוף הכירו כל הגויים

בישראל, וגיבורינו יחזרו מן החזית בתרועת ניצחון, אל ביתם. החרב והרובה יוחלפו בכלי הבניין והחקלאות, ובעזרת ה' המדינה היהודית תפרח ותצמח. ישראל תפוצה על כל סבלותיה במשך אלפי השנים ופציעה יגלידו במהרה.

עכשיו תתחיל ישראל במנוחה את עבודתה כדי לפתור את כל בעיותיה הכלכליות והרוחניות. כל המדינה תתארגן, ועל כל ענייני הארץ יוטבע החותם היהודי.

אם כן אנו עומדים עכשיו לפני הכרעות חשובות שיקבעו את גורל ישראל לטווח ארוך. במקום ראשון עומדת השאלה: איזה אופי תישא המדינה היהודית? ובמילים אחרות: איזו צורה ילבשו חוקי המדינה?

איננו יכולים לערוך כאן השוואות עם עמים אחרים ועם מדינות אחרות, כי אנו כפופים לחוקי התורה לנצח, ואלה מקיפים את כל החיים האישיים והחברתיים, האזרחיים והמדיניים. חוקי השבת, למשל, חודרים אל כל חלקי החיים היהודיים, והממשלה היהודית חייבת להכריע אם היא רוצה ללכת בדרך הישנה, המסורתית, או בדרך החדשה. במקרה הראשון היא מחויבת לכבד את חוקי התורה בדרך הטובה ביותר, בנוגע לשבת, כשרות, חיי המשפחה ומערכת החינוך. אבל אם תרצה להינתק מכל הקשרים ההיסטוריים, להתייחס אל חוקי התורה כאל "משהו מיושן שאינו מתאים לתקופה", ולהפנות עורף לישראל הישנה, של צאצאי אברהם יצחק ויעקב ולהציג עצמה בפני העולם כיהדות חדשה לגמרי, היא תכניס עצמה בהכרח לשלב מלחמה חדש לגמרי. במקום חזית ההגנה הישנה תקום חזית מלחמה פנימית חדשה, שתגרור את כל הארץ לסערת מלחמה מרה ביותר.

אנו מצידנו מרגישים שמרחפת מעלינו סכנה לאבד את התכשיט היקר שלנו, שנשאנו איתנו במשך אלפי שנים עם כל כך הרבה קורבנות, דם, זיעה, ודמעות דרך האש והמים, וכמובן נתגייס בכוח הגדול והחזק ביותר כדי להגן על החיים הרוחניים. אם את כל מה ששמרנו עליו בכל מסעי ה"נע ונד" בתקופת הגלות הארוכה - נאלץ להפקיר בארצנו דווקא, זו תהיה הטרגדיה הגדולה בהיסטוריה: כמה אירוני יהיה הדבר אם את כל מה ששום אויב לא הצליח לגזול מאיתנו - יבואו ידיים יהודיות ויגזלו מאיתנו בכוח.

נתבונן בעיניים פקוחות בסיטואציה הזאת כדי שלא להשלות את עצמנו. לא נשתכר בגלל הניצחון הצבאי והדיפלומטי, ונתבונן בבעיית ישראל בעיניים מפוכחות.

אנו חיים היום בתקופה דמוקרטית, וכל החלטה מתקבלת לפי הכרעת הרוב. את זאת צריכה הממשלה להביא בחשבון בכל מהלכיה ושיקוליה.

לאחרונה חגגנו לראשונה את עצמאותה של מדינת ישראל. כל יהדות הגולה השתתפה בחגיגה זו ובכל ליבה השתתפה בשמחתנו. יהדות העולם מאושרת לראות איזה נס גדול התרחש בשנה האחרונה ואילו בעיות נפתרו מהר כל כך ובהצלחה מעוררת השראה.

אבל בשמחתנו אסור לנו לשכוח גם את המאמצים הנדרשים מאיתנו כדי להבטיח ולחזק את קיומה של מדינת ישראל. היסוד הונח, אבל בניית המבנה, נדבך על נדבך, רק אמורה להתחיל. ואחת הדאגות היא הבעיה הדתית, שהטיפול בה לוקה בחסר (ושמא מוזנח מעט). חובתנו להעמיד בעיה זו בראש סדר העדיפויות ולהבהיר את דרישותינו.

תמיד פעלתי בהתלהבות גדולה למען מדינת ישראל, יותר מכל האחרים, ויש קיצונים שאפילו ביקרו אותי הרבה כמי שמרחיק לכת יותר מדי. לכן אני מצטער במיוחד לשמוע שהיסודות השמאלניים מקשים עלינו עד מאוד את החיים הדתיים.

לא רק אנחנו, גם השמאלנים מעלים טענות. הם מרגישים שנשקף מאיתנו איום לחירותם, ומאשימים אותנו שאנו רוצים לכפות עליהם "דיקטטורה קלריקלית". לא נתווכח עכשיו על כך, אם באמת אפשר לקרוא לזה חירות, אם מקבלים על עצמם במקום "הכבלים הדתיים" כבלים אחרים, כבלים של תאוות, שבלעדיהם הם מרגישים מוגבלים, כמו המכור למורפיום שמונעים ממנו את הסם שלו.

אבל העובדה היא שנצטרך להיאבק קשות עם מפלגות השמאל. ומאחר שנציגי ה"אגודה" ו"המזרחי" מהווים רק 14%-15% בכנסת, הסיכויים שלנו חלשים ביותר. מצבנו קשה עוד יותר, מפני שאיננו מסוגלים לוותר על נקודות מסוימות בחוק: לשמור את התורה פירושו לשמור את כולה. מי שמוציא מן

החשבון אפילו מצווה אחת מוציא למעשה את כל תרי"ג מצוותיה. אנחנו סובלנים, ואיננו רוצים לכפות על איש לשמור שבת כהלכתה או לחיות חיי כשרות כנגד רצונו, כשם שהקב"ה עצמו לא כפה את העולם לקבל את התורה. יחיה כל אחד לפי אמונתו ורצונו. אומנם קשה לנו לראות את אחינו הרבים הרושמים עצמם כ"חסרי דת", נוסעים ומעשנים בשבת ואוכלים טרפות, אבל לרגע לא עולה בדעתנו להטיל עליהם עונשים וממילא אין בכוחנו לעשות זאת, ואפילו היה בכוחנו - אין זה רצונו.

כל אחד רשאי לבחור לו את דרכו האהובה ולנהל את חייו לפיה. אנחנו איננו "שוטרי הדת" ולא נכפה על איש לאמץ את דרכנו כנגד רצונו. כל שאנחנו מבקשים הוא שגם את חירותנו שלנו לא יקצצו אפילו כקוצו של יו"ד: שיניחו לנו לחיות בירושלים או בתל אביב ולנהל את חיינו הדתיים כפי שנהגנו לנהלם בגולה, ולא יאלצו את ילדינו ללמוד במערכת חינוכית אשר עלולה ליצור פער בין הורים לילדיהם ובין א־לואים ובין ישראל.

כבר ארתור קסטלר התנבא, שבתוך חמש עד עשר שנים הנוער החדש יתנתק לגמרי מן הדת - "נבואה" זו אין לזלזל בה וגם לא להתעלם ממנה. ראינו למשל, שמכמה מאות הסטודנטים היהודים בישראל, שלמדו בשוויצריה, רק מעטים היו באמת בעלי נטייה דתית.

אנו רואים שסכנה זו מתקרבת אלינו, ועלינו להיערך לקראתה. הרי אי אפשר לצפות מאיתנו שנזנח עכשיו את תורתנו, אחרי שבמשך 3,000 שנה הגנו עליה בכל מאודנו ובחירוף נפשנו.

מתעוררת אפוא השאלה: באילו אמצעים נילחם כדי להגן על היקר לנו ביותר? תשובתנו ברורה: בעקשנות, עקיבות, אחווה והחלטיות וחזית חרדית סגורה ומאוחדת. חזית זו, שהכירו בה ויצרו אותה לקראת הבחירות כאמצעי חירום, חייבת להתקיים, כי הפרצה הקטנה ביותר בחזית זו עלולה להעמיד בסכנה את כל המפעל שלנו.

בשלוש דרכים עלינו לפעול:

א. על ידי הוראה בעל פה ובכתב, כדי להבהיר לתמימים ולחנך את הנוער כך שבשום אופן לא ייתפסו במלכודת המסוכנת של השמאל.

ב. על ידי מאבק החלטי, להגן על עמדותינו בכל כוחנו ובכל האמצעים העומדים לרשותנו.

ג. על ידי ייסוד קיבוצים ובתי ספר חרדיים חדשים.

אין אנחנו מחרחרי ריב, ויותר מכל האחרים אנו מקדשים את השלום ומייקרים אותו. אבל התורה קדושה לנו עוד יותר!

אומנם אנו חלשים במספרנו, אבל לעומת זאת הנשק שבידינו חזק במיוחד - האמת. כשם שבחזית הצבאית נפלה ההכרעה למען היהדות כי נלחמנו למען נושא צודק, וזכינו בהכרה מצד כל העולם; כך גם במאבק הדתי - טיעון זה יחזק אותנו ויגביר את סיכויינו.

בסופו של דבר יכירו גם היסודות השמאלניים שעיני העולם ואוזניו פקוחות אלינו ולמה שמתרחש כאן. במשך אלפי שנים סיפרו לעולם את האגדה של "אתה בחרתנו", שאנו עם התנ"ך, ואילו הייתה לנו ארץ משלנו וטיפחנו את תרבותנו, היה העולם זוכה ולומד מהי רוח יהודית ומוסר יהודי.

הטרור הזיק לנו הרבה בעולם. אבל יש לסלוח עליו, מפני שהיה תנועת מחתרת לאומית נגד כובש, שניזון מרגשות לאומיים. אבל כעת, כשנהיה בינינו לבין עצמנו, אנו חייבים להראות לעולם תמונה אחרת ודוגמה אחרת ולהבהיר מה פירושה של יהדות. עלינו להדליק שלהבת שתאיר גם מחוץ לארץ ולהישאר נאמנים לסיסמה: "כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבָר ה' מִירוּשָׁלַיִם" (ישעיה ב, ג).

תיאטרונים, קולנוע, בארים, אולמות ריקודים וקברטים יש לרוב בפרז, לונדון וניו יורק. על הקמת מוסדות כגון אלו בארץ - לא תהיה תפארתנו. כל שנצליח להציג יהיה חיקוי עלוב ותו לא. לא לעולם ולא לנו יש צורך באלו. תפקידנו ליצור משהו חדש, מקורי, יהודי ונבואי, דבר שהעולם יכול ללמוד ממנו. זוהי דרישת החזית הדתית, זוהי מטרתה, ולמען מטרה זו היא תילחם עד הניצחון.

אנו קוראים לכל היהודים הנאמנים לתורה, שדעתם כדעתנו, שבלבם עוד חי ניצוץ יהודי: התאספו, בארץ או בגולה, הושיטו ידיים זה לזה - "אגודה", "מזרחי" ובלתי מפלגתיים המעוניינים בקיום התורה. גייסו את כוחותיכם, הבינו את התפקיד הקדוש המוטל עליכם ועשו כל שביכולתכם למלאו על הצד הטוב ביותר.

ישראל עומדת על פרשת דרכים. גורל עתידנו נקבע עכשיו, ומאחר שאנו מאמינים שארץ ישראל תישאר שלנו רק בזכות כיבוד התורה, אין זו רק שאלה דתית, אלא שאלה קיומית, שאלה של תחייה יהודית, או חס ושלום, של היעלמותה מבימת העולם.

אם נתבונן בכך, נדע מה עומד על הפרק ומה עלינו לעשות.

אנו, בני המזל שזכינו להימלט ממלחמות האריות ומזוועות מחנות הריכוז, חייבים לשמור על המורשה של עמנו. אנו חייבים זאת לקב"ה, להיסטוריה ולמיליוני הקדושים, שלמענה חיו וגם עונו למוות. אנחנו רוצים ארץ ישראל ולא פלשתינה. אנחנו שואפים לכך שארץ ישראל לא תוכר רק על ידי העמים החברים באו"ם אלא גם על ידי ה'. אבל כדי לזכות בהכרת ה' - נדרשת מאיתנו הכרה בו ובממלכתו האלוהית.

אנו קוראים אל אחינו מהשמאל: אחים, הצלחת הארץ ופריחתה היא האינטרס המשותף לכולנו - לכם וגם לנו. איש מאיתנו איננו חפץ שהיא תהפוך לזירה של מריבה ומחלוקת. חס ושלום שיקרה לה מה שקרה לישראל הישנה בשל מלחמות האחים. הושיטו לנו את ידכם, הבינו אותנו, ויחד נקצור את הפירות המתוקים.

רבנות הקהילה של הרב דושינסקי הכריזה על חרם ואיסור נגד הבחירות. אני כבר נקטתי עמדה נגד השיטה הזאת בעיתונות בפרזיז ובעיתונות היהודית באנגליה ובארץ ישראל. אסור להעביר לארץ ישראל את שיטות המחלוקת של גרמניה והונגריה. בארץ ישראל אנו רוצים יהדות מאוחדת ולא מפולגת. ייתכן שבפילוג טמון רווח מסוים, אבל ההפסד הטמון בו - עולה עליו עשרת מונים. המחלוקת מדרדרת אל החורבן, והאחדות מצעידה קדימה ולמעלה - אל הגאולה. המילים האחרונות של יעקב אבינו אל בניו לפני פטירתו היו: "הַאֲסֹפוּ

וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (בראשית מט, א). הוא הרגיש כי המחלוקת ביניהם ורגשות השנאה בין יוסף לאחיו הם שהביאו אותם למצרים.

גם הנביאים ישעיה ויחזקאל לא יכלו לפנות אלא אל רגשות האחדות, שרק בהם הם ראו את ישועת ישראל. "בְּזַעֲקָךְ יֵצִילְךָ קְבוּצֶיךָ" (ישעיה נז, יג).

על ידי מריבה ומחלוקת נדחה מאיתנו את השמאל עוד יותר, ומאחר שהם שולטים בארץ, אנו מסתכנים לאבד את הכול.

היום עלינו לנקוט את השיטות הנבונות של הרב קוק זצ"ל המרחיק ראות ולהתייחס אל השמאלנים בחומרה אבל גם באהבה וטוב לב. עלינו לדבר אליהם בהחלטיות אבל ברוח אחווה כדי לפנות אל המצפון היהודי שלהם, וכך יש סיכוי שיטו לנו אוזן. אבל ראשית כול עלינו, הנאמנים לתורה, להיות גדולים וחזקים וליצור חזית חזקה וסגורה. עברה התקופה של חיפוש שגיאות וחטאים אצל הזולת, ועל ה"אגודה" להכיר שגם מנהיגי "המזרחי" בארץ הם קנאים גדולים למען הדת. השפעתם יוצאת מן הכלל ויצירת הגוש המאוחד עימם הייתה צעד נכון ומבורך. יש לשמור כוח זה ולהמשיך לפתח אותו והוא יביא אותנו להצלחה - הצלחה עבור הארץ, עבור התורה ועבור העם היהודי.

אחרי אלפיים שנים

א

בפעם השנייה בהיסטוריה שלנו מאז הגלות, חגגנו את "זמן שמחתנו" במצב רוח מרומם, נלהב ונרגש מתוך התודעה שהתרחש אצלנו משהו יוצא מן הכלל גדול, שהוא נקודת מפנה בחיי היהדות ובהיסטוריה היהודית. סוף-סוף יכולנו לנשום לרווחה, חשנו הקלה מסוימת בליבנו הכבד, ונפשנו המלנכולית התעוררה לחיים חדשים. את השמחה הכרנו רק כ'מושג' השייך להיסטוריה העתיקה, אבל לא חשנו אותה בעצמנו, כמו שהעיוור איננו מבין את מהות אור השמש. הכלא שבו היינו אסורים במשך 2,000 שנה הקהה את רגשותינו והרגיל אותנו למצוקה הפיזית והנפשית. התקווה לגאולה לא פגה מעולם, אבל תמיד ראינו אותה בעתיד הרחוק וחשבנו כי רק דורות מאוחרים יותר יזכו לראותה. מעולם לא עלתה בנו המחשבה שדורנו יזכה לחוות את תחילת הגאולה וליהנות ממנה. חשבנו כי ההמתנה להתגשמות חלום עתיק זה תהיה ארוכה מאוד, מאחר שלא אנו ולא התקופה היינו בשלים לקראתה.

ובכל זאת, הבלתי אפשרי נעשה אפשרי, והבלתי ייאמן זכה להתגשמות מסוימת. היה נחוץ לשם כך ששלגון סוער יתמוטט על העולם, שהפך את חשיבת בני האדם ועיצב את החיים בצורה חדשה לגמרי. העמים התאספו לקבוצה חדשה וניסו להעניק לחיים צורה חדשה.

סערה זו הותירה חותמה גם בנו. היא הזעיקה אותנו ואילצה אותנו להתבונן בעיניים בהירות בסיטואציה החדשה ולהפיק את הלקח ממנה. עשינו כך והתוצאה הייתה שארץ תקוותנו, שבמחשבתנו הייתה רחוקה מאיתנו אלפי מילין, נעה לקרבתנו הסמוכה ביותר. פירושו של דבר, שנעלם כל מרחק, ונפרץ כל מחסום בפני דחף החירות שהיה בתוכנו כל העת, אבל היה רדום, וכעת התעורר. ואם נפנה מבטינו למזרח, אנו כבר מאמינים, שאנו רואים את שמי התכלת של ארץ ישראל ומרגישים את קרני השמש שלה. איזו שמחה ואיזו צהלה!

אנו מדגישים כי עד כה היה המושג 'שמחה' מילה זרה מבחינתנו. ביטאנו אותו בצורה אוטומטית. וכאשר שתינו יין, הרגשנו בפינו מרידות לענה, וליבנו היה מדוכא משום שחיינו בעולם שבו שונאים ורודפים אותנו, ובמקרה הטוב ביותר סובלים את קיומנו. אומנם מטיפים בכנסיות בכל יום ראשון על אהבה ואחוה, אבל בלבבות מלאי שנאה - רעיונות כאלה לא יכולים למצוא להם הד.

בגלל היותנו עם ללא מדינה, משום שגורשנו מארצנו - התבסס בתודעת הגויים הרעיון שאנו גזע נחות, שהא-לוהים וההיסטוריה דנו אותו לסבל, ומי שמענה אותו ממלא "שליחות" מסוימת.

היום איננו רוצים לחשוב עוד על אושוויץ, אף על פי שהשואה השאירה בלב כל אחד מאיתנו פצעים עמוקים שטרם הגלדו, שהרי כמעט כולנו איבדנו שם הורים, ילדים, אחים ואחיות. מקור דמעות זה לא ייבש לעולם, ופצע זה לא יגליד, כי קברות ההמונים, המקומות היהודיים החרבים וההרוסים עדיין עומדים לפנינו ומציתים כעס בוער בליבנו, לא רק כלפי רוצחי ההמונים ומפקדיהם אלא גם כלפי האנושות הקרה כקרח והמאובנת, שצפתה מן הצד ברדיפה ובשחיטה החייתית של בני האדם ולא גילתה שום רגש של רחמים והשתתפות בצער. העשן המיתמר של המשרפות לא החשיך את האופק שלהם. הם עצמו עיניהם כדי שלא לראות אותו.

לא נשכח לעולם אדישות זו של הגויים, אף אלה שסבלו בעצמם את הטרור הנאצי.

אבל היום איננו רוצים לדבר על כך. אנו רוצים רק להשליך מבט לאחור על השנים שלאחר המלחמה, אחרי שהצליחו העמים שסבלו תחת העריצות הנאצית, לסיים את ריצת האמוק ולחסל אותה. רגש של נשימת הקלה עבר בעולם, ובמיוחד אצלנו היהודים התעוררו תקוות גדולות.

בתרועות ניצחון צעדו הגויים המנצחים מניפים אל על את דגליהם הגאים, שעליהם התנוססו המילים "חופש" ו"שחרור". ואנחנו בטחנו בסיסמת החופש הזאת וסמכנו על מי שהניפוח בגאון, חשבנו שגם שעתנו הגיעה וכעת נזכה ונשיג מעמים אלה את חירותנו ואת הצלתנו.

ואז באה "יציאת אירופה 1947" וסטרה על פנינו, וכל האשליות והתקוות שלנו נמוגו. אלפי אנשים ונשים, זקנים וילדים, נדחסו לתוך אונייה אחת, שבקושי יכלה להכיל עשירית ממספרם. הם שכבו בהמוניהם באונייה וחוו סבל איום ונורא. וכאשר נאלצו להימלט מרדיפות המטוסים והאוניות של האנגלים שארבו להם וריגלו אחריהם כוחם לא עמד להם, והם נפטרו בדרך.

סוף-סוף, אחרי מאמצים כבירים, הם הגיעו לארץ בשארית כוחותיהם. כמה גדולה ועצומה הייתה שמחתם של אנשים שבורים, נפחדים ומיואשים אלה, שנראו רק כצללים של בני אדם. שמחה וריקודים החיו את נפשותיהם הנמקות והם התכוננו לעזוב את הכלוב שבו היו דחוסים שבועות רבים ולדרוך על אדמת הקודש, לנשק את אבניה ולנשום את אווירה. ואז באה הפקודה מבוין קשה העורף: חזרה, חזרה! לאן? לגיהנום, למחנות הריכוז - אותם מחנות שהאומללים שבורי הלב האמינו, שנפרדו מהם לנצח.

טרגדיה נוראה התרחשה. המיואשים, שתקוותם האחרונה נגזלה מהם, קפצו לים, ואלה שגלי הים לא טרפו את גופם - דעתם נטרפה עליהם. אבל "משחררי העולם" האנגלים לא שמו לב אליהם. שישה מיליון יהודים אבדו זה כבר. אם יאבדו עוד כמה אלפים - למי אכפת?!

"יציאת אירופה 1947" היא כתם של חרפה ובושה שלא יימחה מן העם האנגלי לעולם, כתם שהשפעתו עלינו הייתה הרסנית ביותר - את שביב האמונה באנושיות של בני אדם, שעוד הבהב בנו, הוא כיבה. ואיך יכולנו לחוג את סיום המלחמה, כאשר ראינו כי רק השיטות נשתנו אבל האנושות לא השתנתה במאומה?!

כיצד יכולנו להרגיש שמחה כאשר ראינו את המשכיות הגלות וחווינו אכזבה אחרי אכזבה?

ב

אבל השנה זה אחרת. פתאום זרחה שמש במזרח, העננים הקודרים הסתלקו, והארץ שהייתה נעולה בפנינו באלפי מנעולים וטנקים אנגליים פתחה את שעריה. גם האומללים של "יציאת אירופה 1947" שנשארו בחיים יצאו שוב בדרכם לארץ והפעם נתקבלו בה בצהלה. אלה הגיבורים ששברו את רצון הברזל של האנגלים, ומדי יום אלה אלפי מאושרים שהופכים את המולדת הישנה למולדתם החדשה. מי שואל על דירה, מיטה, שולחן או כיסא? האוויר, האוויר החופשי, נותן להם את הכול, כל מה שהם צריכים. היהודי הכפוף תמיד, השבור בנפשו ומושמן, בא עכשיו לכל ארצות אירופה בלב חופשי, במבט גאה ובראש מורם. שמו "ישראל", והדרכון שלו נושא את השם "ישראל". היטלר הפך את "ישראל" לשם של חרפה, והיום הוא גאוותנו ועליו תפארתנו.

והעולם מתבונן בנו מלא התפעלות והתפלאות. המנודים של אתמול הם גיבורי היום, והָעָם הבזוי - הכול מטפלים בו כעת ביראת כבוד. כי כוח ועוצמה הם הלשון שמבין העולם ומי שמנצח, מעריצים אותו.

כיצד זה קרה?

שני גורמים פעלו כאן: בראש ובראשונה - הנס. כמו ביציאת מצרים חווינו גם ניסים גדולים: מצרים נסו מפני בני ישראל, ו"גיבורי" הליגיונים הערביים, המצריים והעיראקיים ראו סיור יהודי ונמלטו לאלפיהם. נפלו עליהם יראה ופחד, כפי שכמעט ולא ידוע בהיסטוריה של המלחמות. מלאי תודה עלינו לשאת שבח והודיה לקב"ה על כל החסדים שגמל עימנו.

הגורם השני היה הכוח היהודי עצמו ונכונות ההקרבה של היהודים שאין כמוה בשום עם. צעירים בני 16 התנפלו על הטנקים האנגליים ופוצצו אותם ברימוני יד. הם ידעו שייתכן שלא ישובו משדה הקרב, אבל ידעו שבפעולתם יעצרו את התקדמותו של האויב ויצילו חיי רבים, והיו נכונים בלב שלם לשאת במחיר. "בְּדָמֶיךָ יְיָ" (יחזקאל טז, ו) - בחייהם ובדמם העניקו לנו את החיים ושחררו את ארצנו.

גיבורי ירושלים, טירת צבי וגוש עציון ייכנסו להיסטוריה היהודית כמו גיבורי המכבים.

הנס של שמשון, שהיה כבול בשרשרות ועיניו מנוקרות, התרחש שוב בזמננו. כאשר הרגיש, כי כוחו חזר אליו, ניפץ את השרשרות כאשר הוא קורא "לִישׁוּעָתְךָ קִיַּיתִי ה'" (בראשית מט, יח). השרשרות ניתקו, והחומות נפלו ואלפי אויבים נקברו תחת ההריסות.

היהדות שנחשבה למתה זה כבר התעוררה לחיים, הרגישה את כוחה הישן, קרעה את השרשרות והכתה את אויביה.

ישראל רשאית היום לחוג את השלב הראשון של שחרורה ולקוות אל ה', כי בקרוב יבוא יום הגאולה השלמה וההצלה. נבנה את מקדשנו ונעלה לרגל לירושלים שלנו.

והיום, מה מוטל עלינו לעשות ואילו תפקידים ניצבים לפתחנו?

על כולנו להצטרף למאבקם של אחינו בישראל, שטרם הסתיים, ולהעמיד את כל כוחנו החומרי והרוחני לשירות הארץ הקדושה.

אסור לנו לתת לעניינים להגיע לידי כך שיאמרו: "הניתוח הצליח, אבל החולה מת". מבצע המלחמה של אחינו היה מעשה ניסים, ועכשיו עלינו לבצע מעשה ניסים של שלום, כאשר אנו מסייעים לבנות את הארץ ולשכלל אותה. במלחמה ניצחנו, ועכשיו עלינו לנצח בשלום ולהפוך את שממת הנגב, שבה נשפך דם יהודי רב כל כך לאזור פורח. עלינו לבנות את ארץ ישראל רק ברוח התורה, אז יהיה הבניין לנצח, כי התורה היא נשמת ישראל, ואז נחוג בלב מלא את "זמן שמחתנו" ונשיר "שישו ושמחו בשמחת התורה".

חנוכה – חג ניצחון?

א

”לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אִמְר ה' צְבָאוֹת” (זכריה ד, ו).

מדי שנה בשנה, זה 2,000 שנה, אנו חוגגים החל בכ”ה בכסלו שמונת ימי החנוכה בצניעות ובענווה. לפי ההלכה אנו חוגגים אותם באמירת הלל, בהדלקת הנרות ובקריאת התורה המיוחדת לימים אלה. נשפי חנוכה וריקודים אינם הולמים את רוח החג, אלא מנוגדים לה.

האם חנוכה הוא חג לאומי או דתי? לעם הארץ היא ”חג לאומי” – המעלה על נס את ניצחון נשק החשמונאים על ההלניזם, את מעשה פלא של גבורת קבוצת המכבים הקטנה על מעצמת היוונים הגדולה, ואת התעוררות רגש הכבוד של היהודים שאינם כפופים עוד לשלטון הזר. זה נכון בעצם, אבל לחכמינו, שקבעו את החנוכה ליום חג היסטורי, היו מניעים אחרים מכריעים. לא היו אלה ניצחונות הנשק, ולא ההתנשאות הלאומית אלא הצלת התורה, שהאויב רצה למחות, וטיהור המקדש שחילל האויב.

אך ורק האיום על חוקי התורה, כגון שבת ומילה, הצית בלב המכבים קנאות שאין כמוה, והיא הניעה אותם למלחמה והביאה בסופו של דבר לניצחון.

אנו מדליקים את הנרות כדי לסמל שאין אפשרות לכבות את האור היהודי. מנורת החנוכה מזכירה לנו את המנורה במקדש, שאנו מבקשים לשוב ולהדליק. שמונת הנרות מנציחים את נס פך השמן, היה בו שמן שיספיק בקושי ליום אחד, ובכל זאת הספיק לשמונה ימים. זהו כל מה שידוע לנו מן הגמרא ומתפילת ’על הניסים’ שאנו מוסיפים בכל התפילות ובברכת המזון. אם מעניינים אותנו מעשי הגבורה של החשמונאים, עלינו לפתוח את ספרי ההיסטוריה. חכמינו לא הזכירו אותם, התעלמו מהם בכוונה.

כל אלו מוכיחים שחנוכה איננו חג ניצחון לאומי אלא חג דתי. ימים אלה מעוררים בנו את הרגשות הדתיים ומלמדים אותנו להיות נכונים למאבק נחוש בכל פעם שמרחף איום על התורה, מבחוץ או מבפנים. בתקופות הגלות החשוכות ביותר האירו נרות חנוכה והקרינו אורם על הנשמה היהודית, חיזקו את הלב היהודי והעניקו מבטי אור אל העתיד. שלהבות הנרות מספרות לנו את סיפור ירידתנו ועלייתנו מחדש ותחייתנו הרוחנית, והן מילאו ומוסיפות למלא את ליבנו באומץ חדש, תקווה ושמחת חיים.

ב

גם סיפור מתגלה במהדורה חדשה. רוח החשמונאים וגבורתם הן שעוררו את הנוער שלנו לעמוד כנגד מעצמה אדירה. הם יצאו אל הקרב באומץ לב שאין כמוהו ובכוח אריות, ומבלי להתחשב במחיר שייתכן שייאלצו לשלם. וכמו אז, גם הפעם קרו ניסים רבים – נס אחד, ומייד עוד אחד בעקבותיו, ועוד אחד... קבוצות שמנו לא יותר מעשרים צעירים ניהלו קרבות נגד בריגדות חזקות של האויב, הניסו את הלוחמים הרבים או כפו עליהם כניעה. צריך להופיע יוספוס פלביוס חדש כדי לשמר את כל הניסים והגבורות האלה בתוך ספר היסטוריה, ובסופו של דבר יכירו כולם בניצחוננו. תחת מכת החרב שלנו נכנעים שבעה צבאות ערב עם מפקדיהם ונשקם הבריטי.

ואף על פי כן אסור לנו לסור מהקו שלנו ולראות במעשי הגבורה הישג אנושי גרידא: הנוער שלנו לא היה מאומן מבחינה צבאית ולא מצויד כראוי למלחמה, ובכל זאת יצאו כשידם על העליונה משום שהשמיים נלחמו למעננו. אפילו היסודות הלא דתיים בינינו מסכימים שכך היה. הניסים היו גלויים ומובהקים, ואיש לא יכול להתכחש להם.

גם מאבקנו הדיפלומטי באו"ם לא היה קל וניצחוננו על האנגלים לא היה קטן. הם השתמשו בכל כישרונם הדיפלומטי כדי להזיק לעניין שלנו.

ומה הייתה התוצאה של כל זה? ניצחונות אלה מחייבים אותנו לשבח ולהודות לקב"ה על כל החסדים הגדולים והניסים. הם דורשים מאיתנו להעלות "מס" מסוים: להצית מחדש בארץ ישראל את כל האורות היהודיים שהיטלר ימח שמו כיבה באירופה; לבנות מחדש את בתי הכנסת המחוללים והחרבים ולחזק את רוח היהדות. ישראל החדשה חייבת להתקשר אל ישראל הישנה והמסורתית. בישראל החדשה צריך להאיר את אור המנורה הישנה, ורוח המכבים צריכה למלא את כל הלבבות. אסור לנו לסמוך על מעשי הגבורה הצבאיים שלנו ולהתפאר בהם ולחשוב שאנו חזקים מן האחרים. אלא נודה לה' ונשבח אותו שעמד לצידנו במאבק הקשה ואלמלא עזרתו, לנו עצמנו, לא היה כמעט סיכוי לעמוד בו ולהצליח. נתאחד בתפילה לגאולה המלאה ולהקמת שלטון הקב"ה.

לצערנו אנו שומעים צעקות על חילול שבת על פגיעה בכשרות וזלזול ברגשות הדתיים היהודיים. אנו מאוכזבים קשות ועצובים שכך קורה אחרי שדם רב כל כך נשפך על אדמת הקודש כדי שתישאר ותישמר בקדושה.

מי ייתן וימי החנוכה יזכירו לאחינו שם את חובתם היהודית, כדי שישאל הישנה של דוד המלך ושלמה המלך תוכל לשוב ולהיבנות.

סולידריות וגם מטרה ושאיפה משותפת לכולם לבנות את הארץ ברוח התורה והנביאים הן תנאי להצלחת עמלינו ומעשינו. ואחרי שעבודתנו תוכתר בהצלחה, נזכה גם לחוות חנוכה חדשה ונפלאה!

"ישראל כמדינת כנסייה"

(תשובה לארתור קסטלר)

העיתון "וולטוון" מיום ה-15 באוקטובר 1948 פרסם מאמר פרי עטו של ארתור קסטלר שנשא את הכותרת הנ"ל, ובו יצא העיתונאי הידוע למאבק נגד סכנת הקלריקליזם היהודי בישראל. הוא מאשים את הרבנים שלדבריו מפעילים "טרור דתי" בארץ ומדבר בלגלוג ובהשפלה על חוקי ישראל הקדושים ביותר. הוא מכנה אותם "מנהגי ימי הביניים" וטוען שברוח הליברלית השוררת בעולם בזמן הזה - אין להם עוד מקום.

הרבה פעמים עקבתי בעניין אחרי המאמרים המעניינים של קסטלר על ארץ ישראל, והניתוחים הפוליטיים הנבונים שלו זכו בכל מקום לתשומת לב רבה. אבל עכשיו נכנס קסטלר לתחום זר ובלתי מוכר לו לגמרי. לצערנו עלינו לשלול ממנו כל סמכות לדון בשאלות ובעיות דתיות של היהדות, שכנראה זרות לו לגמרי, כשם שאין הדיוט רשאי לדון בבעיות צבאיות. כאן חרג העיתונאי המוכשר לגמרי מעבר לתחום ידיעותיו.

את משפטו על העוצמה הגדולה שמפעילים הרבנים בישראל (לפי הבנתו) הוא מבסס על הבנתו הבלתי מבוססת שלפיה היהדות מבוססת אך ורק על התנ"ך והנביאים. החסר בהיסטוריה היהודית מקורו - לדעת קסטלר - ב"עובדה" שאין ליהודים גדולי רוח ולא גיבורים כגון ז'אן ד'ארק, לא כיבוש הבסטיליה, לא וולטייר ולא גתה או לינקולן.

דווקא כאן מראה קסטלר כמה מעט הוא יודע על היהדות האמיתית.

ראשית, נראה כי הוא לא שמע מעולם על קיומו של התלמוד הבבלי, יצירה ענקית בת 22 כרכים גדולים, שעבודה ועיצובה הם פרי פעולתם של המוחות הגדולים והגאוניים ביותר שפעלו במלוא כוחם הרוחני והמחשבתי בתקופת בית שני וכמה מאות שנים לאחר מכן, וכל הידע העצום הכלול בה מקיף את כל ענפי החיים היהודיים החברתיים, האזרחיים והרוחניים. במשך מאות השנים נוצרו הרים של ספרים המבוססים על התלמוד ומקיפים אלפי יצירות. בספרות הענקית

הזאת תופסים ספר "הי"ד החזקה" של הרמב"ם וה"שולחן ערוך" את המקום הראשון והחשוב ביותר, ואלה סידרו את החיים היהודיים לפרטיהם עד היום הזה. היו בגולה אלפי בתי ספר יסודיים וגבוהים שבהם נלמדו ונחקרו ספרים אלה. הם היו לעם ישראל עמוד אש בתקופות החשוכות ביותר, ומזון לנשמתו הכמהה.

אבל לא רק בתחום התלמודי, אלא גם בפילוסופיה וספרות הייתה יצירה יהודית עשירה ביותר. די להזכיר שמות כמו פילון, הרב סעדיה גאון, אבן עזרא, רמב"ם ("מורה נבוכים"), יהודה הלוי, שפעל גדולות הן בשירה הן בפילוסופיה, אבן גבירול, אברבנאל, מנדלסון, שד"ל, צונץ ומנשה בן ישראל, וכל גדולי הקבלה.

קסטלר מתעלם גם מן הגיבורים היהודים ובהם המכבים ובר כוכבא, הקדושים כגון רבי עקיבא ובני דורו, ו-15,000 הגיבורים שעלו על המוקד בספרד ומתו בקריאת "שמע ישראל".

אינני יודע אם יש בעולם עוד עם, שיש לו ספרות עשירה, עמוקה ומקיפה כמו שלנו, שלא איבדה מעולם את הרלוונטיות שלה, והייתה אקטואלית מאז יצאה לאור וכך נשארה. איזו ספרות יש לה עוד ספרי מוסר כאלה כמו ספרי לוצאטו, רבנו בחיי, העיקרים והחפץ חיים?

ההתעלמות מכל ענקי הרוח האלה היא פגיעה קשה ביותר ביהדות. עם אשר זה מאות רבות בשנים סובל מפני שהוא רוצה לשמור נאמנותו לייחודו. משפט קטלני כזה איננו ראוי להיאמר על העם שהעניק לעולם את התנ"ך. אינני יכול להבין כיצד לא רעדה ידו של העיתונאי היהודי בעת שאחזה בעט והעלתה על הכתב האשמה מבישה כזאת נגד הדת שעמו שלו התהדר בה, ענד אותה כתכשיט היקר ביותר, ונשא אותה עימו לכל אורך הדרך הקשה במסירות נפש מוחלטת וטהורה. הרי איננו עם של הדיוטות - אנאלפביתים או מאמינים באמונות תפלות - שרק נותן לרבנים הקלריקליים כלשהם להכתיב לו אורח חיים שאינו נראה לו! אנחנו אינטליגנטים די הצורך כדי ליצור לעצמנו משפט עצמאי וביקורתי, ואם למרות עינויים המוניים או פיתויים של דתות אחרות שמרנו על התרבות שלנו עד היום, הסיבה היחידה להתמדתנו היא שאנו משוכנעים באמיתות הדת שלנו. לכן לא נתנו מעולם לקרוע במו ידינו דגל זה.

ניתן לומר בוודאות שהדת היהודית איננה תבנית מלאכותית. היא לא נוצרה על ידי רבנים או אנשים אחרים, בני דור מסוים או דור אחר. היא מעוגנת היטב זה 3,000 שנה בנשמה היהודית. האמירה בעניין עוצמת הרבנים מפליאה כשלעצמה: האם בגלות או בארץ יש להם עוצמה? איזה כוח משטרתי תומך בעוצמה זו?

אם ב' תשרי מדי שנה כל צעיר וזקן, בריא או חולה (מלבד חולה מסוכן) צם במשך 25 שעות ואפילו אינו שותה טיפת מים אחת ושוהה כל היום בבית הכנסת - האם עומדת מאחורי מעשיו אלו עוצמת הרבנים?! האם יש רב שיכול לפרסם צווים חמורים כאלה ולחייב אלפי אנשים לציית להם, והם יקבלו עליהם לפעול לפיהם?! ואם בשמונת ימי הפסח כ-80% מן היהודים אינם מכניסים לפיהם אפילו פירור חמץ - האם עוצמת הרבנים היא שמונעת מהם לטעום חמץ?! ואם 40%-50% מן היהודים אוכלים רק בשר שנשחט בשחיטה כשרה, אינם עושים מלאכה בשבת ואינם מעשנים סיגריה - האם כל אלו הם תוצאה של כפייה חיצונית?!

הדת מושרשת עמוק בנשמתו של היהודי - זו עובדה! אי אפשר להכחישה או להתכחש אליה. הדת היהודית נמסרת מאב לבן, מדור לדור, ושלשלת המסירה אינה נפסקת לעולם. החיים הדתיים של ההורים פעלה ופועלת בצורה חינוכית על נשמתם של הילדים. במזרח ובמערב, בצפון ובדרום, בכל מקום שחי חוג של יהודים, הייתה הדת שלטת. אפילו אוניות גדולות רבות המפליגות לארצות הברית, יש בהן מטבח כשר ובית כנסת כדי לספק צורכיהם של הנוסעים היהודים הדתיים.

האם יש עוד עם בהיסטוריה, שכמו היהודים, הפקיר עצמו לשנאת הגויים וכעסם בגלל דתו, ובגללה גם הרווה את אדמת הארצות בדמו ובדמעותיו? הלא די היה לו למתוח קו חד בינו ובין העבר, להתנתק ממנו לחלוטין, להשתחרר מכל המחסומים ולהתבולל בין מעניו. אילו עשו היהודים כן, הרי היו זוכים בצדק אנושי וחירות מלאה, והיו מתייחסים אליהם כאל אחים ואף מכבדים אותם. ומדוע לא עשו זאת ולא הפקירו את אמונתם? כי העדיפו את הרדיפות ואת מות הקדושים על פני חיים ללא אמונה. מבחינתם - חיים כאלה אינם חיים.

כמו שאמא נאמנה לעולם לא תפקיר את ילדה היחיד, כך לא יכלו בני ישראל להפקיר את דתם שהיו קשורים בה בכל נימי ליבם. הם העדיפו למות מות הקדושים מלחיות חיים של חרפה. לא התליין הספרדי טורקמזו ולא רודפי דת אחרים יכלו לגרום לישראל להתנתק מאמונתם, לוותר עליה. הדת היהודית אינה מורכבת מאותיות מתות. היא "עצם החיים ודחף החיים" של היהדות. אין דרך אחרת להסביר את העובדה שעם שהיה תמיד מפוזר בכל ארצות העולם, ללא ארץ משלו וללא לשון משלו, המשיך להתקיים מאות רבות של שנים. קיומו נמשך הודות לכוח הסודי של הדת: היא הייתה החוט אשר קשר את יהודי כל הארצות לאגודה אחת. בכל תקופות ההיסטוריה היו היהודים מודעים למקור קיומם. היה ברור להם שכל עוד יחזיקו באמונתם, יוכלו להתקיים בתור עם. דתם היא מקור חיותם. כשם שדג אינו יכול להתקיים בלא במים, העם היהודי אינו יכול להתקיים בלעדי היהדות.

העם היהודי הוא עם פלאי. כשם שאיננו יודעים מאיזה כוח טמיר ונסתר שואב השמש את כוחו, גם איננו יודעים מי מגן על עם ישראל מפני כל אויביו בעולם, שכבר מזמן חרצו את דינו למיתה וגם והכינו את הכלים להשמדתו. אבל תמיד קורים ניסים: החבל כבר כרוך על צווארם של היהודים, עניבת החנק הולכת ומתהדקת, וברגע האחרון – מתחולל נס ומצילם.

אנחנו יודעים כי ה' הוא שמגן עלינו ועושה את הניסים היום-יומיים בחיי היהודים, ובמיוחד במלחמה הנוכחית על ארץ ישראל. 40 מיליון ערבים משבע מדינות המקיפות אותנו, נלחמים נגדנו יחד, בפקוד אנגלי, ואף על פי שיתרונם נראה ברור, בכל זאת עד היום יצאנו תמיד מנצחים וידנו על העליונה. המאבק הסתיים בניצחוננו, בדיוק כפי שהיה בתקופת המכבים. ואילולא כפו עלינו את שביתת הנשק, היו כוחותינו כובשים את ירושלים, לטרון וכל נקודות המפתח בארץ. כל זה מחזק אותנו באידיאל האמונה שלנו וקושר אותנו בכוח מגנטי אל חוקי היהדות כפי שנתפרשו במקרא ובגמרא.

אני שואל את מר קסטלר: "מי עוד, אם לא המקרא, מבטיח את זכותנו ואת תביעתנו על ארץ ישראל? הרי ה' הבטיח אותה לבני ישראל לנצח" (בראשית טו, יז).

אבל אם נכחיש את ערכו הא־לוהי של המקראות וננתק עצמנו בכוח מהירושה הרוחנית של אבותינו הרי אין לנו כל זכות לשוב ולכבוש את הארץ.

מר קסטלר מצטער מאוד על שבמסעדות בארץ אסור להגיש בשר חזיר עם גבינה. אני יכול להבטיח לו כי היהודים המתגעגעים לארץ ישראל אינם מעוניינים בבשר חזיר וגם לא במנה אחרונה של גבינה. אלה מאכלים שהקיבה היהודית אינה רגילה להם. על ארץ הקודש להישאר קדושה, וירושלים לא תהיה פריז או שיקגו ארץ־ישראלית. מי שמתגעגע לבשר חזיר ורוצה לטייל בשבת במכונית - מוטב לו שיישאר בגולה. אנשים כאלה אינם שייכים לחלוצי ארץ הקודש.

מר קסטלר חושש מאוד שארץ ישראל תחזור אל חוק ימי הביניים בענייני נישואין וגירושין, ולא תתיר נישואין אזרחיים, כפי שהיה בימי המקדש.

אבל באמת, מר קסטלר, האם בתקופת הבית, כאשר נהגו חוקים ישנים אלה, לא היו היהודים מאושרים בהרבה מאלה שניתקו עצמם מכל השפיטה הדתית, כפי שנהוג היום בכמה ארצות מערביות ומזרחיות? אילו שמעו היהודים תמיד בקול הנביאים ושעו לאזהרותיהם, הארץ לא הייתה נחרבת מעולם, והיהודים לא היו נאלצים להתחנן לפני האו"ם ולבקש מהם חסדים, וגם ניהול המשא ומתן המשפיל - שמקומו בשוק - היה נחסך מהם. הגורל המר של הָעַם היהודי שעבר ניסיונות קשים איננו מעניין שום עַם, גם לא את העמים הדמוקרטיים. אומנם הם מרבים לדבר על חוק ומשפט, אבל כל דבר אחר, יקר לליבם יותר מגורל היהודים.

ועכשיו לסיום, מר קסטלר, אני רוצה לשאול אותך: האם ביקרת בירושלים או בתל אביב את מאות בתי הכנסת וראית את המוני האדם הממלאים אותם מפה לפה? האם הרבנים הם שקיבצו אותם לשם?! אתה מאמין בזה?

האם ראית את הילדים השוכבים בשבתות על הכבישים בירושלים כדי לעצור בגופם את המכוניות? האם הרבנים הקלריקלים הם שציוו עליהם לעשות זאת?!

התקווה שאתה מביע שהנוער הגדל לפי רוח ישראל החדשה יקרע במשך שנים מעטות את שרשרות הדת, אינה אלא אשליה, מחשבה מוטעית מיסודה. יש בארץ מאות בתי ספר דתיים וישיבות ובהם מתחנך הנוער לדתיות ולשמירת המסורת. נוער זה יטביע את חותמו גם על ישראל החדשה.

גם קביעתך שלפיה היסודות הדתיים בארץ מהווים 13% לכל היותר - אין לה יסוד. לאחרונה אירע מעשה המוכיח את ההפך מטענתך:

שני טבחים יהודים סירבו לבשל בשבת ביחידה הצבאית שלהם והועמדו לדין. בית משפט הצבאי גזר עליהם שלושה חודשי מאסר וגילוח שער ראשם. גזר הדין עורר סערה בכל הארץ. אלפים הפגינו ברחובות ומחו כנגד המשפט המעוות. כמה שרים יהודים, ובהם גם השר השמאלני גרינבוים, התפטרו, וראש הממשלה בן-גוריון נאלץ, בלחץ ההמונים, ולא הרבנים, לבטל את גזר הדין.

עובדה זו מדברת בעד עצמה ומוכיחה, שבוודאי לא רק 13% מהעם היהודי בציון שומרי מצוות. מר קסטלר, אנא היזהר להבא במילותיך ובקביעותיך הקשורות לשאלות דת.